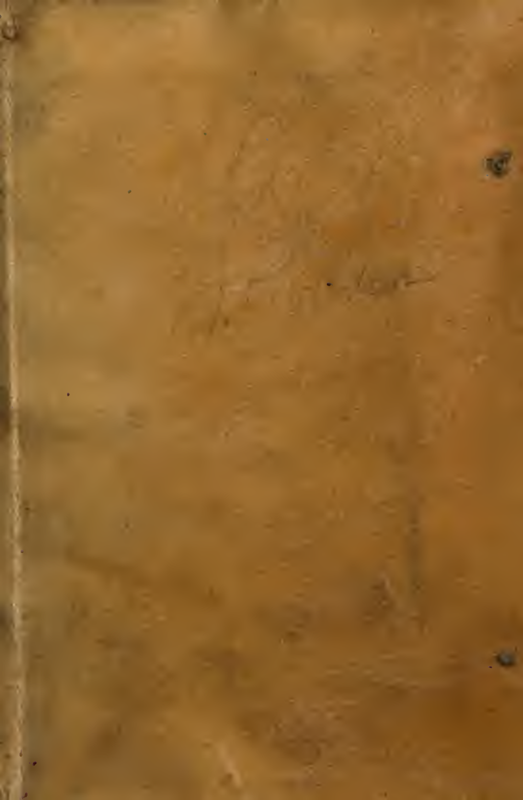

5 40
· 90
· 40
6 . 70

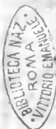
CAROLI SCRIBANI E SOCIETATE IESV

POLITICO-CHRISTIANVS,

recens in Galliis in lucem emissus,
cum Indice vberrimo.

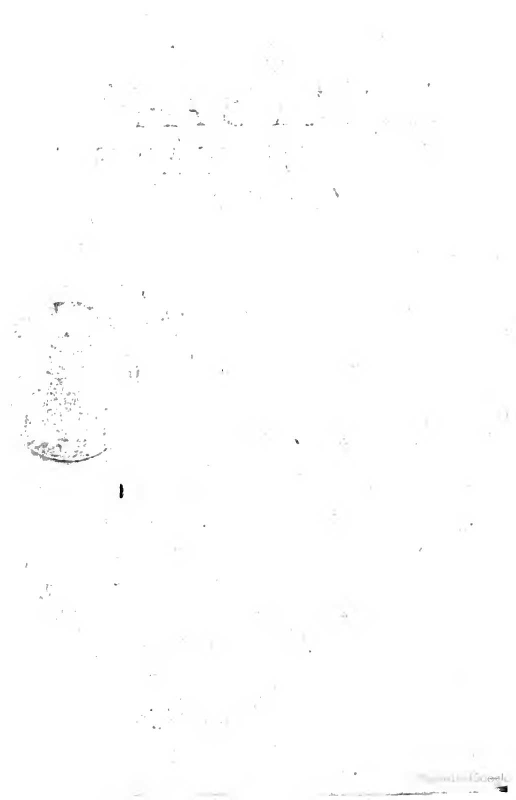

LVGDVNI,
Sumptibus Michaelis Cheualier.

M. DC. XXV.
Superiorum permissu, & priuilegio.

LECTORI MEO.

CIO verum illud Velleij: *Familiare est hominibus omnia sibi ignoscere, nihil aliis remittere, & inuidiam rerum non ad caussam, sed ad voluntatem personásque dirigere.* At ego cùm nihil in hoc volumine mihi ignoscam, exorabilis omnibus, soli inexorabilis mihi, aliquid à te donari mihi velim, vt, cùm rē non probaueris, conatum nō damnes. Laudem nō exspecto. sed nec vlla me in omni scriptione, aut auaritia glorę, aut famę cupiditas tetigit: nec rectè aut dicti, aut facti, mercedem in aliorū sermone aut fama, sed in animo hoc reposui. Non deerunt fors, qui ad libri huius nomen magna sperabunt. frustrabitur illos lectio: vt verum etiam hîc vetus illud, Audita visis laudamus lubentiùs: ꝩ lecta, non rarò inuidiâ; audita, maximè si peregrina, aut ab ignotis nata, veneratione prosequimur. illis, quasi à propinquis aut notis, instrui dolemus; his ignoscimus, & demittimus in pectus non

reluctantes. Vt proinde vota mea, Lector, expleueris, si aut ignoueris non vno loco labanti, aut manum porrexeris, & aberrantem à via, amico verbo aut manu reduxeris. Non mererer doceri, si venissem docere. veni discere. &, vt ille picturâ suâ tectus, tacitus monitores amabat, monita venerabatur: ita ego hoc libro. nisi quòd ille imperitorũ tandem impatiens, exsurrexerit in indignationem sutoris supra crepidam; ego etiam admittã omnes, vt ab omnibus apũ more profutura legam, nocitura pellam; aut non tangam. Neque quisquam adhuc eâ ingenij magnitudine fuit, qui nõ aliquid etiam à rustica stiua discat; nec erubuit à puero discere Philosophus. Tantùm monitum te, Lector, volo, me hunc Politico-Christianũ manumittere, non politicum tantùm; sed virũ in omni hominũ genere fide, pietate, moribus Christianum. Et nefas sanè à Religioso calamo alia quàm religiosa, & placitura Deo profluere. Animus sanè fuit ad virtutem ducere, à vitiis deducere: à noxiis dehortari, ad profutura impellere, & vbique felici æternitati præludere. an consecutus sim, nescio: voluntatis tamen fuit meæ. Hanc si rebus asscripseris, ad maiora animos addes. Quòd si monitione interim quidquã dignum deprehenderis, inter nõ postrema beneficia adnumerabo. Moneo tamen

tamẽ ne ſpecioſa hîc dictu, ſed vſu neceſſaria quæras. ſed neque dictionis elegantiã latè fuſam. preſſiùs & adſtrictiùs potiùs, quàm hilariùs & exultãtiùs ſcripſi; nec iubæ me aut cincinni delectant, ſed oſſa & nerui. Ne exſpecta proinde venuſtatẽ, roſas, lilia, violas, & interludentes his gemmas & aurũ; rudia magis, & tanquã à laureato aratro, quæ virũ ſuum loquantur, & extritas manus, quæque plus largiantur quàm promittant. neſcit hic c .amus feminã: nec alio odore quàm virili paſcitur. Ignoſce. Nõ ignoro tamẽ, in omni hoc opere ambulare me per doloſos cineribus inſepultos ignes. Nã præſcribere qualis eſſe quiſque debeat, neſcio periculi an audaciæ maioris. in Principe verò, ſuperbũ etiã videtur; in militiæ Duce, fatuũ. Bonos tamẽ Principes, viróſque bello aut togâ claros, tanquã in ſpeculo poſteritati proſpectandos proponere; vtilitatis habet plurimũ, arrogantiæ & audaciæ nihil. Sed tamẽ cũ ſcribã his moribus, quibus plura longè dãnanda, quàm laudanda veniũt, grauiores merito offẽſas, leuiores gratias ſpero. Quid faciã? laudabo dãnanda? non didici. dãnabo? ſæuior audiã. quin adeò licèt ſupra fidẽ & merita laudauero, ac infra hæc dãnauero; nunquã vota & exſpectationem expleuero. quanquã ad hæc maioráque ferẽda, animorũ & ætatis ſat afferam. Nec adeò recuſo audire

malè, dum religioni & patriæ cõsulo. Sed hîc audio amicum insusurrantem, Ignoras altis abrupta dependere? Scio & illud, Tutius per plana iter esse. sed in his, non labentibus laus nulla; in illis, nonnulla etiam lapsis. Nõ quòd hanc aut quæsierim, aut sperem: neque enim vnquam famæ, aut gloriæ scripsi. prodesse semper volui. Verùm, cur in re tam ancipiti? maior semper fructus è magnis & audacibus. nam è multorum calamis iam tritis quid sperem? Et non verum illud Plinij? *Nequaquam par gubernatoris est virtus, cùm placido, & cùm turbato mari vehitur. Tũc, admirante nullo, illaudatus & inglorius subit portum. at cùm strident funes, curuatur arbor, gubernacula gemunt, tunc ille clarus, & diis maris simillimus.* Nec ego hîc me statuo inter fluctuum peritos: delector tamen audentibus, & delectat sequi, licet assequi desperẽ. Pergit amicus: Nõ vereris ne in te insurgãt, quotquot ex alieno laudem quærunt? Vetera hæc sunt. & notũ nimis illud, Scripta doctè & prudenter, potentior sæpè æmulatio, & arma discutiunt. & quia successerunt hæc semel audentibus, nunquam qui imitentur deerunt: neque enim audacia moderationem inuenit, non magis quàm felix temeritas frænum. Quamuis & hîc verum, quod de Antonio pro Cicerone Velleius: *Famam gloriámque factorum, ac di-*

ctorum

ctorum adeò non abſtuliſti, vt auxeris. omnis poſteritas illius in te ſcripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur. Quare nihil eſt quòd admodum verear aut Antonij ſecures; aut Ciceronis exitum, ſi Deo, ſi ſaluti meæ, & patriæ. Nam vt ſcripta mea placeant omnibus, fatuus ſim ſi ſperem: vt verò quæ ſuggero conſilia, omnibus probentur, par fatuitatis genus eſt. cùm ferè ita comparatum ſit, vt conſilia, prout malè aut proſpere cadunt, ſic vel probentur, vel reprehendantur: vnde fit vt eadem modò prudentiæ, modò ſtultitiæ nomen accipiant. Quid agas in hac iudiciorum ſcabie? feret vir prudens, & ſcriptionis ſuæ fructum, conſcientiâ ſuâ, non iudicantiũ prurigine metietur. Nam, quod in beneficiis vſu venit, vt, niſi nouis ſemper vetera cumules, licèt plurimis obſtrinxeris, ſi vnum negaueris, hoc ſolum meminerint quod negatum eſt: hoc in ſcriptionibus magis etiam elucet, vt, quamuis plurima probatiſſima dederis, in vno ſi diſplicueris, omnium patiaris ora & calamos; atque exinde bene ac doctè ſcriptorum memoria nulla; delicti vnius, æterna ſit. Iam in tanta iudiciorum diuerſitate, quis placeat omnibus? nec ipſe magnus Deus. Et quis fuit Scriptorum vnquam, in quo non multi, vt parciſſimè loquar, multa deſiderarent? & in quo licèt probarent plurima, non

damnarent aliqua? Æmulor veteres, non nego. magni mihi Tertullianus, Arnobius, Cyprianus, Augustinus, gente Afri, calamo Romani, magni Ambrosius, Leo, Minutius, verè Romani. nec Dalmata Hieronymus, Romanis minor. magni etiam olim Cicero, Sallustius, Tacitus, Plinius vterque, Liuius, Seneca. Hos æmulor, quantum ingeniorum diuersitas, maximorum & minimorum permittit. cum his damnari adeo non erubescã, vt in laude etiam ponam. sed & infra illos multis passuum millibus licèt ferar, satis mihi ad laudem vel luminis horum vmbram fuisse. Iam cùm illi magni calamos repererint morosiores, quid mihi promittam magna? Audio in illis: *Lapsus est. non vidit. aliquid hîc desidero prudentiæ. plus moderationis & benignitatis: fellis parum, mellis plurimum. Quò tam densè res mutuo implexæ, tanquam densi nemoris rami, copiâ ipsâ sibi graues? quò lenocinia verborum, & luxurians dictio? quò latè sparsa, quò retractior? O nimis torosa, grandis, adipata, ludibunda; imbellis, tenuis, macra, seria. nimis ardens, mordens, insurgens, cõquisita; frigida, languens, serpens, vulgaris. nimis Afrâ, nimis Romana, & ad fastidium religiosa. nimis veteris æui, nimis recentioris! Quis prudens materiam hanc deligat? infelix in delectu. Quò viro Religioso res non sacra? quò res alienæ togæ, meßis, areæ? quò*

tanti

tanti in aduerſarios aculei? quò verborũ fulmina & tonitrua? quò perpetuis ſecuribus accinctus ſermo? quò nihil aduerſario ignoſcens? Et his ſimilia ſexcenta. quis credat? Quo magis parandus hîc mihi animus ad ſuperciliofarũ frontium arbitria Catniana.& iam paraui,vt cum Plinio, ſiniſteritatis aut malignitatis famam perferam. Non quòd verear animum qui mihi,vt in omni alia, ſic in hac ſcriptione bonus;quo fit,vt nullam poſteritatis memoriam reformidem, qui culpæ mihi nullius conſcius ſim. Sed cùm Lector multa deſiderauerit, meminerit non defuiſſe,qui etiam in magnis vota ſua ſpargerent.meminerit etiam,magna me hîc non dediſſe, & quæ victura ſponderem; ſed rudia & naſcentibus ſimilia, quæ amicam obſtetricantem manum depoſcerent.quam ego ſi in Lectore meo conſecutus fuero,memoriâ beneficium colam æternâ.

Approbatio Cenſoris.

L*Ibri hi duo, quibus titulus* , Inſtitutio Politico-Chriſtiana, *compoſiti à R. P. Carolo Scribani Societatis* I E S V *Presbytero, quia omnium hominum regimen ac moderamen concernunt, quo tam iuxta Chriſtiani hominis, quàm officij ſui debitum quiſque viuat, ad ſeruiendum Deo in ſanctitate & iuſtitia omnibus diebus vitæ ſuæ, iure merito, tanquam vitæ Politico-Chriſtianæ exemplar, lucem adſpicient. Datum Bruxellæ* 11. *Maij, anno* 1623.

Henricus Smeyers S. Theolog. Licent. Scholaſticus Bruxellenſis, librorum Cenſor.

CONSENSVS.

CAROLI SCRIBANI è Societate IESV Politico-Chriſtianum libris duobus comprehenſum, vnáque Epiſtolam Lectori ſuo dicatam typis mandari, ac in lucem mitti à MICHAELE CHEVALIER Bibliopola Lugdunenſi, ego Conſiliarius & Procurator Regius conſentio. Lugduni die 7. Ianuarij 1625.

PVGET.

PERMISSIO.

CAROLI SCRIBANI Societatis IESV Religioſi Inſtitutionem Politico-Chriſtianam typis mandari per MICHAELEM CHEVALIER Bibliopolam Lugdunenſem, concedimus Procuratoris

toris Regij consensu inspecto; & ne quis præter eumdem CHEVALIER, editionem eiusdem operis faciat in Ciuitate Lugdunensi vetamus. Datum Lugduni die 8. Ianuarij. 1625.

DV SAVZEY.

Facultas R. P. Prouincialis Societatis IESV, *in Prouincia Lugdunensi.*

EGo IOANNES FORERIVS, Societatis IESV in Prouincia Lugdunensi Præpositus Prouincialis: Opus quod inscribitur, *Institutio Politico-christiana*, Authore R.P. CAROLO SCRIBANI, iuxta Priuilegium eidem Societati à Regibus Christianissimis HENRICO III. 10. Maij, 1583. HENRICO IV. 20. Decembris, 1606. & LVDOVICO XIII. nunc regnante, 14. Februarij, 1611. concessum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab hominibus nostræ Societatis compositos absque Superiorum eius permissione imprimant, permitto MICHAELI CHEVALIER Lugdunensi Bibliopolæ, vt ad sex proximos annos imprimere, ac liberè diuendere possit. Datum Lugduni, die 25. Ianuarij 1625.

FORERIVS.

SERIES CAPITVM
LIBRI PRIMI.

Quis

SERIES CAPITVM
LIBRI SECVNDI.

Maie

Non

LIBER PRIMVS DE MORIBVS SVBDITORVM PRINCIPIS.

CAPVT I.

Quæ vita instituenda, quæ optanda?

PTIMA,& quæ plus de cælo,quàm de ſæculo referat ; plus de Chriſti, quàm de mundi conſiliis , quæque cultorem ſuum æterna felicitate, gloria, opibus beatura ſit. Rogatus ſententiam Stoicus,reſpondit:*Ita viue,vt nihil committas,niſi quod committere etiam inimico poſſis.*Quàm paucis multa!addit:*Sic viuendum tanquam in conſpectu viuamus:ſic cogitandum tanquam aliquis in pectus intimum inſpicere poſſit. & poteſt. quid enim prodeſt ab homine aliquid eſſe ſecretum? nihil Deo clauſum eſt: intereſt animis noſtris,& cogitationibus medijs interuenit.* Non videtur tibi hic ex altè cinctis , & cothurno Chriſtiano magnus? quis peccabit, ſi in omni teſte,& ſocio,& ami-

co, inimicum cogitauerit? quis in oculis magni Dei pœnitenda, & æternùm luenda committet? mediis scelerũ cogitationibus interuenire Deũ, nec erubescere, aut perhorrescere hominem inspectorem Deum & iudicem? Quis in oculis Iudicis ac Regis sui, cruce & ferro pianda aggreditur? Et quid hæc tormenta ad æterna? quid ferrum ad nullo æuo morituras flammas; adeóque ad omni æuo, damnatorum corporibus nutriendas flammas? Quid Iudex aut Rex, ad Iudicem & Regem Deum? huic viue, quisquis præmia speras, pœnas metuis. Breue est quod viuimus. fatui huic vitæ; prudentes æternitati viuunt. tu viue non periture vitæ, sed æternùm perennaturæ iustitiæ. Sed & hîc incipe beatus esse, & alterius vitæ felicitate frui. frueris, si perpetua trãquillitate fruaris. hanc tibi virtus spondet. fluctibus iactãtur vitia. æterna in hoc oceano tempestas est. Sola virtus pacem nouit, ignorant vitia. Benè in rem nostram Philosophus: *Animus noster habebit quod gratuletur sibi, cùm emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus cælo suo fuerit. erit autem illic antequam hac custodia exsoluatur, cùm vitia deiecerit, purúsque ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. in hoc nos oportet ire impetu magno.* cælo frui animum posse, beatitate nimirum illius, excussis vitiis, Philosophus putauit. cùm in altissima securitate viuat, cælestibus propè inuidenda, quisquis vitia posuit, tempestatum ventos. *Mores* ergo eodem monitore *compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas vexa, & istis dicentibus, Quousque eadem?* responde: *Ego debeo dice-*

Vitiis manus admouenda.

re,

re; Quousque eadem peccabitis? Remedia antè vultis quàm vitia desinere? tunc incipit medicina proficere, vbi in corpore alienato dolorem tactus expressit. Benè, & Christianè. non arbitreris Petrum aut Paullum monere? numquam deponenda arma, nisi hoste superato. ac ne tunc quidem. nam & in alta pace arma paranda, monent prudentes. nemo metuit hostem paratus, imparatus metuit. improuidum obruunt arma, non obruunt expectantem, cùm ferrum in manu est. Fortiter proinde domesticos hostes preme. ne parce. maxima hîc pietas est non parcere. seca, & vre; clemētia in ferro & ignibus est. Quòd si vniuersa exscindere non potes, non ideo deiiciendus animus est. nec medicina morbos omnes vincit: adhibetur tamen hîc in remedium, ibi in leuamentum. Idem in vitiis cogita. vt cum radice & semine euellantur, perpaucorum est. sed non ideo nihil reliqui proficiunt, quòd non omnia euellant: nec ideo nihil sanant, quia non totam valetudinem reddunt. Quis hanc prudens sperauit post primordiale primorum parentum delictum? nam licet iam à paradisiaco crimine noxia inspersa semina animis sint, omnium tamen etiam honestarum rerum semina circumferunt, quæ studio & fotu excitantur, non aliter quàm scintilla leui admoto flatu ignem suum explicat. Erigitur virtus impulsu. fœcundiora vitia sunt, sponte proueniunt. non quod innascantur nobis, sed quòd zizaniorum more superueniant. Hinc illa eiusdem: *Nulli nos vitio natura conciliat: nos illa integros & liberos genuit: nihil quod auaritiam nostram irritaret, posuit in aperto: pedibus aurum & argentum subiecit, cal-*

candum & premendum dedit, quidquid est propter quod calcamur & premimur. Ex Theologorum ſchola prodire hunc credas. quod ipſe de auaritia, de reliquis propè omnibus vitiis dici poteſt. pronitatem, & adnatam quamdam poſt paradiſi delictum facilitatem non nego. at ea monitis, exercitationibus, laboribus, animíque magnitudine ſubigenda. Monet idem: *Quid aliud agas, quàm vt meliorem te quotidie facias, vt aliquid ex erroribus ponas, vt intelligas tua vitia eſſe, quæ putas rerum? Sanè, ſiquando fatuo delectari volo, non eſt mihi longè quærendus, me video.* Non putes aliquem ex eremi cultoribus diſcipulis ſuis loqui? tibi ergo manum admoue, euelle, ſeca, vre. imitare agrorum hortorúmque cultores. Et quo faciliùs feliciúſque progrediaris, audi eumdem Philoſophum: *Opus eſt aliquo, ad quem mores noſtri ſe ipſi erigant: niſi ad regulam, praua non corriges. O felicem, qui ſic aliquem vereri poteſt, vt ad memoriam quoque eius ſe componat! magna ſanè pars peccatorum tollitur, ſi peccaturis teſtis aſſiſtat. aliquem habeat animus, quem vereatur, cuius auctoritate etiam ſecretum ſuum ſanctius faciat.* Non Deum tantùm, ſed & Angelorum aliquem ac Sanctorum habeat, quem intueatur vt monitorem, cuiúſque vitam ſibi in regulam proponat, æmulus de probitate ac ſanctitate. Rex eſt? magnos ſibi proponat Reges, non rerum tantùm geſtarum gloriâ magnos, ſed prudentiâ, vitæ integritate, reliquarúmque regiarum virtutum ſtudio magnos. Quod ſi in omnibus vnum non deprehenderit magnum, è ſingulis, in qua excelluerunt, magnitudinem deligat, ſequatúrque quod laudatiſſimũ in

Quotidie aliquid è vitijs ponendũ.

Præſentiâ viri magni animus à vitijs reuocandus.

Proponendæ virtutes magnorum in imitationẽ.

in singulis deprehenderit.animos in Alexandro, modestiam in Augusto, clementiam in Cæsare, temperantiam in Traiano, facilitatem in Antonino,liberalitatem in Tito,comitatem in Theodosio,pietatem in Ludouico,reliquásque in aliis Imperatoribus Regibúsque virtutes imitetur. Eadem dico in exercituum ductoribus.sequatur incorruptã in auro mentem Curij, Tuberonis, Fabricij, Paulli Æmilij; secreti tenacitatem in Pompeio, militarem disciplinam Metelli, continentiam Scipionis, vigilantiã Marij,audaciam Marcelli;Metelli Celtiberici,Africani posterioris, & L.Paulli humanitatem;solertiam Hannibalis;Cincinnati,Papirij,Nasicę,Pisonis,Scæuolæ constantiam; gratitudinem Metelli Pij, Mithridatis, Attali & Massanissæ Regum; fortitudinem Leonidæ, Epaminondæ; animi moderationem Valerij,Camilli,Fabij Maximi.Dici hoc in omni hominum genere potest, summorum, mediorum, infimorum. Episcopus es? habes quos imiteris in omni propè genere magnos; Ambrosium, Augustinum, Basilium, Nazianzenum, Chrysostomum, aliósque innumeros. Religiosus es? habes in singulis Ordinibus in exemplum datos. imitare; & in quo quemque magnum videris aut legeris, æmulare. Eadem dico in omni genere eruditionis, scientiarum, artium. in singulis enim magnos,& imitatione dignos reperies:etiam in infima plebe; quo magis in quacunque purpura, munere, nobilitate.

Cùm verò imitanda propones, tum pari, aut maiori etiam conatu fugienda dispice, & quod in vnoquoq; sua ætas improbauit, deuita.ebrie- *Proponenda vitia aliorũ in fugam.*

tatem in Alexandro, ambitionem in Cæſare, auaritiam in Galba, immodicam vindictam in Sylla, crudelitatem in Nerone, libidinem in Antonio & Caligula, intemperantiam in Claudio & Vitellio, ſuperbiam in Domitiano; impietatem in Iuliano, Valente, Zenone. quorum ferè exitus, in terrorem & fugam animo propone. Incredibile, quantam ad ſequelam & fugam vim exempla habeant. Imperia quis & regna cogitat? funeſtos ferè Regum proponat exitus, dubios euentus, breue imperium, in Ottone, Vitellio, Galba, Piſone, Balbino, Floriano, Baſiliſco, Siluano, Tacito, Quintillo, Maximo, Michaële Calaphate, anno non integro expleto. Regum cogitat amicitias? Parmenionem legat Alexandri, Tiberij Seianum, Commodi Cleandrum, Conſtantini Ablauium, Arcadij Eutropium, Frederici Vineam, Philippi Brocam, Petri Cabreram, Ludouici Comenum, ſimiléſque fortunæ pilas, quibus ſæculo noſtro ô nimium! tragicè luſum, in poſteritatis documentum, præteritorum inuidiam. Exercitus cogitat & victorias? Craſſum cogitet, Pompeium, Marium, Alcibiadem, Pauſaniam, Themiſtoclem, Miltiadem, Beliſarium, Attilium, & tot propè funeſtos exitus, quot clara terris nomina. Nobilitatem amat? plures Romæ & in Oriente è plebe imperaſſe ſciat. Diocletianus, Herculeus, Carus, Aurelius, Philippus, Pupienus, Maximinus, Macrinus, Ælius, Pertinax, Valentinianus, Valens, Zeno, Anaſtaſius, Iuſtinus, Iuſtinianus, Mauritius, Phocas, Theodoſius tertius, Leo Iſauricus, Michaël Traulus, Baſilius Macedo, Michaël Calaphates; ex infima omnes plebe. Quòd ſi ad Romana incuna

Proponenda in allis fortunæ munera, incerta, fugientia.

cunabula calamum flectamus,quis ignorare Romulum & Remum poteſt? quis Tullum Hoſtilium,Tarquinium Priſcum,Seruium Tullium? è plebe omnes. Et doctiſſimus quiſque quos auos abauóſque recenſet?quos Plato, Ariſtoteles,Socrates,Lycurgus,Soló,Triſmegiſtus,Demoſthenes,Cicero,Virgilius,Ouidius, Martialis,Horatius, reliquíque propè omnes Philoſophi, Oratores, Poëtæ? ex vltima plurimùm plebe reperies.Vt non immeritò cecinerit vnus:

——Ima plebe Quiritum
Facundum inuenies. ſolet hic defendere cauſſas
Nobilis indocti.

Sepone ergo genus, auos proauóſque; virtutem intuere, & imitandam etiam in Epicteto ſeruo, in Epicuro,adeóque & in mancipio,propone. *Contemnēda peritura: inſudandum æternis.*

Quid in hoc intueris,non dicam amas,honores,opes in illo, voluptates in alio? circumſpice iam inde ab ortu ſui orbem totum. Vide quàm paucorum vota expleuerit fortuna, ſemper ferè pendula,dubia, fallax, fatua; quantis dulcia hæc amaris miſcuerit, modicum ſaccarum ingenti felle temperans.vide an non maiori in mœrore, cùm deſtituerentur illis,fuerint, quàm hilaritudine cùm fruerentur. Intuere dehinc opum, honorum, voluptatum contemptores; vide quàm exiguo tempore, vltro ſe illis prudenter nudauerint, vt donarentur æternis; in quanta dein animorum tranquillitate vitam exegerint; & non plus ſolidi in his gaudij,quàm in illis reperias? Confer vtroſque; Alexandrum, Pyrrhum, Hannibalem,Antiochum, Mithridatem,Aſſuerum,Sennacherib, Nabuchodonoſorē, Græcos, Romanos cum Apoſtolis,& Apoſtolici ſeminis

viris, Augustino, Hieronymo, Basilio, Chryso-stomo, Nazianzeno, Benedicto, Bernardo, Dominico, Francisco, Ignatio, aliis. quorum exitum velles? imitare vitam. quorum in omne æuum conditionem? sequere mores. paribus donantur, qui vitâ pares. frustra laboris præmia ex otio speres. Vide quàm sine metu dies hi nostri trãsegerint, quàm securas noctes; quàm sorte contenti sua, extra ambitum iactationum matrem; quàm nullis hîc timoribus natauerint, quàm alta nunc perpetuáque opum, honorum, voluptatum pace fruantur. Vide prudentiam. paucorum annorum contemptus æterna peperit; paucorum neglectus non-morituris donauit, tam modica tam magnis. Et quis non infortunatum diem vnum deligat, vt fortunato solido fruatur anno? factum à nostris, qui non anno, sed felici donati æternitate, à qua nec si velint excidant, nec velle possunt. tam stabili beatitudo innixa. Iam quis non magnorum Regum, exitum voueat Francisci? quis non primorum orbis Imperatorum, Antonij & Paulli æmuletur gloriam? horum felicitatem, Augusti præferat purpuræ? Non quòd omnes Antonios & Paullos velim: sed quòd virtutem tamen horum imitari omnes velim. Nihil dico de veste & eremo. etiam sub diademate sedem suam virtus reperit. Nimis orbi noti Ludouici, Alfonsi, Ferdinandi, Eduardi, Theodosij. At securior extra sceptra semita est. non nego. sed non omnium solitudo, cœlibatus, cilicia, catenæ, flagra, legumina, aqua. satis erit virtutem amasse, coluisse. vitam hæc pacatam dabit. Addo. *nec speres aliquid, nec extimescas*, quàm vnũ Deum virtutis præmiatorem, scelerum vindicem, &

beatam

beatam vitam ſpondeo. Claudo Boëtiano verſu:

O felix hominum genus,
Si veſtros animos amor
Quo cælum regitur, regat!

Diuinus hic amor eſt, cui pro fundamento virtus. hanc venerare, & diuinum amorem, quo vno beaberis, ſpera.

CAPVT II.

Quæ ratio ſeruanda in ſociorum delectu & contubernio?

PRIMO, optimos delige, quorum conſuetudine virtutis aliquid accedat, vitij decedat. nulla enim res magis animos in bonum prauúmque impellit reuocátque, quàm proborum improborúmque conuerſatio: paullatim enim mores deſcendunt, & vim præceptorum obtinent. frequenter enim audiri, videri, aliquid affricat. Quid? quòd in magna probitate ac improbitate aliquid ſit, quod vel tacitus imbibas. nec quiſquam facilè dixerit, quantum hæc proſint, quantum obſint; obeſſe tamen ac prodeſſe videmus. vt dictum verè ſit: *Minuta quædam animalia cùm mordent, non ſentiuntur. adeò tenuis illis & fallax in periculum vis eſt. tumor indicat morſum, & in ipſo tumore nullum vulnus apparet.* Idem in proborum improborúmque conſuetudine reperies. non deprehendes quantum tibi proſit, quantùm obſit; profuiſſe, ac obfuiſſe deprehendes. Probatiſſimorum ergo familiaritatem aucupabundus venerare, vt paullatim familiarem etiam tibi pro-

Proborũ improborúmque conſuetudo plurimũ poteſt.

bitatem facias; vt locum in te habeat illud viri magni: *Mihi, qui omnem ætatem in optimis artibus egi, benè facere iam ex consuetudine in naturam vertitur.* plurimùm enim assuetudo valet, quam à bonorum conuictu bonam senties. De vicinitate enim fluminis & nubis certiùs potentiúsque fœcundantur agri, cùm longè posita, tardius tenuiúsque beneficia sentiant. propinqua nimirum, è locuplete; remota, è paupere vena hauriunt.

Magno conatu opus ad bona.

Conatu interim omnino in bonis magno opus est, vt in agro etiam fertili, ligonibus, aratro, vigili cura. nam ad deteriora faciles sumus, in quibus nec dux, nec comes deesse potest, ac res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit. Neque enim pronum iter tantùm est ad vitia, sed præceps. voluimur enim ferè in illa, vt sphærica corpora minimo impulsu in præceps acta, &, vt feracissimi campi, nullo iacto semine, nulla rustica manu, noxia protrudunt, & fœcundior semper ager in nociturna est. cultum profutura deposcunt: sponte sua obfutura nascuntur, & suffocant perimúntque quidquid seminis boni est, nisi assiduus improbúsque accedat labor. Eadem de animorum agro cogita. innascuntur sponte vitia; virtus culturâ indiget, nec nisi à denso laborum imbre probitatis stillicidia profluunt. & frequentatus labor congelidatarum instar nubium est, è quibus fœcundæ virtutum pluuiæ, tanquam è materno sinu cadunt.

Vitanda improborũ consuetudo.

Potissima autem cura erit, vt improborum consuetudinem fugias. magna enim pars probitatis est, à noxio cœtu recessisse. non quòd virtutis magistra solitudo sit, sed quòd, vbi inhortator,

tator, ductor, comes, laudator abest, vitia subsidant, quorum probari fructus est. Quis enim aut gemma aut auro se vestiit incomitatus? quis, vt ille, *sub alicuius rusticæ arboris proiectus vmbrâ, luxuriæ suæ pompam solus explicauit? nemo oculis suis lautus est. sed apparatum vitiorum suorum, pro modo turbæ spectantis expandit. Itaque irritamẽtum est omnium in quæ insanimus, admirator & conscius. ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus, effeceris. ambitio, & luxuria, & impotentia scenam desiderant. sanabis ista, si absconderis.* Multò sanabis magis, si ductore, inuitatore, laudatore, comite carueris. carebis, si improborum familiaritatem & contubernium vitaueris. vitasse, caruisse est. tantum ad malignitatem consuetudo valet, vt qui socios sustulerit, vitia sustulerit. nemo solus improbitatem explicat, nemo vitia parietibus effundit. Quis enim ambitionem, crudelitatem, iram profudit solus? accedant socij tanquam venti, & intumescent pacata antè maria, insurgentque in iras & nocituras minas. Quin adeò, pacatissima intuere flumina, quæ lentitudine sua cursum oculis eripiunt; incubant venti, exurgunt fluctus, & mansuetum illud elementum, quod ouium instar ignorare motus videbatur, in leoninas exasperatur iras. eadem de animo, ad innocentiam & virtutem nato, cogita. si prauo malignóque contubernio adiunxeris, imbibit malignitatem. Retrahet se ergo à tali quisquis præcipitia non amat; nec dabit se in illud. Quòd si imprudens in improbam societatem inciderit, modestè prudenterque pedem retrahet: nec secabit cum Alexandro vno impetu, tanquam ense aut nouacula, nisi alia negata

via

via sit. sed quæsitâ, quæ nunquam sapienti deerit, occasione exuet se hoc contubernio, & melioribus se dabit, ad quorum vitam, vitam effinget suam, memor veteris dicti: *Bonos corrumpunt mores congressus mali.* & Tertulliani de mulieribus: *Loquaces, otiosæ, vinosæ, curiosæ, contubernales vel maximè castimoniæ proposito officiunt. per loquacitatem irrepunt verba pudoris inimica; per otium se à veritate deducunt; per vinolentiam quiduis mali insinuant; per curiositatem, æmulationum libidines conuehunt. nulla eiusmodi feminarum de bono castitatis loquitur: Deus enim illis, vt ait Apostolus, venter est, ita & quæ ventri propinqua.* Dicam ego: Malos corrumpunt mores congressus boni, & quod de mulieribus ille, ego de viris.

Vitanda mulierum familiaritas.

Eccli. 42.

Quanquam non diffitear, mulierum consuetudinem virorum deteriorem esse: idque adeò, vt, si Scripturæ credimus, *Melior* sit *iniquitas viri, quàm mulier benefaciens.* Hinc præmittit: *In medio mulierum noli commorari*, quia *à muliere iniquitas viri.* Melior omnino iniquitas viri, minùs nimirum perniciosa, minoribusque inuoluta periculis, aperta iniquitas viri, & retecta improbitas illius, in quam te ex aduerso armare possis; quàm beneficia mulieris, fraudem tegentis, & occultis insidiis dolisque sub honesti nomine & amica fronte, oculis, ore virum impetentis. Vt audeat idem Sapiens, *Breuis omnis malitia super malitiam mulieris.* &, *Omnis malitia, nequitia mulieris.* Hinc monet: *Non des mulieri potestatem animæ tuæ, ne ingrediatur in virtutem tuam, & confundaris. ne respicias mulierem multiuolam, ne fortè incidas in laqueos illius: auerte faciem à muliere cōpta, & ne circumspicias speciem alienam. Propter*

Eccli. 25.
Ibidem.
Eccli. 9.

spe

ſpeciem mulieris multi perierunt: & ex hoc concupiſcentia quaſi ignis exardeſcit. Et alibi: *Ne attendas fallaciæ mulieris. nitidius oleo guttur eius, nouiſſima autem illius amara quaſi abſynthium, & acuta quaſi gladius biceps. pedes eius deſcendunt in mortem, & ad inferos greſſus illius penetrant.* Noxia omnino viro muliebris conſuetudo, etiam bonæ. nam, vt improbitas deſit, forma rapiet, oculique etiam caſtæ non caſtè ferient. ineſt neſcio quæ illis illecebra etiam dum maturitatem & pietatem loquuntur. Frons deinde, verba, vultus, capillatura, manuſque, corpuſque totum, teneritudine ſua, tanquam fulminibus virili pectus emedullant. Fuge: magis etiam, ſi improba eſt. de qua illud Sapientis: *Commorari leoni & draconi placebit, quàm habitare cum muliere nequam.* Nec nouum hoc; prima orbis lumina, pietate, ſapientia, robore, Dauid, Salomon, Samſon, infame funeſtumque muliebre iugum paſſa. taceo eruditione, ingenio, prudentia, dignitate, etiam caſtimonia primos, nil mirum. *A muliere* enim *initium factum eſt peccati, & per illam omnes morimur. Longè* proinde *fac ab ea viam tuam, & ne appropinques foribus domus eius.* Quid de contubernio diceret & familiaritate? quid de laſciuiore acu per criſpatam comam luxuriante? quid de curioſa oculorum iactatione, dum in oculis ipſius captiua virorum mens, tanquam in triumphum ducitur? quid, dum omnium obtutibus vbera proſtituuntur, vel velo non integente pudorem, ſed decorem mentiente omnium ignibus obiiciuntur; veriùs, omnium virorum glaciem & frigora ſoluunt, & in fornaces vertunt? Quis enim neſciat, inuitatoria illa eſſe libidinū,

Prou. 5.

Eccli. 25.

Ibidem.

Prou. 5.

& folles ignibus excitandis? Quid cùm cætera corporis lacinioſis pomparum & deliciarum ineptiis occupantur,quò de proximo curent luxuriæ negotium,obſtrepántque pudicitiæ diſciplinæ, vt quadam cultus tanquam ignium ſocietate, validiores flammas iaculentur? Quid, cùm calliblepharum, vellerúmque, herbarum florúmque tincturæ palpebris venuſtandis, genis fucandis admouentur? naufraga nimirum ſine his forma eſſet,& fruſtra luderet. adminicula ab his ſumpſit, vt virorum ſtuporem ædificaret,mutuóque lenocinio fortiùs illuderent virili robori Quid diceret,ſi non ludentes tantùm oculos,ſed in vultu, tenera ceruice,vberibus,taceo reliqua,manus etiam videret? non exclamaret, Fuge quiſquis ſalutem amas? Secedamus ab hoc noxio femineo contubernio nonniſi funeſto exitu claudendo.redeamus ad viros.

Ira vitanda in congreſſibus.

In quorum conſuetudine ira in primis ponenda.è qua vna diſſenſiones, odia, cædes naſcuntur. nec non à proborum quorumcunque contubernio excludendus eſt, quiſquis frenare motus non poteſt,ſolitudini aptior quàm frequentiæ. neque quidquam eſt, quod validius pacata turbat, & tranquilla in tempeſtatem exaſperat. nam quid ſperes à furore? exitus autem iræ furor eſt. Audi proinde non me, ſed Sapientem: *Noli eſſe amicus homini iracundo, neque ambules cũ viro furioſo,ne fortè diſcas ſemitas eius,& ſumas ſcãdalum animæ tuæ.* Iracundorum ergo conſuetudinem deuita,ne te impellant ad pœnitenda,& cogant ad ea, quæ nullam emendationem admittũt,nullíſque lacrymis aut pœnitudine elui poſſunt. ſerus poſt ſanguinem mœror eſt. quòd ſi

Prou. 22.

improui

improuidus in illos incideris, quanta celeritate potes,exime te his irarum compedibus.

Morosos etiam difficilésque fuge, & quibus ingenium Brontésque Steropésque in Ætnæa incude è chalybe mallearunt. *Morosi vitandi.*

Tu etiam benignissimo vultu, oculis,fronte, verbis,aut occurras venientibus, aut in aliorum te consuetudinem immitte. obliuiscitur aliquis sui?tu tecum habita, & audisse aut vidisse simula,aut risu te vindica & contemptu,& in mitiorem partem interpretare. nam si silicem silici, ferrum ferro incusseris, quid expectes præter ignem? Obiice lapidi puluillum,etiam ignibus, & suffocabis. ita dura mollibus perimes, durioribus accendes. Sapientis verba sunt: *Responsio mollis frangit iram: sermo durus suscitat furorem.* Inglorium socij dicent. eamdem de Christo, Apostolis, Sanctorum reliquis sententiam ferent. Generositatem laudo, cui prudentia, non furor imperat. aut generosiorem quis dicat Catilinam Christo, Petro, Paullo, Laurentio, Stephano? dæmone & inferno, non Deo & cælo magistris,generositas illa nata est,quæ contumeliam contumelia,sanguinem sanguine diluit. Aut errauit Deus, & peccauit in generositatem, cùm mala bonis vindicanda docuit? *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos; vt sitis filij patris vestri qui in cælis est,qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* Aut inglorius Deus,qui in omnē peccatorem,iuratum suum hostem,non insurgit in vindictam? Indignus aula erat Christus;& ignauus etiā,qui *tanquā ouis ad occisionē ductus est,& sicut* *Benignitas induenda.* Prou.15. Matth.5. *Benefaciendum inimicis.* *Mansuetudo laudata.* Actor.8.

agnus

agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suũ. Aut imprudẽter è sæculi prudentia monuit,
Matth. 5. nobilitatis ignarus? *Audistis, quia dictum est, Oculum pro oculo, & dentem pro dente.* Credas ex aula & purpura hæc prouenire, & media nobilitate: sequitur, *Ego autem dico vobis, Non resistere malo.* Ferendum fors viro forti. quamquam neget hoc omnis schola purpuratorum, & pro vno oculo, dente vno, duos deposcit; pro verbo asperiore alapam, pro hac baculum, atque hunc non nisi vltimo sanguine piandum: nec satis esse, si contumeliam contumelia plebeio more repercutias, ferro opus esse & sanguine, vt è nobilitate censearis. inclamat contrà Christus:
Ibidem. *Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram.* Non sapit nobilitatem. ignobilis nimirum Christus erat, nec intelligebat quid nobilitatem deceret fabri filius. Vos fors melius Herode nati, aut edocti à diuinitatis à primordio æmulatore, aut ab aliquo sæculi nostri Macchiauello, qui prudentiam Christum doceret, & aulæ mores. Audiamus Regem:
Prou. 25. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitierit, da ei aquam bibere, prunas enim congregabis super caput eius, & Dominus reddet tibi.* Illa erant illo sæculo. ita est. nunc, quid? venena & ferrum. vt sitis filij illius qui venena primus & ferrum temperauit in interitum. Benè hoc monitore ducimur ad inferorum præmia. & gloriosus ille, qui audaci saltu, per aduersarij latus, in nunquam moritura, sera pœnitudine, prosilit tormenta. sunt nimirum apud inferos tot milla formosarum, tot millia purpuratorum: sunt ferè quicunque sæculi prudentiâ magni, plus aulam quàm Christum

in

in Euangelio docentem secuti, plus Macchiauellum quàm Deum.

Odia, & æmulatio ponenda.

Ab odio etiam, improbisque æmulationibus, quæ frequentata indignatio plurimùm suggerit, animum remoue. cùm enim in familiari consuetudine virtutes vitiáque, opes, honores, commoda, industriæ, artesque ferè notissimæ sint; nascitur æmulatio, quam æqualitas inæqualitasque alit, exardescit inuidia, exsurgit ira, cuius exitus odium est. & plerumque acerrima è domestica consuetudine odia nascuntur. Quid? quòd è propinquitate & sanguine omnium maxima exsurgant, vt eiusdem vteri vehementiora quàm alieni sint incendia, quæ nulla aut arte aut flumine restinguas: nulla tamen grauiora, quàm parentum in filios, filiorumque in parentes sunt. Id adeò ex eo prouenit, quòd summus amor, si exasperetur, in summum odium transeat, vt summa clementia & mititas, si efferentur, in extremam crudelitatem & ferociam degenerant. tardè hæc lentéque eueniunt, & siluarum more ignem concipiunt; quo nimirum tardiùs, eo vehementiùs. Ita, quos lentos in iram videmus, acerbissimos experimur: quos in libidinem tardos, furibundis similes. ita & tenaciùs inhærent, altiusque imbibuntur, quæ sudoribus constant; & quorum molestior inculcatio est, fortiùs imprimuntur. rupibus certè, & saxosæ areæ inædificamus, sed laboriosiùs; & fæcundissima ferè terra grauioribus ligonibus & aratris indiget.

Odia inter consanguineos plerumque acerbissima.

Odiorum materia honores & opes.

Cùm verò plurima sint quæ æmulationes odiáque prouocent, tum nihil propè potentiùs, quàm dignitates & opes, etiam in amicissimis.

alterum alteri prælatū, ſat ampla materia odiorum eſt. Cogita fratres. magnam non rarò morum ſimilitudinem videbis, mutuam beneuolentiam. maior vni accedat honor, maximè iuniori, magis etiam ſi imperium; quæ non metuenda exſurgunt? fratres eſſe deſierunt; vt mitiùs ferant in externos dignitates & ſceptra trāſire. Dura nimirum eiuſdem vteri prærogatiua eſt, eóque grauior, quo diſcrimina neſcit mater, ignorant vbera. Vterò & vberibus, non dignitatibus & opibus æquari, omni propè morte acerbius videtur. hinc illa exſurgunt odia, nonniſi morte & internecione partis alterius, aut vtriuſque ponenda. Neque in magnos tantùm animos, ſed & in viles odia cadunt. intuere ſordidorum etiam operum artifices: vide in quantas exſurgant æmulationes, quantíſque odiorum ſtimulis agantur, maximè ſiqua melior fortuna vicino acciderit, aut ſiqua ſpes illius, aut nuda etiam opinio; quæ ferè magnam ſiluam huic malo ſuggerit. vt verum ſit illud,

Fertilior ſeges eſt alieno ſemper in aruo,
Vicinúmque pecus grandius vber habet.

Ita nudis omninò perſæpè opinionibus laboramus, idque eo magis, ſi, quem ſocium habuimus, ſuperiorem habere incipiamus. naturale enim eſt odiſſe, quem times; &, quem metuis, infeſtare, ſi poſſis. & cùm multa in paritate eueniant, quæ dedeceant in ſubiectione, minor ſæpè aut naſcitur veneratio, aut metus oritur. Accedit intimorum frequenter receſſuum in paritate cognitio, in quibus permiſta virtutibus vitia plerumque natant, virtutibus maiora: cúmque vnuſquiſque plus ſibi, quàm ſocio

socio indulgeat, vitia non videt sua, videt virtutes; vt hinc antelatum sibi socium virtutibus inferiorem, vitiis maiorem non ferat. insita mortalibus natura recentem aliorum felicitatem ægris oculis introspicere, modúmque fortunæ à nullis magis exigere, quàm quos in æquo vidêre. quos si cum fortuna mores mutasse viderint & amicitiam, exasperantur. hinc æmulatio & odia. Fateor non deesse qui odia hæc ament, & miserum illum putent qui nihil habeat inuidendum. Hinc votum illud viri magni pro amico: *Deum rogo, vt quicunque non sustinent te diligere prouectum, medullitus æstuantes, à semetipsis liuoris proprij exigant pœnas; cúmque nullas in te habuerint caussas misericordiæ, habeant inuidiæ.* Vt infelicitatis non vltimæ sit, miserationis caussas habere; felicitatis, æmulos pati, & liuentium oculis, calamis, ore percuti: cùm ferè humanæ naturæ vitio probitas subiaceat liuori; vt inuidiam perpeti non raro probitatis signum sit, aut magnæ cuiusdam felicitatis. Felicior ille tamen, qui dignitates opésque ita moderatur, temperátque fortunam, vt se indignum illa fateatur; paritatísque veteris memor, nihil de consueta beneuolentia dimittat, augeátque etiam illam, & officiosa benignitate præueniat, opem etiam suam operámque amico spondeat, ac vltrò etiam offerat, & beneficiis non cogitantem oneret, magnâ vbique humanitate, eóque maiore verborũ submissione, quo dignitas maior est. Nemini vnquam quidquam dignitatis ademit verborum modestia, nullius honorẽ minuit officiosa morũ ciuilitas. præuenisse honore,

Quorumdam opinione felices sunt quibus inuidetur.

amorem prouocasse, honorémque sibi auxisse est. sequitur fugientem, fugit ambientem honor. Quòd si singulorum cultum ames, priùs ipse colas. vbi senserint, præuenient, & magno conatu præoccupabunt conatum tuum, gaudebuntque præuenire, præueniri dolebunt.

Detractio vitanda. Vitanda deinde in omni consuetudine detractio, & quidquid illam redolet; cùm Paullus
Rom. 1. moneat, *Detractores Deo odibiles* esse. Poterat ali-
Prou. 4. quid grauius dici? hinc illud Sapientis: *Remoue à te os prauum, & detrahentia labia sint procul à te.*
Prou. 24. &, *Cum detractoribus non commisceäris, quoniam*
Eccli. 28. *repentè consurget perditio eorum.* Et illud, *Linguam nequam noli audire, & ori tuo facito ostia & seras.*
Ibidem. caussam præmisit: *Ciuitates muratas diuitum destruxit, domos magnatorum effodit, virtutes populorum concidit, & gentes fortes dissoluit.* Hæc de detrahentium lingua. tibi verò primus legem impone, ostia obducito, & seras ori, linguæ fræna immitte. laudabis, si potes, omnes. non potes? ne damna. virtutes nullæ sunt, vitia maxima? vtrumque preme. narrant alij? tu aliò sermonem verte. inurbanum fors erit maiorum sermonem tanquam iniectâ nouaculâ secare? tace. rogaris sententiam? minue, aut mollioribus aspera leni. nulli deesse lenitas conanti potest. visa referuntur? tu ad humanam deflecte imbecillitatem, & virtutes alias oppone, ac in maximis etiam viris semper fuisse quod ignoscendum esset. quòd si quis pergat damnare, tu vide, an non aliquid habeat laudandum qui damnatur; & pro damnandis laudanda suggere, etiam in inimico. Mirum quantum hæ laudes ad odia ponenda, amorem conciliandum valeant. Quid? quòd illi ipsi

ipſi qui damnant, laudent taciti, ſecum & mi-
rentur, & amare fortiùs incipiant, quem hoſtis
ſui laudatorem ſenſerint.

Iam cùm in aliorum laudibus fueris effuſior, *Parcitas in laude propria laudata.*
parciſſimus ſis in tuis, imò nullus in tuis. nam
quid laudes? opes & dignitates? ſtultum eſt alie-
no laudari, aut quæ in alium momento trans-
ferri poſſunt. equum laudamus, qui robore &
curſu reliquos anteit, non quem aurei veſtiunt
fræni. vitem laudamus, ſi fructu palmites one-
ret, ſi ad terram pondere eorum quæ tulit, ad-
minicula deducat, non cui auro tincta folia lu-
xuriantur. propria virtus in vite & arbore eſt
fæcunditas. In homine id quoque laudandum
quod ipſius eſt, quod à nullius fortunæ manibus
pendet. animi bona hæc ſunt: quorum nemo in
re ſua iudex eſſe poteſt. ita cæcutimus in no-
ſtris. nam quæ virtutes nobis, reliquis vitia ſunt.
obtenebrat quemque amor ſuus, & denſa tegit
nube, ſpiſſaque inuoluit nebula. Alienum ergo
te os calamuſque laudet. nec ſine rubore tamen
illa admittas. plus laudis à verecundia accedet.
Et ſanè, aut vera tibi virtus inſedit animo, aut
vmbra tantùm illius, corpore ſuo vidua. ſi vera,
luce ſuâ conſpicua erit, auerſabitúrque auxi-
lium commendationis alienæ, ſuo contenta: ac
lucebit etiam magis, extolleturque in maius,
quo texeris & depreſſeris magis. nam & hoc vir-
tutis eſt. & quia virtutis, lucis etiam aliquid ad-
dit. ſin vmbra eſt, nec aliud, magis ſe etiam pro-
det vmbra commendatione tua: laus enim pro-
uocat ingenia, & inueſtigandi propiùs ſtimulos
addit. Scio mortalium pleroſque falſis etiam
laudibus delectari, non præſentibus tantùm,

ſed quæ in poſteros eant.tu vera virtute dele-ctare, & illa ſola. humanas contemne laudes, maiores habiturus,quo magis contempſeris.Se-quitur contemptorem ſuum laus,eo magis quo contemptus maior eſt.

Bilingues fugiendi. Eccli.5. Eccli.28.

Bilingues verò fuge. *Denotatio* enim *peſſima ſuper bilinguem: ſuſurratori autem odium, & inimicitia, & contumelia.* & fortiùs: *Suſurro & bilinguis maledictus: multos enim turbat pacem habentes.* Et quid indignius, quàm aliud clauſum pectore, aliud linguâ promptum habere? Et quibus ſimulatio profuit? perpaucis. neque diu fefellit,vt inducta ſtibio facies, & producti oculi.Tegi veritatem verborum purpuriſſo, vt cineribus ignem, concedo. verùm erumpet eo potentiùs, quo denſiùs tecta. Et ſanè tenue omne mendacium eſt, ſi diligenter inſpexeris; nihil enim ſolidi fraudes habent,quibus euenire mihi videtur, quod Sodomæ & Gomorrhæ; vbi pomum gignitur, quod licet ſpeciem referat maturitatis, mandi tamen non poteſt. nam fuliginem intrinſecus fauillaceam ambitio tantùm extimæ cutis cohibet, quæ vel leui preſſa tactu fumum exhalat, & fatiſcit in vagum puluerem. credas bilingui poma hæc nata, ita ad viuum illius exprimunt mores. extimis nimirum hic verbis amicum loquitur, probitatem imitatur: remoue hanc ſuperficiem, hoſtilia omnia reperies. caue proinde quiſquis ſaluti ſtudes.nam,vt diu latere non poſſit, ſi propiùs inſpexeris; primo tamen accurſu improuidos ferit. ingenioſior enim ad excogitandum ſimulatio veritate, vt ſeruitus libertate eſt. Videbis enim non rarò facies fingi, & ad auſte-

Simulatio ingenioſior veritate.

ram

ram quamdam maturitatem compositas, intus libidine, crudelitate, inuidia inæstuantes. deuita. nocent attactu. sub his coloribus suauè ridentibus venena latent:ne crede. non fallent, si fidem negaueris: minùs etiam, si contraria dictis cogitaueris. Nec magnâ hæc habent opus arte. affirmant? negasse crede. negant? affirmasse. spondent? nihil spera. iusiurandum interponunt? minùs etiam assentire. quoque fortiùs & splendidiùs addixerint, hoc plus insidiarum metue. fuge Tiberios hosce. sanguine ferè finiunt & ferro.&, vt quidam: *Speciosa verbis, re inania ac subdola; quantóque maiore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura ad infensius seruitium.*

Benè & verè Sapiens: *Verba susurronis quasi simplicia,& ipsa perueniunt ad intima cordis; quando submiserit vocem suam, ne credideris ei, quoniam septem nequitiæ sunt in corde ipsius.* Quis profundum hoc tanget? ô caue. & omniũ hic simulantium mos est: & ferè in magnis verborum officiis simulatio latet. time, quisquis præter morem speciosioribus verbis, tanquam floribus integeris. Memento aucupum; dum ludunt, fallunt; nec nisi ludant, fallunt. nil possunt sine cantu retia: cantata fallunt; non fallent muta. Idem in homine. nimia ciuilitas hostile sonat. simplex veritas est, & aliquid incomptũ, &(vt ita dicam) rusticitatis permistũ habet. Tu ante omnes candorem indue, nihil in verbis fucatum, ac quasi calamistris inustum. Neque humilis tantùm & parui animi, sed seruile vitium mendacium est, indignissimum libero ingenio,& educatione liberali. Sed hæc ætas alios Prou. 26.

mores deposcit. falleris. etiam illi ipsi fallendi artifices candorem in aliis amant & venerantur; ac,si qua dignitas speranda, in hos malunt, quàm sibi similes collatam. metus enim his à paribus:ab aperti pectoris & oris metus nullus. amant ergo hos, licet non imitentur; oderunt, quos imitantur: è suo enim ingenio reliquos metiuntur, verenturque ne suis artibus cadant. &,quod ille de Principe, *Nunquam deceptus est Princeps, nisi qui priùs antè decepit*, de se riualibusque cogitant; decipiendos se ab illis arbitrantur, fraudum suarum conscij. quas cùm ab aliorum manu vereantur, oderunt in illis damnantque vitia sua,iudices facti delictorum suorum. colunt reliquos, à quorum moribus fraus & doli exulant, & delectantur etiam consuetudine talium. fugiunt fingendis virtutibus subdolos, quòd è suo ingenio sciant in scelera erupturos, postquam remoto pudore & metu, suo tandem ingenio vti liberè poterunt.

Infida amicitiæ pignora, munera sunt.

Illorum autem amicitiam ne speres, quos sola munera iungunt. benè Isidorus: *Non sunt fideles,quos munus, non gratia copulat;nam citò deserunt, nisi semper accipiant.* Fortunas hi & opes tuas,non te amant.imò se in tuis omnibus amãt, te non amant.nemo amat, qui,vt rebus suis studeat,nudatum suis amicum vellet.tales reperies munerum amicos:exuaris omnibus, modò illis omne accedat quod decedit tibi, benè est. nec tam quantum tu dones, sed quantum ipsi accipiant intuentur. Et ferendum fors esset, siqua apud tales acceptorum memoria resideret. erras,si hoc putas:perit cum munere, nec longior memoria munere est. Magnæ heredis è remoto

veni

venientis lacrymæ ſunt;intus natat gaudio,oculi mœrorem mentiuntur.idem in re diſpari,in his munerum vulturibus reperies. accipiunt tanquam perpetuæ memoriæ reconditiri, æternæ recondunt obliuioni. Quid? quòd in ipſa propè manu pereat memoria, &, vt lacrymas genæ ſiccant, ſic auidæ manus hæ memoriam detergunt. vt enim repoſuerint munus, mortuo immerſum mari arbitreris, tanquam ſi ipſum munus memoriæ inimicum memoriam perimat.

Vis deinde videre quantum illi ament? accedat iuratus tibi hoſtis, & maioribus, ſemper extenſas, ſemper vigilantes has impleat manus, ex amicis hoſtes experieris. quòd ſi nouis exinde maioribuſque beaueris, amicos rurſus reperies. Fuge hos ementiti amoris fluxus ac refluxus,Euripæa pectora: mergent, non ſeruabunt; non deuehent, deprimẽt nauigantem. Nihil enim magis infidum hoc hominum genere. irreſpirabile hoc profundum eſt, ſi ſemel te credideris.

Munera ſæpè viam ſternunt virtuti ad magna.

Et tamen in humanis non omninò negligendi,qui multum accipiunt, cùm multum poſſint;non tam vt proſint, quàm ne obſint, imò & vt in bona cauſſa proſint.nam licet amor tui ad iuſta obſequia præſtanda non impellat, impellunt non raró munera.&,quod nec æquitas, nec ratio, nec inſita tibi virtus, non vitæ morumque integritas,non montium inſtar tua maiorumque merita, munera poterunt. Nam vt à ſola virtute omnia ſperes,falleris.aliud ſæculum quære. virtuti meritiſque ſi munera iunxeris, magna ſpera. ex hoc felici connubio, fæcundi

partus prosiliunt patrem fortunaturi. Iterari tamen in his potiùs munera probo, quàm vno sinu profundi. recentior enim memoria ex repetitis exsurgit. Sed hæc tamen omnia in caussa bona, nec alia, & vbi virtus promeretur, sed incomitata destituitur. claudant illi munera latus, & spōte sua, nullo alio impellente, reserabuntur clausa antè ostia. Nam & pannosa plerisque virtus solitaria est. & quis sæculi magnorum admittet? non intrat magna atria trita lacerna. adde ornatum, & comitantium turbam, nullo impulsu patebunt omnia, adeóque & domus intima. ô mores! & ferre tamen cogimur. & ni virtutem alienis vestiueris, nuda vapulabit, esuriet, concrescet frigore. Verùm indignum, virtutem ascititiis induere, cùm seipsâ splendidior, quàm alienis sit. Quid agas? & quos ad Rempublicam vis accedere? improbos largè profundentes? probos? nisi probitatem ampliter vestiuerint, nequidquam spera. Ergo, aut probitas muneribus vestienda, aut ferenda improbitas. quæ cùm noxia in primis Reipublicæ sit, vestiamus probitatem non tam suo, quàm Reipublicæ bono: & feramus hanc sæculi nostri exasperatam scabiem non nisi fomentis mitigandam. ita tamen, ne amicos speremus, quos sola munera iungunt: nec vlla munera eant in caussa non iusta. Sed nec vllis muneribus Index parandus. ne si paratum quidem reperias, & se ipso ad illa currentem. nimis illa improbitati adnexa. & nescio quæ lex permittere Iudici munera possit. nulla hoc sæcula probarunt: damnarunt omnia. & prodigium sit æquitatem inter munera stare, etiam in probo. Nam quod

quod de muneribus dixi, in gratuitis dixi, & vbi nulla partium apud Iudicem concertatio.

CAPVT III.

Quomodo amici parandi, fouendi, nascendi?

O, Quis integra rate magnũ hoc enauiget æquor amorum? quàm varius in his fluctibus ludit error, dum mentiuntur tranquillitatem, & momento in tempestates exsurgunt, cælo propè metuendas! ô, quis modum insidiis ponet? quis monebit tempori? quis luctantes eruet? etiam rupes & montes deuerrunt dolosi fluctus, & excutiunt tanquam pilas, aut calcant tanquam herbam pedibus natam. ne fide, quisquis te, salutémque tuorum amas. nec te facilè credas fraudulento huic amorum Oceano. merget vbi lusit, & inter oscula venena iaculabitur, inter amica pocula toxica propinabit. ne fide. Secura bolide tentandum hoc humani pectoris profundum, hæc amicitiæ ostentatio. intus non rarò secures, ignes, ferrum, reliquáque nocitura latent; eo nocentiùs, quòd ridente vultu opprimant in cautos. Certè vt nihil amicitiâ, quæ secundas ferè res splendidiores facit, aduersas leuiores, nobilius, si vera est; ita nocentius nihil, si sub honesto nomine hostem tegat, & inimicum intùs alat, qui amicũ foris profitetur. Hinc illud verũ nimis Magni Leonis: *Plus plerumque periculi est in insidiatore occulto, quã in hoste manifesto.*

Rara in humanis amicitia.

Simulata amicitia noxia.

Insidia

Insidiator est, qui sub amici fronte, inimicum intus alit; qui amorem oculis, fronte, verbis loquitur; odia pectore circũfert, quæ opportunitatem nactus, effundat in nimis credulam mentem. in hunc quæ robora sufficiant? Incauta ferè generositas est. &, quo fortior quisque, quo animo celsiore, hoc plus insidiis patet. ex se enim cùm metiatur omnes, candorem suum legit in omnibus: nec dolos metuit, quibus caret; ignoratque insidias, quas nullas defert, nulli parat. indignas enim arbitratur viro forti fraudes, & dolis se tegere cùm viribus possit, ignauissimi pectoris esse putat. quo fit, vt faciliùs in insidi amici insidias prolabatur. nam & aperta nemo mouet vir fortis bella in illum qui apertè amicitiam testatur, & dolo circumuenire non est viri, vixque adeò dolum dolo pellere. Hinc difficillima omnino ratio se suaque tuendi à dolosa mente, amorem verbis mentiente. nam ab armato hoste & ferrum ostentante, armis tueri se quisque potest, & fortunam experiri; &, vt infelicissimè omnia cadant, fortium, non pecorum more inglorius, cadere. At à simulato amico quæ vis se tuebitur? vt meritò moneat Cicero, *nullam in amicitiis pestem esse maiorem, quàm adulationem, blanditias, assentationem. Delet enim veritatem, sine qua nomen amicitiæ valere non potest. nam cùm amicitiæ vis sit in eo, vt vnus quasi animus fiat ex pluribus; qui id fieri poterit, si ne in vno quidem vnus animus est, idemque semper, sed varius, commutabilis, multiplex? Quid enim potest esse tam flexibile, tam deuium, quam animus eius qui ad alterius, non modò sensum ac voluntatem, sed etiam vultum atque nutum conuertitur?* Adulationem

Generosior quisque minus cautus est.

Difficile est cauere mentitum amorem.

nem ergo, Cicerone teste, amicitia non admittit. & quis adulatorem amicum alteri credat, qui sibi soli amicus est, fortunis honoribusque suis, sibi amica depromit verba; mentitur sibi, commodis nimirum suis? Iam cùm veritas amicitiæ fundamentum sit, nemo non videat, adulationem, quæ è continuis propè dictorum factorúmque mendaciis contexta est, amicitiæ non sociari: pugnant enim mendacium, & veritas. pugnam verò amicitia non admittit, quæ animorum sincera mutuáque assensione continetur. Et certè pessimè de amicis merentur adulatores, quos doctis circumueniunt dolis. vt benè Cato, *multò meliùs de quibusdam acerbos inimicos mereri, quàm eos amicos qui dulces videantur: illos verum sæpè dicere, hos nunquam.* Vt, si alterutrum vouendū sit, inimicitiam palàm professi, potiùs quàm adulatores eligendi sint: illorū enim, vt dixi, hostilitatem, aliâ repercutere aut declinare difficile non est: hostiles insidias sub amico vultu effugere difficillimum.

Adulatio & amicitia non coalescunt.

Illud etiam non minùs arduum, amicum verum à fraudulento dignoscere. vtrimque ferè comitas, vrbanitas, amica verba: in vero tamen seuerior quædam benignitas, & tanquam casta matronalis beneuolentia, maturiorque ac seria dictio; in falso, tanquam lupanaria, supra castimoniam blanda, & quæ fucum, & artis plurimum secum trahat. natiuum in illa decorem videbis, stabitque licèt integro Oceano laueris: in hac picturatum, cuius exiguo stillicidio decus omne elues. eminus, fateor, intuentibus, par forma; propiùs, discrimen ingens est. Verba dein factis compone, & in

Discrimen inter amicum verum, & simulatum.

intelliges. in aduersis denique animum vtriusque cognosces. discernunt hæc amicum ab hoste. Sic incursantes tempestates naucleri peritiam retegunt. at antè cognoscere oportuit: serò enim imprudentiam ingemiscimus, & de alio gubernatore cogitamus, cùm illisam scopulis nauem videmus. Quod in nauclero, fac in amico. experimentum ab alio sume, vt alieno exemplo edoctus, pericula deuites. vide quomodo se habuerit in aliorum amicitia. steterit? an dilapsus in aduersis fuerit? prolabanti amico dexteram porrexerit? an magis etiam impulerit? caussam ruinæ dederit, aut non dubitauerit periclitari cum amico? opes, famam, vitam in amici discrimine vltrò, aut rogatus proiecerit? an destituerit labantem? & eadem expecta.

Vt verò in te ipso certius periculum facias, & ex te discas quid sperare, quid timere debeas, finge metum, denuncia aduersa, propone minitantia damna, ostenta pericula, pendula iam, & in caput tuum ruitura, in opes, in familiam, in vitam; & fidem disces. vultu, verbis, factis ostendet. per teipsum hæc aliquando denuncia, per fidum aliquem nonnunquam; & non magno molimine animum suum prodet, maximè si consilium & opes deposcas.

Vide deinde, te, an fortunam tuam amet, qui amat. de quibus illud Aristotelis est: *Qui sunt ob vtilitatem amici, ij simul cum vtilitate dissoluuntur: non enim hi sese mutuò, sed vtilitatem amant.* & audet Cicero, *pestem maiorem esse nullam in amicitia, quàm in plerisque pecuniæ cupiditatem.* & alibi; *Plerique in rebus humanis nihil quidquam bonum*

bonum norunt, nisi quod fructuosum sit ; & amicos tanquam pecudes, eos potissimùm diligunt, ex quibus sperant se magnum fructum esse capturos : itaque pulcerrimâ illâ, & maximè naturali carent amicitiâ, per se, & propter se expetendâ. Carent omnino hac veráque amicitia qui commodis, opibus, honoribus suis student. nil mirum, cùm totus amor muneribus claudatur; si cessantibus muneribus, amare desinant. tolle fundamenta, quæ domus stabit ? amicitiæ huius fundamentum munera sunt, quæ qui sustulerit, inædificatum illis amorem euertet. qui etiam, si maiora ab hoste tuo sperauerit, vertet amicitiam, & odium pro amore reponet. nil mirum, cùm sola munerum magnitudine amorem metiatur. vbicunque proinde donorum plus erit, plus amoris ostentabit. mensura nimirum amoris illius munera sunt, qui pro horum magnitudine crescit decrescítque. Nulli horum fide, nullum lateri tuo adiunge; plumâ hos tenebis, non corpore; ac ne plumâ quidem, si dona steterint. & non deserent tantùm, nudúmque latus tuum feriendum præbebunt, sed vendent etiam hosti, si præmia accesserint. Non malè de his Seneca : *Parauit amicum aduersus vincula laturum opem : cùm primùm crepuerit catena, discedet. Hæ sunt amicitiæ, quas tēporarias populus appellat. Qui caussâ vtilitatis assumptus est, tam diu placebit, quamdiu vtilis erit. Hac re florētes, amicorum turba circumsedet: circa euersos ingens solitudo est. & indè amici fugiunt, vbi probantur.* Ita est, commodorū suorū amici, vt primū aduersa insonuerint, amici esse desinunt. cùm enim tota amicitia suis contineatur cōmodis, spe vtilitatis

sub

sublatâ,alio amicitiæ transferuntur. Quid? quòd odia pro amore insurgant.

Vera amicitia ignorat metum.

Metus deinde omnis abesse ab amicitia debet, si vera, perfecta, & non vulgaris est. *Quis enim diligat,quem metuit? aut eum, à quo se metui putat*? Ciceronis est. Vbi enim metus est, fiducia esse non potest. de qua illud eiusdem: *Firmamentum stabilitatis constantieque eius quam in amicitia quærimus, fides est: nihil enim stabile est, quod infidum est.* Sed neque committi quidquã infido potest; in amicitia autem absoluta committi omnia possunt.colunt tamen tales externa quadam verborum pompa & simulatione amicitias;sed ad tempus duraturas. *Quòd si fortè, vt fit plerumque,ceciderint, tum intelligitur quàm fuerint inopes amicorum.* Ciceronis verba sunt; & vera nimis. Et sanè, nemo se suaque tutò credidit, si intercurrat metus. vacuũ à timore pectus sit,quod sua explicet. nam si præcordia obsedit metus, nihil sincerum spera: aliud promittent verba,frons,oculi; pectus loquetur aliud.quod cũ amicitia validè pugnat. Hinc benè apud Ciceronem Lælius: *Duo tenenda in amicitia,ne quid fictum & simulatum sit, ne quid suspiciosum.* quæ metum comitantur.simulatio enim timoris comes est.idem de suspicione dico. vbi enim metus,ibi suspicio.Sed & qui timeri se putat,suspecta habet omnia: neque quisquã prudenter sibi persuadeat, timeri se & amari. & quis in illius, quem timet,sinum sua deponat? metus fiduciam excludit. Vt verissimum illud: *Aliter cum tyranno, aliter cum amico viuitur.* in illo metus amorẽ simulare cogit.: in hoc fiducia nihil clausum tenet;aperit animorũ scrinia, & expandit quid-

quid

quid metus in illo clauserat, ac tanquam animo ſuo recondita referat, pari, qua ſecum confidentia.

Quales amici deligendi.

In delectu verò amicorum, Cicerone monitore, *cautio adhibenda, ne nimis citò diligere incipiamus, neue indignos. Digni ſunt amicitia, quibus in ipſis inerit cauſſa cur diligantur.* Virtus hæc eſt & ea ſola. de qua illud eiuſdẽ: *Nihil amabilius virtute. nihil quod magis alliciat homines ad dilig~dum; quippe cùm propter virtutem & probitatem, eos etiā quos nunquam vidimus, quodammodo diligamus.* Et illud: *Hoc primùm ſentio, niſi in bonis amicitiam eſſe non poſſe, nec ſine virtute amicitia eſſe vllo pacto poteſt.* Deligendi ergo viri boni, & in quibus virtus ſedem fixit. Addit: *Sunt firmi, & ſtabiles, & cōſtantes eligendi; cuius generis eſt magna penuria: & iudicare difficile ſanè niſi expertum; experiendū autem eſt in ipſa amicitia: ita præcurrit amicitia iudicium, tollítque experiendi poteſtatem.* Planè ita eſt: ingens conſtantium penuria eſt, & de quorum ſtabilitate & robore magna tibi promittas: *Vbi enim eos inueniemus, qui honores, magiſtratus, imperia, poteſtates, opes amicitiæ non anteponant? vt cùm ex altera parte propoſita hæc ſint, ex altera ius amicitiæ, non multò illa malint?* atque hi ſtabiles eſſe non poſſunt, non in amicitia conſtantes, quos ſperatus honos & opes aliò vertunt: quare nec in eam admittẽdi. Plato verò ſolos bonos diligendos vult; verba illius ſunt: *Solus bonus ſoli bonò amicus eſt; malus autem nec bono, nec malo vmquam reuera amicus efficitur.* Nō bono; neque enim bonum, & malum coaleſcunt: maior inter hæc pugna eſt, quàm vt in vna ſtabulare mente poſſint. at amicorū mens vna eſt, ſi amici ſunt. Nō malo;

Soli boni in amicos diligendi.

neque enim improbitas vna, alterius contubernio gaudet, aut amica vna alteri est. Est hinc illud Sallustij: *Inter bonos amicitia, inter malos factio est.* amor rationi innititur, improbitas ab illa recedit. Soli ergo boni cùm amici esse possint, soli in amicitiam sumendi. nam, vt verè Cicero: *Dispares mores disparia studia sequuntur: quorum dissimilitudo dissociat amicitias. nec ob aliam caussam vllam, boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi quòd tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum studiorúmque distantia.* Cùm ergo, eodem teste, nihil aliud sit amicitia, *nisi omnium diuinarum humanarúmque rerũ, cum beneuolentia & caritate summa consensio*; vbi morum dissensio est, amicitia esse non potest. Hinc

2.Cor.6.

Apostolus: *Quæ participatio iustitiæ cũ iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras?* Si ergo iustum iniusto, probitas malitiæ non miscetur; nec iustus iniusto, nec bonus malo misceri poterit. infestiùs hæc diffident, quàm vt coadolescãt. Quòd si bonus malo assuescat, periculum longè maius est, vt huic ille, quàm vt hic illi moribus assimiletur: plus enim malitia in imitationem & sequelam, quàm bonitas potest, seu naturæ vitio, seu educationis malignitate, seu quadã titillatione mali. vt benè ille:

Vitia malignitatem affricant.

Vuáque conspecta liuorem ducit ab vua.

Magis etiam improbi mores affricant malignitatis suæ aliquid. ita zizania fœcundiùs crescũt, adolescunt citiùs, & boni seminis naturam in suam vertunt. Et quantis medicamentis, quàm validis opus, vt modicum venenum vincant & subigant? quantâ aquâ, vt incendia paruo nata extinguant? cùm veneno interim minimo, scintillâ

ſcintillâ minimâ, damna & incendia exſurgant maxima. Et non validiſſima quæque, & ſæculorum opera ab inualido cadunt: à lento ſtillicidio ſaxa & ferrum, à tinea & blattis prædura robora. Idem in moribus inuenies. eſt hinc illud Plutarchi: *Talis eris, qualis conſuetudo qua vteris; cum literarum ſtudioſis libros euolues, cum palæſtritis colluctaberis, cum venandi cupidis feras perſequeris, cum potatoribus inebriaberis, cum ambitioſis magiſtratum ambibis.* & illud Pſalmi: *Cum ſancto ſanctus eris, & cum viro innocente innocens eris; & cũ electo electus eris, & cum peruerſo peruerteris:* maximè, ſiqua amicitia intercedat, quæ morum ſimilitudine gaudet. Ita Commodus Imperator, vt reliquos taceam, domeſticorũ improbitate periit; ſuorum conſiliis Roboamus. Benè hîc more ſuo Seneca: *Amicos vacuos à cupiditatibus, quantũ fieri poteſt, eligemus: ſerpunt enim vitia, & in proximum quemque tranſiliunt, & contactu nocent. Itaque, vt in peſtilentia cauendum eſt, ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrantibus aſſideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipſo laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, vt quàm minimè inquinatos aſſumamus. initium morbi eſt, ægris ſana miſcere.* Prudẽter, & Chriſtianè. Addit: *Præcipuè tamen vitentur triſtes, & omnia deplorantes, quibus nulla non cauſſa in querelas placet; conſtet illi licet fides & beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus eſt comes perturbatus, & omnia gemens.* Hanc animi pacem qui adimit, qui interturbat; quod in amicitia maximè optandum eſt, euertit. non poteſt ſerenitas è nubilo ſperari; pluuia, & nebulæ timendæ ſunt. Scio rarò amicitiam inter homines firmari. Hinc illud Senecæ: *Neſcis quantum*

Pſalm. 17.

Triſtes amici vitandi.

sit pretium amicitiæ. si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantùm, sed & sæculis raram. & Ciceronis: *Ex omnibus sæculis vix tria aut quatuor numerantur amicorum paria.* Plutarchus Thesfeum & Pyrithoū numerat, Achillem & Patroclum, Orestem & Pyladē, Damonem & Pythiam, Epaminondam & Pelopidam. omnibus retrò sæculis tam paucos. quo maior felicitas est inuenisse amicum. A raritate pretia veniunt. vt enim peregrinitas res auget, accendit vota, amorem prouocat; ita raritas in desiderium suum impellit. *Amicus* enim *fidelis medicamentum vitæ, & æternitatis est.* Dulcis vita amico sociata. morborum omnium, dolorum omnium leuamen vnicum amicus verus; quo vno amara dulcescunt, mollescunt aspera, leuigantur scabra, prosperantur aduersa, hilarescunt tristia, siccantur lacrymæ, & mors ipsa in amati sinu, vita potiùs quàm mors est. Non moritur amans, qui æternùm in amati pectore viuit: vt amasse, vixisse; æternùm amasse, vixisse æternùm sit. sed & quicunque amat, amat æternùm. nemo enim verum amorem posuit vnquam: nec quisquam veste se illius exuit, qui induit semel. Comitatur amor mortuum, cùm enim in anima amor transfigatur, & hæc viuat æternùm; viuere etiam amorem dicam æternùm, si verus est, ex virtute nimirum natus: quæ cùm mortuo societur, sociatur & amor virtuti insertus, tanquam non moriture arbori non moriturus surculus. Hinc illud Ciceronis: *Vera amicitiæ sempiternæ sunt.* Neque enim moritur virtus, cui amicitia inædificatur. In quam rem illud eiusdem: *Virtus conciliat amicitias, & conseruat:*

Amicorū paria rara numerantur.

Eccli. 6. *Amicitia quæ bona progignat.*

Qui amat vere, æternùm amat.

seruat : in ea est enim conuenientia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia. & alibi : *Virtuti opera danda est, sine qua neque amicitiam, neque vllam rem expetendam consequi possumus : ea verò neglecta, qui se habere amicos arbitratur, tum se dénique errasse sentiet, cùm eos grauis aliquis casus experiri cogit.* addit : *Virtutum amicitia adiutrix à natura data est, non vitiorum comes.* Sola igitur virtus amicitiam admittit, sola tuetur & fouet, extra quam vera amicitia nulla est.

Non ignoro, vix sperari amicitiam æternam posse, nisi in optimis viris. nam & verè Lælius monet: *Videre licet eos, qui antea commodis fuerunt moribus, imperio, potestate, prosperis rebus immutari, sperníque ab iis veteres amicitias, & indulgeri nouis.* Putas hos fuisse amicos ? Nemo amicus cum fortuna amicitiam mutauit. si fecit, fortunę amicus fuit, non hominis. Et Scipio, magnus amicitiæ cultor, audet dicere, *Honoris certamen & gloriæ* ex amicis inimicos dedisse : ex eo enim *inimicitias maximas inter amicos extitisse* narrat. Ego verò tales amicos fuisse nunquam dixero: nunquam Cæsarem & Pompeium, matrimonia licèt intercesserint, & connubialia mutui sanguinis vincula : nunquam Syllam & Marium, militiâ licèt arctissimâ aliquando iunctos. disiunxit hos speratus honor, & simul Rempublicam secum traxit. Vt plures longè vera deposuerint odia, vel Reipublicæ, vel aliâ caussâ, quàm propositis opibus & dignitatibus vulgarem etiã amicitiam tenuerint. M. Æmilius Lepidus, & Fuluius Flaccus Censores renunciati, diuturnas inimicitias in campo deposuerunt; cùm putarent, non oportere eos priuatis odiis dis-

Soli viri boni æternùm amant.

Veri amici non sunt qui cum fortuna mutantur.

Exempla eorum qui reip. causa odia posuerunt.

ſidere, quos publica poteſtas iunxiſſet. Liuius quoque Salinator cum Nerone Conſul factus, difficillimo Reipublicæ tempore, iniuriarum vltrò citróque acceptarum immemores, mutuis conſiliis ferróque Hannibalem vinci poſſe docuerunt, cùm priùs odiorum obliuionem ſibi imperaſſent. Clarum illud Africani cum Tib.
Val. l. 4. c. 2. Graccho: *non contentus enim Scipio, auctore Senatu, in Capitolio Iouis epulo cum Graccho concordiam cõmunicaſſe, filiam quoque ei Corneliam protinus ibi deſpondit.* Cicero etiam repetundarum reum Gabinium, à quo vrbe pulſus fuerat, ſummo ſtudio defendit: Vatinium etiam, infeſtiſſimum ſibi hoſtem, publicis iudiciis duobus tutatus eſt. Factum idem à P. Pulcro, qui Lentulum, à quo accuſatus fuerat, ambitus reum protexit. Caninius verò Gallus C. Antonij, quem damnauerat, filiam in vxorem duxit, & M. Colonium, à quo damnatus fuerat, rerum ſuarum procuratorem ſtatuit. Neſcias, reus an iudex clarior. Illud M. Marcelli in vniuerſam gentem illuſtre. accuſatus à Siculis patientiſſimè tulit, ſupplices in clientelam recepit, ſortitúſque prouinciam collegæ ceſſit; pulcro in poſteritatem clementiæ, bonitatis, amoris & integritatis exemplo. Nobiliſſimum verò hoc Macedonici Metelli eſt: ad graues teſtatáſque cum Scipione inimicitias virtutum æmulatione, progreſſus fuerat;
Val. l. 4. c. 1. vbi tamen interemptum domi accepit, *in publicum ſe proripuit mœſtóque vultu, & voce confuſa, Concurrite, concurrite, inquit, ciues, mœnia vrbis veſtræ euerſa ſunt: Scipioni enim Africano intra ſuos penates quieſcenti nefaria vis illata eſt. filióſque ſuos monuit, vt funebri eius lecto humeros ſubiicerent*

adiecitque

adiecitque non fore, vt postea id officium ab illis viro maiori præstari posset. Hæc post acerrimas inimicitias, post innumera propè togata prælia. tantâ nimirum vis virtutis est, rapit etiam nolentem in admirationem, veneratione, amorem sui. de qua illud Lælij: *Vos hortor, vt ita virtutem colatis, sine qua amicitia esse nō potest, vt, eâ exceptâ, nihil amicitiâ præstabilius esse putetis.* quâ sublatâ, eodem teste, *omnis à vita sublata iucunditas est.* Nam quod solidum gaudium è dissentientibus animis nasci potest? nunquam verè exhilarescit animus metu, suspicionibus, sollicitudine circumseptus. Omne proinde verum animi gaudium ab amore est, cuius magnitudo & præstantia *ex dissensionibus atque discordiis percipi potest. Quæ enim domus tam stabilis est, quæ tam firma ciuitas, quæ non odiis atque dissidiis funditus possit euerti? ex quo quantum bonum sit in amicitia, iudicari potest.* Ciceronis sunt; & vera nimis. Verissima etiam morientis Micipsæ verba: *Nō exercitus, neque thesauri præsidia regni sunt, verùm amici, quos neque armis cogere, neque auro parare queas; officio & fide parantur. Equidem ego regnum vobis trado firmum, si boni eritis; sin mali, imbecillum. Nam concordiâ res paruæ crescunt, discordiâ maximæ dilabūtur.* Amicos, non priuatorum tātùm, sed regnorum præsidia dixit. non aurum, non arma. Docemur hoc vernaculis omnium gentium historiis, quæ auro armísque perierunt. Regna, amore parta, amore steterunt: aurum & immodica auri sitis pleraque perdidit. armis euersa longè maxima: amor firmauit, & in posteros transmisit. Nec vllum vnquam munimentum amore certius. Vicinorum Regum ac Principum amicitia pro vallo & ferro semper

Amici regnorum præsidia.

fuit: quæque aurum & arma perdiderant, restituit amor, omnibus validior armis. nam & ab armis arma cadunt, & inter militares armatas custodias nihil satis tutum est, metus ab ipsis est; cùm quæ in tutelam delecta, in interitum non semel Regibus fuerint. ab amore timor nullus, & certius media inter arma inerme pectus amore cinctum stabit, quàm inter inermes manus armata ferro dextera sæuire docta, timeri assueta.

Vis autem scire, an verus sit amor, amicitia vera? audi Bernardum: *Illa est vera amicitia, quæ nihil in rebus amici quærit, nisi solam beneuolentiam, scilicet, vt gratis amet amantem se.* Gratuitus amor est, si amor est; gratuita amicitia, si vera est. nam, si cogitata præmia, aut sperata intercurrunt dona, fortunarum & honorum amor est, animorum non est; adeóque amantis amor est, nec aliud. sic enim amat, qui pecuniam amat, qui dignitates; & in has solas talis fertur amor & amicitia. at amicitia ad seipsum nulla est, aut non vera est; cùm omnis amicitia mutua sit, & alium circumspiciat cui societur, & in quem se diffundat, non inferiore fiduciâ, quàm in pectus suum. neque enim animorum discrimina vera amitia nouit, non fortunarum, neque honorum. Est hinc illud Aristotelis apud Senecam: *Amicus est vna anima in duobus corporibus habitans.* Se proinde quisquis amat, & amatum vnum cogitat, intuetur vt vnum, fertur vt in vnum. nescit amor plures. se in alio, alium in se cōtemplatur; séque ex alio, alium ex se metitur: *idem enim velle, idémque nolle, ea demum firma amicitia est.* Morbo detinetur vnus? detinentur duo. aduersa

Quæ sit rara amicitia.

premunt

premunt vnum? sensus in vtroque est. mœror occupauit vnum? occupauit vtrumque: vtrumque risus, vtrumque lacrymæ. prospera, lætáque tenent vnum? tenent vtrumque. opes creuerunt vni? accreuerunt vtrique. honor delatus vni? delatus vtrique est: nam & gaudia & dolores, opes & paupertatem, prosperáque iuxtà ac aduersa amici, sua credit amicus, habétque pro suis: neque minor illi doloris ac lætitiæ sensus in amici periculis, damnis, lætioribus progressibus, quàm in suis. communia namque, vt dici solet, inter amicos amicitia facit. Benè hoc parentum liberorúmque similitudine expressit Seneca: *Sic amico communia sunt omnia, quomodo patri matríque communes liberi sunt; quibus cùm duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos.* Benè & eleganter. & alibi: *Consortium rerum omnium inter nos facit amicitia; nec secundi quidquam singulis est, nec aduersi; in commune viuitur.* fit enim in his, quod Regum narrat historia: *Anima Ionathæ conglutinata est animæ Dauid, & dilexit eum Ionathas quasi animam suam.* Quid non potest amor? Postponit patrem Dauidi, illius honorem, opes, regnum, salutem, vitam Dauidi. Quid non audet amor? lætus hauriet venena & ferrum, vt amicum tueatur: lætúsque profundet vitam, vita vt viuat amicus longiore. cùm enim se in amico viuere arbitretur, & nobiliore in illo quàm in se vitâ, negligit suam, vt nobiliore in illo viuat. Opibus etiam exui gaudebit, dignitatibus spoliari, vt amico benè sit: cuius fortunas dignitatésque suis cùm præferat, gaudet fraudari suis, si per hoc amico consulat. Quin adeò nihil sibi gloriosius arbitratur, quàm pro amici

Amicus amici bonis gaudet, malis deiicitur.

1.Reg.18.

Verus amicus postponit sua amici bonis.

incolumitate sanguinem fundere. Habes huius amoris non ignobile vestigium in milite à Seneca expressum: *Bonus miles feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem.* non sola in illo fortitudo est, amor est; qui si abesset, fortiter cadere posset, sed non amaret eum pro quo cadit. dum cadit amore, amoris est; & in morte inter vulnera amare, amoris magni est. Ad quæ non impellit amor? hic ille est, qui tot Martyrũ millia inuolare docuit in ferrum, ignes, forcipes, candentes laminas, clauos, serras, vncos, secures, tanquam in rosas, lilia, violas. amati nimirum amor pectus obsederat. exolui illis poterant, & dignitatibus opibúsque donari, si non profiterẽtur amatum. fateri voluerunt, & ardere, & secari: delegerúntque antè per omnia carnificum tormenta, & tyrannorum ingeniosam crudelitatem ire, quàm amorem suum non testari, imò quàm illum tegere. Hinc illæ lætitiæ inter tormenta voces, cùm suauiores rosis prunas amor faceret, mollius spongiâ ferrum, dulciorem saccaro liquatam picem, gratiora melle fella. Quid non potest amor? fornaces ardentes, craticulas, accensas lampades, lentos ignes, picatas vestes, rugitus & ora leonum, rotas & cruces pro amato toleratas, delicias fuisse tot Martyrum testantur historiæ. hinc illi inter ignes cantus, & carnificum risus, & pro mœroribus gaudia. nimirum non sentit corpus in neruo, in eculeo, in flãma, cùm anima amato suo adhæret; cùm conglutinata Deo amori suo est. contempsit corpus, quisquis mentem per amorem confixit Deo. Idem propè in humanis est: tanta vis amoris est, vt totam

totam vbi semel possederit mentem, rapiat, & donet amato, vt dulce illi videatur pro amato procumbere. nescit amor metum; ignorat modum; omnibus se exuit, vt amatum induat; & iucundius illi in caussa amati omnia largiri, ne, si quid seruet sibi, praetulisse hoc, & amato magis amasse videatur. omnia ergo donat, vt omnibus cariorem sibi indicet amatum.

Amicũ aduersa probãt. Verum ergo amicum si scire voles, obiice aduersa. prodet se amicus, prodet amor, quem non certiùs continebis, quàm flammam. Factum à C. Blosio, Tib. Gracchi, dum viueret, amico; qui non veritus fuit pleno senatu, Laelio roganti fateri, *Quid si Gracchus templo Iouis faces subdere iussisset, obsecuturusne voluntati eius fuisset? Nunquam istud, inquit, Gracchus imperasset.* perseueranti autem in interrogatione Laelio, *in eodem constantiae gradu stetit: seque etiam hoc, si modò Gracchus mandasset, facturum respondit.* Audax dictum, sed magni amoris fulmẽ magnum in vniuersum senatum iaculatum. non probo; amicitiae tamen magnae testatio fuit magna. non dico verae amicitiae fuisse, quae honesti regula continetur; fuit tamen affectus, ac necessitudinis maximae signũ maximum, constantiae etiam ac fidei documentum nobile. Simile habes in eadem domo Pomponij & Laetorij in C. Gracchum, cui oppositu corporum suorum viam strauerunt. duo in tam multos; nec antè cesserunt, quàm & illi aditum praebuissent, & morte amicitiam signassent, fortiter; licet in non bona caussa. quàm verus amor fuisset, quàm laudata fides, si pro patria stetissent, cecidissent! Audax etiam factum in eadem Republica L. Rhegini, qui Caepionem,

Val. lib. 4. cap. 7.

pest

post fusum deletúmque à Cimbris & Teutonibus exercitum, è publica custodia eripuit, & fugæ illius comes accessit. subdit Valerius: *Prô magnum & inexpugnabile tuum numen amicitia! Cùm ex altera parte Respublica manum injceret, ex altera tua illum dextera traheret; & illa vt sacrosanctus esse vellet exigeret, tu exilium indiceres.* Non dico fuisse verum amorem, qui Cæpionem vinculis eripuit, cuius ignauiâ tantùm-non Roma perierat: fuit tamen veteris arctæque familiaritatis, fideíque & audacis animi signum maximum. Generosum etiam T. Volumnij, & constantis in amicum animi factum, qui cùm ad M. Antonium pertractus esset, quòd M. Lucullum, qui Bruti & Cassij partes secutus fuerat, familiariter coluisset: *Iube me*, inquit, *imperator, ad Luculli corpus productum occidi. ductus quò voluerat, Luculli dexteram auidè exosculatus, caput, quod abscissum iacebat, subleuatū pectori suo applicauit, ac deinde demissam ceruicem victoris gladio præbuit.* Fugere poterat; noluit. siccare lacrymas poterat in amici morte; prodidit se lacrymis & amauit lacrymas amoris proditrices, mortísq; caussam nimia pietas dedit. ô, si pro patria & Deo, quàm nobilis amoris victima caderet! Nescio, an Ser. Terentius Volumnio minor, cùm suum *pro Bruto corpus trucidandum equitibus obiecit*; irrito licet conatu, cùm agnitus viuere coactus fuerit. nec licuit fideli mendacio, obscuritate non satis suffragente, sanguine amorem testari. ô, si hunc virtus impulisset, & hæc sola! Lælium Scipionis amicitiâ, Agrippam Augusti, nobiles & felices taceo: nulla enim tam ingrata posteritas vtriusque constantiã, & pro amicorum salute perpetuam

perpetuam in aduersis iuxtà ac secundis excubationem ac beneuolentiam tacebit. Illud etiam Damonis & Pythiæ sub Dionysio Syracusarum Tyranno, memoriâ & calamis dignissimum, cùm alter se pro altero capitis vadem dedisset, condictáque hora alter redisset, altérque paratas pro amico ceruices nudasset. addit Valerius: *Admiratus amborum animum Tyrannus, supplicium fidei remisit, insupérque eos rogauit, vt se in societatem amicitiæ, tertium sodalitij gradum intima culturum beneuolentia reciperent.* Vis magna, quæ etiā Tyrannum rapiat in vota & sequelam; crudelitatem vertat in admirationem, odium in amorem, pœnam in amicitiæ beneficium, tormenta in venerationem. Nec in ingenuis tantùm, sed & in seruis amor valuit, & supra seruorum fidem fides stetit. Maximis sanè viris comparandus M. Antonij clarissimi oratoris seruus, Val. lib. 6.
qui in domini caussa vltrò se iudicibus obtulit: cap. 9.
Plurimis laceratus verberibus, eculeóque impositus, candentibus etiam laminis vstus, omnem vim accusationis subuertit. argui fortuna meritò potest, quòd tam pium, & tam fortem spiritum seruili nomini inclusit. Quanta in seruo fides, amor quantus! ne proderet dominum reum, sæuissima subire maluit, ignibus amorem & fidem probaturus. stetit fortior ignibus & verberibus fides, & amor. Pares animo C. Plotij Planci à triumuiris proscripti serui: cùm diu multúmque torquerentur, prodere dominum noluerunt. poterant viuere, & opibus etiam donari; mori maluerunt. *Verùm non sustinuit Plancus, tam fideles, támque boni exempli seruos vlteriùs cruciari: sed processit in medium, iugulúmque gladiis militum obiecit.* subdit Valerius:

Valerius: *Quod certamen mutuæ beneuolentiæ arduũ dignosci facit, vtrùm dignior dominus fuerit, qui tam constantem seruorum fidem experiretur; an serui, qui tam iustâ domini misericordiâ quæstionis sæuitiâ liberarentur.* Quos quibus præferam? dominũ seruis, an hos domino? par vtrimque gloria in animo pati. Illud etiam omnium meritò calamis nobilitandum, cùm Vrbinij Panopionis seruus, edoctus de militibus ad proscriptum dominum occidendum submissis, commutata cum eo veste annulóque, *clàm postico illum emisit, se autẽ in cubiculum ac lectulum recepit, & vt Panopionem occidi passus est.* Breue factum, ingens materia calamorum & oris, dignissimúmq; amplissimo monumento, quod Panopion posuit pietati, fidei, gratitudini. O magnum virum, si Senatore, aut equite Romano natus esset! imò maiorẽ, cùm in seruili pectore consulares animos tulerit & Imperatore dignos, omníque adeò purpurâ & sceptro digniores. Hoc est post mortem viuere, tam fortiter in aliena caussa occũbere, suáque morte vitam domino parare. ô maior domino seruus!

Vera amicitia nulli rei honestæ parcet in amici caussa.

Perfecti verò amoris & amicitiæ documenta sunt, vt nulli rei honestæ amans parcat in amati caussa, non laboribus, non opibus, non famæ, nõ sanguini. *At vbi illum inuenias, qui honorem amici anteponat suo? Quid? quàm graues, quàm difficiles plerisque videntur calamitatum societates?* Et tamẽ sine hac lege vera consistere amicitia non potest: simulata potest, quæ minimo aduersarum rerum vento auolat & dilabitur; vera manet. Est tamen & alia, quæ vim suam morte testatur. Tib. sanè Gracchus, cùm sibi aut coniugi moriendum augures dixissent, mori maluit, vt vxor viueret.

vt

vt meritò Valerius inclamet: *Corneliam nescio vtrùm feliciorem dixerim, quòd talem virum habuerit; an miseriorem, quòd amiserit.* C. verò Plautius Numida, morte vxoris audita, ferro incubuit, vxorem secutus. factum & à M. Plautio: *Quem amici, sicut erat, togatum & calceatum corpori coniugis iunxerunt, ac vtrũque vnà cremârunt.* Morte iungi maluerunt, quàm vitâ distrahi. Nõ probo; sed amoris cuiusdam, licet imprudentis, affectum designo. Illud in muliere portentosum: cùm Porcia Catonis filia virum suum Brutum occubuisse intellexisset, ferrúmque deesset, ardẽtibus ore carbonibus haustis, spiritum obfirmato mori animo interclusit, & maritum sequi iussit. Vis quanta amoris! nescio, an non fortiùs tulisset mariti casum. Magis sanè ex virtute, cui vni verus amor innititur. Quid? quòd furoris ac desperationis aliquid in his mortibus, & vitæ tædia, & immoderati cuiusdam animi impotentia, & mens mœroris impatiens, dolorique succumbens, & victa malis, quæ ferro finem quærit, aut alio mortis genere. Hypsicratea tonsis capillis, equóque & armis assueta, Mithridatem coniugẽ per efferatas gentes fugientem, animo & corpore secuta. Hoc etiam in mulieribus generosum. Cùm Minyæ, ob affectatum Spartanum regnum, publicæ custodiæ inclusi, capitali seruarentur supplicio, *coniuges eorum illustris ibi sanguis, velut allocuturæ perituros viros, impetrato à custodibus aditu, carcerem intrauerunt, commutatáque veste, per simulationem doloris velatis capitibus, eos abire passi sunt.* Addit: *Hoc loco quid aliud adiecerim, quàm dignas fuisse, quibus Minyæ nuberent?* Sociorum Iasonis sanguis, coniugalis amoris

exemplum

exemplum illustre. at ego nescio, an laudare viros possim, qui vinci se à coniugibus passi, viuere maluerunt, quàm sine coniugum periculo fortiter occumbere. vxores meritò laudem, quæ cum veste mulierem exuerunt, virum induerunt: non laudem viros, qui cum veste mulierem induerunt, exuerunt virum. & non fortiùs viri caderent, quàm deteriorem mentiti sexum, viuerent? non generosiùs vinculis, quàm feminea induerentur veste? Quid ignauius, quàm vitam, coniugum veste mercari, suáque libertate pericula coniugibus accersere? Vt meritò laudem mulieres viros factas, damnem viros in mulieres commigrantes. simul enim cum veste migrauit animus, vt illi viri esse desinerent, illæ mulieres; illi feminæ esse inciperent, hæ viri, & viri fortes, etiam sub securi, & tortoris manu: latentibus interim profugis & ingloriis viris sub feminea veste. dignissimi hi omninò, qui feminæ essent, dignissimæ illæ, quæ viri nascerentur.

Sola honesta ab amicis petenda.

Sequitur, Cicerone teste, amicitiæ lex altera, *vt ab amicis honesta petamus*, nec alia: & *amicorum caussâ honesta faciamus: nec expectemus quidem dum rogemur, sed studium semper adsit cunctatio absit.* Inhonesta qui petit, amicitiæ limites, quæ soli rationi ac virtuti innititur, transgreditur. non amat, qui scelera ab amico sperat. odit quisquis criminum auctor est. neque enim hoc benè, sed malè velle est. at amicorum nemo malè amico volet, si amicus est. malè autem vult, qui scelera suadet. nam quod malum sceleribus grauius? aut quid funestius homini euenire potest, quàm domesticis intus fluctibus concuti, & perpetua mentis inquietudine iactari, omnique

animorum

animorum tranquillitate ac pace nudari? à sceleribus hæc nasci scimus omnes. non est ergo amicus, qui in scelera impellit. omni hoste grauior est, qui sub amici persona, inimica consilia suggerit, qui caussam præbet, qui impellit. Et sanè mitior est, qui in corpus ferrum stringit, quàm qui sceleribus animam inuoluit. benignior corporis, quàm animæ mors est; nulla autem mors deterior, quàm quæ à scelere venit. Nemo ergo in hoc amicum amicus incitabit, si saluum volet, si fortunatum, si in magnis animorum opibus, & alta pace, si beatum denique. Atque hinc illud Lælij apud Ciceronem: *Hæc prima lex in amicitia sanciatur, vt neque rogemus res turpes, neque faciamus rogati.* Benè, & Christianè. æterna hæc lex veræ amicitiæ sit, & *nulla sanè est excusatio peccati, si amici caussa peccaueris.* Audiant Christiani, & innitentur: nec patiantur se à profunda gentilitate vinci, nec agnoscant amicum nisi iusta petentem; adde nisi casta. Audi eundem: *Ab iis, qui pecudum ritu, ad voluptatem omnia referunt, longè dissentimus. nec mirum: nihil enim altum, nihil magnificum ac diuinum suscipere possunt, qui suas omnes cogitationes abiecerunt ad rem tam humilem, támque contemptam.* Quid ergo, qui in mutuas voluptates exardescunt? non se mutuò amant? cùm non rarò vitam in hoc æstu prodigant, & læti amicitiæ caussa sanguinem fundant: non magis, quàm bruta animantia, quæ paribus non rarò libidinum furiis aguntur. furunt illi, non amant; & ferarum more, vt optatis fruantur, irruunt in ferrum & venabula. Disces, si tales videris, opum, honorum, parentum, coniugum, filiorum, adeóque & animarũ salute postpositâ,

non ire, ſed fatuo auſu, cæcóque impetu ruere, vt nocitura, & vnius momenti hilarem inſaniã expleant.& ferè dum ardor his in ſummo eſt,peregrinari tales à mente ſua videas,omni prudẽtia exutos,nec antè pericula noſſe,quàm obruti illis & inſepulti iacuerint; neque damna videre,niſi poſtquam acceperint; ſerâ pœnitentiâ, ſerâ ſapientiâ;neque antè ad ſe hominémque ſuum redire, quàm vel brutis ſimillimas voluptates expleuerint;vel magno nimis exſoluerint.quo ferè tempore & ſeipſos damnant,& facta nollent, & mœroribus obuoluuntur,& temeritatem admirantur,& erubeſcunt ad præterita.

Amico committẽda, quæ prodita ruborem nõ incutiunt, è nõ infimorum ſententia.

Quia verò humana incerta,dubij euentus,nec quidquam loco ſuo firmum ac ſtabile, ne montes quidem,rupes ac maria,quò minùs mens humana,fluctibus perpetuò labentibus quàm rupibus ſimilior; ſuadent prudentes, ne quis effundat in amici ſinum quod cum rubore obiici ab hoſte poſſit.Hinc illud Senecæ: *Ita viue,vt nihil committas,niſi quod committere etiam inimico poſſis.* Et vetus illud: *Ita amicum habeas,poſſe vt fieri inimicum putes.* Hoc qui cogitat, non facilè pœnitenda amico committet. Et magnum omninò eſt, nihil vllo tempore pœnitendum alienis auribus & oculis committere. nàm & qui hodie amicus eſt, inimicam cras induere mentem poteſt.commiſiſti dum ſtaret amicitia,aliquid erubeſcendum? prodet, vt ex amico inimicum pudore ſuffundat. Cauebit ergo vir prudens, nec credet ſerâ pòſt pœnitudine luenda. faciet ſi in omni homine cenſorem & hoſtem cogitauerit. Sed & prudens hic metus magnæ comes prudentiæ eſt.neque enim quiſquam famulante hoc

metu,

metu, incidet in prodendi, aut proditi ſecreti præcipitia.

Quanquam non diffitear, non credere me ſinceram certámque interceſſiſſe amicitiam,quę in odia exſurrexit.æternat enim amicitia, ſi talis eſt, etiam cùm amico deſtituitur. ſtat enim illa in gradu,nec amorem ponit,altero licèt ponente:in quo verus amor nunquam fuit, ſi aliquando excidit;magis,ſi in odia verſus fuit. Familiaritas quædam & contubernatio fuit; amor non fuit. aut ſanè amoris vmbra quædam fuit,& tenue magni corporis veſtigium; nec aliud. aut, vt multum largiar, imperfectus quidam amor fuit; verus non fuit.Graue dices, modum illum in amicitia tenere, & intentum in omnem partem animum, operámque dare,vt ſingula verba aures,oculóſque ac monentem pædagogum habeant.cùm amicitia expers curarum illarum meritò eſſe debeat,ac pari quiſque cum amico qua ſecum libertate, ſepoſita amici cura ac timore, verſari in omnibus conſueuerit. Ita eſt. ſed, cùm amicitiam in ſola virtute poſitam eſſe cenſeam, ea omnino libertate cum amico erit, quą ſecum in virtutum exercitationibus. quod qui fecerit, nec erubeſcet vnquam, nec pœnitendum quidquam amico committet; nam in ſceleribus, ac prauis actionibus, etiam dum ſolus eſt, erubeſcet, & conſcientiam domeſticum improbitatis teſtem verebitur. Securiſſimos ergo & liberrimos in amicitia volo. fiet hoc, ſi ſola virtute amicitiam metiamur, illiúſque terminis hanc concludamus.Quare venio omnino in eam ſentētiam,vt veras amicitias ſempiternas cum Cicerone dicam:nihil proinde metuendum

D 2 à vero

à vero amico esse, omniáque tutò illi credi posse, cùm nihil extra virtutem credatur, aut non ab illa profectum: quod quacunque via proditum ruborem incutere non potest. vt verum sit illud Scipionis, qui Lælio referente, *negabat vllam vocem inimiciorem amicitiæ potuisse reperiri, quàm eius, qui dixisset, ita amare oportere, vt aliquando esset osurus; quòd hoc præceptum ad tollendam amicitiam valeret.* Perpetuum enim metum hæc cogitatio animis ingenerat, & mentem ad omnia dubiam & attonitam, sibíque aliísque diffidentem statuit, omni fiduciâ ac tranquillitate procul pulsâ; quo fit, vt non postremus ille amicitiæ fructus pereat à Seneca recensitus: *Quãtum bonum est vbi sunt præparata pectora, in quæ tutò secretum omne descendat, quorum conscientiam minus quàm tuam timeas: quorum sermo solicitudinẽ leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet, aspectus ipse delectet!* & alibi: *Si aliquẽ amicum credas, cui non tantundem credas quantum tibi, vehementer erras, & non satis nosti vim veræ amicitiæ. Tu verò omnia cum amico delibera, sed de ipso priùs. post amicitiam credendum est, ante amicitiam iudicandum. diu cogita an tibi in amicitiã aliquis recipiendus sit: cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cum eo loquere, quàm tecum.* Hinc Cicero: *Quid dulcius, quàm habere, quo cum omnia audeas sic loqui, vt tecum?* Si enim, vt cum futuro hoste loquendũ, vt tecum loqui non poteris: neque enim periculum, vt quis hostis aliquando sit sui, & commissa animo suo prodat, factus accusator sui. Vtramque tamen sentẽtiam non difficilè concilies; nam cum, Cicerone teste, inter solos bonos vera amicitia reperiatur, nil

Vero amico omnia committi posse, censent viri magni.

periculi

periculi eſt,ne quid verbo factóque committant mutuò boni pœnitendum ſi prodatur.tutò proinde vir bonus committere omnia amico poteſt, nihil commiſſurus niſi bonum,ſi bonus & amicus amico eſſe velit.Cõmittet ergo omnia amicus amico,ſequetúrque Senecam : *Quia interueniunt quædam,quæ cõſuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas miſce ; fidelem ſi putaueris, facies:nam multi fallere docuerunt, dum timent falli, & aliis ius peccandi ſuſpicando fecerunt.* Dignum Philoſopho documentum. fiducia vna aliam excitat,vt amor vnus alium. Hinc benè dictum ab eodem:*Si vis amari,ama*:prouocat amor amorem,vt generatio vna alterá:cúmq; facile ſit amare,erit etiam facile amari.mutuò ſe hæc incendunt,& ignem igni ſufficiunt.

Non dico nõ ſolere aliquãdo bonos à probitate degenerare , & vtrumq; etiam amicum virtuti renunciare.nimis hoc funeſta orbe toto nos exempla docent:quídque ſperare,quídque timere debeamus, aperiunt. quod vbi accidit, veri amici eſſe deſinunt,cùm nulla improbitas alteri nubat. *nam cùm conciliatrix amicitiæ virtutis opinio fuerit,difficile eſt amicitiam manere, ſi à virtute defeceris*:imò,eodem Cicerone teſte,impoſſibile. Sed neque depoſita probitate periculum creari mutuò poteſt;cùm enim bonorum virorum cõſilia, mutuóque in amicitia concredita non niſi è virtutibus nata ſint , nulla in illorum publicatione damna timenda ſunt.neque ideò falſus Cicero eſt , qui amicitias æternas eſſe dixit , cùm perrarò admodum ſemel altè defoſſa animo virtus,annorum exercitatione roborata, hominem ſuum deſtituat. Accedit,nec cum morte quidem

Nunquam vera amicitia deponitur.

amicitiam deponi. nam & qui superest, amati memoriam colit,eo validiùs,quo negata fortiùs amamus,& defuncti animo innixus virtuti amor adhæret.fit hoc in scientia,quæ cum morte non moritur.quo minùs amor virtuti insertus?Sequitur enim æternam virtutem amor æternus, pari æternitate donandus, pari remunerandus. Sed neque amare se desinent post mortem.qui amarunt in vita. non solet mors animum frustrari virtute,nec probitate sua mentem exuere:quare nec amorem virtute natum. non quòd boni omnes non amaturi sint omnes, sed inerit amicorum animis, præter vulgatum illum omnium bonorum amorem, amor alius cælestibus non indignus.Voluisse hoc videtur Cicero, & veterum schola Philosophorum, cùm sempiternas voluerunt esse amicitias. Quàm non immeritò propè dicam Christianos, cùm tam altè videam succinctos?quàm non longè abeunt ab Euangelio, qui de virtutibus tam euangelicè sentiunt? quàm castos,qui tam castè de amore loquuntur? non videantur hi nutriti in magni Ioannis disciplinatu, qui de vero amore, de vera amicitia, adeò piè & mellitè ad Ioannis calamum scribunt?Iam quàm non longè abeant à primorum in Ecclesia Patrum placitis,ac cælestis amoris delineatione,cùm tam nobili, generoso & docto penicillo peritissimi artifices virtutum ac amicitiæ augusta depingunt,quis non videat? vt hoc nomine admirandi, laudandi, imitandi veniant etiam Christianis. Et quem pudeat,è gentilitia licèt schola, discere cælo coronanda, remuneranda cælo?imitemur. nemo præmiandus erubescit.

CAPVT

CAPVT IV.

Quæ ratio in matrimonio tenenda?

MVLTA hîc dici possent. breuis ero. nihil dicam de cælibatu, ne incurrant in hanc chartam agmina coniugatorum. Illud tamen Apostoli non transeo: *Volo omnes vos esse sicut meipsum. Dico autem non nuptis, & viduis; bonũ est illis si sic permaneant, sicut & ego.* Addit: *Solutus es ab vxore, noli quærere vxorẽ.* claudit denique: *Qui matrimonio iungit virginem suam benè facit; & qui non iungit, melius facit. Mulier alligata est legi quãto tempore vir eius viuit. quòd si dormierit vir eius, liberata est: cui vult nubat; tantùm in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit, secundùm meum consilium: puto autem quòd & ego spiritum Dei habeam.* Hæc Apostolus; non ego. neque iam hîc ago, vt plurimos videam Paulli imitatores. plus enim de veteri Euangelio redolemus quàm de nouo: *Crescite, & multiplicamini, & replete terram.* Non improbo: Apostolum tamen magis probo. Et audio de virginitatis prærogatiua Dominum: *In resurrectione neque nubent, neque nubentur; sed erunt sicut Angeli Dei in cælo.* & explicatiùs: *Filij huius sæculi nubunt, & traduntur ad nuptias; illi verò qui digni habebuntur sæculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducẽt vxores: neque enim vltrà mori poterunt: æquales enim Angelis sunt, & filij sunt Dei, cùm sint filij resurrectionis.* Assimilãtur virgines Angelis, adeóq; & æquãtur. Et excluduntur nuptiæ cælo. terra has nouit,

1. Cor. 7.

Genes. 9.

Matth. 22.

Luc. 20.

ignorat cælum: non ignoraret, si aliquid de perfectione mutuarentur. nunc cùm exulent cælo, necessum aliquid illis imperfectionis adhærescere: non exularent, si non adhæresceret. non quòd nuptias damnem, sed quòd excludi illas cælo videam.

Paritas in cõiuge quærenda. Verùm omitto nunc hanc disputationem inuidia & æmulatione grauidam. transeo ad matrimonium. Vxorem amas? ama parem. non reiicio inferiorem opibus, genere, quæ obsequi didicit & seruire. Quid? quod magis hanc probem quàm superiorem, ne dominam patiaris, nõ vxorem. imperare enim illæ sciunt, obsequi nesciũt: cúmque animos ab opibus & genere mutuentur, ignobilis egentísque mariti contemptum induunt, & seruum intuentur, non coniugem: opum enim generísque disparitas animorum disparitatem prouocat, vt, quæ diuitiis generéque superiores sunt, imperio etiam esse velint. Hinc infelix illa seruitus, qua melior deteriori sexui parere cogitur, & famulari discit qui imperare debebat. *Cauendum ab iracunda.* Turpe stolam togæ imperare, turpe colum gladio. hinc illa domestica verborum, vnguium, capillaturæ, pugnorum, tanquam cæstuum bella. hinc femineæ, Oceani tempestatibus maiores, fluctúsque decumanis sæuiores:

Sexúsque oblita minoris
Spumat, & ingentes imitatur femina tauros.

Et verum nimium illud Poëtæ:

Non sic incerto mutantur flumine Syrtes,
Nec folia hiberno tam tremefacta Noto,
Quàm citò feminea non constat fœdus in ira,
Siue ea caussa leuis, siue ea caussa grauis.

Sed neque tot vomunt serpentes venena, quot indigna

indignabunda effundit mulier. hinc illud Sapientis: *Non est caput nequius super caput colubri; & non est ira super iram mulieris.* Et, *Breuis omnis malitia super malitiam mulieris.* vt proinde exclamet: *Melius est habitare in terra deserta, quàm cum muliere rixosa & iracunda.* adeóque *Commorari leoni & draconi placebit, quàm habitare cum muliere nequam.* &, *Sicut boum iugum, quod mouetur, ita & mulier nequam: qui tenet illam, quasi qui comprehendit scorpionem.* Vt benè Chrysologus: *Lacrymis arma vincunt, regna fletibus inclinant, lamentis totam fortitudinem virorum frangunt.* Addit Cyprianus: *Quantos leones domuit vna infirmitas delicata, quæ cùm sit vilis & misera, de magnis efficit prædam!* Hercules, Samson, Adam, Salomon nos docent. Herculeas flammas Poëtæ loquuntur. de Samsone illud Ambrosij est: *Samson validus & fortis leonem suffocauit; sed amorem suum suffocare non potuit. vincula soluit hostium; sed suarum non soluit nexus cupiditatum. messes incendit alienas; sed vnius mulieris accensus igniculo, messem suæ virtutis amisit.* De Adamo nihil dico. Euam qui dixit, omnia dixit. ô nimiùm nos ipsi testes mulieris vnius! Quis nesciat primordiale delictum? quis traducem, & in semine venenum? O quàm sæuis æternum mulier, etiam in illos qui Paradisi nullum cespitem norunt! quàm validè in omnem posteritatem iacularis venena! testes inferorum flammæ. & apertè Sapiens: *A muliere initium factum est peccati, & per illam omnes morimur.* De Salomone Scriptura inclamat: *Auerterunt mulieres cor eius.* De quibus audet Chrysostomus: *Quid est mulier, nisi amicitia inimica, ineffabilis pœna, necessariũ malum,* *naturalis*

Eccli. 25. Ibidem. Prou. 21. Eccli. 25. Eccli. 26. Serm. 79. Eccli. 25. 3. Reg. 11. Hom. 11.

naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni decore depicta? Audet Maximus: *Mulier est viri naufragium, quietis impedimentum, vitæ captiuitas, quotidianum damnum, voluntaria pugna, sumptuosum bellum, bellua conuiua, solicitudo confidens, leæna complectens, exornata Scylla, animal malitiosum, malum necessarium.* Fortiter Tacitus: *Feminarũ sexus, si licentia adsit, sæuus, ambitiosus, potestatísque auidus.* Vnde monet Sapiens: *Non des mulieri potestatẽ animæ tuæ, ne ingrediatur in virtutẽ tuam, & confundaris.* Caussam addit: *Mulier si primatum habeat, contraria est viro suo.* Sequitur: *Cor humile, & facies tristis, & plaga mortis, mulier nequam.* Et in eandem sententiã Ephrem: *Quid inter quadrupedia leone terribilius, aut inter reptilia dracone crudelius? verùm nihil ad malam mulierem.* Cõfirmat Sapiens: *Omnis plaga, tristitia mortis est; & omnis malitia, nequitia mulieris.* & Græcus Poëta: *Cùm multæ in terra marique feræ sint, omnium maxima mulier fera est.* Beatus, qui se eximere huic potuit, potuítque qui voluit.

Serm. 59. Annal. 3. Eccli. 9. Eccli. 25. Ibidem. Euripid.

Quòd si carere hoc malo graue sit, cùm *melius sit nubere quam vri*; minus nimirum malum matrimonio iungi, quàm ignibus amburi; vxorem deligat, mitius flammis malum. In cuius delectu sequatur Chrysostomum: *Quære pudicam & religiosam puellam*, vt implearis benedictionibus Sapientis: *Gratia super gratiam, mulier sancta & pudorata.* De forma, vltima cura sit. ferè enim pulcritudini sollicitudo adiuncta, & comes formæ metus est. tótque propè anxietatibus maritus inuoluitur, quot elegantias in vxore legit. Et non verum illud: *Fallax gratia, & vana est pulchritudo;*

1. Cor. 7. *Mulier qualis deligẽda.* Eccli. 26. Prou. 31.

pulchritudo ; mulier timens Dominum ipsa laudabitur ? ô nimis verum !

Sed neque nimis comem,blandam, & excultam nimiùm moribus volo, ne alienum calorem prouocet. Nolo rusticam. sed neque nimis aulicam verbis,moribus,blandimentis probo. rara verecundiæ cum nimia elegantia mistura est. & non curiosior vna ciuilitas aliam prouocat, & dum singuli comitate certant, aliquid refundunt complacentiæ & affectus? *Non nimis blanda. Nec rustica.*

Nolo in exteriore membrorum cõpositione mollẽ & teneram.quis enim ignoret,nimiã morum teneritudinem libidinis prouocatoriũ esse? *Nec tenera nimis.*

Nolo eloquentẽ, ne tot iaculetur ignes,quot verba. elinguem tamen nolo,& barbarũ sonantem. Verùm elegantia verborum , elocutionis venustate adiuta , omni viro gladius est. Addit Ecclesiasticus : *Colloquium illius quasi ignis exardescit. Halitus eius prunas ardere facit, & flamma de ore eius egreditur. Nitidius oleo guttur eius : nouissima autem illius amara quasi absynthium, & acuta quasi gladius biceps.* *Nec eloquẽs nimis.* Eccli. 9. Iob 41. Prou. 5.

Nolo cultam nimis & ornatam,memor Hieronymi : *Vir aut mulier suo ornatu oculos hominum ad se trahens,etsi nullum inde sequatur damnum,supplicium tamen æternum meretur;qui venenum attulit , si fuisset qui biberet.* Nitorem & mundiciem probo, ne fastidium sordes & neglectior forma pariant,& in alienas virum compellant.nimium tamen ornatum damno.nam cui hunc viro?Domi placere discat,quæ casta est,vt maritali cubiculo & toro complacentia claudatur. Et quò ornatus aliorum oculis? vt placeas ? marito pudica placebit. & non illi soli ? Quid aliorum oculis *Non culta nimis.* Ad Demetriadem.

oculis prostituis formam? marito illa debetur, nec alteri. An in pulchritudinis admirationem prouocare vis viros? nescis admirationi amorem coniunctum? & castam ego dicam, quæ ab alio quàm à marito amari desiderat? Audi Sapientem: *Auerte faciem tuam à muliere compta, & ne circumspicias speciem alienam: speciem mulieris alienæ multi admirati, reprobi facti sunt.* Hinc illa monita: *Cum aliena muliere ne sedeas omnino, nec accumbas cum ea; ne fortè declinet cor tuum in illam, & sanguine tuo labaris in perditionem.* & illud: *In medio mulierum noli commorari: de vestimentis enim procedit tinea, & à muliere iniquitas viri.* Vis videri? & vis omnium oculis vulnerari, omnes tuis? aut quid aliud quærit mulier ornata? naufragam nimirum venustatem ornare. Si marito, benè: sin aliis, quid dicam? ego vni marito vnam castam natam arbitrabar, & vni tantùm. Certè quod Cyprianus de virginibus, *Dum ornari cultiùs, dum liberiùs vagari virgines volunt, esse virgines desinunt, viduæ antè quàm nuptæ*; ego de nuptis dicam, Dum aliorum oculis ornari volunt, castæ esse desierunt, dubij patres non dubiæ matres. Iam, cùm non teneram ceruicem tantùm, sed & pectus totum omnium prostituunt oculis, ego castas dicam? tot oculorum lenas dicam castas? & cui pectus recluditur? non soli marito debuit? aut, cùm omnium oculis retegitur, non omnium animis vna mulier vxor facta est? humeros, pectus, vbera palàm detegi, non prostitutâ palàm castitate, quis credat? aut ego illam credam castam, quæ quod in muliere validissimè viriles prouocat ignes, omnium ingerit oculis? Nec ignorare mulier potest vbera,

Eccli. 9.

Ibidem.

Eccli. 42.

libidinum

libidinum folles. teget quæcũque casta est, quin & erubescet non rarò ad mariti oculos, reliquos exhorrescet & excludet, & vallum pectori obducet. nimis prærupta præcipitia in vultu & manibus ludunt: non necessum noua à pectore accersere, quò maiore impulsu corruant viri. Non pœnitebit sanctioris seueriorísque castimoniæ exempla à Romanis mutuari. audiamus Valerium: C. Sulpicius Gallus *vxorem dimisit, quòd eam capite aperto foris versatam cognouerat. lex enim, inquit, tibi meos tantùm præfinit oculos, quibus formam tuam approbes. his decoris instrumenta comproba, his esto speciosa, horum te certiori crede notitiæ. Vlterior tui conspectus superuacua irritatione accersitus, in suspicione & crimine subhæreat necesse est.* Quàm grauiter, verè, Christianè, adeóque & religiosè! vt non mireris scribere Tertullianum: *Necesse est publicatione sui periclitetur dum percutitur oculis incertis & multis.* & alibi: *Omnes in te ætates periclitantur. indue armaturam pudoris, circunda vallum verecundiæ, murum sexui tuo strue, qui nec tuos emittat oculos, nec admittat alienos.* & de Arabiæ mulieribus, *quæ non caput, sed faciem quoque ita totam tegunt, vt vno oculo liberato, contentæ sint dimidiam frui lucem quàm totam faciem prostituere.* Quid faciet Christiana muliebris verecundia in hoc Ethnico pudore? Redeamus ad Romanos. *Q. Antistius Vetus repudiauit vxorem, quòd illam in publico cum quadam libertina vulgari secretò loquentem viderat. Iungendus est his P. Sempronius Sophus, qui coniugem repudij nota affecit, nihil aliud quàm se ignorante ludos ausam spectare.* addit: *Ergo dum sic olim feminis occurritur, mens illarum à delictis aberrat.*

Val. lib. 6. cap. 3.

Hæc

Hæc Gentiles. ô quoties nostræ longos sermones cum alieno sexu! quoties ludos non spectant, sed in domos suas vocant, & pars magna inuerecundæ scenæ sunt; & tota capillatura, oculis, vultu, pectore flammas iaculantur nocituras, factæ viris fulmina & gladius!

Pigmenta verò quis ferat? quò mentitus decor candoris & purpuræ, aut cui? marito? nulla hunc vxor mendacio hoc fefellit. alieno? quò hi doli? si non in laudem & amorem? & amari ab alio, quàm à marito casta volet? aut cui alteri rei mentita forma & ætas? fallere hæc maritum non possunt. aliis ergo ludunt hæc mendacia, struuntur doli. cui, nisi amori? nam quid iuuat ætatem & formam mentiri, nisi vt in sene & deformi iuuenis & formosa ametur? & quò aliò pigmenta & fucus? in fraudem hæc inuenit amor, & libidini pedissequam purpuram dedit, quæ ancillari amori docta incautos rapit.

Non nimis musica.

Nolo deinde nimis musicam. ferè enim hæc venena fundit: nec parciùs illa viri bibũt, qui audiunt, quàm mulier quæ fundit; & auidiùs etiam auditores hauriũt, quàm quæ propinãt; altiúsque in pectus vox dimittitur, quàm extollitur. Plus nimirum musica, plus decipula. ita fraus & doli modulationibus innectuntur. Iam, vbi vocem depresserit, vbi extulerit, vbi ridentibus labris & oculis, aut in commiserationem flentibus ac dolentibus, melleos modulos exornauerit, cuius viri pectus stabit? cuius lusciniarum harum cantus non flectet in stuporem? & castam credam, quæ tot mentes in se vocat, quot aures? Quòd si eandem saltatricem dederis, quid dicam? audio Sapientem: *Cum saltatrice ne*

Eccli. 9.

assiduus

assiduus sis; nec audias illam, ne fortè pereas in efficacia eius. Video saltantem Herodiadis filiam, regiásque exinde sponsiones, discum, & caput Ioannis psaltricæ puellæ lucar; & timeo.

Nolo nimis doctam, ne supra sexum sapiat. discere mulieris, docere viri est. turpe viro ab ignobiliore sexu discere. nam, quæ docere mulier didicit, imperare didicit. parêre nescit docta. & quia supra sexum eruditio est, supra sexum animus est. *Non nimis docta.*

Nolo multarum linguarum peritam, ne multis linguis cadat quæ vnâ steterat; néue multarum linguarum delinimenta discat, quæ vnius cadere poterat. nulla admittit peregrinos amores, quæ non admisit linguas. tot linguarum laqueis vnam ceruicem innecti, periculo proximum est. Quòd si extra periculum mulier est, quis extra illud virum statuet, cùm in vna muliere linguarum suarum delicias amabunt plures, fors & in vna amores legent, & gentis suæ inuerecundos ignes? nam, vbi cum linguis peregrinas imbiberit flammas, quid nisi vicissim iaculetur, eo certiùs, quo molliùs, quo in fraudem promptiùs? *Non multarum linguarum.*

Nolo totum illi recludi virile pectus. aliquid maritus habeat quod ignoret vxor, cùm secretũ res postulat. nam silentiùm qui ab vxore sperauit, sexum exuere voluit. & nescio, an non grauiter in omnem prudentiam peccet, qui tacenda illi sexui commisit. neque enim secreti legibus teneri mulier videtur; adeóque legibus omnibus exoluta cẽseri debet. Largiendum hoc sexui, vt peccet in illum qui silentia spõdet. quæ quo secretiora fuerint, plus proditrix mulier erit. *Nõ omne secretum committendum vxori.*

erit. Vulgari rem vis? committe. vis properari, & effundi tamquam imbrem? sanctè committe. quo sanctius, eo citatiùs profundet. nec famæ suæ, & communis tori parcet. Quare & à Regnorum & Rerumpubl. negotiis plurimùm feminam excludo. secretum illa postulant: quod nemo prudens à muliere sperabit. Non quòd omnes vno calamo, tanquam vnâ spongiâ à gubernaculis expungam, aut omnibus omnia effluere arbitrer; sed quòd, nubium more, rarissimæ sint, quæ pluuiam suam teneant; vt non aberrauerit, qui femineum os & pectus cribro assimilauerit, aut exterebratæ naui, & dolio. Inuenies tamen alias aliis commissorum tenaciores. Beatus, cui obtigerit hæc è millibus vna. Sed neque damna vxorem, si credita prodidit; te damna, qui credidisti. scire debebas sexui illi dicenda committi debere, nec alia; & ferè prudentiam illi omnem in lingua esse, elegantiam in ore; illámque inter mulieres plus mulierem esse, quæ minus contineat, plus effundat. vt non desint, qui arbitrentur elegantiæ aliquod genus in hoc sexu esse, plurimum effundere, minimum continere, vt in camelo gibbum, in elephante promuscidem; in boue cornua, in Alpibus strumam, *in Meroë natis maiorem infante mamillam*, in Æthiope pendentia labra.

Mulier commissi tenax, rarissima.

Domus cura vxori credenda.

Committi tamen vxori domestica velim, quidquid nimirum ancillarum ac filiarum est, etiam filios in octauum ac nonum annum; inde in ius abeant patris, & virum discant induere, feminam exuere. Scio pro regnorum varietate variè vxores haberi. non improbo. omnia committi non probo: sed nec omnibus excludi.

sunt

ſunt enim,quæ tutò committi poſſunt. & plurima inuenies muliebri magis quàm virili ingenio manibuſque nata.& ferè frugalior vxor viro eſt,& minutarum domeſticarum rerum intelligentior:minoribus enim nata mulier,maioribus vir eſt. prudentis proinde eſt tribuere cuique id cui naturâ factus eſt. Sed neque domeſticas res opéſques vxorem ignorare conſultum puto, ne peregrinam rerúmque ignarã mariti mors,filiorum & ſuo damno non vulgari reperiat;& dubiæ alterius fidei fortunas ſuas ſuorúmque credere cogatur,antè fraudanda quàm docenda. Et errant meo iudicio,vehementer,qui in otio vxorem habent. audiant Sapientem: *Multam malitiam docuit otioſitas*, magis in femina, quàm in viro. Hinc doli & fraudes,& plures iam mariti, & aliena veſtigia, & torus non vnus, & patres multi,& dubius partus.Neque enim aut ignota Antonini Fauſtina, Pompeia Cæſaris, Tiberij Meſſallina,Agrippina Neronis mater, Zoë Imperatrix,aut Auguſti Iulia, paternâ proſcriptione nobilis.omnes Imperio illuſtres.Quid de priuatis cogitemus?& otia ferè tales orbi pepererũt. Nam,quibus in otio mulier tempus fallat? eruditorum lectionibus?non ſunt hæc fercula muliebris palati & ingenij.alia deſunt?non deerunt amores,quos curarum vacuæ, liberis cogitationibus, cùm meditatæ fuerint, furtiuis noctibus diebúſque inuenient.nec quidquam otioſis magis obuium, amoribus. Nihil cogitare, non eſt hominis. doctis ſermocinationibus, lectionibus, ſcriptionibus diem noctibus iungere; gubernacula,rempublicam, imperia, bella, exercitus,& triumphos meditari, militem ſcribere,

Otiũ in muliere improbandum.

Eccli. 33.

Otij mala in muliere.

hostem ferire, sanguinem dare & haurire, propugnacula erigere, hostilia euertere, classem parare, insidias inimico agmini struere, virorum est. Quid agat ergo mulier otiosa? Deo se totam & pietati dabit? paucarum est. & dies totos, annos totos quis diuinorum cogitationibus impendet? aliquid intercurrat necessum, quod lassam mentem reparet, & quasi sibi restituat. ambit alternis occupari mens humana; nec semper cęlestibus, nec semper perituris distineri. Destituitur domesticis occupationibus mulier? amabit. nam quid voluat aliud, aut quibus otiosam mentem, sollicitudinum vacuam, pascet? Quare si vxorem vni sibi maritus volet, domesticis potiùs negotiis obruat, quàm occupet. nescit obruta rebus amare, nescit erubescenda meditari. Quid? quòd crescat amor fidésque in maritum, cuius fiduciam in concreditis sibi experitur. prouocare fides fidem, vt diffidentiam diffidentia solet: magis verò cùm sortitus vxorem maritus fuerit moribus commodam. de qua

Eccli. 7. illud Sapientis: *Mulier si est tibi secundùm animam tuam, non proijcias illam.* &, *Noli discedere à muliere sensata & bona, quam sortitus es in timore Domini: gratia enim verecundiæ illius super aurum.* & alibi: *Mulieris bonæ beatus vir: numerus enim annorum illius duplex.* &, *Pars bona mulier bona, in parte timentium Deum dabitur viro pro factis bonis. gratia* enim *mulieris sedulæ delectabit virũ suũ, & ossa illius impinguabit.* &, *Mulier fortis oblectat virum suum, & annos vitæ illius in pace implebit.* at verò *mulierem fortem quis inueniet? procul, & de vltimis finibus pretium eius. confidit in ea cor viri sui, & spoliis non indigebit: reddet ei bonũ, & nõ malum,*

Beatus vir cui obtigit vxor morata & sedula.
Ibidem.
Eccli. 26.
Ibidem.
Ibidem.
Prou. 31.

omnibus

omnibus diebus vitæ suæ. fortitudo & decor indumentum eius. considerauit semitas domus suæ, & panē otiosa non comedit: surrexerunt filij eius, & beatissimam prædicauerunt eam; vir eius, & laudauit eam. Quo verò rarior hæc mulier, cuius pretiū à terrarum vltimis, eo meritò pretiosior viro suo & carior; vt verum sit illud: *Columnæ aureæ super bases argenteas, & pedes firmi super plantas stabilis mulieris*; &, *Fundamenta æterna supra petra solidam, & mandata Dei in corde mulieris sanctæ.* Auro, argento, & solidæ petræ constantiam & sanctitatem mulieris assimilat. scio à raritate crescere huic pretiū, vt proinde *beatus qui habitat cum muliere sensata*, & cui benedixit Dominus rara hac sæculorum benedictione. quo plus fidei meretur & prærogatiuæ: ita tamen vt domestici semper imperij fræna maritus teneat. Nec magni moliminis hoc videtur. Si namque primis matrimonij mensibus, dum adhuc verecundia & modestia amori miscentur, ad viri mores vxor componatur, & obsequi assuescat & ediscat obsequiis nata; reliqui sequentur anni: vt talem sperare vxorem maritus debeat, qualem sibi primis matrimonij mensibus finxerit. obsequetur, si virum nacta fuerit. Quid? dum amori & benignitati multa concedet, nihil tamen de imperio remittet, vt amare vxor sciat & revereri. & dum maritus amorem effundit, auctoritatem tueatur; ne remissione & indulgentia vilescat, & contemptum pro veneratione referat. A principiis hæc pendent. facilis venerationis tutatio est. qualem enim primis diebus virum vxor senserit, talem habebit. si remissum & indulgentem, contemnet. semel si contempserit, perget.

Eccli 26.

Maritus quomodo imperium sibi perpetuum in vxorem sit paraturus.

nec ad cultum sine ingenti conatu reuocabis. Vbi enim semel excusserit mulier iugum, impatiens fræni erit, nec calcaribus quidem & ferro domanda. Nolo, vt antè dixi, haberi vt ancillam, sed neque vt dominā. vtrimque à non paucis peccatur; minus tamen peccatum pro ancilla habere, quàm dominam pati. neutrum probo: mitius tamen malum prius est. Vtrumque vitabit vir prudens, & indulgentior etiam erit in coniugem, quàm in proles; & dum agnoscit sobolis suæ matrem, se patrem meminerit, & imperio natum. Et verò inter minas Israëli in delictum intentatas, mulierum imperia Propheta numerat: *Populum meum exactores sui spoliauerunt, & mulieres dominatæ sunt eis.* Nec minor pœna, si marito vxor dominetur. & portentum sit, si pedes manúsve capiti imperent. Mulieris verò caput virum esse, ab Apostolo docemur: *Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino. quoniam vir caput est mulieris*: non figulatione tantùm cùm dormientis Adami *tulit vnam de costis, & repleuit carnem pro ea; & ædificauit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem.* sed & in delictū, hinc post vetitæ arboris delibationem minæ & pœnæ: *Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui:* ita tamen, vt ancilla non sit, sed vxor. *quamobrem relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit ei:* memineritque partem sui vxorem esse: adeóque duas in vnam coaluisse animas, indissociabili mutuò vinculo innexas. Quòd si quando monenda aut erudienda vxor, non audiant monentem patrem liberi, non serui dominum; ne contemnere incipiant illi matrem, serui dominā, & imitari etiam discant. omninò enim

Vxor nō habēda vt ancilla, nec vt domina.

Isaiæ. 3.

Ephes. 5.

Genes. 2.

Gen. 3.

Gen. 2.

enim danda opera marito, vt quàm maxima veneratio ſit liberorum in matrem, ſeruorum in dominam.

Inuigilandum etiam marito, vt quàm optimis vxor aſſueſcat, memor veteris dicti, *Corrumpunt bonos mores congreſſus mali*: perpaucas nouerit, ac non niſi probatiſſimarum conſuetudine vtatur. domi proinde habeat quæ totam occupent, ne ſocias quærat quibus tempus fallat. eo magis, quòd muliebria ferè colloquia, aut in liberiores ſexus illius & alterius narrationes eant, aut in alieno ludant nomine. Proſiliunt exindè non caſtæ narrationes, & docet mulier maritis ignorata. hinc ignes, & flammæ, & in viro alio maritus nouus. Vt auſim profiteri, plures matronas virgineſque mutuis inuerecundis narrationibus, quàm virorum conſuetudine periiſſe. dum enim minore metu in eodem ſexu verſantur, incautiùs nocitura bibunt. quòque liberiùs, eo altiùs venena dimittunt. ſuſpecta virorũ colloquia; mutua mulierum, ſuſpicione carent: quo faciliùs incautas occupant. Nec pudet in hoc ſexu videre, & diſcere, quod in viro pudet audire. ita improuidæ cadunt. auertit periculum timor: ſecuritas parit. Paucarum ergo familiaritatem permittet: & earum tantùm, quarũ nota integritas, modeſtia, verecundia, prudentia, & in maritos cultus & obſeruatio. reliquarum arcebit. Naſcetur indignatio; malo hanc, quàm pœnitenda & dediſcenda audiri & diſcere. & indignentur; dummodò pudica & obſequens domi ſit vxor, benè eſt. deſtituent ſolam reliquæ; nulla ſola eſt, quæ marito, liberis, domeſticis ſociatur. Non felix ſolitudo eſt, quæ

Optimis vxor aſſueſcat.

castam vni marito vxorem seruat?non amabunt; nec perdent.non laudabunt;nec damnare meritò poterunt. contemnent;dummodò dissimilem sibi, bene est. contemni enim à non laudatis, laudari est.Nemo facilè vitia sua in alio damnat: & virtutis signum sit ab improbis damnari.

CAPVT V.

Quæ in filiorum educatione ratio tenenda?

Eccli.7. DOCEMVR à Sapiente: *Filij tibi sunt? erudi illos,& curua illos à pueritia sua.*addit duriora:

Eccli.30. *Qui diligit filium suum assiduat illi flagella.Curua ceruicem eius in iuuentute, & tunde latera eius dum infans est.*Caussam addit:*Ne fortè induret, & non credat tibi,& erit tibi dolor animæ.* Hinc illud Salomonis:

Non parcendum erranti filio.

Prou.13. *Qui parcit virgæ,odit filium suum;qui autem diligit illum instanter erudit.*

Eccli.30. Similitudine rem aperit. *Equus indomitus euadit durus: filius remissus euadit præceps. Lacta filium tuum,& pauentem te faciet;lude cum eo,& contristabit te.non corrideas illi,ne doleas,& in nouissimo obstupescent dentes tui. non des illi potestatem in iuuentute, & ne despicias cogitatus illius.*Lusum vetat in filio,risum in filia:

Filiarū maximè cura habenda.

Eccli.7. *Filiæ tibi sunt? serua corpus illarum,& non ostendas hilarem faciem tuam ad illas.* Nihil ignoscendum in illa ætate,cùm à minimis initiis procursus sit ad montes. Ita Hieronymo monente,*scintilla res parua est, & penè dum cernitur, non videtur; sed, si fomitem comprehenderit & nutrimenta sui, quantumuis paruus ignis, mœnia, vrbes, latissimos*

saltus

saltus regionésque consumit. Vt non tantùm verum sit: *Neglecta solent incendia sumere vires*, sed & neglectæ scintillæ. Hinc inter vrbes maximas,& nullas, vix nox vna, ex scintillæ contẽptu vnius, intercurrit. animis etiam suæ vitiorum scintillæ sunt: quas nisi in ortu peremeris, flammæ exsurgent, nullo flumine, vbi adoleuerint, extinguendæ. Et quid scintilla tenerius? vno flatu dispelles. quid validius flamma scintillâ nata? arserunt hac integræ vrbes, tanta celeritate, vt inter maximas & cinerem vix hora media foret. Quid? quòd ingentia nemora,& latè terram occupantia, paucarum non semel horarum decinerauerit flamma; vt cinis iam essent saltus, & arbor nulla, & retrò nemus. Eadem in animarum nemore reperies, denso quamuis virtutum arboribus consito. accedant è neglectu scintillæ, vitij alicuius magni ignis & flamma; corruit momento decor, nec viror vllus, & frustra venustas,& è fœcundo sterilis area. tanta noxiorũ vis est. quo fortiùs venientibus occurrendum; nec desperandum, etiam cùm adoleuerint. nil enim, quod non expugnet peruicax opera, & intenta ac diligens cura. Robora sanè in rectum quamuis flexa reuocabis: curuatas trabes calor explicat,& aliter natæ in id finguntur, quod vsus noster exigit. quanto faciliùs animus excipit formam, flexilis,& omni humore obsequentior? vt verum sit illud Poëtæ:

Nibil quantũuis paruũ contemnendum.

Assidua educatoris cura praua corrigit.

Nemo adeò ferus est, vt non mitescere possit,
Si modò culturæ patientem accommodet aurem.

Scio obdurescere non rarò mentem, & è carneâ rupeam & chalybeam exsurgere: sed & hoc scio, mollissimi elemẽti deciduis guttis,& lentè labẽ-

tibus, saxa mollescere, & eneruari ferrum. tantum assiduitas potest, vt tenerrimi etiam roris illapsu fœcundentur montes retrò steriles. Iam marmora quod ferrum secet? arena, & aquâ asperge, secabis; tam mollibus tam dura. Eadem in animo consequeris; saxescat licet & rupescat, frequentatis medicantibus, dulcibus licet, & mella sua loquentibus, mitescet. Eadem in serpente & leone reperies. mitescit toruitas, lentescit feritas, & Reginæ suæ genas emaculat, & colli nuda inambulat. vt verum sit illud Apostoli: *Omnis natura bestiarum, & volucrum, & serpentium domantur, & domita sunt a natura humana.* Quo magis sperandum de homine? Neque spes vnquam ponenda. imbellis animi est, profutura proiicere, aut difficultatibus terreri; stolidi, desperare, si primis conatibus non respondeat euentus. Magnos sanè viros re perdita, ac prodacta infantia & adolescentia enatos accepimus. M. Torquatum ingenij tarditas in agrum, tanquam in exilium, ablegauerat. desperauerat de moribus pater: hic tamen delassatam ac fatiscenté Latino tumultu patriam speciosissimo triumpho restituit ac recreauit. L. Valerium Flaccum, quem Roma iuuentuti suæ, omnium propè libidinũ, omnis postea modestiæ ac sanctimoniæ, ducem vidit. Iam quid Q. Fabij Maximi Allobrogici adolescentiâ infamius? quid verò illo sene ornatius & speciosius Roma tulit? Q. autem Catuli iuuentutem deliciis perditam, quis crederet in patriæ Principem exsurrecturã? Duos in vno Sylla homines fuisse arbitreris, turpem adolescentem, & virum fortem; duos etiam in Iulio Cæsare, in Ottone, in Vespasiano Impera

Iacob. 3.

Nunquam spes ponenda emendationis.

peratoribus. Themistoclis verò adolescentiâ quid fœdius? is exindè Græcorum clarissimus extitit, mediúmque Asiæ & Europæ, vel spei, vel desperationis, pignus fuit: hæc enim salutis illũ suæ patronum habuit, illa victoriæ vadẽ assumpsit. Plurima generis huius exempla omnis retrò ætas tulit, vt non sit desperandum instructori. Quot ab improba iuuentute legimus magnos? Paullum quis nescit Matthæum, Zachæum Publicanũ, Magdalenã, & magnã cæli partẽ? quot enim in eo Sauli, Pauli, quot aliquando Publicani & Magdalenæ? Etiam latroni reserari in cruce paradisum videbimus, & ab vngulis, prunis ardentibus, liquata pice, ferro fornacibus iudices, carnifices, tyrannos ad martyrij coronam vocari. Exempla hæc sunt non desperandæ salutis. nescit erudire desperatio, non magis quàm fouere, & animos addere: spes vna difficilium victrix est. hac triumphi steterunt, & imperia, & quidquid bello magnum. animos ergo instructor induit, ac primorum Imperatorum exemplo, ab ipsa difficultate alacritatem sumat, à vulneribus & sanguine. Quid? quòd ab ipsa desperatione, tanquam à felici vtero & matrice, non raró spes enata dominum beauit? è desperatione nimirùm salus. Imitabitur iuuentutis instructor, & medicorum more generosiorum, nunquam spem omnem proiiciet, cùm sciat etiam à polinctorum manibus, & à fatali indice speculo, ad se suósque rediisse non paucos. prouocabit se ergo in spem magnam, & nusquam nunquam manum deponet, certus neminẽ adeò efferum & barbarum, qui non medicam aliquãdo admittat manum. vt benè Cicero: *Sunt in*

Spes vitiorũ victrix.

Tusc. 3.

geniis nostris semina innata virtutum, quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret: nunc autem simulatque editi in lucē, & suscepti sumus, in omni continuò prauitate, & in summa opinionum peruersitate versamur, vt penè cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. Planè ita est. nō emoriuntur tamen illa probitatis semina, non magis quàm densato gelu & frigore concredita terræ semina: vbi enim se ver aperuerit, explicuerit æstas, informe ac propè exanime semen, in quem non ornatum tanquam animam, redinituum resurgit? credas tot emortuum mensibus iacuisse, vt fœcundiùs resurgeret, fœnerario interitu. Idem animis euenire videmus. densatur prauitas, ac tanquam in rupem improbitas coalescit; ferrum arbitreris & chalybem. nec probitatis tamen semen omne sub hac improba mole suffocatur. nam si ver meliórque æstas doctæ manus accesserit, exsurget oppressum semen; nec infrequenter altiùs, quàm si in virginē innocentia stetisset. Nimirum, *vbi abundauit delictum, superabundauit gratia.* &, *qui priùs blasphemus, & persecutor, & contumeliosus, vas electionis fiat, vt portet nomen Domini coram gentibus, & Regibus, & filijs Israël.*

Rom 5.
1.Tim.1.
Actor. 9.

Plurimū natura ad virtutem valet.
Sap. 8.

Fateor naturam plurimum posse, & inter prima felicitatis illud Sapientis: *Sortitus sum animā bonam: & cùm essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum.* Quis enim non dicat illum feliciorem, qui nihil negotij secum habeat? Illum tamen meliùs de se meruisse dicam, qui malignitatem naturæ suæ vicit, & ad virtutem se non produxit, sed generoso conatu per obstantia extulit. Aristoteles sanè magnus morum magister

dicere

dicere solitus, malle se adolescentiam tristem, quàm hilarem, & amabilem turbæ: vinum enim fieri bonum, quod recens durum & asperum; non pati ætatem, quod in torculari placet.

Scio quæri solere, & à primis viris dubitari, vtrùm ad rectè viuendum efficacius sit, benè institui, an benè nasci? valida in vtramque partem argumenta sunt. nec satis me euoluo. video tamen, plures naturæ malignitatem prouida ac prudenti institutione vicisse, quàm naturæ probitatem in maligna institutione retinuisse. video plures ab ingenita probitate, improborum consuetudine degenerasse, quàm adnatam malignitatem inter proborum contubernia seruasse. Et vt fatear magnam felicitatem esse naturæ bonæ, institutionem tamen, si valido annorum exercitio frequentata & roborata fuerit, firmiorem esse iudico; faciliúsque nos à fortunata illa naturæ bonitate, quàm à confirmatæ bonæ institutionis semita deflectere: vt institutio vbi coaluit, ac callum quemdam probitati induxit, potentior naturæ bonitate videatur. Ambrosij verba sunt: *Tantum valet instiutio, vt vincat naturam.* non vinceret, nisi valentior esset. & Ciceronis: *In arte & doctrina plus est præsidij, quàm in natura.* Censent alij ingenitam prauitatem exui non posse. errant; audiant Plutarchum: *Si existimas minùs feliciter natos, institutionem tamen & exercitationem sortitos, ad virtutem rectam non posse vitium naturæ corrigere, scito magnoperè te, vel potiùs omnino falli. Siquidem naturæ dotem labefactat socordia, prauitatem doctrina emendat.* Vt nulla malignitas tanta sit, quam non assidua virtutis exercitatio corrigat. aut minus labor

Plus educatio ad virtutem, quàm natura potest.

Nulla tanta ingenij prauitas, quæ vinci nō posit.

in inge

in ingeniis,quàm in reliquis poterit?incoluntur vastæ solitudines,& vbi ferarum stabula,Regum domicilia sunt;feruntur arenæ, & steriles retrò terræ centupla fœneratione beantur. Quid? quòd & saxa eliquentur,& in rupibus flores legantur, & nemora inerrent, & dædalæa ludat manus,& piscium innatent agmina. tantum ars potest. & minora illi largiemur in animorum cultura?Hortescunt & siluescunt piscosæ rupes, & tota illis odorata inædificatur nemora;& torrentes,cælo aut alibi natos,rupium mentiuntur vertices.& quis neget in pari mentium conatu, successum parem?aut molliora saxa animis sunt? &, dum mitescunt rupes, flecti nescia humana stabunt pectora? quis credat? Iam, quæ non robora cedunt ignibus? fluit diuite vena ferrum, tanquam fontis sui riuus. & ignauior ignibus assidua optimarum rerum institutio erit? Lentescit chalybs malleis. & non sequentur animi doctam instructoris sui manum, omni malleo validiorem, omni incude firmiorem? Quid? quòd lenta mollissimi elementi stillicidia ingẽtia conterebrent marmora. quo magis vigilans erudientis cura animorum flectet robora,& ad virtutem trahet?Bene Seneca:*Certi sunt domitores ferarum,qui sæuissima animalia,& ad occursum exterrentia hominem, docent pati iugum:nec asperitatem excussisse contenti,vsque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur tigrim suus custos, elephantem minimus Æthiops iubet subsidere in genua, & ambulare per funem. sic sapiens est artifex domandi mala.* quo magis in homine,magis etiam in puero?

Intima ad- Qua in re omni serio instructori curandum,

vt

vt intima concrediti sibi adolescentis perscrutetur, quò nihil illum fugiat. nescit mederi morborũ ignarus. obseruet verba: *cùm ea, quæ in voce versantur, signa sint affectuum qui in animo sunt*, si Aristoteli credimus. Hinc illud sapientis magníque Regis: *Sapiens in verbis producit seipsum.* & Quintiliani: *Profert mores plerumque oratio, & animi secreta detegit:* nec res alia magis prænũtia inhalentium affectuũ est. Alia enim ferè oratio candidi pectoris, alia simulati & fraudulenti est. effusior illa; retractior hæc est. illa fiducia sui, tanquam nihil timentis, latè se spargit, & quasi per plana decurrit offensione nulla; hæc sistit sæpè cursum, & dũ prodi metuit, variè interscinditur; cúmque insidias, quas struit, metuit, omnia tuta timet, nusquam proinde certò pedem figit, sed tanquam per subiectas prunas spinásque graditur, nulli fidens, quia nulli fidit.

olescẽtis educatori nota esse debent.

Eccli. 10.

Discrimen orationis viri candidi & fraudulenti.

Alia etiam tristioris ingenij est, lætioris alia. tardior illa, ac quasi torcularibus expressa; volubilior hæc est; illa infausta ferè ac infortunata denunciat; hæc secunda & prospera. lentè illa procedit, aut tanquam è profundo educta; hæc è superficie nata videtur. verborum illa parcissima est; hæc liberalior. plus deinde illa premit, quàm eloquatur; hæc totum animum prospiciendum defert. illa magna silentia narrationibus miscet; hæc vna serie iudicanda denunciat. plena illa suspicionibus & diffidentiâ est, & auditoris sui vultum, totámque corporis compositionem curiosiùs perscrutatur; hæc fiduciæ plena tanquam per plana labitur, nusquã sistit, nusquã cespitat.

Discrimen tristioris, & læti.

Alia deinde hominis iracundi, alia sedati oratio est, illa torrentibus per cõfragosa labentibus si

Discrimen iracundi, & sedati.

similior est, impetu rapitur, & dum præpropero fertur cursu, tanquam si fluctibus fluctus incumbant, præcipiti lapsu conuoluitur, ac præsentium aures fugit, dum posteriora priora propè verba interimunt; hæc moderata lentitudine progreditur, & fluminibus per plana labentibus similior est; conferríque potest homini præcipitia conscendenti, illa è præcipitio labenti.

Discrimen morosi, & facilis.

Alia etiam hominis morosi, & facilis. illa aspera ferè & horrida est, ac tanquam per saxa gradientis aut aceto potati; hæc comis, & benigna. multum illa fellis & absynthij; multum hæc mellis & saccari habet. oculis illa & fronte horrorem verbis addit; hæc comitatem, mansuetudinem.

Discrimen leuis, & serij.

Alia leuis, & serij. illa in perpetua musica est, saltat, non ambulat, nunquam sui similis, dissimilis semper, picarum & volucrum inambulationem imitatur, seu arborum ramos, seu arundinum vertices, seu maturas falcibus aristas transiliant; hæc modesta quadam grauitate, nec procurrit, nec lentescit nimiùm, semper sibi similis, nunquam dissimilis, æquis nimirum passibus viam inambulat.

Discrimen ambitiosi, & modesti.

Alia ambitiosi, & modesti. viuida illa, audax, & inuerecunda est. & metitur sua verba ambitiosus, factus auditor sui. ad numerum nimirùm oratio illi tota componitur, séque circumspicit & auditorem, si fors admirabundum sentiat, & laudem aliquam referat; verecunda hæc & timida est, & tanquam rubore perfusa. elata illa, & ne quid effugiat tarda; nimiùm nimirum effluant gemmea verba annulis digna. imitari credas eos, qui non siti propulsandæ, sed solius dele

delectationis pruritu,vina bibunt;plus nimirum oblectationis, quo tardiùs bibitur: moderata hæc est,submissa,& instar camomillæ,aut violæ terram legentis. contemptum ferè illa aliorum spirat,laudésque suas; hæc omnium laudes,contemptum sui.

Est alia ferocis animi, mitis alia. illa barbarum aliquid sonat. intuere vultum: eadem in oculis & fronte leges, quæ in verbis. aspectus toruus,deiectæ genæ,os præfractum ac tumidũ, frons depressior, totus denique vultus minitabundus;hæc lenis ac mollis, & tanquam puluinaribus instrata. decumanos illa imitatur fluctus à rupibus repercussos,& tempestates Aquilonibus excitatas,fluminaque è saxeis montibus præcipiti cursu saltúque delabentia; hæc maria in summa malacia supina,pratáque latè ridentia, placidóque æquore spectatorem hilarantia. *Discrimen ferocis, & mitis.*

Inconstantis quædam,quædam verò constantis animi est. illa nusquam certò figit pedem, semper varia, dubia, hæsitabunda, ignara quò se vertat; vult, non vult; probat, mox eadem improbat; aggreditur multa, sed in medio ferè cursu refert pedem,& destituit inchoata,immemor vbiq; sui;hæc meditabunda est, & matura, & fortior insistit inceptis. illa, tanquam à torcularibus, calet musto plena; hæc temperata vbique est, nec frigoris, nec caloris habet nimium; improuidorum nescia saltuum, quibus ferè ruina adiacet;ambulat proinde,non currit, quò certiùs feratur, periculorum secura. illam plerumque pœnitentia non sequitur, sed comitatur;hanc raró pœnitudo sequitur,nulla comitatur. *Discrimen inconstantis, & constãtis.*

Est

Discrimen vani, & cõpositi. Est præterea quædam vanæ mentis, quædam compositæ. illa vtrium instar inflatur, solis promissionibus diues, rerũ egena, vmbrâque veriùs quàm corpus; dicta illi factâque, nec dicta, nec facta vnquam; omnia sibi arrogat, omniũ indiga; verborum audacissima, cætera pauida & imbellis; meretriciæ cuiusdam frontis, nescit erubescere, ne inter mendacij quidem montes, & falsitatum maria; proiicere & euomere, non eloqui mendacia didicit, tanto sibi elegantior, quanto illis cumulatior. hæc pudore plena, & castarum similis, quæ alienos oculos fugiunt, ne aut capiantur, aut capiant; sponsionibus pauper, rebus diues; nihil in hac tumidum & inane, plena sunt omnia; nihil insolens, & nouitate sua discrimina generans; ferre hæc didicit, non inferre iniuriam; vbique lenis & suauis, nusquam aspera & varicosa.

Videbit proinde qualis oratio concreditæ sibi iuuentutis sit. nam, si Ciceronem audimus; Tusc. 5. *Qualis cuique animi affectus est; talis est homo; qualis autem homo est, talis eius oratio: orationi autem facta similia sunt, & factis vita.* Facta deinde discutiet, Prou. 20. *Ex studiis enim suis intelligitur puer, si mũda & recta sint opera eius.* Videat, laxatis quasi habenis, cùm sibi aliquãdo relinquitur, in quæ effundatur. mentiri hæc ætas non potest, non consueuit; impetum ferè propulsantis naturæ sequitur, nec tam delectu quàm impulsu agitur. *Puerorum propensiones seriò obseruandæ.* Videat, an arma iã puer amet, an equis delectetur & canibus, an effusior in cibum & potum, in lectioné, historiarũ cognitionem, in fabulas, in lusum, in iracundiam, in lacrymas; ludicris capiatur, an seriis; iniurias ferat, an inferat; imperare velit, aut

impe

imperium ferre; mendacium oderit, an amet; præferri sibi alios patiatur, an secùs; honestate & gloriâ capiatur, an vtilibus, & corporis commodis; audeat, & impauidus maiora viribus aggrediatur, aut ignauo delectetur otio; vindictæ auidus, an ignoscere facilis, iniuriarum & offensionum retinens, an remittens; obseruans maiorum, an negligens; ferox, an benignus; asper, an comis; morosus, an lætus; durus, an flecti facilis; crudelis, an mansuetus. quod è blanda aut feroci bestiarum tractatione, ac muscarum etiam carnificina intelliget. obseruatum hoc olim in Imperatore postea crudeli. Verecundus, an effrons. Semina hæc ferè sunt excrescentium cum ætate herbarum arborúmque. Ita de verecundia Seneca censet: *Bonum in adolescente signum est, cùm illi ex alto rubor suffunditur.* Et de Spartanis Xenophon: *Pudorem quasi naturalem Spartani pueri concilient, in viis manum intra pallium habeant, silentióque intendant, nusquam circumspiciant, sed humi oculos defixos teneant.* Hæc in altissima gentilitate monita. Quæ præcepta Christianus dabit? Et Plato: *Duo sunt, quæ per omnem vitam ducere debent adolescentem, in rebus turpibus verecundia, in honestis studium.* Bernardus verò: *Quid amabilius verecundo adolescente? quàm pulchra, & quàm splendida gemma est morum verecundia in vita & vultu adolescentis! quàm vera, & minimè dubia bonæ spei nuntia!* & Tertullianus, *mentis statum in fronte consistere,* non veritus fuit asserere. & alius: *Cognatus virtuti pudor.*

Verecundia in adolescente laudata.

Nec desunt, qui hominem à vultu metiantur, ac totius corporis habitudine. nó quòd hæc signa

Index animi vultus.

F non

non fallant, sed quod nec inania, nec vacua momenta sint. Certè vt oratio, ita & vultus inlatentium testis & index est. vt non immeritò Eumenius in Constātino: *Non frustra doctissimi viri dicunt, naturam ipsam magnis mentibus domicilia corporum digna metari, & ex vultu hominis, ac decore membrorum colligi posse, quantus illos cælestis spiritus intrarit habitator.* Et ex arteriarum citato, lento, interciso, aspero, molli, fugiente pulsu, in quas non fortunatas coniecturas prosiliunt medici? Quid? quod è sola extima manuū cute, tensa, aspera; succulenta, exsuccida; duriore, molliore; non vana valetudinis, vitę ac mortis signa desumantur; quo magis à vultu, potentissimo interiorum indice? Vnde illud: *Sapientia hominis lucet in vultu eius.* In bestiis sanè certissima è vultu cōiectura est. non vana etiā in homine. Hic canino vultu est, & domino suo fidus. ille vulpino, & astu valet dolóque; ne fide. iste lupino; nō induet mansuetudinem, crudelem expecta, & sanguinis auidum. alius asinino; & pingui gaudet otio, & stolida ferè mente est. leonino alius, & explicato pectore, & generosa mēte est: nulla hūc humilia & sordida, delectant ardua & magna. præfert alter mulum, & recto vultu, immota ceruice, in vtrumque latus oculos circumfert; astum, malignitatem, & calces verere, vbi tutissimum te arbitratus fueris. taurum alter; & dura ceruice est, & flecti nescia. ceruum alter; fallit decor, nihil in hoc excelsi animi, timoribus natat, & fugæ aptior quàm bello. leporem nonnulli; solis hi pedibus se tuentur, semper pauidi. aprum nonnemo; ferociam & sordes reperies. quid? quòd & vrsum; deturpant hunc pili, & libido. etiam quem;

Eccles. 8.

ouem; simplicitas hunc vestit,& stupor.equum referunt non pauci; quorum generositatem, ambitionem, ignauiam, è varia vultus formatione disces. alij simiam; dolos in his reperies,& adulationes. quidam auium quarundam lineamenta ostendunt: etiam mores metu, suspicionibus, inconstantiâ plenos. sed & aliquid è serpente in nonnullis inuenies, venena etiam & insidias, infidam ac intutam mentem, nullis beneficiis vincendam. nec pauca in quibusdam è felibus; vngues caue, nec fortunas crede: sunt qui vultu mulierem mentiuntur; nihil in his virum sapit, ingenium vultui respondet,narrandis quàm gerendis rebus aptiores.

Iam quanta discrimina frontis!intuere in his paruam,depressam,angustam,rotundam,& quasi circularem, asperam, caperatam,tetricam,obductam, mœstam, nebulosam; in aliis amplam, latam,quadratam,longam,lenem,splendidam ac quasi ridentem. *Frons index animorû est.*

Quanta vocis!in his blanda, placida, mollis, acuta,tarda,flebilis, tremula, obscura, perplexa, remissa, difficilis; in aliis clata, aspera, vehemens, contenta, clara, constans, grauis, breuis, velox. *A voce indicium intimorû sumitur.*

Quanta coloris! In his color niger,fuscus,liuidus,pallidus,squallidus; in aliis candidus,flauescens,flammeus,rubicundus. *A colore.*

Quanta oculorum!In his ampli,protuberantes,tumidi,blandientes,lucidi,albicantes,læti,ac quasi gaudio loti,dolísque circumsepti: in aliis parui,concaui,subnigri, maculosi, cæsij, sanguinei,truces,ignei,flauescentes,tenebricosi. *Ab oculis.*

A naso. Quanta nasi! huic modicè insurgit, immensùm illi; deprimitur ac quasi medio subsidit alteri; illi breuior, longior alteri; deductior vni, ac latè spargitur, pressior alteri; acuitur vni, obtunditur alteri. &, quod mireris, in tot millibus vix vnus nasus. tot discrimina in tam exili corpore.

A capillis. Quanta capillorum! In his albi, pallentes, subliuidi, rufi, flauescentes, molles, rari, latè fluentes, proiecti: in aliis nigri, subnigri, castanei coloris, asperi, duri, accisi, à radice aut vltima sui parte crispantes, fronti imminentes, reiecti in verticem.

Ab vnguibus. Quid? quòd etiam in vnguibus, non digitis tantùm & manibus, sua discrimina sint. In his reperies rotundos, breues, pallentes, albicantes, molles, tenues; in illis latos, oblongos, asperos, planos, pellucidos, subrubentes. In reliquis membris non inferiora reperies. Quæ discrimina ex internâ humanæ conditionis varietate nasci necessum est: cùm ab interna alia atque alia conditione, alia atque alia exterior proueniat constitutio. à varia nimirum internorum temperie exterior nascitur, tanquam à dissimili materno vtero dissimilis soboles.

Exteriora corporis non sunt indubitata bonæ malæue mētis signa. Eccli. 11. Non quòd indubitata hæc signa sint mentis bonæ, malæque. scio enim à Sapiente dictum: *Non laudes virum in specie, neque spernas hominem in visu suo.* sed quòd pronitatem quandam naturæ corporísque designēt. Assimilantur enim exteriora internis, vt hederam illa credas postibus defixam, vino vendendo cellísque recondito. Ita ferè in vultu mētem corpore reconditam clausámque, tanquam in speculo legas, vt totum

hominem,

hominem, animámque totam in vultu posuisse natura videatur. Intuere. videbis ferè animi motus, vultus, maximéque oculorum, deiectione, erectione, hilaritudine, mœrore, toruitate, lenitudine, tumoribus, inflammationibus exprimi; vt propè cogitata videas, sanè non obscuris indiciis colligas. Res factas pictura loquitur, animorum res vultus, in quo tanquam tabula inlatentia pinxisse natura videtur. ita proditor cogitationum propensionúmque vultus est. Scio non ab vno dictum: *Fronti nulla fides*; &, *Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.* vt mentiri frons videatur, & insidias inspectori struere. In adultioribus non negem: quanquam nec semper mentiri vultus possit, nec soleat. in pueris nec potest quidem; necdum enim ea ætas edocta dolos struere, necdum fraudes fronte & oculis spargere. Ignorat illud, *Mentem iniuratam gero*, si frons & os mentitur. nec magis vultu fallere, quàm sicas vibrare, vel venena propinare didicit. Maturioris ætatis hæc sunt.

Vincit tamen naturæ corporísque propensionem educatio, & virtus. non quòd naturam in aliam vertat, tanquam ceruum in leonem: sed quòd frequenti contrariorũ exercitatione, quasi in aliam naturam, felici morum metamorphosi natura transeat, & gaudeat etiam assuetis, plúsque ad hæc consuetudine frequentata, quàm ad matrum vtero vberibúsque propinata & hausta feratur. ita educatio, altera & potentior natura est. cui si è cælo accedant auxiliares virtutũ copiæ, calcatâ naturâ, victrix triumphum agit educatio. & mentiri docet vultum, à quo quidquid ferinum & belluinum est, deuerrit tànquã men- *Educatio naturæ pronitatem vincit.*

ſarum analecta ſcopis: vt quem vultus crudelem, ignauum, præferocem, durum, aſperum, infidum, fallacem; hunc educatio, virtute ſociâ, mitem, vigilantem, benignum, facilem, lenem, fidum, fraudum inimicum, & rectà gradientem tradat. Et in hoc ars omnis educatoris eſt, vt, vbi ſuorum in vtramque partem propenſionem cognouit, obfutura amoueat, profutura admoueat; auertat mala, accerſat bona. Benè Cicero: *Quæ bona ſunt, meliora fieri poſſunt arte, & quæ non optima, acui tamen & corrigi poſſunt.* Imitetur monentem inſtructor, maláque quà monendo, quà terrendo, quà minitando & puniendo euincat, horrorem metúmque incutiat, narret damna diſcrimináque, reíque fœditatem ob oculos ponat, omnia in maius extollendo. Socios deinde deligat & admoueat, à vitiis, quibus ſuum premi videt, alieniſſimos; vt contrariis aſſueſcat. ferociorem nactus eſt? adhibeat blandos & mites; ſuperbo, humiles; præfracto, faciles; iracundo, manſuetos; agreſti, comes; tenaci, liberales; prodigo, parcos; effuſo, in verbis conciſos; triſti, lætos; leui, maturos; vano, ſerios; ignauo, excitatos; ſomnolento, vigiles; abiecto, generoſos; timido, audaces; temerario, prouidos; moroſo benignos.

1. de Oratore.

Socij quales puero dandi.

Habeat deinde puer in omni omnino re propoſita *ſocios in diſcendo, quibus inuideat, quorum laudibus mordeatur.* Et è Quintiliani monitu: *Audiat multa quotidie probari, multa corrigi. proderit alicuius obiurgata deſidia, proderit laudata induſtria. excitabitur laude æmulatio. turpe ducet cedere pari; pulcrum ſuperaſſe maiores. Accendunt omnia hæc animos, & licèt ipſa vitium ſit ambitio, frequenter tamen cauſſa virtutum eſt.* Gloriam ignominię ſociam

Hier. ad Lętam.
Inſtit. lib. 1. cap. 2.

ſociam adiungat.ſi illâ moueatur,hanc omittat. non accenditur illâ? addat ſecundam. neutrâ mouetur? minas addat;inde pœnam, & in pari delicto acriter ſeruum puniat,vt terrorem pœnarum magnitudo incutiat. primum tamen in omnibus locum honor teneat, accedant pro ætate præmia, & ante omnia, quibus ætas illa maximè capitur;nec ad alia decurrat,niſi honore excuſſo.

Adiungo his quædam Senecæ documenta Philoſopho digniſſima. *Plurimùm proderit pueros ſtatim ſalubriter inſtitui:difficile autem regimen eſt, quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus,aut indolem retundamus. Diligẽti obſeruatione res indiget:vtrũque enim,& quod extollendũ, & quod deprimendum eſt,ſimilibus alitur.facilè autẽ etiam attendentem ſimilia decipiunt. creſcit licentiâ ſpiritus.ſeruitute comminuitur, aſſurgit ſi laudatur, & in ſpem ſui bonam adducitur.ſed eadem iſta inſolentiam & iracundiã generant.Sic itaque inter vtrũque regendus eſt,vt modò frænis vtatur,modò ſtimulis:nihil humile, nihil ſeruile patiatur. nunquam illi neceſſe ſit rogare ſuppliciter:nec proſit rogaſſe;potiùs cauſſæ ſuæ,& prioribus factis,& bonis in futurũ promiſſis donetur.In certaminibus æqualium, nec vinci illum patiamur,nec iraſci. Demus operam, vt familiaris ſit his,cum quibus contendere ſolet;vt in certamine aſſueſcat nõ nocere velle.ſed vincere.quoties ſuperauerit,& dignum aliquid laude fecerit,attolli,non geſtire patiamur.gaudium enim exultatio,exultationem tumor,& nimia æſtimatio ſui ſequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in deſidiam verò otiúmque non diſſoluemus,& procul à contactu deliciarum retinebimus.nihil enim magis facit iracundos, quàm*

Seneca de educatione opinio.

Lib. 2. de Ira.

educatio mollis & blanda. ideò vnicis quo plus indulgetur, pupillisque quo plus licet, corruptior animus est. non resistet offensis, cui nihil vnquam negatum est, cui lacrymas sollicita semper mater abstersit, cui de pædagogo satisfactum est. Longè itaque ab assentatione pueritia remouenda est. audiat verũ, & timeat: interim vereatur. semper maioribus assurgat. nihil per iracundiam exoret. quod flenti negatum fuerat. quieto offeratur. & diuitias parentum in conspectu habeat, non in vsu. exprobrentur illi perperã facta. Pertinebit ad rem præceptores pædagogósque pueris placidos dari. proximis applicatur omne quod tenerum est, & in eorum similitudinem crescit. Nutricum & pædagogorum retulere mox in adolescentiam mores. Apud Platonem educatus puer, cùm ad parẽtes relatus, vociferantem videret patrẽ, Nũquam, inquit, hoc modo Platonem vidi. non dubito, quin citiùs parentẽ imitatus sit, quàm Platonem. Tenuis ante omnia sit victus, & non pretiosa vestis, & similis cultus cũ æqualibus. non irascetur aliquem sibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Quod Philosophus de ira, de omni dici vitio poteſt. Addit: *Vinum pueris Plato negandũ putat, & igne vetat ignem incitari. nec cibis quidem implendi sunt: distendentur enim corpora, & animi cum corpore tumescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat: vt minuatur, non vt consumatur calor, nimiúsque ille feruor despumet. Lusus quoque proderunt: modica enim voluptas laxat animos, & temperat.*

Addo Ciceronis præcepta: *Est igitur adolescẽtis maiores natu vereri, ex hisce diligere optimos & probatissimos, quorũ cõsilio atque auctoritate nitatur: ineuntis enim ætatis inscitia, senum constituenda atque regenda prudentiã est. maximè autem hæc ætas*

à libi

à libidinibus arcenda est, exercendáque in labore patientiáque & animi & corporis, vt eorum & in bellicis, & in ciuilibus officiis vigeat industria: atque etiam cùm relaxare animos, & dare se iucunditati volent, caueant intemperantiam, & meminerint verecundiæ. quod erit facilius, si eiusmodi quoque rebus maiores natu interesse velint. Adiungatur vsus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superat. abit enim in naturam frequentata consuetudo, & delectat quod asperum antè videbatur. Hinc illud Philonis: *Inueterata consuetudo plerumque tantum potest, quantum natura, ita vt grauissima quæque reddat toleratu facilia.* Vt bene & verè Plutarchus: *Vitam optimam elige, hanc tibi non insuauem consuetudo faciet*; quin & dulcem. Cic. 1. de Orat.

Ipse verò ante omnia instructor præeat virtutum exemplis. monet Seneca, & prudenter in hac re, & verè: *Longum iter est per præcepta, breue & efficax per exempla. Zenonem Cleantes non expressisset, si eum tantummodò audiuisset: vitæ eius interfuit, secreta perspexit, obseruauit illum an ex formula sua viueret. Plato & Aristoteles plus ex moribus, quàm ex verbis Socratis traxerunt. Metrodorum, & Hermachium, & Polyænum, magnos viros, non schola Epicuri, sed contubernium fecit.* Et nescio, an non hinc illud: *Cœpit* IESVS *facere, & docere.* facta nimirum dictis potentiora sunt, & faciliùs eunt in exemplum, in imitationem; influunt potentiùs, hauriuntur altiùs, inhærent tenaciùs, & calcar quoddam addunt etiam reluctanti. verecundiam sanè incutiunt & ruborem, & vel hoc solo frequenter nomine trahunt in sequelam. Pudet nimirùm non subsequi præeuntem, tantúmque exempla valent, vt corporis

Instructoris mores plurimũ possunt.

Actor. 1.

etiam & linguæ vitia in magistro imitētur discipuli. cùm enim per ætatem rerum discrimina ignorent, probúmque ab improbo discernere non valeant, quidquid in magistro vident, imitandum sibi proponunt. vt verum illud sit:

Velociùs, & citiùs nos
Corrumpunt vitiorum exempla domestica, magnis
Cùm subeunt animos auctoribus.

Viuimus nimirùm ad exemplū. vt meritò Stoicus: *Nullos peiùs mereri de omnibus mortalibus iudico, quàm qui aliter viuunt quàm viuendū esse præcipiunt: nec magis talis potest prodesse præceptor, quàm gubernator in tempestate nauseabūdus.* Potissima ergo cura in instructoris delectu ponenda. factum hoc olim in viris magnis felici euentu. Alcinoum Vlyssis, Chironē Achillis, Nestorem Agamemnonis, Telemachum Menelai, Polydamantem Hectoris, Simonidem Hieronis, Alexādri Aristotelem, Alcibiadis Socratem, Cyri Xenophontem, magistros fuisse accepimus; magnos omnes, magnorum. In instructore proinde seriò adlaborandū, vt à quo ferè vitæ reliqua pēdeant. Nam vt parentibus magna in hoc genere largiamur, plus tamē ab instructoris vigili cura, quàm à materno vtero vberéque puer hauriet; certiora etiam, & quę ætatē ferant, altiúsque imbibantur, & in pectus demittantur. Huius verò summum studiū in concreditorū sibi cognitione versari debet. Nusquam verò se inlatentia bonorū malorúmque semina magis prodūt, quàm in æqualium lusu, & liberiore contubernio, cùm sibi naturæque suæ puer relinquitur. tunc enim se exerunt vitia, & subcineratam metu extollunt ceruicem, & prono cursu, excussis habenis, in amica

In instructoris delectu magna cura adhibenda.

amica naturæ suæ feruntur. Nec premere hæc puer potest, qui simulare non didicit, sed pecorum more, in optata proruit. Verè Lyricus:

Reddere qui voces iam scit puer, & pede certo
Signat humum, gestit paribus colludere, & iram
Colligit & ponit temerè, & mutatur in horas.

Monet verò de lusu Plato, *vt statim à teneris annis pueri honestis iocis assuefiant, ne, si ludis minùs decentibus assuescant, nunquam in viros probos euadant.* In omni verò genere periculum instructor capiat. inde ad remedia manum admoueat, vbi mala morbósque didicerit: aut validiora ad virtutem calcaria addat, si quæ huius semina senserit.

Cauebit verò ab improborum consuetudine. Vnum enim vitij grauioris exemplum, in omnem ætatem nocitura infundit: nec memoria illius nisi cum morte ponitur. vt semel vidisse, audisse, æternùm sit. quemadmodum semel hausisse venena, semper est, Quid? quòd vna non rarò indecora lectio etiam canos comitetur, vnúsque inuerecundior prospectus Dauides in Bersabea dare consueuerit. ac licèt in ea ætate ignorata plurimùm scelera, vbi ad alteram accesserit sceleribus maturam, obuersatur innoxia olim, nunc nocitura species animo, & quæ aliquando ignara, conscia fit criminum, solâ præteritorum memoriâ recrudescente. Admittet ergo meliores, aut non inferiores probitate, aut sanè qui admittent emendationem, ex Stoici sententia: *Cum his versare, qui te meliorem facturi sunt, illósque admitte, quos tu potes facere meliores. mutuò ista fiunt: homines dum docent discunt.* Prudẽter. sequatur tantùm monentem Philosophum magister: optimis

Arcenda improborũ consuetudo à puero.

optimis adiungat, aut quos natura ad probitatem finxit, siue infundendam, siue hauriendam. Nec illa tamen illi ætati imperet, quæ maturiores annos desiderant. grauis hic error sit; nec minor, quàm si quis eandem dictionem prima & vltima ætate deposcat: *Vt enim iuuentutem inexplicata quadam, ac quasi turbata non dedecent, ita senes placida ac pacata decent: compta illos, & ornata, & meditata, & impetu quodam protrusa; senes simplex, breuis, clara, inornata dictio decet, quæque plus sententiarum quàm verborum habeat, pressior, circumscriptior, adductior oratio. illam tori ac quasi iubæ decent, & verrens lacinia, ac stola; hanc ossa, musculi, nerui.* Idem in reliquis iudicium. oblectamenta, lusus, exercitationes, studia, munia ætas discriminat; etiam vestes, & cibum.

Seniorum & iuniorũ oratio quî differat.

Pro conditionum varietate institutio esse debet.

Alia deinde pro natalium conditione studia sunt, exercitatio alia: neque omnium venatio, saltus, equitationes, arma, colluctationes, natationes sunt. Alia etiam studia illorum sunt qui parantur armis, qui regno, qui Principum aulis, qui togæ, qui Reipublicæ administrandæ, qui agris colendis, qui mercaturæ, qui liberalibus artibus, qui mechanicis omnibus tamen suæ virtutes sunt, vitiáque; illæ in sequelam, hæc in fugam. In omnibus interim magistro opus, qui quemque pro naturæ pronitate ad optima quæque impellat. neque deesse res dignissimæ ingeniis possunt, accedat tantùm labor, magistri in erudiendo, discipuli in sequendo. Vt meritò admirabundus historicus inclamet: *Quo magis prauitas eorum admiranda, qui dediti corporis gaudiis per luxum & ignauiam ætatem agunt, cæterùm ingenium, quo neque melius, neque amplius aliud in*

natura

natura mortalium est, incultum atque socordiâ torpescere sinunt: cùm præsertim tam multæ variæque artes sint animi, quibus summa claritudo paratur. Planè ita est. Verùm ab educatorum ferè supina ignauia hic error nascitur; parentes illi, aut magistri sint, graue in vtrisque delictum est. *Errore verò in principio commisso, non euenire ad extremum aliquid mali impossibile est.* In quam sententiam illud etiam Leonis est: *Difficile est, vt bono peragantur exitu, quæ malo sunt inchoata principio.* Inuigilandum proinde initiis, à quibus, tãquam à fundamentis, vniuersa educationis fabrica pendet. Monemur à Magno Basilio: *Animus dum adhuc tener est, & ritu ceræ, quæ ipsas impressas in se formas quascunque facillimè recipit, confestim ab initio, omni rerum bonarum imbui exercitatione debet: quò videlicet, vbi postea rationis vsus accesserit, & habitum rerum iudicandarum ætas attulerit, pietati iam ab ineunte assuetus, nullo impedimento cursu vtatur facili, cùm & ratio quid expediat admoneat, & ad id assequendum facilitatem præbeat consuetudo.* Est in hanc sententiam illud Poëtæ:

Arist. lib. 5. Polit.

Inuigilãdum initiis.

Vt laus est ceræ, mollis cedénsque sequatur
Si doctos digitos, iussáque fingat opus;
Sic hominum ingenia flecti ducique per artes
Non rigidas docta mobilitate decet.

Nec tanti moliminis res est, si Senecæ credimus. Facillimè enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectíque amorem: ac licèt bonæ non rarò educationi, tanquam bonæ terræ, maligna inspergantur, improborum consuetudine, zizania, & adolescant etiam, & in ingentes succrescant arbores; perrarò tamen prima semina ita intermoriuntur, vt non aliquando rediuiua resurgãt; nec

nec infrequenter validiùs, quo diutiùs vitiorum frigori insepulta iacuerunt: maximè, si quis proborum conatus, monitórve, aut miserantis Domini manus accesserit. Est in hanc sententiam illud Hieronymi: *Difficulter eraditur, quod rudes animi perbiberunt: & lanarum conchylia quis in pristinum candorem reuocet?* Et Philonis: *Sicut vasa odorem, quo primùm fuerint imbuta, referunt; sic iuuenum animi, quas primùm formas imaginatione concipiunt, nunquam aboleri sinunt.* nimirùm veteri & vero dicto:

Manet in omnē ætatē, quod haustū est in pueritia.

Quo semel est imbuta recens seruabit odorem
Testa diu. vsque adeò enim *à teneris assuescere multum est.*

Magnis ingeniis maximè inuigilandū.

Quo magis inuigilandum huic ætati, maximè in iis qui spondere videntur magna, siue adnata ingenij altitudine, siue generis claritate, seu togæ, seu armis, regnóque parentur. ad plures enim horum educatio transit. vnde illud Claudiani verum nimis:

Componitur orbis
Regis ad exemplum. nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quàm vita regentis.

Quare *qui Regem erudit, eum & subditos quosque instruere certum est. nam cuiusmodi fuerit dux, tales & subditos vt plurimùm fieri, necessum est.* vt hoc nomine, non paucis in his, sed multis insudandum sit: cùm ex praua probáque eorum institutione, plurimorum damna, commoda, interitus, salúsque pendeat. quod eo magis in Principum filiis locum habet, quo latiùs eorum mores diffunduntur. In quibus si quid vota possunt, optē semoueri quidquid animum eneruat, delicias, comessationes, otium, ignauas artes.

Necessaria bona Principum educationi.

I.

Lusum

Lusum omnem,in quo sine honore pericula, vt chartarum,alearum, similiúmque,aut in quo pudor naufragatur, & pœnitenda maturioribus annis,tenerior discit ætas. II.

Vicinorum populorum,& quorum maximus vsus,linguas ediscat,Cyri,Mithridatis,Catonis, aliorúmque exemplo. III.

Saltu, cursu, natatu, equitatu, venationibus, sudoribus corpus induret.frigoráque æstúmque iuxtà pati discat, famem etiam ac sitim,fessúmque laboribus corpus tabula, aut nuda humus, aut lapis excipiat. IV.

Armis assuescat; lorica pectus, galea caput, scuto corpus, dextram muniat ferro; decurrat campum, ac nunc tanquam inter velites, nunc tanquam grauioris armaturæ versetur; hîc pediti,alibi equiti permistus.metiri castra,vallum iacere, propugnacula erigere & euertere, ordines sequi & ducere, pedem retrahere, insequi fugientes discat; è mensa ad tubam, è somno in hostem, nunc armis tectus, nunc solis animis procurrat. V.

Litterarum studia reliquis exercitationibus permisceat.nulla illi dies,Cæsaris, Augusti,Antonini, Traiani,Adriani exemplo,sine lectione, scriptione abeat. etiam inter arma historiarum meminerit;quarum cognitio imperatori nō minùs quam armorū necessaria. Validissimi hi magistri sunt, & muti loquentibus potentiores. ex his die sæpè vna, adeóque hora discet vna,quæ maximi fortunatissimíque exercituū ductores, per sudores,vulnera, sanguinē, damnáque,ætate tota,pace bellóque consecuti sunt. Hîc varios rerum inopinatos,præuisósque euentus; variam fortunam, VI.

fortunam, aduersam, secundam ; subitos & inexpectatos casus, hostiles insidias, robora, & ex desperatione virtutem, socordiam, vigilantiam, ac vtriusque commoda, celeritatem, lentitudinem, audaciam, temeritatem, trepidationem, varios rumores, hostilem contemptum, remedia, consilia, animósque in arduis leget ; quídque in singulis amplectendum, quid fugiendum, nullo suo damno, emolumento maximo, labore nullo hauriet; rationémque è difficultatibus se explicandi fortunatis infortunatísque aliorum exemplis intelliget. prudentiámque aliorum periculo, damno suo nullo, non magnâ lectione colliget.

VII. Philosophiæ Moralis, & in ea virtutis studiũ amplectetur. Hinc discet in aduersis, cum Miltiade, constantiam; in secundis, cum Dione, modestiam ; in tristibus, cum Æmilio, lætitiam ; in lætis, cum Valerio, moderationem ; in paupertate, cum Curio & Fabricio, gaudium ; in diuitiis, cum Galieno & Adriano, munificentiam ; in tormentis, cum Scæuola & Regulo, patientiam; in alienæ mulieris forma, cum Alexandro, Cyro & Scipione, castimoniam ; in verecundia, cum Gordiano & Maximiliano Imperatoribus, frontis teneritudinem ; in cibo & potu, cum Traiano, Antonino, Stephano Sclauoniæ Rege, parsimoniam ; in vestitu, cum Augusto, Lacedæmoniorum Lysandro, Epaminonda Thebano, modestiam ; in morte, cum Socrate & Seneca, alacritatem; in exilio, cum Thrasea & Camillo, tolerantiam, in voluntaria secessione, cum Africano Maiore & Minore, promptitudinem; in pietate in parentes, cum Cimone, Metello Pio, Manlij & Crœsi filiis, teneritudinem ; in congressibus,

greſſibus,cum Veſpaſiano & Tito,facilitatem & comitatem;in iudicio ferendo,cum Cambyſe & Daniele,fortitudinem; in pietate colenda, cum Ludouico Galliæ,Stephano Hungariæ, aſſiduitatem. in reliquis denique virtutibus progreſſus felices,animúmque ad omnia paratum.In quam rem poſt Chriſtianorum libros, Hiſtoricóſque veteres,Senecam legat & Epictetum.

Odiſſe diſcat iam inde ab infantia, cum Alexandro Seuero,adulatores & detractores,pœnis etiam cum Septimio Seuero proſequi, dolos fraudéſque deteſtari,mendacium odiſſe. VIII.

A mulierum familiari conſuetudine excludatur.molleſcit mollioribus tenerior ætas,& ſexus illius affectum induit:inde mores imbibit vitiáque,& in feminam iam migrat vir ſtola dignior, quàm imperio.Durioribus proinde aſſueſcat qui imperare debet. nemo indureſcit mollibus. arcendus proinde ab omni familiaritate illarum, ne à meliori ſexu in deteriorem degeneret,oblitus ſui,diſcátque quæ mulierem decent,dediſcat quæ virum,quæ Principem. IX.

Probatiſſimis ſocietur, vt nihil videat, nihil audiat nõ dignum ſceptro & purpurâ. viris cingatur bello claris, deinde in varia ſcientia magnis;in Hiſtoria in primis,Matheſi,Philoſophia, maximè Morali: videat facta ſuorum fortia in curſu, ſaltu, luctationibus, equitatu,venationibus,aliiſque,vt exemplo in paria excitetur: doctis etiã interſit diſputationibus.Arceantur verò magno conatu quicunque vitiis obnoxij, cætera licet magni:nec tam ætatis ratio habeatur,quàm probitatis. ſatis ſenex eſt,quem probitas & cani mores veſtiunt. nõ amo ſenes pueros,quos cano X.

G vertice,

vertice, viridis crudáque vitiorum iuuentus circumstat. Aliquid hîc legimus in nostram sententiam à Platone: *Sapiens legumlator senibus præcipiat, vt sint circa iuniores verecundi, ac summopere caueant, ne quis iuuenum eos videat aut audiat agentes turpe aliquid vel loquentes. nam vbi senes minùs pudici sunt, necesse est ibi iuuenes impudentissimos esse.* Quod in senibus de verbis factísque minùs castis Plato, ego de vitiis omnibus, omníque ætate dixerim. eliminanda nocitura exempla sunt, à quocunque profecta; magis tamen, nõ nego, si à senibus, quorum, ob ætatem, & prudentiæ opinionem, fortiùs illabuntur, & imbibuntur altiùs exempla. & imitari cani capitis vitia delectat, cùm virtutũ nomen induunt. Quid? quòd ipsa canities virtutis opinionem ingeneret, maximè apud inexpertos rerum, & talium inassuetos. Pulcrum nimirum & decorum iuuenibus, insequi præeuntes senes. ita pro medicamentis venena bibũtur, mors pro vita. nec quidquam facilius, quàm improuidæ iuuentuti, & per ætatem credulæ & incautæ, perimentia pro sanantibus propinare.

Aliquid dãdum propẽsioni in educatione.

In omni autem educatione aliquid propensioni dandum, nisi illa degenerauerit à virtute, aut maiorum probata conditione. Nolo Regem citharœdum, nolo comœdum, licet eò natura trahat; nolo cælatorẽ, pictorem, medicũ, quamuis forti ad illa naturæ impulsu rapiatur; nolo peritum Grammaticum, litterarum criticum, aut veteris Poëtæ commentatorem, naturæ licet manibus ad hæc ducatur. quin adeò abduci ab his velim, constanter huic naturæ propensioni obuiam eundo. Ad magna, & imperio digna erigendus

gendus animus qui imperio nascitur, aut paratur. Amare Regium iuuenem artes non liberales modò, sed & honestas omnes volo, sequi nolo: colere in aliis & præmiare etiam, in se nũquam admittere. pudeat ad diademate indigna descendere. In vnoquoque proinde magna semper ratio habenda generis, & maiorum. quòd si quem tamen infima etiam plebe natum ad magna videat properantem, ne retrahat; impellat potiùs, & cum natura manum admoueat, ducátque quò duci videt. In reliquis magna propendentis naturæ ratio habenda. graue enim, hac reluctante, aliquid moliri. & perrarò magna dabit, quem educatoris violenta manus aliorsum à natura rapit, cuius conatus validissimi sunt, & cum qua, teste Philone, *pugnare difficillimum est.* vt audeat Quintilianus: *Illud in primis tenendum, nihil præcepta & artes valere, nisi adiuuante naturâ.* non desperandum tamen, si non omnino præfractè reluctetur. nam si tota, toto natali impetu in opposita rapit, potenti ac præualido opus robore, vt ab ingenito cursu retrahas. Et paucorum omnino est, abducere ab hoc saxeo naturæ torrente, & è præcipiti prolabente. Quare nisi vitiis trahatur, nollẽ nimio conatu ad naturæ aliena propelli; cui nõ aliquid tantùm, sed & multũ largiendũ, quamdiu à bono non abducit. nam si reluctāti obnitaris, tenuia omnino, & humi voluntariâ quadam iniuriâ serpentia, speranda sunt; sin assentiaris, magna. Idémque hîc vsu venit quod nauiganti. quem cursum nauclerus speret obluctantibus validè ventis? quem non, secũdis? nam, vt alia desint, ipsa oblectatio, quæ naturæ pronitatem comitatur, animos addit, laborem

minuit, accendit ad magna, & audere docet ad quod natura protrudit: qua duce ardua leuia, aspera mollia, inaccessa peruia: in præcipiti posita plana, lubrica firma arbitratur; ipsáque adeò maria fluctus minásque vomentia, armáque teláque, quanquam Hercule iaculata, ridet; magna denique omnia infra se posita putat, si natura ad illa ducat. Ad quam si auxiliaris accesserit instructoris dextera, sperari in vnoquoque genere magna possunt.

Ingratitudo educatorem terrere non debet.

Neque terrere parentes aut instructores debet filiorum discipulorúmque animus ingratus, impiæ manus. Scio non defuisse qui pro benefactis malefacta reponerent. memini filiorũ in parẽtes crudeles manus. Tulliæ in Seruium, Aristobuli in Hyrcanum, Selymi in Baiazetem, Sanchij in Iaymem, & illius, qui post Clotharium patrem viuus cum vxore prolibúsque & domo exuritur.

Ingrati in institutores.

Memini discipulorũ, Herculis in Linum, Anyti in Socratem, Angeli Constantinopolitani in Basilium, Neronis in Senecam, Iuliani in Pigmenium. Crudeles in his impiásque in magistros manus lego, nec terreor. Nec terrere hi instructorem debent. magis verò animare Magni Alexandri in Aristotelem, Catonis in Sarpedonem, Antonini in Frontonẽ, Proculum, Rusticũ, (quos Roma Consules vidit) Theodosij in filiorũ magistrum, Arcadij in Arseniũ, cultus & veneratio; & tot omni retrò ætate millium, quos discipulorum amor supra fortunam, in qua nati, sustulit. Testis mihi Hispania & Italia. nec longè quærendi. viuit etiamnũ grata multorum in vtraque purpura memoria, viuétque æternumneque vlla tam ingrata posteritas silentio premet.

Grati in educatores.

CAPVT

CAPVT VI.

Quæ vitæ ratio instituenda Superiori?

QVAM omnes imitentur, pauci assequantur; omnes voueant, pauci attingant. adeò supra vulgus Superiorem & Principem esse volo, vt virtute magis, quàm dignitate & purpurâ suis antestet. Est enim Superiorum vita perpetua quædam censura ac linea, ad quam dirigimur; speculum, ad quod conuertimur. neq; enim tam imperio opus, quàm exemplo, cùm infidelis recti magister sit metus. Amari velit, qui præest. amorem virtus dabit. hæc illum supra reliquos vehet, non equi & currus. Sanè nihil maiorem faciet, quàm subditorum pietas & amor. Vtrumque probitas dabit, & recti studium. Et quid pulcrius Superiore ac Principe, inter cuius priuatam fortunam & publicam nihil interest, nisi quòd in publica plus ametur, cùm plures ipse amet? Amari vincere est. vincit enim, qui amandi caussam dedit, animorum victor. amatur, qui amat. mutuò enim amores illigantur. nullus verò potentior amor, quàm qui virtuti innectitur. Superioris maximè: cuius cùm vita, Solis instar, omnium obtutibus obiiciatur, etiam virtutes, quarum radij omnium quaqua oculos repercutiunt. Et frustra se tegit Sol. intercurrant ac subterlabantur licèt nubes, manet illi sua lux, & pulsis nubibus, etiam nobis serenitas redit. Nequidquam se etiam résque suas Superior tegit. immergitur fors ac integitur aliqua simulatione, tanquam nube; at manet illi dignitatis suæ

Superiorum vita regula subditorum.

lux sua, reiectáque simulationis nebulâ, totum diffunditur lumen prospectandum omnibus. Est in hanc sententiam illud Claudiani:

Superiorum bona malaq; tegi non possunt.

Hoc te præterea crebro sermone monebo,
Vt te totius medio telluris in orbe
Viuere cognoscas, cunctis tua gentibus esse
Facta palam, nec posse dari regalibus vsquam
Secretum vitiis. nam lux altissima fati
Occultum nihil esse sinit, latebrásque per omnes
Intrat, & abstrusos implorat fama recessus.

Plin. in Traiano.

Habet enim hoc magna fortuna, quòd nihil tectum, nihil occultum esse patiatur: Principum verò non modò domus, sed cubilia ipsa, intimósque recessus recludit, omniáque arcana noscenda proponit famæ. Vt non immeritò rideat Poëta.

O Corydon, Corydon, secretum diuitis vllum
Esse putas? serui vt taceant, iumenta loquentur,
Et canis, & postes, & marmora.

Cur Superiori & Principi, virtutibus incumbendũ.

Quo maiori cura incumbendum Principibus & Superioribus virtuti est, cùm omnium oculis, linguis calamísque etiam cubiculorum abdita proponantur. credas è specula latè in subiectos campos lumen diffundi. magis etiam quòd dicta factáque illorum eant in exemplum, ac propè legis vicem subeant. Hinc illud Sapientis: *Qualis rector est ciuitatis, tales & inhabitantes in ea.* & illud Basilij: *Vt plurimùm subiectus populus se solet conformare eorum moribus qui potentiâ præualent, ita vt quales aliquando fuerint qui præstant vitæ ducatum, talis sit necesse sit qui in viam ducitur.* illud etiam Iosephi: *Cum moribus Principum corrumpitur conuersatio subiectorum, & cùm viderint illorum luxurias, sua castitatis merita respuentes, eorum imitari nituntur illecebras; non enim opera*

Eccli. 10.

Principum

Principum approbare videntur, nisi etiam similia hæc agantur. Inuitant enim Principum vitia ad paria. & cùm amari à Superiore subditi velint, amórque morum vitæ similitudine crescat, imitari lubet vitia, per quæ crescat amor, cuius exinde manibus, dignitatibus & opibus crescant. amore enim munificentiam Principes metiuntur, vt pro amoris magnitudine munera largiantur. Iam cùm similitudo ferè amorem prouocet, quo quis Principi vitiis similior, plus de honoribus & muneribus, quia plus de amore & affectu, sperare inferior potest. Hinc effuso in vitia Principe, populus ferè in eadem effunditur, maximéque omnium quos aula nutrit: qui quo consuetudine & contubernio Principi viciniores sunt, hoc etiam moribus esse conantur. certè quorum vnum studium est placere, quâ viâ id assequantur iuxtà habent. Virtute non possunt? vitia amplectentur, etiam scelera, si per platicura Principi scelera via honoribus sternenda est. quo etiam nomine grauiora Principum ac Superiorum delicta sunt. vt audeat Poëta: *Superiorum vitia transeunt in inferiores.*

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur.

Atque hinc illud Nili Abbatis: *Neminē manent certiora supplicia, quàm illū qui multos vitiorū suorū discipulos facit: imitantiū enim interitus pœnarū cumulū facit præceptori.* & illud Anselmi: *Dū prauitatis exēpla de se ostēdunt, blasphematur plerumque Deus ab imperitis & sæcularibus.* Atq; hinc interminationes & pœnæ: *Præbete aures vos, qui cōtinetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationū; quoniā data est à Domino potestas vobis, & virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, & cogitatio-* Sap. 6.

nes scrutabitur: quoniã cùm essetis ministri regni illius, nõ rectè iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ, neque secũdum volũtatem Dei ambulastis. Horrendè & citò apparebit vobis, quoniam iudicium durissimũ his qui præsunt fiet. Exiguo enim cõceditur misericordia: potentes autẽ potenter tormenta patientur. Non enim subtrahet personã cuiusquã Deus, nec verebitur magnitudinẽ cuiusquam; quoniam pusillum & magnũ ipse fecit, & æqualiter illi cura de omnibus: fortioribus autem fortior instat cruciatio. Quomodo fortior in paritate criminis cruciatio, & exiguo misericordia, potentioribus verò tormenta? crescit nimirum in paritate criminis pusilli & magni, magnitudo huius, quòd pusillorũ priuatis claudantur parietibus scelera, nec extra domum scelera; magnorum verò eant ad plures, adeóque ad omnes, ac in imitationem ducant, & ad paria, & audere doceant exemplo, & præmia etiam sperare: assimilatio enim Superioris ac Principis, cùm à pœna excludat, ad præmium inuitat. Et quis in subdito Superiorum facta damnet? quis in inferiore Principem? damnat Principem, qui in inferiore facta illius damnat: cuius cùm sacrosancta maiestas sit, etiam facta videntur. quæ nec in alio quidem iudex damnabit, ne Principem damnasse videatur. vt iam non vnum in Principe ac Superiore scelus, sed tot videri possint, quot in vno exempla statuuntur. tubæ enim & tympana quædã Superiorum facta sunt in sequelam. Quid? quòd securitatis cuiusdam in crimine edicta sint, & diuites præmiationum sponsiones. Iam quid non audeant inferiores, & ad quæ non tantis ducibus scelera prosiliant? impunitas ad quæ non impellit? præmia si accedant, quid inausum

Potentes si nequam sint, grauius punietur quàm pusilli.

inausum & intactum erit?quæ sacra?quis Deus? Testes Romano Imperio & orbi, Vitellius, Caligula, Nero, Heliogabalus, & tot vbique portenta Regum, Principum, Superiorum, quorum suis sæculis exempla improbitati pro legibus fuerunt. Bonum nimirùm factum quidquid à Principe natum. Quo maiore studio probitas virtúsque colenda Principi & Superiori; à quibus tanquam à fontibus virtutum torrentes fluminàque in reliquos defluant, rigãdis nimirùm longè latéque, fœcundandísque sterilibus popularium animis. Nam vt in corporibus, sic in imperio grauissimus est morbus, qui à capite diffunditur. ita optatissima valetudo, quæ à capite defluit: ab hoc enim neruorum robora, & quidquid corpore circumfertur magnum.

Optandum deinde in Superiore illud Sapientis: *Rectorem te posuerunt? esto in illis quasi vnus ex ipsis. curam illorum habe, & sic conside, & omni cura tua explicita recumbe, vt læteris propter illos.* Talem fuisse Traianum narrat Plinius, nec aliam in illo Imperatoriam, quàm priuatam vitam, mores, comitatem, vestes, mensam. non absimilia habes in Antonino, Hadriano, Seuero, Tito, Augusto. Incredibile dictu, quàm valida benignitas comitásque sint ad animos parandos. Hinc illud: *Ne eleuetur cor eius in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dexteram, vel sinistram, vt longo tempore regnet ipse & filij eius.* Nolo nimiam in Superiore demissionem; moderatam volo, quæ contemptum & neglectum excludat. In qua re maxima personarum ratio habẽda. Sunt quos comitate vincas, & per medios ignes & tormenta ad optata impellas. nulla vis amore maior.

Eccli. 32. *Laudata in Superioribus comitas & benignitas.*

Deut. 17.

Pro varietate personarum diuersimodè se gerat Princeps.

Sunt, qui grauitatem depoſcant, & aliquid è numine auguſtum. ſeueritatem alij, minas & pœnas nonnulli. Hoc certum, ingenuos beneuolentiâ, præmiis, laudibus, amore duci; ſeruos ac mancipia ſeueritate, minis, pœnis. Quo fit, vt quo quiſque plus ingenuitatis habet, plus amore prouocetur, duritiâ auertatur : quò verò plus ſeruilis habet animi, hoc plùs terroribus miniſque quàm amore impellatur. neſcit redamare ſeruile pectus timere ſeruus didicit, non amare: cuius omne obſequium à metu & pretio eſt. Et ferè ita comparatum, vt comitas ingenuos obſequentiores reddat. plus nimirum beneuolentiæ oſtende, plus ſequentur. quo verò benigniorem te ſeruo præbueris, plus contemnet. ignorat ſeruus beneuolẽtiæ imperia. parêre minis didicit, amorum ignarus. ſeruum cogita, non filium. fruſtra proinde filij affectum ſpera. neſcit amare qui ſeruire didicit. nec cadunt in vnum pectus amor & ſeruitus. filius ſit, aut affectu filius, qui amet, quémque maiore comitate ad maiora obſequia & venerationem impellas. Circa quos audeo illud Panegyrici : *Non ciuium amplexus ad pedes tuos deprimas, nec oſculum manu reddas, ore reddas.* Magni hoc Superioris & Principis magni eſt, quíque filiorum loco ſuos habet. Nemo pater ad pedum oſcula filium admittit. nam & de illo, qui
Luc. 15. diſſipauerat *ſubſtantiam ſuam viuendo luxurioſè,* habes : *Cùm autem adhuc longè eſſet, vidit illum pater ipſius, & miſericordiâ motus eſt, & accurrens cecidit ſuper collum eius, & oſculatus eſt eum,* & proferri *ſtolam primam* iuſſit, & dari *annulum in manum eius, & calceamenta in pedes, & vitulum ſaginatum* occidi. Et hæc de illo, *qui deuorauerat ſub-*

ſtantiam

stantiam suā cum meretricibus.Sed & osculo proditorem dignatus est Dominus.Non damno tamen pedum oscula,cùm legam, *Stans retrò secus pedes eius,lacrymis cœpit rigare pedes eius,& capillis capitis sui tergebat,& osculabatur pedes eius,& vnguento vngebat*.à peccatrice hæc facta, & illi,qui post tā prodigas lacrymas & oscula posset dicere, *Remittuntur tibi peccata tua*.Nec quisquam negauerit,pedum oscula ferè seruorum,oris filiorum esse.manus ferè aut sceptra victis osculanda prębere,solenne fuit.nec damnem semper in ingenuis,& qui ciuium loco : varia enim in hoc genere populorum consuetudo. quam quis damnet,& gentium in se inuidiam trahat?Laudatissimi tamē Imperatores Traianus,Titus,Augustus, qui non dicam pedum,sed nec manuum in ciuibus oscula admiserunt, nec Domini nomen:patres esse & haberi maluerunt , cùm domini essent. Hæc in altissima gentilitate:quo magis in Christi imitatoribus? Luc.7.

Aliud etiam in Principe à Plinio laudatum: *In suorum animis sempiterna Principis gloria : in quo nihil flammis.nihil senectuti.nihil successoribus licet. Arcus,statuas, aras obscurat ætas & obliuio ; carpit posteritas. ambitionis & infinitæ potestatis domitor ac frænator animus,ipsa vetustate florescit,nec ab vllis magis laudatur,quàm quibus minimè necesse est.* & illud : *Non imaginibus & statuis,sed virtute ac meritis propagatur fama,quā meritò Principi optandam puto & solam*. Ego Superioribus omnibus maximā gloriam in pectoribus suorum statuo; nobilissimas statuas, quas nulla inimica manus, ætas nulla decoquat,in affectu suorum;augustissimos arcus omni triumpho illustriores , in amore

Prima Principis gloria in suorū animis.

amore suorum. Hunc comitas, benignitas, munificentia, pacatus animus, misereri, ignoscere, & præmiare facilis abundè dabit.

Veri Superioris cùm plurimum possit, minimum velle.

Illud etiam optandum, vt meminerit Superior prudentiæ magnæ esse, nō omnia velle quæ possit. Hæc illa laudata ab omnibus moderatio est, plurima nolle quæ possis, ac in hoc magnitudinis suæ partem ponere; & prudentiæ, cùm plurima possis, nolle plurima. Et sanè satis ad magnitudinis ostentationem est, potuisse: noluisse verò, modestiæ & sapientiæ est. illud admirationem & venerationem prouocat, hoc amorem; maximè cùm clementia ac modestia potentiæ imperant, & tanquam generosiori equo, aut indomito leoni fræna iniiciunt, & mitescere potētiam docent, & submittere erectas iubas. barbara potentia, quæ impetu fertur, & quantum potest tantum sæuit: illa laudanda, quæ plus mansuetudinis habet, quàm virium & potentiæ; plus prudentiæ, quàm potestatis.

Facilitas in Principe laudata.

Accedit illud Plinij: *Nulla in audiendo difficultas, nulla in respondendo mora*; & à Cicerone dictū, *Facillimos aditus esse ad te*, nulliúsque inopiam *ne domo quidem tua & cubiculo* excludi. ab Ausonio verò: *Faciles præbere aditus, nec de occupationibus caussari*, laudatissimum in Superiore est. Magni in hoc genere Augustus, Vespasianus, Titus, Traianus, Gratianus, Hadrianus, Antoninus Pius, Constantinus, Rudolphus Imperatores. Imitemur: hoc enim demum ingenuis imperare est, eam in adeundo subditis facilitatem præbere, quam filiis parentes consueuerunt. Addit Plinius: *Finem sermonis suus cuique pudor, non fastus tuus facit*. Alienum à fastu Principem vult. nec

mirum.

mirum. vult amari, & parentis loco haberi. nemo arrogantem aut amauit, aut pro patre habuit: exosus fastus est, etiam iis, qui hoc malo tenentur, imò nullis magis quàm illis. ita arrogantem arrogans odit, vitiúmque suum in alio damnat, ac per alium latus suum petit.

Ab eodem Plinij calamo illud venit: *Magna Principis gloria est, si sæpè vincatur fiscus; cuius mala caussa numquam est, nisi sub bono Principe.* Audiant monentem Principes, & vinci gaudeant. gloriæ in hac arena pars magna est, vinci. O sæpè vincantur in fisco suo Principes, vt nobilem iustitia triumphum agat! Quis mihi iudices largiatur, qui caussæ æquitatem, non purpuram intueantur? magnos omnino viros, qui innocentiã contra vim & potentiàm tueantur? Beatum regnum, cùm metus iudiciis abest, cùm nihil timere grauius, nihil sperare minus debet iudex qui abiudicauit, quàm qui adiudicauit caussam Principi. Quod de Principe, de omni Superiore dico. Magna Superiorum gloria est si sæpè puniãtur detractores: quorum mala caussa nunquam est, nisi sub bono Superiore. Discutiet hic singula, nec intẽtatum quidquam relinquet, & potiorem semper partem reo tribuet. vtriusque personam intuebitur, vitam, mores. numquid æmulationis, odij, aut inuidentię intercedat; num qua spes præmij; num quæ damna data aut accepta. visa an audita narrentur. num ad suspiciones facilis delator, ad accusationes celer.

Gloria Principis est, sæpe fiscum vinci.

Hoc etiam ab eodem: *Cùm mendaces homines aut inopia, aut timor faciat, magnitudinem fortunæ suæ Imperator ignorat qui mentitur.* De omni Superiore hæc dicta arbitrare. Et planè ignauæ mentis

Mendacium Principẽ dedecet.

mentis est mentiri:cùm mori sciat, mentiri nesciat generosus animus. quid? quòd pulchrũ illi per vulnera & sanguinem ad ardua tendere;mẽdacio verò commaculari, omni morte deterius. Vt non aberrauerit qui dixerit,vilis & muliebris pectoris esse,mentiri. Scio familiare Principum aulis mendacium esse.diuites in illis sponsiones. & verba propè singula,tanquam vtero grauida, mentiuntur partum, ne fide. vento, non prole distenduntur.credas Sodomæ poma,quæ attactu in cinerem fatiscunt. ita venustatem, honores, opes, amorem, beneuolentiam purpuratorum verba loquuntur:res odia,liuores,æmulationes, fraudes.extollunt verbis, factis præcipites agũt: ore locupletes, reliqua inopes. vt iam fortiter venustéque mentiri, aulâ dignum censeatur; vera dicere, indignum. ita vt, nisi sine rubore mentiri scias,parum ciuilis habearis:& ille comissimus censeatur, qui pluribus benè consutis mendaciis dictionem vestit; ille rusticus, qui nullo exornare verba mendacio didicit. Quò rapimur?quasi nobilis nõ sit,qui mentiri nesciat. Procul hæc à Christiano Superiore,cuius omnis sermo sacrosanctus esse debet, vt tanquam iurato omnes in omnibus credant. Laudem hanc Plinius Traiano tribuit,vt quæ vellet,velle;quæ nollet,nolle scirent omnes.magnum hoc est,& extra metum positi.Ita generosus animus mendacium pro periurio habet,dolum pro cæde,insidias pro ignominia, vt carere etiam imperio malit, quàm fraudem parare. Et sanè graues in omnem mentientem cælestes minæ sunt:*Perdes* Psalm. 5.
Eccli. 20. *omnes,qui loquuntur mendacium.*grauis etiam censura Sapientis:*Potior fur,quàm assiduitas viri mendacis.*

dacis. Quo magis indignum Superiore vitium? quis Superiorum, fur audire sustineat? mitior fur mendace est. Iam quot orbe toto cædes vnum *Mentiris* dedit? Et cùm mendaciis plena sint omnia, audire nolumus, quod facimus; erubescimus, cùm simus, mendaces dici; & nomen ferro vindicamus, rebus innatantes. facere non pudet, dici pudet. & cùm gloriemur, si cuius candori & simplicitati mendaciis illusimus, ad vindictam decurrimus, si quis, quo gloriamur, *Mentiri* nos dicat. laus nimirùm à mendacio, vindicta à verbo est. ita verba ferro vindicamus, quorum rebus gloriamur. bis stolidi, factis, & vindicta. laudem è rebus captamus, ferrum è verbo.

Indignum mentiri velle, & mendacem dici nolle.

Imperabit deinde Superior omnis, tanquam imperia laturus. certissima hæc, & quæ falli nesciat, regula est. Impera, vt imperari tibi voles. ferre qui imperium potuit, dabit; dare qui potuit, feret. se proinde votáque sua in omni imperio circumspiciat Superior. præsit, vt subesse volet. Ille prudenter imperat, qui, quæ amat imperata, nec alia, imperat. & æternum infixum animo habet, Rege vt regi voles. illud etiam in omni imperio proponat: Imperari hæc velles tibi? his verbis, auditoribus, testibus, modo, loco, tempore velles? Regula hæc omnis prudentis imperij est. non aberrabit, qui ex alieno votiuo imperio suum statuet, qui suum alieno metietur. videat quid in alio displiceat, quid damnet. fugiat damnanda: nec admittat in se, quod in alio accusat, ne tales patiatur dictorum factorúmque iudices, qualem se in aliena caussa præbuit.

Imperandum vt imperari tibi vis.

Quòd si peccandum est (quanquã peccari nolim) clementiâ magis, quàm seueritate peccabit. indul

Clementior audiri malit Superior quã seuerior.

indulgentiórque in suorum delictis, quàm rigidior erit; facilis ad ignoscendum, tardus ad pœnam; lentus in iram, in mansuetudinem pronus, à verborum acerbitate alienus. nunquam bis delictum vnum puniat. si castigat verbis, intra verba pœna maneat: si rebus, parcior sit in verbis. quin adeò pœnæ magnitudinem verborum lenitate temperet, vt à patre magis, quàm à iudice pœna proueniat; à paterna nimirùm magis, quàm à iudicis manu & ore: vt sentiat inferior delictum puniri, non personam; & coactum magis, quàm voluntate sua, ad pœnam Superiorem descendere. leuior fit verborum benignitate pœna; & non inuiti promerita subimus, si verborum mansuetudine vestiantur. Ita æger etiam de ignibus, ferro, veneno, medicamenta admittit, certus propinari in medelã, & mites deprædicat ignes, & molle ferrum, & grata venena quæ in salutem porrecta.

Aliorum vitiis irascendũ vt nostris.

Meminerit etiam moniti viri magni: *Ceteris ita ignosce tanquam ipse quotidie pecces; ita peccatis abstine, tanquam nemini ignoscas. tibi domi forísque inexorabilis, exorabilis alijs, etiam illis, qui dare veniam nisi sibi nesciunt. in alijs temperatus, in te seuerus; sine contemptu facilis, sine terrore reuerendus.* O quis hæc monentem sequatur! quis non sibi indulgens, inexorabilis aliis est? Ignosci volumus nobis, nos nulli; laudari ab omnibus volumus, damnamus omnes: & vt ille: *Sic aliorũ vitijs irascimur, quasi inuideamus, grauissiméque punimus, quos maximè imitamur & præcurrimus.* ita dũ exẽplo prouocamus, pœnâ terremus. Non quòd impunita velim scelera: sed quòd nolim ad hæc prouocari Superiorum exemplo. Et turpe, adeóque

que & crudele, ſua in aliis ſcelera punire: barbarum, in alio caſtigare, quod tibi indulgendum putas. Non quòd in omnes eadem iri pœna velim. audio enim & ſequor monentem: *Imitare medicos; quanquam in aduerſa valetudine nil ſerui à liberis differant, molliùs tamen liberos clementiúſque habent:* molliùs etiam parentes in pari delicto filios, quàm ſeruos.

Meminerint etiam Superiores patrum ac filiorum; & imitari non pudeat; maximè cùm è Xenophontis ſententia, *bonus Princeps nihil differat à bono patre:* qui quantum à patre differt, tantum à bono Principe differt. Optanda familia, reſpublica, regnum, in quibus ſubditi filij, Principes ac Superiores patres ſunt. Conſideret proinde bonus Superior bonorum parentum in filios imperium; nec erubeſcat ad hanc regulam ſe componere. videat grauitati, maieſtati, venerationi miſtum amorem, ac tanquam per fauos mella, ſic amorem per illa decurrere; & ſequatur præeuntes patres, vt ſuos ſentiat filios. Conſequetur hunc ſuorum affectum, ſi paternum ipſe prior in ſuos effuderit. imperabit pater? filios habebit. imperabit dominus? ſeruos patietur. imperabit tyrannus? ferrum metuat, & ſuorum odia, & alterius aut vtriuſque partis interitum. Vix enim aliâ viâ, quàm partium internecione tyrannis clauditur.

Bonus Superior patris perſonã induat.

Vnum hîc à Principum ferè moribus Superiorúmque habemus. *Quod ſemel ſine ratione feciſtis, ne videamini aliquando neſciſſe, defenditis, meliúſque putatis non vinci, quàm confeſſæ cedere aut annuere veritati.* Grande malum, & ô nimis familiare magnis, nolle doceri, nolle videri

Magnum in Principe malũ, nolle moneri.

H erraſſe,

erraſſe, aut falli poſſe! arrogantis iuxtà ac imprudentis ingenij malum. prudens gaudebit emendari, moneri, doceri; at, cùm Principes neſcio quid diuinum ſpirent, turpe putant eſſe & Principe indignum, errare, quia turpe Deo. Ingens faſtus: quare cùm monentes non audiant, errorem errore veſtiunt, vnúmque alteri inædificant. Non quòd ſperem Superiorem aut Principem tam candidi pectoris, vt errorem cum Dauide & Theodoſio palàm agnoſcat. Quis enim nunc doceat purpuram flere? quis reſpergi cinere, ſacco veſtiri? quis tẽplis excludi? vbi nunc Nathan Propheta, Ambroſius, Chryſoſtomus, Baſilius, Remigius? quàm multi Ionæ ſceptra fugiunt! quàm pauci Heliæ, Micheæ pauci, qui nec Achab vereantur, nec Iezabel! quàm pauci Ieremiæ, qui non erubeſcant vultum Sedeciæ, Ioakim, Iechoniæ! quàm multi Hananiæ, & filij Chanaana, qui purpuratis Sedeciis & Achabis, pro veris falſa denunciant! quã multi è quadringẽtis Prophetis proſpera ſpondẽt, infelici exitu luenda! Hinc illæ in veridicos indignabundæ

3. Reg. 22. purpuræ voces: *Non prophetat mihi bonũ, ſed ſemper malum.* &: *Mittite virum iſtum in carcerem, & ſuſtentate eum pane tribulationis, & aquâ anguſtiæ.* & illæ: *Nolite videre, nolite aſpicere nobis ea quæ recta ſunt: loquimini nobis placentia, & audiemus.*

Ibidem.

Iſaiæ 30.

Miſera omnino conditio, cùm perpetuare errorem, nouóque priorẽ firmare Superiores Principéſque volunt, ne agnoſcere illum cogantur. quanquam non deſint modi, quibus & mederi errori, & auctoritatem tueri poſſint; maximè in magna fortuna, cui nunquã medendi ratio deeſt. Paſſus aliquis damnum eſt? reſarcire Superior

poteſt.

potest. exilio dãnatus? reuocari potest. acerbè habitus, rerúmq; honorísq; iacturam fecit? maioribus donari potest. mors etiã immeritò illata? reddi vita cùm non possit, honor liberis posterísq; potest, vt meliore in suis vitâ dignioréque viuat mortuus, maximè si falsus delator impunitus nõ transeat. Remedia hæc malorum, & solatia sunt.

Paupertatis & valetudinis suorum curam Princeps habeat.

Magnam deinde indigentiæ suorum Superior curam habebit, magnam valetudinis bonæ. factum à Tito, Traiano, Hadriano Imperatoribus, quos tradunt solitos ægros visitare, solatiis fouere, consiliis adesse, ære subleuare. Senes etiam, maximè quorum in Rempublicam domi forísq; merita, quíque vel toga, vel militia aliquando clari, veneretur, priuatóque publicóque ærario, siqua fuerit, egestatem leuet. Incredibile, quantos hæc res reliquis animos ad ardua accendat. leuia enim vulnera, ac mors ipsa, si præmia adsint, & speratus honos & veneratio sanguini.

Fidem datã Princeps seruet.

Fidem etiam semel datam, intactam & sacrosanctam seruet. Turpissimum Superiori promissa rescindere, fidem fallere. & indignus munere est, magis sceptro, qui sponsiones vtilitate sua metitur, nec diutiùs illis inhæret, quàm priuata emolumenta deposcunt. Certè, si omnium gentium sententiâ, ignaui & muliebris ingenij est promissa infringere; quid de Superiore ac Principe censendum, qui quo dignitate ac potentia Deo propinquior, hoc etiam promissionum constantiâ esse debet? De bonis mihi verba; aut quibus nulla improbitas permista. nam in impiis & sceleratis rescindenda, nõ implenda fides est, ne quis duplici se crimine maculet, sceleratam sponsionem sceleratiore opere signans. Hinc

damnatus meritò Herodes, qui ſtolidam inter menſas & pocula promiſſionem,fatuo iuramẽto firmatam, nouo in innocentis ſanguine ſcelere funeſtauit, cùm impuris oculorum ſcintillis Prophetæ caput,ſalticæ puellæ merces & ferculum conflabellatur.

Commiſſorũ ſibi fidiſſimus ſit cuſtos Superior.

Commiſſorum deinde ſibi firmiſſimus ſit cuſtos, vt dici de illo poſſit, *Seruata centum clauibus:*& antè extrema perferat,quàm proditor ſecretorum ſit. Habet hoc omnis generoſus animus purpurâ dignus & ſceptro, vt in altiſſimo cordis abdat commiſſa, nonniſi cum corde ipſo prodenda. eruendum proinde illi cor altè pectori defoſſum, ſi eruenda commiſſa ſunt, vni concredita cordi,non labris, non linguæ, non fronti, non oculis. & quo generoſior quiſque, hoc altiùs recondita iacent: & partem primam prudentis imperij arbitratur, concredita tacendáque premere; partem primam prodendi perdendíque imperij, concredita tacendáque prodere.

Laxamenta nonniſi honeſta permittat.

Denique cùm non pauci Superiorum Principúmque,feriarum laxamenta curarum, vitiorum contentione ſuppleant; nulla niſi honeſta admittat prudens laxamenta, & ad inhoneſti nomen cum Gordiano & Maximiliano Imperatoribus erubeſcat, & indignum viro Principe arbitretur quidquid meritum ruborem iniiciat. Neque inter laxamenta adnumerari ſcelera debent, cùm grauiſſimè hæc animum fatigent, & mille modis crucient, nec liberas concedant noctes,nec placidos dies;vt in ipſo etiam ſomno mentem delaſſent, & in varias curarum partes incertam dubiámque trahant, ſemper anxiam,

nuſ

nuſquam ſecuram. Honeſtis ergo oblectationibus, pro dignitatis quam obtinet, varietate, ſeria temperabit, inambulatione, iucunda doctáque ſermocinatione, curſu, ſaltu, venatione, aliiſque, quæ & corpus roborant, & ſeria interrumpunt.

Hiſtoriarum lectioni Princeps incumbat.

Hiſtoriarum etiam lectionibus cuiuſcunque æui, è quibus gentium mores, dicta, facta fortiter, clementer, iuſtè, prudenter, moderatè, magnificè, conſtanter, munificè, piè, colligat & imitetur: vitia deteſtetur, damna fugiat, periculis ſe ſuóſque ſubducat.

CAPVT VII.

Quæ ratio tenenda inferiori in Superiorem?

Parendum. audi Apoſtolum: *Subiecti eſtote omni humanæ creaturæ propter Deum: ſiue Regi, quaſi præcellenti; ſiue ducibus tanquam ab eo miſſis ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum: quia ſic eſt voluntas Dei.* Subdit: *Deum timete, Regem honorificate; ſerui ſubditi eſtote in omni timore dominis non tantùm bonis & modeſtis, ſed etiam dyſcolis. hæc eſt enim gratia, ſi propter Dei conſcientiam ſuſtinet quis triſtia patiens iniuſtè. Quæ enim eſt gloria, ſi peccantes, & colaphizati ſuffertis? ſed ſi benefacientes patienter ſuſtinetis, hæc eſt gratia apud Deum.* Maximè ſi à Superioribus, Principibus, Regibus, etiam à dyſcolis. Audi alterum: *Obedite Præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis.* &, *Admone illos Principibus & poteſtatibus ſubditos eſſe,*

1. Petri 2. Heb. 3. Tit. 3. Epheſ. 6.

dicto obedire. & , *Serui obedite dominis carnalibus cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo: non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate seruientes, sicut Domino, & non hominibus.* & alibi: *Seruos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes, vt doctrinam Saluatoris nostri Dei ornent in omnibus.* Nihil hîc opus à meo calamo.

Tit. 2.

Ferendi Superiorum etiam impiorum, morbi.

Rom. 13.

Verùm, quid si impium nactus Principẽ fueris? *Vis non timere potestatem? bonum fac; & habebis laudem ex illo. Dei enim minister est tibi in bonum.* Et si impia imperauerit? nemo dixit sequẽdam impietatem. tot Martyrum millia sanguinem læti fuderunt, ne impia sequerentur imperia. Verùm, quis vetet armatâ manu impia imperia pellere? non docemur arma à Martyribus. nec euocauit cælestes legiones Christus noster, cùm posset, in Herodem, Pilatum, Iudæos. pati Christianum est. Nunquámne arma? pro principe arma; contra illum nulla. Moysem qui legit, Iosue, Dauidem, arma legit. imitari hæc arma potes. nulla hîc subditi in Principem sunt. Quid si ducat in communem patriæ hostem Princeps? armatum sequere. Quid si quis in Principem? quære an etiam in Deum. Audisti Apostolum: *Obedite sicut Christo.* & illud: *Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.* potuit fortius telum intentari? At improbum si quis nactus fuerit? respondet Apostolus: *Non tantùm bonis, sed etiam dyscolis* obsequendum. Quid si vim admoueat? admo

Ephes. 6.
Rom. 13.
1. Petri 2.

Obsequendũ Superioribus etiam dyscolis.

admonuit Nero,Domitianus,Diocletianus, Decius,Iulianus, reliquíque Neronis de impietate successores. nec Christianorum quisquam ferrum ferro repulit. Et monet Apostolus: *Nulli malum pro malo reddentes*; maximè Principi.addit: *Noli vinci à malo sed vince in bono malum*; maximè in Principe. Et quid vis vindictam? Audi Dominum: *Mihi vindicta,ego retribuam*. Quid facilius Deo Principum Principi? tu innoxium ferrum serua,& virgines in Principe manus, Deo verò caussam committe. Rom. 12. Ibidem. Deut. 32.

Quid si vim pudicitiæ minetur,& inferat? factum in Agnete,Lucia,Agatha, Christina, Susanna, Domitilla, nec vllæ virginitatem suam armis; ignibus,& carnificis manu tutatæ sunt. *Pudicitia morti praponenda.*

Quid si in legiones integras sæuiat? factum sub Gereone,Mauritio, Agathio,aliísque. nec arma tamen armati ostentarunt: posuerunt ad minas. *Mors à Principe illata ferenda.*

Quid si imperet Princeps inimica Deo? quid magnum mori est? mori potes. At durũ in caussa bona mori. velles,in mala? Durum,innocentem. velles, nocens? quin adeò iucundum mori in caussa bona. Intuere reposita cælo præmia, & dulce erit mori. At ignauum mori sine ferro, cùm possis; & quis ignauiâ immortalitatem cõsecutus est? generosum est,fortiter mori posse, & ferrum contemnere, ac non nisi viri magni est in bona caussa mori velle,& posse,cùm vincere possis. Et non maiori animo credis fuisse Martyres tot millibus gladiatorum, in quorum vili sanguine natare amphitheatra potuerunt? non credis fortiùs illos inuolasse in craticulas, picatos ignes,fornaces,ardentes laminas,clauos,

crucem,& quidquid ingeniosa tyrannis inuenit in tormentum, quàm milites in hostile ferrum?

Quocunque modo sæuiat Princeps, ferendum.

Quid si pergat tamen Princeps barbaro sæuire ferro? Saülem cogita & Dauidem. imitari hunc potes in Rege,in hoste.Audi milites: *Ecce dies de qua locutus est Dominus ad te: Ego tradam tibi inimicum tuum, vt facias ei sicut placuerit in*

1. Reg. 24. *oculis tuis.* Audi Dauidem: *Propitius sit mihi Dominus, ne faciam hanc rem domino meo, christo Domini,vt mittam manum meam in eum,quia christus Domini est. Et confregit Dauid viros suos sermonibus,& non permisit eos vt consurgerent in Saül.* Audi Amalecitem præmia sperantem, qui non hostili animo, sed miserantis dominum, post cædem fugámque suorum, Saülem occiderat:

2. Reg. 1. *Tuli diadema quod erat in capite eius, & armillam de brachio illius, & attuli ad te dominum meum.* Audi Dauidem præmiantem: *Quare non timuisti mittere manum tuam, vt occideres christum Domini? vocánsque Dauid vnum de pueris suis, ait, Accedens irrue in eum. qui percussit illũ & mortuus est. Et ait ad eum David: Sanguis tuus super caput tuum:os enim tuũ locutum est aduersum te, dicens: Ego interfeci christũ Domini.* Quid peccauerat adolescens, ad quem illud Saülis: *Sta super me, & interfice me: quoniam tenent me angustiæ, & adhuc tota anima mea in me est?* Imperium secutus est. & clementiæ videtur fuisse,ne ludibrio hostibus esset.

1. Reg. 31. hinc illa verba: *Percute me, ne fortè veniant incircumcisi isti, & interficiant me, illudentes mihi.* Et tamen magni Dauidis imperio cæsus est, quòd misisset *manum in christum Domini.* Quid fecisset Dauid,si non imperio Saülis,sed sola voluntate

ſua,aut vindictæ ſtudio, aut tuitionis etiam ſui, ferrum ſtrinxiſſet *in christum Domini*? Non recedamus à Dauide. Audiamus Rechab & Baana fratres: *Ecce caput Isboſeth filij Saül inimici tui, qui quærebat animam tuam; & dedit Dominus domino meo Regi vltionem hodie de Saül,& de ſemine eius.* Quanta arbitraris ſperaſſe præmia? audiamus Dauidem: *Viuit Dominus,qui eruit animam meam de omni anguſtia, quoniam eum, qui annunciauerat mihi,& dixerat, Mortuus eſt Saül:qui putabat ſe proſpera nunciare, tenui, & occidi eum in Siceleg, cui oportebat mercedem dare pro nuncio. quanto magis nunc, cùm homines impij interfecerũt virum innoxium, in domo ſua, ſuper lectum ſuum, non quæram ſanguinem eius de manu veſtra,& auferam vos de terra? Præcepit itaque Dauid pueris ſuis, & interfecerunt eos; præcidentéſque manus & pedes eorum,ſuſpenderunt eos ſuper piſcinam in Hebron.* Hoſtis erat Iſboſeth Dauid: *facta* enim erat *concertatio inter domum Saül, & inter domum Dauid.* quid peccauerant fratres hoſte cæſo? Non damno, ſi in hoſtem eat hoſtis. in dominum, mecum damnat Dauid. nec potuit à iuſtiore ore ſententia ferri. quare nec impunitum proditionis ſcelus tulerunt. ſperauerant præmia; ſceleris in dominum præmia tulerunt,ferrum & crucem. Exemplum huius habes in Alexandro Magno, qui Beſſum Darij interfectorem, Oxoatri Darij fratri tradidit, *vt cruci affixum,mutilatis auribus naribúſque ſagittis configerent barbari.* In Romanis alterum, *cùm medicum venale Regis Pyrrhi caput offerentem,* Curius ſiue Fabricius *remiſit.* diſplicuit Senatui proditor domini ſeruus,& damnauit in hoſte domini

2. Reg. 4.

2. Reg. 3.

Curtius lib. 7.

venale caput; dubióque armorum euentu fortunam tentare maluit, & Reipublicæ salutem in discrimen coniicere virtutis & fortunæ, quàm alieni medici perfidiâ, vltrò operam spondentis, in certam salutem vti.

Ferendus Princeps licet in Rempub. sæuiat.

Quid si in Rempub. vniuersam barbarus sæuiat Princeps? Precibus placandum Numen, patientiâ vincenda barbaries, mansuetudine feritas. ita lapidis duritiem faciliùs puluillo, quàm ferro retuderis. Addo illud Apostoli: *In tribulatione patientes; benedicite persequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere*, maximè Principi. Vnde illud: *Principi populi tui non maledices:* Fuga etiam cum Dauide, si nouus ferociat Saül, vitæ consulendum.

Rom 12.
Exod. 22.

Quid si clausa via omnis? nunquam clausa est generosæ morti, & cadet fortiùs quisquis innocens ceciderit, quàm armabit dexteram. quam nemo pius in principem armabit; nudabit & exarmabit, quoties de Principe agitur. Et verò ignorare debet ciuis arma, nisi in Principis sui salutem. Hinc ingens in omni gente gloria, pro incolumitate Principis sanguinem fudisse; dignissimáque omnium calamis mors, quâ stetit vita Principi. Non cecidit, quisquis vitæ Principis vitam largitus est suam. quære à posteritate; dicet stetisse. Et sanè securus æternitatis est, qui lætus hostile excepit ferrum, ne exciperet Princeps. Verè magnus est, & nescio, an nō ipso Principe maior, quisquis mori potuit, ne in impium insurgeret Principē. nam in pium nō surrexisse, non magnum. quæ bellua exsurgat in pium? addo: Impium etiam, in impium Principem insurrexisse. Et quis pius in parentem insurgat, etiam impium?

Mors pro Principe obita gloriosissima.

Generosus antè mortem deliget, quā in impiū insurgat Principem.

impium? quin adeò, quis non impium dicat fillium, qui in impium patrem armauit dexteram? ferenda in patre etiam impietas est:cùm satis ad ferendum sit, patrem esse. Eadem de Principe cogita, qui alter pater, & patre maior pater est. quo magis ferenda illius, si qua est, improbitas, sæuitia, crudelitas? Et, vt impium omne ferrum, quacunque ex caussa est, quod in patrem acuitur; ita impium omne quod in Principem stringitur. Ferre, liberorum est. benignum, facilémq; tulisse patrem, non magnum: magnum, tulisse ferum, improbum, barbarum, immitem, & in verbera pronum. Idem de Principe dico. feremus vt patrem, tuebimur vt patrem; & hilares ante illius genua occumbemus, reddituri quod accepimus, maiori etiam lubentia quàm accepimus.

Infelix exitus illorũ qui in Principem insurrexerunt.

Iam vide quâ apud omnem retrò posteritatẽ famâ fuerint, qui ausi aliquid in Principes. intuere exitum. nimis orbi noti Brutus, Cassius, Chærea, Euocatus, Latamius, Camurius, Sulpicius, Florus, Statius, Phocas, Bessus, Arbogastes, Murzyphilus, Arrius, Andragathius, Zimisces, Odoacer. & de Iulij percussoribus illud Suetonij habemus: *Percussorum autem ferè, neque triennio quisquã amplius superuixit, neque sua morte defunctus est. damnati omnes alius alio casu perijt: pars naufragio, pars prælio, nonnulli semet eodem pugione, quo Cæsarem violauerant, interemerunt.* Hoc Taciti de Galbæ & Pisonis percussoribus: *Plures quàm* CXX. *libellos præmia exposcentium, ob aliquam notabilem eo die operam Vitellius postea inuenit: omnésque conquiri & interfici iussit, non honore Galbæ, sed tradito Principibus more, munimentum ad præsens, in posterum*

Tacit. hist. 1.

posterum vltionem. A Phoca Mauritius, ab Heraclio Phocas manibus pedibusque truncatis cadit. Leontius Iustinianum dissectis naribus exilio damnat; nec multò, Iustinianeis calcatus pedibus minutatim conciditur. Et non Maximum, cuius operâ Aëtius & Valentinianus cæsi, membratim concisum Tiberis deuexit? Murzyphilus fœda in frusta dilaceratione Imperatoris Alexij Comneni iunioris cædi parentauit. Nicephoro Constantini V. filio, à Leonis filio Constantino erutos oculos, linguam exsectam accepimus: eadémque hunc anno diéque vertente passum. Domitiani, Pertinacis, Antonij Bassiani, Heliogabali, Didij Iuliani, Opilij Macrini, Maximini, Maximi, Balbini, Philippi, Æmiliani, Valeriani, Galieni, Regilliani, Trebelliani, Taciti, Floriani, Probi, Numeriani, Carini, Siluani, Gratiani, Valentiniani, Nicephori, Orestis, Imperatorum Romanorum percussores non diu impunitam cædem tulerunt, neque horum quisquam sicca morte viuere desiit. Ita ferro cadunt quotquot in Principem etiam impium sæuiunt.

Impietas in Principe ferenda.

At graue est, impium ferre Principem; & morte grauius est, seruitutem pati. mitius etiam in illam cadere, quàm ire. & non viri est, tenere libertatem, aut mori ante seruitutem? Tene libertatem à Christo edoctam, etiam in compede liber eris. nemo Principum claudere tibi cælum potest. Et quid hunc accusas tanquam ereptorem libertatis? te accusa; peccata tua. Hinc enim

Iob. 34.

illud: *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Tolle peccata, non deerit populo suo Deus. At peccatum meum nullum est in

in Principem; nullum etiam in Deum? Quid, si per impium barbarúmque Principem peccata tua punire velit Deus? accusabis iudicem? Et quod discrimen, si vario te morborum genere, aut per Principem excruciat Deus? non validiùs sæpè sæuiunt morbi, quàm Principes? Ecquis Christianorum Deum accusauit aut damnauit morborum? Idem de Principe dico. Et, vt peccata tua nulla sint in Deum, audes te componere Tobiæ, Iobo, Christo? & non *quem diligit Dominus corripit, & quasi pater in filio complacet sibi*? Et qui nos, qui præscribamus Domino, quo correptionis genere corripi velimus? Per morbos, hostes, domesticos, Principes id fiat, quid interest? Addam è consilio magni Philosophi. Vis sub improbo Principe vitam securam? *periculosæ te Regum familiaritati celer exime, quorum consuetudinem spectatissimus quisque flammarum naturæ benè comparat; quæ sicut paullatim à se remota illuminat, ita satis admota sibi comburit.* Quid te admoues huic igni? secede. propiùs accedis, & ambureris? quid ignem damnas? te damna. Si te remoueris, nihil est quòd metuas flammas: sin propiùs accesseris, temeritatem tuam accusa. Addo ex eodem: *Amicitias nimio splendore nitentes, & quidquid colitur perspicuum, fugito.* non fugis? tibi imputa, si quæ damna acceperis. Addo tertium: *Sapiens nunquam potentiorum iras prouocabit, imò declinabit, non aliter, quàm in nauigando procellam. temerarius gubernator contemnit Austri minas: ille est, qui Siculum pelagus exasperat, & in vortices agit. at cautior peritos locorum rogat, quis æstus sit, quæ signa dent nubes. Idem facit sapiens, nocituram*

Prou. 3.

Improborum Principum familiaritas fugienda.

poten

Aulæ nemo se credat, & Principũ fauori.

potentiam vitat. hoc primùm cautus, ne vitare videatur. pars enim ſecuritatis in hoc eſt, non ex profeſſo eam fugere; quia quiſquis fugit, damnat. Quid te Principum familiaritati, & aulicæ tempeſtati obiicis? vitare potes. quis cogit Oceanum hunc nauigare? quòd ſi te tuáque fluctibus credas, ne damna vẽtos; domeſtici Oceano ſunt. te damna. qui tam infido elemento, eadémque horâ ridenti, eâdem ſorbenti te tuáque credidiſti. At neſciebas, ventorum fluctuúmque ignarus. credere te mari non debuiſti. & quæ fatuitas ignoto ſe credere? credes fortunas ignoto, aut conſilium ab ignoto capies, hoſtémne & amicum, fatuum ac prudentem pro eodem habebis? ſanè aut non tentanda maria, aut nõ damnanda. Idem dico de Principe. tenta antè hoc profundum, prudentiæ bolide; breuiáque hæc deuita, arenas, ſcopulos: & ſequere, quos nõ fortuitò vides tenuiſſe portum. Quamquam quos tales mihi dabis? nã vt non diffitear etiã Oceano ſcientiam ſuam eſſe, & magnã; multa tamen hîc ludit felicitas, & omnem ſæpè peritiam ſubitæ ludunt tempeſtates. nil ſecurius, quàm non tangere fluctus. quibus cùm vltro te dederis, ne accuſa fortuita, te accuſa. Eadem reperies in Principe. Quid de illo dicas, qui cùm tutò terreſtri itinere peruenire poſſit in optatam ſibi prouinciam, delegit maria, & naufragium paſſus vix tabulâ portum tenuit? quem damnabis, maria an vectorem? Quid de illo, qui cùm per plana, & viarum amœna inambulare ſecurus poſſet, maluit per aſpera & pendula præcipitia, incerta & dubia? damnabis ſaxa? Addo quartũ: *Intuere naufragia multorum, quos inſidioſa tranquillitate prone-*

ctos

*Hos improuisus turbo perculit.quod enim tam infidũ mare,quàm blanditiæ Principum.quibus non rarò,in summa etiam lenitate,fraus maxima?vt facilius sæpè sit iratos illos,quàm propitios habere.*intuere.Quod quidam de balenis Indicis: *Nimbosa alluuie deprimunt plerumque alueos nauigantium*; idem de Principe dictum cogita.Docemur à Parmenione,Philota,Clito,Cleãdro,Eutropio, Stilicone, Ablauio,Flauio,Cominæo. Vt taceã orbe propè toto,sæculi nostri, posteritati in documentum, præsentibus in terrorem, funesta exempla.Sisto hîc calamum. nolo hunc purpurare sanguine: certiùs mœrorem atramento exprimet. & non dolori amicæ tenebræ sunt? Sed neque prudentis est,ætatis suæ scabiem perfricare. veniet posteritas,& liberiore vngue,audentiore nouacula secabit hæc vlcera matura terris cælóque. ego manum retraho ab hac tragica scena;& obseratâ cortinâ,auditorem dimitto.

Redeo ad ciuem meum; quem non omnem Principem fugere velim, vt destituat illum sibi. sed,si Nerones, Caligulas Heliogabalos,Domitianos, Vitellios, Physcones, Busirides nactus fuerit,aut tales,de quibus,quod de damnata terræ portione Historicus, *Sola terrarum non nouit vices temporum, nec de cælo aliquid accipit, quàm hyemem sempiternam*; dici potest: cùm nil aliud ab his speretur,quàm gelu perpetuum,aut nullo flumine mitigandæ flammæ. Nemo proinde prudens nimiùm se huic frigori aut ignibus credet.Quòd si non tam sæuitiam imbiberit,omni exutâ humanitate,iuuari Principem velim:consilia etiam,si admittat,profutura suggeri, maximè si deposcat. Sed ita, ne docere videaris, ne monere,

Quid faciet in contubernium Principis admissus.

monere, ne supra Principem sapere, neque vt à te inuenta, sed ab aliorum calamo, aut ore accepta. Et sanè verum hîc illud Philosophi: *Summis imperij moderatoribus pia aut decora suadentes, instrumenta sunt boni sæculi.* nam & *optimos gubernatores mediocriter etiam remigum manus iuuat.* quin & puerorum & imbellium impulsus protrudendis molibus prodest. Multorum nimirùm manus leue onus reddunt. quod in omni re, hoc in Imperio. Magna tamen vbique veneratione manus admouendæ, tanquam si quis sacra petractet; magna cautione, tanquam si ignẽ; magna industria, tanquam si ingentia saxa aut trabes.

Cultus in Principem nunquã obliuiscatur inferior, esto ei perfamiliarus sit.

Nec obliuisci vnquam inferior debet dignationis & cultus, licet ad omnia Superior admittat, & consiliis assuescat, maximáque quæque ingenti fiduciâ committat, séque regnúmque vni credat, plurimúmque vnius se virtuti debere palàm testetur. beneuolentiæ id esse inferior sibi persuadeat, non prudẽtiæ suæ: résque has inuidiâ grauidas à se amoueat; timidéque ad suadenda, timidiùs ad commissa accedat. Feliciter res eueniunt? Principis prudentiæ tribuat. infeliciter? infelicitati suæ. nec solus ipse omnia, sed lubens socios, maximè in laudem, admittat: aut vbi spes quæstus & boni. Quod de Principe dixi, de omni Superiore dictum velim; etiam de ætate grandioribus, licet extra

Senectus veneranda.

imperium. Est in hac re illud Platonis: *Quilibet seniorem re & verbo colat: ac si viginti annis maior est, quasi patrem, si vir fuerit; aut matrem, si mulier, reuereatur.* Et illud Scripturæ: *Coram cano capite consurge, & honora personam senis.* Quo nomine à

Leuit. 19.

veteri

veteribus dictum in laudem : *In sola Sparta expedit senescere*, ob prærogatiuam ætatis. Et sanè omnium propè gentium moribus, senectus venerationem promerita. Cecinit in hanc rem Poëta:

Credebant hoc grande nefas, & morte piandum,
Si iuuenis vetulo non assurrexerat, & si
Barbato cuicunque puer, licèt ipse videret
Plura domi farra, & maiores glandis aceruos.
Tam venerabile erat præcedere quattuor annis,
Primáque par adeò sacra lanugo senectæ.

Confirmat Apostolus: *Adolescentes subditi estote senioribus.* Veneratio ergo debita ætati : maximè Superioribus & parentibus: de quibus illud Sapientis, *Qui honorat patrem suum, iucundabitur in filiis, & in die orationis exaudietur.* & illud: *Audi, fili mi, disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ; vt addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo.* illud etiam : *In opere, & sermone, & omni patientia honora patrē tuum, vt superueniat tibi benedictio à Deo, & benedictio illius in nouissimo maneat.* & Apostolus: *Honora patrem tuum, & matrē tuam: quod est mandatum primum in promissione, vt benè sit tibi, & sis longæuus super terram.* Venerantibus parentes vitam lōgæuam, diuinam benedictionem, hilaritudinem, gratiam, opes, honores spondet. Audi quid sentiat de inhonorantibus. *Maledictus, qui non honorat patrem suum, & matrē; & dicet omnis populus, Amen.* & alibi : *Qui affligit patrem, & fugat matrem, ignominiosus est & infelix.* alibi etiā: *Ne glorieris in contumelia patris tui: non enim est tibi gloria, eius confusio: gloria enim hominis ex honore patris sui, & dedecus filij pater sine honore.* fortiùs deinde : *Qui maledicit patri suo & matri,*

[Margin notes: 1.Pet.5. — *Parentes colendi.* — Eccli.3. — Prou.1. — Eccli.3. — Ephes.6. — Deut.27. — Prou.19. — Eccli.3. — Prou.20.]

Prou.18. *tris extinguetur lucerna eius in medijs tenebris.* cla-
rius: *Qui subtrahit aliquid à patre suo & à matre, &*
Prou.30. *dicit hoc non esse peccatũ, particeps homicidæ est.* &
fortius: *Oculum, qui subsannat patrẽ, & qui despicit*
partũ matris suæ, effodiant eũ corui de torrentibus, &
Leuit.20. *comedant eũ filij aquilæ.* Denique: *Qui maledixerit*
Matth.15. *patri, vel matri, morte moriatur.* Non venerãtibus
parentes maledictum imprecatur, ignominiã, in-
felicitatem, confusionem, dedecus, tenebras, ho-
Eccli.3. micidij crimen, crucem, mortem. & addit: *Ma-*
Ibidem. *ledictus à Deo, qui exasperat matrem. Maledictio*
matris eradicat fundamenta. Potuit aliquid gra-
uius? nec fundamenta quidem relinquit intacta,
ita non solã ruinã superstantiũ ædificiorũ con-
tenta Scriptura est. Et verò, quid non mereatur
filiorum in parentes improbitas? Prudenter Sa-
Eccli.7. piens: *Memento quoniam nisi per eos natus non fuis-*
ses. Quid verò maius? quid ergo sceleratius, quàm
in vitæ auctores insurgere? quid enim non de-
bet, qui vitam debet? aut quid componi vitæ po-
test? vt crimẽ nullum grauius fingi possit, quàm
quod committitur in vitæ auctorem. Hinc om-
nium & ore & calamis damnati quotquot olim
ausi aliquid in parentes. Tullia, Nero, Aristobu-
lus Hyrcani, Selymus Baiazetis, Sanctius Iaymi,
& Clotharij filius. taceo in Israële Absalonem.
nota historia est, notissimus exitus.

Pij in parentes laudati. Pios contrà accepimus omnium ore lauda-
tos. Cimonem, qui Miltiadis patris sepulturam
voluntariis vinculis emere non dubitauit, pieta-
te quàm gestorum gloriã maior, quanquam &
hanc omninò meruerat pietas. Amphinomum
& Anapum: qui per medios Ætnæ ignes, patrem
matrémque humeris sublatos portarunt. cessit
I pietati

pietati ignis,& incolumes transmisit,quasi religio esset vel extrema tantùm pietatis lambere. Coriolanum : quem non arma, non hostis, sed vnius matris aspectus retroire coëgit,cùm infesta periturae patriae inferret signa. & fors Roma iam nulla staret,nisi armis fortior mater,filij fregisset minas. Quid non potuit pietas,quid non mater ? cùm vnius matris aspectus bellum atrox salubri pace mutauit ; & cadere inglorius inter Volscos Coriolanus maluit,quàm maternas preces negligere. quo solò nomine primis ducibus componendus. Africanum Superiorem : cuius adhuc pueri manibus , grauiter apud Ticinum saucius parens,non minùs fortiter quàm feliciter seruatus. inde via illi ad Africanos triumphos;vt eadem pietas quae Hānibali patrem eripuit,Hannibalem filio subdiderit,vt remuneratio sub eodem staret. vt nesciam , an quisquam Scipione , quia nec pietate in patrem , maior. Manlium,L.Manlij Imperiosi filium:qui stricto minitabundo ense Pomponium plebis Tribunū iurare coëgit , vt à patris accusatione desisteret.audax factum,sacrosanctam tribunitiam potestatem, & in illam diem intactam, etiam Dictatoribus timendam , priuato ferro sistere. è quo exinde , cùm rustico antè opere teneretur, inter Romanorum primos numerari meruit.C. Flaminium nec Senatus auctoritas, nec Romani populi majestas,nec minitabundus exercitus, ab incepto reuocare potuit ; reuocauit pater.cuius priuati imperio, quae conscenderat, rostra deseruit. Metellum Pium pertinax erga exulem patrem amor magnum fecit;cognoménq; à lacrymis illustrius,quàm aliis à victoriis dedit.Croesi

filium mutum,pietas in periclitantem ſub hoſtili ferro patrem,vocalem reddidit. ita non patitur indonatos ſuos pietas;patrem ferro exemit,filio vocem dedit. Non tranſeo hîc feminas; laudanda Claudia Veſtalis virgo, quæ inter triumphantem patrem, & Tribunum plebis mediam ſe coniecit, fortior Tribuno, clarior triumphante patre, & in omnem poſteritatem laudata. Magnum, tribuniciæ poteſtati virginem, in conſpectu populi Romani, auſam reſiſtere,nec inueniſſe qui damnaret, aut poteſtatem vindicaret à virgine, inueniſſe qui laudarent. Quid faceret Tribunus in virgine? nec arma inferre auſus, nec manum Veſtali; ceſſit, & à patre abſtinuit,cùm nihil poſſet in patrem, niſi mediam repelleret virginem Veſtalem, digniſſimam triumphatoris patris filiam. felicior tali filiâ, quàm triumpho ſuo pater. Laudatiſſima, quæ in vinculis, fame patrem mori iuſſum vberibus fouit, facta mater patri. quàm pulcro luſit iudicem pietas dolo! ſed & flexit, & filiæ iam matri factæ pietas patrem reddidit. Imitabitur hos quiſquis victura ſperat. & parentes, ſenes, Principes, Superioréſque omnes venerabitur & colet, honorémque pro dignitatum magnitudine deferet. In quo genere magis probo in honorum exhibitione prodigos inferiores, quàm parcos. nam & parſimoniæ maius delictum, & arrogantiæ cuiuſdam ac faſtidientis animi ſignum eſt. profuſiorem eſſe, inter leuiora delicta numerem; quanquam nec inter delicta, ſi non ab adulantis, ſed venerantis obſequio proficiſcatur. Parandis ſanè pacandíſque Superiorum animis, plurimum momenti

Honor Superiori tribuendus.

menti officiosa veneratio adfert. quòd si in paribus beneuolentiâ,comitate, humanitate certasse, in laude semper fuerit; quanto magis omni cultus genere Superiorem venerari,quem Christi loco iubemur habere? Iam, si honor omnium sententiâ exhibentem sequitur, perfacilè videbimus, Superiori exhibitam venerationem fœneraria redhibitione in inferiorem redire:tanquam, si quis dicat, quem defert honorem, fimum esse agro suo fœcundando, aquam horto irrigando, rorem pratis impinguandis, pluuiam segetibus maturandis, nemoribus densandis.

Magna deinde verborum modestia, ac submissione etiam vtatur. absit quidquid ostentationem sapit, quidquid fastum; quin & scientiam suam deprimat verbis, & ingenij altitudinem tegat potiùs quàm extrudat; maximè, si quæ cum Superiore concertatio inciderit, nolit videri vicisse.durum enim Principi, Superiori, parenti,ab inferiore vinci. Quin adeò patiatur non rarò se superari. ac licet improbanda quædam occurrant, non damnet; probet potiùs in iis quædam, sed ita vt saniora exinde proponat,non monendo, sed tanquam in deliberationem adducendo,& vt olim audita,lecta, aut à maioribus tradita, & tanquam ab ea re quam suggerit, aut Principis auctoritas pendeat, aut maiestas crescat, aut reipublicæ, regni, aut familiæ bona sperari maiora possint. vt sentiat Princeps amoris & obseruantiæ consilia esse, non laudis aut vtilitatis propriæ. si enim viderit, nullis priuatis emolumentis, aut prudentiæ opinionibus, sed solis regni commodis studere *Modestia, & submissio in inferiore laudata.*

consulentem; non magno negotio ad meliora descendet, ferétque modestam libertatem studio sui natam Princeps. sin senserit; commodis honoribúsque propriis, impelli consulentem, aut aliorum contemptu, laude sua; aut modestiæ oblitum ad liberiora prosilire; repellet consilia etiam regno vtilia, ne quid fastui alterius concessisse videatur. Vt taceam meritò suspecta cõsilia omnia esse, quæ cum consulentis commodo coniuncta sunt. tegat proinde, si valere consilia sua volet, quidquid vtilitatis propriæ suspicionem creare possit, magis etiam quidquid fastum redolet, quidquid iudiciorum consiliorúmque Principis contemptum, ne & se, & rempublicam perdat. Sed neque sibi, virtuti, prudentiæ suæ fortunatos euentus ascribat; ascribat Principi aut Superiori, ingestásque ab aliis laudes à se repellat, in Principem conferat; illius prudentiæ felicitatíque cuncta tribuat.

Magna cautio in monẽdo Principe adhibenda.

Temporis verò, locíque aliarúmque circumstantiarum maximam rationem habeat: neque enim promiscuè omnia omni tempore locóque pertractanda. Multa priuatim suaderi possint, quæ tutò publicè non possint. neque aut valetudo, aut Principum affectus eadem semper admittunt. Et certè, alia consilia pacato, alia turbido suggerenda; alia sedato & composito, alia indignabundo, furenti, mœrenti, gaudenti, sæuienti; alia in alta pace, inter arma alia. Et verò plurimùm interest scire quò propendeat is cui consiliũ datur; maximè si Princeps sit, quò commodiùs à nocituris deduci, adduci ad profutura possit. Vniuersim prudentiâ hîc magis opus est quã robore, modestiâ quàm constantiâ. Suadentem

tem pleriquе Principes audiunt, cogentem repellunt. orari, non cogi volunt; suaderi, non vinci. & turpe vinci Principi. quare nec cōsultor se committet huic aleæ, nec inferior præ se vnquam victoriā feret, neq; irrumpet in has inuidentiæ voces; Non dixeram? monueram? suaseram? secutus fuisset consilia, res ſtarent; nunc iacēt, quia neglecta. Ferè enim hæc, pericula damnáque auctori suo creant: & hostibus, qui nunquam deesse solent, magnam conciliandæ inuidiæ materiam præbent. Deuitabit hos scopulos quisquis sapit, nec allidet fortunæ suæ nauem ad hæc saxa. declinabit potiùs, &, si quid infelicitatis acciderit, tempori tribuet, nunquam Principi. Infortunatiora maximis viris euenisse. neque in vllius vnquam manu dubia incertáque fortunæ fuisse. plurima intercurrere, quæ nullâ humanâ prudentiâ præcaueri possunt. In Dei deinde voluntatem multa coniicienda, & infortunata quæque populi peccatis tribuēda, aut profundiori diuinæ dispositioni. In spē deinde meliorum prouocandi omnes. Consilia etiam Principis laudanda, sed euentum non respōdisse. nec nouum hoc. nulli vnquam maximo viro omnia è voto cessisse. ſtultorum esse rem prudentiámque ab euentu metiri. Hæc similiáque dici possunt, quibus & Superiorum auctoritas firmetur, & damnantium iudicia frangantur. Quæ res magnam conciliare beneuolentiam solet, & fiduciā in Superiore prouocat, & mentem ad saniora consilia audienda parat, & animos addit.

Prudēter deinde & cautè, quisquis honoribus, opibus, nobilitate polles, cum Principe versare. Suspecta enim omnis magnitudo Principi *Cautè cum Principe versandum.*

est,& non semel ruinæ caussam dedit. Senecam ingentes opes mori coëgerunt, Thraseam nimia virtus,& verborum robur, Ostorium Scapulam peritia militaris magna;plures alios sola magnitudo,odiúmque è magnitudine natum perdidit, maximè sub malis Principibus.

Beneficia in Principẽ collata ne diuulga.

Beneficia etiam in Principem collata ne publica. & certiores semper opes, honorésque gratuiti solo Principis affectu in immerentem collati, quàm virtuti debiti. graue sceptro obstringi,ac quasi inferiorem inferiori esse.

Ne vince Principẽ ornatu.

Caue ne ornatu Principem vincas, ne clientium turbâ. in caput enim hæc ferè domini recidunt;& ex æmulatione in ferrum protrudunt, inuidentium maximè linguis, qui nunquam deesse in magna fortuna possunt.

Secreta Principũ ne scrutare.

Secretas verò Principum molitiones ne curiosiùs disquire.gaudent ignorári, quæ tegi volunt, & indignantur sciri.è qua re non leuia sæpè damna nata. fuge noxiam curiositatem,nociturámque cognitionem deuita.

Ne metu Principẽ contine.

Nemo autem prudens continebit Principem aut rempublicam metu. ferè enim Principum ac rerumpublicarum timor in furorem abit & ferrum. O non sensissent hæc vicina nobis regna, fors nec Regio funestata sanguine iacerent!

Cum Principe inconstante, obliuioso, & tyranno scriptis agẽdum.

Si in inconstantem Principem incideris,verbo rariùs,scripto ferè memẽto agere;ne concessa verbo concessisse neget, & periculum incurras. Idem dico, si labili sit memoriâ; idémque de tyranno; ne dicta pro non dictis habeat, & decurrat ad ferrum.

CAPVT

CAPVT VIII.

Quæ vita ratio tenenda in tractando conciliandóque populo?

Inconstans populi fauor exemplis cõprobatus.

NON minor in populari consuetudine prudentia, quàm in Superiorum ac Regum necessaria. nam quò te vertas, in tam dubio ac inconstanti populari Oceano? Vide acclamationes factas Galbæ magno Imperatori. nec multò iacet inhumatum cadauer, inglorium, calonum pedibus calcatum. Quàm fœda primò de Ottone sparsa! itum deinde in Ottonem vna voce, omnium laude; inde in Vitellium, exinde in Vespasianum contra Vitellium. Manlium intuere, cuius vnius dexterâ Capitolium stetit. non staret Roma, ni Manlium populo Rom. dedisset Deus. & illius non multò pòst sanguine Capitolina funestata mœnia. Disce ingratam populi mentem, semper aliam, nunquam diu eamdem. O quis post Scipiones, Lentulum, Metellum, Ahalam, Camillum, & tot magna nomina, fidat populo? quis post Aristidem, Themistoclem, Alcibiadem, Pausaniam, Miltiadem, Cimonem, Periclem, Solonem, Phocionem, Socratem, Lycurgum, Theseum? ne fide quisquis salutem amas, quisquis posteritatem. nam quantos, si vetera recenseas, sterisse in populo arbitraris? omnium gentium ætatúmque historias volue, si è centum, quinque sua morte, aut inter caros suorum amplexus vitam finierint, errare me

credas;exilio,ferro,veneno, aut inter tela & secures ingloriam vitam posuerunt.

Pronior in turbas populus.

Nouorum deinde cùm auidissimus sit populus,vetera semper,præsentium desiderio fastidit: oditque adeò vetera, nouorum cupidissimus.ad hæc seu dolo, seu sanguine, seu benignitate perueniat iuxtà habere consueuit. Scio facilem aliquando in clementiam & humanitatem fuisse;sed in sæuitiam ferè pronior,& propugnatorum etiam suorum exilium, carceres. Ne mirare. impetu fertur, fluminum more, quæ perruptis aggeribus, cæco lapsu, nullo boni maliúe discrimine,in obuia sæuiunt.similis mari,quod modò in se trãquillum,modò leui ventorum appulsu,minas cælo iaculatur; residétque iterum, iterúmque in minas exsurgit;semper infidum, nec vnquam minùs tranquillum, quàm cùm tranquillitatem spondet, mentitur. nam quo momento, blandè nauigia suscepit, mergit.Eadem,si vetera nouáque serius inuestigator percurras, in populo reperies, qui audacissimi cuiusque vocem, inuerecundè ac proteruè inclamantis, vt oraculum cœlo datum,sequitur.ita,cùm audacissimus prudentissimus populo habeatur,audacissimi impudentiæ subiaces. Iam verò, vt ad audenda se proiicit, ita seipso inchoata plurimùm deserit & destituit,& quem secutus antè ducem fuerat,negligit;accusátque non rarò,ac temeritatis damnat,cuius non multò antè vocem nutúmque venerabatur.

Credulum vulgus,& in mendacia pronum.

Sed neque vera à falsis distinguit populus.rapitur ad proposita, non ducitur.& dictum verè, *Vulgus credulum nimis est*, & ad nocitura pronũ. Hinc fatua illi cõsilia,& sine delectu in res properat

perat serò pœnitendas, nec futura prospiciens, nec præteritorum memor. Et ferè mendaciis pascitur. vnde vsitatum populi incentioribus, variis hunc libellis è meris mendaciis consutis detinere. Vident nimirum quid populus velit, quid amet; calamósque votis illius attemperant. Vera an falsa pro eodem habent. satis nimirum ipsis, placitura dedisse. quorum licet falsitates fraudésque tempus aperiat, damna antè dederunt: quàm detegi veritas potuit. Accedit, prima quæque firmiùs plebeis animis inhærere, quàm vt secutura euertere veritas possit. & , cùm ferè placitura faciliùs credantur, fœcundiúsque serpant, fit vt vera, tanquam semina bona, tunc demùm primùm inserantur, cùm animorum ager totus zizaniis occupatus tenetur, serâ nimis prudentiâ. Prima sunt, quæ fortiùs illabuntur & mouent. quicunque proinde primus occupauit, possedit primus, nec ab hac possessione, falsissimarum licet rerum, quisquam illũ repellet. tãtum valet, vacuos & ad amica sibi pronos, plebeios animos occupasse. Remedium in manu est, vt dolosos scriptores hosce veris scriptis præuenias, aut pro falsis vera reponas: tã calido veritatis, quàm calido illi falsitatis calamo. optimum, si pro libello vno plures reponãtur, vt multitudine quadam ponderéque verorũ obruantur.

Nihil verò medium in populo: aut enim abiectè seruit, aut superbè imperat. vt verè Tacitus: *Nihil in vulgo modicum, terrere, nisi paueant: vbi pertimuerint, impunè cõtemni.* Femineũ in populo pectus, aut ignauescit, aut sæuit. suspicionibus verò, muliebri more, tanquã fluminibus innatat. *Nihil mediũ aut moderatũ in populo.*

minimæ

minimæ illi res maximæ, & tanquam læsæ maiestatis crimina sunt. tam calidus in ferrũ, quàm in minas & suspiciones.

Nunquam fidendũ populi fauoribus. Ne fide ingenio, ne eruditioni, opibus, nobilitati, benefactis, non sanguini fuso, non libertati armis & sudoribus partæ: iisdem artibus, quibus fauorem populíque gratiam parasti, eripietur gratia, & pro benefactis malefacta reponet. Fecit hoc omni sæculo, omni gente. perget facere. ne fide. super fugitiua arena arcem struit, quisquis populari fauori innititur. Quid? quòd plerumque etiam odio prosequatur libertatis suæ auctores. non vult debere; & quidquid magnum, & supra fortunam suam est, auersatur & odit. pares vult. maiores deprimit, & perditum it quidquid supra togam suam est. Iam si quod fortuitum, vt in humanis assolet, malum euenerit, rectoribus imputat; si quid prosperum, fortunæ suæ. etiam dum imperauerit, si votis imperata non responderint, imprudentiæ eorum quos delegit, ascribit: si responderint, prudentiæ suæ; nihil verò alterius aut felicitati, aut sapientiæ. Ita ingratitudine & inuidentia grauidum circumfert pectus. punire in alio imprudentiam suam vult, præmiare alterius felicitatem non vult.

Modus populo placendi. Vis verò placere populo? cùm populare euitare imperium non possis, caue ne aliud spondere te sentiat, sentire aliud.

I.

II. Commodis fortunísque illorum stude. plus enim his quàm honestate, aut gloriâ mouebis.

III. Beneuolum te præbe, benignum, comem, facilem; læto vultu venientes excipe, læto dimitte; vene

venerabundos perhumaniter venerare, nec cibum potúmque, nec mensam illorum fuge, tuæ etiam adhibe; ciuilitate vince omnes, vincaris à nemine; etiam infra genus tuum te abiice, & fortunam tuam. gaudet comitate, ac qua si paritate ac veneratione populus, fastum detestatur, & quidquid magnitudinem, eruditionem & prudentiam sapit.

Liberalem te munificumq; præbe. profunde etiam nonnunquam. Non potes rebus? nemo verbis pauper est; profunde verba humanitatis plena. fortiter verò auaritiæ à te suspicionem amolire, ne nimiùm commodorum tuorum te studiosum videant: magis etiam, ne quid detractum populo, arrogatum tibi. IV.

Aduersis compatere, mœrorem deterge, laborantibus opem sponde; consilio iuua, blandisque vltrò verbis amicè compella. V.

Audacissimum quemque beneficiis vince, profusioréque beneuolentia excipias; vbi senseris quibus capiatur, ne parce. sæpiùs tamen memento dare, quàm prodigè semel. rara enim apud inuerecundos beneficiorum memoria est, apud quos vltra beneficium memoria non est. quare repetenda beneficia sunt, ne intercidat memoria. VI.

Ab asperioribus verbis caue, à contumelia, à contemptu. ostende magis magno apud te loco esse, opinione magna. Laudari vult, &, quo vilior est, eo magis laudibus gaudet & capitur. VII.

Si aduersandum; ne primo congressu damna, ne reiice tâquam imprudentem, ineruditum, humanarum rerum inexpertum, improuidum. doce potiùs. incommodorum multitudine, sumptuum VIII.

magni

magnitudine, imminentiúmque damnorum grauitate, à re proposita auerte: laudatâ interim tamen voluntate, studio, prudentiâ ac in Rempubl. animo.

IX. Priuilegiorum ac immunitatum veterum popularium, fortem te fortibus verbis propugnatorem ostende. quòd si quid remittendum ex illis Reipublicæ bono putabis, damna accumula, periculorúmque pondere preme; commodorúmque varietate ab illorum ardore deducito. mutari posse in melius plurima, factúmque hoc omni gente & sæculo, doce. prudentis esse vtilioribus propositis postrema diligere. Neque tamen hęc tanquã ex te nata propone, sed vt ab alio accepta, boni communis causâ, publico amore.

X. A feritate ad mansuetudinem populum deducere si velis, da operam, vt virtutem & pietatem amet, sequatur. in quam rem viros, varia virtute, eruditionę, pietate magnos delige, quorum monitis ac exemplo paullatim à ferocia deducatur, ad benignitatem componatur. Habębis obsequentes, faciles, ductiles, si virtutis ac pietatis amatores nactus fueris. quin & sola pietas ad omnem vitiò modestiam ducet, clementiam, mansuetudinem, humanitatem.

XI. Quòd si pergat populus, quorundam (vt fit) improborum impulsu, insolescere, in innocentem sanguinem & fortunas ruere, delige ex omni numero non inferioris audacię, quos tibi concilies: doce, primos illos incẽtores, cõmodis suis, non populi studere, imperare velle, regnum cogitare, priuatis affectibus & odio duci, vt horum operâ priorum auctoritatem minuas, studia euertas, in imperij denique suspicionem voces;

CAPVT

CAPVT IX.

Quomodo se habebit, qui in Iudicem, & consilium à Principibus adlectus est?

MONET Sapiens: *Noli quærere fieri Iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates.* & Dominus: *Quod iustum est iudicate: siue ciuis ille sit, siue peregrinus. nulla erit distantia personarũ. ita paruum audietis vt magnum: nec accipietis cuiusquã personam, quia Dei iudicium est,* apud quem nulla personarum aut dignitatum disparitas, sola virtutis & vitiorum est. Confirmat Sapiens: *Eris sine confusione, & inuenies gratiam in conspectu omnium hominum. ne accipias personam; vt delinquas. De lege Altissimi, & testamento, & de iudicio iustificare impium, de verbo sociorum & viatorum, & de datione hereditatis amicorum, de æqualitate stateræ & ponderum, de acquisitione multorum & paucorum, de corruptione emptionis, & negotiatorũ.* & alibi: *Cognoscere personam in iudicio, non est bonum.* hinc illud: *Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis, iuste iudica proximo tuo.* Et alibi: *Statera dolosa abominatio est apud Dominum: & pondus æquum, volũtas eius.* In quem locũ illud Bedæ: *Qui enim aliter caussam potentis, aliter caussam pauperis, aliter sodalis, aliter audit ignoti, staterâ vtique laborat iniquâ.* Adde graue illud in primis monitum: *Videte quid faciatis: non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini: & quodcunque iudicaueritis, in vos redundabit. sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite. non est enim apud Dominũ Deũ nostrum*

Eccli. 7.
Deut. 1.
Vitanda Iudici acceptio personarum.
Eccli. 41.
Prou. 24.
Leuit. 19.
Prou. 11.
2. Par. 19.

nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum. Grauis interminatio: nec solet intra nudas minas stare Deus. fortior in vindictam est.

Iacob. 2. Explicatè Iacobus: *Si introierit in conuentum vestrum vir aureum annulum habens in veste candida, introierit autem & pauper in sordido habitu, & intendatis in eum qui indutus est veste praclara, & dixeritis ei: Tu sede hic benè; pauperi autem dicatis: Tu sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum; nonne iudicatis apud vos metipsos, & facti estis iudices cogitationum iniquarum?*

Ab omni affectu remotus Iudex esse debet.

Ab omni ergo affectu remotissimus Iudex erit, ac si quem senserit, exuet se illo, seponétq; personam amici, etiam cùm de Republica agitur; cum Iunio Bruto, Cassio, M. Scauro, A. Fuluio, patris & filij. Est in hac re Catholico Rege dignissima vox Ferdinandi V: In ancipiti iure Regi rem abiudicandam, adiudicandam subdito. Fuit hoc etiam Imperatore Traiano, Plinióq; laudatore dignissimum: *Quæ præcipua gloria tua est, sæpiùs vincitur fiscus, cuius mala caussa nunquam est, nisi sub bono Principe.* Idem habes sub M. Antonino, Philosopho dicto, quem narrat Capitolinus nunquam in re pecuniaria fauisse fisco. Reo potiùs aliquid largietur ac indulgebit Iudex, cuius semper partes potiores accusatoris esse debent; cùm accusator ferè in sæuitiam, in clementiam reus trahat: huic deinde pœna incũbat, illi præmium magis quàm pœna.

Odia, & æmulatio ponenda in Iudice.

Seponet deinde Iudex, M. Æmilium Lepidum, & Fuluium Flaccum, Liuium Salinatorem, & Neronem secutus, quidquid fors animo æmulationum, quidquid odiorum latet, quidquid etiam perturbationum è quacunque caussa natũ.

indu

induet verò libertatem æquitate & viro dignã; quam consequetur, si integritas illi & innocentia steterit, quæ securitatis mater esse solet, timorisque expultrix. Fuit hoc posteritate dignissimum, cùm Ægyptius Senatus, ex Regis sui præscripto, solenni se iuramento obstringeret, se illorum mandatis, si quid cum æquitate pugnaret, non parituros. Est in hanc sententiam laudatissimum illud Antigoni tertij, quem iustitiæ administros monuisse ferunt, si quid scripsisset, signóue firmasset, quod cum legibus pugnaret, ne obsequerentur. Eadem habes in Alfonso Neapolitano magno Rege. Imitentur Principes. Audeant Iudices etiam, non imperantibus Principibus, sed Regum Principúmque Rege ac Principe Deo, cuius illud: *Ego iustitias iudicabo*; &, *Secundùm viam eorum faciam eis, & secundùm iudicia eorum iudicabo eos.* Audiant Iudices, è iudiciis suis Dei iudicia expectanda. quâ nimirum mensurâ mensi fuerint, remetietur illis. addit Dominus: *Non transeam, nec parcam, nec placabor; iuxta vias tuas, & iuxta adinuentiones tuas iudicabo te.* Psalm. 74. Ezech. 7. Ezech. 24.

Quanta exsurgunt Iudicum commenta! Ingeniosus amor & auaritia est: hic affinitate aut sanguine iunctus, ille veteri aut noua amicitia; ille magnis sponsionibus, magis etiam, si donis; illi sæcularibus aut Ecclesiasticis dignitatibus fulgent, quorum manibus quacunque purpura nitentia sperari filio munia possunt, aut maritus filiæ; ille magnorum suffultus litteris venit, armatis etiam non raro, nescio an nõ & cataphractis: quæ non minorem metum, quàm spem faciant. Quid? quòd muliebres, nõ dico formæ, sed accedant preces, & doctæ mẽtiri lacrymæ, doctæ *Varij modi, quibus Iudices à vero & iusto abducuntur.*

fallere, etiam coniugis nocturnæ: quæ donis quàm virtute maior, quibus non blanditiis dubium aut amantem maritum flectit? potentiores feminæ vēti maribus sunt, validiúsque nocturni Fauonij maritalia carbasa omni Euro Notóque impellunt. etiam ab ancilla & filia itur in dominam & matrem, inde in maritum; &, quod grauius est, coniugi non paruisse, non amasse est.

Nec desunt exin Iudici rationes, cùm non desint auctores. quas tam facile est amanti inuenire, quàm amare. Iam, si affectus, & pronior à quacunque caussa animus, pondere suo, vnam potiùs quàm alteram partem premat, deesse rationes non possunt. nam, vt cætera desint, amor inueniet. Vnde illud vetus, & nouum, *Casus pro amico*; semper erit, si semper volet Iudex: cùm nulla res suo propugnatore & auctore destituatur. & in tanta Iurisconsultorum, quanta propè capitum, varietate quis deesse cuiquam scriptor potest? maximè, cùm benignissimus æquitatis interpres affectus accedat. Prodeunt noui indies Iurisconsulti, sententiásque suas vt communes tot auctoribus astruunt, vt numero lectorem terreant; credas Syllanam tabulam. insurgunt alij, & contrarias integro nominum, tāquam Teutonum & Cimbrorum, exercitu firmant. alij etiam, non illepido in stuporem & risum dicto, communes se dicunt adferre contra communes; & prioribus derogatis, suas esse volunt communes. & tot hîc scriptores, vt credas nouum Xerxem incubare Græciæ. Illud quocunque censore dignum Thessalico, eosdem pro se singuli, in tam pugnantibus, mutuóque se interimentibus adducunt. O quid dicam? deesse in hac

hac mutuo aduersantium turba *casus* potest *pro amico*? Illud mirum, depelli aliquem non rarò à re fide optima possessa, quia *casus pro amico* est. Et non vetus dictum, & verum, *In dubio melior est conditio possidentis*? aut exui rebus potest, quē manifesta ratio exuendum non euincit? quid enim deturbas in re dubia possessione, & alteri adiudicas, quem nulla maior æquitas firmat? aut enim æquitatis nomen tollendum est, aut possessori abiudicanda res non est. Mirum etiam illud, in re dubia vniuersam rem vni parti asscribi. an non quam ratio partitur, partiēdam æquitas suadet? cur enim vni rem totam, quam totam illi ratio non tribuit? imò quam ratio dimidiat, cur non dimidias? quid recedis à ratione? nisi Iudicis voluntatem pro ratione velis, illiúsque in hanc potiùs quàm in illam sententiam, personam, scriptores, affectus rationis vicem subeat. Hoc si verum est, sepone æquitatem, & æquitatis animam rationem. Iudex pro ratione erit: quā illi, siue amor, siue munera, siue spes, metusue, non dico pocula & mēsæ, & melior vxoria forma, iniecerit, pro eodem erit. satis nimirum placuisse Iudici, vt *casum pro amico* habeat, & sentētiam exinde pro amico dicat. Nihil damno, ne tota in hunc scriptorem exsurgant tribunalia, & *casum pro amico*, vel inimico reperiant. Quàm vereor, ne Iudices illi in vltimo tribunali, clemētorū collisionibus prænotato, nō sortiantur *casum pro amico*. fallar. ita ex animo voueo omnibus qui à consiliis Regum & Principum sunt.

Sui deinde & cōditionis humanæ meminerit Iudex, sequetúrque illud M. Tullij: *Sapiētis Iudicis est, meminisse se hominē: cogitare sibi tantum à populo esse* *Memor esse sui, & humanæ conditionis debet Iudex.*

esse permissum quantum commissum & creditum sit: & non solum sibi potestatem datam, verùm etiam fidem habitam esse; meminisse: posse, quem oderit, absoluere, quem non oderit, condemnare: & semper, non quid ipse velit, sed quid lex & religio cogat, cogitare: animaduertere qua lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur. Cùm hæc sunt videnda, tum verò illud est hominis magni & sapiẽtis, cùm illam iudicandi caussa tabellam sumpserit, non se putare esse solum, neque sibi quodcunque cupierit licere: sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem; libidinem autem, odium, inuidiam, metum, cupiditatésque omnes amouere. maximíque existimare conscientiam mentis suæ, quam à Deo accepimus, quæ à nobis duelli non potest; quæ si optimorum consiliorum atque factorum testis in omni vita nobis erit, sine vllo metu, summa etiam cum honestate viuemus. Christianè per omnia. Mansuetudinem commendat, legem, religionem, æquitatem, conscientiam Iudicis, Deum.

In benignitatẽ sit pronior. In benignitatem verò pronior semper sit Iudex; erit, si meminerit se hominem, errare posse, labi posse; cecidisse maiores, & carnificum cruẽtasse manum, & securim, & funes & vncos funestasse; quin non noxias modò, sed innoxias etiam ceruices ferro & tortoris dexteræ submisisse. In clementiam proinde ibit, in sæuitiam nunquam. non quòd velim negligi iustitiam; sed quòd hanc benignitate velim comitatam. nolo illam ire incomitatam; sociam volo clementiam, & dextrum hanc iustitiæ latus claudere. hinc illa Sapientis monita: *In iudicando esto pupillis misericors vt pater, & pro viro matri illorum; & eris tu velut filius Altissimi obediens, &* Eccli. 4.

miso

miserebitur tui magis quàm mater. de pupillis illi verba, quæ in omnes meritò extendo. quid enim reus sub Iudice, nisi vt pupillus patre & protectore destitutus?

Meminerit etiam illius: *Non accipies personam, nec munera; quia munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum.* Dei verba sunt. Quid cæcitate miserius? à muneribus cæcitas nata. fuge munera quisquis oculos amas, cæcitatē auersaris. Nec plebeios tantùm oculos, sed sapientium, excæcant munera. quid faciēt in aliis? non exoculabunt tantùm, sed periment. ea vis munerum est. nihil his inexpugnatum; nulla robora, propugnacula, arma nulla. iacéntque horum dexterâ, quæcumque propè omni sæculo magna & valida, integri exercitus, regna tota, orbísque quà patet magni imperia. Babylonem cogita, & æquatas nubibus arces, aut superstantes etiam, & superbo vertice quidquid infra cælum est vincentes, aut è solida rupe excisas, aut toto Oceano natantes; si qua via auro est, vicisti. infra etiam terram conde, & totis montibus tege, totóque adeò aquarū elemento; si impluere aurum potest, si irrepere, iterum dico, vicisti. tāta vis auri est. quid? quòd nihil illi inaccessum, nihil illæsum; non frater, soror, pater, mater. Ludit in cognato sanguine, in vnius vteri. ita nihil illi intactum, nihil sacrum: non thalamus, non vterus, non vbera, non sacra, non profana, non Deus ipse in sanctorum fœderum testem vocatus. quid non potest aurum? Non venalem habebit vocē & calamum, quisquis muneribus viam dederit; sed patrem, matrem, coniugem, filios, animam denique ipsam. Cùm enim,

Deut. 16.
Munera fugiēda Iudici.
Vis munerū.
Mala munerum.

Scripturâ teste, sapientem vincat & iustum, quæ vis non cedet? Nam quid potentius, quàm iustos in fraudem & iniustitiam impellere? exoculare sapientes? Illabuntur suauiter munera, non nego. at quis nesciat dulcibus ferè aconita misceri? nemo absynthio miscuit: electibilibus venena temperantur, & saporatis plurimum & dulcibus id malum iniicitur. Ita diabolus lethale, quo conficit animam, rebus Deo gratissimis & acceptissimis imbuit. At tu fuge stillicidia hæc mellis de poculo venenato, nec tanti munera facias, quanti periculum nominis & animæ. Nam munera admittere, nec in munerum partem flecti, cogitari & dici potest, credi non potest. Et non hunc qui hæc faciat, bis iniustum dixeris, bis impudentē, bis ingratum? pretium accipere, rem non exhibere, datámque fidem fallere; priuatim verbis adiudicare, in ferenda sententia abiudicare; ibi laudare, hîc damnare, quid est, si non bis circumuenire, bis ludere, bis iniustum esse? fuge quisquis salutem tuam amas. Nesciat non tantùm munera manus tua, sed coniugis, aut cuiuscunque domestici tui dextera. nam, siue in manum tuam, siue in alterius, à quacunque nube aurum tibi impluitur, vis eadem est. Quid? quòd leuius malum, quia vnum tantùm, cùm in manum tuam aureus hic imber cadit; cùm in vxoris, duplex est. nam & auri robur idem est, & vxoris nocturnæ maximè preces auro grauidæ quid non possunt? quāto verò potentius aurum sit, blandientis coniugis adiutum precibus, magis etiam si fallacibus lotum lacrymis, quis ignorare potest? &, cùm sine alieno adminiculo plurimùm aurum possit, quid non

poterit

poterit tam potentibus auxiliaribus muliebribus copiis, quæ vel solæ ferrea virorum emollire pectora consueuerunt? Docet Adam, Dauid, Salomon, Samson, virorum miracula. Et certè crimen idem est; nisi, quòd crescant crimina, cùm per noxiam coniugis manum infunduntur: nam & maritus & vxor in pari scelere sunt, cùm vnum tantùm crimen sit, si solus maritus nullâ vxore administrâ, nullâ iniquitate famulante, admittat dona. Et qua fronte negabit pro donatore ferre sententiam, qui admisit dona? aureis cùm teneatur compedibus, quomodo se in libertatem vindicabit? Aut leuiora aurea ferreis vincula sunt? fortiora sunt. fortissimum namque metallorum aurum est, vix ignibus lentandum; minùs sanè ferro, quod fornacibus fluit, cùm aurum medios stet inter ignes. Iam ne ingratus audiat, ire cogitur in sententiam donatoris; ne inuerecundus & impudens, damnare non potest. quid ergo faciet, cùm hinc iustitia inuitet, inde aurum? ibi irroganda iniustitia terreat, hîc iniustæ rei pretium prouocet? Nollet iniquus audire, sed neque dona negligere. Pulsat animum iustitia, & fortiter monet. fortiùs etiam aurum ad se trahit. Allicit æquitatis decor, nec minùs auri fulgor. Vtrimque premit sitis, iustitiæ & auri. nisi quòd huius plerumque altius feriat pectus, & profundiùs in animũ demittatur. ita ferè noxia in suadelam potentiora sunt: optima quæque magnis rationibus egent, vt exorent: pessima nullis calcaribus egent, ornatu nullo; vltrò admittuntur. Pulsare mentẽ virtus ferè solet, & admitti postulat: vitio reserátur vltrò fores, & totis ostiis excipitur. magno proinde robore

Iudicis auro corrupti anceps nutatio.

opus eſt auro repellendo, cùm vltrò inuolat; magna conſtantia, cùm ſponte ſua venit. Et perpauci ſanè victoriam ex hac aurea lucta retulerunt: iugum paſſi plerique, & duram ſeruitutem, & ingloriũ terris cælóque nomen. Quid? quòd ſola munerum ſpes à recto bonóque auertat, & nebula ac nube quadam inuoluat animos, ne videre magnum iuſtitiæ ſolem poſſint, aut non niſi quaſi per obſcurum noctis non, quòd totum eripiat ſolem; ſplendorem tamen minuit, & obtenebrat luminis illius partem maximam. Variæ deinde naſcuntur coniecturæ, acumine magis coacto quàm veritate grauidæ, & iuſtitiæ in omnem partem flexus. quam hic per pedes, ille per capillum, omnes viâ non ſuâ, cogunt in domum ſuam. Munera quid nõ poſſunt? improba, impia, iniuſta; proba, pia, iuſta ſunt. venena etiam & ferrum, licèt in patriam & parentes, miteſcit, & clementiæ nomen ſortitur, ſi nouus Iupiter nouo ludat & pluat auro. Sepone hanc munerum ſpem, omnis æquitatis amans, & cui virtus altè ſedet animo. nam illud vnũ audeo, & finio: Accepiſti? periſti. ſperaſti? pro magnitudine ſpei iuſtitiam exuiſti. Mutant iuſtorum verba, mores, animum accepta & ſperata etiam munera. Non ego hoc, Scriptura monet: mentiri hæc neſcit, neſcit fallere. crede, & digna terris cæló-

Eccli. 27. Prou. 15. Iſaiæ 53. que dabis. Audi ipſam: *Qui quærit locupletari, auertit oculum ſuum, qui odit munera, viuet*; &, *qui excutit manus ſuas ab omni munere, iſte in excelſis habitabit, & Regem in decore ſuo videbit.* Minæ in his, & præmia. Amplectere hæc Iudex.

Mors antè oppetenda Iudici, quàm Verùm, ſi maior vis acceſſerit, ſi Principis imperia in rem iniuſtã, in innocẽtis oppreſſionem,

in

in Nabutæ sanguinem?Achab cogita, & Iezabel,& canes. Sed imperat Princeps. memento Mathathiæ.Addit ille minas, flammas, ferrum. intuere Babyloniã fornacẽ,lacum leonum, Machabæos,Eleazarum.At quis tormenta ferat?tulerunt pro veritate tot millia Martyrũ, tot virginum. & quid sunt sæculi huius ad tormenta æterna?Durum est spoliari honoribus,ni parueris imperanti Regi. durius æternis, ni parueris Deo. Sed pergat in fortunas vitámque sæuire Princeps,ni obsecutus fueris. quid sunt sæculi huius opes,ad non morituras? quid vita hæc,ad æternã?Verùm,quis feret iratũ Principis vultũ? quis iudicantis Dei,tot elementorum collisionibus prænotandũ? At graue est excidere Principis gratiâ.non grauius magni Dei,à cuius nutu regna & imperia pendent? Non accrescent tibi dignitates à Principe.accrescent à Deo in æterno naturo regno.Excluderis illius colloquio & familiaritate.donaberis Dei.Ferenda interim multa.leuia hæc,ad alterius vitæ.Epulonem intuere, & audi. Iacebis contemptus? mitius est ab homine,quàm à Deo contemni.& non diuite præmio remuneratur sæculi contemptũ Deus, cùm remuneratur æterno? Antonium,Paullum,Alexium, Franciscum, & tot millia Religiosorum intuere,voluntario cõtemptu diuites. Inglorius interim viues.in magna gloria est,qui Deo placet.& quæ volatica hæc gloria,ad cælorũ æternam? Ludibrium eris omnium, & ingens populi fabula. ne time ludibria hominum, time Dei.illa cum vita finiuntur,hæc æterna sunt. & sis sanè humanæ fabulæ pars non postrema, vt expleas huius comœdiæ scenam aliquam;modò

iniustitia cõmittenda.

cælorum regni pars sis non vltima, & felix portio non moriture vitæ. Parabis inimicos. non metues homines, si Deum habeas amicum. illorum hostilitas cum vita ponitur; Dei æternitati commensuratur, finem ignorat. Patieris in omnibus Principem aduersum. meliùs hunc, quàm Deum pati. Negliget familiam tuam, liberos, coniugem, domesticos, & irremuneratos transibit. prudentis est humanum neglectum pati, vt Deum sentias laudatorem; humanáque præmia contemnere, vt Deum habeas præmiatorem, remuneratorem. Acrem tuum tuorúmque oppugnatorem experieris Principem. securus viuit, qui Deum habet propugnatorem. & quid hominum possunt consilia si contrà stat Deus? benè tegitur, qui præpotentis Dei dexterâ tegitur. Sæuum ac crudelem fors etiam Principem patieris. benignum contrà & clementem Deum, facilémque in preces, fortem in tutelam. Nunc vide cuius potiores partes sint, cuius præmia magis vouenda, cuius minæ & indignationes magis extimescendæ, Principis an Dei.

CAPVT X.

Quæ vita instituenda viro Nobili?

DIGNA Christiano, nobilissimo Christi sanguine redempto, nobilissimo Deo patre progenito. Nam si ad primam originem prouocemus, à Deo sumus: si ad primum homin[illegible], à ligonibus, aratro & colo sumus. ex splendidis deinde sordidísque alterna ferè serie profluximus.

mus. Hinc audet Plato, neminem Regum non aliquando è seruis, seruorum neminem non aliquando è Regibus prognatum asserere. omnia nimirùm longa ætatum varietas miscuit, & in omnem partē fortuna versauit. Benè Stoicus: *Si ad vetera reuocas, nemo non inde est, ante quod nihil.* Et sanè nimiam in maiorū seriē disquisitionem non suasero. fors, vbi curiosiùs scrutatus omnia fueris, aliquem in cruce, vel securi reperies. Et quid refert, quibus maioribus progenitus sis, si aut virtutibus illorum destituaris, aut dedecora fortibus factis lustraueris? Non pares nascimur, pares morimur? licèt dum viuimus, impares dignitatibus & opibus simus, impares post mortē præmiis & pœnis. Et quid deligas, si delectus in manu tua sit; diuitiis & honoribus, an virtute vincere? priora etiā in fatuū & improbū cadūt, virtus in solū prudentem & probū. Et non ferè sceleratissimos quosque beare fortuna solet? gaudet paribus. ornamenta sua denegat bonis, odit dissimiles sibi. Vincere virtute vis? rara virtutis & opum societas est; vt perrara eruditionis ac diuitiarū. Quid? quòd potentissima ferè regna prudentiâ laborent. ignorant hanc felicitatē humana. hinc cùm potentissima quæque regna rupiū instar, mole sua stent, parua plerumque prudentiâ firmantur, vt quod negatū potentiæ, prudentiæ concessum sit. Et magnitudo plerumque securitatem quandā ingenerat, securitas neglectū parit, metū ignorat, aliorúmque contemptū inducit, nec in longū consilia mittit, secura sui. paruitas imbecillitatis suæ conscia, dum potentiæ viribúsque diffidit, industriam, labores, vigilantiam, consilia pro potentia & robore habet.

Nobilitas omnis à minimis initiis orta.

Perrara coniunctio prudētiæ & potentiæ.

Idem

Idem dicam in nobilitate. rara cum virtute nobilitati sociatio est, vt rara cum eruditione; cùm ferè natura ita dispertiuerit dona, vt nobilitatum vni, virtutem & eruditionem alteri largiatur. supra humanam felicitatẽ esset, vtraque beari. vni proinde nobilitatem, ingenium & sapientiam alteri mutuatur. Iam vide quid voles. nobilitatem? parentes nimirum viros magnos, factísque ac virtute claros desideras. Verùm quò tibi fortia maiorum facta? illorum hæc fuerunt, tua non sunt. neque virtutem cum semine parentes transfundunt. Benè ille: *Nemo in gloriam nostrā vixit, neque quod ante nos fuit, nostrum est.* Parentum sanè virtus nostra esse non potest, non magis quàm promerita illorum. saluari alioquí parentum virtute filius posset. Et quò mihi robur parentis, si imbellis ego? quò prudentia, si fatuus ego? Idem de virtute cogita. non transit in filios & nepotes, non magis quàm scelera & ignauia: Et quis vnquã eruditionem ire in filios arbitratus est? atqui eadem huius, quæ virtutum fortiúmque factorum ratio. Sanè vt perpauci docti doctos, ita perpauci nobiles nobilem progenerant. fiunt docti, non nascuntur. Eadem dico de nobilitate. de vera loquor, non de aliena. nam vt fatuus sit, qui filium doctum patris eruditione dicat; qui fortem patris robore, industrium, acutum, prouidũ, patris industriâ, acumine, prouidentiâ, ita qui nobilem patris nobilitate. Videamus vnde nobilitas parenti. de vera dico, quæ mendacio caret. A virtute nobilitas. ab aliena, an propria? à propria. etiam ab aliena? non magis quàm ab alieno robore & eruditione fortis & doctus, aut ab alienis opibus diues, ab aliena

Nobilitas nõ à parentum, sed à propria cuiusq; virtute metienda.

Virtus & doctrina parentũ non transit in filios.

aliena mensa & vestibus splendidus. nescio, an non etiam ab aliena vita mortuus viuat, alienis oculis & pedibus, cæcus & claudus, videat, ambulet.

Et vt largiar, nominis aliquid venire à maioribus, non qui primus nomen familiæ suæ dedit, omnium sententiâ primus haberi debet? caussam quæris? sua nimirum, non aliena virtute magnus fuit. Hunc magnum imitemur, & propria, non aliena magnitudine magnam magnitudinem amemus. nam quis pygmei filij magnitudinem, à gigantea patris magnitudine metiatur? aut pumilionem magnum dicat, quia magnus illi pater? non magis, quàm si quis magnum illum dicat, quòd in magno monte consistat, aut in humeris magni gigantis. Propria ergo, non aliena nobis magnitudine gratulemur. Benè Chrysostomus monet: *Melius est, vt in te glorientur parentes, quàm vt tu in parentibus glorieris.* Et in eandem sententiam alius: *Satius est me meis rebus gestis florere, quàm maiorum opinione niti, & ita viuere, vt ego sim posteris meis nobilitatis initium, & virtutis exéplũ.* Hinc illa fortis & vera exprobratio: *Maiores suos extollũt, & fortia facta memorãdo clariores se putant. quod contrà est: nam quanto vita illorum præclarior, tanto horum socordia flagitiosior. Et profectò ita se res habet. maiorum gloria posteris quasi lumẽ est, neque bona eorũ, neque mala in occulto patitur.* Ita planè est. Laus nulla esse potest, imbellem ex forti, pauperem è diuite, ignauum è strenuo, fatuum è prudente, indoctum è docto, deiectum è generoso, factis ignobilem è rerum gestarum gloria clarum nasci. imò tantum plus dedecoris accedit, quantum à maiorum virtute dege

A propria, non ab aliena magnitudine quisque laudandus.

degenerat. Fuit aliquando tempus cùm Histori-co teste, *non diuitiis aut superbia, sed bona fama factisque fortibus nobilis ignobilem anteibat. apud illos vna Respublica erat, ei consulebant factio contra hostes parabatur. corpus atque ingeniũ patriæ, non suæ quisque potentiæ exercitabat. at hoc tempore homines nobiles, quorum animos socordia atque ignauia inuasit, ignari laboris, militiæ, hostiũ, domi factione instructi, per superbiam cunctis dominari volunt.* Fuit hoc illâ ætate: non sit nostrâ. nam ego, si quid votis assequi possum, malim lectorem meum cũ magno Mario *nobilitatem peperisse, quàm acceptam corrupisse.* malim, si delectus detur, ab ouibus & funda, nullis maiorum imaginibus, cum Dauide in regnum vocari, & victorem omnium in circuitu gentium statui, quàm post tot longa serie Reges, cum Manasse ab Assyriis vinctum catenis & compedibus duci, aut cum Ioachas vinctum in Ægyptum à Pharaone Nechao mitti, aut cum Ioakim & Sedecia captiuum, effossis oculis, in Babylonẽ à Nabuchodonosore trahi. Et quis non dicat Dauidem Manasse nobiliorẽ? vera namque nobilitas, si rationem sequamur ducem, non hereditate, sed laboribus, periculis, virtute paratur. ad hæc omnibus via patet, omnésque sumus ad illa nobiles. &, vt Stoicus: *Animus facit nobilem, cui ex quacunque conditione supra fortunam licet surgere.* Patricius Socrates nõ fuit, marmorario genitus; Cleanthes rigando hortulo locauit manũ; Platonem nõ accepit nobilem Philosophia, sed fecit; Euripidis & Demosthenis parentes ipsa illorum ætas ignorauit; incunabula Tulli Hostilij agreste tuguriũ accepit; Tarquiniũ Priscũ mercator genuit; Seruius Tul

Vera nobilitas à cuiusque virtute.

Magnorum Regũ & virorum ortus sæpè ignobilis.

Tullius à seruo imperium tenuit, protulítque in imperio conditionis suæ nomen; ex taberna macellaria ad Consulatum Varro conscendit; Porcius Cato, ignobile Tusculi nomen, nobilissimum Romæ dedit; plebeiæ fuerunt Deciorum animæ; septies Roma Cósulem ab aratro Mariũ vidit, Arpinatem Ciceronem. Excrescam in volumen, si omnes è plebe Consules enumerauero. pergo ad Imperatores. Augustus equestri se ortũ familiâ scribit, Antonius libertinum illi proauũ exprobrat; Otto patre equite Romano, matre humili, incertùm an ingenua natus; Vitellium plurimi prodiderunt libertinum genere, alij sutorio ac veteramentatio; Flauia gens obscura fuit, & sine vllis maiotum imaginibus; libertino patre natum Pertinacem, & Diocletianum accepimus; Macrini parentes Imperium ignorauit; ab ouibus & mercenaria manu ad Imperiũ Maximinus, Maximianus & Iustinus venerunt, Philippus è latrocinio; Valentinianum & Valentem funarios, porcariũ Iustinianum, Notariũ Mauritium Imperium admisit., plerosque denique reliquos ex infima plebe Imperium habuit. Quòd si reliquos Imperatores, Reges, Principes ad initia sua deduxero, & si quidquid sæculo magnum, quanti erubescent? verùm contineo manum, & receptui cano. O tamen, si ad originem vocet Deus omnes, quàm multi magnis matribus nati quærant patrem? Taceo, ne fors etiam tandem à patribus deuoluar in Muciam, Fuluiam, Orestillam, Semproniam, Augusti Iuliã filiam & neptem, Cæsoniam Caligulæ, Messallinam Claudij, sorores Caligulæ, Neronis matrem, Domitiani Domitiam.

Verùm,

Insignis? Miserum est aliorum incumbere famæ,
Ne collapsa ruant subductis tecta columnis.
Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis
Æacidæ similis, Vulcaniáque arma capessas,
Quàm te Thersitæ similem producat Achilles.
Et tamen, vt longè repetas, longéque reuoluas
Nomen, ab infami gentem deducis asylo.
Maiorum primus, quisquis fuit ille, tuorum,
Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.

Eleganter, & verè. O si ad originem suam nobilitatem omnem ducat Deus, quanto rubore multorum tingat genas! Addit Satyricus:

Dic mihi Teucrorum proles, animalia muta
Quis generosa putet, nisi fortia? nempe volucrem
Sic laudamus equum, facili cui plurima palma
Feruet, & exultat rauco victoria circo.
Nobilis hic, quocunque venit de sanguine, cuius
Clara fuga ante alios, & primus in æquore puluis.

A robore vnicuique suo, virtute sua, factis nobilibus suis, non ab alienis vera laus venit, vt meritò maiorum virtutibus insolescentem rideat:

—Tumes alto Drusorum sanguine, tanquam
Feceris ipse aliquid, propter quod nobilis esses.

O fatui! quàm doleo stoliditatem hanc ferè nobilitati adnexam! credas adnatam, & ab vtero venisse. nollem. Sed quis medebitur malo huic Deus? olim semper nimirum hæc amentia mortales tenuit. vereor ne frustrà decantem, non ego, sed Deus ipse. ita altè insedit hæc fatuitas, vt antè animam ponant, quàm iactationem & amicum hunc fastum rebus inanem. Et quis nõ vacuum rebus dicat, cui tota gloria, laus tota ab alio est? vt vacuum eruditione, cuius omnis doctrina in alieno calamo sudat. quis non meritò

rideat illum, qui alieno tanquam suo se iactat, alienis fortibus dictis factísque vt à senatis gloriatur? qui Benedicti continentia, Augustini doctrina, Ambrosij eloquentia, Laurentij robore, Stylitæ ieiunio, Francisci paupertate, Antonij vigiliis, Paulli raptibus, diuinis Petri & Ioannis amoribus, Stephani constantia, Salomonis prudentia, Moysis mititate sese effert? Neque enim maiorum virtutes magis in nos migrãt, aut cum semine & lacte transeunt, quàm peregrinæ, quas retuli, magnorum virtutes. Finio. ne in calamum hunc traham veterem nobilitatem, indignabundam doceri, impatientem moneri, insuetam vera audire. addo hîc tamen illud Nazianzeni, & claudo docto illius versu caput:

Nobilis, at grauibus vitiis adopertus, honesto
Non tamen illustri, commemorabat auos:
Risit ad hæc alter, scitéque hoc rettulit: Vt mî
Dedecori genus est, sic quoque tu generi.
Pulchra rudes modulos dedit vni barbytos; vni
Vilis, at egregios edidit icta sonos.
Dic mihi; Quis fidicen melior censendus eorum?
An non qui doctâ barbyton arte ferit?
Ergo animos tollis, quòd (sis licèt improbus) ipse
Diceris auratis patribus esse satus?
——— Par omnibus ortus
Argilla est. ———
Omnibus est eadem pellis. ———
Omnibus est idem puluis, fictórque; tyrannis,
Non natura, homines sparsit in illa duo.
Quod probrum est mulis, asino fluxisse parente,
Quod mulos asinis est genuisse decus?
Esse probus malo, quamuis ignobilis ortu,
Quàm claros, vitiis plenus, habere patres.

CAPVT

CAPVT XI.

Quæ vitæ ratio in aula tenenda?

FVIT cùm sub non vno Principe dicere liceret: *Quisquis capere magistratum voles, auri & argẽti negligens esto: nullas ostiatim potẽtium ædes obito: nullius pedes, nullius genua complectitor. adhibeto tantùm gratuitas, & facillimas paratu comites, iustitiam, fortitudinem, temperantiam, prudentiam.* vltrò ad te dignitates accedent. Nunc vereor, ne verum illud nimis: *Seruiendi miseranda potentia, assentandi mira calliditas. ministrorum aulæ limina teruntur. ad fores eorum: qui regijs cupiditatibus seruiunt, patriciæ gentis viros cerneres ab eiusmodi dedecore, non imbri, non gelu, non amaritudine ipsius iniuriæ deterreri: demissi cadentesque, vix capita supra eorum, quos precantur, genua tollunt.* Ita neque pudet, neque piget, non animæ tantùm & corporis incommodis, sed & contumeliis omnibus eniti in caussa votorum suorum. Quæ non atria nocturnis & crudis salutationibus occupãtur, idque ob paucorum sæpè annorum volaticum gaudium!

Iam quid ego dicam de plerisque Principum aulis? intuere propiùs. castitatem ab impudicitia deiectam non vno loco videbis; fidem à perfidia exclusam; misericordiam à sæuitia pulsam; modestiam à petulantia calcatam; pudorem ab inuerecundia superatum, temperantiam ab intemperantia prostratam: vt fidem seruasse, simplicis sit esse ingenij; misericordiam & modestiam, nimiam religionem sapere; verecundiã & tem- *Aula mala & vitia.*

L 2 peran

perantiam,femineæ frontis & oris esse, nec virum suum redolere. Graues deinde vbique offensas,ac nulla plurimum ætate ponendas;leues verò gratias videbis. Lapsus verbo es? æterna memoria est.Beneficium contulisti? non vltra beneficij locum memoria est.Gratiâ apud Principem vales?exsurgent æmulationes,oblocutiones,doli,circumuentiones.sed & tot inuidiâ cõtabescunt,quot se munere & gratia exclusos arbitrantur.Quid?quòd satis ad odium sit,esse magnum; satis ad subdolas prauásque molitiones, placuisse Principi; satis ad insidias struendas, competitoribus prælatum. ita semper inuidiæ magna patuerunt:humilia intacta iacent, calamorum & linguarum ignara.Datam verò fidem fallere,mille licèt iuramentis firmatam, elegantiæ quoddam genus est. si quis veris assuetus, simplicioris ingenij est, quàm aulam aulicósque mores deceat. fallere,socium circumuenire,pecuniam malis artibus parare,sua prodigere,aliena rapere; falsis sociorũ delationibus,ad maiora conscendere, aliorúmque euersionibus sua stabilire, sacra in profanorum subsidia euocare, ea demum laus est. aliud verò mente condere, aliud ore promere,ita frequentatum,vt, si mens ori respondeat,inter viros numerari nõ mereatur.nec aliâ certiùs viâ,pectori concredita scies, quàm si tacitus tecum cogites quid aduersetur verbis.Vbi proinde videris prolixè omnia spõdentem, opulentísque verbis promissa diuitantem,vltróque operam suã deferentẽ, alia omnia cogita.amicum ore referet,hostem circumferet animo.amicos etiam amplexus dabit,& decrescet infra genua.fuge Iudæ & Ioabi oscula;factis ami

amicitiam metire,non verbis.nec illis crede qui è libro loquuntur. nam si propiùs intuearis, videbis hos aulæ sectatores certis designatísque ac fallentibus formulis singulos compellantes, vt veteres fœciales arbitreris, aut patres patratos, quibus certis præscriptísque verbis hostem compellare solenne erat. Aggredere tantùm singulos.vidę quid eloquantur. serui sunt omnes, manuum oscula loquuntur, etiam pedum: & mancipia habes in singulis,ad omnia etiam calceorum paratos obsequia. dolent indignos se haberi,qui opem studiúmque suum impendant, qui non adnumerentur primis amicis; dolent, nec eas facultates, nec gratiam, nec potentiam esse, vt merita debitáque obsequia præstent. omnia se debere, fortunas, vitam, sanguinem; nihil posse: magni scilicet mœroris caussa. vt omnino meritò ignores, quid aut cui credas. tā varius pro temporum,locorum,personarum varietate sermo:tam incerta,pugnantia,mutuóque se interimentia reperias, vt certius nihil credas quàm aliquid;vt,quod magnus Afer de pauone, dicam de nobilitate hac aulica: *Omni conchylio depressior,quà colla florent; omni petasio inauratior, quà terga fulgent:omni syrmate solutior, quà cauda iacent:multicolor,discolor;nūquam ipsa semper alia; etsi semper ipsa,quādo alia;toties denique mutanda, quoties mouenda.* Intuere aulicorum mores, eadē reperies:quoties mouētur,toties mutātur. quid? quòd toties propè mutentur,quoties mouentur; semper alij,nunquam ipsi.

De aulicis plerisque mulieribus nihil dico. studium tamen non paucarum nullo vnquam rubore suffundi,ad quemcunque prospectū stare in *Aulicarum mulierū mores & ingenium.*

interritas,ad quæcunque verba colorem tenere: nullum deinde amatorem fugere, nullã in quocunque viro solitudinem vereri. Neque discrimen inter matronam multarum prolium matrẽ, & virginem reperias:par verborum licẽtia:nec, quæ virorũ sunt,minùs virgo nouit, quàm quæ decem prolibus maritũ beauit. pudor nimirũ sit, ante matrimonia ignorare, quæ matrimonia & filij docuerũt. Morborum verò verecundissima, matronarum illa an virorum sint, quæ medicorum auribus credere seuerior castitas verecundabatur, puellarum confabulationibus terũtur, vt arbitreris de rosis & violis agi; vt verecundior olim multorum filiorum mater in suo sexu foret,quàm virgo nunc in alieno.

Præcepta adolescenti aulico.

Quid faciet adolescens aulæ destinatus inter aulicos fluctus & tempestates? vitabit,si potest, infida hæc aulica maria tantorum naufragiis infamia;si non potest, timore & amore Domini pectus firmabit. beneuolum verò se in primis præbebit omnibus;damnabit neminem,mordebit neminem,ore,calamo, vultu; accusabit neminem, laudabit omnes. contumelias & illata damna feret,& pro malefactis benefacta rependet. Patitur aduersarios? non agnoscet; & pro amicis habebit, omnibúsque beneuolentiæ signis præoccupabit,& insidias muneribus anteuertet.

Plurimum in aulis dona possunt minuta & frequentata.

Si pecuniosus fuerit,petentibus mutuabitur. mutuatum,si carere potest,non repetet;accipiet, si vltro dederint,tanquam beneficium. minutioribus mensalibus donis,pro ratione temporum, potentiorum gratiã parabit. Incredibile dictu, quid pecuniæ neglectus, quid munificus inter

aulæ

aulæ ſectatores animus poſſit: vt auſim dicere, Imperare poteſt, qui dare poteſt. etiam vitia ſua teget, qui profundit. Prudentia tamen hîc opus, vt non in omnes eâdem munificentiâ vtaris, ſed in illos potiſſimùm, qui aut obeſſe multùm, aut prodeſſe poſſunt plurimùm. non negligendi alij, ſed magna perſonarum temporíſque ratio habenda. in omnes prodigere, ſtolidum eſt: in quoſdam, prudentis. à prudentia ergo diſcrimina mutuanda ſunt; & plus ſæpè in delectu, quàm in munere difficultatis ac laudis eſt. Quòd ſi fortuna negauerit opes, verbis diues ac munificus quiſque eſſe poteſt. nemo illis pauper fuit, niſi qui voluit; obſequio etiam diues eſſe quilibet poteſt.

Virtuti coniuncta modeſtia plurimum poteſt.

Poſtremas verò vbique partes occupabit, qui primas amat. etiam genere & dignitate inferioribus lubens cedet. de ſe autem ſuíſque demiſsè ſentiet, loquetur etiam demiſſiùs: magna de aliis. ſi quid laude, gloria præmióque dignum fecerit, ſubmiſſiſſimis verbis facti magnitudinem extenuabit, aliíſque laudem, non ſibi aſcribet. potiora dein aliis, deteriora ſibi tribuet. Nuſquã generis ſui maiorúmque nobilitatem, licèt poſſit, attinget. quòd ſi quæ mentio iniecta, aliò ſermonem vertet; ſi omnem auertere non poteſt, quàm modeſtiſſimè de ea loquetur: laudabítque illos, qui virtute ſua viam ſibi ad magna ſtrauerunt. virtuti verò factíſque fortibus modeſtiam miſcebit. Nemo niſi experientiâ doctus credat, quantum coniuncta virtuti modeſtia, liberalitáſque beneuolentiæ permiſta, etiam apud improbos, poſſint. Demiſſio in magnitudine, comitas, morum facilitas, facilis

aditus, beneuola & amica compellatio, frontis amœnitas, vltronea beneficia, hilaríque animo, vultu, manu porrecta, tacita maximè & nullo teste porrecta, siqua potissimùm necessitas premat, magno ad magna incitamento sunt. Obesse nemini, benefacere omnibus, liberalem è suo, parcum ex alieno esse, nullius vnquam æstimationi quidquam derogare, silentio damnanda premere, vulgare laudanda, etiam in hoste, magnam ad prima quæque ianuam aperit. Contumeliam deinde & hostem pati, & gratias pro iniuria tanquam pro beneficio agere, & æmulum laudare, & beneficiis onerare, via ad maxima est. hæc qui fecerit, magna sperare, & imperare magnis potest.

Simulatio aulico necessaria.

Inter aulica deinde documenta, non postremas simulatio tenet. nolo hac quemquam circumueniri, volo tamen hac pericula à capite arceri. nimius sanè candor, & retectũ pectus, & frõs animo respondens, non sapiunt aulam. sæpè enim ingens candor cõsiliis destituitur, nec habet quod reponat, quò pedem figat, quò retrahat, si qui doli aut necessitas occurrerit. Iam, quoties dissimulandus mœror, amor, spes, metus, ira, gaudium, vota, studia, dignitates, aut commoda ambienti! quoties audita, visa, non audisse, non vidisse, ad magna tendenti simulandum est! excidet enim non rarò spes manibus, si scire te, quæ ignorata putabantur, æmuli intellexerint: quamdiu verò ignorari putant, nec in fraudes exsurgent, nec in insidias, nec in contraria studia & molitiones. Cogitationes ergo suas, consilia, amicos, facta etiam aulicus, si potest, teget, dictorum interim factorúmque aliorum diligens ob-

ser

seruator. quidquid proinde obesse causæ suæ potest, quidquid amicis, quidquid sibi, arctissimâ tenebit custodiâ; quidquid prodesse, manumittet, libertate donabit. Hoc verò inter non vltima numerandum, vt, si quis aduersarum partiũ, propiùs consiliorum nostrorum indagator accesserit, quocunque verborum etiam amicissimorum lenocinio ludat, ignarum dubiúmque rerum nostrarum dimittamus, vt nec apertè negemus, nec fateamur apertè.

Principis sui ingenium ac mores cognoscat aulicus.

Ante omnia interim Principem intueatur; mores illius discat, vitam, ingenium, animíque illius in omnem partẽ propensiones. bella amet an pacem; in pietatem, modestiam, studia, lectionem, scientiarum artiúmque cognitionem, fastum, aliorum contemptum, sæuitiam, clementiam, humanitatem, liberalitatem, auaritiã propensior; nouis an veteribus delectetur, labore an otio, seriis an ludicris, mensis, poculis; alieno insidietur toro, an suo contentus viuat; noua regna cogitet, an suo se contineat.

Acceptam à Principe iniuriam ignoret aulicus.

Pronus in iram est? ne huic rupi illidat pedem. mollibus mitescunt dura, maximè in Principe. Ad contumelias, minas & damna descendit? ignoret se hæc passum qui patitur: & plus etiam obsequij ostendat iniuriâ acceptâ. nolunt videri offendisse Principes. quòd si iniuriam te passum ostenderis, vertuntur in odia, inde in sanguinem. obsequia etiam tua, & in Principem merita silentio preme. nolunt videri debere Principes: debent tamen. at tutiùs hæc premuntur. rogari Principes volunt, & quidquid accipiunt, deberi putant; quidquid quacunque caussâ largiuntur, pro gratuito munere cognosci volũt.

Dona Principis licèt tenuia, pro magnis habeat.

Tenuia sunt, quæ donát? pro magnis habe. quidquid à magna manu venit, nomen volunt referre magnum. nec meretur magna quisquis à magna manu metiri nescit parua pro magnis. & ferè res paruæ aditum ad magnas faciunt. recusas, aut negligis? indignus maioribus es. nec ferunt Principes neglectum, minùs contemptum. contemni verò se in paruis donis aut muneribus arbitrantur, si neglexeris. at nihil acerbius sceptro contẽptu, vt excidat spe omni, qui in tenui munus contempsit. Fertur in superbiam Princeps? demissè de te tuísque senti; præclarè de ipso; præclariùs etiam loquere. Non patiuntur mores? nemo tam improbus, quin aliquid laudandum habeat: hoc lauda. etiã vxori, seruis ac domesticis fortiter impera, ne quid in Principem dicant non laudatum, domesticorum enim dicta, dominorum habentur. Quòd si quis in Principem liberiùs verbis exsurgat; tu Principẽ tuere. etiam manifesta scelera extenua; aut laudes alias repone, memor damnatores hosce nõ tam sensus suos aperire, quàm tuos scrutari. Ita T. Sabinus sub Tiberio, subdolis Latiaris in Imperatorem querimoniis, in pares inducitur, inde in mortem.

Præclarè de Principe sentiat & loquatur.

Quomodo cõsilia Principi danda.

Consilium Princeps petit? periculi res plena est, maximè si in sæuitiã pronus. ab euentu enim ferè tales res iudicant. ac licèt, aut fortunæ inconstantia, aut aliorũ improbitate, insidiis, fraudibus, aut imprudenti moderatione, aliter res ceciderit, in primi tamen cõsultoris caput damna cadunt. Quòd si pergat vrgere Princeps, nec effugij locus, rationes in vtramque partem adferat qui consulitur; ea moderatione, vt non intel

intelligat Princeps in quam consultor partem propendeat,quo integra liberáq; electio Principi maneat. In omni denique re graui euetus dubij & incerti, & à qua Reipublicæ felicitas aut ruina pendet; cautè se consultor habeat. nam & in prospero successu laudis ac gratiæ parum est. & quis Principum debere se fateatur? In infelici verò,& è quo popularis aliquis tumultus timeri potest, certum consultoris capiti periculum imminet. nam,vt se apud populũ Princeps purget; in consultorem sæuit. & sub non vno Principe consultoris sanguine plebs composita. Ita Commodus Cleandri morte populi motus ponit: Eutropius ab Arcadio hostibus traditur.

Improba proponit Princeps & iniusta? ne obsequere. certissima te Principémque perdẽdi via est prauis illius obsequi affectibus. trahe proinde rem, si potes: primos enim in Principe æstus, nullâ re certiùs, quàm morâ temperabis & franges. Non potes? inscitiam tuam rerúmque imperitiam fatere; nascitura dein incommoda recense, aliorum maximè Principum exemplo. Magnâ tamen hæc modestiâ, vt non videaris docuisse velle. nolunt diademata doceri. turpe nimirum sceptro discere. proponi rationes possunt: sed eâ modestiâ, vt delectus apud Principem sit, nec tuo consilio, sed suo iudicio, optima delegisse videatur. Delegit Princeps, te consultore & auctore aliquid? nunquam euentuum prospera prudentiæ tuæ, sed Principis ascribas. factum ab Agrippa, Cratero, Ioabo, aliísque. facta etiam fortia, cæsos hostes, debellata regna, defensam rempublicam, Principis prudentiæ & felicitati tribue, etiam absentis: quidquid verò è manu tua

magnum,

magnum, extenua. non amant alienam magnitudinem Principes: sed & suspiciosa omnis illis magnitudo est, odiis proxima. & ferè potuisse, apud illos manum imperio iniicere, fecisse est.

Quòd si nimia te felicitas ad summa omnia proueнat, retrahe pedem, & vltrò seca felicitatem. Prudens nauclerus subducit nauem, & occurrenti se, dum potest, tempestati subtrahit, & portum legit: stolidus prouocat & exasperat audaciâ fluctus. Quòd si periculum fuerit, ne improbissimus quisque bonorum præsidio destitutum occupet Principem, perfer & obdura, ne improborum consuetudine in pœnitenda labatur, séque ac rempublicam perdat, dum praua suadentibus obsequitur.

Tenax custos commissorũ sibi à Principe.

Commissorum sibi verò à Principe tenacissimus custos sit; vt antè vitam profundat quàm concredita prodat. multos improuida custodia perdidit. ac nec vxori, nec filio, non amicissimo sibi, non matri, nó parenti, commissa sibi à Principe credat; in nullius denique etiam maximi viri sinum fidémque, quæ accepit, deponat, non consilij, non auxilij caussa. nihil enim tam graue esse debet, quod credita cogat prodere. sacrosanctum enim cuique esse debet quidquid silẽdum premendúmque Princeps voluit.

Principis cõsilia nõ scrutetur.

Sed neque curiosior in Principum consiliis indagator sit: nec scire velit, quod ipsi sciri nolunt. noxia non raro curiositas hæc non vni fuit: & plurima Principum ignorasse melius sæpè quàm sciuisse fuit. Phylippides à Lysimacho Rege rogatus; quarum rerum conscius esse vellet; respondisse fertur, Omnium quæ tibi Rex placent, præterquam secretorum tuorum. prudẽter.

Fieri

Fieri enim consueuit, vt non vni tantùm sua Principes committant: quæ si vulgata fuerint, in omnes suspicio cadit, ac in innocentissimum sæpè. nec vllâ plerumque hæc nota deleri spongiâ potest; nimis enim altè Principum pectoribus hæc seu facilitas, seu leuitas, seu infidelitas sedet.

Cautè vtendum Principis beneuolentia.

Cauendum etiam, ne priuata Principum beneuolentia ac amicitia abutaris. Ita Philotas & Clitus, dum nimium de Alexandri amore præfidunt, pereunt. accidit idem Aluaro de Luna sub Ioanne Rege, & in Romano Imperio, Seiano sub Tiberio. Maternus Commodo in deliciis dum plusculum sibi arrogat, doloso æmulorum ferro cadit. Factum multis. nec vlla ætas fuit, nullus propè Princeps, quem non perfamiliaris alicuius domestici cædes funestarit. nũquam steterunt omnes, nec quam consecuti fuerant gratiam monumento intulerũt. Mare Principum aula est, alternis æstibus reciprocum, multorúmque aut iactationibus aut naufragiis infame. nẽ fide. momento, qui stetit cecidit, & in altitudinis suæ loco præcipitia tulit. Et ferè quo quisque securior, eo excidio propior est. Aman nos docet, & omni æuo, & sub omni Principe plures. Ita nulla tempestas grauior est, quàm quę summæ malaciæ incubuit. & prudentissimus quisque nauclerus tranquillo diffidit mari; parátque in alta fluctuum pace, quæ tempestati opponat, quæ furentibus ventis, quæ sæuientibus vndis, quæ infido nimiùm elemento, ac quasi per ludum classes sorbenti, vrbes, insulas, prouincias, regna.

Moderatus sit in aliorũ commendationibus.

Moderandæ etiam apud Principes pro aliis intercessiones. intercessoribus enim beneficia

adnumerant, & quidquid precibus concedunt, precatori aſcribunt; tanto maioribus hunc vinculis obſtrictum tenentes, quanto plus illius rogatu aliis conceſſerint. Integrum potiùs Principẽ ſeruet ſibi, quiſquis prudens eſt, nec beneuolentiam illius in alios exhauriat.

Parcus in verbis apud Principem. Verborum dein parcus apud Principem erit. Ariſtotelis conſilium eſt Calliſtheni ad Alexandrum proficiſcenti. timidè nimirum, perpaucis, venerabundè. Malè libertas Platoni apud Syracuſanum Dionyſium ceſſit. Quare aut abſtinendum aula, aut non niſi raro ac paucis Princeps conueniendus, ne domeſticam quaſi quamdam familiaritatem induere velle videaris. Non amant congreſſus pares ſceptra: & venerationem ac cultum depoſcit, in cuius manu mors vitáque ſita ſunt. Sed neque facilè in mediis luſibus interpellandus Princeps. ingrata diademati interpellatio eſt, quæ gaudia ſecat. Monendus eſt? commodiora tempora ſpecta, deliciis vacua.

Moderanda Principis ſæuitia. Incidiſti in Principem crudelem, ne ſæui. Vt plurimùm enim crudelitatis auctores, ferrũ paſſi. accidit Aniceto ſub Nerone, Ramiro ſub Cæſare Borja, æneì tauri inuentori ſub Phalaride, qui primus ſubmiſſis ignibus, in boue ſuo mugiit.

Non foueat Principis auaritiam. Incidiſti in auarum? noli cauſſam dare nouorum vectigalium populo imponendorum. Gallia in exemplum præit. Sub Philippo Pulchro Petrus de la Becche; ſub Ludouico Philippi filio Enguerrannus de Marigni; ſub Carolo VII. D. de Gyac, & Camus de Beau-lieu, regij ærarij primi quæſtores, alieno ferro cadunt. miſerum, quòd Regibus auctoribus. Paria propè paſſus

Petrus

Petrus des Essarts, centum francorum millibus damnatus.

Nunquã exasperandus Princeps in uxorem & filios.

Incidisti in exasperatum in filios, in matrem, in agnatos? ne accende iram, ne foue, memor Othonis, qui cùm in matrem Rheni Palatinum incendisset, dignissima sceleribus pręmia retulit: cùm pace inter matrem filiúmque compositâ, linguâ & oculis exsectis, exemplo posteritati fuit, quàm malè tutò in propinquo sanguine inimicitiæ prouocentur. Idem accidit Gimoneræ, qui sub Francisco & Galeaceo Mediolanensibus Ducibus fortiter felicitérque rem gesserat, cùm à Principis matre Galeacei fratribus inimicissimis sibi traditur.

Aulicorũ ingeniis se accommodet.

Laborandũ deinde seriò in cognoscendis aulicorum ingeniis. Sunt iuuenes, quos ferè videas præfidentes, omnia sibi spondentes, fastu turgẽtes, faciles vt in fidem, ita & in iram; incautos in periculis, improuidos, futurorum ignaros, pręteritorum immemores, præsentium amantes, liberales, varios, nusquam certò figentes cogitationem, amicitiarum æquè ac inimicitiarum prodigos. aliquid in his largiendum ætati, aliquid indulgendum. contrariis interim studiis, sed magna moderatione à vitiis ad virtutem ducendi, vt nec abduci se ab illis sentiãt, nec ad hanc adduci.

Sunt senes; quos plurimùm deprehendas cautos, subdolos, prouidos, incredulos, suspicaces, diffidentes, timidos, auaros, morosos, inamœnos, duros, nullis nisi sibi ignoscentes, nisi sibi indulgentes, in reprehensionibus seueros, acres in monitis, immemores iuuentutis suæ. cautè cum his agendum, præmeditatè: ætati etiam venerario sua tribuenda.

Sunt

Sunt nobiles, quos maiorum nomina supra reliquos efferunt. hos reperias in perpetua auorum atauorúmque narratione, in sui laudatione, reliquorum contemptu, ambitione tumidos, ac, cùm non infrequẽter ignauissimi, rerúmq; propè omnium ignarissimi sint, omnibus se anteponentes, sola interim maiorum, non sua virtute aut gloria magnos. honores his impende, magnificè habe, lauda, venerare.

Sunt diuites; quos insolentia ferè comitatur ac superbia, diuitiarum comites. omnia hi sibi persuadent posse. tanta fiducia auri est. nihil tamen insolentius nouis opibus, nihil tenacius, inhumanius nihil, arrogantius nihil. Declina quisquis sapis hos scopulos, familiaritatem & congressus fuge. non potes? animum antè para & arma fortibus cogitationibus. multa hîc inciuilitas intercurret, fastus multus. perfer; & vicisti.

Sunt externi; cum quibus ferè retractiùs; exporrectiùs cum eiusdem gentis agendum. & ferè magis coalescunt animi eodem cælo nati, educati similitudine quadam sui: disiunguntur, quos regna & educatio disiunxit.

Sunt quibus imperat aurum. quales aulicorum plerique, qui plerumque tantum affectuum deferunt, quantum tu donorum: amicitias enim cùm pecuniâ metiantur, tantum amicitiarum, quantum tu pecuniarum, afferunt. ne fide. fide incorruptis, & quorum manus munera ignorãt, non vxoriæ, non domesticæ, non donorum diuites sponsiones, non præsentium fulgor, non futurorum spes flectit, aut à recto bonóque deducit.

Sunt inter hos omnes, qui plurimùm apud Princi

Principem possunt. amicos hos para. per te non potes? per domesticos & familiares illorum para. etiam eme in caussa bona. ita tamen te illis adiunge, vt non offendas æmulos. vtrosque potiùs cole: clàm hosce, illos apertè, si vtrosque apertè sine alterius partis offensione non potes. Nec difficile aliquos sibi domesticorum parare. per hos aditus ad dominos patebit: à quibus plus plerumque, quàm ab ipso Principe sperare potes; maximè, cùm de illo agimus qui regni gubernationem in suos coniicit, cùm per horum ferè manus regia beneficia veniant. Quo maiori studio, quisquis sapit, cauebit ne quem domesticorum Principis offendat. nam licet prodesse non omnes possint, obesse tamen possunt, & solis criminationibus plus euertere, quàm reliquorum omnium studia promouere. Cauebit etiam, ne in dignitatum ambitu cum longè potentioribus in certamen descendat. ferè enim inferiores potentiorum inimicitiis impares sunt, vt plus meritò damni à potentiorum hostilitate metuere, quàm à dignitatibus emolumenti sperare debeamus.

Omnes beneuolētiā vincat, etiā aulæ infimos.

Cùm verò amicos sibi parauerit magnos, non negligat inferiores, etiam aulæ vilissimos: è quibus quosdam beneuolentia, alios comitate, hos humana ac vltronea compellatione, vultus serenitate, illos officio ac muneribus paret. Ac licèt aulica illa complacentia ferè in adulationem degeneret; vitari tamen vitium potest. & non omnibus omnia factus Apostolus? Aliorum ergo se ingeniis attemperabit aulæ sectator, tantùm ne improborum. ita Alcibiades Athenis Oratoris ac Philosophi personam induit, seue-

rioris viri apud Lacedæmonas, bellicosi apud Thraces, otio dediti apud Ionios, fastuosi apud Persas. Imitabitur aulicus, inter lætos hilaris, grauis inter maturos, inter doctos eruditus; inter indoctos eruditionem teget, inter mœrentes gaudia. læta tamen tristibus misceri, si mœror permittat, probem; magis etiam, si pellendo dolori opportuna.

Improborum consuetudinē fugiet. Fugiet verò omni studio improborum consuetudinem, eorum maximè quos in pocula & libidinē effusos viderit, quos in aleam prodigos, in iracundiam celeres, in vindictam pręcipites, in contentionem & ferrum faciles, in detractionem pronos deprehēderit; ne iisdem inuoluatur malis, & discat, quod serâ postmodùm pœnitudine ignorasse vellet. vitiorum enim familiaritas, periculorum familiaritatem adducit; & pares delictis socios arbitramur: nec eripere se facilè crimine & periculo potest delinquentium socius. & nescio quis damnandus pudor in delicto pedem referre vetet. & improba aulæ regula est, generosi animi esse non destituere in quocunque conatu socium, & occumbere etiam in mala caussa gloriosum. quod in contentionibus & ferro innocentissimis non rarò vsu venire solet, vt sanguinis & mortis socij sint, qui delicti non fuerunt. Retrahet ergo pedem, dum licet, vir prudens, ne, dum velit, non possit; & tuta eliget, nec vltrò & grauitò se malis induet, nec tam caro amicitias emet, nec fortunas suas, honorē, vitam, alterius temeritati aut libidini cōmittet.

Neque aulæ tamen omnes tales: sunt minùs improbæ, sunt probæ. perraras has esse scio. sed & Orientis alitem esse memini, de singularitate famosum,

amosum, de posteritate monstruosum, & eo magis portentosum, quia vnum. Eadem de aulis cogita. Phœnicem fors reperias, dabit Belgium in ALBERTO & ISABELLA. Fortunatũ regnũ, beata aula, in qua casti Principes casta ducunt agmina, quæque plus de Regione redoleat, quàm de aula (vidimus Belgæ :) & in qua Principum vita moresque in omnem virtutem viam sternunt (factũ à magnis ALBERTO & ISABELLA.) Incredibile enim est quid Principis exemplum in vtramque vitam efformandam possit. ferè enim ex illius moribus finguntur reliquorum. Vt, si Principem dederis virtutibus quaqua parte instructum ac munitum, nihil opus præceptis sit : vltrò ac cæco quodam impetu sequentur, vt filij patrem, referéntque mores illius. Probi huius sunt? probos dabunt. improbi? improbos. tantum in vtramque partem momentum Principis mores habent, vt corporis etiam bona maláque domestici imitentur, tanquam si vnius matricis arboris decidua semina cogites, quæ sub illius vmbra latè sparsa arbusta protrudant noua. Et potentiora longè sunt in imitationem facta dictis. & elinguis illorum locutio plus potest in cohortationem.

Principũ ferè mores imitãtur aulici.

Quòd si sua virtuti præmia steterint, suæ vitiis pœnæ, ad virtutem decurrent omnes. Vt dictum verè sit : *Quis enim virtutem amplectitur ipsam, præmia si tollas?* Addo: Quis non amplectatur, præmia si dones? Ingens incitamentum præmia & pœnæ sunt. neque quisquam facilè tam fatuè malus est, vt, si probitati iungantur præmia, non incumbat illi; si verò improbitati socientur pœnæ, non fugiat illam: vt, si non impellat amor,

Magnũ calcar ad virtutẽ præmia sunt.

repellat timor;si non inuitent præmia, deterreant damna.ac licèt natura illum ad vitia non ducat, sed rapiat; frænum tamen impotenti huic dominæ iniiciet,& magnis illius conatibus,maioribus occurret. Quòd si dominatum illius excutere nec seriò velit, nec possit; continebit tamen vitia,ne erumpant,& tanquam compedibus stringet, & domestico includet carceri. aut, si domi improbus esse pergat, palàm probitatē amplectetur,fiétque paullatim vt probitatis simulatione aliquid illius imbibat, & publica virtutis assuetudo ad priuatos mores transeat:aut sanè metu domesticæ retegendæ improbitatis, intra priuatos etiam parietes se contineat,& bonus esse assuescat,cùm malus esse desierit.

Probitati studendum etiā sub improbo Principe.

Quòd si improbis moribus Principem nactus fuerit,probitatem tamen colat eo seueriùs, quo Principem plus in omnia effusum vitia senserit:nā & improbitati probitas admirationi est: & quo remotior ab hac est,eo plus miratur.admiratio verò laudem prouocat, vt amare incipiat, quo carere se videt. Et ferè ita comparatum est, vt, cùm minùs fidas scelerum socio(vereri enim meritò potes, ne crimen in te vertat, quod consueuit in alios)plus certiúsque viris probis virtutúmque cultoribus tribuas. facilis enim in probitatem fiducia est, & credere audemus,certi de fide.quæ fiducia eo maior est,quo maior probitas est:quæ dolos fraudésque cùm ignoret, non facilè diffidētiam in Principe prouocat.Ac licèt improbus Princeps ad internam morum familiaritatem non admittat virtutum studiosos, quòd testes tales delictorum suorum refugiat; arduis tamen ferè, & à quibus regnorum incolumitas pendet,

Probitatem in suis Principes amant.

pendet, optimos committit, certus de fide & virtute: sceleribus verò eos adhibet, quorum oculos non erubescit. criminum paritas audaciam prouocat, nec veretur oculos pari scelere saucios, pari natantes. Quare si incorruptum,& iustitiæ amantem quemquam suorum Princeps deprehenderit,iuri dicendo præficit; si fortem, militiæ;si doctum, cathedræ aut togæ;si castum, vxoriæ aulæ; si sobrium, epulis & poculis; si parcum & vigilem,ærario; si industrium,vectigalibus; si prudentem, gubernaculis; si solertem, legationibus; si secretorum tenacem,consiliis; si pium, sacris; si constantem & intrepidum, periculis adeundis & repellendis; si candidi pectoris & oris, & concreditorum fidum custodem,epistolis & calamis; si generosi virum animi, arduis quibusque subitò irruentibus. in quacunque demum arte aut scientia magnum clarúmque repererit, iisdem præficiet, non tam dissimilium amore,quàm vt regno rebúsque suis consulat. quanquam inest quædam vt admiratio,ita & amor,& desiderium virtutum quibus caremus & destituimur; vt, licèt in nobis non amemus,in aliis tamen probemus.Quin adeò cõsule vitiis vndique obsessum;quære,quid seposito affectu,ratione consultrice,concedi sibi à Deo optaret,vitia an virtutes:has amplectetur.ita etiã impurus continentes laudat, superbus humiles, intemperans sobrios, mites iracundus, veraces mendax,fortes imbellis,indoctus doctos.ac quãuis æmulatione quadam & inuidiâ non rarò extimulentur;hæc tamen magis inter pares exsurgit, quàm inter dissimilium morum & studiorum.

Probissimos quosque etiã improbi Principes publicis muniis præficiunt.

CAPVT XII.

Quid faciendum iis, qui adlecti sunt in Principum familiaritatem?

Eccli. 13.

MEMOR ante omnia Sapientis, *ditiori te ne socius fueris. quid communicabit cacabus ad ollam? quando enim se colliserint, confringetur.* Nil promptius, quàm figlinas ollas, ferreis si illidantur, comminui. Quo magis inuigilandum iis est, qui necessitudine aliquâ ferreis Principum ollis affigulati sunt, ne è vicinitate & contubernio in illas incurrant. Quod ne fiat, documenta hæc in cautelam præscribo.

Non præ se ferant, se multũ gratiâ apud Principẽ valere.

Nunquam præ se ferant multum se gratiâ & auctoritate apud Reges valere. nimis magnæ inuidiæ ostentatio hæc patet. Et sanè nemo prudens nouæ æmulationi, cùm vitare possit, materiam vltrò præbebit. quinimò extenuabit gratiam, potentiam deprimet, opes teget. adiacent nimirum his odia, & crescentibus illis, crescunt, in domini caput ruitura.

A regio ornatu abstineant.

A regio vestium cultu cauebunt. Infra Reges sit, qui Regibus paret. Sanè vbi vestis Regem loquitur, animo circumferre Regem arbitramur. ab animo nimirum vestis, quæ si regia, regiam esse mentem necessum est. & non index animi vestis? totum pectus vestes pandunt, nec alia maior odiorum in plebe materia.

A regio apparatu in mensa abstineant.

Nec augustior mensa Regem testetur. nolo sordidam; sed neque cum regia de splendore certare velim. mediocritas hîc semper laudata. nemo pru

mo prudens profundit in mensa, inter æmulos promulganda. & crescunt ferè non iam inter manus epulæ, sed inter inuidentium ora. obfutura sapiens vitabit, nec gratuitò inuidiam magno emet. veniet inempta.

Omnē laudē in Regem transferant.

Si quid factum laude dignum, nihil prudentiæ aut ingenio suo ascribet: in Regem laudem omnem transferat. contentus ipse fecisse sit, tota dignatio in Regem eat. si quid verò aduersi euenerit, infelicitati suæ tribuat. Nunquam damnasse Regem tutum fuit; laudasse, semper, etiam in non laudandis. Inuidiam proinde in se potiùs transferat, quàm in Regem. neque hanc vnquam excutiat à se, vt Regem oneret.

Regis cōmodis studeant.

Regis in primis regníque commodis studeat, profundátque adeò sua, vt publica tueatur. Crescent illa, his crescentibus, & sine inuidia incrementa sument, ac vltrò etiam se ingerent; dignissimúmque opibus putabunt, quem profundere suas viderint publico bono. Vt ille dignissimus regio contubernio ac familiaritate sit, in quo nullus in Regem amor propriis implexus commodis est. vt verum sit illud Gregorij: *Nullus fidelior tibi ad consulendum esse potest, quàm qui non tua, sed te diligit*; te, non fortunā tuam, non opes, honores, potentiam. Discrimen inter duos regios ministros non indignum relatu refert Stapletonus. *Morus à prima ætate vsque ad annū vita quinquagesimum in Republica versatus, in tota vita sua nō auxit censum vltra sexaginta aureos annuos, aut paullò amplius.* subdit: *Et viuit iam in Anglia, qui talibus officiis, infra quinque annorum spatium, censum ad sexaginta millia aureorum acquisiuit.* Morus omne studium suum augendis regni

regiísque opibus, honoribus,commodis sedulus impendit;alter exhauriendis regni & regiis opibus,suis augendis.

Nullam Regi timendi materiam dent.

Seriò caueat, ne quam Regi timoris materiam præbeat. ferè enim in ferrum regius transuolat timor,ac non nisi sanguine finitur.Et quis amet metum?aut quis se hoc nō liberet,si possit? & quid facilius Regi, quàm priuati sanguine metum discutere? laudabit etiam populus ferrum,quo se in libertatem Rex vindicauit,& per vnius latus excussit timorem. Nunquam tutò sceptra timent, nec sicca morte finiunt metum.

Caueant à cliētum turba.

Nunquam magna clientum turba claudi sibi in publico latus permittet. in comitatus potiùs ibit, nec seruorum educet exercitum. sat magnam inuidentiam etiam in summa moderatione experietur. Quid? quòd illi ipsi qui longo agmine latus cingunt, & obsequia mentiuntur, primi odia foueant,primi spargant.& dum gratiam inuidi venantur, nocitura iaculantur. decrescere infra genua vides, animus odio natat. & quem ore,oculis, manibus, pedibus venerantur, totis animis auersantur, & ferrum pro cultu apprecantur.

Ostentationē vitent.

Fugiat verò cuiuscunque magnitudinis ostentationem, ne quacunque etiam in re æquari videatur velle Principi suo; cùm omnis magnitudo æqualitatis impatiens, nec superiorem ferat, nec parem, zelóque quodam impotenti in magnitudinem sui feratur. & licèt ingenti in hos suos Reges amore rapiantur,maior tamē semper amor sui quàm alterius est.Seponit proinde amorem alterius,vt consulat suo.&,si aliter non potest,ferro secabit amorē. Impellunt dein æmuli, (qui

(qui nunquam deesse ad magna properantibus aut prouectis solent) Principem ex æmulæ magnitudinis metu, in secures & venena, ne vnius magnitudo viam reliquis præcludat, aut Regis minuat; quam cùm lubentes ferant omnes, tanquam à Deo imperatam, tum ascititiam ac adoptiuam non ferunt. cogitát quales antè viderint, quales nunc pati cogantur. nec ferunt supra se tolli, quos natura pariauit, aut infrà etiam posuit, solúsque regius fauor supra reliquos extulit.

Ab omni deinde insolentia remotissimus sit, quisquis perpetuare exoptat. Zelotypiâ plurimùm Reges laborant. non ferunt æmulum sceptra; &, cùm timoribus ferè natent, eunt à suspicionibus & metu in sanguinem. Intactam proinde regiam auctoritatem transeat. tetigisse hâc, periculi semper plenum fuit. nemo inambustus tetigit. ignis est. ne fide ignibus, etiam de longinquo amburunt. Fugiat ergo omnem vanam ostẽtationem, iactantiam omnem. quo modestior submissiórque quisque fuit, fuit tutior. securitas à modestia, periculum semper ab insolenti fastu fuit. De Hephæstione Alexãdri Magni Curtius: *Secretorum omnium arbiter, libertatis quoque in admonendo eo non alius ius habebat; quod tamen ita vsurpabat, vt magis à Rege permissum, quàm vindicatum ab eo videretur.* imitare modestiam. *Insolentiam fugiant.*

Nunquam proinde se supra reliquos efferat, memor prioris fortunæ suæ, veterúmque amicorum. Imitetur figulo natum patre Agathoclem. aurea hic & figlina pocula iuxtim ponere solitus, vt præteritorum memoriâ præsentium fortunam temperaret. Quid? quòd ferè maiora quisque vouere soleat illi, quem in magnis modestũ *Submissionẽ sectentur.*

ſenſerit. tantum modeſtia comitáſque conciliā- dis animis valet, etiam hoſtes in admirationem ſui rapit,& odia ponere cogit, & imperia ferre ab aratro nata,ſi aratrum ſuum redoleant,prioris nimirū fortunæ memoriam, ac moderationem.

Primas partes aliis deferant.

Primas autē partes vltrò aliis offerat. Nulli dignitatem ſuam adimit comitas,nulli decus ſuum humanitas. quin adeò addidit ſemper aliquid honoris ſpontanea honorum oblatio. ſed & inuidiam modeſtia minuit, & odia comitas extinguit:nec prærogatiua grauis eſt, ſi ſociata benignitati fuerit. Arrogantiam aſpernamur in omnibus,etiam in Regibus:comitatem amamus, & ferimus etiam ab inferiore huius manu doceri, moneri. Nullum verò ſalutatus inſalutatum tranſeat; præueniat etiam plurimùm. Incredibile quantum hæc comitas vitiorum tegat, quantum odiorum ponat, quantos laudatores inueniat.

Faciles aditus aliis præbeant.

Faciles etiam aditus accedentibus præbeat, ex infima licèt plebe ſint: quorum ferè vt liberiores voces ſunt,ita plus aut nocituræ,aut profuturæ. ſoletur mœrentes, erigat iacentes,placet indignantes,medicámque vbique malis manum admoueat. nunquam hæc auctori ſuo mala pepererunt, pepererunt profutura & bona. Nec interim alat ſpe longâ, trahátque in annos. diſertè potiùs rem omnem,ſpemque omnem aperiat; ſed ea benignorum verborum comitate, vt ab amico pectore nata videantur. inter beneficia ponent negata,ſi negata citò. inanis ſpei lactatio in odia vertitur.

Caueant nequid aduerſi in commiſſa ſibi gubernatione eueniat.

Quòd ſi Principis ſui beneuolētiâ,ad prouinciarum aut locorum gubernacula prouecti fuerint,

rint, caueant ſtudioſè, ne quid aduerſi eueniat: ſiue enim culpâ aliquâ, ſiue nullâ ſuâ, inter tot æmulantium de potentia linguas, accuſationem nunquam effugient, damnationem perrarò. & vt non omni Principis gratiâ excidant, ſentient luxatam.cùm ex euentu ferè res non vulgò tantùm, ſed & Principes metiantur. vt etiam ſi è temerario & fatuo conſilio & auſu, res fortuitò feliciter ſucceſſerit,prudentiam admiremur,laudemus:ſin prudenti conſilio, & fortibus auſis euentus non reſpóderit; rem totam damnemus, non tam infelicis euentus cauſſam, quàm infortunatum ſucceſſum conſiderantes,qui ex iis euenire plurimùm ſolet, quæ nec humanâ auerti, nec præueniri prudentiâ aut arte poſſunt. Quo magis omni conatu incumbendum, ne diſplicitura Principi eueniant,cuius ferè vt ob fortunatiſſimas res leuis gratia,ita ob infelices grauis indignatio eſt: neque vllæ magis voluntates, in vtramque partem,quàm Principum, mobiles,vt quæ è ſummis fauoribus,ad ſumma odia,inde in ferrum tranſeant.

Liberalitatem ante omnia colat,quæ vna potenter inuidiam perimit,amorem prouocat.Neſcit indignari beneficio obſtrictus, aut ſanè non audet:&,vt animus adſit indignabundus, pudor retrahit, & vel hoc ſolo nomine ne ingratus audiat,premit nocitura.Valida ſanè ſpongia munificentia eſt;quâ ſolâ,quidquid propè damnandorum, aut deletur aut integitur: & neſcio quo modo etiam hoſtem amemus munificum. Cùm verò liberalitatem in omnes, tum in plebeios probem, qui & tueri audent, & palàm laudare etiam damnanda. audaciſſimus quiſque egentiſſimus *Liberalitatē ament.*

tiſſimus

tiſſimus eſt. nullus hunc pudor retrahit. accepta beneficia cogitat, non cogitat reliqua; tantúmq; virtutis habere arbitratur, quantum beneficiorum contulerit. Virtutum nimirùm apud hos menſura beneficia ſunt, vt ille optimus illis ſit qui beneficentiſſimus eſt.

Amicos parent. Meminerit in ſecūdo fortunæ ſuæ curſu amicos parare, in aduerſis præſidium. prudentiſſimus ſanè quiſque in copia ſeponit, quo egeſtatem tueatur. futura ſapiens proſpicit: ſolis præſentibus temerarius inſiſtit. laudatus à Domino villicus iniquitatis. imitetur quiſquis omni ſæculo fortunæ in magnis ludibria intuetur. Nec difficile amicos magnâ fortunâ parare, cùm ferè amicitiam beneficiis metiamur; benefacere autē in illa fortuna facillimum ſit. certè ſi veri amici non fuerint (quales eſſe non poſſunt qui ſuis cōmodis amorem metiuntur) hoſtes non erunt. nō laudabunt? non damnabunt. non propugnabunt? non deprimENT. nam vel ſola eos verecundia continebit, &, ſi amica non reddent, inimica nō inferent. non dabūt oſcula? ſed nec venena propinabunt. non erigent labentes? ſed nec altiùs deprimENT pudore reluctante.

Nunquam metum deponant. Metum denique nunquam deponant. Securè vixit, qui timuit: ſecuritatis enim magiſter timor eſt; periculorūm, nimia fiducia ſui. nam vt rariſſimus in plano, frequens per præcipitia lapſus: ita timidè per abrupta gradienti ſecuritas adiacet, temere procurrentibus pericula. Meminerit verò illud Scripturæ: *Rex Aſſuerus exaltauit Aman filium Amadathi, qui erat de ſtirpe Agag; & poſuit ſolium eius ſuper omnes Principes quos habebat. cunctique ſerui Regis, qui in foribus palatij verſabantur,* *Eſther. 3.*

*ſabantur,flectebant genua,& adorabant Aman.*nec multò,*ſuſpēſus eſt Aman in patibulo,quod parauerat Mardochæo*, & *decem filij Aman ſuſpenſi ſunt.* Eſther 7. Eſther 9.
Eadem reperies ſub primis Imperatoribus,Regibus, Principibus. & neſcio an vlla funeſto hoc noſtro fæcundiora malorum ſæcula fuerint.nullum propè Europâ totâ regnum ſine priuatorum horum ſanguine.O nimis fertilis ſanguinū ætas, quàm ludis in purpura!bis tinctam,cocco & ſanguine, nec ſaturari tamen, nec expleri ſitim,ſed nouo ſēper auctu creſcere quis credat?imò quis non poſt Germaniam, Hiſpaniam, Galliam,Italiam, Angliā, Belgium,retrò ferat pedem?O reprime audaces greſſus quiſquis cōiunctior Principibus es.time quiſquis quacunque cauſſa adlectus, ne oriare poſteritati in exemplum, tuis in mœrorem, inimicis in gaudium. alieno cautior ſanguine fige pedem.ne fide purpurę bis tingendæ. quid vltrò ruis in ſecures ? exempla te terreant Lyſimachi regis in Teleſphoro Rhodio, quem ex amico,truncatis auribus,naribus,in cauea, beſtiarum more pauit;Claudij in Narciſſo, Cōmodi in Perennio,Seueri in Plautiano,Conſtantini in Ablauio,Frederici II.in Vinea,Ioannis II.Aragonum in Aluaro de Luna,Petri Aragonum in Cabrera, Philippi in Broca, Henrici VIII.in Thoma.Taceo Craterum,Stiliconē,Flauium,Eutropium, Beliſarium, Petrum Laudois, Gauerſtonum,Eſſexiæ Comitem, alióſque innumeros. & ô nimis orbi notus Tiberij Seianus!

—Sed quo occidit crimine?quiſnam
Delator?quibus indicijs?quo teſte probauit?
Nil horum.verboſa & grandis epiſtola venit
A Capreis.bene habet.nil amplius interrogo.

Adſen

Adſentior Poëtæ. & quis damnet Reges, aut poſt Seianum fidat? ô aulas ſphæriſteria! & ô quotquot in illis regiæ pilæ! Scribebam hæc, cùm venit in manus Seianus alter: nec totus venit, qui nuſquam erat. venerunt tamen hæc fragmēta ab æmulo primorũ orbe calamo. & neſcio an quidquam debeat veteri Satyrico. ſanè nec Romani ſermonis elegantiâ vincitur, nec acutè, prudenter, fortiter dictis. ô quis inuidit totum? nunc defruſtati corporis fruſta lego & trado.

Eheu rerum vices!
Gallicum Seianum
Regno propinquum, Regi proximum.
Pœnitens aut fatigata
Fortuna deſtituit.

Et ego deſtituor ſequentibus. ô quis inuidit mihi & orbi corporis medium? Sequitur:

Tracto, diſcerpto, nullibi, aut vbique ſepulto.
Eheu quàm diſſimili
Exitu clauditur aulicorum fabula!
O rerum vices! ô fata!

Quid potuit doctius? & hîc iterum lacuna. accuſat dein fortunam ſi quid coniicio:

Crudelior in morte, quàm liberalis in vita,
Auro quem operuerat,
Humo negauit contegere.
Nec membra, viator,
Fas inſepulta ſpectare.
Trucidati vaſta macellum ciuitas facta eſt.
Cruorem reperies,
Oſſa ſi quæris.

Iterum inuidit chartæ meæ fortuna. defruſtata hîc aliqua. niſi pœnituiſſe illam credam etiã horum. Quò ruis doctę poſteritatis æmula, quę nobili

bilitare hanc chartã noluisti tam docto calamo? quid dicã? ô, veriùs, nimis ingeniosa! quæcunque enim dedit fortuna, imitari corpus voluit Seiani noui; miserique adeò corporis, & ô infelicis! vestigia sequi. ô docta nimis vmbra, & infortunati corporis felix vmbra! qua vna post laniatus & cineres, coalescere in fortunatum corpus potest, & viuere, meliore magni huius calami vitâ, quàm suâ. suâ infortunata, hac felix. ô multa ab hac manu, nulli veterũ cessura! Redeo ad Tiberium. *E viginti, quos sibi supra veteres amicos ac familiares depoposcerat, velut cõsiliarios in negotiis publicis, vix duos aut tres incolumes præstitit. ceteros, aliũ alia de caussa perculit, inter quos Æliũ Seianũ, quem ad summam potentiã prouexerat, collegámque sibi in consulatu assumpserat, spéque affinitatis & tribunitiæ potestatis deceptũ, astu & dolo subuertit. Seiani dein notos & familiares persecutus.* Hæc Suetonius. De Cleandro verò Commodi Herodianus: *Iussu Cõmodi occiditur, & quotquot illius amici erãt, ad vnum omnes contrucidati, tractáque per vrbẽ cadauera, & in cloacas abiecta. Hic finis Cleãdri fatorũ fuit: quasi in vno illo velut ambitiosiùs ostẽtaret natura (vt sic dixerim) humana, posse ex infimo loco ad supremũ fastigiũ euehi hominẽ, atq; euectũ dein rursum deturbari, quãlibet exiguo atq; insperato fortunæ momento.* De Magno Alexãdro Curtius sub nomine Hermolai: *Attalus, Philotas, Parmenio, Lyncestes, Clitus, quantũ ad hostes pertinet, viuũt: stãt in acie, te clypeis suis protegunt, & pro gloria tua, pro victoria vulnera excipiũt. alius mensã tuã sanguine suo aspersit. alius ne simplici quidẽ morte defunctus. Parmenio indicta caussa trucidatus est, per quem Attalum occideras.* Calisthenẽ verò *optimis moribus artibúsq; virum,*

virum, à quo reuocatus ad vitam erat, non tantùm occidit, sed etiam torsit. quam crudelitatem sera pœnitentia consecuta est. Parmenio dum *traditas à Polydamante regias litteras cœpit legere, lætatúrque de aduentu amici, vti imperatum erat,* à Cleandro occiditur, *cæteri exanimem quoque confodiunt.* O quid fidis regnis,& ô nimis longam regiam manum,nimis propinquam! pro accusatore, teste, iudice, ferro & flamma est. ô fuge hos ignes, fulmina,de longinquo nocitura.quid facient de vicino?ô nimis fugitiuam, similem nubibus!inter binas rosas mille spinas, bina inter oscula mille sicas,pro tenui mellis fauo plena fellis dolia, pro viola vna vrticas mille, pro rore saxa pluunt.pro modico vino modica propinant toxica. ne fide, vt prudenter Sidonius Hecdicio viro magno:*Si quid nostratium precatibus acquiescis, actutum in patriam receptui canere festina, & assiduitatem tuam periculosæ Regum familiaritati celer exime.: quorum consuetudinem spectatissimus quisque flammarum naturæ benè comparat, quæ sicut paullulùm à se remota illuminant,ita satis admota sibi comburunt.*

Sed vnus aut alter inter carorum amplexus deposuit animam.plures in inimico,aut carnificis ferro.Quid circumspicis paucos?plures time. ex illis esse potes?magis è pluribus.quid tam dubiæ rati salutem credis? tutiora prudens elige. Sed magna speras æterna cogita,& illi famulare, à cuius dextera nullum ferrum, nullæ Anglicanæ secures; nulli Gallici sclopi, crux & ignes; nulla Germanica vincula; nulli Iberici cultri, nulla exilia;nulla Hungarica venena;nullus carnifex Batauus; nulla Italica theatra sanguine purpu

purpuratæ. Et quid post hæc speras? è viginti vix vnus, omni sæculo, omni regno, integrum corpus monumento intulit. audeo, è triginta vix vnus liberam viâ suâ animam emisit. Quid ergo tot funestis diues omnium ætatum exemplis, fatuâ spe luderis? ô inanes cogitationes nostræ! effugia speramus inimico vndique ferro, & magnis cadaueribus cincti, & nudo iugulo nouaculam excutere paramus; bis infelices, temeritate in præsenti, exemplo in posteros.

CAPVT XIII.

An simulatione aliquando vtendum?

SIMVLATIONE non rarò opus; vt nec videre te, nec audire, quæ vides, quæque audis, sentiant. Factum à Senatoribus Romanis, ne profundas Tiberij simulationes, fraudes, insidias, scire viderentur, damno suo, emolumento nullo alieno, néue exasperarent commotos Imperatoris animos, & occasionem darent ad deteriora flectendi. Factum à Germanico, æmulatione metúque à Tiberio reuocato. crescere volebat, & in spem regni venire, quem fortia bello facta, claríque in manu triumphi, dignissimum sceptro pronunciabant. ergo reuocare placuit tanquam in honorem. venit Germanicus, caussam simulauit. Factum etiam à Demetrio Philippi Regis filio; parêre maluit, quàm paternas simulationes augere, aut retegere. Illud verò dignissimum Liuiæ ingenio, cùm rogata, quibus modis Augusti animos parasset, *Nec curiosiùs,* *Simulatio nõnunquam adhibenda.*

N ait,

ait, *mariti consilia résque perquirendo, cognitásque dissimulando.* Ab eadem prudentia vetus illud: *Principum secreta ne curiosius scrutare: si scias, nescire finge.* Fuit illud simulationis genus nobile, quo M. Claudius Marcellus nobilem Nolanum Bantium seditionem parantem, re simulatâ, laude retraxit, & fidum sibi populóque Rom. fecit. Nec illud minùs laudatum; cùm Datames Persarum Dux fugam parantes equites, simulatâ fugâ, animat, laudátque, soláque verecundiâ in hostem ducit, fortitérque pugnare docet, & vincere. Nunquam verò magis simulatione opus, quàm cùm apud illos agis, in quorum manibus vita salúsque tua est; vt etiam iniuriam accepisse iniuriam esse neges, contumeliam non agnoscas, ignores dolos tanquam insidiarum nescius: nisi quòd clàm mederi his malis prudentis sit. hoc qui potest, magna sperare à Principibus potest. qui cùm nec redargui à subditis, nec doceri velint, nec fraudes suas retegi, lubentes benefaciunt, si quos senserint magnâ hæc moderatione tulisse, quòd obstrictos se talibus videant; ac licèt palàm non agnoscant, beneficiis tamen medentur, quæ Principibus semper ad manum sunt.

Simulatio prudentia socianda. Magna tamen in omni hoc genere opus prudentia. neque enim semper simulatio probanda. Peccauit in hoc genere Vitellius, qui insigni ignauia Vespasianæas copias virésque dissimulauit, nec antè aperuit, quàm oppressus ab iis iacuit. Sed neque semper crimina dissimulanda, ne audere deteriora discant, cùm impunita transiri scelera viderint. quare non semper eundum in sanguinem, nec ignoscendum semper. Si pecca-

tum

tum vniuerſim à populo, & diſſimulari poteſt, diſſimulatione prætereundum delictum. ſi tranſiri nõ poteſt, in pauciſſimos eat pœna, terror in plures, nec tamẽ vltra metũ quidquã in omnes.

Mendacium omne fugiendum.

Cùm verò diſſimulare virum prudentem putem aliquando poſſe, aliquando debere, cùm aut priuatum, aut publicum bonum ſimulationem depoſcit; tum mentiri nunquam puto debere, nunquam poſſe. Et ſanè mendacium omne libero ac ingenuo indignum Romani putabant, ſeruiléque vitium eſſe, nec cadere in generoſum pectus poſſe, non debere: quod antè vitam proiiciet, quàm illam mendacio commaculet. O quis mihi Deus largiatur omnes tales! quàm vereor, ne de raritate ſua audiant. procul, & de vltimis terrarum finibus pretium eorum. Illud verò quàm fatuum in hac mentiendi licentia, nolle videri mentiri cùm palàm mentiaris? mentiri volumus, dici nolumus. erubeſcimus audire, facere pro decoro eſt. in opere gloria, in audito probrum eſt. nam & gloriamur de ſubdolè, per mendacium, hoſte, aut etiam eiuſdem contubernij ſocio, circumuento; & ridemus, quòd ſe paſſus ſit circumueniri. & ſimplex deinde audit, qui mendacio luſus eſt: audire non vult mendax, qui dolo malo luſit. dicis? exſurgit in enſem, vt mendacium ſuum ſanguine tuo lauet. Quid orbe ſtolidius toto? gloriari de mẽdacio, & laudari etiã velle de æmulo per mendaciũ euerſo; nolle tamen audire magnũ hoc verbum *Mendacium*, nolle audire, *Mentiris*. Olim crimen apud Iudæos capite luendum erat, ſancta Sanctorum ingreſſum fuiſſe: nunc, cùm laudi detur mẽdacij adyta, non per ſuperficiem, ſed totâ, vt dici ſolet,

Vita antè ponenda, quàm mẽdacio maculanda.

animâ ingressum; dixisse tamen perduellionis quoddam crimen est, solo ferro medicandum, solo sanguine. ô fatue! quid de mendacio complaces tibi, quod ferro vindicas? te damna, in te sæui, crimen tuum est. sceleratius enim factum verbo est. vt adulterium & furtum grauius est, si expleueris, quàm si dixeris. atque hinc etiam meditata scelera, factis minora sunt. ac licet quædam puniantur sicca licet & adhuc innocua & virgine manu; grauiùs tamen puniũtur, cùm cruentæ manus animorum imperia expleuerunt. Et, quid commeritus est, qui vera dixit? qui album album, amarum amarum esse? vis dicat album nigrum, amarum dulce? & ferro vis sæuire, ni mentitus fuerit? vllane fatuitas vllo sæculo maior? Idem dico de mendacio. vis dicam verum falsum, aut mentientem vera dixisse? quid dicas de illo, qui ense vindicandum putet, si cùm vera dixit, vera dixisse dicas? Eadem fatuitas illius, qui post mendacium, & sæpè quo gloriatur, verax audire vult: mendax non vult. vult nimirum te mentiri, ne mendaci socio destituatur, & tamen, si mentiris, contemnit te & damnat, nec se suáque mentienti credit. ita nec verum audire vult, nec falsum. verum ense vindicat, falsum diffidentiâ & probro. quid agas in hac sæculi nostri insolentia? simulatione hîc opus. taciturnitas pro clypeo sit. nam cùm locutum esse pro ferro sit, siluisse pro propugnaculo erit.

Perpetua simulatio dãnanda.

Quod de mendacio dixi, de simulatione dictum volo, cùm simulationis quoddam genus mendacium sit. reperies verò non paucos, qui cùm palàm mentiri nolunt, simulationibus tamen

men frequentibus vtuntur: vt nihil certi promittere tibi ab illorum candore possis, adeóque nescias sentiant quod dicunt, an secùs. Virtutem hi palàm laudant, remotissimi ab illa. amorem loquuntur, odia intus non moritura fouent. spondent operam prodigè: ne fide; latet plerumque in diuite sponsione dolus. equum Troianum cogita, Deæ donum, sed vtero armatis grauidum. Ostentant dein se velle, quod nolunt; nolle, quod volunt; ambire, quod auersantur; auersari, quod ambiunt. damnant improbos, ipsi improbissimi: laudant probos, probitatis ignari: pietatem vultu præferunt, omnis impietatis serui. Videbis hos frequentes in templis, vt arbitreris vni Deo calidè supplices; at nunquam minùs in templis sunt, quàm cùm ibi sunt. ita alia omnia, quàm sacra cogitant. senties dein venerabũdos, ore ridente, oculis ad hilaritatem compositis, ad genua etiam tua decrescentes, & infra illa; corda felle & mœrore plena sunt. Si quid illis aduersi occurrerit, infra feminas sunt; si prospera, supra homines videas. ita nihil ipsis, si deprimas, submissius; nihil, si sustuleris, elatius. omnium amicitias ambiunt deiecti, omnium aspernantur erecti. Monstra narro. sed timenda, sed fugienda. probissimos omnino & oculatissimos in fraudem inducent. nulli verò fidos inuenies, cùm nec cuiquam fidant, ac vix ipsi sibi. perpetuis autem innatant timoribus, cùm omnium diffidentiâ laborent, omnium æmuli, inuidi. Nullus illis sanguis, vt fruantur optatis, non frater, soror, pater, mater; adeóque omnis illis pater, mater hostis est, siquæ audacibus aut improbis votis impedimenta obiecerint. nec vere- *Simulãtium mores.*

buntur cum Tullia per paternum corpus carpentum & refugos equos agere, si per illud ad imperium conscendat: nec cum Nerone ferro materna viscera secare, & verecunda vteri claustra securibus reserare, si per illa ad purpuram via sit. Quòd si per templa & sacra, & quidquid magnis abditum Ecclesiæ Sacramentis est, aditus ad magna pateat, sacratis perpetuò allisos limitibus videbis. Sin per sacrorum contemptum via pateat, conterent etiam quidquid vndique sanctum pedibus, si per calcata sacra semita ad optata sit. omnis enim his religio, sacra, pietas, Deus, administri votorum illorum sunt. Fuge quisquis sapis horum cõsuetudinem. fallent, si admiseris. nec anni toti viginti noscendos dabunt. ne crede annis. nulli hæc pectora recludent seruata centum clauibus. quos cùm tenere te arbitraberis, elabentur; quóque strinxeris magis, elabẽtur magis; & dum longo cõtubernio amicos parasse arbitraberis, senties hostes; dum vicisse beneficiis credes, falleris. nullis vincuntur. amicas pro benefactis voces reddent: facta non reddent amica. deuita. Hyænas experieris, si propiùs accesseris. venenáque iaculabũtur, vt primùm cõmoditatem nacti fuerint. ne fide mentitæ huic beneuolentiæ, nõ verbis pietatem probitatémq; spirantibus. Et memẽto veteris dicti: *Bonitatis verba imitari maior malitia est.* & illius: *Malus vbi se bonum simulat, tunc est pessimus.* Nec certiùs virus suum, quàm in incautos, mittunt hi scorpij, quibus vnicum studium de cauda nocere, & de postumo corporis improuidos verberare. caue. quà vulnus figunt, virus ostendunt. In remediis plurima. mihi diffidentia præsidium. vicit qui

Simulata pietas improba & crudelis.

Simulatoribus non fidẽdum.

qui diffidit: qui nec se, nec sua credidit. qui soli Deo & virtuti innixus humanos ridet conatus, præmiúmque ab vna probitate expectat: nec dignitates alias, quàm à virtutis manu venient ab lac? amplexabitur. non veniunt ab illa? repellet. eodémque vultu secunda aduersáque excipiet. eodem serenam fortunam nubilámque: & post tempestates malaciam sperabit, post hanc illas expectabit. Ita fiet, vt nihil illum imparatum offendat, & verum in ipso sit: Præcogitati mali mollis ictus venit.

Fugiendi dein seriò simulatores hi, quos vulgò Politicos vocamus, qui aliud ore produnt, aliud mente recondunt: ferè namque sæuiunt, & in crudelitatem abeunt, vbi imperium nacti fuerint. multa habes huius rei documenta apud Tacitum in Tiberio. agendi illius modum tradit. *Tiberio etiam in rebus quas non occuleret, seu natura, siue consuetudine, suspensa semper & obscura verba. quantóque maiore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura ad infensius seruitium.* & alibi: *Occultum ac subdolum fingendis virtutibus.* illi ingenium, *intestabilis sæuitia. postremò in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam remoto pudore ac metu, suo tantùm ingenio vtebatur*; mortuis Augusto, Germanico, Druso. quanquam nec sic dissimulationes posuit; adeóque vix cum vita. hinc illa: *Iam Tiberium corpus & vires, necdum dissimulatio deserebat.* Sæuitiam omnibus retrò sæculis inauditam agnosce. *Feminæ ob lacrymas incusabantur, necatáque est Fusij Gemini mater, quòd filij mortem fleuisset.* nec maior illi voluptas, quàm vndantem per domos maximè clarorum sanguinem videre, & manū carnificis-

Politici fugiendi.

satísque illi ad cædem erat, opibus, nobilitate, ingenio, rerum gestarum gloria, virtutibus magnos esse. De Septimio Seuero Herodianus: *Quidam è maioribus natu prædicebant reliquis, versipellem hunc esse hominem, nihil non astu & arte tractantem, simulatorem, dissimulatorémque idoneum. nihil pensi habuit, dum id efficeret quod vsui sibi aut emolumento crederet fore. quod seniorum iudicium haud ita multò post euentus comprobauit.* addit, *immitem suapte natura & sanguinarium, perfidiosum, plenum fraudis & insidiarum. eximium quemque è senatu, tum vt quisque in prouinciis genere aut opibus excelleret, omnes sine discrimine supplicio afficiebat.* De quo illud etiã Spartianus: *De sua clementia disseruit, cũ crudelissimus fuerit. occidit autẽ sine caussæ dictione hos nobiles.* enumeratis quatuor supra quadraginta. addit: *Horũ igitur tantorũ actã illustriũ virorũ (nam multi ex his cõsulares, multi prætorij, omnes certè summi viri fuere) interfector.* In quo hoc etiam perfidia plenum, cùm per filios quos captos Romæ detinebat, ducibus Nigri Imperatoris persuasisset, vt Cæsaris sui consilia proderent, *postquam eorum opera abusus est, suáque omnia ex sententia composuerat, ipsos liberósque necauit.* Potuit aliquid sceleratius excogitari? Hos verò similésque perpetuis iactari animorum tempestatibus reperies. vnde istud in Tiberio Taciti: *Si recludantur tyrannorum mẽtes, posse aspici laniatus & ictus. quin vt corpora verberibus, ita sæuitia, libidine, malè consultis animus dilaceratur. quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris, suásque ipse pœnas fateretur.* Nil mirum. nunquam doli securam mentem dederunt, nunquam crudelitas ani

animum pacatũ, nunquam vtrumque sine metu & iactatione fuit. fraus & sæuitia ferocissimi ventorum sunt, quibus pacata animorum maria insano concutiuntur murmure, & modò cælo superba minantur, modò inferorum incutiunt horrorem; & tanquam pilas, sursum deorsum iaculãtur, quidquid dorso suo fastidioso, infido, crudeli deuehunt. fuge quisquis securam vitam amas, & tanquam perimentia declina toxica. non potes? perfer, & animum obdura, & quidquid euenerit in colorem tuum muta, è malis bona eliciendo. non potes fortunis, honori, corpori mederi? potes animo. huius prima tibi cura sit. & cùm nulla prudentia, probitate nulla, insidias effugere aut crudelitatem potes, maximè in Principe; potes fortiter occumbere. nulli doli & sæuitia imperare animo possunt. & plus laudis & gloriæ è forti morte, quàm ex ignaua vita, adulationibus emendicata. nam quod in Antonium de Cicerone Paterculus, *Famam gloriámque factorum, ac dictorum adeò non abstulisti, vt auxeris: omnis posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur*; hoc de omnibus qui generosa mente fraudes crudelitatémque improborum tulerunt, dici potest. iacent inferentibus maiores, nulláque adeò re, quàm exilio aut morte pro veritate & virtute obita, nobiliores.

Interdum simulandum.

Neque interim rigorem illũ probo Stoicũ, qui nusquam, qui nunquã simulandum viro esse putãt; nõ si de fortunis, honore, vita agatur, priuata publicáque. Magnos certè viros prudẽter simulatione vsos, omnis retrò docet Historia. simulasse Moysem in fratre & sorore; Abrahamũ in

coniuge sororem; simulasse Dauidem stultitiam, necem Abner in Ioab, maledicta Semei; Saulē, neglectum suorum; Iacobum matris imperio, fratrem Esau, vetus tradit Historia. sed & Christus ipse *se finxit longiùs ire.* simulatione etiam Paullus & Petrus non semel vsi; feliciter etiam magnus Athanasius, aiíque sanctitate & rerum gestarum gloriâ magni.

Luc. 24.

Imprudentia est omnia effundere.

Et quis aut imperet prudenter, aut viuat hîc beatus, si quidquid occurrerit effundere cogatur, quacunque fortunarum, gloriæ aut sanguinis iacturâ? quis, cùm de vniuersa republica agitur, cùm de coniugum, liberorum, opum incolumitate, non putet nocitura tegi posse? aut reipublicæ familiæque suæ proditor cogetur esse, si aut tyrannus, aut hostis scrutetur illa, à quibus salus illorum pendet? Iam, si quis ferrum in alium paret, prodere cogar rogatus latentē, aut extrahere è latebris iugulandum? quid, si quis patriæ hostis ea petat, à quibus regni vniuersi salus pendet, aperire sine scelere concredita mihi potero? & pius in patriam ero patriæ proditor? Idem de coniuge, liberis, parentibus, amicis dico.

Aliquando simulandum in vitiis.

Iam in emendandis suorum vitiis, quàm prudenter sæpè Superior dissimulat, & cognita pro ignoratis habet, vt mitiùs certiúsque medeatur, vtque beneuolentia potiùs, quàm terroribus in officio contineat? aliquando etiam commodiùs fructuosiúsque monendi tempus expectat, vitátque non rarò exacerbatiores mentes, monitáque in pacatiores animos seruat.

Dissimulanda Superiorum vitia.

Multò etiam magis Superiorum suorum vitia erroréſque inferior tanquam inobseruatos transit,

transit, & ad preces Deúmque decurrit. Et, vt agrorum sterilitatem, aliáque terrarum incommoda ferimus, nec Deum aut naturam accusamus, nisi impij audire velimus; sic Superiorum ac Principum vitia toleramus. & vt in illis fœcundiores annos, sic in his morum in melius mutationes vouemus & speramus.

Iniurias contemnere nobilissimũ victoria genus est.

In acceptis verò à paribus iniuriis, monent prudentes, nobilissimum victoriæ genus esse contemnere, aut tanquam non acceptas transire, aut vt indignas habere ob quas animorum pacem exuamus. Ita quo generosior equus est, hoc adlatrantium canum minas magis contemnit. feminarum, & vilissimarum è plebe animarum est, conuicia conuiciis repellere, & illum habere victorem, qui violentiùs conuicia iaculatus est. Ferro verò iniuriam vindicare, quid nisi bellurum est, quæ laniatu sæuiunt, cùm ratione tueri se non possint? his enim pro ferro dentes, pro telo calces sunt. quanquam decentiùs hæ, quàm homines: domesticis enim illæ se tuentur armis; ascititiis, & extraneis, & aliunde mutuatis, homines. Prudenter sanè ille, qui conuicium passus & sputa, non magis retulit, quàm si asini calces passus esset, aut præteruolantium auium sordes; laudémque retulit & admirationem, & conuiciator pro asino habitus: maiúsque conuicium conuiciator è contemptu, quàm à ferro retulit. neque poterat grauius quidquam in hominem dici, quàm aut asino componi, aut infra asinum poni.

CAPVT

CAPVT XIV.

De studijs & scriptione.

Perpauci ad scriptionem idonei.

NON omnes voco. nihil stolidius. quis enim stiuam velit eruditam? quis eloquentē fullonem? quis carminantem funarium? quis verborum violis multicoloribus horrea lassantem? quin adeò, perpaucos voco. breuis, qua fruimur, ætas est, raráque studiis cognata ingenia. Iam eloquentiæ in plerisque parum, sapientiæ minus est. & quò mihi illa, si hac destituatur? naufraga omnis dictio est prudentiæ velis remísque nudata: nec quidquam ab illa speres, quàm breuia & scopulos. temeraria enim nuda eloquentia est, & dum solâ audaciâ armatur, in pœnitenda ferè ruit: séque oratorémque suum, ac non raro rempublicam, eâdem ruinâ opprimit, iisdémque fluctibus inuoluit. Sapientem ergo eloquentiam volo. aut, si alterutra carendum, incloquentem prudentiam, quàm imprudentem eloquentiam malo. Quid? quòd plurimùm, quæ virtuti ac veritati dat operam oratio, incomposita sit & simplex: parcit enim verbis lenocinantibus, & fuco oblitis, & ad gratiam compositis, & venustatem mentientibus. cùm contrà popularis oratio nihil propè habeat veri: mouere enim vult turbam, & inconsultas aures impetu rapere: quare tractandam non se præbet; aufert. plus proinde sonat, quàm valeat: vt meritò omnem talem, bracteatam eloquentiam non vnus dixerit; quæ omne suum studium in verborum luminibus ac stellis ponit,

Imprudens eloquentia damnanda.

Rara mistura prudentia & eloquentiæ est.

ponit,& in pompa quadam vernantium dictionum; tanquam ſiqua mulier inuenuſtam ſe arbitretur, niſi longo ſyrmate terram verrat, plus ſordium collectura,quò ſe latiùs ſparſerit. at illa, quæ ſanandis adhibetur mentibus, minus oſtentationis & tumoris, plus roboris habet: deſcendere in animos vult, non velare,non fucare.Et quis medicinam laudet,quæ ſuperficiem radit? nemo peritus ægros in tranſitu curat:incumbit malo, & radici manum admouet. Facit idem vir prudens:qui non quâ amœnitate prouocet aures, ſed quæ emolumenta audientibus adferat,tacitus ſecū cogitat. Atque hinc pleriq; ſapientiæ dediti,cultum omnem ſermonis abiecerunt,& cùm poſſent ornatiùs loqui,noluerūt. humilem proinde dictionem elegerunt,ne corrumperent grauitatis rigorem. Et verò diſſoluti omnino pectoris eſt quærere in ſeriis voluptatem;&,cùm mederi vis animis,ſonis tantùm aures perfundere mollioribus,non medicinā vulneribus admouere.& quis prudens nō præferat, ſi poteſt,peritum medicum, eloquentiā deſtitutum, eloquenti imperito? capitur tamen mortalium pars maxima verborum pruritu; & delectatur etiam vinculis, non ignara vinculorum. tantum inſidiæ poſſunt, vt nec præmoniti quidem vitemus. Quid? quòd vltrò induamur illis. tanquam ſi quis præſcius venena bibat in voluptatem,quæ ſcit ire in mortem.Et abducunt ferè ludibunda verba à vero,& bono.Hinc fit,vt ſine delectu aſſentiamur omnibus, nec à certis falſa diſcernamus;ignari ineſſe incredibilibus verum, & veriſimilibus mendacium. quo fit, vt non vni verum illud viſum: *Quo imperitior ſermo,*

hoc

hoc illustrior; quoniã nõ firmatur pompâ facundiæ & gratiæ, sed recti regulâ sustinetur. Non quòd infantia semper illustris, aut vera sit imperitia: sed quòd ab inculta dictione absint plerumque doli & fraudes. Non didicit mentiri simplicitas, & sua candori veritas annexa est: credas hanc indissociabili nexu maritatam.

Neque interim damno eloquentiam. probo, & laudo. sed ex illius mente, *beati, quibus concessum scribere legenda; magis, facere scribenda; beatissimi quibus vtrumque.* & voto illius: *vt tibi sermone pulcro vita sit pulcrior.* Nam solam sermonum purpuram, quam improbi mores decolorant, quis paullò prudentior probet? Est tamẽ & sua dictioni laus magna, licet vita non respondeat. quam pro ingeniorum varietate variam videbis: non dico sæculi alterius, sed eiusdem ætatis. omnes verò suadeo vt legat litterarũ amans. deligat deinde quem imitetur, cuius aut dictionem sequatur, aut mutuetur, vt ad vnum proximè accedat: aut sanè pro ingenij sui magnitudine, propriam sibi è variis dictionem paret. nam ad vnam omnes cogere, imprudentiæ maximæ est. & quis non fatuum dicat, qui omnium pedibus, capiti, corpori, calceos, pileos, vestes easdem aptet? Idem dico de ingeniis, quorum non minor, quàm corporum varietas.

Impudentia est omnes ad idem dicendi genus cogere.

Iam pro ingeniorũ varietate varia ferè exsurgit dictio, cæsuratim succincta, profluens; substructa, laxa; tenera, fortis; mollis, seuera; breuis, ampla; flore suo delectans, plus docens quàm dicens; picta, neglecta; mellea & lepore suo recreans, aut piperatâ quadã facundiâ mordicans; lasciuiens, mascula; musicos resonans sonos, inamœna;

Dictio ferè ingenium sequitur.

inamœna;grandis,humilis; lacertoſa & robore plena,elúbata & eneruis; acuta,obtuſior,erecta, ſerpens;vrbana,incompta; ornata & ad ſpeculũ compoſita,inculta;nobis, ruſtica; milléque aliis modis varia.& ineſt tamẽ ſingulis ſua venuſtas. Ita non tantùm montes & horti delectant, ſed nemora & valles, & ſuus etiam in neglecto ornatu decor eſt.& nõ aliter vineta,aliter ſegetes, flores; & inter hos aliter lilia,roſæ,violæ delectant?aliter roſmarinus,laurus,thymus,quercus, tilia,fagus, pinus, platanus? aliter pirus,pomus, ceraſus? & ſingulæ tamen delectant. Idem dico in dictione.&, vt non omnis fert omnia tellus, ita nec omnia ingenia dictionem eandem. Cùm verò multum in hac tribuam imitationi,tum naturæ plurimum. Magnus Cicero, Cæſar, Terentius. non minores Salluſtius, Plautus, Plinius. Magnus Liuius. quis inferiores dicat Curtium, Tacitum?& cui ex omnibus cedat Tertullianus? elegans,grandis,acer Hieronymus:& Leoni tamen & Ambroſio laus ſua eſt. Eadem in Græcis Oratoribus,Poëtis,Patribus reperies. Quis verò ad vnius dictionem omnium ingenia vocet?Nec minùs peccabit, qui Poëtas omnes in vnius cogat Virgilij iurare nomen. an minor in genere ſuo Seneca,Martialis,Horatius? Aut damnandæ Siluæ Statij, Perſij & Iuuenalis Satyræ, quòd à Virgilio recedant?Et quis neget in dictioné ſoluta tantum eſſe varietatis,quantum in vincta?& non peccet, qui adoleſcentem Tragicum velit Comœdum? qui in Satyram toto naturæ impetu raptatum, cogat in Elegiam?qui Lyricum vocet in Eclogas?Largiendum aliquid naturæ,quæ ſingulos manu ſua ducit ad optata. Fatebor

Naturæ plurimum tribuendum in dictione.

tamen

tamén teneriorem ætatem ad lenius molliúſque dicendi genus ducendam. neque enim ætas illa robori adhuc nata. Ciceroni proinde aſſueſcat, Cæſari, Terentio. inde ad grandiora iter ſerit. Quid? quòd ipſum Ciceronem alium videamus in Oratore, perfecto Oratore, aliũ in Officiis, de Senectute & Amicitia aliũ, alium in Paradoxis, in Epiſtolis ad familiares aliũ, alium in Epiſtolis ad Atticum. Neque omnes naturâ Aſiaticos reperies: Attici ſunt plures, Lacones non pauci. Quod etiam in feminis & pueris, & in infima plebe reperies, & ſeruorum turba.

Dictio rebus accõmodanda.

Et certè pro rei conditione alia atque alia nõ rarò dictione opus. grauia maturè, quædam ſeuerè, vrbanè alia tractanda. in quibuſdam mollibus & lenibus, ſaccaróque & melle conditis, lacertoſis in aliis opus. nam & aliud ſibi genus delectatio, aliud commiſerationes & lacrymæ depoſcunt, figuras alias, tropos alios, dictionémque totam aliam, non minùs quàm elocutionẽ, vultúſque ac oculorum diſpoſitionem. Magnus ille, qui in omnem partem vertere dictionem poteſt, nunc ſerpere, nunc montium vertices pedibus calcare: nunc per plana, nunc per præcipitia decurrere: ſpargere hîc roſas & violas, ibi ſaxa & rupes: lilia hîc legere, & camomillo inuolui aut gramini, ibi cedrorum ramis inſidere, & nubes etiam vincere: ſuauiter alibi tanquam ſecundo flumine labi, decumanos alibi fluctus audaci carinâ ſcindere, & mare in rupes & vortices cogere: mulcere nonnunquam, cæſtibus & molaribus aliàs pugnare: amica dein baſia infigere, & lacrymas oſculis ſiccare, eadémque manu ferire, & ſanguinẽ haurire: molli hîc ſpongiâ tergere,

tergere,ibi ferro & securibus sæuire : dulcibus aliquando mederi,nouaculâ aliquando & ignibus.Paucorum hoc est,fateor.Quis enim in tam varias se vertat formas? quis in tam pugnantia cogat calamum? velle autem in omni genere eâdem dictione vti, error maximus est;nec minor,si quis,vt dixi,omnes ad eandem dictionem cogat.vt,si quis omnes pictores,aut textores esse velit;omnes eodem cibo delectari, eodem vitæ genere,exercitationibus iisdem. naturæ aliquid in singulis concedendum.quin adeò,iuuanda naturæ pronitas,vt,ad quæ illa ducit, amico ad ea inuitatu protrudatur, propositis iis qui in hoc genere plurimùm valuerunt.

Nō sunt ingenia vnius auctoris terminus arctādā.

Denique laxanda ingeniis fræna, nec vnius auctoris,licet doctissimi, angustissimo gyro naturæ impetus infringendus. Et quis prudens euntem in Sallustium,cogat in Ciceronem?eiusdem æui scriptores sunt, & discrimina tanta, quanta in nullis omnis ætatis scriptoribus. aut adeò amens erit quisquam,qui Sallustium damnet?aut eâ fiduciâ sui,vt alterum alteri præferat? Quis verò currentem in Plinium seniorem, in iuniorem pellat, & vim naturæ faciat? quis in Curtium,vel Tacitum properantem,in Cæsarem rapiat,& sapiens audiet? quis in Arnobium,Sidonium,Appuleium,Tertullianum proniorē,in Minutium,Gellium,Symmachum,Lactantium, reluctantem ducat?tanquam si quis in Martialē, Horatium,Iuuenalem,Persium,Senecam procliuiorem,in Ouidium, Catullum,Tibullum,Propertium, Gallum, Terentium propellat. Suade nimirum timido militiam, præfidenti metum, otium praeferoci, studia ignauo, aurigæ maria,

nobili stiuam, mulieri bella, mulieralia viro. & quam laudem speres, aut quid magnum ab hoc conatu, nisi vt vtroque frustreris? nam & fructu illius cares, à quo abducis; & spe illius, ad quod ducis. frustra enim refugâ naturâ expectabis victura. moritura cogita & ingloria, & ante dominum sepelienda, aut cum illo. Ignorant æternitatem coacta. amica naturæ sint, quæ vitam sepulto domino spondeant, quæ largiantur, quæque adeò nobiliore illum vita donent, & viuere cineres doceant.

Facta in milite dictione potiora.

In milite verò plus fortium factorum, quàm eloquentiæ velim. facere militis, dicere oratoris est. Iam, si facta dictis in exemplum & imitationem potiora sunt, quis non videat facta in milite deligenda? & sanè rebus militia omnis constat, ferro, dextera, vigiliis, sudoribus, animis, sanguine dando & hauriendo, ferenda fame, siti, cõmeatuum, locorum, necessariarúmque rerum prouidentia: postrema verba sunt. nam ferè, quibus verborum plurimum, rei minimum est. fortis, parcus verborum, factorum diues: ignauus, ditissimus verborum, egentissimus rerum est. Non, quòd eloquentiam omnem abesse à duce velim. non amo in illo tamen ornatam nimis & cultam, & tanquam calamistris inustam, & crispam; quòd illa ferè virile pectus discingat, multúmque secum trahat inanitatis, & vani & muliebris ingenij. nec potest mollis dictio à virili mente & robore profluere. fontium naturam flumina testantur. sic, si quem videris oratione Mæcenatem, etiam animo cogita. inlatentium index oratio est. Fortem proinde in milite dictionem concedo, & saxa veriùs & rupes iaculantem,

lantem, quàm rosas aut violas; fulminantem tela, non spargentem lilia. veram deinde, & manu praeeuntem & ferro, à qua fucus omnis absit & purpura, & quidquid vultum mentitur. Quòd si tamen robori adnexa eloquentia sit, non illa tenera, & virginem suam loquens, sed viro & prudenti digna, in qua tantum propè sententiarum, quantum verborum sit; non damno. probo. nec improbo tamē militem, qui illa destituitur, modò factorum opibus orationis pauperiem tegat.

Poësis laudata.

De Poësi nihil dico. laudo, si adsit; magnum omnino eruditioni ornamentum. non damno tamen, si absit. & paucissimorum planè illa est. ad quam nos sola propè natura ducit. non quòd labor nihil possit: sed, si illa destituaris, nequidquam speres: illa si adsit, non magno molimine magna spera. Et certè vixerūt hac vna, viuéntq; aeternùm, non magnis voluminibus, sed verborū, rerū nque ac sententiarum elegantia, pondere, acumine, Virgilius, Ouidius, Horatius, Martialis, Seneca, Iuuenalis, Persius, Catullus, Tibullus, Propertius, Gallus, Statius, Lucanus, aliíque: nec pauciores in Graecis. In qua re omni naturae cuiusque, iam inde à prima iuuentute, pronitas dispicienda: & concedenda puero libertas, vt, vbi per omnium libros inambulauerit, genus deligat in quo desudet. quinimò, vt primùm naturae illius pronitatem senserit magister, protrudendum in illud ingenium, ac propellendum etiam erit, animúsque addendus laude, ignominia, praemio, aemulo sociorum conatu, poena denique. Neque vllum propè litterarum genus est, quod certiùs cultorem suum ornet, materiámque copiosiorem ad reliquarum scientiarum

Dandū aliquid in Poësi naturae pronensioni.

ornatum, admirationem laudémque ſuggerat. Hinc enim in omni narratione, ſcriptione, illa mutuamur, quibus vt lucidiſſimis gemmis, ſingularum ſcientiarum vertices, tanquam cæli, inoculantur ſtellantúrque. quibúſque ſi deſtituantur, mortuos, aut cæcos ſcientiarum orbes arbitreris, oculis nimirùm ſuis animâque viduatos: aut, vt modeſtiſſimè dicam, cultu omni naufragos. Et vt ſingulis natiuum quemdam largiar decorem, Poëſis tamen vna eſt, qua omniũ gemmantur frontes. Et certè quidquid propè vbique hiſtoriarum, quidquid reconditæ eruditionis, acuminis, facetiarum & fabularum, quidquid eruditarum ſententiarum, ad mores animúmque formandum, ab vnius Poëſios locuplete penu hauriendum eſt.

Hiſtoria cõmendatio.

De Hiſtoria dicam, an ſilebo? Pauciſſimi in hanc nati, quia pauci in prudentiam. &, quia rara prudentiæ & elegantis dictionis miſtio, perdifficilis Hiſtoriæ ſcriptio eſt, quæ prudentiæ plurimum depoſcit; cùm prima Hiſtorici virtus prudentia ſit veritati innixa, altera conſtantia, tertia animus in neutram partem degenerans. eliminanda verò adulatio, indulgentior gentis ſuæ amor, odia, æmulationes, beneficiorum & iniuriarum memoria. Neſcit calamus vera ſcribere, cuius animus mendaciis obuoluitur. & non mentiuntur amor, & odia. fuge quiſquis Hiſtoriam cogitas, has omnes veri inimicas.

Qualis eſſe debeat Hiſtoria.

Neque hîc ſimplex nudáque inſtituenda narratio: ſed veſtienda prudentibus ſententiis. conſilia, & conſiliorum cauſſæ, prudenter etiam iuxtà ac imprudenter, temeréque ac prouidè dicta factáque aperienda. quæ dein imitanda, fugienda; quæ

quæ laudanda,& damnanda.pericula etiam,fortuiti,fortunati,infelicésque euêtus; remediáque in minùs prosperis consiliis & successibus aperienda. Dictio autẽ sit grauis,seria,matura,sententiis variegata prudentibus, quæ sequenda & fugienda doceant.Imitari verò,qui in Historicã scriptionem propendet,illud genus debebit, in quod magis natura fertur.vniuersim tamen Liuium sibi proponat , Curtium, Tacitum,Sallustium ; & in his ferè vnum:aut ex omnibus nouam sibi dictionem naturæ suæ amicam fingat: decerpátque placitum maximè à singulis,grauitatem à Liuio,elegantiam à Curtio,prudentiam à Tacito,robur à Sallustio.nullam verò vim naturæ adhibeat , nec calamum cogat , nec refugientem aliorsum impetu , ac tanquam iniectâ manu trahat.carent genio & decore suo coacta. & vbicunque vis est, venustas exulat , & quidquid lectorem delectat,animúmque illius allicit in amorem & sequelam.Sit denique dictio,quæ lectorem suspensum teneat , quæ cùm placeat, non expleat , sempérque nouæ aliquid expectationis ostentet;vt nusquam deposuisse calamum sentiat,nusquam finisse, nisi opere vniuerso expleto:&,quod in mensis assolet magnorum,proritamenta vbique interspargat nouæ famis & sitis, vt, quo altiùs lector fertur,hoc auidiùs ad reliqua suspiret.

Historica dictio qualis esse debeat.

O quis mihi Historiam pro dignitate , & ex vero scribat! Audita referet? quàm dubia ferè ex his narratio! quàm referta partium affectu! Visa? quàm multi cæcutiunt videntes,& vera putant, quæ amant ! nam quàm pauci Principum norunt abditos recessus seruatos centum clauibus!

à quibus tamen non vltima Hiſtoriæ pars pendet.pauciores etiam vtrarumque partium conſilia.Iam ipſi partium duces ſi ſcribant,quis credat illaudanda,damnanda ſcripturos?quis improbos animorum ſuorum affectus altùm reconditos? quis faſtum, odia, reliqua vitia? quis verò imprudentiam ſuam aperiat,conſilia damnet? quis errores vana ſuſpicione natos, & nimiùm credulos animos? Dices, fors eos, qui ab arcanis Principũ ſunt,multum hîc poſſe.fateor: ſed neque hi Principum ſuorum omnia norunt.ab aduerſarum verò partium conſiliis, molitionibus, ſtudiis abſunt longiſſimè.Iam ſi gentis ſuæ facta ſcribant,quis credat non luſiſſe in his affectum, peſſimum veri venenum? in gentis verò alienæ, quis non mille ſæpè erroribus implexos arbitrabitur? pauciſſimi ſua norunt. aliena velle noſſe ſtoliditatis quoddam genus videtur.O qui temporis noſtri legat Hiſtoricos, non rideat, & ſimul indignetur?vbi nunc veteres Satyri?vbi meriti calamorum dentes?& illorum quiſquam Hiſtorici mereatur nomen?quantæ mixtæ veris fabulæ!nec ſua ſciuere,nec aliena. quid?quòd tam densè in ſuis, quàm mentiantur in alienis. quos non Hiſtoricos, ſed perpetuos rerum ſuarum laudatores reperies, tam plenos adulationum quàm verborum,tam cõfertos mendaciis quàm ſententiis: & cùm aliena damnant omnia, ſua probant omnia: & quocunque capillo trahunt in id, quod volunt, non quod fuit.Alij tam minutis dictis, factis, amoribus, odiis, adeóque & cogitatis,Hiſtoriam implent,vt nec Hiſtoricos, nec morum ſcriptores, nec laudatores, nec accuſatores, ſed miſtum quoddam genus, Æſopi gracu

graculum,enaſci videas. & dici tamen,& haberi volunt Hiſtorici.Quid agas cum hac impudenti ſæculi noſtri ſcabie ? in omnium oculis tam apertè mentiri quemquam ? Ego ſanè veriora mihi à Plauti, Terentij, Senecæ Tragici, quàm ab illorum calamis ſpondere poſſum.vt non ſemel in illis Appuleij Aſinum legere me arbitrarer.Et neſcio,qui propiores vero ſint.Vbi ætatis noſtræ verecundia ? cænatum iuiſſe credo ad Æthiopas.& non ſemel cœpi dubitare, an non aſſiduâ mentiendi licentiâ eò veniſſent, vt nec ſi vellēt vera dicere poſſent;& fortuitò vera dicerent, ſi quando dicerent, præmeditatò falſa: eóque mentiendi conſuetudine veniſſe, vt falſa pro veris haberēt,& haberi ab omnibus vellēt. Et omnium propè linguis lubuit ſcribere,vt omnium linguis liceret mentiri. O quis mihi Deus ſcriptores hos omnes,cum trabalibus voluminibus ſuis, immergat mari rubro Ægyptiaco ſepulchro! Scio quædam in veteribus deſiderata nimis orbi noti Hiſtorici Latini, Græci. verùm ſi hos cum noſtris componas, etiam dum mentiuntur, laudes illos, damnes noſtros. ita verecũdior illos affectus,& neſcio quæ ſpes,aut metus quaſi reluctantes alioſum traxit: noſtri prono calamo,cęlo terríſque reluctantibus,in aperta continuo propè orationis filo, procurrunt mendacia: vt laudem ex his videantur venari. Sed & extra omnes omnino Hiſtoriæ leges vagantur; omnium aut ignari, aut inſita animis improbitate,ſpontanei præuaricatores; bis ſceleſti, mente & calamo; bis naufragi, veritatis & probitatis;bis impij, in Deum & patriam;bis impudentes, ore & manu, idque tam coæuis,

quàm posteris. Verùm quid mireris nullis Historiæ legibus teneri, cùm nullo pudore teneantur? Sed difficilis omninò Historica scriptio est. non nego: neque enim vllam puto maioribus vndique difficultatibus, tanquam perpetuis spinis, aut peracutis rupium crustis, implexam. & tamē ad hanc etiam proxenetæ, vilissimum hominum genus, illoto decurrunt ore, calamo, manibus. Quid facient viri magni? scribent? & res sui temporis scribent, viuentibus etiamnum Regibus, aut Regum filiis? At cuius calamo hoc robur, si vera scribenda sint, & exulare adulatio debeat? Scribent in ipso regno, aut extra illud? in ipso? Stephani expectent exitum, aut Paulli. extra illud? miserum, vt vera scribas, exilium deligendum esse. hoc nimirum, sudorum & prudentiæ in magno viro præmium. Mediâ incedes viâ? vtrimque damnaberis. Amplecteris alteram? grauius incumbet aduersa, & vulnera sua sanguine medebitur tuo. Vera narrabis in neutram partem pronior? ô quis hunc virum dabit! quanquam & vera dixisse auctori non semel exitio fuerit, falsa dixisse præmio. Nobilitatis ducúmque errores deteges? ante Historiam moriēdum tibi erit, ne quater cogaris mori, opibus, calumniis, ferro, calamo. Nemo ergo scribet? scribet. sed quem ætas, & longa rerum experientia, & pertractatæ res manibus, & oculis lustratæ docuerunt, qui nec dāna timeat, nec honores, opes, gratiam à calamo speret; & quem nullus affectus in transuersum rapiat, nullæque secures à vero deducant, cùm omnibus sit minis & ferro maior: vt cui cum Socrate, Thrasea, aliísque, pro vero mori etiam iucundum. Da mihi hunc virum

supra

ſupra ſpem metúmque poſitum, prudentem, fortem, doctum; & audebo in ſcriptionem inhortari: etiam in ſcriptorum vulgationem, cùm capulo iam propior quàm vitæ, non veritus fuerit in herede damnari, vt veritati ſua ſtet integritas, ſua laus, ſua fortibus, piis, prudentibus in poſteris præmia; ſua imbellibus, impiis, imprudentibus damnatio.

Delectus in ſcientiis eſſe debet.

De Matheſi, Philoſophia, Medicina, Iuriſprudentia, Theologia, reliquíſque ſcientiis, taceo. ſequatur quiſque naturam ducem. vnam tamen deligat ex omnibus, in quam totus incumbat: nam ex omnibus præmia ſperare fruſtra adlabores. neque enim aut vita hæc tam breuibus circumſcripta, aut ingenij noſtri arctitudo tam latè ſe ſpargit, vt ingentem ſingulorum latitudinem complectamur, tam anguſto tam magna. Addo, ſparſim per multa euntem, carpere aliquid ex ſingulis fors poſſe non pœnitendum; omnia vniuerſim amplecti, non eſt humanarum virium. Quiſquis proinde magna ſperare debet, magnáque prudenter audet, vni alicui ſcientiarum ſe totum tradat, & quidquid vbique habet virium profundat vni, è qua non morituram gloriam in poſteros tranſmittat. Et experientiâ rerum magiſtrâ docemur, in vno ferè tantùm genere ſudaſſe, quicunque æternatura dederunt. adeò vt Poëtarũ vix vllus in vario carminum genere magna dederit. degenerarunt ab elegantia, qui aliud amplexi genus quàm ad quod nati. & verò non niſi in vno aliquo genere ſinguli laudem tulerunt. Sed neque magna à ſingulis volumina habemus; quaſi in paruis plus luxurietur gloria, denſetúrque fortiùs in puſillo honor corpore, quàm in

Laus ferè ſcriptoribus in vno genere ſtetit.

laté diffuso. Quanta gloria Iuuenalis & Persij est! quanta Horatij, Martialis, Senecæ, reliquorúmque veterum Poëtarum! mole tamen sua nulla propè sunt; vt, quod olim Poëta,

Maior in exiguo regnabat corpore virtus,

in scriptione videamus. Et illi ipsi, qui latissimè se profuderunt, in non magno ferè volumine gloriam retulerunt. Magnus Augustinus; sed in libellis de Ciuitate Dei se ipso maior. magnus Tertullianus, & nescio an non vnus in omnibus magnus; in Pallio tamen & Apologetico & se vicit, & omnes. Origenes magnus; sed in paucis quibusdam victor stetit. Idem de Hieronymo, Ambrosio, Nazianzeno, Basilio, Chrysostomo dico. quasi negatum esset in magnis magnū esse, aut nefas in multis magnū esse. Eadem in omni videbis rerum genere. In militia quanti duces? & tamen ab vna ferè aut altera pugna honos venit. Alexandro Darius Magni nomen dedit; in reliquis plus ferè felicitati, quàm prudentiæ debet. Scipionem Hannibal nobilitauit, Hannibalem Cannæ & Trasimenus lacus, Lucullum & Pompeium Mithridates, Cimbri & Teutones Marium, Syllam Marius, Cæsarem Belgæ; nam Pharsalici & Iberici campi fortunam magis Cæsaris loquuntur. Camillum Brennus, Æmilium Paullum Perseus, Syracusæ Marcellū, Themistoclem Salaminia naualis pugna, Leuctrica victoria Pelopidam & Epaminondā, Persicum nauale prælium Cimonem, Marathonia pugna Miltiadem. ita plerisque ab vna aut altera victoria nomen magnum. Idem in artibus reperies, in pictoribus, sculptoribus ære marmoréve nobilitatis, ac in reliquis propè omnibus. in vno

singu

ſinguli genere illuſtres. plura qui attigerunt,tenue ferè è ſingulis nomen retulere;nec aliud.Eadem in omnium ſæculorum ſcriptoribus reperies. Vni proinde inſudabit, quicunque victurum aliquando nomen ſperabit.

Incūbendum ſeriò vni rei, à qua laudē ſperes.

Sed neque leuiter, quodcunque genus ſibi propoſuerit, extremíſque aut digitis, aut calamis ſaltuatim tanget. totum ſe dabit, ſi parandum nomen eſt. audiat Philoſophum, & imitetur: *Nullus mihi per otium dies exit, partem noctium ſtudiis vendico. non vaco ſomno, ſed ſuccumbo, & oculos vigiliâ fatigatos cadentéſque in opere detineo.* Dignus labor viro eruditionem, litteráſque & poſteritatem amanti. Et certè nulla res alia longiorem vitam poſſeſſori ſuo dabit, non opes, non purpura, non ſceptra,non bella. Nam quàm paucos opulentos, ſæculum non alterum, ſed ſuum nouit! & non cum vita purpura ponitur? quis hanc annalem faciat poſt mortem? aut quæ memoria huius, vbi poſueris? Et non ſceptra cum corpore integuntur terræ, vt fuiſſe neſcias? quantorum Regum nec nota terris nomina? è millibus vix vnum alterúmve ex hiſtoria eruas, vt dicere poſſimus fuiſſe,nec aliud: & de perpaucis, imperaſſe. reliquorum non magis nota nomina, quàm vrnæ quibus integuntur. & quod diſcrimen inter Regum cinerem,& viliſſimæ plebis? De bello claris quid dicam? quàm paucos fama extulit, aut doctior calamus? & è tot bellatorum millibus quanti viuunt?intuere quà patet Oriēs, quà Occidens, & bella iam inde à nato cælo. quis annus, & quæ regna, ſuorum exterorúmque non natarunt ſanguine? Ex his omnium ſæculorum,

Longiſſima vita à ſcriptione venit.

ſæculorum, ætatum, gentium victis victoribúſque, quàm pauci viuunt! imò, quàm pauci victores non funeſtarunt tandem triumphos infelici ſuo ſanguine, exilio, vinculis, veneno, ſecuribus, ferro ſuo! Intuere primos orbe toto, Alexandrum Macedonem, Pyrrhum, Hannibalem, Pompeium, Cæſarem, Marium, Scipiones, Themiſtoclem, Epaminondam, Miltiadem, vt non tangam reliquos. & intuere exitum. non quantum gloriæ, infelicitatis tantum? Et quis non eruditorum ſcriptorum memoriâ viuit æternâ? non vnus in paucis pagellis Minutius Felix, vnus in paucis verſibus Iuuenalis, in paucioribus etiam Perſius, ſæpiùs in ore & doctorũ calamis, quàm mille per regna ſparſi exercituum ductores? vt plus proinde meritò à litteris ſperare quiſque debeat & poſſit, quàm ex illuſtribus triumphis. Accedit, incruentam doctorum gloriam eſſe, & in alta pace, hilaritudine magna, omnium ore laudatam, omnium votis optatam: cum bellatorum cruenta ferè gloria, è turbido parta, mutuo ſanguine empta, ingentibus curis circumſeſſa, æmulantium odiis grauida, inuidentium criminationibus inſepulta, plus damnationis plurimùm referat quàm laudis, infortunato ferè fine ſignanda. Docemur hoc vernaculis omnium gentium hiſtoriis. Tranquillitas proinde è ſtudiis, quàm ex vlla re alia certior, pax altior, pacatior animus, gloria maior. Videtur hoc ſenſiſſe Heluidius Priſcus, de quo illud Stoici: *Ingenium illuſtre altioribus ſtudiis dedit, non, vt plerique, vt nomine magnifico ſegne otium velaret, ſed quò firmior aduerſus fortuita rempublicam capeſſeret: doctores ſapientiæ ſecutus, qui ſola bona,*

Æternitatẽ quandã ſcriptio prabet.

Trãquillitas è ſtudiis ſperanda.

bona,quæ honesta ; mala tantùm,quæ turpia; potentiam, nobilitatem, ceteráque extra animum, neque bonis, neque malis adnumerant. factus hinc *opum contemptor peruicax constans aduersus metus*.adeóque inter inter minas & torméta infractus. Litteræ hunc talem dederunt. Idẽ in Socrate,Solone, Lycurgo,Thrasea,Seneca reperies. cuius ad rem nostram illud : *Mihi certius videtur,ingenij quàm virium opibus gloriam quærere. &, quoniam vita, qua fruimur, breuis est, memoriam nostri quàm maximè longam efficere.* Nulla res longiorem litteris dabit, vt etiam audeat illud : *Vnus dies hominis eruditi plus patet, quàm imperiti longissima ætas.* cùm litterarum vnius non raro dici monumenta latiùs se in posteritatem diffundant, quàm multorum Regum purpurata canities. Iam,si variarum scientiarum auctores cultorésque intueamur,quanti post tot sæcula etiamnũ viuunt! cùm,vt antè dixi, primorum orbe Imperatorum Regúmque ignorata nunc nomina, & æterno obliuionis sepulcro recondita. Habes in Litteris Poësi,Historia,Philosophia,Medicina,Iurisprudentia, Theologia, ingentia nomina:Varronem,Ciceronem,Plinium vtrumque ; Terẽtium, Plautum,Senecam,Virgilium, Ouidium,Catullum,Tibullum, Propertium,Statium,Lucanum, Martialem,Horatium,Iuuenalem,Persium ; Sallustium,Tacitum,Curtium, Liuium ; Socratem, Senecam Stoicum, Platonem,Aristotelem;Hippocratem,Galenum,Auicennam, Auerroëm;Iustinianeos Codices ; Patres Græcos & Latinos, Tertullianum,Cyprianum,Arnobium,Augustinum, Clementem Alexandrinum, Origenem, Nazianzenum, Chrysostomum, Basilium,Hilarium,

Magnos animos studia peperere.

Sola propè littera posteritatem norunt.

rium, Hieronymum, Gregorium, Dionysium Areopagitam, Sidonium Apollinarem, Thomam, Scotum, Bonauenturam, aliósque omnium propè gentium ac ordinum innumeros, orbe toto clarissimos: vt taceam Oratores, Poëtas, Historicos Græcos, Latinis non inferiores. quorum nomina, omnium calamis oréque laudata, memoriâ viuent æternâ, densissimo quaquà Regibus silentio obuolutis. è quibus nemo nunc viueret, nisi scientiarum lumen accessisset: iacerent insepulti cineribus, densâ sæculorum nocte oppressi. vitam litteræ dederunt, & ab altissima obliuionum morte vendicarunt.

Scriptioni materia deligenda, ad quam naturâ ducimur.

Quod verò ad scriptionis materiam attinet, hoc dico. singuli amicam naturæ suæ deligant, si victura cogitant. nam si vis adsit, & alienior animus, nihil magni speres, amor magna dabit: qui & laborem mitigat, & aspera leuigat, & dura mollit, & amara dulcorat, & ardua planat, & quidquid propè inaccessum homini, & ingenti pendulóque præcipitio horridum, ad humilem deducit arenam, & calcandum præbet, manibúsque calamóque legendum. Proderit verò plurimùm, quidquid quisque à prima adolescentia scriptione & memoria dignum legerit, in aduersaria vt redigat; eáque maximè, quæ genio suo, & cogitatæ aliquando scriptioni cōmodissima. quidquid in primis virtutes vitiáque tangit, quidquid nouum, reconditum, veteris eruditionis, historiarum, quidquid admirationem laudémque meretur; damnanda etiā; denique quidquid calamo in quacunque re dignum: vt singula ad sua referat capita, è quibus pro meditata scriptione, nullo postea negotio profutura mutuetur.

In aduersaria referendum, quidquid in quocunque genere elegans in scriptoribus.

tuetur. Facillima scriptio est, cui labor ille viam strauit. In quam rem necessum erit, quidquid vbique veteris monetæ doctum, seria lectione percurrere, Poëtas, Oratores, Historicos varios, Græcos iuxtà ac Latinos; nec vllum indiscussum transire: nec res tantùm in indicem referre, sed & sententias, & si quid in epithetis elegans & proprium, si quid in figuris vrbanum & grande, si quod pondus in sensibus, si quæ metaphoræ nobiliores, verba denique singula illustriora. Ita cùm maxima è magnis capita defrustauerit, transferre in calamum chartámque, tanquam horrea sua, poterit, quidquid à varia eruditionum area collegerit, vt aliorum opibus, non magno molimine, domum suam locupletet, felix labore non suo, diuésque audiat ærario alieno, omniúmque retrò sæculorum fortunis fortunas augeat suas.

De fructu, & sperata è scriptionibus opinione, quid dicam? incerta hæc. nec tamen idcircò animus deponendus; firmandus magis, & generoso ausu ad magna accendendus. nihil sperare potest ignauus calamus. audacia sæpè pro eruditione est; & voluisse etiam, in magnis magnum est. Respondet optatis euentus? benè est. Non respondet? conatus semper in laude fuit: neque tam tenuis scriptio, quæ non aliquam referat laudem. Non placet omnibus? ne Deus quidem. Displicet multis? factum maximis viris. Placet paucis? maximum laboris spéique suæ fructum retulit, si vel vni prudenti doctóque placuit: satis enim magnum theatrum doctus docto, prudens prudenti est. Non placet patriæ? placebit exteris, & latiùs nomen diffundet.

Animus scriptoribus additus.

Conatus in omni scriptore laudandus.

Non

Non placet suis? placebit alienis: & mirari discent, quos domestici negligunt. Non placet ætati suæ? placebit secuturæ. Patitur obtrectatores? nullum magnum factum sine criminatione fuit: mutuò innectuntur virtus & æmulatio, eruditio & obtrectatio. ne metue. crescunt laudanda aduersis: & clarior scriptio est, quæ æmulum patitur. Inuidia virtutis sol est. iaceret hæc sine illa densâ obtenebrata nocte: in lucem illa æmulam protrudit. Non viuerent quorumdam scripta, si inuida manus & lingua defuissent. vitam inuidia dedit. Aliorum etiam non viuerēt, si persecutor non fuisset. fuit, vixerunt. Quid? quòd ab ignibus non vni vita, & à tortoris manu. nemo legisset, ni tortor accessisset. desiderium carnifex prouocauit: sitim etiam & famem. Iam, quoties persecutor gladius sæuiit, non vitâ vixerunt meliore? Non deponat ergo scriptor animum, neque abiiciat metu. Quid, si nulli placeat? placeat sibi. vel hoc solo beatus, quòd horas bonas expleuerit benè. fors malè expleturus, si scriptio defuisset. Et sanè hac vnâ plurimorum scelerum occasionem præcisam negare nemo potest. hac enim vnâ, vitiis depulsis, virtutes succrescere sciunt omnes. Displiceat ergo licet liber, sat digna labori merces, vt virtus sibi, sic scriptio auctori suo est: vt vel sola otij, quod criminum propè omnium mater esse consueuit, fuga sat ampliter scriptorem suum remuneretur.

CAPVT

CAPVT XV.

De vestitu: qualis esse debeat?

RES parua; & tamen indicium de hac magnum, vt index animi vestis sit. hinc illud Clementis: *Amictus indicat qualis sit morum nostrorum constitutio.* ita de moribus habitus pronuntiat, & dominum suum vestis prodit. De molli veste Chrysostomus more suo fortiter: *Mollis vestis dissoluit rigidam animam, &, si frigidum corpus assumat & asperum, facilè per eiusmodi mollitiem, delicatum reddit & fragile.* Confirmat hoc Tertullianus in Magno Alexandro: *Vicerat Medicam gentem, & victus est Medica veste. triumphalem cataphractem amolitus, in captiua sarabara decessit: pectus squamarum signaculis disculptum, textu pellucido tegendo nudauit, anhelum adhuc ab opere belli, & vt mollius ventilante serico extinxit.* Generosè, & validè; Tertullianeo nimirùm calamo. Ridet idem Achillem, dum stolam fundere, comam struere, cutem fingere, speculum consulere, collum demulcere, aurem foratu effeminare, atque in his omnibus ancillare libidini discit: Herculem etiã positâ leoninâ pelle, Omphalem in theristro mentientem, post euigoratas, mollitas & exodoratas scapulas, & pectinem etiam in leonina ceruice passum. Tantos víros, & humani nominis robora, molli & feminea ludi veste! Nec multùm ab his cadit magnus Samson orbis miraculum. Quò ruimus? à tam inualido primi cadũt. Non homo nudus & inuestis

Vestis indicium animi est.

P figulo

figulo suo stetit? non à dilecto vestis folia, & exinde pellis? quis nos docuit tunicas pangere, & serere? quis piscari vestitum? quis conchas comere? quis animatas stamine aluo bombyces necare? quis herbarum succis & concharũ alueis incoquere lanas? exciderat nimirùm Deo, purpureas & coccineas oues condere. quò non libido nos traxit? etiã post scrupulosa auriũ vulnera, callibleph arum vellerúmque tincturas docet, patriámque capillo vertere, acum etiam crinibus distinguendis, puluerem dentibus elimandis, & bisulcum aliquid ferri vel æris vnguibus repastinandis. Nescio dein quid ficti nitoris, coactíque ruboris genis & labris admoueatur: & quidẽ in viris. quàm vellẽ æterna lege mutare cogerentur sexum, quotquot placendi studium per vestium quærunt decorem, quotquot de gemmarum peregrinitate mulierum stuporem ædificare conãtur! inde ignes, & non casta fulmina. O nimis dignos feminâ viros! nec vno colore contenti, mille in vno corpore ludunt, toties mutandi quoties mouentur. Quem credas animum in tanta varietate? vnum, an plures? Sanè cùm ab animorum imperio hæc proueniant, necessum illos non paucioribus votis, quàm vestes variegatas coloribus. In tanta verò varietate quæ constantia?

Crinĩu varius ornatus. Intuere capillum. quis credat in vno capite tot manus inerrare, tot ludere? quis ab vna tonsoris dextra tam variè effigiari? hic in verticem capillum reiicit, ille in frontem; iste in aures, in tempora alius; circumtonsum ille ostentat caput, assurgit in cristam alius; protenduntur in humeros non vni crines, vnáque interdum auris

vni

vni integitur, caluescit altera, vtraque nonnunquam obducitur; post aurem deinde coguntur capilli; & in non paucis ante aures ludunt ventorum materies. sed & nihil propè in quibusdam capillorum, ita ad cutem rasi, vt nouaculam passos arbitrere, nisi quòd in fronte cristatos videas, reliqua capitis detonsi.

Numidas hîc videbis, veteres Sicambros, Germanos, Gallos, Afros, Dacos, Scythas, Longobardos, Gothos, Wandalos, Alanos, Parthos, Persas barba. non & Macedonas, Maurusios, Thraces, Hunnos, Abaros, Arabes, & quidquid vllo sæculo è gente in barba lusit barbarum, quidquid vbique stetit cultum? nam & plus nunc in barba, quàm in capillis luditur, forcipe, nouacula, pectine, speculo, calamistris, manibus, balneis, odoratis vnguentis. Huic labrum superius siluescit, huic hortescit & colitur. illi sub naribus ludunt capilli, erecti, vtrimque protensi, remissi, crispi, neglecti, in se reflexi & retorti, substernuntúrque naribus tanquam prata rorem sitientia, inde os & labra integunt; quasi non satis sit semel bibisse, bibitur à barba. Prominet hęc aliis, vel in latum sparsa, vel in acumen coacta, vel in orbem tonsa; bifurcata aliis, aliis vt in ligonem acta. ad cutem non paucis derasa, vt radant etiã quidquid vbique in vultu capillorum est. credas nolle videri viros; ita inueste illis mentũ, inuestes genæ, & feminâ dignæ. Nónullis in solo superiore labro, aliis in mento etiã tenues raríque ludunt capilli, vt ætatem mentiantur. Prolixior aliis barba in pectus fluit. nescio an non tota in barbã delapsa prudentia sit; adeò auguſtè spargitur. Et veneratione aliquam fatebor promittere *Barba cultura.*

barbam, veterum Vrbis Senatorum exemplo. luxuriantes has barbarum segetes, messibus maturas & nouaculis meritò dixeris, nisi falcibus magis egere putes aut securibus, in tam densa silua & segete. Nulla dein dies abit aliis sine forcipe, speculo, pectine. quem etiam circumferunt nonnulli, vt si quid minùs compositum, aut à via deflexerit, docto reducant pectine. Miramur mulieres in crinali acu; magis viros in barbali pectine. nam & frequentiùs hi inerrant barbæ, quàm illæ vertici. adeò vt vix momentũ quibusdam liberum à barba; defatigatur hæc manibus, delassatque manus. O nimis eruditos digitos! quot modis ludunt in re modica! mille si videas barbas, mille videas formas. ô nimiùm doctos figuli-barbos! & plura iam discrimina barbarum à forcipe, nouacula, manibus, quàm frontis & oris sunt. Vide dein impexos & intonsos, & veterem Chironem fingentes, aut illutibarbum Marsyam. quibus omne propè cum Samsone robur in crine & barba, terror omnis, minæ omnes, veneratio omnis, prudentia denique omnis. nam mente omnes hi plerumque destituuntur. Nec contenti gentem suam imitari, per omnium eunt gentium barbas, vt in vna nũc gentes videas omnes. Barbatum ô nimis sæculum! quàm vereor, ne tota sæculi nostri sapientia defluat in barbas, ingenium omne, mens tota. Neque ego desiderari hîc quidquã posse video, quàm vt crinali muliebri puluere, virorum niuescant aut cinerescant barbæ, aut à veteri Roma volsellam mutuemur: quanquam nec ille, nec hæc desit in non paucis. Felices barbas tot modis studiisque cultas! beati, si tantum veneratio

tionis, temporis, sudorúmque in Deum conferamus, quantum in has barbas. O vbi in Christiano nomine Christiana facta? qui tot frictiones, pectinationes, protrusiones, crispationes, flexiones, figulationes videat, non arbitretur totam horum Christianorũ salutem in barba esse? Misera salus, quæ non vltra barbam protenditur! infortunata fatuáque prudentia, quam sola barba nutrit, sola nouit, vt meritò è Satyra aliquis exclamet: O nimis barbatam prudentiam, nimis prudentem barbationem! nimis tenuibus circumscriptam terminis prudentiam, vnâ barbâ arctatam! quàm metuo, ne, si quis pectinem & forcipes admoueat, prudentes capras videat, prudentes inueniat.

Capitis integumentum varium.

Intuere dein capitis integumentum. quàm colore varium & formâ! largum, repandum; acutum, retusum; villosum, scabrum; leue, densum; tenue, molle, rigidum; limbis latè se spargentibus, recisis, mediis. inde quàm neglecto fune, quàm nullo, quàm diuite stringitur! integræ vrbes raro ab vno fune pendent.

Iam quibus colla cinguntur laciniis! quàm variè ars in vna ceruice ludit! ô nimis doctæ acus libidini ancillantes! quantum vna circumfert ceruix! tegendo non rarò puero satis reperies, si explices. nunc arctantur, ac tanquam in contemptum artis implicantur, ac quasi mutuò opes insepeliuntur. quàm variè dein exsurgunt, quàm variè iacent, quàm flectuntur in orbem scitè, quàm neglectim aliquando deuoluũtur, & in pectus cadunt, aut in humeros, aut magnam capitis partem tegunt, & subtrahunt oculis! nũc colli nuda protrudunt; nunc integram ceruicem

cem nudant, humeros etiam & pectus prospectandum tradunt. quasi non sat ignium frons, oculi, vultus iaculetur; petenda noua à ceruice, humeris, pectore fulmina & flammæ.

Vestis varia. Vestes verò reliquæ nescio an tegant, sæpè ne pudorem quidem. discingunt thoracem, validè firmant; vbera ostentant, ventrem deprimunt, protrudunt, demittunt infra vmbilicum; vix pectus claudunt, ac nunc in orbem, nunc in acutum finiunt. claudunt vndique, secant vndique, quo validiùs ventum excludant, hauriant, & emittant; frigus arceant, admittant; calorem emittant, hauriant. quanta manicarum deinde discrimina! laxæ, strictæ, arcuatæ, in manum proiectæ, in brachium, tot nodis sæpè fulgentibus, vt mutuò se fatigent; tot etiam liciis astrictæ, tot reflexis retortísque, & in se recurrentibus superstructis, vt quasi ad indignationem inuicem incumbentia videas, credas quærere quî prodigant.

Caligarum varietas. Iam caligas si intuearis, videbis nunc infra genua pendulas, nunc supra astrictas; nunc vix coxendicē tegentes, nunc implentes; non rarò autē fluidas, & ad inuidiā materiæ contuberatas, quæ corpori vniuerso tegendo sufficiant, vt totam braccatam Galliam in vnas migrasse caligas Iuuenalis aliquis dicere non vereatur. nunc adeò tenaciter affixas, vt pudorem omnem prostituant, nunc verò in summo protuberantes, nunc pari vtrimque laxitate, nunc etiam in innumera propè segmina dissectas, diuite vbique substratâ materiâ tanquam per fenestras spectatorem sui in admirationem prouocante. in orbem deinde actas videbis, tot vndique in circuitum limbis

limbis pendulis varia arte intextis, vt dubitare possis perdere opes artifices voluerint, an contemptum illarum ostentare, an onerare. tot verò etiam nodatas non infrequenter nodis, vt nodum vnum caligas credas, mutuò se interimentibus, tótque gyronum flexibus reflexibúsq; inuicem se secãtibus, ac quasi fugientibus, vt hortorum labyrinthos migrasse in caligas credas; quin & mutuis superstructuris, tanquam si gemma gemmæ incumbat, se tam densè prementes, vt in mutuum interitum inædificatas arbitreris. Taceo aurum, quo tam fatuè sæpè onerantur ac integuntur, vt insepultas auro meritò dixeris. Quærimus nimirum, non quo inuoluamur, sed quo opes proiiciamus. vsque deò forunas perdere magnum est.

Tibialia varia.

Substruũtur deinde tibialia tam variè, vt nullus calamus sufficiat. Videbis ad tibias coacta, alibi neglectim pendula, tanquam in contemptum decoris; laxíque adeò ambitus, vt non tibiam vnam, sed totum Caligulam induant; bina, ternáque etiam mutuò integentia, colorúmque varietate de venustate pugnantia. Substringuntur denique illa tam variè, tam nouè, vt quæ dixi nulla sint ad hæc discrimina, tot ludentibus inter se nodis; nunc prementibus, nunc vltra etiam medias tibias pendulis, vt alas credas in volatũ pedibus adnexas, aut admota molliora calcaria, aut amica ventis vela longè latéque sparsa: idque tam densè sæpè, vt non vnam, sed vtramque tibiam vincant; nec raò tanto studio neglecta, vt aut incurios arbitreris, aut fatuos, aut in risum & cachinnum facta.

Calceorum varietas.

Quid dicam de calceis? ô quales! cothurnos

vincunt scenicos. eriguntur in posteriore parte, & tenui orbiculo terram calcant. ita pudet pigétque integro calcare pede. vngue vix toto nõ rarò calcant: & assurgit cuique calcaneus pro voto mentiendæ staturæ. ita se lubet & alios fallere. Variè deinde secantur, quo faciliùs aquã hauriant, effundant haustam. displicent nimirùm integri, & quo citiùs terantur, secare placet. fastidio integritas est, & ad nouos parantur. Mirum si non gemmas cum Poppæa calcamus: nam argentum vile nunc feminarum calceis est, aurum expectamus. Auritos deinde vbi calceos videris, nihil vides, nisi innectantur aures mendaci rosa, quæ quo latiùs se diffundit, hoc gratior est.

Crepida, ocrea, calcaria in ornatum.

Accedunt crepidæ medios nunc pedes tegentes, calceos medios. nefas sit totos integere. iuuat à maioribus discedere, qui integros tegebãt. Quid? quòd ocreatos habeas, & calcaribus armatos etiam in curribus & nauibus, & dum plateatim inambulant; nec equos cogitant, nisi lapides illis maria, & rhedæ pro equis sint, vt calcaribus agantur. Iam etiam crepidas suas ocreæ repererunt, sed & caligulas in nitorem & ostentationem.

Vestis peccati pœna.

O viueret Persius, quàm luderet in hos trossulos! ô vani! quousque teneris miseras mentes? quamdiu hæc fatua? tegendo vestis est, frigori pellendo. nos gloriæ & libidini vestimur. inuestes Paradiso viximus. vestiuit peccatum. quid extollitur pœnâ! aut quousque in honorem pœna? Induendi tamen sumus, sed castè, sed iniuriis pellendis. At quò mihi vestis nihil celatura? qua non dico vllum corpori auxilium, sed nullum pudori

pudori est? quò depexa arboribus vellera, mundatis aquarum aspergine foliis, in publicũ vsum seueritatis damno admissum, ex quo ostentantur potiùs corpora, quàm vestiantur? quæ primò feminis, nunc etiam viris, persuasit luxuriæ libido? quò tenera lanugo liquoris adminiculo depexa, iniuriis propulsandis? quò tot modis variegata, vt nulla auis tot ludat coloribus, quot vnius corporis vestis vna? quò tot in vno corpore spoliorum, quæ & æmulationem & odia prouocét? aut quæ gloria est plus de peccati pœna circumferre? Benè D. Thomas: *Qui gloriatur de veste, similis est glorianti de cauteriis: quia per peccatum Adæ vsus vestium introductus est.* Cauteria pellēdis morbis, vestis pudori tegendo. ignorabat hanc innocentia, docuit peccatum. nam & nuditatem illa nesciebat, & vestem illi tegendæ repertam. Monet verò Sapiens: *In vestitu ne glorieris vnquam, nec in die honoris tui extollaris, quoniam mirabilia opera Altissimi.* Et quid magis fatuum, quàm in veste gloriari? quis laudandũ putet equum à diuite sella? quis asinũ à frænis aureis? quis vitẽ à purpureis vinculis? Idem in homine cogita: nam quid corpori, quid animo largiātur vestes? vires, decorem, valetudinẽ bonam? acuuntne ingenium? maturant iudicium? firmant memoriam? inserunt virtutes, eruditionem, industriam, prudentiam? aut qui demum donant animo? minor sub paupere quàm sub diuite veste est, sanctior, benignior, fortior? aut maior animus in gemma, auro, purpura, quàm in sago & tenui lacerna est? Aut sapientiam largiuntur vestes, mentem castam, piam in Deum, in patriam, parentes; infractam in aduersis, moderatam in

Fatua vestiũ gloriatio.

Eccli. 11.

prosperis; in tristibus lætam, in lætis temperatam; in iniuriis patientem, remissam in vindicta, in beneficiis gratam? Quòd si nec corpori quidquã, nec animo vestis donet, quid stultius, quàm illa gloriari, qua plures fatui, imbelles, timidi, ignaui, & sceleribus omnibus immersi, quàm prudentes, validi, generosi ac probi induuntur? ornatus ille extra hominẽ suum est; non tangit mentem, non ornat: sed & extra corpus suum est. Quod si decus omne suum à veste mutuetur, nullo domestico diues; miserum & infortunatũ est, alieno non suo laudandum, tanquam si quis alienis se iactet opibus, viribus, eruditione.

Vana vestiũ gloriatio delicto non caret.

Quid? quòd vana hæc vestium cultura non absit à delicto. Gregorij verba sunt: *Nemo existimet in luxu atque studio pretiosarum vestium peccatum non esse. quia si hoc culpa non esset, nullo modo Ioannem Dominus de vestimenti sui asperitate laudasset.* multò verò minùs de vestium splendore diuitem damnasset. non sequitur innocentiam damnatio. aliquid necessum mali sit, quod à Domino damnatur, cuius iudicia falli non possunt, non magis quàm fallere & mentiri. & de purpura tamen, & bysso, & de splendidioribus epulis diues damnatur. Ego si damnarem, quanti in hunc calamum insurgerent purpurati! damnat Dominus, non ego. & tamen, nisi nos purpura vestiat, aut pretiosior purpurâ vestis, negligi nos arbitramur; & inglorios viuere. Quàm pugnant inter se humana & diuina iudicia! &, cùm de æternitate agitur, quem sequemur præeuntem, monentem, minitantem, præmiantem? aut mendaciora diuina sunt iudicia, sponsiones, præmia? ditiora & certiora humana?

mana? Audiamus in re tota Cyprianum: *Ornamentorum & vestium insigna, & lenocinia fucorum, non nisi prostitutis & impudicis feminis congruunt.* Quod ille de feminis, ego magis etiam de viris, quibus minus in his omnibus licentiæ, periculum non minus, non inferiora damna.

A gentib. variarũ veste, ferè vitia sumuntur.

Et vt æterna seponam, quid sperat ille omnium propè gentium veste ornatus? aut quid præter earum vitia, sibi ab illa promittit? Prudentiæ opinionem? moderata vestis prudentiam spondet: illa mille modis variegata, variegatum ingenium & varium, nec vlli certò affixum. Sperat constantiæ famam? non in tanto colorum rerúmque lusu, ludibundum denunciat ingenium? & quid solidi firmíque speres ab hac mẽte, quæ stare nescit in vna veste? mutabit nimirùm cum veste mentem, vt quot vestium genera, tot illi animorum sint: nec magis in reliquis illa stabit, quàm in veste. Sperat fortitudinis nomen? imbellis & mollis animi signum mollior vestis est. non solent mollibus vestiri fortes, ne lenibus delectantur. fortia sint necessum, quæ delectent fortes. in arduis, difficilibus, duris, asperis, aduersis sedem sibi fortitudo, per quæ cresceret, posuit. Nemo roboratur mollibus. nec miles è puluillo & lecto generosior surrexit. ex arboris trũco, ex suffossa rupe, è saxo puluinari, è spissatis pro tecto ramalibus, è frondibus pro cælatis laquearibus, è nuda deniq; humo validior exsurgit miles, qui victorias promittat & regna. Sperat fors è vestiũ elegantia & nitore, cópositæ & magnæ mẽtis opinioné? fallitur. nemo è capsula & speculo prodeuntibus, nemo nitidis & lucẽtibus, quibus omnis festuca & puluis grauis est & molestus,

Mollis vestis nõ dabit fortes viros.

molestus, ingenij magni laudem adscribet. aliquid semper in veste neglectus ingenia magna ostendunt, tenuia tenuibus occupantur, magna magnis. Et feminam suam nimius nitor redolet, nimiáque illa in veste religiositas ingenij quamdam maciem arguit. neq; enim descendunt ad tã leuia, magna. delectatio à paribus venit. magnæ magnorum cogitationes sunt, exiguę paruorũ. Sed & vilis cuiusdam animi est, multas horas vilibus his dare, & magnam mentem, vno minorẽ Deo, tam leuibus detinere. Nihil de viro occupationes illæ habent, de femina plurimum, cuius ferè prudentia omnis in veste est. Vbi ergo videris in nitore supra mediocritatem curiosum, & quasi ad fastidium elegantem, totum ingeniũ in veste cogita. habitat illud in curioso illo nitore totum, minimum in capite est. effudit nimirùm omnem sapientiã in vestem. alibi ne quære.

Maxima ingenia ferè vestẽ negligũt.

Feminei ingenij vestiũ ornatus est.

Non quòd sordes amem. ignauorum hæ sunt. & ferè ab animorum sordibus, nimiæ hæ vestiũ sordes. non sunt ingenuæ mentis, seruilis animi sunt. nec sunt erecti pectoris, sunt abiecti. nisi fors qui se ad has abiiciat, vt offenso Numini faciat satis; vt prodactæ per scelera saluti reformetur inlotus, sordulentus, in asperitudine sacci cum Ezechia, in cineris horrore cum Dauide, in castigatione victus cum Daniele. Nam quis in coccino & Tyrio pro delictis supplices tendat manus? in sacco & cinere incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus deiicere, magnorum exemplis docemur; vt quæ peccauit anima, ieiuniis, lacrymis, suspiriis pœnas eluat sæculi alterius. ita Niniue peccatũ inedia diluit, & exitium auertit: Achab etiam post necem Nabu

Vestium sordes damnãda, nisi in pœnam vltrò sumpta à virtute.

Nabuthæ,in ieiunio & facco minas & læfuram abduxit à diebus fuis: & magnus ille Rex,dum potum fletu, panē cinere mifcet, poft ieiunia & humicubationes, audiri meruit. At nulla mihi mentio de voluntariis his corporis caftigationibus,& fpontaneis in delictorū expiationem fordibus, quibus nobiliffimos Eremi cultores ad fumma confcendiffe fanctitatis faftigia accepimus.de vefte mihi fermo, qua finguli vulgò vtimur:in qua moderatio femper & modeftia laudata,ac infra etiam genus aut maiorum nomina, veftiū pompa.moderati enim animi,ferij,fedati, compofiti, prouidi figna è modefto ac modico cultu elicimus. folet enim ille hominem fuum loqui.ita ferè, quo quifque maior, prudentior, maturior,hoc in vefte modeftior eft.Laudatus in hac re Auguftus,de quo illud Suetonij:*Nunquā thoro cubuiffe,nifi humili,& modicè ftrato:vefte non alia, quàm domeftica vfus eft,ab vxore,forore,filia, neptibúfque confecta.* De Epaminonda illud proditum: *Vnica vefte contentus,fi quando vetuftate collapfam refarcire opus foret,domi claufum fe tenebat.* De Lyfandro verò,fubmiffam fibi à Dionyfio Siculo pretiofam veftem, non admififfe. De Seuero Spartianus: *Tam exiguis veftibus vfus eft, vt vix tunica eius aliquid purpuræ haberet,cùm hirta chlamyde humeros velaret.*De Taciro Vopifcus, *Togis & tunicis iifdem eft vfus quibus priuatus.* & quod magis mireris in Imperatore,*vxorem gemmis vti non eft paffus.*Magnum,fuftuliffe in vxore muliebris gloriæ inftrumenta, quæ feminarū ftuporem inædificare confueuerunt. viderat in non vnius Imperatricis vertice faltus & infulas ludētes,ab alterius auribus integrū imperatoriū kalen

kalendarium dependisse, in digitis etiam & pedibus prouincias & regna integra inerrasse. damnauit in vxore hæc prodiga regnorum dispendia, libidinúmque incitamenta, quæ de propinquo luxuriæ curant negotium, obstrepunt pudicitiæ disciplinis, castimoniam prostituunt. nam dum tenera ceruix, frons, capilli, aures per gemmas ignes iaculantur, incalescunt animi, mutuísque concidunt vulneribus. Et quæ non mulier mutuo hoc formæ & gemmarum lenocinio periclitari doceat viros? quæ verò non periclitetur, cùm tot fulminibus, quot virorum percutitur oculis? Sustulit pericula, & vxoria hæc naufragia Imperator, cùm gemmarũ omnẽ ornatũ vetuit. magis etiam sibi inornatam placituram, quia soli, quàm ornatam, quia multis. putabátque non esse prudentis viri, ea vxori cõcedere quæ alienos prouocarẽt oculos. sat igniũ inornatam circumferrre. stultũ esse ab aliis nouos mutuari, ni prostituere vltrò cum gemmis vxorem voles, aut tanquam suspensâ hederâ venalitiam castimoniam prodere. Addit ad superiora Vopiscus: *Holosericam vestem viris omnibus interdixit.* idémque de Aureliano: *Vestem holosericam neque ipse in vestiario suo habuit, neque alteri vtendam dedit.*

A vestibus veneratione venatur, qui à virtute nõ possunt.

Scio non defuisse Principes Regésque, qui regna propè vestibus circumferrent. Deerat illis, quo suorum in se venerationem excitarent; deerant virtutes, quæ admirationem elicerent; deerant facta fortia, quæ laudem prouocarent; deerat prudentia, qua in amorẽ raperent; deerat potentia, qua timerentur. à vestium magnifico splendore, ab auro & geminis mutuare hæc

volue

voluerunt, & illarum luce ac opibus, suorum aliorúmque animos admirabũdos & venerabũdos tenere. ita ferè imbellia fortiùs armamus, inuenusta augustiùs ornamus, insipida densiùs dulcoramus. at quæ decorem ex se habent, frustra ab aliis mutuantur, nequidquam sapida dulcorem ab aliis, fortia vires ab aliis, domestico decore, dulcore, viribus contenta. Signum proinde pusilli est, & internis ornamentis destituti, è vestium vario ornatu cultum & obsequia sperare. & nescio quid barbarum sonet. Romani sanè veteres, & à quibus omnis illi vrbi gloria, modestissimè induebantur. tenuit hic modus in Augustum vsque. inde vestium luxus, & in illo Reipublicæ illius magnæ ruina. Nazianzenus in hac re benè: *Nos mollibus & circumfluentibus vestibus, pannísque ex tenuissimo lino & serico cõtextis deliciamur, in quibus ineptimus potiùs, quàm splendorem nobis conciliamus.* In omnem ætatem & sæculum dixit. propiùs etiam in nostram, in qua nullus opulentiæ modus, nulla dignitatum à veste discrimina, nulla annorum.

Nec contenti quidam vestium apparatu, odoramenta addunt, ab vltimis terrarum delata. de quibus illud Chrysostomi: *Corporis fragrãtia arguit intus latere animum graueolentem & immundum.* & illud Hieronymi: *Odoris suauitas, & diuersa thymiamata, & amomum, & muscus, & peregrini muris pellicula, quòd dissolutis & amatoribus conueniant, nemo nisi dissolutus negat.* Ego sanè peregrinorum horum odoramẽtorum caussam nullam reperio, nisi pædorum & sordiũ. Hinc, quibus anima grauis, aut purulentum corpus, aut feminea contagio, pro medicamento odor

Vestiũ odoramẽta mollis animi signa.

est, & eo potentior, quo malum grauius, quò maiore mendacio ægritudinem tegant. ne fide, quin magis suspectas has habe odoratas alieni corporis exuuias. metue etiam, ne quid allabatur malignitatis. Vt enim ferè venena sub electibilibus propinantur, ita sub odoratis noxia afflantur. Nec in solis minis stat hoc malum, effunditur in aliũ,& de vicinitate pericula creat & damna,nulla sæpè arte reparanda.

CAPVT XVI.

Quis modus in secundis: quis in aduersis tenendus?

SECVNDÆ res atrocioribus longè stimulis, quàm aduersæ explorant: miserias enim toleramus, felicitate corrumpimur. quot enim magnos cetera exercituum ductores, cùm victoriis orbem lustrassent, secunda insolescere docuerunt! Vt non vereatur prorumpere in hæc Stoicus: *Magnum exemplum Mæcenas Romanæ eloquentiæ daturus,nisi eum eneruasset felicitas, imò castrasset.* Vt ausim dicere, illum, qui prosperis fractus non est, non frangendum aduersis. ita faciliùs indurescimus in arduis:secunda rectum auferunt. sic aues & pisces spe aliqua oblectante decipimus, mentimur pabulum & fraudem. Facit idem fortuna: munera ostentat, insidiæ sunt.vt benè monuerit, qui dixit: *Quisquis nostrûm tutam agere vitam volet, quàm plurimùm potest viscata fortunæ beneficia deuitet. in quibus hoc*

Non est fidẽdum secundis.

hoc miserrimum fallimur: habere putamus, habemur. & in præcipitia deducimur, imò per illa. Ne fide, adeóque suspecta habe hæc. nouacula sub hac spongia latet, vincula sub hoc reti. Quanti è summa felicitate, è purpura & sceptro, ad vltima miseriarum deuenerint, ignorare non possumus. Vbi proinde videris vota fortunā superare, aduersa cogita; cùm indiuiduo ferè hæc nexu iuncta sint; animúmque secundis obsessum, aduersantibus para. Neque longa plurimùm mora, cū felicitatis ferè vestigiis hostilia insistant: vt in perpetuo esse metu debeat nimia felicitas. Non securus ergo hac fruetur, cui obuenerit: sed timidè pertractabit; nec aliter, quàm electibiles cibos veneno temperatos. occurret vetus illud: *Timeo Danaos, & dona ferentes:* magis etiam fortunæ vicissitudines & ludos in opibus, vita, sanguine. Fontem narrant, qui ter in die statis auctibus diminutionibúsque magno fidentium damno mutatur. ac minùs fidendū fortunæ, quæ non certis dimensísque momentis deprimitur, & extollitur; subtrahitur, & ostentatur; sed nullo propè momento pedem stabili loco figit. Hîc spargit honores, opes, gratiam; ibi excutit. è quibus quædam inter diripientium manus pereūt, quædā infida societate diuiduntur, alia non sine sanguine parantur, quædam etiam possessore carent. Hinc illud Stoici: *Prudentissimus quisque cùm primùm induci videt munuscula, à theatro fugit. scit magno parua constare.* Quid aliud hic mūdus, quàm magnū quoddam theatrum, in cuius proscenio fortuna actores inducit; Reges, Principes, diuites, nobiles, seruos, ignobiles, pauperes, & genus omne hominum: reducit eadē, quæ

Timidè per prospera eūdum.

deduxit cortinam fortuna,& ad primam conditionem redeunt omnes, ad primum parentem Deum, nulla prærogatiua theatralis diadematis & purpuræ, nullo præiudicio sagi & pastoralis peræ. Lusit in hanc rem Petronius:

Grex agit in scena mimum, Pater ille vocatur,
Filius hic, nomen diuitis ille tenet.
Mox vbi ridendas inclusit pagina partes,
Vera redit facies, dissimulata perit.

Quid faciet ergo vir fortis in tam dubiis? initia eorum omnium, non exitum spectabit. illa in potestate nostra sunt: de euentu ferè fortuna iudicat. in illis prudentia & cautione opus, & cõsilio maturo: euentus non rarò à fortuitis pendet, quæ nullâ prudentiâ præcaueri possunt: vt non nisi stolidum sit, de prudentia ab euentu iudicium ferre. neque ideò minùs sapiens est, quòd euentus initiis minùs respondeant; minùs felix esse potest, cùm felicitas plus ferè imprudentiæ, quàm prudentiæ famuletur.

Neutri fortunæ se credet vir fortis.

Neutri verò fortunæ se submittet vir fortis, vtrâque maior, vtrâque valentior; vt vtramque in partem suam deducat, in colorem suum vertat, cùm beatæ ac miseræ vitæ vnusquisque sibi caussa sit. Intrepidus proinde ac imperturbatus inter vtramque stabit, nec attolli se ab illis permittet, nec deprimi, asperis blandísque iuxtà inuictus. Si arriserit illa, memor erit minarum, & sollicitus missilia expectabit: si in sinum quasi dormienti dona effuderit, excipiet cum tremore, & discet pari facilitate sinum effundere, qua expandere. scit enim solutam legibus fortunam, humanis imperare. Arbusta frugifera, seges cana, temulenta vindemia, fortuito imbri cæduntur,

gran

grandine corrumpuntur. Et non in tempestates, hibernis maiores, agitur æstiua tranquillitas? & non sine hoste sæpè patimur hostilia, & cladis caussas, si aliæ deficiant, nimia sibi felicitas inuenit? Iam, quoties nox vna, hora vna interfuit inter vrbem maximam, & nullam; audeo dicere, inter validissimum regnum, & nullum? vt longam moram dederit, qui diem dedit medium inter sceptrum & aliena genua, purpuram & securim. hora vna mutationi huic suffecit. inter Seianum & vncum quantum interfuit? Esset fors aliquid solatij in tanta fortunæ volubilitate, si ea celeritate repararentur perdita, qua perduntur: nunc incrementa lentè exeunt, properatur in damnum. & fors ferenda lentitudo, si sperari meliora possent; nunc ferè damna æterna sunt: quæ si præuideas, consiliis auertas. at tam volubili orbe circumagimur, vt deliberationi plerumque locus nullus sit.

In prosperis aduersa cogitanda.

Firmabis verò inter hæc animum, si in plenum fortunam cogitaueris, si quidquid vllo sæculo aliis, euenire posse tibi cogitaueris: si ad omnem illius ictum pectus armaueris: si nautarum more, quo maior malacia, hoc te maior věturæ tempestatis cura tenuerit: si quo plus illa te extulerit, hoc te depresseris magis: quóque ad maiora & supra reliquos euexerit, hoc te infra reliquos demiseris. Venerantur alij in te magnitudinem, & clarum terris nomen? tu tanto submissiùs te habe, quanto illi te efferunt magis. Laudant? damnare crede. nemo prudēs in os laudat. Dānant? tu etiā magis. Quóque plus tibi blādita fortuna fuerit, hoc plus aliis indulge. amicitias ac beneuolentias illorum vltrò venare, ac

Quomodo se habere debeat in secūdis vir prudens.

vbicunque potes beneficiis tibi obstrictos tene: &,cùm maximè deuinxeris,non agnosce. Mentionem illi iniiciunt?tu surda aure transi,aut magnitudinem deprime, maioráque beneficiis merita illorum extolle;maiora etiam sponde,si qua maior fortuna accesserit.His qui te generis claritate superant,dignitatibus tamen & opibus inferiores, dignius latus tribue. non permittent? conare.conatus in laude erit. & plus verborum factorúmque oblatâ prærogatiuâ, quàm cuiuscunque magnitudinis ostentatione consequêris. Quòd si eò honores creuerint & opes, vt cum primis certare possis, primorum, qui latè genus spargunt, te tuósque affinitatibus robora, nec opes illorum metire,sed genus.

Beneuolus sit in omnibus.

In omnes deinde,etiam ex infima plebe,beneuolentiam effunde;vt & domus & aures tuæ pateant omnibus.quòd si auxilia deposcant,largire, si potes,si merita respondeant; sin minùs,benignè dimitte. doce, quid sperare debeant, quid possint.operámque in primis dabis,vt,si qua tibi vxor,si qua soboles, veteris fortunæ memores,nullis se genere maioribus anteferant:oblatúmque dignius latus excutiant:etiam inferioribus potiora largiantur: beneuolentiâ verò nulli concedant,vincant omnes:varios etiam è plebe obstrictos teneant;eos in primis,quos lingua & manu promptos deprehenderint.parandi nimirùm in omnem fortunam amici,qui & plus audeant,& possint,& quos nullus metus aut verecundia terreat.

Neminem offendat. Offensam dissimulet.

Omne deinde studium in eo sit,ne quem offendas. Offendit te aliquis? ne fatere,& beneficium etiam,si potes,repende: si non potes, vulnus

nus tege. intercurrunt commiseratores, qui aut conditionem, aut innocentiam tuam defleant, hostium conatus damnent;tu innocentiam tuam testare,neminem damna.reiice,si qua iniuria accepta,in iudiciorum diuersitatem,rerúmq; ignorationẽ. Prolixè deinde ostende,non credere te, venisse ab hac aut illa manu vulnus, reiice deinde in prouidentiam diuinam, peccatorum tuorum pœnam,virtutis exercitationem,meriti augmentum. ac inter humana, pro solatio habe, secunda ex aduersis,vt ex aduersis secunda nasci. Occultat vtrorumque semina Deus;& plerumque bonorum malorúmque caussæ sub diuersa specie latent. Meliora proinde tibi promitte. Non attingis cogitatione meliora? cogita quàm multa non expectata venerint: quàm multa expectata fefellerint. Quis credidisset, lapidibus destinatam Susannam eripi potuisse; quis Petrũ carceribus; quis Babyloniis ignibus fratres? At fors deteriora euenient:fors non euenient: fortè etiam meliora. interim dum peiora non sentis,meliora propone.Quot orbe toto naufragiis suis superfuere!quot iudici,tortori,victori!quoties post inopiam diuitiæ affluxerunt,post morbos valetudo, post mœrores gaudia, post dolores solatia, post amara dulcia, post vniuersum nauseantis fortunæ vomitum, læta & sceptris proxima! Spe ergo meliorum animum pasce. Abscissa spes omnis periturorum est? non erit æternorum. ad hanc ianua patet, & strata cuicunque via est. cui soli si intenderis animum, pulsari hîc poteris, vinci non poteris. & quod de monocerote, *Interimi potest, capi non potest*, dictum de viro forti puta. Obrui & insepeliri ad-

Æternorum cogitatione animus armandus.

Viri fortis cõditio in aduersis.

uersis,tanquam montibus,potest; stabit tamen animo interritus,corpore fatiscente;& licet succiderint genua,mens stabit;& in ipsa expressione, cùm de oppanso corporis erumpit in apertam suam lucem, adhuc pendula de hospitio suo,audebit prouocare fortunam.Nihil dico de carne immortalitatis illius serua,quam scio fortunæ imperio subiacere. At viri fortis animus solo Deo minor, ridebit fatuam donorum fortunæ erogationem, & vnguem ostentabit minanti.sentiet,non nego:sed sciet,se parua tolerare,cùm recordatus fuerit,quid biberit in cruce qui inuitat ad cælum,& futuræ immortalitatis se spe solabitur. Vulnera fors referet corpore,sanguinem sparget?prior Christus tulit,prior sparsit. animus tamen vulnera nesciet, nesciet sanguinem: imò gloriæ suæ primam partem in vulnere ponet & sanguine,memor veteris dicti:

Namque in corpore fortium virorum
Laus est amplior,amplior cicatrix.

Magis etiam memor Christi sui, cuius summa laus & gloria à vulnere & sanguine est. memor etiam illius:*Maximum remedium est interioris hominis,si in hac area mundi variis passionum flagellis trituretur exterior.*

CAPVT XVII.

Quis modus tenendus in detractionibus, & accepta iniuria?

A detractoribus nemo liber.

NEMO hac caruit. Cato sanè princeps Porciæ gentis, Senator optimus, optimus impera

imperator, orator optimus, quater & quadragies caussam dixit, diuersis odiorũ simultatibus appetitus, semper absolutus. Scipio Carthagine & Africa sua maior, vix in calumnia stetit, & dolo veriùs delusit, quàm virtute. Camillũ exulem ni vidisset Roma, periisset. Parua hæc sunt. Quis inter Christianos magnorum, non retulit vulnera ab hoc morsu? quis non venena ab hac vipera? & Christus ipse non audit *Samaritanus, Dæmonium habes, vini potator, populi seductor*? Et quis vllo sæculo non proximus aliquando stetit huic igni? quem non ambussit hæc flamma? quæ subiti ferè fulminis more validissimum opprimit, ceteris metum incutit, parémque passo tristitiam facit, pati potuisse, & posse. Et imitatur detractio fulmen, quod improuidum & imparatum antè perimit, quàm periculum denunciet; quódque firmissima ferè impetit, vilissima & humi serpentia negligit; quod non contentum vulnere, ipsa emedullat ossa; & quidquid erat sanguinis boni, improbo æstu suo decoquit. cúmque in bonos omnes magnósque detractio feratur, tũ in optimos quosque sæuit magis, crescente cum magnitudine veneno. vt propè signum viri sit aut magni, aut ad magna nati, pati detrahentiũ linguas. Nam cùm detractio ferè ab æmulatione proficiscatur, soláque magnitudo, aut parta, aut sperata, æmulationũ materia sit; fit, vt in magnos exsurgant hæ linguæ, ac non nisi in tales venena iaculentur. magnitudinẽ enim alienã famámque, cũ dedecus suum æmulus existimet, exsurgit in aduersarium: quem si improuida densaque linguæ grandine, tanquam saxeo imbre, obruere antè non potest quàm periculum senserit; fle-

Detractio ferè in optimos incurrit.

xuosa calumniarum fraude circumretit, aut scorpionũ more, cùm vultu luserit, de postumo corporis verberat; eo acriùs, quo incautiùs, vt vulnus simul & virus, quà figit, effundat, quod properat in viscera. vnde fit, vt inexpectato vulnere, maximi sæpè animi sanguis antè gelascat, & generosi celsorum pectorum spiritus torpescant, quàm prouideri malo, aut vllâ prudétiâ occurri possit. Narrant Historici, Arabicas paludes pennatorum anguium mittere examina, quorũ tam certũ virus sit, vt morsum antè mors quàm dolor sequatur. Idem frequenter in detractionibus vsu venit. antè insepulti iacent his malis multi, quàm timere didicerint. Narrat Solinus Indicas balenas vltra nauium antennas se extollere, haustósque fluctus ita eructare, vt nimbosa colluuie plerumque pacatissimè nauigantium alueos insperatò deprimant. Eadem in detractoribus habes, qui ferè in fortunatissimos vectores insurgunt, & improba oris ac calamorũ alluuie, in medio felicissimi cursus, alia omnia cogitãtes desorbent. Quid agas in tam subitis? antè animus armandus. nihil inopinatum accidit cogitãti omnia euenire posse. parabit ergo pectus: & prudentis gubernatoris exemplo, quo maior malacia, hoc inuigilabit magis. sic enim ille non timebit *præcipitem Africum decertantem Aquilonibus, non rabiem Noti*: antè nimirùm prospexit. Imitabitur vir sapiens: & frequenti meditatione firmabit animum, & dicet, æmulam magnorum detractionem esse: quo fiet, vt, cùm nihil inexpectatum eueniat, nihil de firmæ mentis statione excutiat. præcogitati enim mali, mollis sensus est, nullus erit, si amauerit etiam malum, & tanquam

Quomodo se armare in detractionẽ debeat vir fortis.

quam bene-merendi materiam exſpectauerit, & exoſculatus fuerit hanc meſſem cælo inuehendam. hanc vindemiam Dominicis cellis inferēdam. Exuatur dignitatibus:nō exuetur Deo. Exulet patria:non exulabit cælo.Spolietur opibus : non expoliabitur æternis. Excidat Principum gratia : non excidet Dei. Obiicietur hoſtibus? inueniet protectorem Deum. Damnabitur? abſoluetur Deo iudice.Contemptus iacebit?exſurget cælo. In ignauo otio vitam trahet ? beatum otium Deo dicatum. Odio laborabit ? neſciunt odia cæli,amare ſciunt.Conuiciis proſcindetur?laudes manebunt cælo.Inter plebeios numerabitur? Principes ſunt quotquot cælis clauduntur. Ingloriam vitam ducet?nulla talis cælo eſt.Seruire cogetur ? famulatus eſt Chriſtus ; & beatus ille,qui Deo ſuo ancillatur.Verbera perferet ? ex hoc ſemine fæcunda cælo arbor naſcitur.Sanguinem profundet ? nulla certior cæli clauis Chriſtiano ſanguine. Flammis addicetur? maior cæleſtis eſt ; extinguet maior minorem. Subiicietur tormentis? nil ſentit corpus in neruo, cùm animus in cælo eſt.Infami morte miſeram vitam ſignabit?non moritur,qui cælo viuit. Qui animum ergo antè parauerit , viderítque nullum virum bonum inuulneratum à detractoribus fuiſſe , optabit magis cum bonis criminationibus ſordidari , quàm cum improbis falſis laudibus honeſtari : eligétque cum Chriſto ſuo audire, *Dæmonium habes*;quàm cum Herode,*Dei voces,& non hominis.*

Per contemptum victoria à detractione ſperãda.

Contemne deĩn hæc linguarum calamorúmque vulnera,& vinces. nullum illæ lædunt ; niſi volentem. Et quid verba , quia calami poſſunt

Q. 5 ani

animo Deo & sibi innixo? quod grando tectis, quod fluctus rupibus,hoc calumnia potest,cùm in virum inciderit.time:vulnus dabit.fuge:liuorem exspecta.deprecare:calcabit.calumniam calumnia pelle:quid sordibus sordes eluis?insidias insidiis lude:metũ fateberis. In solo contemptu certa victoria est.nullius proinde tã improba & effera in calumniando nequitia sit, vt vel minimo motu digna sit, cùm omnis calumnia fœtulentæ similis cloacæ sit,quæ quo plus mota,plus fœtida est.Vis vincere,hostem frangere, triumphum de inimico agere? contemne. vis illum mœroribus exedi?ride.vis indignationibus lancinari?nec verbo dignare.vis supplicem?beneficiis cumula.

Decoratur detractionibus vir fortis.

Sed quis non exacerbescat, cùm viderit virtutum nitorem criminationibus sordidari? falleris.decoratur.Intus omnis illi decor est, licèt exterior homo linguarum sordibus maculetur. At durum est,tot pungentibus linguis,tanquam hamis, optimos quosque inuncari. erras. nemo capitur, nisi qui vltrò se induit vinculis. Graue est,viros magnos, luce dignissimos, densâ linguarum nebulâ obductos, cum tenebris colluctari. quinimò, delationibus in lucem & diem proferuntur, qui insepulti noctibus iacebant. Miserum est,adeò infelicem esse humanam cõditionem,vt delatorum classis secundo vndique vento fluctibus impauida feratur, ac in varios scopulos optimos quosque deferat.fuit hoc aliquando,sub non vno Principe.at nullus scopulus viro bono saxum est. mollescit omne saxum amanti Deum, & gratus illi locus omnis est, in quo fruitur Deo,nec solitudo vlla est,quã vestit

&

& ornat Deus. cælum denique illi pro ſaxo & rupe eſt. horrorem loci, innocentia, & mens ſibi conſcia recti, & Deus, qui hunc militem ſuum tali ſacramento conſignauit, mitigat. Ingeminent linguæ plagas. eloquia illi Dei ſuper mella & fauos, inde robur & medicamenta haurit. Minas intentant? at lacte & melle promiſſio Dei manat. hac innocentia fruitur. Mortem accerſunt? ſi pro innocua mente, beatus; magis ſi pro Deo ſuo, Chriſto ſuo. vulnera enim & mortem, corona & gloria tegunt. Iam, cùm ſciamus capillorum etiam noſtrorum apud Deum regeſtum eſſe numerum, nec ſine emolumento caſuros in terram, repromittente eodem, quid veremur? Aut arbitramur calumniam ſine Numine fieri? adducit Deus agonis noſtri præſes, artes & diſciplinas ſuas in medium, in hoc ſæculi ſpatium, in ſpectaculum hominibus & Angelis; carnémque & animam probat de conſtantia & tolerantia, vt det huic palmam, illi honorem.

Et quid queri potes de calumnia, cùm maiora te cælo maneant præmia? quid de iniuria, quam centuplâ æternâ fœneratione compenſat Deus? aut ſi renuntias luctæ, num renuntiare vis præmio? nam quæ hæc iuſtitia eſſet, quæ verecundia, præmia ſperare, laborem repellere? Non à primordio innocentia patitur? Volue hiſtorias. vide carceres, vincula, flagella, ſaxa, ſecures, ignes, cruces. vide deinde victoribus repromitti, nunc arborem vitæ, & mortis veniam ſecundæ, nunc latens manna cum calculo candido, nunc ferreæ virgæ poteſtatem, ſtellæ matutinæ claritatem, nunc albam veſtiri, nec deleri de libro vitæ, & columnam fieri in Dei templo, & Ieruſalem

Sperata cælo præmia calumniã mitigant.

ſalem cæleſti inſcribi, & reſidere denique cum Domino in throno illius. Quibus putas hæc promittit? non illorum victoriæ, quorum pugnæ? illorum præmia, quorum ſudores, ſanguis, vulnera, liuores? hinc illud: *Si dedecoramini in nomine Chriſti, beati.* Quo nomine exultantes videmus Apoſtolos, qui ſcirent mercedem plurimam repoſitam eſſe in cælo. In nos quoque, vt in hereditarios diſcipulos, Apoſtolici ſeminis frutices, eadem cadent præmia, ſi anteceſſerit labor. pares enim præmiis, qui laboribus ſunt. Quid hîc times? aſcenſum hunc arduum & imperuium antè, complanauit veſtigiis ſuis Dominus. ſequere ducem miles. Tot puellorum puellarúmque millia calcarunt hanc ſemitam: tu vir non poteris? etiam ſignarunt ſanguine. Et quid magnum eſt nunc ſanguine litare? prior litauit Chriſtus. turpe militi non ſequi ducem. Nec tamen ad ſanguinem nunc pro uoco: mollior detractionum pugna eſt, quæ vix ſupremam cutem ferit. ac ne ferit quidem, ſi contempſeris. ſin altè in animum demiſeris, non calumnia, ſed vulnus eſt. Illud etiam cogita, plus gloriæ tibi accedere & admirationis, etiam apud ſæculum, ſi in plenum contempſeris, quàm damni ex calumnia. Neque vlla re magis teſtatam facies innocentiam, quàm contemptu & neglectu. Vt dictum verè ſit: *Spreta exoleſcunt: ſi iraſcare, agnita videntur.* & alibi: *Conuicio non reſpondere, conuicium eſt.* Nec conuicium vllum maius eſt, quàm neglectu indignum oſtendere cui reſpondeatur.

Arcendi à contubernio detractores.

Arce tamen à te, & à contubernio tuo, detractionibus aſſuetos: & quos in hac palæſtra exercita

citatos repereris, familiaritate exclude. faciant hoc omnes, & deerunt detractores: postquam enim desierint qui audiant, qui detrahant non erunt. Obstrue ergo aures detractoribus, & incipient benè loqui qui detrahebant. Nam cùm malè loqui non permittantur, nec frænare linguam valeant, benè loqui discent: aut, vt quàm minimum, obstructo aditu, quiescent. Hoc verò magis etiam arcendi, quòd nulli minùs quàm audienti parcent. semel enim per calumniarum vitia, tanquam oleo macerati, quærunt in quem virus euomant, homines ad obloquendũ prompti, ad seditiones in quamcunque partem parati, ad functiones præferuidi, in conuiciis seminandis felices, in alendis simultatibus, odiis, æmulationibus constantes, quibus honesta inhonesta, proba improba, pro eodem sunt. Omnium verò maximè, quòd detractio plerumque non vnum, sed plures feriat, cùm vnius dedecus vniuersam familiam deuenustet. & quo quis sanguine, familia, necessitudine, amicitia vicinior est, eo plus de flamma concipit. quòd si in virum Religiosæ alicuius familiæ inciderit, totam amburit. inest enim hæc vis malis moribus, vt multitudinis innocentiam vnius deuenustet crimen; cùm è diuerso multorum probitas vnius detergere flagitium non valeat. ea nimirùm in humanis vitiorum, non virtutum, communicatio est.

CAPVT

CAPVT XVIII.

Quid faciendum in adulationibus?

Nunquam credendum adulatori.

NIHIL credendum in os laudanti, nisi vt hostem credas hunc laudatorẽ. hostilia enim sunt, præsentem laudare, damnare absentem: coram dicta factáque probare; improbare, vbi absis. tanquam si quis alterâ manu sudorem detergat, alterâ vulnus imprimat; alterâ demulceat, venenet alterâ. Hæc scimus, & patimur interim adulatores, & quidquid in nos adulatio sine pudore congerit, tanquam debitum pendimus; optimos nos, sapientissimos, eruditissimos, maximos affirmantibus assentimur, cùm sciamus mentiri. nec modicâ laude contenti, maiorem venamur. non faceremus, si ex nobis nascẽtibus contenti, conscientiâ nos nostrâ tutaremur. nunc cùm domestica desint, in honorem plerosque nostrum mentientes, auidissimè excipimus. non ambiremus aliena, nisi deessent nostra. Certè nihil minùs conuenire, quàm blãdientium turbam, animis ad magna properantibus, nemo nõ videt: cùm illa magnitudinis quodam odio, generosiores conatus magis retrahat, quàm protrudat. Prudenter in hac re ad Pisonem Galba: *Irrumpet adulatio, blanditiæ, pessimum veri affectus venenum. sua cuique vtilitas. & ego, & tu simplicissimè inter nos hodie loquimur, cæteri lubentiùs cum fortuna nostra, quàm nobiscum. Nam suadere Principi quod oporteat, multi laboris, assentatio circa Principem quomodocunque sine affectu peragi*

Pessimũ veri affectus venenum adulatio.

peragitur. Vera nimis. vbi Principatum adeptus fueris, comes coronæ adulatio subintrabit. aderunt passim, quibus omnia Principum, honesta atque inhonesta, proba ac improba laudare mos est; aderunt, qui fallacibus blanditiis, osculis, amplexibus odia velare didicerunt. quin adeò, qui in illam diem innoxiæ fuerunt bonitatis, simulare discent, mentiri, fallere, adulatoria humilitate captare, mente aliud velle, vultu aliud polliceri, cùm his moribus viam sibi ad magna sterni viderint. cũ enim candore verborum, factorúmque simplicitate nihil sibi reliquum senserint, conuertentur ad insidias, vt, quod virtuti negatũ, fraudibus consequantur. Iam, sua quemque vtilitas quò non, etiam magnos, propellit? ingens vis; ac nescio, an alia maior: vt obliuionem quandam virtutis inducat, vbi viderint aut hac eundũ semitâ, aut aliâ excludendos. perpauci enim sunt, quos sola veri ratio tenet. seuerior hæc est; ac licet solido mentem gaudio afficiat, blandimento caret. Quòd si non desint Principes, solidarum virtutũ, ac seuerioris constantiæ amatores, non deerunt qui toto pectore talibus incumbent, cùm præmia sinceritati parari viderint, & constantiæ mercedem suam stare. nunc cùm videant, quo quisque promptius in adulationes ingenium tulerit, hoc ad maiora prouehi, induunt hos mores. neque Principibus iam, sed Principum fortunæ inseruiunt; cũ hac loquũtur, huic consilia largiuntur. ita fit, vt nemo suadeat quod decet. Principis enim frontem intuentur, ac in quam ille partem, in hanc se prono corpore propellunt. iustum nimirùm probúmque illis, quod iustum probúmque Princeps iudicauerit.

Principẽ ferè adulatio comitatur.

uerit. dum enim placere ſtudent, offenderéque verentur, in ſententiam illius eunt omnes. non facerent, ſi Principem, non fortunam illius, amarent: aut, ſi plus virtuti, quàm commodis ſuis ſtuderent: ſi maiora à Deo, quàm à Principe ſperarent. nunc præſentium amore, æternorum obliuiſcuntur.

Cōſilia Principi dāda ab adulatione aliena.

Fateor laboris plurimum eſſe, ſuadere Principi quod oporteat, quod ratio, quod æquitas, quod ſperata æternitas poſtulat, cùm Principum perpauci extra ſe nata admittant conſilia. ea tamen moderatio adhiberi, ea in dicendo & conſulendo modeſtia poteſt, vt & integra ſit veneratio, nec docere videamur velle, nec ſententiam noſtram illius præferre, ſed ſolius amore Principis duci. Veſtiri proinde tot moderantibus ſententia noſtra poteſt, tot etiam viā præſternentibus, tot in mitigationem ſequentibus, vt & offenſionē vitemus, & ex fide conſulamus.

Quomodo ſe habere debeat vir fortis inter Principis minas.

Quòd ſi periculum conſulenti ex fide immineat; hîc animis opus eſt, & infracto pectore, quod nec dignitatum fruſtrationes, nec exilia, nec indignatio, nec mors ipſa terreat. Hic ille locus, in quo dicere vir fortis poteſt: Cadere poſſum, à vero & recto flecti non poſſum. non me minæ, non tormenta terrent peritura; terrēt æterna. Obſequendum Principi; ſi illi poſſum, & Deo. at, ſi in illum locum reductus fuero, vt alterutri renuntiandum ſit, renuntiabo Principi. Pœnæ proponuntur ſæculi huius, & futuri? amplectar huius. Præmia inuitāt, mūdi, & cæli? deligam cæli. Indignatio terret Principis, & Dei? negligā Principis. Poſsū hîc numerari inter magnos, ſi aſſentiar Principi. melius eſt adhærere Deo.

Deo,vt numerer inter cælorum magnos. Destituar hîc omnibus, si non paruero Principi? consultius hîc destitui, quàm æternum. Spoliabor fortunis? non spolier cælo. Censebor inter plebeios? factum ab Apostolis, à veteri Synagoga. Exuar dignitatibus? summa dignitas est seruire Deo. Excludar aulâ? optatius aulâ excludi, quàm cælo. Excidam Principis gratiâ? non excidam Dei. Inglorius hîc viuam? stulta mundi elegit Deus. Moriendum erit? non dixi, me mori non posse; dixi, à recto, à vero flecti non posse. Hæc vir fortis. qui tam lõgè ab omni adulatione erit, quàm est ab ignauia. & antè virum fortem mors occupabit, quàm adulatio. cui cùm nihil facilius sit morte, tũ nihil difficilius adulatione est. quæ ferè in ignauum pectus, in timidam & gloriã mentem cadit. nescit generosa mens fallere, mentiri nescit. Vtrumque adulatoris est. nescit alienæ virtuti & gloriæ incumbere, scit suæ. nescit blandiẽtibus & mollibus, ad magna properare. muliebria hæc molimina sunt. ignorat feminea labia vir fortis: tantúmque à fuco huius abest, quantum vir à femina. Solâ proinde vir fortis virtute viam sibi ad magna parabit, aut carebit magnis. lætius enim ipsi illis carere, quàm alieno à virtute itinere ad illa conscendere, aut aliis quàm virtutis pennis ad illa euolare.

Si quem verò videris adulationibus subseruire, hunc seruilis ac feminei ingenij esse scias. qui, si fortuna mutauerit vices, dominum mutabit & amatorem, & ex amico hostis exsurget. fallor: non exsurget ex amico. nunquam fuit. sola labra, & frons amicũ loquebantur; intus odia æstuabant. imò, amicum labia mentiebantur; ho-

Seruilis ingenij adulatio est.

Amici labiorũ hostes ferè animorum sunt.

stilia pectus claudebat, quæ cum fortuna effunderet. Fuge, quisquis imperas, inlatentes hostes, amico velamine tectos. fuge labra mendacia. venena integuntur his blandientibus. fuge hanc oris varietatem. formam mentitur. si detraxeris, meretricem suam ostendet, sub ouilla pelle lupum, sub amica mollique spongia perimentem nouaculam, sub osculo Ioabi ferrum; venenum Claudij, Drusi, Germanici, sub electibilibus cibis. vt nulla pestis certior, nulla venena adulatore nocentiora sint. nõ adurit æstu suo adulatio herbam, frutices, flores; decinerat radices, & quidquid vitam promittebat. Omnium ferè in Regibus scelerum caussa. si enim demas laudatores, probatores, consultores; crimina propè omnia à sceptris & purpura excluseris. laudasse enim in Principe crimen, impulisse in illud, & in maiora est. Animos addit qui laudat, & audentiorem laudatio facit, & ad paria aut deteriora quasi manu ducit. audeo dicere: Tolle à Principe scelerum laudatores, nulla, aut perrara erunt scelera. nemo enim ferè gratuitò improbus aut malus est. alitur, crescitque improbitas laudibus. seca hunc riuum, arescent improbitatis surculi, nec arbor iam vlla noxios protrudet fructus. Docet hoc Cyprianus: *Qui peccantem blandimentis adulantibus palpat, peccandi fomitem administrat; nec comprimit delicta, sed nutrit.* Vt audeat Plutarchus funestum Cæsaris exitum adulatoribus ascribere: *Adulatores Cæsaris in caussa fuerunt necis ipsius; qui cùm honores ei inuidiosos cõquirebant, tum etiam statuis eius nocte imposuerunt diadema, quò multitudinẽ impellerent ad salutandũ eum pro Dictatore Regem.* & de Commodo Herodianus:

Nulla venena adulatione nocẽtiora.

rodianus: *Mensarij quidam adulatores, qui ventre atque obscænis voluptatibus felicitatẽ metiebantur, Commodum iuuenem Imperatorem perdiderunt.*

Quàm verò noxius adulator omnis sit, docemur à Propheta Regio: *Acuerũt linguas suas sicut serpentis, venenum aspidum sub labiis eorum.* Ex insidiis ferè serpentes insurgunt, vt incautos perimant, intimántq; ex occulto virus, quò improuidum feriant: *venenũ* enim *aspidũ sub labiis eorum,* quod effundant in nimiùm fidentes. vt verum sit illud: *Nullũ animantiũ genus assentatoribus est perniciosius, nullũ quod citius in præcipitia viuentẽ deducit:* nihil enim facilius, quàm nihil timentes in fraudem & præcipitia impellere. adulatio verò fiduciam quamdã animis ingenerat, cùm credere incipimus, quæ dici gaudemus, & esse vellemus; nimis faciles in fidẽ, cùm de laudibus nostris agitur. Hinc monet Cicero: *Cauendũ, ne assentatoribus patefaciamus aures: tales enim nos esse putamus, vt iure laudemur: ex quo nascuntur innumerabilia peccata.* fuge has linguas. *Huiusmodi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducũt corda innocentiũ.* ne crede. Hieronymi verba sunt: *Ne credas laudatoribus tuis, imò irrisoribus aures ne libenter accõmodes: qui cùm te adulationibus fouerint, & quodãmodò impotẽ mẽtis effecerint, si subitò respexeris; aut ciconiarũ deprehẽdes post te colla curuari, aut manu auriculas agitari asini, aut æstuantẽ canis protẽdi linguã.* & Philonis: *Nõ vides adulatores, qui noctu diuque permulcẽt aures suis Regibus, nec tãtùm applaudunt dictis eorũ singulis, sed molestis ornãt laudibus; quos tamẽ execrãtur taciti, quantumuis fausta ominentur propalàm?* Elegãter omninò & doctè adulãtium

Psal. 139.

Rom. 16.

Laudatores irrisores sũt.

Adulatorũ mores.

mores tradit Iustinianus: *Adulantibus mos est, semper in prosperitate mulcere, & donec temporalia suppetũt, applaudere: adulator est amicus in obsequio, hostis in animo; compunctus in verbo, tardus in facto; latus ad prospera, fragilis ad aduersa; anxius ad opprobria, immoderatus ad gaudia; facilis ad humana, difficilis ad honesta; mensas diuitum frequentans, pauperum domos declinans.* Vera nimis: neque vsquam nocẽtiores hi sunt, quàm in magna fortuna, cuius ferè delicta magna. vix enim summa fastigia in paruis se tenent. ad magna plurimùm scelera protendunt manum; quasi ingloriũ sit in paruis delinquere magnos. magna nimirum decent magnos, etiam in crimine. nec mirum, cùm inhortatoribus ad scelera plena sint magnorum atria: monitoribus verò fidis destituantur. vt verè Seneca: *Monstrabo tibi cuius rei inopia laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit; scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsáque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam rei perductum, vindicet à consensu falsorum,* ab adulantium mentiendi facilitate, à falsa sui rerúmque suarum opinione. O quis mihi hunc largiatur! quis concedat Regibus? Beati, qui vera dicentem sortiti! beatiores, qui rariores in aula Regũ sunt! quo infeliciores Principes sunt, qui è multis millibus vix vnum sortiuntur, qui vera profari audeat. Delictum in Principe est. vera dicerent, si audire vera Principes vellent, si falsa denunciantibus pœna astaret, si nulla impunita assentatio abiret, si vera dicentes præmia manerent. nunc cùm hos pœna, prę-mia illos maneant, omnes in adulationem deuoluuntur. vt meritò Iulius Capitolin. *Miser est Imperator,*

Modus adulatores ab aula excludendi.

Imperator, apud quem vera reticentur. miſerrimus omnino: cùm enim per ſe faſtigia hæc magna ad rerum paſſim occurrentium cognitionem demittere ſe non poſſint, diſcere aliorum ore coguntur. quòd ſi aſſentatores nacti fuerint, non tam vera, quàm placitura diſcent. verum enim nimis eſt illud Paterculi: *Semper magnæ fortunæ comes adulatio.* indiuidua comes. quis hanc felici manu, & ferro ſecet? ô fortunatum! ô prudentem! & intuere propiùs, videbis verè à Cicerone dictum: *Habet aſſentatio principia iucunda, eadem exitus amariſſimos affert.* iucunda nimirum laudatio eſt, etiam in crimine. ita & ſcelerum laudes placent, & delectat improba laudatio; quódque in aliis damnamus, in nobis commendari gaudemus. tantus amor noſtri, tanta æmulatio aliorum eſt.

Fortunæ magnæ comes adulatio.

Tanto malo auertendo remediis opus eſt. occurrit illud Senecæ: *Sapiens eris, ô Lucili, ſi clauſeris aures. quibus ceram parum eſt obdere. firmiore ſpiſſamento opus eſt, quàm vſum in ſociis Vlyſſem ferunt: illa vox, quæ timebatur, erat blanda, nõ tamen publica. at hæc, quæ timenda eſt, non ex vno ſcopulo, ſed ex omni parte terrarum circumſonat. ſurdum te amantiſſimis præſta.* Laudant? ne crede. Pergãt laudes laudibus ingerere, ac poſteriores prioribus inſepelire; ne audi Sirenũ voces. Moleſti ſunt? reprime. Nihil incoronatũ laudibus tanquam floribus, omittunt, non dictũ, non factum? pro hoſtibus habe. neque enim hæc amantium, odientium ſunt. plus enim fortiúſque damnabunt abſentem, quàm laudarunt præſentẽ. Quòd ſi via deſit cõprimendi, ꝓpelle familia. Fecit Alexander Seuerus, Septimius etiã Seuerus, fecerunt alij. feliciter

Remedia cõtra adulatores.

ſemper,bono reipublicæ,regni & ſuo. Vt meri tò gratior eſſe debeat inimicus damnatus, quàm aſſentator laudatus.ab illo vera ſperari poſſunt: & mala noſtra diſcimus,quæ ignorata emendari non poſſunt, poſſunt cognita. à quacunque manu cognitio illa veniat, ab amica cenſeri debet venire,quæ in præcautionem eſt,& vitiorum fugam.Benè proindè Chryſoſtomus: *Inimicum ne laudantem quidem probo, amicum verò & reprehendentem amplector: ille etſi me oſculetur,inſuauis eſt;hic etſi vulneret,amabilis.* Minùs probē aſſentatorem laudantem:cùm nonnunquā ab inimico ore vera laus veniat,ab illius nunquam. Et licèt inimici oſcula inſuauia ſint,quòd ab inimico ore naſcantur;oſcula tamen ſunt, amiciſſima futura, ſi tam amico corde,quàm ore & verbo edicerētur:vulnera verò ab amica manu & ore data,nō poſſunt non eſſe gratiſſima:in ſalutē enim dātur; non eunt in interitum. in medelam inferuntur; non poſſunt in mortē.neque enim amicus aliud, quàm amici ſalutem cogitat.Eſt in hanc ſententiam illud Dauidis: *Corripiet me iuſtus in miſericordia,& increpabit me.oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* In quem locum vir doctus: *Oleum peccatoris eſt dilectio ſimulata verborum, quæ adulationibus & blandimentis noſtras mentes velut olei pinguedo libenter ingrediens, rigorem veritatis mollit.* Benè & verè.Oleum aſſentatorum eſt,quod deprecatur Propheta, quod extremam cutem dum mollit, ſuperinfuſa reliqua repellit.armata enim oleo reſpuunt alia,& duris etiam ac ſeriis reſiſtunt.Faciunt hoc adulantium voces. tam ſpiſſo laudum oleo mentem obnubilant, vt magni veri ſolem eripiant oculis, & pro

Pſal.140.

pro luce tenebras, pro die noctem iniiciant. non ſentiunt oleata membra; nec animus adulantium oleo perfuſus ac tenebratus veri lumen admittit.

CAPVT XIX.

Quis modus tenendus in opibus?

PRæscribi poteſt: an ſperari poſſit, neſcio. nam quis modus, cùm ferè modum diuitiæ neſciant, & creſcat illarum ſitis copiâ, cum aliarum rerum egeſtate & inopia? & quæ moderatio ab animo diuitiarũ auido ſperari poteſt? Nõ dictum verè? *Vbi cupido diuitiarum inuaſit, neque diſciplina, neque artes bonæ, neque ingenium vllũ ſatis pollet, quando animus magis aut minùs maturè, poſtremò tamen ſuccumbit.* Et illud: *Vbi diuitiæ clarè habentur, ibi bona omnia vilia ſunt, fides, probitas, pudor, pudicitia.* Dictum fortiter; nec illud minùs: *Cum diuitiis, iuuentutem luxuria atque auaritia cum ſuperbia inuaſere, rapere, ſua paruipendere, aliena cupere, pudicitiam, diuina atque humana promiſcua habere.* Quid? an omnes diuitiæ improbæ? imò nullæ. materiam tamen ſuggerunt improbitati: & ſcelera non tam pepererunt, quàm audere docuerunt. Latebant in paupertate, altè animo recondita: acceſſerunt opes, & cum opibus audacia; & proditor facta pecunia eſt ſcelerum domini ſui. eruit, & poſito pudore proſpectanda propoſuit, quæ verecunda paupertas tegebat. Quid? quòd non rarò ſcelera opes doceát. ignorabat illa egeſtas: didicit ab opibus. Nec omnes

Diuitiarum incommoda.

Mina diuitibus à Deo intentata. tamen venena hinc biberunt. fateor. Durum tamen illud Saluatoris, & eo durius, quo verius: *Væ vobis diuitibus, qui habebitis consolationẽ vestram.* Validum illud Apostoli, & robore plenũ: *Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationẽ, & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nociua, quæ mergunt homines in interitum.* Validiùs etiã alius: *Agite nunc diuites, plorate vlulantes in miseriis vestris, quæ aduenient vobis. thesaurizastis vobis iram in nouissimis diebus.* Validissimè Christus ipse: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum Dei.* Quis crederet, nisi diceret ille qui fallere, qui mentiri nescit? & quis non crederet illo dicente, in quo nec dolus, nec mendacium? & quis credit dicenti? sequeretur, si crederet. non sequi, non credere est. sequuntur, qui credunt: non credunt, qui non sequuntur. Quis enim excludi vult regno Dei? vis hoc frui? vide, an camelus transire possis per foramen acus. non potes? nec intrare in Dei regnũ diues poteris: cùm *facilius* sit *camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum Dei.* Aut ergo transire diues cum camelo debes per foramen acus, aut desperare de regno Dei. Nihil hîc de meo dico. decretoria hæc sententia magni Dei est. errare non potest Deus. sed nec effugere hunc potest homo. Neque consultum est in re salutis ludere. agitur de æternitate; in qua semel lata, reuocari sententia non potest: æterna est. Quid ergo, si maiorum industriâ opes accesserint, si bonis modis illas paraueris, abiiciendæ cum Philosopho in mare erunt? non dico: neque enim probare possum indignabundam hanc mentem, ac tanquam nauseantis super

Luc. 6.
1. Tim. 6.
Iacob. 5.
Luc. 18.

ſuper auro ſtomachi vomitum. Benè vti diuitiis *Modus cæli*
potes. ardua res eſt, fateor: at eo glorioſior. & *parandi per*
non magnum parari his cælum poſſe? emi poſſe? *opes.* Luc. 16.
Audiamus Dominũ: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt, cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* & Danielem: *Peccata tua eleemoſynis redime, & iniquitates tuas miſericordiis pauperũ: forſitan ignoſcet delictis tuis.* Dan. 4.
Habemus ab eodẽ ore remedia, à quo minas. effugere has volumus? amplectamur illa. & quo maiores affluunt opes, maior exſurgat munificentia. Didicerat hoc vir ille magnus inter omnes Orientales. cuius verba: *negaui, quod volebant pauperibus, & oculos viduæ expectare feci: ſi comedi buccellam meã ſolus, & non comedit pupillus ex ea.* Iob. 31.
Imitare, & amicos in opibus para. Inuidentiã illæ plenæ ſunt, & maximarum offenſionum grauidæ. vtrique liberalitas malo medetur. nemo enim liberali inuidit aurum; quin adeò apprecatur cumulatius. ſed nec vlla vnquam fortunarum offenſio è munificentia nata eſt. amorem hæc ingenerat, odia ponit. Vis proinde ſecurus viuere, vis amari diues? vna liberalitas vtrumque dabit. neque quiſquam ſecurior liberali eſt. ignorat enim inſidias liberalitas: auaritia has inuenit. neſcit odia: ſordidior parſimonia hæc peperit, infelicis filiæ infelix mater. Quid? quòd ſola ferè virtutũ, expers æmulationum, inuidiarum, fraudum, inſidiarum liberalitas ſit. Hanc ſequere ſi diuitiæ conceſſæ. ſin minùs, nemo tamen impedire poteſt, quo minùs in ſumma rerum inopia liberaliſſimus ſis, vt non neceſſe proinde ſit opes depoſcere liberalitatis materiã: cũ etiã ſine illa munificus eſſe poſſis, cũ ab animo virtutes omnes,

non ab euentu, verus rerum æſtimator ſciat metiendas. vt proinde veriſſimè dictum à Valerio: *Quorſum attinet in prima felicitatis parte diuitias, aut paupertatem in vltimo miſeriarum ſtatu ponere? cùm & illarum frons hilaris, multis intus amaritudibus ſit referta; & huius horridior aſpectus, ſolidis & certis bonis abundet?* etiã liberalitate, vt dixi. Docebit hoc Q. Fabius Maximus, qui in magna paupertate, fundo quem vnicum poſſidebat vendito captiuos ab Hannibale redemit. confer hunc cum Firmo, qui ſub Aureliano Ægyptum occupauerat, de quo Vopiſcus: *Perhibetur tantum habuiſſe de chartis, vt publicè ſæpè diceret, exercitum ſe alere poſſe papyro & glutino.* & imperio interim tenacior excidit, non excidiſſet fors liberalior. Confer deinde Buſam feminam, quæ non magnis opibus, ſed animis magnis, decem Romanorum millia Cannenſis prælij reliquias intra Canuſina mœnia alimentis ſuſtentauit, cum Ptolemæo Cyprio, de quo Valerius: *Cùm omni pecunia nauibus impoſita in altum proceſſiſſet, vt claſſe perforata ſuo arbitrio periret, & hoſtis præda careret; non ſuſtinuit mergere aurum, ſed futurum ſuæ necis præmium domum reuexit.* addit: *Hic non poſſedit diuitias, ſed à diuitijs poſſeſſus eſt: titulo rex inſulæ, animo pecuniæ miſerabile mancipium.*

Qui amici opibus parãdi.

Parandi verò opibus amici, qui prodeſſe, quíque obeſſe poſſunt: illi, vt auxilio ſint, hi, ne noceant. ex infima etiam plebe non raro parandi, qui & audeant, & poſſint nomen tueri: quóſque nec modeſtia, nec verecundia terreat in tutelam, ſiqua grauior neceſſitas occurrerit. Et non magno horum animi parantur; qui etiam cum vitæ ſuæ diſcrimine, liberalem quam experti ſunt

ſunt dexteram tuebuntur, tam in prodigendo ſanguine, quàm in accipiendis muneribus auidi & faciles: dum enim è præteritis futura metiuntur, eripi ſpem dolent. qui cùm ſperata pro poſſeſſis habeant, non inferioribus animis donatorem ſuum, quàm poſſeſſionem ſuam propugnant.

Excſæ deinde maiorum profuſionibus nobilitati munificam & vltroneam porrigat manũ: inueniet in his laudatores, propugnatores. Fortes etiam viros, ſanguine dato & hauſto nobiles, quos anguſtior domeſtica res premit, donis conciliet: habebit in his honorum fortunarúmque ſuarum defenſores. Illos deinde qui Principi à conſiliis aut auribus ſunt, ſibi paret. Neque magno hos auro parabit. vbi parauerit, vel ſolâ verecundiâ obſequentur, præteritorum memoriâ, futurorum ſpe.

Nobilibus ad inopiã redactis ſubinde aliquid largiendum.

Nihil dico de deteriore ſexu, qui & in dona pronior, & potens in maritali thalamo: etiam apud probos & magnos. non quòd hæc improbem, ſi ratio, ſi cauſſę æquitas, ſi incorrupti adſint mores: ſed quòd femineam hanc ſemitam inſterni muneribus nolim. lubrica eſt. Si tamen alia tuendi ſe ſuáque via deſit, non penitus damnem; prudentiæ conſcientiæque ſingulorum relinquens quid in hoc ſexu tutò audendum. Leuibus tamen quibuſdam, & illi ſexui non inaſſuetis contineri, ne noceant, non damnem. nolo ad iniuſta, ad impia, ad minùs caſta, facem in hoc ſexu accendere: nolo tamen hunc à iuſto pióque ſubſidio vniuerſim arcere.

Quomodo feminis dandũ.

Plurimũ interim in omni hoc genere intereſt ſcire, quid, cui, quo potiſſimùm tẽpore largiaris.

Prudentia in largiendo opes.

propen

propensiones verò in primis animorum cautè & seriò per domesticos ferè examinandæ. ille picturis, statuis alter delectatur : peregrinitatem amat alter,vt,nisi ab alio dona cælo euocaueris, nihil egeris:esculibus tertius gaudet donis:quartus solo auro gemmísue capitur. Plurimum etiã momenti tempus adfert. Magnum enim discrimen,quo potissimùm tempore largiaris. conuiuia parat, cuius gratiam venaris; subministra, si potes,quæ raritate sua conuiuantium admirationem exprimunt: alieni nimirùm temporis fructus, aut ab alio orbe accersitos. Bis vicit, qui temporis rationem habuit. Idem de iis sentio, qui apud dominos dominásque, aut omnia aut plurima possunt. quorum animos parasse, illorum vicisse est.

His tamen modis non vtetur vir diues,nisi in re iusta.nam si ab alia mente, quàm bona & integra, munera veniunt, in dantis & accipientis interitum eunt:neque enim inuindicata patietur Deus,aut impunita iniquitatum dona.

Diuitiarum prærogatiua. Claudo hoc caput,si dixero,magnã diuitibus, supra reliquos, cælo concessam prærogatiuam, ad res humanas, animósque mortalium parãdos. neque enim quidquam,etiam ad barbaros & hostes conciliandos,muneribus potentius certiúsque est.vt ausim dicere, in diuitum propè manu res humanas consistere, etiam Deũ,qui liberalis dexteræ remunerator maximus est.Neque vllam aliam virtutem, nullum vitium vocari in iudicium videmus : *Possidete paratum vobis regnum. Esuriui enim,& dedistis mihi manducare; sitiui,& dedistis mihi bibere;hospes eram,& collegistis me,nudus, & cooperuistis me.* Agnoscit à diuite manu

Matth.25.

bene

beneficium Deus,& æterno remuneratur regno. mirantibus mercedis magnitudinem,doníq; memoriam, respondet : *Quamdiu fecistis vni ex his fratribus meis minimis,mihi fecistis.* Addit in vindictam : *Discedite à me maledicti in ignem æternum.* subiungit caussam, *Esuriui enim,& nō dedistis mihi manducare;sitiui,& nō dedistis mihi potum;hospes eram,& non collegistis me;nudus,& non cooperuistis me.* Obstupentibus super obiecta sibi immititate,dicit Dominus: *Quamdiu non fecistis vni de minoribus his,nec mihi fecistis.* Mala dignatio pauperum,arrogari in præmium & pœnam Deo,quidquid illis erogatum , quidquid negatum. sed & magna diuitum prærogatiua tam paruo cælorū regna parari,tam paruo ignes æternos vitari posse. magna etiam diuitis prudentia , prouidentia magna, qui tam vilibus mercatur maxima : ingens contrà fatuitas,tam paruo paranda,vitanda negligere. Ibidem.

CAPVT XX.

Quid faciendum in paupertate?

ANIMVS implendus opibus.huius opes virtutes sunt:quibus instructus,Deorum more , tanquam ex alto diuites despiciat. quorum nemo tam lætus est suo,quàm tristis alieno. Et sanè nemo negabit, opulentissimum illum esse, qui Dei quàm simillimus est. at ille argento & auro , quæ imperitorum verberant oculos , & mentem auertunt à cælo,infigunt terris,non capitur. tenebris illa damnauerat Deus ; cupiditas *Animi opes virtutes.*

nostra eruit. absconderat natura, quasi malè hominibus committerentur; nos in lucem propter quæ periremus, extulimus. nec erubescimus cælo nati, summa habere quæ fuerunt ima terrarum, & ipsis adeò cælorum opibus anteponere. perire nimirùm cum auro malumus, quàm sine illo saluari. cùm pars longè hominum maxima solis æternùm opibus deprimatur, non vltima materia non moriturarum flammarum. Sepone proinde à te hæc insidiosa bona, quisquis cælum cogitas: quibus tot omni æuo millia implagata iacent. ô non æternum! sepone hæc bona sperantibus, quàm assecutis meliora. nam si essent bona, implerent, non concitarent sitim. concitare experientiâ docemur. crescit enim crescentibus opibus cupiditas, & agrum agro, prouinciam prouinciæ, regnũ regno addere delectat. & plures longè pauperes sorte suâ contentos, quàm diuites reperies, quorum ferè insatiata auiditas est. Iam ego hîc ex te cum Stoico quæro, vtrum mauis, ex inopia saturitatem, an ex copia famẽ? ex stillicidio sitim restingui, an ex fonte exasperari? vsu hoc euenire docebit te pauper & diues. Sed & lætior in illo vultus, & pacatior animus, vt benè Lyricus:

Diuitiæ bona dici non possunt.

Plerumque gratæ diuitibus vices,
Mundæque paruo sub lare pauperum
Cœnæ, sine aulæis & ostro
Sollicitam explicuêre frontem.

Benè etiam ille pauperem suum beat.

Non frontem vertêre minæ: sed candida semper
Gaudia, & in vultu curarum ignara voluptas.
Non tibi sepositas infelix strangulat arca
Diuitias, auidique animum dispendia torquent.

Fœnoris.

Fœnoris.

Gaudia proinde in paupere puriora, & à curarum sorde secretiora. felicitas etiam, si Lyrico credimus, maior.

Non possidentem multa vocaueris
Rectè beatum: rectius occupat
Nomen beati, qui Deorum
Muneribus sapienter vti,
Durámque callet pauperiem pati,
Peiúsque letho flagitium timet.
Non ille pro caris amicis
Aut patria timidus perire.

De beatitate verò hæc Stoicus: *Non est beatus, ad quem pecunia multa confluxit; sed ille, cui bonum omne in animo est;* erecto nimirùm, excelso, & admiranda hæc calcãte: *quì hominem ea sola parte æstimat qua homo est, cui bona sua nulla vis excutit, quẽ fortuna cùm in eum quod habuit telum nocentissimũ, vt magna intorsit, pungit, non vulnerat. & hoc rarò: nam cætera eius tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis instar dissultant, quæ incussa tectis, sine vllo habitatoris incommodo crepitat, & soluitur.* Hãc beatitatem diuitiæ non dabunt, adiment. Ferè enim metus comes diuitiarum est, securitas paupertatis socia. Quinimò vis diuitem è Philosophi sententia facere? *non pecuniæ adiiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est.* Hinc etiam illud: *Breuissima ad diuitias per diuitiarum contemptum via est.* & illud Epicuri: *Si ad naturam viues, nunquam eris pauper; si ad opinionẽ, nunquam diues. exiguum natura desiderat; opinio immẽsum. calcare aurũ liceat & marmora, accedat quidquid ars luxuriæ laborauit; maiora cupere ex his disces.* Hęc ex Epicuri schola. quis Christianus imitetur? Polentâ ille & aquâ

Non faciunt opes beatũ.

Contemptus opũ vera ad opes via.

Nemo pauper est, qui ad naturã viuit.

aquâ contentus viuit,& non toto asse viuit.non pudet vinci à voluptatum magistro, cui voluptas magna in frusto hordeacei panis?quàm lõgè à voluptate hac sumus?Quòd si naturam cõsuluerimus,& non puduerit hanc ducem sequi, *Quisquis exit in lucem, iussus est lacte & pane esse contentus.*Habes initia naturæ,vterum & vbera, quibus pares sumus, nisi quòd ferè pauperior mater facilè vtero concredita effundat,locupletioréque vbere sobolem lactet. Vis exitum? *Nemo cum sarcinis enatat.* tam nudi abimus, quàm nudi venimus.nisi quòd maioribus plurimùm doloribus diues erumpat, quia acrioribus ferè morbis torquetur. Quod intercurrit breue est, & tanquam nauiganti mare est. An ille felicior securiórque, quem magnæ sarcinæ nauigantem premunt? & nauigamus omnes, & iactamur fluctibus: nec aliud vita, quàm variis æstibus,ventis & tempestatibus iactatum mare. mitior vni nauigatio fuit;tardior,celerior, grauior alteri: nauigatio tamen fuit. Beatus, quem citatior cursus portui reddidit.

Opes Reipublicæ noxiæ. Quid? quòd etiam noxias Reipublicæ opes inclamet non vnus.*Sæpè iam audiui,qui Reges,quæ ciuitates & nationes, per opulentiam magna imperia amiserunt, quæ per virtutem inopes cœperant.* Roma nos docet,Lacedæmon,Corinthus,Athenæ. *Id adeò haud mirandum est.nam vbi bonus deteriorem diuitiis magis clarum, magísque acceptum videt,primò æstuat,multáque in pectore voluit,* inde ad opes animum adiicit. bonis artibus non potest?seponit probitatem, cùm in vna ferè audacia repositam spem videat.atque hinc iam prosiliunt scelera;vt audeat ille:

Nul

Nullum crimen abest facinúsque libidinis, ex quo
Paupertas Romana perit.

addit:

Prima peregrinos obscœna pecunia mores
Intulit, & turpi fregerunt sæcula luxu
Diuitiæ molles. quid enim Venus ebria curat?

Vt non immeritò ille moneat: *Multum maximũ bonum patriæ, ciuibus, tibi, liberis pepereris, si studiũ pecuniæ aut sustuleris, aut quoad res fert, minueris. aliter neque priuata res, neque publica, neque domi, neque militiæ regi potest.* Quis enim non corrumpatur diuitiarum contubernio? magnus mihi hic erit, & omni maximo maior. Audiamus Stoicũ: *Magnus ille est, qui in diuitijs pauper est. sed securior, qui caret diuitijs.* Christianè, & piè. Non quòd magnum argumentum putem esse bonæ mentis, aut insitæ virtutis, aquam & pannos, nisi quis illa voluntate, non necessitate perferat. sed quòd minus impedimentorum ad virtutem, animíque tranquillitatem paupertas habeat, minorémque campum explicandæ nequitiæ. Vnde fit, vt repressa scelera, cùm destituantur arena sua, in contrariam se vertant partem, & virtutum speciem induant; cùm plurimùm in his exercitatio & assiduitas valeat. Et sanè, qui opes ademerit, maximam vitiorum sementem subtraxerit. Et non malitia præmiis fouetur & exercetur? tolle hæc; quis gratuitò erit malus? Iam, si pecuniæ decus abstuleris, non ingens illa, & nullo antè satianda auaritiæ vis bonis moribus vincetur? At miserum est, pauperem esse. si diuitiæ miseriis eximerent, felicitate donarent, benè. at plerisque diuitiæ non finis, sed miseriarum mutatio est. neque enim in rebus vitium aut beatitudo, sed

Paupertas vltrò suscepta, non coacta, virtutis indicium.

Minus impedimentũ ad virtutẽ paupertas habet.

in animo est. hunc compone, & benè de te spera. Diuitiæ non component: exasperabunt & concutient. Quod enim Oceano medio fluctus, hoc diuitiæ huic vitæ. vt nõn vereatur vnus è Philosophorum schola, magnum hoc proferre: *Nemo alius dignus Deo est, quàm qui opes contẽpsit.* Potuit aliquid maius ab Euangelio depromi? Et quid credis velle Deum? non omnis illius actio nostra institutio est? contempsisse ac calcasse illum opes vita docet. Vis dignus illo haberi? imitare mores. similitudo morum dignationem loquitur: dissimilitudo dignationem adimit. Et quẽ tu putas digniorem Deo? non qui similatur illi, & generosi ducis sui non degener miles vestigia premit? Et non inter magni Dei magna consilia diuitiarum contemptus est? Aut falli in delectu suo potuit Deus, & circumuenire nos vult dolis? Non beatos pauperes denunciauit, & cælorum possessores statuit? quid aliorum exquirimus sententiam diuinâ muniti? Potest mentiri Deus? non potest? quid dubitàs monentem sequi, & potiora arbitrari, quæ ipse prima statuit? beatitatem & cælorum regna paupertati attribuit, æterna diuitibus torméta minatus. Quid hæres? errare non poteris, si sequeris Deum. potes, si nõ sequeris. Nunc vide quid è re tua sit. de æternitate agitur, de cælorum gaudiis, inferorum pœnis, nunquam vtrimque morituris. in tam certo vltroneæ paupertatis exitu, tam incerto diuitiarum, quid salutem tuam tam dubiis attexis? Verùm contemptui hîc pauper habetur; non habetur cælo. & non consultius, cælo quàm terris magnum esse? Caret hîc commodis; nimirum & molestiis. Gratiam hîc minorem consequitur; etiam

Solus dignus Deo opũ contemptor.

etiam inuidiam. Amicis destituitur; sed & hostibus. Et tu amicos arbitraris qui diuitibus applaudunt? sepone opes, videbis an amici fuerint. fortunam illi amabant & venerabantur, & sibi, non possessori amabant. videbis hoc, si verterit fortuna vices, vertent & illi cultum & amicitiam. Honoribus excluditur pauper; non & odiis? nemo pauperi inuidet; abest odiorum caussa. inuident diuiti; ingens hîc inuidentiæ materia est. Deliciis pauper & mensis frustratur splendidioribus. non ad paruo parabilia nati sumus? quære à stomacho quid volet: respondebit, Satiari; nec vltrà. Nos difficilia omnia facilium fastidio ferimus, & mille condimentis famem non sedamus, sed prouocamus, docemúsque ingeniosa luxuria ventrem post saturitatem esurire. crescítque crescentibus sæculis luxuria, ingenio adiuuante luxum: &, vt non stomacho, qui paucissimis, & obuiis, & gratuitò ferè parabilibus contentus est, sed palato bene sit, ab terrarum vltimis nocitura condimenta discimus; hoc infeliciores, quo vilissimo palati famulatui nos subiicimus. tā modica corpora natura dedit, nec terra nunc, nec maria pascendo sufficiunt. Quid? quòd sola sæpè ambitio diuitum mensas instruat & fatiget, mariáque scrutetur & terras.

Non sunt amici qui diuitibus applaudunt.

Non subiacet pauper inuidiæ.

Natura paucis contenta.

At nullus in paupere vestium splendor. inanis fatuúsque cultus purpurâ fulgere, mente sordescere. integi corpus desiderat, æstúmq; frigúsque arceri. certiùs hæc pauperis lacerna faciet, quàm diuitis Tyria vestis, qua frequenter vix pudor tegitur, quæ nec calorē, nec frigora pellit, vel quę aureo rigore pōderéue suo, plus asserū lapidúmq; more circūdat & opprimit, quàm vestiū integat.

Sed auri argentíque minus numerat pauper. minus etiam curarum: & magno viatico breue iter non instruitur, sed oneratur. Gemmas pauper ignorat. quò homini piscatæ piscibus & draconibus gemmæ? quò terebratæ aures? & digiti lenocinio graues? sed neque latrones hostésque pauperum manus & colla prouocant: inuitant diuitum, è quorum sæpè capillo, pileo, humeris, collo, fronte, auribus, digitis, brachiis, vrbes, insulæ & kalendaria pendent. & solus hic frequẽter ornatus, de raritate & peregrinitate gratiam & pretium promittens, hostem inuenit.

Diuitiæ ferè ad imprudẽtiores deuoluuntur.

Iam si optimis quibusque diuitiæ obuenirẽt, esset quòd allicerent. nunc stolidissimum propè opulentissimum videmus: quasi præter fortunæ decorum sit, prudentem & diuitem esse. partitur dona. fatuis ferè & improbis opes, sapientibus & probis egestatem largitur; ne, si in vnum vtrumque conferret, alium orbem quærat. Et sanè verum nimis illud est: *Pecunia sic in quosdã homines, quemadmodum denarius in cloacam cadit*; ornatúrque possessore suo, vt gemma sterquilinio, vt Philosophi pallium fatuo, vt Achillis arma Thersite. cùm nimirum incidit in hominem, qui vti illâ ex virtutis imperio non didicit, didicit è libidine, aut quocunque alio scelere, aut perdere, nec vltrà, doctus. Misera conditio, felicior pauperis; si forte suâ contentus viuat. nec difficile hoc erit, si itineris breuitaté animo suo metietur, si fugientis vitæ annos cum æternitate componat, si diuites Dei sponsiones paupertati colligatas tacitus secum seriò perpendat, si vtrorumque exempla, felicésque ac infelices exitus, animo voluat, & altè demittat.

Perges

Perges fors rogare, quid facturus sis paupertate oppressus. Intuere Iobum, Tobiam, Christũ, & tot millia vltroneâ paupertate diuites. imitare vitam, quorum expectas coronas. nam velle coronis pariari, nõ laboribus, fatuum. Doce dein corpus paruo placari, vt ancillari, non imperare consuescat. animus imperet imperio natus. & quid refert quo pascas corpus? non perdit quod accipit? Intuere dein exitum eorum quæ præbuisti. an à mensa regia nitidiora egrediuntur, quàm à rustica casa? grauiùs olent, quæ à deliciis nascuntur, quàm quæ à frusto hordeacei panis. Quòd si etiam palatum spectes, gratior obuius cibus, fortuitus potus, post labores venit, quàm quæ à pridiana cœna fastidienti domino, cocorum exercitus præbet. Et quid stolidius, quàm turpissimæ corporis parti seruire? illi auium miracula, magis prodigia, æstiuas niues, hibernas rosas parare? & odoramentis, etiam ab vltima Arabia aut India accersitis, cibum farcire, luxuriæ nimirùm & libidini prouocandæ, nõ fami & siti pellendæ. An nescis minimo famem constare, maximo fastidium? patuóque illam dimitti, ne magno quidem ambitionem? nunquam hæc satiatur, illa leuissimis, aqua & pane, & statario aliquo prandio & cœna. Aliquid tamen voluptatis in curiosis diuitum ferculis esse nemo negauerit. erras. plus in pauperum est, quia plus famis est. &, vt concessero, quanti temporis voluptas illa est? non tam breuis huius sensus, quàm breuis vsus est? Et quid? corpori, an animæ natus es? mancipium hæc illi, aut illud huic est? & non ad maiora conditus es, quàm vt corpori mens famuletur? Contemne proinde corporis

Quid faciet paupertate oppressus?

ambitum,cælo famulare, ac in quacunque egestate oculos in cælum tolle. paratas ibi paupertatis opes reperies. non aurum,non gemmas,nō mensas, non purpuram cælo reconditam videbis.& tamen optima quęque cælo reposita sunt. Bona ergo opes non erunt, cùm exulent cælo. nullo autem bono viduatum cælum est. Christum deinde cogita;nec erubesce imitari. aurum in hoc nullum,diuitiæ nullæ;extrema paupertas fuit.sequere.aut pudet sequi Deum?quem si cogitas,non verecundaberis ad paupertatis nomē. gloriaberis, & cum Christo tuo inter opes numerabis opibus carere.quin adeò,gloriæ tuæ nō infimam partem arbitraberis assimilari Deo. assimilatur, qui contempsit opes, qui calcauit, ne inglorius hîc ab iis calcaretur,& æternum.

Iunge verò paupertati huic humanitatem,comitatem,mansuetudinem,animi submissionem, reliquásque virtutes, priorum comites,&,si potes,eruditionem; & plus admirationis excitabis & venerationis, quàm in magnarum opum fastu magno.Quòd si consequi possis, vt à nullius munificentia dependeas,beatus, omnibus maior eris. Nemo diuitum non plurimorū operâ eget, gratiâ, fauoribus; pauper si forte suâ contentus sit, nulliúsque indigus, nullius gratiæ auceps, in alta pace viuit.cùm diuitem videamus in honorum ambitu, omnibus animę & corporis incommodis eniti in caussa votorum suorum,crudísque nocturnísque salutationibus nescio quorum non atria occupare, ad omnem occursum maioris cuiusque personæ decrescentem.Generosior longè pauper noster est. vis exemplum? *Xenocrates Alexandri legatos modica cœna excepit: postera*

Beatus pauper, si forte suâ contētus viuat.

Pauper ferè diuite generosior.

postera die rogantibus, cuinam adnumerari pecuniā ab Alexandro missam vellet, Quid vos, inquit, hesterna cœna non intellexistis, eâ me non indigere? Ita Rex Philosophi amicitiam emere voluit, Philosophus suam Regi vendere noluit. Habes è Græcia, cape è Latio. Valerius Publicola, cum Iunio Bruto consulatum auspicatus, post *tres* exinde *acceptissimos consulatus, patrimonio ne ad exequiarum quidem impensam sufficiente decessit, ideóque publica pecunia ductæ sunt. ita mortuo lectus funebris & rogus defuit.* Non defuisset, si voluisset. amauit paupertatem. nec alia re magis quàm morte, quantum illam amauerit, testatus est. sed nec aliâ re clarior; vt illustrior paupertate quàm triumphis fuerit. Habes idem in Agrippa Menenio magno viro, pacis inter Senatum & plebem auctore: *qui, nisi à populo collatis in capita sextantibus funeratus esset (ita pecuniæ inops decessit) sepulturæ honore caruisset. cuius vt superstitis nullum, ita morientis amplissimum patrimonium Romana concordia fuit.* Magnæ opes. nec potuerunt maiores esse, quibus Romana Resp. peritura stetit. Ex eadem gente Attilij & Cincinnati fuerunt à spargendis seminibus, ab aratro ad consulatum & dictaturam, ab his ad boum iuga redierunt. Hinc illa Valerij: *Potest pauperes consolari Attilius, sed multo magis docere locupletes, quàm non sit necessaria solidæ laudis cupidini nimis anxia diuitiarum comparatio.* & illud: *Anguste se habitare nūc putat, cuius domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt.* intra quatuor iugera triumphatoris opes steterunt. Iam Cn. Scipionis filiæ dos defuit: Senatus ex ærario erogauit, *cùm paternæ hæreditati præter opimam gloriam nihil esset quod acceptum referret.*

Et quis ſeculi magnorum non deligat à Publi-colis, Æliis, Fabriciis, Curiis, Attiliis, Cincinnatis, Scipionibus, Scauris genus trahere, quàm ab ignauis diuitibus? Addo hîc illud eiuſdem auctoris: *Exſurgamus animis, pecuniæque affectu debilitatos ſpiritus priſtini temporis memoriâ recreemus. Omnia nimirùm habet, qui nihil concupiſcit: eò quidem certiùs, quàm qui cuncta poſſidet. quia dominiū rerum collabi ſolet, bonæ mentis vſurpatio nullū triſtioris fortunæ recipit incurſum. Itaque quorſum attinet aut diuitias in prima felicitatis parte, aut paupertatem in vltimo miſeriarum ſtatu ponere? cùm & illarum frons hilaris, multis intus amaritudinibus ſit referta: & huius horridior aſpectus ſolidis & certis bonis abundet.* Quid poterat veriùs, quid fortiùs à Chriſtiano calamo? Addam, plus etiam admirationis & honoris à paupertatis, quàm à diuitiarum cultu venire; omnibúſque opibus maius eſſe opes cōtemnere, etiam illorum iudicio, quorum tota mens opibus tanquam Oceano natat. Neque quiſquam miratur amatores diuitiarum, miratur contemptores: nemo enim auri opúmque auidos cupidóſque laudauit, aut inter imitandos propoſuit, propoſuit paupertatis amatores, ſectatores. Ita omnium ſententiâ magnus Franciſcus eſt, Dominico etiam ore magnus Lazarus, miſerrimus diues eſt: cùm in hoc diuitiæ æternùm crucientur; in illo paupertas æternùm recreetur.

Val. lib. 4. cap. 4.

Deus pauperum amator.

Iam, quid ego de Deo dicā, mendicos, pauperes, humiles, viduas, pupillos vſque & vſq; prolixè deligente, conſolante, aſſerente, vindicante? Inclamat: Iudicate pupillo & mendico, & humilem & pauperem iuſtè tractate. liberate paupe

pauperem, & mendicum de manu peccatoris eripite. Iustitia iudicabit mendicos populi, & saluos faciet filios pauperum. parcet mendico & pauperi, & animas pauperum saluas faciet. ex vsura & iniustitia redimet eorum animas, & honoratum nomen eorum coram ipso. Auertãtur peccatores in inferos, omnes nationes quæ Dei obliuiscuntur; quoniam non in finem obliuioni habebit mendicos, tolerantia pauperum non peribit in finem. qui suscitat mendicum de terra, & de stercore exaltat pauperem, vt sedere eum faciat cum primoribus populi. Quid de Christo Domino, à consolatione pauperum, humilium, esurientium & flentium, vitam & Euangelium exordiente dicam? Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me ad euangelizãdum pauperibus. Beati pauperes, quoniam illorum est regnum cælorum. Misit me curare obtritos corde. Beati, qui esuriunt, quoniam saturabuntur. Beati, qui plorant, quoniam ridebunt. Date lugentibus Sionis gloriam, pro cinere vnguenti iucunditatem, & gloriæ habitum pro spiritu tædij. Et de diuitibus: Dilatauit Orcus animam suam, & aperuit os suum, & descendent inclyti, & magni, & diuites. Ecce Dominus virtutum conturbabit gloriosos, & elati comminuentur, & ruent gladio sublimes. Ne timueris, cùm diues factus fuerit homo, & cùm abundabit gloria eius; quoniam cùm morietur, non tollet omnia, nec descendet cum illo gloria eius. Ne desideraueris diuitias, & cùm relucent, ne adieceris cor. Væ, qui dormiunt in lectis eburneis, & deliciis fluunt in terris suis, qui edunt hœdos de gregibus caprarum, & vitulos de gregibus boum la-

ctentes; complaudentes ad sonum organorum, tanquam perseuerantia deputauerunt, & non tanquam fugientia; qui bibunt vinum liquatum, & vnguentis primariis vnguntur. In tanta passim eiusmodi vocum & sententiarũ, in vtroque Testamento tanquam in densissimo nemore frequentia, quò me vertam? Liquere credo, quod sit apud Dominum diuitum & pauperum discrimen. Et quid timeat pauper cùm hæc audiat ore Dominico prolata? Addo: Corui non serunt, nec metunt, nec in apothecas condunt; & tamen aluntur ab ipso. Lilia & fœnum non texũt, nec nent, & tamen vestiuntur ab ipso, vt nec Salomon in omni gloria sua vno sit flosculo cultior. Quid timeat pauper? bonum Dominum habet, cælorum, & sæculi, & Regum Regem. qui cùm Pharisæos auro & opibus famulantes vidisset, amentauit hanc sententiam: *Non potestis Deo seruire, & mammonæ.* Quid cogitatis diuites, quid pauperes? famulari Deo & opibus non possumus. alter nobis destituendus. quid deligitis diuites, & pauperes? Deum? renuntiandum opibus. non ego dico, sed Dominus. Opes? renuntiandum Deo. ipsius, non mea sententia est. Vultis opes & Deum? negat Deus posse. quis temerarius iudicabit posse? Aut mentiri potest Deus? non magis opes & Deum vnum capit pectus, quàm cælum & inferos anima vna. Durum hoc. sed verum. Nõ possumus opibus seruire & Deo. quare nec vtriusque mercedem sperare. Opum Deíque merces, opes & Deus sunt. Frueris opibus? non potes Deo. Deo? non potes opibus. Inquiramus caussam. docebimur à Domino: certiùs nõ possumus. *Nemo potest duobus dominis seruire:* aut

Nõ possumus Deo seruire & opibus.

Luc. 16.

aut enim vnum odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. non poteſtis Deo ſeruire, & mammonæ. Audiebant autem omnia hæc Phariſæi, qui erant auari; & deridebant illum. Duo domini, Deus & diuitiæ. alterum odiſſe debet & contemnere, qui alteri adhæret & diligit. Dei verba ſunt. Et non ſeruiunt diuitiis, qui parãdis illis maximam & nobiliſſimam vitæ partem impendunt? & quotus quiſque tantum diei noctíſque Deo, quantum opibus largitur? quis decimam, adeóque & vigeſimam, vitæ partem Deo tribuit? quis ſollicitudinum ac curarum tantum Deo, quantum corrogãdis erogat diuitiis? Conſulant ſinguli cogitationes ſuas; ſententiam ipſi de ſe ferant. niſi plus ſtudij ac laboris, plus ſudoris ac temporis, parandis opibus impendant, quàm Deo, fallor. Et quia plus laboris inſumimus, plus etiam ſeruimus cui plus ſudamus & laboramus. à quo etiam præmia ſperanda: non à neglectu aut cõtemptu. Paupertatem ergo, quiſquis illâ premitur, ſiue à maioribus acceptã, ſiue à Deo immiſſam, ſiue ab hoſte, aut fortuitò inuſtã, ſiue vltrò acceſitã, colet & venerabitur, vt virtutibus amicam: vt Deo cæló que remunerandam, diuitéque æternitate locupletandam.

CAPVT XXI.

Quis in honoribus conſequendis ac tutandis modus tenendus?

SI non pudet à profunda gentilitate diſcere, audiamus Valerium Maximũ in Rutilio Cẽſorino: *Honorũ contẽptores varij à Gentilibus.*

Val. lib. 4. cap. 1. ſorino: *Iterum Cenſor creatus populum grauiſſimâ oratione corripuit, quòd eam poteſtatem bis ſibi detuliſſet.* addit: *Vterque rectè, & Cenſorinus, & populus. alter enim, vt moderatè honores crederent præcepit; alter ſe moderato credidit.* Quis Chriſtianorum imitetur? Audiamus eundem: *Fabius Maximus, comitiis, quibus filius ſummo aſſenſu Conſul creabatur, quàm potuit conſtanter cum populo egit, vt vacationem aliquando honoris huius Fabiæ genti daret: non quòd filij virtuti diffideret. ſed ne maximum imperium in vna familia continuaretur, patre, auo, proauo.* Subiungit: *Quid hac moderatione valentius, quæ etiam patrios affectus, qui potentiſſimi ſunt, ſuperauit?* Quis Chriſtianus pater in filij honore Fabium imitetur? Illud etiam in his tenebris magnum: *Superiori Africano ſtatuas in comitio, in roſtris, in curia, in Iouis templo ponere voluerunt, triumphali ornatu indutas, & continuum ei per omnes vitæ annos conſulatum, perpetuámque dictaturā tribuere. quorum ſibi nullum, neque plebiſcito dari, neque ſenatuſconſulto decerni patiens, penè tantum in recuſandis honoribus ſe geſſit, quantum geſſerat in promerendis.* Quis è Chriſtianis recuſet? addo, quis non ambiat? Pergamus in eadem gente, & quidem in Imperatore: *Dictaturam magna vi offerente populo, genu nixus, deiectâ ab humeris togâ, nudo pectore deprecatus eſt. Domini appellationem, vt maledictum & opprobrium, ſemper exhorruit.* Vbi ſumus? quis nunc è plebe domini nomen exhorreſcat? quis nō indignetur, ſi neges? Taceo dignitatum nomina, neſcio è qua barbaria mutuata. ſed taceo. præcipitia hîc imminent: & ruſticus habebor, ſi non integrum nominum kalendarium memoriæ impreſſero. non opus pluribus.

ribus.sciunt, qui norunt, & qui vocari volunt. Caue vel transuersam acum decedas. si peccatum, *turgescit vitrea bilis.* ac nimis hîc multæ. Quisquis ergo honores amas, virtutem amplectere. Nemo vmbram sine corpore consecutus est;& non honor vmbra virtutis est?etiam inuitos & refugos comitatur. Sed vt vmbra nonnũquam antecedit, inde sequitur: ita honor aliquando præit, & visendum se præbet,aliquando in auerso est:maior, quo tardior, maximè vbi inuidia secessit. quam nemo prudens exhorruit: scit illam virtutis & magnitudinis calcaneo inhærere. ita catelli, generosissimorum equorum vestigia latratu & cauda verrunt. at nullus equus latratus hosce vel aspectu suo,non dicam calce, dignatur. insurgit tamen non raro inuidia, &, si virtutis Solem non excludit,obtenebrat,& tanquam interiectu nubis obfuscat, & prospectum adimit. Fateor. verùm nec semper nubes, nec semper nebula. dispellet illa aliquando ventus, & prospectandum dabit Solem suum. Non dabit hoc sæculo?dabit alio.Et certè perpaucis natus est,qui ætatis suæ gentem cogitat. multa annorum,multa populorum, orbe toto, millia superuenient.ad illa cogitationes flecte. nam licet omnibus tecum viuentibus silentium liuor indulserit;venient qui sine offensione ac gratia iudicent.Nulli sanè non virtus sua,viuo,aut mortuo retulit gratiam, si modò illam bona consecutus est fide, si se non exornauit & pinxit: sed idem fuit, siue ex denunciato ac præmeditato, siue ex imparato & subitò videretur.Futurorum ergo memoriâ se prouocabit, quisquis gloriam sperat. nam viuo varia impedimenta obiicietur, & inter

Verus honor virtutis vmbra.

& intercludent tenebras. meminerit tamen illud, non iam Stoici, sed Christiani: *Multorum innocentia & virtus lateret, nisi accepissent iniuriam. illustrauit nimirum fortuna plurimos, dum vexat.* non vexasset, non illustrasset, & iacerent sine iniuria. passi hanc sunt, gloriam consecuti sunt;& multorum libris calamísque viuūt,quos obliuioni æternæ sua & sequens ætas insepeliuisset. Non deterrebitur ergo, qui honores ambit, iniuriâ & inuidiâ. illa vel sola claros dedit, hæc illos comitatur.vt ambiri etiam inuidia debeat,tanquam gloriæ pedissequa:dignúsque gloria censeri possit,qui inuidiam patitur.nemo neglectis inuidet:surgentibus,aut in fastigio positis inuidia accrescit. Id adeò more fit omnium gentium;nam in omni Republica,quibus honos nullus est, magnis inuident. & vel hoc solo nomine,quòd vetera oderint,noua extollunt;quæ, si possint postea deprimant.ita fastidio quodam veterum ducimur,noua placent. Quin & nauseâ quadam rerum suarum, cæco impetu, insurgunt in optimos. Solus contemptus clariorem dabit virum magnum. &,si derogetur honor, amplectetur derogationem, vt amicam, vt optatam. maiórque illi gloria è gloriæ neglectu,& priuatæ vitæ amplexu erit, quàm è dignitatis possessione. quam bonis artibus sibi parabit, quisquis in vtraque fortuna magni nomen desiderat. Ille securus inambulat, qui suis, non alienis innititur.nam qui alienis; fulcimento subducto, corruit.vt si quis gloriã suam alienâ metiatur veste, quam dũ lubuerit,eat possessor detractũ.Mẽtitur ille robur,magnitudinẽ, eruditionẽ, ornatũ,qui alieno fortis,magnus,doctus, ornatus est.neque stare

Iniuria & inuidia claros dedêre.

ſtare hæc poſſunt, aut poſteritatem pati. ſuo magnus ſit, qui magnus eſſe volet, & ex ſe naſcentibus magnitudinem paret. ſola virtus hoc faciet.

Diſpiciat verò primò, in quo genere magnitudinem ſperet. In toga? totum ſe dabit ſtudiis, improbáque quadam conſtantiâ incumbet in illa. Quòd ſi ingenium labori reſponderit, pauci anni magnum dabunt, maximè ſi mores eruditionem commendauerint. Incredibile dictu, quid labor etiam in mediocri ingenio poſſit, quo magis in magno? Nec latere diu eruditio poteſt, non magis quàm ignis reprimi. exſurgit hic, & alta petit; exſurget illa, & ad ſublimia amatorem ſuum ducet. *Eruditionem honos comitatur.*

In aula fors, & aulæ manibus educi vult? obſequendo, & ferendo magna ſperet: beneficium deinde pro iniuria reponendo, blanda pro ſeueris, mollia pro aſperis, gratiam pro contumelia. hoc qui potuit, aulæ imperauit. E militia magna expectat? vigilando, & audendo conſequetur. *Quis honos ex aula & militia ſperandus?*

Eccleſiæ ornamenta cogitat? à pietate & doctrina hæc veniunt. Nam illos hîc ego fortunæ filios non tango, quos albis illa manibus ex vtero ad purpuram vocauit & tiaram; & neſcio, an non ante vterum; ſanè in illo. Non tango nepotes magnorum: quibus ad magnitudinem nepotes fuiſſe ſatis eſt. nemo nepotem ſe fecit; fecit natura: & dum in patruo felicior luſit fortuna, nepotem adoptauit, fortunæ filium, & patruo iam filium, nō nepotem. Non tango magnorum filios, genitura magnos: quos licèt omnia deſtituant, ingenium, eruditio, robur, pietas, totáque virtus; magnos tamen videas, aliorum licèt, nō ſuâ virtute magnos. Non tango, quos emptus honor *Quis honor verus ab Eccleſia?*

honor magnos dedit, sutore licèt patre, ingenióque crasso rudíque, & aratro magis & ligonibus natos, pecuniâ tamen magnos, & exinde honoribus magnos. In quibus omnibus, cùm nihil reperias animo magnum, magna tamen terris circumferunt nomina. Quid? quòd prudentum etiã sortiantur nomen, quia magni patrui, & parentis, aut aui nepotes & filij, & quia opibus magni. Non tango illos, quos adulatio, aut improbus magnorum amor, aut artes non bonæ, fecerunt magnos. rarò felicitas hæc æternat, & ferè infortunato fine fortunata initia signat. Non tango illos, quos militaris, non virtus, sed rapina fecit magnos. fortunatos hosce latrones ferè destituunt opes. Nec illos tango, quos pudenda Principum obsequia dedêre magnos. fors cadét, quâ surrexerunt viâ, & ipsi sibi ruinæ caussam dabũt. nescit tam mollibus diu pedibus felicitas stare. nam & nimia fæcunditas tenerioribus noxia arboribus est, dum ramos onerat & frangit. ita nõ vnam matrem fæcunditas strauit, & quæ vitam dederat, vitâ spoliata iacet. sic in parentem sæuit soboles, desæuit etiam malis moribus parta dignitas in auctorem, nec diu illæsum transit.

Bonis artibus honor parãdus.

De illis ago, qui cùm his omnibus destituantur, ad gloriam viam sibi parant, & bonis artibus ad honores nituntur: misceantur licèt quædam humana, si prima Deus occupet, si patriæ salus & suorum, benè est, non damno; non impello tamen ad illos, nec auctor sum honorum. scio præcipitia dignitatibus adiacere, & confragosam in fastigium dignitatis viam esse. Et sanè perrarò immodica durant, nisi ea moderatrix ratio compescat. Quod multorum regnorum & vrbium

vrbium euentus ostendit, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt: & quidquid virtute partum erat, intemperantiâ corruit.

Ostendit etiam magnorum exitus, quos in exemplum fortuna, tanquam nauseantis stomachi vomitum, posuisse videtur. Quis Perennium & Cleandrum Commodi, Rufinum & Eutropium Arcadij, Iunioris Theodosij Flauiũ, alióſque orbe propè toto innumeros, fortunæ & dignitatum pilas, nesciat? Olim sanè, nec Sp. Melio amplissimi fauor Senatus, nec Gracchis aui Scipionis memoria, nec Manlio Capitolij vindicatio, nec Druso sanctissimi penates, nec Seiano Imperatorius sanguis auxiliatus, nec Pompeio orbis victoriis lustratus, nec Cæsari terrarum triumphi. iacent suorũ gladiis. ita, cùm Pompeio suspectæ Cæsaris opes, Cæsari Pompeiana dignitas grauis esset, nec hic ferret parem, nec ille superiorem, quasi duos tanta imperij fortuna non caperet; non antè immodica in vtroque dignitatum restincta sitis, quàm sanguine illam leuarent. Iam quis non peractum cum Pompeio bellum crederet? at acriùs multò Thessalici incendij cineres recaluere, quasi tanti viri manibus vltionem fortuna quæreret. inuenit in filiis. & pro vno, duo Pompeij nati. addebat animos fraternitas Ducum, & Magni memoria in duobus. inde acrius, quàm in Pharsalicis, pugnatum in Hispania. & anceps diu prælium, vt videretur nescio quid dubitare fortuna, & in quam se partem verteret deliberare. & occupare manu mortem Cæsar voluisse narratur, cùm de victoria desperasset. Vicit tandem Cæsaris felicitas, & hæc sola. nam errore suorum solo victi Pópeij

Magnorũ infelices exitus.

cesserunt, non cesserunt virtute, non animis. post hos neminem vinci puduit. secuti sunt reliqui, quodam quasi æstu & torrente fortunæ; præmiúmque victoriarũ Hispania fuit, & secutus Hispaniam orbis propè terrarum. Quis non crederet pacata omnia Cæsari fore? domi inuenit, adeóque in ipso Senatu, qui felicitatẽ demeteret. ergo tribus & viginti vulneribus ad terrã datus, sánguine curiã impleuit, qui orbem natare sanguine docuerat. Hic finis honorũ, nec poterat improba hæc sitis alio, quàm sitientis sanguine extingui. Non attingo Marium & Syllam. nota historia est. vt inuidisse in his fortuna principi gentium populo videatur, ipsum illum in exitium suum animando. nec priùs quieuerunt, quàm vrbs ipsa sanguine suorũ nataret: nec cædium tamen, qui belli finis, quærendi fuerũt qui occiderentur. hinc illa tabula, quæ Equestris ac Senatorij ordinis duo millia delegerat, quæ mori iuberentur. Et verè, si sine ciuibus stare imperium potuisset, vixisset, cui imperaret Sylla, nemo. hinc illæ tandem voces, lassas cædibus & sanguine manus retrahentes, viuere aliquos debere, vt essent quibus imperaret. Taceo Catilinam. vtrimque ciues. & pugnatum tãtis animis, vt nemo è Catilinariis, qui ludibrio esset, superfuerit. quem enim quisque locum pugnando ceperat, eum emissa anima corpore tegebat. Pulcræ mortes, si pro patria, si pro iustitia, si pro Deo. caussa tantarum calamitatum eadem, nimia honorum in magna felicitate cupiditas.

Non tango ætatis nostræ Galliæ, Hispaniæ, Germaniæ, Italiæ, Angliæ funesta exempla. &, ô meum Belgium, quanta in magnis fortunæ documenta

cumenta dedisti! nolo tangere hanc scabiem; nolo incestare calamum tam! ô quid dicam? nolo castam chartam tantorum sanguine purpurare. Hoc dico:

Magnis fallax fortuna bonis,
In pracipiti dubióque nimis
Excelsa locas.

Miseri, qui hîc altiùs tolli videntur, vt in exemplum & terrorẽ decidãt altiùs. Et sanè, dum exitum quorũdam intueor, saginari mihi vt victimæ ad supplicium videntur, vt hostiæ ad pœnã coronati. Decurramus per veterum Historias, videamus in his variam in omni genere fortunæ vicissitudinem extollentem, ludentem, ridẽtem, sæuientem. Incipiamus à Romanis; & primò à lætioribus, transibimus inde ad tristia. P. Rupilius, quem Sicilia diurnas capturas exigentem publicanum viderat, eundem iura dantem, Consulem, classésque & exercitus ducentem habuit. P. Ventidius in triumphum sub Cn. Pompeij Magni patre ductus, de Parthis Consul triumphauit. itaque qui captiuus carcerem exhorruerat, Capitolium felicitate celebrauit. L. Lentulum, inter ornamenta & dedecora, alterna vice fortuna versauit, consulatui ipsius repetundarum damnationem, damnationi censuram subiiciendo, neque bonis illum perpetuis frui, neque malis æternis ingemiscere patiẽdo. Cn. Cornelium Scipionem Asinam ex Consule à Pœnis apud Liparam captiuum, & ex captiuo Consulem Roma vidit. Quid dicam de Q. Cæpione, qui post præturã, triumphum, consulatũ, pontificatũ maximum, in publicis vinculis spiritũ deposuit? quid de C. Mario humillimo Arpinate, toties

Ferè qui altius tollũtur, deprimuntur altius.

Fortuna varia vicissitudo exemplis comprobata.

T 2 Romæ

Romæ Consule;post Africam, Iugurthã,Theutonas,Cimbros,& post exilium Consule? quem si inter felices posueris,felicissimum;si inter miseros, miserrimum reperies. C. Attilium Regulum,è Consule Romano & triumphatore, resectis palpebris, peracutis vndique stimulis incumbentem video.Q.verò Catulum C.Marij in consulatu & triumpho de Cimbris socium, in cubiculo recenti calce illito multóque igni calefacto,iussum mori accepimus.L.quoque Cornelium Merulam Consularem, incisis venis cõtumeliosæ mortis denuntiationem effugisset.Et non M.Manlius vnde Gallos depulerat, præcipitatus est?non Sp.Cassius, post tres consulatus, duos triumphos,securi periit,ac interempto domus superiecta, vt Penatium quoque strage puniretur?non Ti.& C.Gracchorum nobilissimorum corpora insepulta iacuerunt, vt supremus humanæ conditionis honos nepotibus Africani deesset? Et non Africanus ipse post victum Hannibalem,subactam in Carthagine Africam, Remp. sibi restitutam, ignobilis accola vici ac desertæ paludis,inscribi sepulchro voluit,*Ingrata patria ne ossa quidem mea habes*? non Africanus Posterior,Numantia & Carthagine euersa,cùm seruulos raptores spiritus domi reperisset,punitorem in foro non reperit? non in eadem gente Scipio Nasica legationis titulo Pergamum secessit, &, quod vitæ superfuit, sine vllo ingratæ patriæ desiderio peregit?In eadem etiam Cornelia gente P.Lentulus cùm à diis petiisset, ne ad ingratum populum reuerteretur, in Sicilia vitã finiit.Quinque ergo Cornelij,quinque ingratissimæ patriæ exempla sunt. Ahala verò, cùm

Sp.Mæ

Sp. Mælium regnum affectantem occidisset, custoditæ libertatis ciuium, exilio suo pœnas pependit. non Octauij Consulis caput rostrá viderunt? non Antonij Consularis Marianæ mensæ? non Crassus pater & filius mutuo aspectu cædes suas funestarunt? De Pompeij verò capite nō pupillus & spado tulere sententiam? C. Cæsar iussit Lepidum Decio Tribuno præbere ceruicē, ipse Chereæ præstitit. Venio ad Imperatores. quis ferrum in Galba, Ottone, Vitellio, Caligula, Domitiano, Nerone; quis in Tiberio, Claudio, Germanico venenum; quis in Maximo, Balbino, Michaële Calaphate, Anthemio, Theodosio tertio, Leontio, Iustiniano, Thoma, Valente, Zenone, Heracleone, Mauricio, Phoca, Nicephoro, arma, ignes, secures ignorat? quis, vt Romanum Imperium egrediar, in Wandalis Gaudericum, Hensericum, Hildemerem, Gilimerem; in Visigothis Attulphum, Gigericum, Theodocidum, Thurisimundum, Alaricum, Gesericum, Amalaricum; quis in Ostrogothis Theodoricum, Amalasuentham, Theodelarum, Vitigem; quis in Longobardis Alboinum, Rosimundum, Rodoaldum, Gundebertum nescit, omnes morte non sua extinctos? In Scotorum Regibus quàm pauci lectum & mortem suam norunt! Nec immunis Germania fuit, non Gallia, non Hispania, non Asia, non Africa, non India. ita aliena plurimùm manu Imperatores, Reges, primíq; exercituum ductores iacent. Hic fortunæ ludus est. victimæ huic Reges; & quidquid magnum orbe propè toto fuit, fabula huic stetit, aut tragœdiæ pars cruenta, vt gloriæ illius partem credas sceptra, diademata, purpurá calcasse; & plus in illis,

quàm in fago & ligonibus sæuisse. Vis plures in hoc genere, & miserandos magnorum exitus? plenæ sunt omnium gentium Historiæ, nullam orbe toto excipio. Sanè Polycrates Samiorum Tyrannus, Regum aliquando fortunatissimus, cui velle ac posse in æquo positum, in Micalensis montis vertice cruci affigitur. Et non Dionysius, post exercitus & classes, ne quis fortunæ crederet, Corinthi Magister ludi factus ex Siciliæ Tyranno, Reges monet? Syphax Romanorũ & Carthaginensium in Scipione & Hasdrubale, tantùm-non arbiter victoriæ factus, paruâ interiectâ morâ, catenis constrictus, ad Scipionis genua supplex procumbit. Et non Hannibal Romani terror imperij, &, si victoriâ vti sciuisset, Romanus ex Pœno Imperator, volũtariâ morte hostium se manibus vinculísque eximit? Idem mortis genus in Mithridate video. Et Lacedæmoniorum maximus Lycurgus patriâ pulsus iacet. Solon verò Atheniensium primus, profugus in Cypro vitam finiit. Theseus, sine quo nullæ Athenæ erant, paruulo in scopulo sepelitur. Miltiades verò post trecenta Persarum millia Marathone deuicta, in vinculis mori cogitur. Aristides etiam Græcorum iustissimus patriâ cedere iussus. Themistocles verò, à quo Athenæ Græciæ principatum acceperant, ad Xerxis misericordiã, ad victi victor genua, perfugere coactus est. Phocion autem, post obitum, extra fines Atticæ regionis proiici iussus. Et non Crœsus rogum suum vidit, Agis laqueum, Nicias lapides, venena Phocion, Ptolemæus & Iugurtha vincula, Baiazetes & Lucius caueam ferream, Alcibiades tela, inediam Pausanias, Manfredus securim?

rim? deniq; Hector, Hercules, Achilles, Pyrrhus, Darius, Alexander, & magnorum plerique qua morte iacent?

Dum hæc legis, ne fide mea iuuentus magnis. celsa ferè fulmina petunt. & tristes exitus, & dubij casus, & paucorum ferè annorum felicitas infelici exitu funestata, quem non terreat? O, pone modum magnis cogitationibus; quæ prauâ semel viâ ingressæ, feruntur nullo discrimine in obuios quosque, etiam vteri eiusdem. O nimis fæcunda malorum ætas nostra! quò per quinquaginta annorum ciuilia bella, trahis caram mihi patriam! Dum modum non ponimus magnis, audire cogimur, Quis non Belgico *Non fidendũ magnis.*

——Sanguine pinguior
Campus sepulcris impia prælia
Testatur?
Qui gurges aut quæ flumina lugubris
Ignara belli? quod mare
Non decolorauere cædes?
Eheu! cicatricum, & sceleris pudet,
Fratrúmque; quid nos dura refugim us
Ætas? quid intactum nefasti
Liquimus? vnde manus iuuentus
Metu Deorum continuit? quibus
Pepercit aris? ô vtinam noua
Incude diffingas retusum in

vltimos barbarorum ferrum! Pone sceleri modum, nec te delectet, ad sæculi huius magna, per cognatum ire sanguinem. non deerit Africâ & Asiâ vilior, quo sitibundam magnitudinem extinguas. *Nec pax, nec gaudiũ, nec felicitas è magnitudine.*

Redeo in viam. Quid quæris in augusta dignitatum magnitudine? tranquillitatem? caram

Oceanus spondere solet. & quid ambientium animi, nisi reciprocis æstibus iactata maria? Quæris gaudia? talia in leonibus & lupis videbis capta præda. non potest in magno gaudio esse, quem perpetua exasperat maiorum honorum sitis. & nemo sitim sedauit prouocantibus sitim. Vis felicitatem? similis illis, quibus in scena sceptra & diademata porriguntur. cùm elati & cothurnati incedunt, non, vt primùm exierunt, excalceantur, & ad staturam suam redeunt? Idem euenit purpuratis, vbi reducta, fors cras, fors hodie, fors hac hora, fabulæ, quam agimus, cortina; expurpurati, exsericati, nulla dignitatis cuiuscunque prærogatiua, nullo discrimine sceptri & ligonis, tremuli stabimus.

Virtutes felici magnitudini necessaria.

Quòd si te tamen ad hæc sæculi magna virtus vocauerit, & illa sola, ne metue. imple munus, & quod virtus contulit virtute exequere. ac primò nihil in te agnoscas magnum, & magno munere dignum. si magna agnoscis, desines esse magnus, cùm certissima magnitudo in sui contemptu consistat. hoc qui caret, paruus est. non minùs quàm nanus, licèt in monte steterit. nihil enim ad staturam illius mons adiiciet: nihil ad magnitudinem veram, animi dico, dignitatum montes. Indignum te etiam dignitate iudica, sacra illa, an profana sit. hoc si non sentis, longissimè à virtute es. quæ cùm maxima est, indignissimam se omni digniore munere arbitratur. Beneuolũ deinde benignúmque te omnibus exhibeas. nemo te comitate vincat. &, cùm omnes dignitate viceris, omnes beneuolentiâ vince. nihil tibi hac submissione decedet, accedet plurimum. Officiosum verò paratúmq; te præbe omnibus,

nec

nec verbis, ſed factis etiam magis, vt opulenta verba locupletioribus factis diuites. quare nihil ſponde,nec operam tuam addicito,niſi liberaliùs daturus ſis.ſi negandum putas,comiſſimis negabis verbis, rationémque plerumque rei negatæ addes, & conſilio interim iuuabis. Quòd ſi perſonam, aut tuam, aut petentis dedeceat, magno candore rem à te excutias,operámque in aliis,ſi mereri petentem arbitratus fueris, polliceberis. multum ad nominis æſtimationem famámque candor poteſt,vt etiam de repulſa qui petit,doleat, gaudeat de candore;magis etiam,ſi conſilio iuueris. Munere autem & genere digniores,magna honoris ſignificatione præuenies:pares etiã. quin & non rarò inferiores.Nec quenquam extra domeſticos ſeruos, licèt è plebe, aperto diu apud te capite permitte. mirum, quantum lenis hæc benignitas animos conciliet.Salutantes verò, etiam ex infimo populo, reſaluta . nullo cõmitas & ciuilitas hæc conſtat , & famæ tamen plurimum addit & venerationi.

A quibus in magnitudine cauendum.

Ab aſperioribus verò verbis vniuerſim caue. exaſperant hæc animos,& in damnum non rarò ac dominorum perniciem manus armant. A moroſis etiam ac triſtibus abſtine.auertunt animos. A ſuperbis ac faſtuoſis multò etiam magis.contemptum hæc pariunt , & liberioris locutionis ac detractionis magnam materiam ſuppetunt,& ferrum exacuunt,& conſilia in interitum.Ita iacent plurimi,ignium, veneni,ferri victimæ. ſtetiſſent ſine faſtu.hic extulit,& depreſſit,& cineri hos montes æquauit. nihil certè comitate ad animos vincendos potentius. Etiam ſceleribus ſi comitas adſit, & reſperſa criminibus ſi beni-

gnitas fuerit;plurimum poteſt ad ignoſcendum: ad leniendum; ad ſequelam etiam & imitationem.tam potens illa eſt,vt hac vna ſceleratiſſimi hominum,inceſtuoſi,crudeles,alienorum raptores, intemperantes, ac reliqua improbi, populi tamen animos vicerint, & in ſuam ſententiam traxerint, ac imperio etiam potiri docuerint. quos ſi quis grauior caſus occupaſſet,miſerationem & lacrymas benignitatis memoria prouocabat, flagitia tegendo, retexendo laudes. Omnium verò maximè à verbis contemptum aliorum indicantibus abſtinebit.hinc enim odia illa naſcuntur,quæ ſolo partium interitu ponuntur.Nihil enim potentius odio è contemptu nato,vt,cùm vltimi hominum reliqua faciles perferant,vnum contemptum non ferant.vt nec ſeruulum quidem contempſiſſe prudentis ſit. qui namque contemptum patitur, & contemnere contemptorẽ incipit, & vitam etiam ſuam contemnere,vt odium è contemptu natum expleat, atque hinc cædes etiam Principum virorũ,quorum vitæ factus eſt dominus qui ſuam contempſit. hanc odia contemnere docuerunt.odia verò nulla re magis,quàm contemptu nata ſunt.In contemnendis ergo parciſſimus,in laudandis effuſus erit.quòd ſi laudes improba non admittat vita, ſilentio vt laudes, ita & contemptum premet.Quòd ſi ſcelerum iniecta mentio,eluet.non poteſt?mitigabit;& exaſperantibus aliis,molliore verborum deterget ſpongiâ, vt nec omninò offendat exacerbatos narratores,nec damnet accuſatum:alias potiùs iniiciat narrationes,inopinatas, nouas, quarum nouitate aliò narratorem ducat,& ab incepto abducat.

Quòd

Quòd si opes honoribus accesserint, continebit illas tanquam carceribus vir prudẽs, nec elabi patietur, ne aduersantium oculos splendore suo percutiant, ne inimica feriant pectora, nec egentibus sitim prouocent; vnde doli & fraudes, improbæ sitis fœcundæ soboles. Nimiæ tamen parsimoniæ nomẽ vitabit, magis etiam cupiditatis nimiæ: & liberali dexterâ porriget, quidquid liberali Principum manu consecutus est, ac vltroneis etiam beneficiis plurimos sibi obstringet. Si non permittent facultates, benigna pro rebus verba reponet, & amicâ beabit sermocinatione, quem muneribus non potest. Voluisse, nec potuisse, beneficij semper loco fuit; & gratiora frequenter pauperum vota, diuitum donis fuerunt. illa è diuite pectore, hæc non rarò ex inope proficiscuntur. quo fit, vt animum magis dantis, quàm munus ipsum intueamur & veneremur: maximè si de ingenuis agamus, qui è pectore, non è manu metiri donum consueuerunt. Nec difficile est scire, à qua mente res proficiscatur. frons, oculi, verba, promptitudo, magni beneficiorum testes & indices sunt.

Quid faciendum si opes comitentur honores.

CAPVT XXII.

Quid faciendum in arduis, & rerum deliberationibus?

NIHIL aggrediatur, nisi maturâ deliberatione præmissâ. quod adeò necessarium, *vt sæpe honestas rerum caussas, nisi iudicium adhibeas, perniciosi exitus sequantur.* & benè alter:

Matura deliberatio rebus præmittenda.

Plus

Plus auspicijs & consilijs, quàm telis & manibus geri. Intentum proinde animum in res omnes habebit. discutiet singula, & in longum consultabit. Scio quosdam, subitis aut nullis propè consiliis, euentu tamen claros fuisse. Cerealis inter exempla ponendus. aderat nimirum ipsi facultas, & fortuna, etiam vbi consilium & artes defuissent. Hinc ipsi, exercituíque minor cura disciplinæ. neque semel tamen ad extrema Romanam rem compulit. Verùm vnus fors, aut alter è millibus Cerealis erit; cui cùm satis fuerit præsentibus frui, prosperè tamen secutura respondeant. At fatuum est fortunato vnius exemplo insistere; cùm tot millib. infortunatissimis terreamur. Scio etiam quædam non nisi à præsente monstrari, vt verum sit, *gladiatorem in arena consilium capere.* cum rebus nimirùm ipsis deliberandum non rarò est. at, vbi res morã patitur, nemo prudens saltu se in illam immittet. Et sanè quisquis deliberationibus assueuit, etiã in subitis, quæ deliberationem excludunt, inueniet quod prodesit. assuetudo enim ingenium acuit, & promptitudinem quamdam ingenerat, animóq; præsentiam conciliat, & intrepidum inter ardua pectus.

Homines ferè prudentiã ab euẽtu metiuntur.

Scio deinde mortalium plerosque, res ferè prudentiámque ab euentu metiri: vnde non rarò, eadem omninò, nunc prudentiæ, nunc temeritati ascribuntur; nunc robori, nunc furori. quare eædem res, nunc sapientiæ, nunc stultitiæ nomen accipiunt. qua re stolidius reperiri nihil potest. stultissimè enim inchoata felicẽ aliquando exitum sortiri, dubitare non possumus. Ita Africanus duabus ex Hispania quinqueremibus ad Syphacem traiecit, in vnius Numidæ fide suam & patriæ

patriæ ſalutem depoſiturus. itaque *exiguo momento*, Valerio teſte, *maxima rei caſus fluctuauit, vtrùm captiuus, an victor Scipio Syphacis fieret*. Nec minùs temerariũ illud Cæſaris, cùm impatiens tarditatis, majeſtate ſuâ ſeruili veſte occultatâ, nocte cõnubia, ſpeculatorio nauigio, ſe imperiúmque ſæuiſſimæ Adriatici maris tempeſtati credidit. nimia fortunæ felicitas audaces fecerat. At nemo prudens proſpera hæc, aut non infortunata ex caſu conſilia probauerit, quæ ſola felicitate excuſari à temerario auſu poſſunt.

Felices exitus ex temerarijs conatibus.

Iacent interim tot millia temerariorum conatuum documẽta. in Flaminio apud Traſimenum lacum: in Varrone apud Cannas, cùm quadraginta millium cæde litatum temeritati eſt: in C. Manilio & Q. Cæpione contra Cimbros & Theutonas, octoginta millibus deſideratis: in Hoſtilio Mancino, triginta millibus à tribus Numantinorum millibus ſuperatis, fœdâ etiam caſtrorum deditione; in Calpurnio Piſone, exercitu ab eiuſdem perexiguo præſidio oppreſſo: in Craſſo contra Parthos, ſeptem legionibus, cum equitum quatuor millibus, totidémque velitum, cum ipſo duce ducíſque filio cæſis aut fugatis: in temerariis denique ſeditionibus Ti. & C. Gracchi, Saturnini, Druſi. quorum exempla docere nos meritò debeant. Vt verè quidam: *Corrigit præſentem lapſus prioris, ac de reprehenſione antecedentis exempli naſcitur emendatio*. Naſcitur & prudentia. quam nulla re certiùs colligas, quàm temerariis aliorum lapſibus. viua in his conſilia habes, roboris & ſanguinis plena, quibus errorem tuum corrigas, aut, quod tutiſſimum, prœcaueas.

Temeritatis exempla.

Quòd

Quòd si quæ aduersa nullâ arte euitanda excipienda fuerint, senties verum illud : *Præcogitati mali leuis ictus venit*; minúsque expectata, quàm improuida tela ferire. sed neque pœnitudo grauis adiacet, si quid præter cogitata, fortuitū intercurrerit : conscientiâ enim se solatur, fecisse nimirum, quod prudentis erat. Secùs accidit? nō accusabit fortunam: feret. sed neque insurget in querimonias, si prudentibus cœptis aduersentur euentus. quem enim perpetua comitata felicitas est ? aut quem non aliquando lenocinantis diu fortunæ perfidus cruentauit exitus ? quem non aliquâ sui parte percussit ? aut cui non tantum minata est , quantum promisit ? Stabit ergo in gradu suo, nec despondebit animum quacunque fortunâ incurrente, conscius diligentiæ suæ. Sed neque accusabit consultorem suum. nam quis consulet, si consuluisse damno sit? gratias magis aget, & eriget etiam mœrentem, si quo certè dolore pressum viderit. Nam quid habes, quod accuses? Consuluisti? consilium ex fide dedit. Errauit? non dixit errare se non posse. sed & maior error tuus est, qui secutus es consulentem. Nam quæ te vis coëgit sequi? liberè consilium postulasti. liberè secutus es : poteras non sequi. Iam, cùm quisque ferè in re sua affectu à vero abducatur, certiùs alieno innititur auxilio ; cùm nullus hunc amor trahat in amata, sed affectu omni nudatus clariùs rem intueatur. nulla enim hunc nebula, aut affectuum nubes obtenebrauit, diémque ademit.

Nemo prudens accusabit fortunā.

Nemo prudens consultorem dānabit.

Deliberatio etiā de paruis instituenda.

Nec pudebit etiam res paruas in deliberationem vocare. Nam, vt in magnis, ita & in his irrepit non rarò error; etiam grauis, in re nō magna. &, vt

&,vt nihil aliud consequatur,quàm animi tranquillitatem,vel hoc solo nomine amicos in cõsilium vocabit. plures non potest? vnum saltem, cuius antè fidem probauit. Fugiet verò calida consilia,& tanquã de torculari spumãtia; igneos enim ferè euentus, flammásque calor hic dabit in domini caput arsuras. Moram ergo aliquam interponet, & multa tacitus secum cogitabit, & metuenda discutiet, & quæ euenire grauissima possent sibi proponet, animúmque ad illa parabit. sic fiet, vt paratum aduersa reperiant, & in armatum antè pectus iacula cadant.

Illud hîc etiam obseruandum, vt in omni deliberatione potiorem semper rationem habeat communis, quàm priuati boni. cuius defectu factum, vt imperium, quod Oceani littoribus non steterat, vix intra Romanæ vrbis mœnia staret: ac potentissimæ respublicæ regnáque in ipsis nunc sedibus suis quærantur. Neque enim diu stare regnum, aut respublica potest, in qua posthabitis publicis, singuli honoribus, commodísque suis student, & in qua priuata publicis potiora sunt. Atque inde Mariana & Syllana tempestas,& parricidiale bellum in vrbe media, foro medio. nec finis odiorum fuit, donec deessent qui occiderentur. Initium belli, inexplebilis honorum Marij fames. hinc impatiens iniuriæ Sylla, geminum agmen vrbi infudit. nec multò pòst Marius quadruplici agmine ciuitatem ingreditur. hinc cædes; longéque sæuiùs, quàm in vltima barbarie aut media Carthagine sæuitur. redit Sylla, & redeunt cædes. nec cædium tamen qui belli finis. neque satis dominatui erat septuaginta ampliùs millia apud Collinam portã cæsa, nisi

Priuata bona publicis postponenda.

Dãnati, qui priuata publicis prapo-suerunt.

nisi deditorum quatuor millia inermium ciuiũ, quasi per ludum, cæderentur, pluresque longè pro victorum libidine; cùm ille hostis numeraretur, quem quisque victorum sibi inimicum statuisset. Nec hic tamen finis. Ex ipso Equestris ordinis flore ac Senatus duo millia electi, qui mori iuberentur. Hæc Syllana rabies, priuata indignatione nata, in omnem ordinem sæuiit, donec tandem ipse Sylla efferatam indignabundámque animam cum sanguine deuomeret, vt sanguine nataret, qui natare sanguine suorum Romam iusserat. Successit Catilina. egestas hunc rei familiaris, & negatus consulatus in patriæ excidium compulit. Hoc barbarum. pignus coniurationis sanguis humanus, quem circumlatum pateris bibere. summum nefas, nisi amplius esset propter quod biberetur. quàm verò atrociter dimicatum fuerit, exitus docuit. nemo hostium bello superfuit. pulcra mors, si pro patria concidissent; impium fuit contra eam. Inde Cæsar & Pompeius. caussa, suspectæ vtrimque opes, & dignitas grauis. hinc arma in Italiam Cæsaris, quasi à negato absenti consulatu: tandémque fatali prælio Philippici in Thessalia campi destinati. nunquam tantum virium Rom. populus, tantum dignitatis fortuna vidit. trecenta ampliùs millia hinc inde, præter auxilia Regum & Senatus. Nec finem mors Pompeij Septimij desertoris sui gladio trucidati dedit; incaluere Thessalici incendij cineres vehementiùs in Hispania: vbi anceps diu ac triste prælium. fortunæ, non virtuti Cęsaris Pompeiani cesserunt. tantã verò vtrimque stragẽ fuisse memorant, vt congestis vndique cadaueribus agger exsurgeret. Nec diu læta Cæsari

Cæsari victoria stetit;qui mox Senatorũ gladiis concisus. Finis poterat esse bellorum,ac pristibæ libertatis initium,nisi & Sext.Pompeius paterna repeteret, & Octauius patris mortem vlcisceretur,& Antonius Cæsaris successorem indignaretur Octauium. Hinc terra maríque trepidatum,omníque discriminum genere. ciuilibus, terrestribus, naualibus bellis Imperij corpus agitatum est. hinc Triumuiratus, & redux Syllana proscriptio centum quadraginta Senatorum,funestíque exitus,& orbe toto miserabiles. mors Bruti & Cassij secuta, & noua cum Sexto Pompeio bella, in quibus Bithynicus Proprætor, & Saluidienus Cæsaris legati superati. anceps deinde bellum, grauitérque Cæsaris fortuna duobus præliis concisa. vario etiam euentu mari pugnatum, Cæsaris classe superatâ, Agrippa vincente. cessit tandem inuida Pompeiis fortuna, & Sexti morte, magnum iacuit Pompeij nomen. Antonius denique ipse, ne veniret in potestatem, à gladio suo impetrauit. secuta Cleopatra, quæ admotis ad venas serpentibus, quasi somno soluta est. Hic finis armorum ciuilium, quæ nimia sibi felicitas parauerat, priuatorúmque commodorum & honorum studium. quo factum, vt in medio, Resp. propugnatoribus destituta, omnium manibus laceraretur,quæ omnium manibus petebatur. dum enim singuli sibi, non Reip. student, fœdè laniandam proposuerunt. Quò non rapit amor sui? inimicus hic consiliis, vt dandis, ita & accipiendis est. quandocunque ergo priuata vtilitas, necessitas, commoditas tua, cum publica patriæ aut regnĩ

V cer

certat, ſepone tuam, amplectere patriæ. qua ſtante, ſtare potes. Et ſi qua rerum iactura intercedat, reſarciri aliquando, illâ ſaluâ, damna poſſunt. ſin perierit illa, quid ſperas naui perditâ? miſera ſpes eſt, quæ tabulâ vehitur. & non omnes, qui ruinæ cauſſam dederunt, cadente Rep. ciciderunt, & eâdem cum illa ruinâ inſepulti ſunt, aut non multò pòſt eamdem fortunam ſubierunt? & quis vnquam diu ſtetit, illâ labente?

Laudati qui priuata publicis poſtpoſuere.

Priuata qui publicis poſtpoſuere commoda, laudem retulerunt, & cùm publicè prodeſſent, ſibi etiam profuerunt. ita P. Valerius ædes ſuas diruit, quia excelſiore loco poſitæ inſtar arcis eſſe videbantur. non quanto domo inferior, tanto gloriâ ſuperior fuit? Furius Camillus poſt Ardeanum exilium, ad dictaturam vocatus, ſe vrbi, vrbem ſibi reſtituit. Africanus Scipio nec perpetuum conſulatum, nec dictaturam perpetuam, exilium tamen voluntarium ſuſcepit, vt patriæ libertas ſua ſtaret. Numidicus Metellus populari factione patriâ pulſus, eodem vultu exilium, quo reſtitutionem tulit. Scipio etiam Naſica Pergamum ſeceſſit, vt ſua libertas vrbi conſtaret. Secutus hunc P. Lentulus, donauítque patriæ iniuſtam licèt indignationem. Iam primus Rom. libertatis aſſertor Brutus ſanguinem ſuum, pro libertate Rom. populi, vilem habuit. Curtius etiam vitam patriæ libertati poſthabuit. Genutius Cipus Prætor regno prætulit exilium: cùm enim reſponſum accepiſſet, Regem fore, ſi in Vrbem reuertiſſet, voluntarium ſibi exilium indixit. Non abſimile habemus in Ælio Prætore, qui interitum familiæ ſuæ delegit, vt Reip. felicitas ſtaret. Duo etiam Decij pro Reip. in

colu

columitate se deuouerunt: è quorum sanguine insparata victoria emersit. vita illorum victoriæ oberat, mors fecit vt vincerentur hostes. Inter laudanda, Codri est Atheniensium Regis, qui interitu suo fecit, ne Athenæ perirent; & Themistoclis, qui exceptum paterâ tauri sanguinem, instituto sacrificio, hausit, ne oppugnare, à qua exulabat, patriam, Persici exercitus dux factus cogeretur. De Philænis verò Carthaginensibus fratribus notissima historia est, qui viui insepeliri se passi sunt, quo latiùs Carthaginensium imperium diffunderetur. Magna sunt hæc affectus in patriam documenta, qui priuatam salutem, felicitatem, vitam patriæ felicitati posthabuerunt. Imitabitur vir fortis, vbicunque suam & patriæ integritatem in discrimen vocari viderit. hanc suæ præferet: & incolumitatem illius, si alia negata via, sanguine suo aut exilio parabit; clarior illustriórque hoc facto futurus, quàm si in alta felicitate æternùm viueret. Neque enim generosos hos ausus vlla ætas, ac nec Reip. quacunque posteritate interitus extinguet. neque enim quidquam est præter vnam virtutem, quæ immortalitate donare possit. Imitare Christianus Gentiles. nec pudeat discere, pudeat vinci.

CAPVT XXIII.

Quæ vitæ ratio tenenda in militia?

De hac Cicero: *Omnes vrbanæ res, omnia hæc præclara nostra studia, & hæc forensis laus &*

industria, latent in tutela ac præsidio bellicæ virtutis. & alibi: *Rei militaris virtus præstat cæteris omnibus. hæc nomen pop. Romano, hæc huic vrbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parere huic imperio coëgit.* In hac re tanta quid ego militi, quid præscribam duci? fortibus potiùs factis, quàm dictis militaris ars continetur: vt facere militum, dicere oratorum sit. dictionem enim toga, fortia facta militia deposcit. Artem proinde hanc res certiùs docebunt, quàm verba: quare à factis militaria præcepta magis quàm à verbis petenda sunt.

Prima militis virtus parere.

Hoc tamen de milite dici potest. parendo potiùs, quàm imperia sciscitando, feliciter res agi: fortissimúmque in ipso discrimine esse, qui ante discrimen quietissimus est: vt arma militi & animus optandus, consilium duci.

In perpetuo militari exercitio continendus miles.

Iam, studium omne militis in armis & militaribus equis, non in scortis & conuiuiis. talibus non labor insolitus, non locus asper, non formidolosus hostis est. Somnum saxa excipiant, campus sudorem bibat. etiam in pace, labore & incommodis bellum pati discat, in armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo. Sanè, ne animi expauescant, de vmbra ad solem, de tunica ad loricam, de quiete ad tumultum deducendi. non de deliciis ad bellum, de cubiculo ad aciem; sed de papilionibus, aut nuda humo, de aratro & ligonibus ducendi. Ad strictiorem proinde disciplinam segregandus miles, vt robori etiam in alta pace ædificando vacet: continendus à luxuria, à cibis lætioribus, à potu iucundiore, vt quanto plus in exercitationibus laborauerit,

tanto plus de victoria speret. non sperabit, qui mollibus assuetus, comam struere, cutem fingere, speculum consulere, aurem foratu effeminare didicit. Ille optimus est, quem non adduxit molle ac pingue solum, sed saxa, montiúmque asperitas, aut dura tellus, & retrò sterilis, ac non nisi duris ligonibus & sudoribus fæcundanda. è duro nimirùm fortior miles venit, ignauus è molli; cùm ferè naturam loci corpora sortiantur. Scio exercitationem plurimum posse, & molliora membra laboribus obdurescere, ac callum quemdam per incommoda induere. sed multo hîc opus sudore, vt labore consequaris, quod natura largita non est: nec vno impetu obdurandum corpus; frangas, non robores. Incuruas arbores lento igne, & frequenti inflexu in rectum deducas: vim si adhibeas, franges, non flectes. Eadem infirmando corpore reperies. quod cum nihil magis eneruet, quàm otium, vitandum in primis hoc erit, vt superuacuo licèt labore exercitādus sit miles, ne, dum bella ingruunt, ignauo assuetus otio, dura refugiat. Plurimùm in omni militarium exercitationum genere valuere Romani. hinc traditum à scriptoribus in ardua & longa contra Cimbros pugna nullum sudantem, nullum Marianum militem suspirantem visum. priores exercitationes corpora indurauerant, sudorem detersterant.

Optimus ferè miles ex asperiore agro educitur.

Assuescat deinde audire Præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare, plus in duce, quàm in se reliquóque exercitu repo-

Obedire militum est.

nere,maximúmque certamen in gloria statuere. ac, cùm pugnandi quadam auiditate, ac propè furore fertur in armatum hostem, imperia tamen ducis sequatur: etiam dum victoriam se manu tenere arbitratur,ad receptus signum, aut negatam pugnám,non minùs paratum se,quàm in hostem ostendat. Prima militis laus parere. imperare,ducis est;imperata exequi, militis.ille consulendo,prouidendo, cunctando etiam sæpiùs, quàm temeritate aut inconsultis ardoribus, victoriam suis parat: miles fortiter magis agendo,quàm consulendo.cuius summa virtus, & spes victoriæ in parendo est.In pace verò,& ante signa modestiam præ se ferat:intus coquat, quod in hostem euomat:æstuet animo,non ore: & integras vires per manus & arma,non per os effundat.nam ferè in quo plurimum verborum, virium minimum est.ille,à quo magna speranda sunt,silentio robur premit.ignauus plus virium linguâ, quàm manibus & pectore circumfert. fortem hunc videbis in alta pace, & ante signa: in ipso verò armorum concursu trepidantem, sudantem,fugam circumspectantem; crudelem post victoriam, in pugna timidum. cùm contrà vir fortis in ipsa pugna præferocem ostentet animum,clementem post pugnam. ita generosior quisque iram in armatum profundit, clementiam in supplicem; ignauus iram in supplicem & inermem, in quem solùm fortis est; ab armato dexteram & arma continet.& cùm pudor generosum reuocet, crudelitas timidū propellit in exarmatum.cui si ante pugnam loquaris, credes hostiles legiones vno flatu discussurum: si inter epulas & pocula, magnum non modò

Imperare ducis, exequi militis est.

Manibus, nō ore pugnandum.

Crudelis post victoriā, timidus est; fortis, clemēs post victoriā est.

modò militem,sed ducem promittet.

Scio gentes non postremas de pace & bello in conuiuiis consultare, tanquam nullo magis tempore, aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. perpetua his pocula optanda,vt semper ardeant,nũquam intepescant,etiam inter arma. nam si hæc sustuleris, redeunt ad quamdam lentitudinẽ & ignauũ frigus, non nisi poculis reaccendendum. Nollem hanc generositatem animósque à vino venire,aut mutuari à mensis. apud se habeat, quo incalescat miles noster,& à quo sperari trophæa possint,cui sola spes in virtute, salus in victoria sit, quem magis arma quàm pocula & pedes tueantur, magis ferrum quàm locorum interualla aut propugnacula tegant, quémque mors non terrebit, sed impellet in hostem. scit enim vir fortis moriendum omnibus esse, idque solùm referre, nouissimum spiritum per ludibrium,an per virtutem effundas; in lecto,an inter arma;diu, an semel; permistum hostili sanguine, an suo tantùm;per morborum cruciatus, & carnifices medicorum manus, an per inimicum latus & ferrum.

Generositas militi à quibus rebus mutuanda.

Nolo deinde militem, sola egestate aut metu è flagitiis nato ad arma properare.nolo sola rerum suarum desperatione extimulari. nolo illum, cui in compositis rebus spes nulla, solúmque in turbido consilium est. prædæ hic potiùs auidus quàm gloriæ, & diuitiarum quàm libertatis;luxúmque & otium capesset, disciplinam & labores aspernabitur.Illum volo, quẽ patriæ amor & libertas,quam nemo fortis nisi cũ anima simul mittit,exciuerit;quẽ honor & gloria in

Qualis miles deligendus.

arma miserit; qui ante seruitium mortem eligat; qui famulari nesciat, imperare audeat; quem labor & sudor delectet, otium fastidio sit; qui per decus inter arma mori, quàm in ignauo otio viuere malit; qui, si cadendum, medio natet hostili sanguine & suo, nec incruentam vnquam victoriam hosti relinquat. Hoc est esse virum. nam vltrò se dedere, & trucidari, pecudum, non virorum est. Neque quisquam fortiùs in armatum ruit hostem, nemo lætiùs inuolat in mortem, in inimicum ferrum, quàm quem nulla scelerum conscientia reprimit. Metus à crimine surgit, & mens delictorum conscia propositâ morte, timore ferè percellitur, cùm interno prematur iudice & teste. sed & secutura mortem terrent, & animos adimunt, etiam valentissimis. Vis non timere? remoue internum accusatorem. facies, si remoueris crimina. ille securus moritur, quem nullus futurorum metus terret: timidè moritur, quem mors altera expectat, quem nunquam morituræ inferorum pœnæ. Libera te ab hoc timore. liberabis, si posueris scelera. Nec arduum irato Deo reconciliari. paucæ lacrymæ, & suspiria imo pectore prolata, quid non possunt? Quòd si innoxiam, & omni grauiore liberatam scelere vitam miles duxerit, beatus. hic enim impauidum omni ferro pectus obiiciet, cùm mortem, tanquam naufragij sui portum, tanquam triumphi sui cælo repositi ianuam, amplexus fuerit. intrepida in mortem innocentia est, & gaudet etiam mori, cùm præmia expectet solâ morte donanda.

Pietas, & mens criminum ignara fortes dabit.

Quid tironi faciendum.

Ascriptus verò militiæ tiro fortissimum, quem

quem æmuletur, optimorúmque consuetudinem captet. nec imitari pudeat: nemo discens erubescit. quòd si in eum locum & castra deductus fuerit, in quibus suspecta virtus, ducibus auctoritas nulla, militi verecundia nulla, obsequia nulla, imperia nulla, ac in contrarium versa omnia; declinabit, si potest, familiaritatem omnium. si non potest; vnum aut alterum contubernio suo dignum deliget, semouebítque se à turba: ab iis in primis, qui in seditionem proni, quibúsque plus roboris in ore natet, quàm in dextera & armis, qui plus innato fastu pedes & brachia iactant, latera torquent, vocem & supercilia tollunt, minas intentant, fortiúsque loquũtur quàm agunt. Inuenies inter hos, qui nunquã in acie steterunt, nunquã hostem viderunt, nullum sanguinem dederunt, nullum hauserunt, nunquam tubarum sonum ex hostiũ castris audiuerunt; & splendidè tamen sua, non facta extollunt, nescias maiore stoliditate, an impudentiâ. fuge quisquis militiam amas, hos rerum suarum præcones; quibus si hostem ostendas, pedes circumspicient. Quòd si vniuersus eò venerit exercitus, vt nullus corporibus vigor, non ardor animis insit, lentúmque ac rarum trahatur veriùs, quàm ducatur agmen, fluxa arma, segnes equi, miléſque solis, pulueris, tempestatũ, inediæ impatiens, ad solas discordias & secessiones promptus; quacunque demum caussâ hæc nata, ducum indulgentiâ, ignauiâ, imperitiâ, militum improbitate, terrarum mollitie; subducet se quicunque æstimationem saluam voluerit, qui famam, qui salutem.

Obseruabit verò diligenter magnorum du- *Quæ obseruãda militi.*

V 5 cum

cum consilia, res gestas, militaria stratagemata, res, & consilia dubia, audaces conatus, temerarios ausus; infelices, felices, præmeditatos, inopinatos successus; gentium dein inter quas versatur mores, ingenium, locorum naturam, fluminum, maris, reliquorum omnium. hostium in primis conatus, molitiones, animos, dolos, prudentiam, robur, potentiam & opes, quibúsque maximè rebus capiatur, gloriâ an opibus ducatur; consilio, robore, an astu valeat; simplicis ingenij, an fallacis sit; in suspicionem, & terrorem, in inertiam, luxum, pocula, cædes, incendia, crudelitatem, an in misericordiam pronior; duro sæuóque ingenio, an miti & facili; iras odiáque deponat, an æterna habeat; negligens, an pecuniarum & munerum auidus sit, prodigat sua, an aliena concupiscat & rapiat; quo armorum genere delectetur, quo valeat, & vtatur. Singularum denique virtutum vitiorúmque hostilium curiosior indagator sit, certus magnam ab hac scientia, & benè gerendæ rei, ac victoriæ partem pendere. Quanta namque hostium ignoratio florentissimis retrò regnis damna dederit, quantáque eorumdem cognitio commoda, omnium gentium ac ætatum Historiæ loquuntur.

Quid in hoste notandũ.

CAPVT XXIV.

Quid faciendum militiæ Duci?

1 *Prima cura Duci in delectu militari.*

DE Ducibus verò ductoribúsque quid dicam? In militari delectu prima illorũ cura. dispiciat Dux, quæ regio valentissimos, quæ genero

generosissimos procreet: tirones sint, an veterani: sub quibus Ducibus stipendia meruerint: priuatis odiis, an publica salute ducantur: inopia illos & mali mores, pœnarū metus, exilia, exhausta res domestica, an otij amor, laborum fuga, libido & luxus, & spes rapinæ exciuerit. nec tam numero, quàm robore exercitum metiatur. laboribus, inediæ, vigiliis assuetos deligat, eósque in primis, quibus animus supra vires. Qua in re magna habenda terrarum ratio. ferè enim tellus vna molles, duros altera protrudit; illa lenes, hæc feroces; laboribus illa impares, hæc pares. diffluunt illi sudoribus etiam in otio, hi nunquam: ad sanguinem pallescunt illi suum & alienum, hi exasperantur, & crescunt ad vulnera animis; adeóque & postquam cōciderint, vincere didicerunt, & cum Magno Alexandro de genu pugnare, cum Cæsare alieno clypeo, dentibus etiā cum Romano milite, qui in mediis morsibus in Cannensi pugna expirauit: illi à pedibus salutem, hi à ferro expectant.

In omni autem ferè genere vrbici languidiores, & laborum impatientiores & egestatis sunt; agris assueti validiores, paupertatísqué & inediæ tolerantiores. hinc rusticæ tribus apud Romanos nobiliores ciuicis. ab aratro & ligonibus robora veniunt. non quòd imperio hi nati: neque enim imperium viribus metimur, aut corporis robori ingenium natura pariauit; cùm nō rarò imperiis nati, quibus fortitudo negata. factum in Scipione, aliísque non paucis. militiæ tamen aptiores, quibus vis maior. *Agris assueti vrbicis meliores.*

De ætate nihil dico, nec multum infra vigesimū annum, nec supra sexagesimum probem. hoc *Quæ ætas militiæ idonea.*

dico,

dico, cùm animis maximè & viribus bellicæ res, non numero, peragantur, industriam omnem in delectu Dux ponat. Veterum nos exempla docent. Notus L. Martius Eques Romanus, qui cæsi exercitus reliquiis bina hostium victricia castra, triginta millibus cæsis, expugnauit. Notissimus Leonidas, qui trecentis totius Asiæ impetum sustinuit; nec antè cessit, quàm proditus: ac nec sic retulit pedem, sed fortior morte fortissimos ausus signauit. Quantus verò Calpurnius Flamma, qui trecentis infestum & insessum hostibus tumulum occupauit, adeóque moratus hostes, dum exercitus omnis euaderet, ac sic pulcerrimo exitu Thermopylarum & Leonidæ famam adæquauit! Iam Lucullus quãtus! perexigua manu tribus præliis, sexaginta supra trecenta millia trucidauit, ingentésque prælio quarto Mithridatis ac Tigranis duorum potentissimorum Regum exercitus deleuit, terra maríque victor. vt sint qui scribant, peditũ millibus duodecim, equitum non totis millibus duobus trecenta armatorũ millia fudisse. Paria propè in Pompeio reperies. in Lusitanis ac Hispanis, in Oriente & Occidente, etiam maiora. robore & animis, nó numero, metiendus miles.

2 *Variarũ nationum miles à Romanis delectus.*

Variarum nationum, è gente varia, militibus Romani vsi feliciter. Cæsar ante alios, & secuti Cæsarem Imperatores Romani. Hannibal etiam Hispano & Gallo milite robur sustinuit Romanorum, cùm Carthaginenses ad prædam potiùs, quàm ad pugnam videretur seruasse. Iam, quanta bella à Romanis in Germania, Anglia, Belgio, Gallia, orbéque toto peracta, externo ferè milite! hinc auxilia illis & auxiliares copiæ.

Et

Et consultum illis videbatur, quam oppugnabant gentem in se mutuo armare, quò paribus armis paria exponerent arma.æmulationem verò gentium diuersitas prouocabat: cùm pro suæ quisque gentis gloria fortiter profuturâ æmulatione dimicaret. quam accendere etiam verbis Cæsar, Drusus, Germanicus, Agricola, aliíque consueuerant.

Scio plurima hîc dici posse. ac I. Auxiliarem externúmque militē, seu validū, seu ignauū, timendum. illum, ne ex amico hostē sentias; hūc, ne proditorem. II. Infidum non semel domino suo fuisse. III. Barbarè ferè sæuire, vt qui misereri in alieno non didicerit. IV. Nullâ verecundiâ teneri, quare fugæ aptiorē, quàm pugnæ. Fateor dici hæc posse. sed & illa. Maximos, vt dixi, Imperatores mercenario hoc & auxiliario extero milite feliciter vsos. Ad obiecta responderi potest. Ad Primum. numquam permittendum, vt validior hic miles sit tuo. Conandum proinde, vt numero vincas & robore. Ad Secundū. fidos sæpiùs expertos primos orbis terrarum Duces. Et sanè beneuolentia, præmiis, fiduciæ ostentatione, arctiùs sæpè colligari, quàm domesticum militem. Docet Magnus Alexander, Hannibal, Cæsar, Pompeius, plures. Iam, quàm parum fidus domino suo domesticus miles steterit, discimus à Romanis, in Galba, Vitellio, aliísque non paucis. Ad Tertium. consultum frequenter nō parcere. imò domesticum militem exitio non semel Principibus fuisse, dū nimia misetatione patriæ & ciuibus parcunt. è qua noxia beneuolētia victoriæ non semel è manibus elapsæ, nouúsque ad noua arma animus datus, dum non metuunt

tam

tam pium ferrum. Ad Quartum. maiori plerumque pudore teneri externos, ne ignaui apud suos audiant, ne fabula fiant orbi, ne vniuersæ genti suæ non delendā socordiæ notā inurant. Quid? quòd ferè fortiùs incumbant pugnæ, vt qui omnem spem in sola victoria ponant; domesticis verò spes in pace, quàm in bello maiores. Addo & finio. magnos ferè Duces in ciuilibus bellis, externo potiùs quā domestico vsos milite. Quòd huic patriæ pietas, & consanguineus sanguis, & suorum preces & lacrymæ, & vetus amicitia & contubernatio, animos adimant, audaciam frangant, ferociam molliant. Sed & nimia suorum miseratio languorē inducit, ignauiam generat, terrorem incutit, & reluctantem trahit potiùs, quàm ducit. & nulla illubentia magnum vnquam militem dedit. destituet in medio ardore Ducem quisquis alienâ, non suâ, voluntate arma circumfert.

3 *Bene ab armis & vestibus miles instruendus.*

Benè deinde ab armis instructum militem Dux habeat: etiam à vestibus. animos illa addūt: nimia egestas deiicit. quin & ornatum vult Cæsar, quasi crescat ab illo animus, & altum aliquid spiret miles qui altè se cinctum videt. Hannibal ornatum aspernatur, quòd plus hosti accedere animorum ab hostili ornatu putet. Mediam deliget viam militiæ Dux; vt nec mendicitatem vestes redoleant, nec aurō gemmísque fulgurēt, vt nihil præter arma hostis videat, & expectet. Quare & armis assuescat militiæ Dux, vt suo reliquos exemplo prouocet. in alio verò corporis ornatu, mediocritatem cum Augusto, Traiano, Dione, & magnis Imperatoribus sectetur. Nulla magnis à veste crescere magnitudo potest. in mili

milites magis ornamenta cadunt, qui animum non rarò à veste mutuantur, & quamdam cum illa generositatem induunt.

4 Nullum ab armis aut laboribus otium suis permittat. Notum illud Catonis: *Inertia & torpedo plus detrimenti adfert, quàm exercitatio.* & illud: *Plus ferrum rubigine in alto otio, quàm exercitio conteritur.* & illud Vopisci in Probo: *Numquã militem otiosum esse perpessus est, dicens annonam gratuitam militem non debere comedere.* Etiam in summa pace sudare & periclitari doceat. Deest hostis? non deerit vigilanti in omnem fortunam Duci laborũ materies. & vt hostis desit, armabit in socium, & hostili inter contubernales velitatione, quid timere, quid fugere, quid prosequi, quid impetere, ferire, præterire in hoste debeãt, docebit; quando referre pedem, quando inferre; quomodo concurrere, ictum vitare, arma tollere, deprimere, mutuò tutari, animare lassatos, opportunũ pugnæ locum præoccupare, fallere etiam & circumuenire hostem, fugam nonnũquam simulare, vt hostiles soluantur ordines, insidias incautis struere, terrorem concitare: quâ etiam arte peditatus se aduersum equitatum, paucíque aduersum confertam turbam tueantur: quóque ordine referre retrò pedem per decus valeant. Ipse in his Dux spectator, inhortator, laudator, præmiator erit. laudabit strenuos: segnes plus exemplo, quàm verbis incitabit. magis tamen vitia, quàm virtutes dissimulabit; quamquam nec illa intacta transibit. absit tamen asperitas, ac in monendo superbia; pudoréque magis ac præmiis, & ante omnia exemplo suos prouocet. Venerationem deinde apud suos

Nullum otiũ permittendũ militi.

sibi

sibi paret. parabit fortibus magis factis, quàm dictis. ac cùm socius ipse laborum ac periculorum sit, stet tamen sua Duci veneratio, nec quidquam committat, quo suorum contemptum patiatur. Non cõtemnitur, qui imperium & fasces habet, nisi se prior ipse contempserit, & contẽnere docuerit. Præeuntis exemplũ Ducis habes apud Vopiscum in Aureliano. *Nullum vnquam diem prætermisit, quamuis festum, quamuis vacantẽ, quo non se pilo, & sagittis, ceterisque armorum exerceret officiis.* & in Traiano Cassius: *Pedibus ferè ingrediebatur. quoties flumina transcũda haberet, ipse auidus pedibus sicut miles traiiciebat.* hoc est animos addere militi. Et de Constantino Nazarius: *Inter tuos non vis principatu magis excellere, quàm labore. Cumulatissimum quidẽ Principis munus est, si manu cesset, non cessasse consilio. sed tu non segnior gerere, quàm iubere, simul exercitus tuos monitu regis, opere iuuas, incendis exemplo.* Videat deinde quid etiam in Alexandro otium potuerit, & à magno imperatore nocitura discat. *Vt primùm instantibus curis laxatus est animus, excepere eum voluptates: & quem arma Persarum non fregerant, vitia vicerunt,* otio nata, educata.

5 *Voluptas qualis militi concedenda.* Cùm verò otium concedi militi nolim, ne torpescat ignauiâ, ne concidat animis & corporibus ad ardua, ne ad periculorum nomen expallescat, ne languescant mẽbra solis laboribus roboranda; tũ nõ omnẽ voluptatẽ negari velim; sed concedi etiam aliquam magni Æneæ, & Scipionis exemplo. illam, quæ sudoribus cõstat, nec aliam, & quam præmia comitantur, quámque è telorum iactu, luctatione, cursu, amica vt inimica velitatione, gladiatorio nisu generosior quis

quiſque percipit. Factum à Pompeio & Traiano. Adde natationem. quam nec Auguſtus erubuit nepotes, nec Cato filium docere. neque enim ſemper pontes. factum à Cæſare in Ægypto, ab Alexandro Magno ſæpè.

6 *Præmia bene meritis danda.*

Præmiis fortia ſuorum facta decoret, etiã ſtatuis. Factum ab Alexãdro, Romanis, Græcis. hinc illæ ciuicæ coronæ, murales, obſidionales, nauales, aureæ torques, armillæ, haſtæ, phaleræ, equi, agri, pluráque generis illius. quæ res quãtos animos addat, nec hic calamus exprimat, nec dici ſatis ex fide poſſit. Hoc etiam in hoſtile ferrum & mortem cogit, ſi qua poſt obitam fortiter pro Republ. aut Principe mortem, coniugibus & filiis præmia maneant. Viuere vt ſe in coniuge & filiis miles putat, ita in illis præmiari. Magna hęc res momentum viuentibus eſt, ad ardua quæque maximis animis intrepidè obeunda.

7. *Ignaui pœnâ afficiendi.*

Vt præmia fortibus, ita ignauis pœnã & ignominiam inuri velim. Factum à Calpurnio Piſone, qui turmas equitum, quòd arma hoſti tradere, quàm mori fortiter, maluiſſent, adẽptis equis, in funditorum alas tranſcripſit, vt mortem qui effeminatè timuerant, viriliter optarent. Et à Senatu Romano, cùm captiuos vltrò à Pyrrho donatos recepiſſet. decreuit enim vt ex iis qui equo meruerant, peditum numero militarent; qui pedites fuerant, in funditorum auxilia tranſcriberentur: recurſum verò iis ad priſtinum militiæ ordinem propoſuit, ſi quis bina ſpolia ex hoſtibus retuliſſet. In eos verò, qui apud Cannas Remp. deſeruiſſent, grauiùs etiam ſæuiit: petenti M. Marcello, vt illorum operâ vti ſibi ad Syracuſarum expugnationem liceret, reſcripſit indi-

gnos videri qui in castra reciperentur; cæterùm se illi permittere quod è Republ. fore iudicasset, dum ne quis ex iis munere vacaret, aut militiæ dono donaretur, aut in Italiam, donec hostis in ea esset, accederet. Sed & cùm Hannibal sex millium Romanorum captiuorum redimendorum potestatem fecisset, conditionem spreuit. memor tantam multitudinem armatorum iuuenum, si honestè mori voluisset, turpiter capi non potuisse. Validum remedium ad ignauiam reprimendam, animos dandos. ita medici grauiores morbos asperis remediis curant, etiam ignibus & ferro.

8 *In suppliciis sit moderatus.*

In suppliciis moderatus erit, nec tormenta tormentis adiiciet: vnóque alteróue, eóque leui & vulgato, mortis genere contentus erit, ne audiat crudelis & barbarus. Errores proinde militares ne acerbiùs vniuersim corrigat. sæuire hoc in Rempubl. est: quam si saluam velit, facilis in ignoscendo sit. Peccarunt hac in re Marius & Sylla, peccarunt alij. O si non hac ætate! Prudéter Cerealis, Scipio, Marcellus, Otto, Germanicus, paucorum pœnâ Reip. consuluerunt; pluresque alij. feliciter semper. In priuatis tamen delictis seuerum potiùs se præbeat. factum à Tiberio, qui militem, quòd pauonem sustulisset, capite puniuit; & Pescennio, qui ob vnius gallinæ direptionem, decem commanipulares, qui raptam ab vno comederant, securi percuti, teste Spartiano, iussit. Furta proinde omnia, magnorum Ducum exemplo, à castris arcebit. vnde illud à Frontino meritò laudatur, cùm pomiferam arborem, quam castrorum metatio complexa fuerat, postera die intactam fructibus mansisse narrat. Illud verò indi

indignissimum, exercitum suppliciis cogere, cùm tu per mollitiem agas. domini hoc est, non Ducis, non imperatoris. Impunita tamen scelera nó relinquet, ne indulgentia eat in exemplum. Nec in seueritate modum excedet. bonitate maximè præmiísque vincendus & extimulandus est miles. Vbi fortibus remediis agendum, clementiam tamen ostendet. Et sanè magna in militari turba prudentia necessaria. nihil enim in vulgo modicum. terrent, ni paueant. vbi pertimuerint, imperia faciles suscipient. Nihil verò ferocius milite, si contemnat; nihil demissius, si timeat. permistus tamen timor amore sit: ne, si nudus metus sit, in desperationem & crudelitatem, & Ducis sui caput vertatur. factum non semel apud Romanos.

Temperabit etiam nimium ardorem suorum Ductor. Laudo animos, non probo furores. cæcus omnis furor est; in inimicum ferrum ferarum more improuidus ruit, dum non tam quod pati possit, quàm quod inferat malum considerat. Corbulo, Numantius, Scipio, Cęsar, Æmilius Paullus imprudentes suorum ardores temperabant morâ. quin adeò de Sertorio illud accepimus, cùm nimium suorum æstum sistere non posset, cædi passum fuisse, vt obsequi discerent; subuenit tamen cedentibus. Simile habes in Fabio, cuius prudentiâ à cæde & fuga Minutiani milites retracti. 9 *Militum ardor temperādus.*

Si in commotam inciderit militarem multitudinem, nunquam se toto corpore opponet; nec imitabitur barbaros illos, qui corporum obiectu fluctus se sistere, ac aliò flectere posse sperabant: non fatuos naucleros, & inexpertos 10 *Commoto exercitui nō se toto corpore opponet.*

maris,qui ventis & fluctibus contrà eunt,& irata in caput suum exasperant maria obnitendo. sed peritorum potiùs nautarum more, declinabit fluctus,& sævientium ventorum rabiem, &, cùm prorâ non possit, lateribus nauigabit, pérque prudentes circumductiones, cautus portum petet, quem regiâ tenere viâ non potuit. imitabitúrque Menenium Agrippam, non Postumiũ lapidibus obrutum,non Claudium Appium,sub quo,cùm posset,noluit miles vincere;non Voleronem, sub quo fracti consulares fasces. Cedet proinde ferocientibus, & mitigabit mollibus minas. Non mitescunt mutua collisione lapides, flammas euomunt, & mutuo illisu franguntur: puluillo si exceperis, non metues damna. Aliquid etiam temporis largiendum. solâ non raro morâ feritas mitescit. In ipsa commotione,cùm nullam furor rationem admittit,omnem excludit, simulatione opus, donec remiserint se illi venti & fluctus.

11 *Fides militi, etiam hosti, data seruanda.*

Fidem militi datam seruet; memor Postumij Romani Consulis,quem negantem quas promiserat prædas,factâ in castris seditione,lapidauit. Sed neque vilius quidquam, quàm datam fidem fallere. degeneris & inglorij animi est. Et consequitur hoc datæ semel fidei fraudator, vt omni omninò fide excidat,etiam cùm vera denunciat. semper enim fallere voluisse sibi persuadet,cùm semel fraudem experti. atque adeò semel fraudasse,semper voluisse putant. Quid? quòd & hosti fides seruanda. Nobile Sext. Pompeij factum in Augusto & Antonio. occidere poterat,& imperare:fidem dederat;seruauit. imperio excidit: excidere maluit;etiam vitâ,quàm fallere. magnũ virum,

vitum, & magno patre hoc solo facto non inferiorem! Dignissimum id etiam calamis in Regulo. barbaro mortis genere cadere maluit per tormenta mille, quàm non redire Carthaginem. Fefellit datam non semel fidem Hannibal, maximè apud Nucerinos & Acerranos. fefellerunt Carthaginenses in Xantippo Lacedæmonio: quem, cùm simulassent se domum reuehere, in alto merserunt, ne victoriæ contra Romanos obtentæ, socius & Dux superesset. nec impunita diu violata fides stetit. Sic æmula de orbis imperio deleta iacet Carthago, solo nomine nota, quam nequidquam in cinere suo quæras. sic Hannibal veneni sui victima procumbit; & Brennus Senonum Dux Romana perfido sanguine suo purpurat mœnia. sic & Fabij apud Alliam & Cremeram iacent. damnata etiam Ser. Galbæ in Lusitanos perfidia, Cn. Domitij in Betulcum Aruernorum Regem, Q. Seruilij Cæpionis in Viriatum.

12 Secretorũ fidissimus custos sit. pendet ab hac re vna regnorũ incolumitas. & quid aliud prodere seruanda, quàm perdere est? quanta nunc starent regna, si stetisset lingua, & calami! proditrix domini sui lingua facta est. credidit militiæ Dux amico rem tacendam, credidit thori sociæ; & hostibus ludibrium iacuit, & spe magnâ suâ excidit, fortunis, honoribus. Prudenter Tarquinius filio nuntianda, non internuntio aut litteris, commisit signis, cùm pauperum capita demessuit. fortiter Pompeius, dum cremandum digitum præbet, Gentio Regi spem tormentis Senatus consilia cognoscendi excussit. fortiter etiam Zeno Philosophus, qui cùm habere se

Secretorum fidelissimus sit custos.

ſecretò indicanda Nearcho tyranno , à quo ad aperienda conſilia torquebatur, dixiſſet, aurem illius morſu corripuit,nec antè dimiſit. quàm & ipſe vitâ,& ille corporis parte priuaretur. Fortiùs etiam Anaxarchus,qui ne proderet tacenda, dentibus abſciſſam linguam in Nicocreontem Cypriorum tyrannum expuit. Par illi Theodorus, quem nulla Hieronymi tyranni verbera, fiditulæ,laminæ ad prodenda commiſſa adducere potuerunt. Notauit Imperatoriam hanc virtutem Lampridius in Alexandro Seuero: *Tacebantur ſecreta bellorum.* Imitetur hoc in omnibus quę obeſſe poſſunt, militiæ Dux Chriſtianus, nec ſe vinci ab alta illa gentilitate patiatur. & cum Metello,antè tunicam iniiciat flammis conſiliorum ſuorum conſciam , quàm ſeruanda prodat. Nulla virtus magis virum ſuum loquitur, nulla magis conſtantiam & animi robur prodit,quàm tacendorum cuſtodia, nullum vitium magis feminam ſuam teſtatur , quàm tacendorum vulgatio.

13 *Hoſtilia cõſilia indagãda,* Hoſtilium conſiliorum ſerius indagator ſit. non pecuniæ hîc,non laboribus parcat.plus ſæpè ad victoriam fuit,conſcium inimicorum conſiliorum fuiſſe, quàm prævalidum duxiſſe exercitum.Starent regna & reſpublicæ,ſi hoſtilia ſtudia & molitiones cognitæ fuiſſent.non ſciuiſſe, periiſſe fuit. nec quidquam facilius, quàm præſcita auertere mala,& malis occurrere venientibus:nihil difficilius,quàm ignoratis mederi. Ita in medico,ſciuiſſe ægritudinem,propè ſuperaſſe eſt.perimit,qui ignorat. etiam è leuibus morbis ignoratis mors nata.quod in medico,hoc in Repub.& exercitu.Profundat proinde in hanc rem

pecu

pecuniam, quisquis magna sperat. Nec magni molimin is erit, intima etiam Regum pernoscere. Quæcunque aurum aula admittit, proditrix consiliorum domini sui est. Et quæ non admittit? aut quæ repellat, plenâ si manu aduolet? Quāti verò referret hostilia consilia nosse, ab Epaminonda habemus, cuius illud est: *Nihil in Duce laudabilius, quàm hostium consilia nosse.*

Nunquam hostem contemne. contemptus neglectum parit. inde clades & regna iam nulla. Quid? quòd à cuniculis, adeóq; & formicis, subuersas ciuitates accepimus. quid fiet ab armata manu, etiam imbelli? contempsisse, arma subministrasse, animos exacuisse est. Quid mollius stillicidio? & à tam molli elemento saxa exeduntur & rupes: & quæ ferrum & chalybem excusserant, à tam tenero illapsu ingloria iacent. Eadē contingunt homini. nec vllâ re magis florentissima ac validissima olim regna orbi fabula facta sunt, & cinis audiunt. scintilla quantas contēpta flammas dedit! hora aliquando vix vna intercessit inter vrbem magnam, & nullam. Deteriora à contempto hoste euenerunt. Noli robori tuo nimiùm fidere, aut hosti diffidere. prudētiam viribus misce, & tuta etiam time. timor prudentiā acuit, & rationes subministrat robori, & moderatur vires, ne belluarum more in nocitura ruāt. cogita tecum tacitus quidquid euenire potest, & grauissima quæque propone, vt occurras consilio, & parata habeas quæ irruentibus opponas. præuidisse, propè vicisse malum est. 14 *Nunquā hostem contemnat.*

Hostibus verò fugientibus laxandam viam, pontémque sternendum aureum Scipio monet. Secuti monērem Tutor & Sabinus, qui aperien- 15 *Hostibus fugientibus laxanda via.*

dam viam Vitellianis putarunt, ne desperatione metuendi redirent in prælium. factum hoc à Cæsare contra Tenctheros & Germanos, ab Antigono contra Ætolos; ab Agesilao contra Thebanos, à Themistocle contra Xerxem. cuius præceptum est, non esse fortiter instandum fugientibus, quò faciliùs aliàs fugerent. à Pyrrho etiam, cuius eadem, quæ Scipionis vox. auctor verò Græcis Enciliades fuerat, ne euerterēt pontes, per quos Xerxes reditum in Persidem parabat. sciebat acres desperationi vires esse, & ab ea sola non rarò victoriam partam. Ostendit exemplo hoc suo L. Martius, qui perexiguâ desperabundâ manu duos Carthaginensium fudit exercitus, quibus paullò antè duæ consulares Romanæ acies impares fuerant. Pro animo nimirum & ferro desperatio est. Monuit olim huius Ioabum Abner: *An nescis quòd periculosa sit desperatio?* Exemplum in Manlio habemus, qui cùm ad omnes portas opposito milite viam hostibus clausisset, in rabiem magis quàm in audaciam Thuscos accendit. ac nisi legati rapto cæsi Consulis corpore, hostibus qua erumperent viam patefecissent, deleri Romanus poterat. Sed &, dum via fugæ Volscis clausa, magna Romanis illata clades, Consule ac Dictatore saucio. ac, ni per prostratorum corpora iter ad Volscorum castra Messio patuisset, maius acceptum damnū foret. Quid? quòd ipsam adeò ignauiā necessitas acuat. Et ferè desperatio benè gerendæ rei caussa est.

2. Reg. 2.

16 *Apparatum bellicum antè bella parabit.*

Apparatum verò bellicum magnâ antè bella industriâ paret, commeatúmque omnem. cui rei vt prospiciat, nihil, si fieri possit, hostile post se relinquat. rusticos benè habeat, & haberi curet,

curet, ne fugâ suâ & commeatus spem adimant, & necessariarum rerum inopiâ exercitus laboret. Prima proinde Ductoris cura sit, ad ea loca suos deducere, in quibus certa commeatus spes affulgeat, quam nec intercludere hostis possit, nec perdere. cui rei oportuna loca quærēda sunt, præmiíque magnitudine ac quæstus vicini circùm populi alliciendi sunt. Cauendum dein seriò, ne rerum inopiâ pressus, iniquo loco, & numero inferior in pugnam trahatur. Laudati in hoc genere Marius, Scipio, Cæsar, Pompeius ante omnes. vicerat ante Pharsalicam commeatus inopiâ Cæsarem, si vincere à suis permissus fuisset. tribuerunt quod erat prudentiæ, socordiæ: pugnauit, non suo, sed suorum impulsu. victus à Cæsaris exercitu est, cui rerum propè omnium egestas animos addiderat.

17 *Hostiliū locorum cognitio Duci necessaria.*

Fuit hoc semper magnorum imperatorum, vt locorum, fluminum, montium, viarum, nemorum, rerúmque aliarum omnium cognitionem haberent, néve hostilia à tergo propugnacula intacta hosti relinquerent, intuta receptui, incommoda commeatui, impedimento auxiliis submittendis, nuntiis destinandis. Quare, vt securitati per omnia exercitus consulerent, hosti benè gerendæ rei commoditatem adimerent, pericula auerterent, suósque extra metum ponerent, extra spem aduersarios; nihil post se hostile patiebantur, memores magna ex his damna non semel data. Monet huius rei Ottonem magnus militiæ Dux Suetonius Paullinus, damnátque hoc nomine Vitellium Tacitus, damnat Varum. De Cæsare verò illud Suetonij est: *Exercitum neque per insidiosa itinera duxit vnquam,*

nisi perspeculatus locorum situs.

18 *Locus designãdus receptui, & commeatui commodus.* Illud à Ducibus obseruatum, vt certus aliquis locus receptui cõmodus designaretur, qui ægris etiam solatio esset, ac commeatui opportunus. fecit Cæsar: *Nouiodunum erat oppidum Æduorũ ad ripam Ligeris, opportuno loco positum. Huc Cæsar omnes obsides Galliæ, frumentum, pecuniam publicã, suorum atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat.* simul etiam receptui, si qua necessitas cogeret, seruabatur. quare firmo illa loca præsidio tenebantur in tutelam.

19 *Itinera per fidos speculãda.* Speculetur deinde per peritos fidósque itinera, per quæ ducendus exercitus. recludat vias, patefaciat aditus, tuta reddat itinera. præoccupet, si qui colles; insideat, si qua nemora: nec in angustũ se duci aut trahi patiatur. Peccatũ in hac re à Postumo Cõsule, vnde natæ Caudinæ furcę.

20 *Angustias locorum occupet.* Studiosissimè verò locorum angustias, sicubi essent, & possent, occupabant veteres, opportunáque ad pugnam tempora. Factum à plurimis; à Metello contra Iugurtham, ab Hannibale apud Trasimenum & Cannas, à Mario contra Cimbros & Teutonas.

21 *In hostili agro copias ne diuidat.* Hoc etiam à peritissimis traditum, ne hostilẽ agrum ingressi, copias diuiderent: sed integro exercitus robore in hostem irent. Peccatum in hac re à Cæcinna, qui copias dum per interualla ducit, ab Octauianis cæsus est. L. etiam Apronius apud Frisones. de quo Tacitus: *Satis validi, si semel incubuissent; per interuallum aduentantes, nec constantiam addiderunt turbatis, & pauore fugientium auferebantur.* Vitellius etiam dum dispergit vires, se & Imperium perdidit. stare poterat, si toto exercitu veniẽti se Vespasiano opposuisset. diuisit

diuisit copias,& periit.Ita ferè flumina in varios deducta alucos minus habent roboris. Diuisos etiam aggressus Martius, parua manu victores exercitus fudit.Coniuncti verò Nero & Salinator Asdrubalem cum exercitu strauerunt.Brutus & Cassius dum copias diuidunt, infelici errore cadunt. P.& Cn.Scipio Hannonis & Asdrubalis, dum iunctis exercitibus pugnant, victores, postquam Punica fraus disiunxit,inferiores.Manilius & Cæpio,dum disiungūt exercitus,à Cimbris & Teutonibus vincūtur:qui cùm de disiungunt, à Mario cæduntur. Pætus etiam dum à Corbulone decedit,funditur.

Perrarò in colloquium mutuum Duces exercitus veniant,rariùs Reges.non solent congressus illi felices exitus spondere. Ita infortunatus Henrici Castellæ cum Ludouico XI.congressus fuit,Caroli etiam Burgundiæ Ducis cum Frederico Imperatore Treuiris,Carolíque cum Eduardo Angliæ Rege in D.Paullo.Et maior ferè Ducibus Regibúsque admiratio in absentes, contemptus in præsentes, cùm plerumque absentia miremur,laudemúsque non visa nam in præsentibus facilè aliquid occurrit non laudandum, non venerandum, non amandum, non timendum; vt verum illud vt plurimum sit, *Minuit præsentia famam.* 22 *Rarò in colloquiũ cum aduersario veniat.*

Neque alterius misericordiæ se exponat militiæ Dux.factum à Scipione apud Syphacem & Massinissam;à Manlio apud Tectosages;à Vespasiano,cùm Agrippam ad Gamelienses mittit; ab Augusto & Antonio, cùm se Sex. Pompeio credūnt;à Iugurtha, cùm se temerè Boccho committit,à quo vinctus Mario per Syllā traditur; à Ionatha, 23 *Alterius misericordiæ se non exponat.*

Ionatha, cùm se Tryphoni & Ptolemensibus credit.

24 *Periculis se Dux sine graui necessitate non obiiciat.*

Periculis se nec vltrò, nec gratuitò exponat, neque in capite suo omnium fortunas vitámque temerè proiiciat. nolo timidum; intrepidum inter pericula volo, interritum in arduis. temerarium tamen nolo. audacem amo, dum res & Reip. salus deposcit. extra quæ non abiiciat salutem suam, à qua reliquorum salus pendet. Quòd si quæ maior vis coëgerit, ne dubitet Decios patrem & filium imitari, non Epaminondam post Leuctra & Mantineam; nō apud Neruios, in Pharsalicis, & in Hispania Cæsarem; non Iunium Brutum in Aruntem; non Codrum Atheniensium Regem, cuius interitu factum, ne Athenæ occiderent; non Magnum Alexandrum inter pericula quàm pocula hilariorem; nō Leonidam apud Thermopylas pro patria stantem, occumbentem, suósque trecentos toti Asiæ obiectos nouo more animantem: *Sic prandete commilitones tamquam apud inferos cœnaturi.* paruerunt, tamquam victoria esset promissa. nō Marcellum fortiter in Gallorum Regem apud Padum procurrentem; non Cornelium Cossum in Fidenatium Ducem proruentem, vtrumque victorem; non Scipionem Æmilium, non Othryadem Spartanum, quo vno erepta hostibus victoria, patriæque decus sanguine redditur; non Scipionem Nasicam, qui vltrò se Ducem obtulit Gracchanæ seditioni tollendæ.

25 *Disciplinæ militaris tenacissimus sit obseruator.*

Disciplinæ militaris tenacissimus sit obseruator, nusquam illam impune infringi patiatur, memor P. Rupilij, qui nec genero pepercit, cuius negligētiâ Taurominitana arx perierat. C. Cottę, qui

qui P. Aurelium ſanguine ſibi iunctum virgis cædi iuſſit, quòd eius culpa agger incenſus, & tantùm-non caſtra capta forent. Q. Fuluij Flacci Cenſoris, qui Fuluium fratrem Senatu mouit, quòd legionem, cui præerat, iniuſſu Conſulis domum dimiſiſſet. Poſtumij Tuberonis, qui filiũ ſua ſponte præſidio progreſſum, victorem ſecuri percuti iuſſit. Manlij Torquati, qui filium etiã ignaro patre Conſule prouocatum à Tuſculanorum Duce Metio, victorem, abripi à lictore, & mactari imperauit. L. Quinctij Cincinnati, qui L. Minutium conſulatu amouit, quòd caſtra ipſius hoſtes obſediſſent. Papyrij Dictatoris, qui in Q. Fabium Equitum Magiſtrum, Samnitium victorem, virgas expediri iuſſit, quòd aduerſum imperium exercitum in aciem duxiſſet: neque pœnam Senatui, non parenti, non generis nobilitati, ſed populo Romano, & Tribunitiæ poteſtati conceſſit. Seuera hæc ſunt; fateor. Et tamen, ſi alterutrum deligendum, rigorem magis quàm indulgentiam probem. Nolo ſeueritatem ire in crudelitatem. non amo Syllas & Marios crudeles; non Manlios & Poſtumios in ſuos ſupra parentum clementiam ſeueros: ſed neque Mancinos amo & Albinos, quorum indulgentiâ exercitus in Hiſpania & Africa, luxu & otio perierunt. Mediocritatem amo; magis tamen in ſeueritatem, quàm in indulgentiam pronum velim militiæ Ducem. non magna ab illa timeri damna, ab hac maxima poſſunt, & debent. Quid? quòd mediocris ſeueritas certiorem ſemper victoriam promittat, validóſque procreet milites. parere diſcet, & maioribus obſequi, ac quamdã in hoſtes ferociam imbibet durioribus aſſuetus.

patientes

patientes dein laborum, vitiorúmque inexpertos seuerior Dux dabit. Et certè in illa hominum vitiorúmque colluuione, si mollitiem & lenitatem admoueris,ne quidquam labores.generosioribus medicamentis opus,ferro nimirum & ignibus.

26 *Ordinis maxima cura habenda.*

Ordinis maximam curam habebant veteres. nec mirum.Quis enim nesciat quantos leuis etiã ordinũ turbatio exercitus perdiderit? quàm validas verò & numerosas acies imperitus militaris ordo prostrauerit;Xerxes in Græcia, Cimbri & Teutones in Italia,Syphax in Africa,Antiochus,Mithridates,Tigranes in Asia docuerunt.

27 *In instruẽda acie magnũ momentum.*

Iam in instruenda acie quantum momentum sit, primi omnes orbis terrarum bellatores, & euentus docuerunt.nihil hîc præscribo: sed neque præscribi certi quidquam potest in tanta rerum varietate,tam subitis, & incogitatis fortuitísque casibus. Prudentiæ proinde gubernatoris pleraque hic committenda. Sæpè consiliũ, gladiatorum more,in arena capiendum. Nobile Scipionis factum est:cùm enim cornua ex auxiliaribus constituisset, mediam aciem è Romanis; pugnæ die ordinem mutauit, in cornibus Romanos iussit esse, mediam aciem auxiliaribus concessit. quæ res victoriæ caussam dedit. cùm summa celeritate procurrere iussisset cornua, tardiúsque reliquos insequi, factum vt veteranus miles Romanus, Carthaginensium cornua, quæ ex auxiliaribus constabant, perrumperet; nec magno exinde negotio mediam veteranorũ aciẽ loco pelleret, cùm è veteri disciplina auxiliares ferè cornua implerent. Exemplis hæc suis Cerealis, Germanicus, Fabius, reliquíque propè Romano

Romanorũ docuerũt.Hãnibal,vt primũ Romanorũ impetũ susciperet,ferociã frangeret,auxilia in capite statuit, pro clypeo & vallo auxiliis vsus:ita omnibus propè in Italia præliis,Gallico & Hispanico sanguine triũphos sibi parauit.

Vsitatissimum verò Romanis triplicem aciem instruere,vt mutuò succurrerent, lassísque subducentibúsque se recentes integríque succederent. Factum à plerisque imperatoribus. Cæsar etiam in Pharsalico bello quartam instruxit acim,quæ illi victoriam dedit.neque ego plures damnem, imò probem in magno potissimùm numero. è validissimis quoque certos sibi non vno prælio Cæsar delegit,tum ad subita & inexpectata pericula propulsanda, tum ad occursandum hosti extra ordinem procurrenti. 28 *Triplicẽ aciẽ instruere Romanis vsitatum.*

Equitatus autem, nunc claudebat exercitum tamquam cornibus,nunc vno se latere continebat, nunc per aciem dispergebatur; nunc totus iungebatur, nunc per turmas diuidebatur, vt aut vniuersus procurreret,aut turmatim; idque vel pro locorum natura,vel rei euentu, vel hostili constitutione. 29 *Equitatus varia dispositio.*

Frequentatum deinde à Romanis,maximè in periculis,& frequenti hostili equitatu,vt in orbem acti se tutarentur. Factum à L.Pompeio contra Perseum,à militibus Sempronij, à Cæsaris in Anglia,& contra Labienum in Africa.feliciter plurimùm. Cauendum tamen hîc, ne ab hostium multitudine cingaris. fecit Scipio, qui cùm in orbem pugnantes Hispanos perrumpere non posset,exercitum circumduxit: quod facile illi ob hostilem paucitatem; & ad internecionem non sine suorum sanguine deleuit. 30 *In periculis in orbem se Romani tutabantur.*

Doceat

31 *Opportuna castris loca capiẽda, munienda.* Doceat suos Dux opportuna castris loca capere, munire. nocte diéque cõsilio, ac, si res poscit, manibus etiam obnitatur, & armis. cibo assuescat fortuito, laborantibus succurrat, strenuíque militis simul ac Ducis officia exequatur. occurrat pauentibus, & vbi plurimus labor & periculum, Dux ipse & miles, consilio, manu, voce. laudem verò strenuis, inualidis solatium, trepidantibus animos, exemplum omnibus ostendat. nihil deinde apud suos remissum, nihil verò apud hostes tutum patiatur. caueat autem studiosè, ne hosti vllo aut loco aut tempore opportunus fiat, memor post gloriam inuidiam sequi.

32 *Exercitum fossa & vallo claudat.* Solenne apud Romanos, exercitũ fossa, vallo, propugnaculis claudere; in hostili agro noctibus etiam singulis: tum ne nudos hostibus obiicerent, tutioréſque ab insidiis essent, tum vt laboribus miles assuesceret, ne otio paullatim difflueret.

33 *Prouideat receptui necessaria.* Si qua necessitas quacunque caussâ nata, annonæ, pluuiarum, frigoris, morborum, hostili numerositate, cogat agmen retrocedere; imitetur magnos Duces. paret receptui omnia; animos inde addat suis, consilia tegat, præmia spõdeat, ordine suos militari pedem referre cogat, quadam vultus, frontis, oris constantiâ, tanquam aliquid meditetur in hostem. caueat verò, ne aut præpropera celeritate ordines turbet, metum iniiciat, aut nimia lentitudine recipere suos ad tutiora non possit. Exempla desumet à Pompeio Brundisij, à Cæsare apud Dyrrhachium, à Luctatio Consule in Cimbros, ab Hannibale contra Neronem & Fabium, à Mithridate contra Pompeium. Quid? quòd pecuniã & sarcinas Tryphon spargat,

ſpargat, vt, dum prædæ Antiochi exercitus incumbit, tutum receptui locum inueniat. Sertorius etiam per varia ſuos loca diſpergit, vt Metello inſequendi ſpé adimat. factum idem à Viriato. Iphicrates autem tantùm non in Thracia obſeſſus, plurimis excitatis ignibus, hoſtem fallit, ſe ſuóſque periculis eximit; incautúmque hoſtilem exercitum à tergo inuadit, cædit, victor ex obſeſſo factus.

34 *Fugam aliquãdo ſimulabit.*

Fugam etiam non rarò militiæ Duces oſtentarunt, vt hoſtem fallerent, & præfidentem traherent in inſidias. factum à Cæſare & Labieno in Cingentorigem, à Parthis in Craſſum, ab Hamilcare & Hannone in Sicilia, à Tomiride in Cyrum, ab Hannibale in Minutium, Marcellum, Sempronium, Flaminium.

35 *Tarditas, & nimius calor noxius.*

In bellorum maximè initiis ſedulus in primis ſit, non ignarus initia maximè bellorum expectari, famam in cætera eſſe; primiſque euentibus metum aut fiduciam gigni. Sed neque nimiùm trahat, belláque ex bellis ſerat, moráque faſtidium ac teporem militi immittat. neque improuidâ celeritate, & ſuorum æſtu, rerum ſummam in diſcrimen adducat. meminerit militem ferè periculi, quàm moræ patientiorem eſſe. ingrata nimirum illi, quæ tuta, & ex temeritate vulnera & ſanguis, auiditate prædæ penſantur. Mitigabit nimium hunc calorem Ductor. ſatis enim citò incipiet victoriam, vbi prouiderit ne vincatur. Temperandus ergo præcox militaris æſtus prudentiâ; cùm ferè nimia velocitas iuxta formidinem, cunctatio propior conſtantiæ ſit, modò lentitudine ſua victoriarum opportuna non negligat, nam cùm in celeritate non rarò ſpes

omnis posita sit, vt præoccupasse, hostem vicisse sit; tum improuida acceleratio spes magnas euertit. ac licèt gloriam aliquando ex culpa temeritas inuenerit, non obiiciet tamen tam incertis se suósque exercitus ductor. In qua omni re Ducis prudentia magnum momentum habet: qui hîc celeritatē, ibi moram iniiciet. Quòd si post hæc omnia fortuna illum magis, quàm animus & virtus deseruerit, fortunam in decus vertet, & mori se fortiter posse docebit: aut, non nisi suorum armis destitutus, meliori se fortunæ seruabit.

36 *Nihil certi præscribi in mora & celeritate potest.*

Neque interim quidquam certi in celeritate, & mora præscribi potest. nunc enim celeritatem res deposcit, tarditatem aliàs. Hac Hannibalem Fabius fregit, insolentem victoriis Ducem: illâ Nero Asdrubalem, cùm se incredibili celeritate Salinatori coniunxisset. periit tamen hac, moræ omnis impatiens, magnus omninò belli Dux Marcellus, nihil Hannibale inferior, qui primus hunc vinci posse docuerat; insidiis tamen inferior, cùm virtute par esset. Magnum interim Romanorum plerique in celeritate momentum posuerunt. testes mihi Scipio, Lucullus, Sylla, Marius, Pompeius, Cæsar in Germania, Gallia, Belgio, maximéque post Pharsalicos triumphos. de quo tamen illud Suetonij: *Hic nisi tempore extremo ad dimicandum cunctatior factus est, quo sæpiùs vicisset, hoc minùs experiendos casus opinans, nihilque se tantum acquisiturum victoriâ, quantum adferre calamitas posset.* Et sanè, qui diu fortunam habuit fauentem, timere potest, & tardiùs ad pugnam ire, quàm nouus, & minùs eam expertus. Celeritate verò ante omnia opus ad primos ciuilium

uilium bellorum motus, antequam coaluerunt vires; quæ cùm inualuerint morâ, sola propè partium internecione finiuntur. Neque quidquam facilius, quàm obruere hosté incogitantem. paratum maiori molimine vinces; longè etiá maiori à victoriis recenté: quem morâ magis, quàm armis franges. Sed & militem non raro interiectâ morâ, cum Æmilio Paullo, accendes ad arma. dum enim contemptum quemdam tuorum iniceris, & è contemptu disciplinæ apud hostem neglectum, facile erit incautum, & nimiâ fiduciâ sui tumentem frangere.

Illud etiam à plerisque obseruatum, vt, antequam se vniuersæ pugnæ committerent, leuibus hostiles vires velitationibus tentarent. Factum à Cæsare contra Pompeium in campis Pharsalicis, in Belgio etiam. *Quotidie enim equestribus prœliis, quid hostes virtute possent, & quid nostri auderent, periclitabatur.* vt suorum nimirum & hostium animos, vires, felicitatem experiretur: vtque ex his, antequam acie totâ concurreret, disceret quid sperare posset, quid deberet. 37 *Velitationibus hostium vires tentandæ.*

Maturitatem, prouidentiam, consilia amabit. temerarios ausus, vt in nauigando scopulos, vitabit, quisquis se & Rempublicam saluam volet, quisquis posteritatis memoriam cogitabit. nec tam felices quosdam fortuitos successus temeritate natos, quàm infelices numero plures, & funestis regnorum internecionibus maximos recensebit. Meminerit è portentosis aliquando parentibus ingenuos nasci. at hoc portentum priore maius est. Et quis ideò monstra parentes deligat, quia è talibus nonnunquam felices partus? quin adeò cùm viderit monstra ferè mõstris 38 *Temeritas damnanda, fugienda.*

 nasci,

nasci, vitabit, si potest, monstra. Idem in mediorum delectu dico. non committet salutem decúsque suum fortuitis Dux prudens. Scio magnis Ducibus, temerariis conatibus fortunatos respódisse euentus. fuit hoc felicitatis à Deo concessæ, prudentiæ non fuit. Illam quis sibi arrogabit? è cælo venit. & quàm paucis respondit! è millibus fors vnum, aut alterum enumerabis. Cæsarem vnum sæuos Adriatici maris fluctus scaphâ proscindentem; Alexandrum vnum, qui admotis ad Oxydracorum oppidum scalis, *cũctantibus cæteris euadit in murum.* addit Curtius: *Iámque læuam, qua clypeum ad ictus circumferebat, lassauerat, clamantibus amicis, vt ad ipsos descenderet, stabántque excepturi. cùm ille rem ausus incredibilem atque inauditam, multóque magis ad famam temeritatis, quàm gloriæ insignem. namque in vrbem hostium plenam, præcipiti saltu semetipsum immisit.* Quid potest addi ad hanc regiam temeritatem? aut quid tam fatuum, quod huic conferatur? cessit feliciter. felicitatis cuiusdam fuit: prudentiæ non fuit. Ac nescio, an temeritas hæc minor: *Nauigabant omnium per quæ ferebantur ignari, quantum inde abesset mare: quæ gentes colerẽt, quàm placidum amnis os, quàm patiens longarum nauium esset, anceps & cæca æstimatio augurabatur. vnum erat temeritatis solatium, perpetua felicitas.* Quærit Oceanum Alexander, Oceani ignarus, viæ, loci, fluminum, hostium ignarus. in temeritatem gloria impulit: felicitas periculo eripuit. fortunæ fuit, prudentiæ esse non potuit. Vt bene Curtius, post enumeratas magni Regis virtutes: *Fatendum est tamen, cùm plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortunæ, quam solus omnium mortalium in potestate*

potestate habuit. quoties illum à morte reuocauit? quoties temerè in pericula ruentem perpetua felicitate protexit? Hæc qui cogitauerit, feliciorem quàm prudentiorem fuisse inueniet. At quis felicitatem hanc sibi promittet? non est temeritas felicitatis mater. prudentia plurimùm felicem facit. neque enim certior felicitas illâ, quam ratio peperit, fouit, auxit. hanc sibi prudens figulabit. Non respondet prudentiæ felicitas? feret vir prudens, & ratione se solabitur: laudabítque prudentes conatus felicitate sua destitutos; damnabit fatuos felicitate sua laudatos. & cùm prudentia sit nobilissimum animarum ornamentum, tum felicitas non rarò ab aliena manu venit, & extra nos plurimùm est, fortuitorum socia, frequentérque stolidorum socia conatuum. Temerarios proinde ausus vitabit vir prudens, infortunatis magnorum casibus edoctus; Flaminij, Varronis, Manlij, Cæpionis, Hostilij Mancini, Calpurnij Pisonis, Crassi, aliorum orbe toto notissimorum. Dispiciat proinde singula: nec in pericula se suósque vltrò proiiciet. vitabit ignes & præcipitia, si potest. non potest? interritus calcabit; & cùm in illum locum deductus fuerit, vt solis pedibus salus paranda sit, antè solum, Machabæi exemplo, generoso signabit sanguine, quàm fuga. Gloriosa plerumque militi mors, fuga nunquam fuit. non proiiciet se tamen cæco impetu in venabula, ferarum more. vitabit, si potest. negauit fortuna? non inultum hauriendum hosti dabit sanguinem, audebítque cum Leonida Spartano: *Hic prandete commilitones, tanquam apud inferos cænaturi*: apud cælites, dicet Christianus. aut cum Vibio Acceio, Vale-

rio Flacco, Pedanio, Præfectis & Centurionibus in hostile vallum signa mittet inferétve; aut cum iuuentute Romana equo delabetur, & recolligendi se pediti locum dabit; aut denique, occupandum vbi designauerit tumulum, addet, Non dico, vt redeatis. sequetur præcedentem miles Ducem. Factum in Cæsare: *Qui timidè pugnanti in Neruios scutum detraxit, eóque tectus acerrimè præliari cœpit. aquiliferum etiam ineundæ fugæ gratiâ iam conuersum, in contrariam partem detraxit, dextrámque ad hostem tendens: Quorsum tu, inquit, abis? illic sunt, cum quibus dimicamus. & manibus quidem vnum militem, adhortatione verò tam acri, omnium legionum trepidationem correxit, vincíque paratas vincere docuit.* Fortiter. imitabitur militiæ Dux. Audacissimum omnino factum Hecdicij: cùm Aruernorum vrbem à Gothis validè vndique obsessam, vt suis re & consilio adesset, intrare vellet, nec via reliqua illi, per confertos hostes audaci conatu armatus perrupit. describit Sidonius, suo more, doctè & eleganter. *Non potest vnquam ciuicis pectoribus elabi, quem te quantúmque nuper omnis ætas, ordo, sexus, è semirutis murorum aggeribus in aduersum perambulatis, & vix duo de viginti equitum sodalitate comitatus, aliquot millia Gothorum, nō minus die quàm campo medio (quod difficilè sit posteritas credítura) transisti, ad nominis tui rumorem, personæque conspectum, exercitum exercitatissimum stupor obruit: ita vt præ admiratione nescirent duces partis inimicæ, quàm se multi, quámque te pauci comitarentur. subducta est tota protinus acies in supercilium collis abrupti: quæ cùm priùs applicata esset oppugnationi, te viso nō est explicata cōgressui. Interea tu cæsis*

quibusque

quibusque optimis,quos nouissimos agmini non ignauia,sed audacia fecerat, nullis tuorum certamine ex tanto desideratis, solus, planicie quàm potentissima potiebare, cùm tibi non daret tot pugna socios, quot solet mensa conuiuas. Hinc iam per otium in vrbem reduci,quid tibi obuiam processerit officiorum, plausuum, fletuum, gaudiorum, magis tentant vota conijcere, quàm verba referare. siquidem cernere erat, refertis capacissimæ domus atrijs, illam ipsam felicissimam stipati reditus tui ouationem,dum alij osculis puluerem tuum rapiunt, alij sanguine ac spumis pinguia fræna suscipiunt, alij sellarum equestrium madefacta sudoribus fulcra resupinant, alij de concauo tibi cassidis exituro flexilium laminarum vincula diffibulant, alij explicandis ocrearum nexibus implicantur, alij hebetatorum cæde gladiorum latera dentata pernumerant, alij cæsim atque punctim foraminatos circulos loricarum digitis liuescentibus metiuntur. Ac licèt temeritate fors sua sit ad extrema deductus, animos ab audacia & necessitate mutuabitur,& cùm erubescet de temeritate, de fortitudine laudem cum Crasso sperabit. Neque ideò tamen temerarius erit, vt fortis esse possit.neque enim deerit etiam in prudentia fortitudini sua materia: maiórque, quàm à temeritate;quia duplici laude digna, prudentiæ, & roboris. Neque magnum est temerarium esse.|stolidorum hoc ferè est. magnum est prudentem esse, prouidum, circumspectum, paratum.Omnia tamen vbi prudens Dux circumspexerit, si prudentibus consiliis non responderit euentus;fortiter feret,& ferendo cũ Attilio, Scæuola,Zenone Eleate,Anaxarcho,Theodoro ostendet se virum esse, & aduersis fortiorem.

39 *Prudentia prima Ducis virtus.* Prudentiam verò omnium virtutum maximè Duci voueo. neque alia magis bello necessaria. magno proinde in re bellica delectu vtatur. nec noua omnia damnet, nec vetera probet omnia. nec fidem adhibeat omnibus, nec deroget omnibus. maturâ seriáque in re omni deliberatione opus, vt neque celeritate tamquam flamma se suáque amburat, neque nimiâ tarditate tanquam frigore & glacie concrescat. Sed & mala vitiáq; sua prudenter tegat. Singula denique dispiciat, hostium vires, animos, pugnãdi genus, peritiam, industriam, mores, prouinciam in qua versatur; suorum etiam vires, animos, mores, ingenia, affectus, quibus animentur, excitentur, erigantur; quibus deiiciantur & ignauescant, quibus etiam ad indignationem prouocentur, ad misericordiam flectantur, in vindictam ferantur; honore, an opibus capiantur, spe aut metu agantur. Illud etiam prudentiæ magnæ, nihil pati deesse militi, non armorum, non cibi potúsque, vt anteprouidâ curâ quidquid bello necessarium prouideat militiæ ductor, cùm, quidquid euenire possit, seriò antè cogitauerit, singulísque de remedio prospexerit, vt paratus in fortunam omnem excubet, minimóque damno aduersa excipiat. ac sustineat. aduersus hostiles insidias mentem paret, fraudésque fraude depellat. Videat ne ad iniquiora ducatur loca, ne ad commeatu destituta, ad valetudini aduersantia, ad palustria aut arentia, ad aquarum inundationibus opportuna.

40 *Cauta in Duce consilia probãda.* Cauta in Duce consilia probo, & stratagemata veterum more inuenta, nouo peracta. Pulcrum illud Camilli, qui Senones Gallos imparatos

ratos circumuenit,cecidit,Romam ſibi reddidit, liberam è captiua. Illud etiam Neronis,qui mirâ celeritate Salinatori ſe nocte iunxit ; quo factum, vt non antè ſe cum duobus conſularibus exercitibus Aſdrubal pugnare neſciret,quàm ab vtriſque proſterneretur. Et illud Hannibalis,qui in Cannenſi pugna prouidit,vt Solem & puluerem aduerſos haberet;fugam dein ſimulauit,quo faciliùs incautos opprimeret; transfugas emiſit, quo improuidos in ardore pugnæ à tergo cæderet. factum,& ſecuta victoria,& cædes omnium propè quos Roma tulit maxima.Eadē arte contra Sempronium apud Trebiam vſus, cùm ſuos ignibus oleóque priùs fouiſſet.eadem apud Traſimenum, cùm nebula & paluſtribus virgultis tectus eques, pugnantium Romanorum terga inuaſit. Fabium verò Maximum quis ignorare poteſt,qui ſaluberrimis cunctationibus Hannibalis ardorem tepefecit & fregit; & ſolâ morâ, nullo ſanguine,vinci poſſe docuit?Iam Cæſar in Pharſalicis, conſilio magis, quàm viribus vicit. & Marius cùm in Cimbros ducit, Hannibalem ſecutus,artémque Cannarum,primò nebuloſum nactus diem,vt hoſti inopinatus occurreret; tū ventoſum, vt puluis in ora & oculos ferretur; acie dein conuerſâ in Orientem,vt,quod ex captiuis cognitum eſt, ex ſplēdore galearum ac repercuſſu, quaſi ardere cælum videretur. Et non Punica arte & fraude, in ipſa ſua victoria P. & Cn.Scipiones oppreſſi?quanquam & arte ſuâ victores à L.Martio exiguâ manu fuſi. Et quanta clades apud Caudinas furcas accepta, cùm clauſus per inſidias intra ſaltum Romanus exercitus ſub iugum à Pontio miſſus eſt? Laudatum illud

Stratagemata veterum.

Auli Posthumij contra Latinos, qui iuuenes duos specie decorâ armis fulgentes immisit in equos candidos, cùm inclamasset Castorem & Pollucem auxilio venisse. creuit hoc vno animus Romanis,& secuta victoria est.Et illud M. Curij, qui cùm multitudine vinceretur, & circumueniri à Pyrrho posset, angustũ delegit pugnæ locum.Factum idem à Pompeio in Albania: in Cappadocia verò eminentem elegit, à quo magno impetu in Mithridatem procurreret. fecerat id antè Lucullus in Tigranem & Mithridatem.factum idem à Cæsare. Ventidius in Parthos non antè eduxit militem, quàm vicinus hosti esset, quò facultatem illi adimeret eminus iaculis agendi,quo vnico pugnæ genere plurimũ Parthi poterant.Africanus etiã alta in nocte densis tenebris Asdrubalis & Syphacis castra incendio delet, victorémque secutus flammam, ingentem exercitum nullâ suorum clade fundit. Epaminondas autem copiosum, submisso equitatu, puluerem excitat, ne videri à Lacedæmoniis posset; inde, circumducto exercitu, cùm à fronte expectaretur, à tergo hostem inuasit, & victor rediit. Elegans illud, cùm muliebri veste milites induit, qui cum reliquis mulieribus in hostilem vrbem admissi,portas occuparunt,aditúmque suis dederunt.Pulcrum etiam illud eiusdem, cùm clàm noctu armis templo detractis quosdam è suis induit, pugnæque tempora indixit, quò fidem reliquis faceret Deos auxilio venisse. Cleomenes verò Lacedæmonius cùm ab Atheniensibus equitatu superaretur, præcisis arboribus locum instrauit, quò procurrendi facultatem equitatui adimeret. Sertorius verò

scrobibus

ſcrobibus ductis hoſtilem equitatum à ſe ſuiſque arcuit.

Vſitata etiam magnis Ducibus ſimulatio, cùm certo itinere expectantem hoſtem, alio aggreſſi ſunt. Factum à Quinctio Flaminio contra Philippum Macedonem, à Glabrione contra Antiochum, ab Hannibale in tranſitu Alpium, à Pericle in bello Peloponneſiaco, à Nicoſtrato contra Epirotas. Cæſar verò dum metum ſimulat, incautum hoſtem fiduciâ ſui, Romanorum contemptu fecit. omnibus deinde portis peditem equitémque in non expectantes emiſit, in fugam vertit. fecit idem Labienus in Induciomarum, & Furius Conſul. Marius verò & Sulpitius calones equis impoſitos, in medio ardore pugnæ è vicino monte deſcendere in ſubſtratam planiciem iuſſerunt. quâ nouâ exercitus ſpecie hoſtē terruerunt, fugarunt. Ingenioſum omninò fuit Piſiſtrati factū: *Quæ ceperat nauigia Athenięſi milite compleuit: qua facie decepti Megarenſes, tanquam ſuis, & cum ſucceſſu renauigātibus effuſi obuij, inermes oppreſſi ſunt.* & illud Cononis. *Victa claſſe Perſarum, milites ſuos captiuis armis induit, & iiſdē Barbarorum nauibus ad hoſtē nauigauit: Perſæ quia & nauigia, & habitum ſuperſtantium agnoſcebant, nil cauerunt. ſubitò itaque oppreſſi, eodem die nauali & pedeſtri prælio victi ſunt.* Ariſtippum narrant Tegeam occupaſſe, cùm iumenta frumentariis ſaccis oneraſſet, militéſque negotiatorum habitu immiſiſſet; Thebanos etiam Sicyoniorum portum occupaſſe, clauſis naui militibus, cùm tabulata mercibus oneraſſent; Antiochum autem Suendam occupaſſe, frumentariis occiſis, quorum veſtibus cùm ſuos frumento onuſtos induiſſet,

Simulatio Duci neceſſaria.

induisset, castello potitus est.

41 Consulto omnia Dux agat. eósque in primis audiat, quos longa militaris experientia docuit, quósque ætas ad maturitatem composuit: quíque non sperare tantùm, sed & metuere prudenter didicerunt. calida, & tanquam à torculari mustea & spumantia adhuc, ingenia & consilia fugiat: temperata sequatur & secura. nec supra vires audeat, nec infra illas se abiiciat; memor nimis arduis præcipitia adiacere, vilibus contéptum. non credat nimiùm audentibus, & quos non tam animus & audacia, quàm fatua quædã opinio sui in nocitura impellit. Nimis semper carò temeritas auctoribus suis stetit. Varro & Flaminius, & apud Germanos Varus mihi testis. Illud etiam Atheniensium præproperum, cùm à nobilissima victoria redeuntes Duces suos dãnarunt, quòd militum corpora inter sæuientes Oceani fluctus, sepulturæ non mandassent; necessitatem improuidè punientes, cùm honorare virtutem debuissent. Inconsultam etiam fatuámque, & ante cogitata eorum executionem Alexandri Magni, loquuntur Lysimachus leoni obiectus, Clitus hasta traiectus, Calisthenes mori iussus, Parmenio cæsus, Philotas securi subiectus. Illud etiam Hannibalis stolidum, cùm nauium suarum rectorem interemit, quem postea maturiore deliberatione adhibitâ, rei veritate compertâ, absoluit, cùm eius innocentiæ nil præter sepulchri honorem dare posset. Non credidit tam paruo Italiam Siciliámque spatio inter se diuisas. vidit; non credidit, insidias veritus. absoluit mortuum, non profuturâ absolutione, serâ pœnitentiâ inconsultæ damnationis.

Consulto omnia Dux agat.

Cùm

Cùm verò consilio omnia Ducem aggredi velim,ac ei plures etiam in arduis adhiberi;tum nulli, aut perpaucis mentem suam aperiat : ac non nisi antè probatis. nocuit non rarò dixisse: silentium pro prudentia est. Scio rem periculi plenam,damno proximam, plures consiliis admouere.Scio propè inter se pugnare, peragenda retegere, & multorum sententiam pertentare. neque enim satis deliberari de re potest, nisi eâ toto,vt ita dicam, corpore proponas, cùm ab vna circumstantia celata,tota consilij dandi machina pendeat.aperire verò mentem totam,nudámque ac quasi inuestem plurimis ostentare, magnis omninò periculis adiacet. Nam quis sperare prudenter possit,non vulgandā rem, tot tubis ac campanis, quot auribus & oculis concreditam ? Quid faciet militiæ Dux inter hæc breuia constitutus, ne allidat prudentiæ suæ ratem ad has arenas, aut imprudentes euulgationis scopulos?rē aperiet primis exercitus sui Ductoribus!ô quoties in forti manu feminea lingua est!aperiet nobilitati?quoties in ea tacenda desideramus!quoties in generoso maiorum sanguine plus de muliere, quàm de viro est ! & quàm nimis verum est,plus plerumque clauiū & claustrorum in plebeio, quàm in patricio ore esse. cùm enim nihil dedecere nobilitatem suam putant,nulli parcūt;quin adeò omnia posse effundere,& omnibus omnia, nobilitatis quoddam genus arbitrantur.Iam,quàm multi ætate matura,immaturo ore sunt!quàm pauci in prima iuuenta linguâ senes!quàm multi quadam sociorum fiduciâ silenda produnt ! quàm multi naturæ quadam facilitate labūtur!quàm multi,quod

42 *Plures consilijs adhibēdi.*

ore

ore claudunt, improuido signo reserant! Tutissimum fors fuerit, si militiæ Dux plura in deliberationem adducat, ac in vtrâque partem singulorum momenta excutiat. Aperiunt se rerum difficultates ingeniorum, quæ in deliberationẽ adhibemus, collisionibus, dum singuli æmulâ quadam iudiciorum velitatione, sua firmare, infirmare aliena conantur. è pluribus dein propositis, deligat tacitus apud animum suum exequẽda militiæ Dux. Quod de rebus dixi, de exequẽdi etiam ratione intelligo. par vtrimque spes, metus ac momentum est. Consueuerunt etiam magni militiæ Duces, vulgarium nonnumquam, militum, quos longa & ætas & experientia, & vetus militia docuit, mentem prudenter expiscari, faciles audire, nec raro profutura è veterana mente discere. Non quòd velim Ducem aliorum consiliis alligare. audire tamen velim; iudicium penes ipsum erit. Certè cùm Iugurtha legatos, qui imperata factur ũ dicerent, misisset; *Metellus properè cunctos Senatorij ordinis ex hibernis accersiri iubet: eorum, & aliorum quos idoneos ducebat, consilium habet. Ita more maiorum, ex cõsilij decreto, per legatos Iugurthæ imperat argenti pondo ducenta millia.* Hæc Metellus, vir magnus, & cum primis omninò militiæ Ducibus componendus. Nam suo solius iudicio si steterit belli Dux, quid nisi fatuos euentus expectes? neque enim vnius est singula aut nosse, aut medicam tam variis adhibere manum, aut tot simul occurrere malis, tótque prouida hostium consilia euertere, insidias vitare, dolos retegere, aut anteuertere nocitura, aut semper profutura suggerere. Sed neque in vnum omnium rerum experien

perientiæ cadere poſſunt,nec locorum omnium hoſtiúmque cognitio,non proſpera,non aduerſa. & ſecuriùs res è multorum conſilio aggredietur belli Dux, minoréque laborabit inuidiâ quiſquis plures in conſilium vocauerit:habebítque amicos,quos habiturus aduerſarios erat.ita namque comparatũ eſt, vt inrogati damnemũs, probemus rogati, vel hoc ſolo nomine, quòd prudentiæ aliquid noſtræ conceſſum videatur. Iam, vt nuſquam magis, quàm in bello dubij exitus ſunt,ac nuſquam magis fortuna ludit,cóſultiſſimum omninò Duci propugnatores habere. Habebit, quiſquis conſilia cum aliis ſua contulerit,qui vel ſolâ verecundiâ, ne damnare videantur quod probarunt, fortiter in Duce conſilia tuebuntur. Et certè nemo prudens vnũ caput ſuum tot liberis omnium linguis obiiciet, tot æmulantium ac inuidentium iudiciis; eo magis,quòd mortalium plerique omnes ab eñétu prudentiã metiantur. ſtolidè aut ſapienter re inſtitutâ,iuxtà habent:ab euentu felici aut infelici nomen indunt fatui aut imprudentis.

Nec ſatis, prudenter multa inueniſſe. opere exequenda ſunt.neque enim prudentia meditãdo,aut cogitando,ſed faciendo abſoluitur. Inuenias non paucos benè dicentes, cata conſilia ſuggerentes,res momentis ſuis ponderantes,verum à falſo,bonum à malo,vtile & decorum ab inutili & indecoro ſecernentes,aptéque ſingula partientes, & in ſua quæque membra diſtinguentes;in rerum verò executione timidos, dubios, lentos, inconſtantes, affectibus indulgentes, amicitiæ, adulationibus, precibus, infeliciſſimos denique in delectu. ita prudenter 43 *Opere exequenda prudenter cogitata.*

cogitata

cogitata negligunt, deteriora ſequuntur, à melioribus deduci ſe facilè patiuntur. in quibus plus amor ſui ſuorúmque, plus priuatorum cõmodorum & fortunarum, & blandæ aliò trahentium preces, quàm ratio apud hos poteſt. Non ſunt hi ad imperia nati, ad conſilia danda meliores. Sunt alij, quibus ferè oratio inculta & aridior, incompoſita partitio, nullíſque vinculis decorè ligata; ſed prudens rerum delectus, certa & conſtans executio. Et neſcio, quomodo comparatum ſit, vt perrarò concinna & elegans dictio, blanda & ſonora elocutio, numeris ſuis reſpondens, ſectionibus apta ingenioſis, cum vera prudentia conſiſtat. noluit fors Deus vtroque vnum, aut non niſi rariſſimè beare; è multis nimirùm millibus vnum. vni plerumque dictionem, prudentiam alteri largitus, felicitatem etiam alteri. ita diſpertit dona ſua, vt varia terrarum & cæli ornamenta ſunt: nec cælo terrarum, nec terris cælorum ornatum conceſſit. nec vni agro omnia, vni omnia regno. mutuis ſcilicet hæc muneribus condecorare voluit. Ego verò, ſi quid in præſentiarum voueam, prudentiã Duci meo voueam, inde felicitatem, dictioni tertium locum tribuo. quam nec ambiam, ſi deſit; nec reiiciam, ſi adſit; imò amem, ſi adſit. Nobile in Duce ornamentum exornata & potens dictio eſt, ſiue in ſuadelam & ſpem, ſiue in terrorem & audaciam. Cicero in exercitus Ductore hæc depoſcit. *Hæ ſunt virtutes imperatoriæ, labor in negotiis, fortitudo in periculis, induſtria in agendo.* Addo felicitatem & prudentiam, ſumma Ductoris præſidia. Et certè maiora longè prudentibus conſiliis, quàm robore, aut militum numero

per

peracta, omnium nos gentium vernaculæ docent Historiæ.

44 Nunquam exequendarum rerum, à quibus gloria ſperatur, honor dependet, curam ei, qui inimico à ſe animo eſt, credat. vltrò rem perdet, vt expectatâ gloriâ defraudet. famam etiam ſuã proijciet, vt inimico deroget. Factum à Romano peditatu, ad hoſtium copias perſequendas à Fabio Conſule miſſo. inſequi Ducis odio noluit. Illud etiam deterius, cùm ſub Appio Duce voluntariâ fugâ exercitus, cùm vincere poſſet, terga hoſti dedit; ne triumphum imperatori quæreret, odium expreſſit. Hoc etiam nouum, cùm præturam adepto Cn. Flauio humillimæ quondam ſortis, annulos aureos ſibimetipſis, & phaleras equis detractas abiecerunt Romani, odij & doloris impotentiâ. ad quæ non protrudat conceptum ſemel animo odium? Nemo proinde prudens opes gloriámque ſuam hoſtili dexteræ cõmittet. Nemo enim inuidiâ grauido, aut maleuolentiâ pleno fortunas, vitam, decus ſuum familiæque concredidit. Perpaucos Nerones & Salinatores reperias, qui priuata odia Reip. donent. pauciores Æmilios, Lepidos, & Fuluios Flaccos. pauciſſimos in Gracchо Africanos, in Gabinio Cicerones, in Antonio Caninios, in Pompeio Cælios Rufos.

Executio rerum nunquã inimico tradenda.

45 Sed neque illi rem committat, qui in deliberationibus, aut extra illas, alterius ſẽtẽtiæ fuit. languidè talis rem aggredietur, negliget etiam, ne damnare vota ſua videatur; adeóque & gaudebit de infelici euentu, quò ſententiam ſuam firmet. & verò vincere nolet, ne conſilium alienum fortunato ſucceſſu probet. maiorémque

Non credenda illi executio, qui alterius ſententia fuit.

prudentiæ quam fortitudinis in alieno consilio & imperio famam amabit.

46 *Denuntiatoribus nec temere credendum: nec negligendi.* Non esse temerè denuntiatoribus credendum, monent sapientes. neque negligenda tamē omninò, quæ denuntiantur. Periit hoc neglectu Archias Thebarum Tyrannus, cùm in alterum diem legere distulisset litteras coniurationis indices. Sed & Cæsar neglectu suo occubuit, cùm oblatam chartam funesto & vltimo die suo neglexisset. Et ætate nostra, qui oppido cuidam pro Imperio præerat, cùm in medio lusu litteras, quibus hostilium molitionum monebatur, seposuisset, se & vrbem perdidit, hostique quas acceperat obseratas reliquit, negligentiæ suæ testes. Sed & nimia credulitas non minùs noxia. perierunt hâc plurimi. ita iacet Imperij paterni spes magna Crispus, nimiâ Constantini patris in fidem facilitate. Belisarius etiā Dux bello maximus præproperâ Imperatoris credulitate inglorium exitū sortitur. Quid? quòd Dauid cùm Sibæ fidē habet, amicissimi Ionathæ filium, cui non semel vitā debebat, paternâ hereditate exuat. Hosti verò denuntianti spondentíque ne facilè fide. peccatum hîc à Ionatha bellatorū maximo, cùm se Tryphoni tradit. peccatum à Simone, cùm se filiósque Mathathiam & Iudam Abobi filio, & in hoc Ptolemæo, credit. crediderunt se etiā sexaginta viri, Israëlitarum primi, cùm perierunt.

47 *Proditoribus cautè vtendum.* Proditores non dico ama. vtere tamen illis, sed cum delectu, nec quidquam illis indicibus aggredere, in quo periclitari de summa rerum possis. In manu etiam tua sit proditor, in oculis & ferro tuo, ne impunitus dolum ferat. Quod si negatum, vxor aut liberi in potestate tua sint; aut

aut sanè amicorum aliquis, in quem sæuire possis, si fallat. Præmiis verò illos dona liberali manu. ne parce. ante obsequium pauca subministra, post illud ampla. Consilia tamen illis non facilè credas. fluxa enim ferè tales & labili fide sunt. vbi spes lucri maioris affulserit, datam fidem fallent. tamdiu verò illis vtere quamdiu vtiles, nec vltrà. Fuit illud mirabile in Aureliano, de Heraclammone Thyanæ proditore. *Occidi passus sum, cuius beneficio Thyanam recepi. Ego proditorem amare non potui, & libenter tuli quòd eum milites occiderunt. neque enim mihi fidem seruare potuisset qui patriæ non pepercit*, probare nõ possum.

48 *Hilaritatem vultus præ se ferat.*

Hilaritatem vultus præ se ferat, comitatẽ, humanitatem, benignitatem. imitetur magnos in hac re viros, Africanum, Vespasianum, Titum, Germanicum, Neruam, Augustum, Traianum, Seuerum, Antoninũ, Alfonsum Aragonem, Maximilianum I. Vulneribus etiam graues ægrósque soletur, & dum sanguinem præmiat, laudes ingerat, animos addat, egentésque pecuniâ iuuet, maximè eos quos verecundia & pudor à petendo retrahit. Fecit Adrianus Imp. Spartiano teste, Plinio Traianus, Lampridio Titus. inter quos numerandi Agesilaus, Augustus, Rudolphus Imperator.

49 *Eruditio Duci optanda.*

Si doctum militiæ Ducẽ nactus fuero, laudabo. non caruerunt eruditione sua veteres. Alexander, Pompeius, Cæsar, Augustus, Lucullus, Sylla, & Romanorum pars magna, magna etiam Græcorũ. Si caruerit, nõ damnabo. nec dubitabo ab aratro vocare Cincinnatos & Marios, ab agresti tugurio Hostilios, à mercatura Tarquinios Priscos, à famulatu Seruios Tullios. Si quid tamẽ

dandum voto meo, frequentem in veterum maximè Historicorum lectione velim. nullo suo ab illis damno, & non magna lectione, profutura discet; gentium mores, ingenia, robora, opes, animos, institutum, militarem disciplinam; bellorum initia, progressus, finem, varios exitus, felices, infelices, dubios; regnorum incrementa, interitus, caussas; quid dein cuique magnum, inopinatum, fortunatum, infortunatúmque acciderit, eorúmque caussas. Facit breuis lectio, quod vix plurimorum annorum fastidiosa experientia. imò omnium ætatum, sæculorum omnium prudentem experientiam, breui compendio, è lectione, militiæ Dux discet. nec quidquā ferè inopinatum euenire illi poterit. nihil enim adeò nouū, quod nō prior ætas, aliquo retrò sæculorum, in aliquo exercitus Ductore viderit.

50 *Castimonia in Duce optanda.* De Ducum castimonia nihil dico. Laudata hæc semper omnium ore & calamis. immortalem sanè illa laudem, omnibúsque triumphis nobiliorem tribuit Scipioni: qui exquisitissimę formæ vltrò oblatam, cum dote remisit, nec tangere voluit, nec videre, tā castis oculis, quàm corde & manu. Factum idem ab Alexandro, vel hoc solo nomine Magno, cùm Darij vxorem ac filias miræ pulcritudinis benignè habuit, solatus est, vicem indoluit, habuitque vt matrem & sorores, nec alio loco. Laudatissimum verò illud Aureliani, qui pollicem vni domesticorum præscindi iussit, quòd minùs castè castas hospitæ suæ vestes tetigisset. Damnati contrà Tarquinij filius, Nero, Caligula, Heliogabalus, Antiochus Syriæ Rex, Ptolemæus cognomento Physcon, alij plures.

Assu

Assuescat dein militiæ Dux cum imperio suo calculum ponere, tanquam rationem redditurus,& edicturus quid absumpserit.ita fiet,vt non absumat quod pudeat dicere. In munificentiam tamen semper sit pronior,quàm in tenacitatem. aliquid etiam, vbi ratio & commoda suaserint, prodegisse non improbem. quin imò in exercitus Ductore profusio semper tenacitate potior fuit.illâ suorum sibi animos parat, hæc auertit: beneuolentiam illa, odia hæc conciliat:animos illa addit, hæc adimit: ad audendum illa præmiorum spe accendit,hæc terret,& pro audacia ignauiam parit. Neque enim quisquam facilè gratuitò sanguinem suum fundit. vulnera mercedem expectant.præmia sanguis mercatur,quæ à prodiga munifici Ducis manu fortissimus quisque expectat.& ferè vilescit sanguis,si præmia ostentes. Quin & ante pedes, & in oculis prodigi ac benefici Ducis vitam profundere, dulce & pro præmio est. tantum liberalior ac prodiga quædam munificentia Ducis in milite potest. In præmiando proinde omnino munificus sit, sanguinémque suorum mercede diluat. in laudando copiosus,fortis in animando, fortior tamen factis; cùm facta dictis apud omnes, maximè apud milites,pluris sint.quorum omniũ laus,non dictionis elegantiâ, sed factorum magnitudine continetur. Commendatum illud Germanici apud Tacitum: *Propriâ pecuniâ militem iuuit,vtque cladis memoriam etiam comitate leniret,circumire saucios, facta singulorum extollere, vulnera intuens;aliũ spe,aliũ gloria, cunctos alloquio & cura.sibi & prœlio firmabat.*& illud Agrippinæ: *Femina ingens animi munia Ducis per illos dies*

51 *Liberalitas in Duce cõmendata.*

induit, militibúsque, vt quis inops aut saucius, vestem & fomēta dilargita est. Dignū factum, quod eat in virum, in militem, in Ducem. dignissima omninò, quæ mulierem suam exuat, induat virum. O! quis nō imperatoria hæc in femina facta laudet?

52 *Militaria stipendia exsoluenda.* Addicta militi stipendia ex fide numerari curabit. quod vbi fit, puniri delicta possunt. cùm contrà durum sit, malignè stipendia numerare, & rapinas vindicare. exsoluat, quod debet militi Dux; & puniat: nec reluctantes inueniet nocentes, nec damnantes alios. at verò non exsoluere, & sæuire, barbarum & seditioni proximum est. præmiare & punire Ducis, punire tantùm carnificis, absoluere & punire iudicis est. Vis militarem disciplinam sacrosanctam & intactam? præmia benemerentibus, pœnas delinquentibus, vtrisque consueta debitáque militaria stipendia para. tardior in his es? seditionem expecta, Reip. interitum.

53 *Militaribus seditionibus occurrēdum.* Militaribus seditionibus fortiter Dux occurrat. faciet, si caussas illarum anteprouidâ curâ auertat, si pullulare semina nō permittat; si quidquid est iactum, excaudicet; quidquid natum, demetat, aut in herba sua suffocet. magna hîc pietas est sæuire, magna nullis securibus parcere. Et sanè quidquid in hoc genere crudele, piū; quidquid pium, crudele est; cùm ex hoc vno capite, omnium ferè primorum orbe toto regnorum funesta excidia nata sint, & insepulta cineribus suis orbis imperia iaceant. Caussæ variæ. militaris improbitas, insolentia, bellorum lassitudo, armorum tædium, veterum fastidium, nouorum desiderium, speratæ in turbido opes, honores: Ducum auaritia, indulgentia, ignauia, crudelitas,

superbia,

ſuperbia, luxus, violata fides, aut maritalis torus: priuati alicuius nimia potentia, gratia, ambitio, ſiue ſceptri amore, ſiue regnantis odio, ſiue reliquorum contemptu nata: locorum aſperitas, commeatus inopia, ærarij egeſtas, maligna ſtipendiorum ſolutio.

O meum Belgium, militarium ſeditionum ſacta pila! quoties caput extuleras, & portum iam tenebas, cùm furenti te reddidit Oceano, & ſæuioribus immerſit vndis vna militaris ſeditio! crederes è terris, à quibus ſperari malacia debuerat, deſtinatò [c]

——præcipitem Africum
Decertantem Aquilonibus,
Et triſtes Hyadas, & rabiem Noti,

& inimicos claſſibus ventos omnes, in vnius ruere interitum. O mea nauis! quæ poſteritas credet, annis vix totis quadraginta, militaribus te iactatam ſeditionibus, pudor! propè triginta. quouſque prouinciarum orbe toto nobiliſſima, regnorum, atque adeò orbis quà patet, ludibrium ſedes? ô nimis conſanguineo exteróque ſanguine, tanquam rore & imbre fæcundum! nauigare non ſemel in barbaro hoc flumine potuiſti.

O quid agis? fortiter occupa
Portum. nónne vides, vt
Nudum remigio latus,
Et malus celeri ſaucius Africo,
Antennæque gemant; ac ſine funibus
Vix durare carinæ
Poſſint imperioſius
Æquor? non tibi ſunt integra linea,

non exercitus Ductores domi tuæ nati, ...*quos*

iterum pressæ voces malo. fuit cùm magnorum genitrix Ducum, mutuare regnis & imperiis Scipiones, Pompeios, Cæsares posses. nunc taceo. nec quidquam mihi, præter vota, super. Verùm quid queror? quæ vnquam imperia militarium seditionum inexperta? qui Reges, Imperatores? quantas legimus sub Tiberio, Claudio, Vespasiano, Nerua, Commodo, Pertinace, Caracalla, Macrino, Maximino, Gordiano, Maximo, Balbino, Philippo, Decio, Valente, Gallo, Volusiano, Æmiliano, Valeriano, Gallieno, Quintillo, Aurelio, Tacito, Probo, Floriano, Numeriano, Carino, Diocletiano, Maximiano, Constantio, Licinio, Galerio, Maxentio, Constante, Dalmatio, Valente, Theodosio, Gratiano, Arcadio, Honorio, Valentiniano Iuniore, Maximo, Auito, Maioriano, aliisque pluribus? quantas deinde in Oriente sub Leone, Zenone, Basilisco, Anastasio, Iustino, Iustiniano, Tiberio, Mauricio, Phoca, Heraclio, Constantino, Heracleone, Constante, Iustiniano II. Leontio, Philippico, Artemio, Theodosio, Isauro, Copronymo, Irene, Nicephoro, Michaële, Theophilo, Basilio Porphyrogenito, Michaële Calaphate, Monomacho, Isaacio Comneno, Duca, Ioanne Botoniate, Alexio Comneno, Andronico, Angelo, Palæologo, reliquísque propè omninò omnibus? vt meritò audeat Liuius: *Æternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionibus sæuiant. id vnum venenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam, vt magna imperia mortalia essent.*

Quod ille de Romanis, ego de te, meum Belgium, orbis gemma, robur, sol magne: seu Oceani, fluminum, fontium, vallium, montium, ne-

morum,

morum,hortorum,varietatem,amœnitatem,fæcunditatem; seu ingenia scientiis, artibus, armis nata cogitem.Ex te solo integros,nullo prouinciæ sensu,educo exercitus,inuictum peditatum, equitatum nulli secundum. Non decurro ad sæcula Cæsaris, quibus omnium vbique populorum fortissimi Galli, omnium Gallorum fortissimi Belgæ.testis ipsamet nunc mihi Gallia,testis Germania tota,testis Hungaria,Bohemia,Italia, Hispania,testis India,quâ oritur, quâ sol occidit, omnis, Africâque mihi & Asia testis, & quidquid orbe toto barbarum audit, barbarum loquitur, Belgicósque sensit animos & ferrum.& quis orbis angulus non sensit?Vrbium verò elegantiâ, nitore, diuite & concinnâ supellectile, roboréque & numero, quidquid vbique regnorum est,vincis. Plures sanè ambitu non magno tuo vrbes complecteris magnas, locuplete vndique populo incessas, quàm quâ latissimè patent Italia & Gallia simul, quâ Anglia, Scotia, Hispania simul, quâ Germania quaqua omnis, quâ Hungaria,Bohemia, Polonia simul,quâ Ægyptus,& Græcia tota. Quid?quòd Principi tuo annuè eas pendere opes possis, quibus nullum Europæorum regnorum maiores; vt è te solo annis singulis,octo facilè auri milliones sperare Princeps possit.pone tantùm odia,& inimicũ in amico & consanguineo populo ferrum.Classem etiam quingentarum bellicarum nauium, non magno molimine suppeditabis;nec destitues interim ratibus maria,non flumina. Quinquaginta,& quod excurrit annorum ciuilia bella tulisti, potentissimorum omnium Regum ac Principũ, & Europæ propè vniuersæ opes, vires, ferrum;

& certare tamen etiamnum cum florentissimis, & æterna pace fruentibus, regnis & imperiis potes. ita si quis quaquaversum agrum intueatur tuum, nulla sensisse bella credet, nulla vidisse; sed neque quidquam aut hominum, aut opum decessisse; &, quod magis fors mirandum, nihil amœnitatum. atque hoc post tot domestica sanguinum flumina, tot exercitus in Germaniam, Italiam, Galliam, Bohemiam, Hungariam fecundo sinu effusos: vt, si numerum recenseas, credas in Arabiæ alicuius solitudinem iuisse prouinciam; si incolarum, dum hæc scribo, multitudinem copiâ se opprimentium, putes integros regnorum accessisse populos, emissum neminem. ita mortibus tuorum fæcundior exsurgis, tanquam si sanguis semen tibi foret diuite culmo fœnerandum. De prouinciæ totius robore nihil dico; res loquitur, cùm singulas propè vrbes ita naturâ & arte munitas videamus, vt nescias natura artem, an ars naturam vicerit, æmulâ vbique in roborationem concertatione. Vincuntur sanè hîc regna omnia. neque diffiteri hoc quisquam sine verecũdia audeat, sine rubore & mendacio possit. De fæcunditate quid dicam? potuisse vnam prouinciam, domestico quinquaginta annorum bello, tot exercitus Germanicos, Ibericos, Italicos, Gallicos, Anglicos alere nullâ depauperati agri, vrbium, pagorum denudatione; quæ posteritas credet? tot vulturibus escam tot annis corpus vnum præbuisse? & quæ credet, in vicina remotáque regna, in mediis bellorum ardoribus, deprædationibus, varium vbique commeatum profudisse? quis Hispaniam, Italiam, Oceaníque non postremas insulas, non semel integris

integris classibus frumentatas? quis tot exercitibus equos, currus, arma, tot classibus ligna reliquáque suppeditasse? Iam, si non dixero biferas oues, sed quinque vno partu prolium ouem vnã matrem stare, non pro miraculo erit? si dixero, curiosâ subductione, vnam Hollãdiam prouinciarum non maximam, tot lactea annis singulis implere mulctralia, quot Gallia tota vini dolia, quis non inclamet, Beatam vberum fœcunditatem? tantum lactei depluere roris prouinciam è septemdecim vnam, quãtum Gallia vniuersa vini, pro portento esse potest. De piscibus hoc audeo. nulla maria orbe toto, nulla flumina tam piscosa. vincunt numero & delectu quidquid vbique piscium est. Quis deinde non obstupescat, Belgium vnum, orbem propè vniuersum diuitissima linea supellectile, superbísque ad omniũ retrò sæculorum inuidiam aulæis, arte materiam preciúmque superante, ditare? Et quod regnum nobilissimarum in omni genere Belgicarum picturarum ignarum est? Orbem impleuimus, incertum doctiore penicillo, acu, calamo. vt satis iam vbique ad laudem sit, è Belgio munus venisse, à Belgica, virili, aut erudita muliebri manu & acu.

De mercimoniis taceo. nihil enim orbis totus, ne si mentiri quidem velit, simile ostendat. Vincuntur in illis regna omnia, inuehendi, euehendi, dispertiendi, marium, fluminum felici opportunitate, hominum industriâ, inueniendi facilitate, exequendi promptitudine. à quibus paucis retrò annis orbis non semel enauigatus. In aliis gentibus pro portento fuit, vnum sæculo vno repertũ, qui auderet. nunc ludus apud Belgas est

eſt enauigatus orbis.nouos quærunt,enauigaturi,ſi conceſſerit nouos Deus ; & neſcio , an non cælum ipſum,ſi enauigari cælum poſſet. tantum corporibus animorum,ſolertia tanta. Altiùs prouectus ſum.dabit hoc veritati,dabit amori meo lector,dabit iuſto ciuilium bellorum dolori, & æternam mecum, poſitis armis, vouebit pacem prouinciarum regnorumque adeò omnium nobiliſſimo. Redeo ad ſeditiones,& ad illarum remedia.

Seditionum remedia.

I. Cauſſa tollenda. In Duce eſt?à ſe remedia petat.in locorum aſperitate, in hoſpitalitate? mutanda belli ſedes. in commeatus inopia occurrendum inopiæ;& Dux prouidus cauebit, ne in hanc neceſſitatem compellatur.in ſtipendiorum maligna ſolutione ? prouidendum ante omnia huic malo eſt;neque enim quidquam magis pronum ſeditioni concitandæ.nec opus ingenti hîc molimine,rationem tantùm cum ærario ſuo belli Dux ponat. exhauſit? prædas ex hoſte permittat;aut ſolutionis ſpe,magnis ſponſionibus alat. imperanda etiam hoſtili agro,exſoluendis militaribus ſtipendiis,pecunia eſt.

II. Ducis etiam liberalitas, licet in re tenui,plurimùm auertendæ ſeditioni prodeſt ; ſi videant, nec ſibi illum,nec ſuis parcere,modicíſque contentum viuere,& obuiis ac leui parabilibus. benignitas etiam comitaſque , & vltronea militum, maximè inferiorum, compellatio.

III. Initiis deinde occurrendum. inualeſcit morâ malum ; & medicam omnem artem ſuperat vbi inualuerit ;' vt decurrendum plerumque ad ferrum & ignes ſit , remediorum extrema quæ ferè medicamenta in ipſam inſurgunt Rempublicam.

Danda

Danda verò in primis opera sub initium, ne coalescant. si coaluerint, enitendum vt copiæ diuidantur. cadent animis, si feceris. factum à Dionysio feliciter. I V.

Officiis dein demerendi, si admittant monita, si Ducis aut alterius conspectum, aut alicuius sibi grati colloquia; quæ mollibus si sint referta verbis, culpámque minuant, & in paucos delictum coniiciãt, amorísque & beneuolentiæ plurimum ostendant, dolorísque & commiserationis multum, non leui ad meliora incitamento erunt. factum à Scipione, à Germanico, ab Ottone, ab aliis, felici successu. V.

Spe etiam veniæ & impunitatis prouocãdi. in quo conandum, vt cùm delicti magnitudinem intellexerint, periculúmque, in quod Remp. coniecerunt, impunitatem altiùs in animum demittant, fortiúsque beneficium agnoscant. V I.

Fortiter se etiam Dux ipse aliquando opponat. Factum à Pompeio, à Cæsare, à Germanico. sed magno hîc opus robore, constantia, fiducia; vt inter minas & ferrum, & barbaras voces interritus persistat. Nemo prospero hoc successu faciet, nisi magna illum auctoritas, gratia, aut ingens militaris scientiæ opinio tueatur. Addidit ad hæc reprehensionem acerbitate & sæuitiâ plenam, variâ etiam exprobratione refertam Magnus Alexander. parem mihi si concesseris, parem orationem suasero. Roboris etiam plena fuit Pompeij, Cæsaris, Scipionis, Cerealis. Cauendum hîc tamen, ne se temerè in discrimen Dux coniiciat. V I I.

Seditionum auctores, si conueniri possunt, indemnitatis & præmiorum spe molliendi, & V I I I.

ad

ad meliora ducendi.

IX. Committendi inter se seditiosi, aut seditionū auctores; auróque & sponsionibus auro grauidis, in mutuum prouocandi ferrum, diffidentiam mutuam.

X. Magnis propositis præmiis excitandi, qui seditionum auctores ferro aut quacunque re aliâ sustulerint. armandi proinde promissis socij in socios; vrbésque vicíque, quorum ferro seditio extincta, ingentibus donandi præmiis.

XI. Seditione compositâ, nulla militaris muneris prærogatiuâ seditionum auctores donandi, ne præmia eant in audaciæ exemplum: inuicémque disiungendi, & per varias turmas dispertiendi seditiosi, ne leui caussa, præteritorum spe allecti, iungantur animis & armis, qui corporibus iunguntur. vt verò à seiunctis periculi minus, ita à coniunctis iustior metus est. mutuò se venena affricant, adeóque & venenant mutuò. ita à vicinitate improbitas crescit, rariórque probitatis coalitio est. fæcundiora nimirùm malorum semina sunt, bonorum faciliùs exarescunt: illa latè luxuriari videas, hæc recenter spargi.

54 *In bello Dux pacem amet.* Amet in bello pacem, & per arma Dux pacem quærat. Hoc volo, vt non ad internecionem partium pugnet, sed tanquam pacem amet, & per bella quærat. non Æthiopum more, quos nudis propè odiis, internecina committere prælia accepimus, tanquam malè pugnatum sit, si quis prælio nuntius supersit. Noster fugienti hosti viam sternet, & aperiet, nam ab vltima desperatione præda nulla, laus exigua speranda, sanguísque mutuò dandus, ísque fortissimi cuiusque & manu promptissimi. à desperatione namque in furorem

furorem itur. furor vires & arma ministrat, ac tigrium more cæco impetu ruit in ferrum; nec quid patiatur, intuetur, sed quid faciat: támque prompto hilaríque animo sanguinem fundit, quàm hauriat. prodigus sanguinis & vitæ, alienę & suæ, furor est. furori cede. Neque carere veteres omni volucre hoste; cùm hostili metu ciues in officio contineri arbitrarentur. at, vbi formido illa mentibus decessit, lasciuia & superbia, quas secundæ res amant, animos incessunt. Et nō robore suo in nimis alta pace & diuturna, regnum destituitur? vbi enim vniuersim cessant arma, ad ignauiam itur, & pro robore mollities succedit. ita fit, vt, si qua necessitas ingruat, hostibus regnum pateat, alienum dominatum accepturum si arma senserit..

55 *Prima in Duce cura pietatis.*

Prima tam in Duce, quàm in milite Dei cura. Nulla sine Numine pugna. ante signa Deus, & in ipsis. ante pugnam delictorum pœnitudo, ne mors improuidùm occupet, ne in medio scelere succidat vitam, ne anteuertat dolorem, ne præscindat tempus, & soli feræ nimiùm, & nō profuturæ pœnitentiæ locum relinquat. Scio in pari corporis vulnerúmque ac mortis periculo, bonos ac improbos versari; sed vt ignaui & fortes, in pari licèt periculo, famâ tamen impari sunt, ita impari exitu boni & mali finiunt hanc vitā: aut, vt veriùs dicam, alia atque alia æternitate vitam hanc claudunt. Quid? quòd vna pietas omni ætate & gente, nobilissimos de impiis hostibus triumphos duxerit. Nimis orbi nota Mosis pietas, nimis Iosue, nimis veræ pietatis triumphi in Amalecitas & Amorrhæos. & Ierichuntina mœnia tubarum sonitu sepulta, quid aliud loquūtur? quid

quid Iordanis aquæ,quid ſciſſa maria,quid penduli fluctus Iſraëli in ſalutem, Ægypto in interitum? nimis etiam in Dauide noti Moabitæ, Ammonitæ, Syri, Philiſtæi; in Ezechia Sennacherib;in Gedeone Madian;in Machabæis Gorgias,Lyſias, Timotheus, Nicanor, Apollonius,. Et quis in Chriſtianis ignorare poteſt Conſtantinum in Maxentio; Gallicanum in Licinio; Theodoſium in Eugenio, & Maximo; Heraclium in Coſroë; Beliſarium in Wandalis & Perſis;Narſetem in Totila; Catacalum in Saracenis;Ladiſlaum & Boleſlaum in Ruſſis;Henricum in Hungaris;Ioannem Comnenum in Scythis;Wenceſlaum Bohemum in Radiſlao;Pelagium, Alfonſos,Ramirum,Ferdinandos in Mauris?Pietas his omnibus,& in Deum fiducia,non ferrum triumphos dedit.Et quid magnorum horum Ducum hoſtibus contulit ferrum pietate exarmatum?Animos certè vna illis pietas dedit, vna armauit, audere docuit, fidere, vincere,numero, robore, militari peritia,ferocia,proſperrimarum rerum felici ſucceſſu,locorum opportunitate,commeatu, bellico apparatu, longè ſuperiores hoſtes;vna pietate inferiores.Diſcat ab illis militiæ Dux, quanta ſperare poſſit, quanta cælo debeat. & imitetur pietatem, qui pares ab hoſtibus victorias amat. ſequentur paria vota, mores,preces effectus pares. Idem Deus eſt, qui dedit;eadem pietas ſit,quæ impetret:& ſpondere paria, & maiora etiam audeo. Quid? quòd ſpondeat ipſe Deus, qui nec fallere, nec falli poteſt.

CAPVT

CAPVT XXV.

Quibus modis milites à Duce monendi, animandi, terrendi?

MAGNA vis in Ducis oratione. quâ vnâ non rarò victoria, inclinatis omnino rebus, ſtetit, erecti militum animi, à fuga retracti, vincere edocti qui victi erant. Qua in re veteres imitetur exercitus Ductores. multa apud Hiſtoricos fortia & præclara in hoc genere inueniet. fruatur inuentis. pauca hîc de variis dabo, è Curtio, Liuio, Tacito, Salluſtio, primis ſcriptoribus. ne pudeat ſummos imperatores ſequi. *Magna vis in Ducis oratione.*

Vulneribus ſuis, & profuſo fortiter ſanguine ſuos in pugnam accendit Alexander. *Non poſtulare ſe vt fortiter capeſſerent prælium, niſi ipſe cæteris fortitudinis fuiſſet exemplum, ſe ante prima ſigna dimicaturum pro ſe. quot cicatrices, totidem corporis decora ſcire ipſos, vnum pene ſe prædæ communis exortem, in illis colendis ornandiſque vſurpare victoriæ præmia. Hæc fortibus viris dicere.* Vetus dictum, *Bene dicere & facere, magnorum eſt.* vtrùque in magno hoc Rege. Et verò digniſſima hæc magno Duce & Rege verba ſunt, exemplo ſuos prouocare, cicatricibus & vulneribus præire, nulli fuſo ſanguine cedere. Sed neque vllum diadema cicatrice in Duce nobilius. *Exemplo ſuo, vulneribus, ſanguineque ſuos animet.*

Alibi exemplo ſuo impellit. *Ex quo hoc vulnus accepi, non equo vectus ſum, non pedibus ingreſſus. ſed, ſi me ſequi vultis, valeo amici. ſatis virium eſt ad toleranda iſta. aut, ſi adeſt vitæ meæ finis,*

in quo tandem opere meliùs extinguar? Magni animi dictio magna. Quid potentius poterat in sequelam adferri? necdum à vulneribus sibi redditus, valet, si præeuntem sequitur miles. integit gloria vulnera, sistit decus sanguinem.

Præmiis prouocãdus miles.

Præmiis suos ad grandia prouocat. *Nihil tam altè natura constituit, quò virtus non possit eniti. Excedite in cacumen. præmium erit ei, qui primùm occupauerit verticem, talenta decem: vno minus accipiet, qui proximum ei tenuit: eadémque ad decem homines seruabitur proportio.* Prudenter. quid non possunt in milite præmia? non sentit ferrum auro armatum, adeóque mollis mors est auro succincta. ac in plebeio plurimùm milite, plus aurum quàm gloria potest. vilis enim huic vita est auro coronanda.

Fortiorũ antè factorum commemoratione.

Commemoratione verò fortium antè factorum suos animat. *Non ignoro, milites, multa, quæ terrere vos possent, ab incolis Indiæ per hos dies de industria esse iactata. sed non est improuisa vobis mentientium vanitas. nunquam ad liquidum fama perducitur. omnia, illâ tradente, maiora sunt vero. Olim hercule fugissemus ex Asia, si nos fabulæ debellare potuissent. Eadem vanitas, copias peditũ equitúmque numerat. ac flumen, quo latius fusum est, hoc placidiùs stagnat; quippe angustis ripis coercita, & in angustiorem alueum elisa, torrentes aquas inuehũt: contra spatio aluei segnior cursus est. Sero sanè hostiũ legiones numerare cœpistis, postquam solitudinem in Asia vincendo fecistis: cùm per Hellespontum nauigaremus, de paucitate nostra cogitandum fuit. Nũc nos Scythæ sequũtur, Bactriana auxilia præstò sunt. nec tamen illi turbæ confido. vestras manus intueor, vestram virtutem, rerum, quas gesturus sum, vadem*

præ

prædémque habeo. Quamdiu vobiscum in acie stabo, nec meos,nec hostiũ exercitus numerauero. vos modò animos mihi plenos alacritatis ac fiduciæ adhibete. Nolite, quod pigri agricolæ faciunt, maturos fructus per inertiam amittere è manibus. maiora sunt periculis præmia. itaque non tam ad gloriam vos duco, quàm ad prædam. Alexandro dignissima oratio, fiduciæ in suos plena. terrorem minuit, hostilem abstergit metum, summa omnia militi suo tribuit, sibi nihil. fortia illorum facta animósque dùm recenset, ad maiora vocat, prædámque ostentat periculis maiorem, certiorem.

Acri alibi reprehensione suos in officio continet. *Desertus, destitutus sum, hostibus deditus. sed solus quoque ire perseuerabo. Obiicite me hominibus & belluis, & illis gentibus, quarum nomina horretis. inueniam, qui desertum à vobis sequantur. Scythæ, Bactriani erunt mecum. hostes paullò antè, nunc milites nostri. Mori præstat, quàm precariò imperatorem esse. Ite reduces domos, ite deserto Rege ouantes. Ego hîc à vobis desperatæ victoriæ, aut honestæ morti locum inueniam; neminem teneo. Liberate oculos meos ingratissimi ciues, læti vos excipiant parentes liberíque, sine vestro Rege redeuntes. obuiam ibunt desertoribus transfugisque. triumphabo mehercule de fuga vestra, & vbicunque erò, expetam pœnas, hos, cùm quibus me relinquitis, colendo, præferendóque vobis. Iam autem scietis, & quantum sine Rege valeat exercitus, & quid opis in me vno sit.* Valida hæc non oratio est, nouacula est pectoribus scindendis, securis est animis secandis. Quid non hæc tanti Regis verba possint apud militem orbis domitorem? nec poterat quidquam generosis animis durius accidere contemptu.

Reprehensione in officio continendi,

hinc militares lacrymæ secutæ, pudor, metus, obsequia.

Animat etiam suos Darius, maiorum exemplo, spe posteritatis & victoriæ, suo denique exemplo. *Ite alacres, & spiritus pleni, vt, quam gloriam accepistis à maioribus, posteris relinquatis. In dextris vestris iam libertatem, opem, spem futuri tēporis geritis. effugit mortem, quisquis contempserit: timidissimum quemque consequitur. Nec recuso, quo minùs imitemini me, siue fortitudinis exemplum, siue ignauiæ fuero.* Ferè Ducis sui vestigiis insistit miles, fortibus fortis, ignauis ignauus.

A coniugum & liberorum affectu impellendi.

Scipio verò tenero suos affectu incendit. nihil coniuge, liberis, patriâ tenerius. *Vnusquisque se non corpus suum, sed coniugem ac liberos paruos armis protegere putet. nec domesticas solùm agitet curas: sed identidem hoc animo reputet, nostras nunc intueri manus Senatum populúmque Romanum. qualis nostra vis virtusque fuerit, talem deinde fortunam illius vrbis ac Romani imperij fore.* Magnum incitamentum, cùm vniuersam pop. Romani fortunam, orbis imperium, in suorum robore & manu ponat.

A necessitate fiducia prouocanda.

Hannibalis autem ad suos à necessitate exhortatio fiduciâ plenissima. *Quocunque circumtuli oculos, plena omnia video animorum ac roboris. Inferimus bellum, infestísque signis descendimus in Italiam, tanto audaciùs fortiúsque pugnaturi, quanto maior spes, maiórque animus inferentis est vim, quàm arcentis. Nihil vsque nobis relictum est, nisi quod armis vindicauerimus. Illis timidis & ignauis licet esse, qui receptum habent: quos ager suus, quos sua terra per tuta & pacata itinera fugientes accipient. vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus*

inter vitam mortémque certa desperatione abruptis, aut vincere, aut, si fortuna dubitabit, in prælio potiùs quàm in fuga mortem oppetere. Hoc si benè fixum omnibus destinatúmque in animo est, iterum dicam, Vicistis. Nullum incitamentum homini ad vincendum à Diis immortalibus acrius datum est. Verum est.nihil necessitate ac desperatione quadam rerum potentius, vt mitissima etiam ingenia exasperentur desperatione. arbitreris ceruis leones nasci.arma nimirum & vires desperatio suggerit:animos & audaciam necessitas subministrat.& mori etiam iucundum est,& inter beneficia numeratur,cùm fugere nō liceat.Nobiles sanè victorias triumphósque desperatio dedit.

Breuiter & fortiter in re ardua & dubia, & desperationi proxima L.Martius.*Scio audax videri consilium: sed in rebus asperis & tenuibus fortissima quaque consilia tutissima sunt.quia si in occasionis momēto,cuius præteruolat opportunitas,cūctatus paullùm fueris,nequidquā mox omissam queraris.* Reliquiæ prostrati exercitus erant. quid non potest oratio?impulit in arma, & victores hostiles exercitus,perexiguâ quæ fugæ & cædibus superfuerat,manu prostrauit. *Ab i[...] sperati[...] monen[...]*

Prudenter Scipio militum virtutem,gratamque patris patriæque memoriam recenset. *Vos modò milites fauete nomini Scipionum,soboli imperatorum vestrorum, velut accisis recrescenti stirpibus.Agite veteres milites, nouū exercitum,nouúmque Ducem traducite Iberum: traducite in terras, cum multis fortibus factis sæpè à vobis peragratas. breui faciam,vt,quemadmodum nunc noscitatis in me patris patruíque similitudinem oris vultúsque,& lineamenta corporis;ita ingenij,fidei,virtutísque exemplū* *A grati animi significatione incitādi.*

ac effigiem vobis reddam, vt reuixisse, aut renatum sibi quisque Scipionem imperatorem dicat. Cùm gratissimam illorum memoriam sciret esse, beneuolentiam sibi ab ea captandam iudicabat. fecit, impetrauit, animos addidit.

Fortiter & suauiter impellendi.

Fortis eiusdem & suauis ad seditiosos oratio est. fortitudine terret, suauitate mollit, ne, si acerbiora imperaret, in contemptum obsequia verteret. *Nunquam mihi defuturam orationem, qua exercitum meum alloquerer, credidi. non quòd verba vnquam potiùs, quàm res exercuerim; sed quòd propè a pueritia in castris habitus, assueuerim militaribus ingeniis. Apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat: quos ne quo nomine quidem appellare debeam, scio. Ciues? qui à patria vestra desciuistis. An milites? qui imperium auspiciúmque abnuistis, sacramenti religionem rupistis. Hostes? corpora, ora, vestitum, habitum ciuium agnosco: facta, dicta, consilia, animos hostium video. Inuitus ea tanquam vulnera attingo: sed nisi tacta tractatáque, sanari non possunt. Horret animus referre quid crediderint homines, quid sperauerint, quid optauerint. auferat omnia irrita obliuio, si potest: si non, vtcumque silentium tegat. Non negauerim, tristem atrocemque vobis visam orationem meam. quanto creditis facta vestra atrociora esse, quàm dicta mea? Sed ne ea quidem ipsa vltrà exprobrabuntur. Vtinam tã facilè vos obliuiscamini eorum, quàm ego obliuiscar. Itaque, quod ad vos vniuersos attinet, si erroris pœnitet, satis supérque pœnarum habeo. nefariæ seditionis auctores sanguine luent, quod admiserunt. Vobis supplicij illorum spectaculum non modò non acerbũ, sed lætum etiam, si sana mens rediit, debet esse. De nullis enim, quàm de vobis infestiùs aut iniquiùs consul*

fuluerunt. Prudentis Ducis & medici exemplum hîc habes. miſcet dulcia amaris, & paucorum ſupplicio, dum reliquos in officio contiuet, perpetrati criminis obliuionem ſpondet.

Grauiter & ſeuerè Fabius ab Africano bello Senatum ac Scipionem deterret. *Cætera (neque ea eleuo) nullo tamen modo Africano bello comparanda, vbi non portus, non ciuitas ſocia, non Rex amicus, non conſiſtendi vſquam locus, non procedendi: quacunque circumſpexeris, hoſtilia omnia atque infeſta. An Syphaci Numidiſque credis? ſatis ſit ſemel creditum. Non ſemper temeritas eſt felix: & fraus fidem in paruis ſibi præſtruit, vt, cùm operæpretium ſit, cũ mercede magna fallat. Quod iſtud conſilium eſt, ibi malle decernere, vbi tuæ dimidio minores copiæ ſint, hoſtium multò maiores; quàm vbi duobus exercitibus aduerſus vnum, tot prœliis, & tam diuturnâ & graui militiâ feſſum pugnandum ſit?* Africani belli difficultates extollit in maius, Italici verò belli opportunitatẽ deprædicat, pericula extenuat; vt ab illo Senatum & Scipionem reuocet, ad hoc impellat. *Grauiter, & ſeuerè & à difficultate terrendi.*

Fabij orationẽ refellit Scipio; Africana bella ſuadet, Italica diſſuadet. *Vltrò metum inferre hoſti, &, ab ſe remoto periculo, alium in diſcrimen adducere, quale ſit, veteribus externiſque exemplis admonere opus non eſt. maius præſentiúſue vllum exemplum eſſe quàm Hannibal poteſt? multum intereſt alienos populère fines, an vri tuos exſcindique videas. plus enim animi eſt inferenti periculũ, quã propulſanti. Hîc modò nihil moræ ſit, vnà & traieciſſe me audietis, & ardere bello Africã, & molientẽ hinc Hãnibalẽ, & obſideri Carthaginẽ. Spẽ dant Syphax & Maſſiniſſa Reges, quorũ ego fidei ita innitar, vt benè* *Cõſultius in alieno agro, quàm in domeſtico bella geri.*

tutus à perfidia ſim. Multa, quæ nunc ex interuallo non apparent,bellum aperiet,& id eſt viri,& Ducis, non deeſſe fortunæ præbenti ſe,& oblata caſu,flectere ad conſilium. Conſultiùs tutiúſque, minoréque diſpendio in alieno & hoſtili,quàm in ſuo agro bella moueri docet; certiúſque alienam, quàm ſuam prouinciam periclitari.nec quiſquam prudens hoſtem,ſi poteſt, admittit. minus enim in alieno,quàm in ſuo periculum eſt.nocentiſſima bella ſunt, quæ viſceribus continentur. ita nocentius vulnus eſt,quod cordi propius eſt. plus namque è vicino,quàm è remoto mala premũt. & venena,quæ propinquiora, nocentiora ſunt. innoxia ferè remota videmus.

Ignominia impellendi. Paucis & validè Romanos Germanicus monet. *Neque enim Dij ſinant,vt Belgarum, quanquã offerentium, decus iſtud & claritudo ſit, ſubueniſſe Romano nomini, compreſſiſſe Germaniæ populos.* Ignominiâ terret.nihil hac apud generoſos potentius. turpe nimirùm & inglorium, à Belgis Romanos fide,obſequio,robore vinci.

Libertate propoſita incitandi ad magna. Non impari fortitudine in pari breuitate ſuos erigit Arminius. *Si patriam,parentes,antiqua mallent,quàm dominos & colonias nouas,Arminium potiùs gloriæ ac libertatis,quàm Segeſtem flagitioſæ ſeruitutis Ducem ſequerentur.* Nihil libertate ingenuis pretioſius,nihil ſeruitute inaſſuetis grauius.illa excitat,hæc terret.

A rei facilitate animãdi. Quæ hoſtis in ſubſidiũ ſibi parauerat,obfutura docet Germanicus. *Nõ campos modò militi Romano ad prœliũ bonos,ſed,ſi ratio adſit,ſiluas & ſaltus.nec enim immenſa barbarorũ ſcuta,enormes haſtas,inter truncos arborum,& enata humo virgulta, perinde haberi, quàm pila & gladios, & hærentia*

cor

corpori tegmina.densaret ictus,ora mucronibus quærerent. Modum præscribit, quo vinci pellique hostis possit.fecit idem Cæsar in Pharsalicis,& vicit.

Quo verò breuiùs,eo validiùs Arminius.*Meminissent auaritiæ,crudelitatis,superbiæ.an aliud sibi reliquum,quàm tenere libertatem,aut mori ante seruitium?* Mortem docet seruitio præponendam, maximè inter auaros,crudeles,superbos.

Seruitute proposità monendi.

Generosa accusati Cordi dictio. posteritatis gloriâ se solatur,magnorum exemplo.*Verba mea P. C. arguuntur,adeò factorum innocens sum. suum cuique decus posteritas rependet,nec deerunt,si damnatio ingruit, qui non modò Cassÿ & Bruti, sed & mei meminerint.* addit Tacitus: *Quo magis socordiam illorum irridere lubet,qui præsenti potẽtiâ credunt extingui posse etiam sequentis æui memoriam. Nam contrà punitis ingeniis, gliscit auctoritas.neque aliud externi Reges, aut, qui eadem sæuitia vsi sunt, nisi dedecus sibi, atque illis gloriam peperêre.* Vera hæc esse loquuntur Historiæ ætatum omnium,gentiũ omniũ;sempérque quo plus sæuiit tyrannis, plus gloriæ transmisit. mors omnium est,gloria paucorum.hæc ferè sæuitiam comitatur. Et non gloriosius alienis æternùm calamis viuere,quàm ingloriam in paucas æstates vitam protrahere? & quid refert quamdiu vixeris, si moriendum est? Benè & fortiter mortuum esse, ea demum laus magna est.

Generosa accusati defensio innocentiæ suæ innitentis.

Cataractaci in Britannia verba sunt.*Illum diẽ, illam aciem testabatur aut recuperandæ libertatis,aut seruitutis æternæ initium fore.* Benè, si Ducis sui orationi respondisset miles; aut si tam fortiter pugnasset,quã fortiter ille dixerat.Nec potẽtior

Libertate & seruitute proposità tandi

stimulus esse potest, quàm recuperandæ semel perditæ libertatis spes ostentata. Prudentissimus libertatis æstimator post amissam est, vt valetudinis bonæ morbus & dolor.

Vincendum, aut moriendum, nil potentius.

Digna viro in muliere Britannica, & magno dignissima imperatore Boudiceæ verba. *Si copias armatorum, si caussas belli secum expenderent, vincendum illa acie, vel cadendum esse. Id mulieri destinatum, viuerent viri, & seruirent.* Non potuit fortiùs suos accendere, non validiùs extimulare. Mulier mori audet, & seruitutem morti præferāt viri? vilis animi seruitus est, & indigna viro. Non absimile habes apud Cimbros & Teutonas, cùm vxorum cohortationibus repelluntur in hostem.

Robori, non numero fidēdum.

Suos ex aduerso Suetonius animat. *Spernerent sonoras Barbarorum & inanes minas. in multis legionibus paucos esse, qui prælia profligarent, gloriaque illorum accessurum quòd modicâ manu, vniuersi exercitus famam adipiscerentur.* Nimirùm non in numero, sed in robore & animo, victoriā stare. hanc autem ferè paucorum esse. quid? quòd non raro exitio suis multitudo fuerit. certiùs pauciores imperia sequuntur.

Militaris tumultus paucorum pœnâ auertendus.

Militarem tumultum Otho componit, duorum pœnâ, omnium pœnitudine. *Tumultus proximi initium non cupidine, vel odio, nimia pietas vestra acriùs quam consideratiùs excitauit. nam sæpè honestas rerum caussas, ni iudicium adhibeas, perniciosi exitus consequuntur. Imus ad bellum. nū omnes nuntios palam audiri, omnia consilia cunctis præsentibus tractari, ratio rerum aut occasionum velocitas patitur? tam nescire quædam milites, quàm scire oportet. itaque sic Ducum auctoritas, sic rigor disciplinæ*

plinæ habet, vt multa per centuriones tribunósque tantùm iuberi expediat. Si vbi iubeantur, quærere singula liceat; pereunte obsequio, etiam imperium intercidit. Parendo potiùs, commilitones, quàm imperia Ducum sciscitando res militares continentur. & fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen quietissimus. paucorum culpa fuit, duorum pœna erit. Cæteri abolete memoriam fœdissimæ noctis, nec illas aduersus Senatum voces vllus vnquam exercitus audiat. Egregia hæc documenta. paucis aperienda Ducum consilia:omnium parere esse,imperare paucorum:militis obsequi esse,imperare Ducis. Modestia ante bella, & post illa,laudata. & ferè timidissimus ac ignauissimus, ante & post pugnã ferocissimus est;in ipsa trepidat. Vir fortis in sola pugna miles est. extra quam mansuescit, nec in dedititium aut fugientem sæuit; sæuit ignauus.ille preces admittit,& ad miserorum victorúmque vota mollescit & flectitur,memor conditionis humanæ; hic nullis flectitur precibus, efferatúrque in supplices. fortis nimirum est,cùm præter vota nihil fortuna aduersario reliquit.

A rerum arduarum magnitudine inhortandi.

Plotius Firmus fuso exercitu Othoni animos addit: *Ne fortissimum exercitum,ne optimè meritos milites desereret.maiori animo tolerari aduersa,quàm relinqui. fortes & strenuos etiam contra fortunam insistere spei;timidos & ignauos ad deliberationẽ formidine properare.* Fortiter & Romanè. Nõ est viri aduersa fugere,cõtrà ire virorum est;magis etiã, stare intrepidum inter illa; generosissimum, prouocare & gaudere. exhilarescit nimirum, si dignam robore animóque suo materiam nactus

ctus fuerit. non dabunt hanc secunda, aduersa dabunt.

Deterrendi à ciuili sanguine.

Otho Imperator respondet, ciuilem sanguinem detestatur, mortem deligit. *Hunc animum, hanc virtutem vestram vltrà periculis obiicere, nimis grande vitæ meæ pretium puto. quanto plus spei ostenditis, si viuere placeret, tanto pulcrior mors erit. experti inuicem sumus, ego & fortuna. Nec tempus computaueritis. difficilius est temperare felicitati, qua te non putes diu vsurũ. Ciuile bellum à Vitellio cœpit. Ne plusquam semel certemus, penes me exemplum erit. hinc Othonem posteritas æstimet. Plura de extremis loqui, pars ignauiæ est præcipuum destinationis meæ documentũ habete, quòd de nemine queror: nã incusare Deos vel homines, eius est, qui viuere velit.* Acutè. ita ferè, dum mors properat, accenduntur sopiti ingeniorum ignes. Videntur verba optimi Principis, qui vnus mori deligat, quàm multorum sanguinem fundi. ciuium suorum parcit, non parcit suo. Nescio tamen, an non hîc aliquid degeneris animi est, & de fortuna desperantis.

Prudens deliberãtis oratio de imperio.

Deliberantis de imperio Vespasiani oratio est: *Imperium cupientibus nihil medium inter summa & præcipitia.* Deterrere inhortantes amicos, malorum magnitudine conatur.

Intrepida exhortatio.

Intrepidè Mucianus: *Satis clarus est apud timentem quisquis timetur.* est, vt dicit. Quisquis timet, minor est: & ab alterius timore claritudinem, qui timetur, mutuatur.

Temperan- militum

Temperat Antonius militum ardorem. *Diuisa inter exercitum Ducésque munia. militibus cupidinem pugnandi conuenire: Duces prouidendo, consultando, cunctatione sæpius, quã temeritate prodesse.*

Vt

Vt pro virili portione armis ac manu victoriam iuuerit; ratione & consilio, propriis Ducis artibus profuturum. Neque enim ambigua esse, quæ occurrũt, noctẽ, & ignota situm vrbis, intus hostes, & cuncta insidiis opportuna. nõ, si pateat portæ, nisi explorato, nisi die intrandum. Auidum hîc pugnæ militẽ vides: moderatur Antonius. Inde quæ militum, quæ Ducum partes sint docet. robora militum, consilia Ducum esse. horũ prouidere, illorũ exequi & obsequi esse. Frangit deinde suorum audaciam, & præfidentiam temperat. *Esse adhuc Vitellio vires, ambiguas, si deliberarent; acres, si desperassent: initia bellorum ciuilium fortunæ permittẽda, victoriam consiliis & ratione perfici.* Hostium vires recenset, vt suorum insolentiam mitiget: addit, ciuilium bellorũ initia fortuita esse, successus consilio regi. O nimis vera! Taceo te meum Belgium. numeraberis inter exempla.

Amicorum ad Vitellium verba sunt. *Desperatione in audaciam accingeretur. nihil atrocius euẽturum, quàm in quod sponte ruant. Moriendum victis, moriendum deditis; id solum referre, nouissimum spiritum per ludibrium & contumelias effundat, an per virtutem.* Addunt animos ab vltima desperatione. Audendo sperari victoria potest, aut mors viro digna. cadendo neutrum. Et verò inter arma fortius militem cadere, quàm deditum iugulari. ibi virtutis plurimum esse potest & solet, hic ignauiæ plurimum. præponet virtutem ignominiæ quisquis virum redolet.

Ab vltima rerum desperatione animus non rarò addendus.

Maiorũ exemplo Vocula milites firmat. *Adeò nos, si fortuna in præsens virtúsque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt. Quoties Romanæ legiones perire præoptauerunt, ne loco pellerentur? socij sæpè*

Maiorum exemplo animi firmandi.

sæpè nostri exscindi vrbes suas, seque cum coniugibus ac liberis cremari pertulerunt. neque aliud pretium exitus, quàm fides famáque. Optanda antè mors viro forti, quàm fuga. & gratior illa. Magnum inter socias vrbes exemplum Saguntum dedit. perire maluit, quàm fidem frangere. Et quis Saguntum nosset nisi periisset? tantum fides potest. æternùm in cinere suo viuet, omnium ore, omnium calamis. non viueret, si stetisset.

Extenuando dictionē, facta extollendo miles prouocandus.

Cerealis militari more arma ostentat; facundiam extenuat, vt fortiùs probet. suspecta enim ferè eloquentiæ opinio est: quæ vbi inualuit, militares animos indurat. *Neque ego vnquam facundiam exercui, at populi Romani virtutem armis affirmaui. sed quia apud vos verba plurimum valent, bonáque & mala, non sua natura, sed vocibus seditiosorum æstimantur; statui pauca disserere, quæ profligando bello vtilius sit vobis audisse quàm nobis dixisse. Cæterùm libertas, & speciosa nomina prætexūtur, neque quisquam alienum seruitium & dominationem sibi concupiuit, vt non eadem ista vocabula vsurparet. vitia erunt, donec homines. Proinde pacem & vrbem, quàm victi victoresque eodem iure obtinemus, amate, colite. Moueant vos vtriusque fortunæ documenta, ne contumaciam cum pernicie, quàm obsequium cum securitate malitis.* Nimis vera. quisquis enim alienam Rempubl. amauit, speciosa prætexuit nomina. nulli hæc vlla ætate Principi defuerunt: nulli tyranno. ingeniosa ambitio & cupiditas est, semper inuenit quo se tueatur. O meum Belgium! quousque ludes in religionis nomine, tuorum & orbis sanguine? Sequuntur eiusdem Cerealis verba pauca, sed fortia; vt videas

videas militem potiùs fuisse quàm oratorem, & factorum magis quàm verborum diuitem. *Ite, nuntiate Vespasiano relictum à vobis in acie Ducem. Venient legiones,quæ neque me inultum,neque vos impunitos patiantur.* Addit Tacitus:*Cerealis turbidis rebus intrepidus, & fugientes manu retrahens,iniecto corpore,promptus inter tela,felici temeritate, & fortissimi cuiusque accursu, recuperatum pontem lecta manu firmauit.* Fortiter omnino. & non facta dictis potiora sunt?

A maiorum, & posteritatis memoria incitandi.

Non barbarè Galgacus Britannus suos inhortatur. *An eamdem Romanis in bello virtutem,quàm in pace lasciuiam adesse creditis?nostris illi dissensionibus ac discordiis clari, vitia hostium in gloriam exercitus sui vertunt.quem contractum ex diuersissimis gentibus, vt secundæ res tenent, ita aduersæ dissoluunt.nisi si Britannorum plerosque dominationi alienæ sanguinem commodantes, diutiùs tamen hostes quàm seruos, fide & affectu teneri putatis. Metus & terror infirma vincula caritatis. quæ vbi remoueris,qui timere desierint,odisse incipiet. Omnia victoriæ incitamenta pro nobis sunt. nullæ Romanos coniuges accendunt:nulli parentes fugam exprobraturi sunt. clausos quodammodo ac vinctos Dij nobis tradiderunt. ituri in aciē, & maiores vestros & posteros cogitate.* Ita est. Metus & terror infirma vincula sunt. remoue,in odia vertuntur:odisse enim incipiunt,qui timere desinunt.adeóque è timore ferè odia nascuntur.fortia dein proritamenta vxores & parentes sunt:quorum memoriâ non vnus exercitus stetit. Maiores denique & posteritatis memoria vires acuunt,animos addunt.

Hostes deprimere, suos extollere plu.

Romanè omninò suos Agricola in pugnam inhortatur. *Neque me militum, neque vos Ducis pœnituit.*

rimum semper ad victoriam valuit.

pœnituit. Neque nobis aut locorum eadem notitia, aut commeatuum eadem abundantia;sed manus, & arma,& in his omnia. Quod ad me attinet,iam pridem mihi decretum est,neque exercitus,neque Ducis terga tuta esse. Proinde & honesta mors turpi vitâ potior;& incolumitas ac decus eodẽ loco sita sunt. nec inglorium fuerit,in ipso terrarum ac naturæ fine cecidisse. Ii sunt cæterorũ Britannorũ fugacissimi,ideóque tã diu superstites. quomodo siluas saltúsque penetrantibus, fortissimũ quodque animal robore,pauida & inertia ipso agminis sono pelluntur : sic acerrimi Britannorum iam pridẽ ceciderunt:reliquus est numerus ignauorum,& metuentiũ. Imponite quinquaginta annis magnum diem. A persona sua, à militum,beneuolentiam captat. in ferro & manu,nõ in siluis & montibus, ignauorum receptaculis, robora ponenda. Verum etiam illud, honestam mortem turpi vitâ potiorem esse. semper hoc generosi militis fuit. Eleganter etiam illud, non inglorium fore in terrarũ vltimis cecidisse. nimirùm vbi ferro omnia aperueris,omnia subieceris,in ipsis terrarum finibus cadere,cùm nihil victoriæ supersit,quia nihil terrarum. Deprimit deinde hostes. Et verissimum istud, fortissimum ferè cadere,ignauissimum victoriæ superesse. in primo proinde congressu pericula ac discrimina esse,& dubiam fortunam. ad reliqua planior via est. Nobili dein epiphonemate claudit. maximus dies victoriæ est, qua bellorum anni coronantur.

A libertate, opibus, gloria, Ducis exemplo fortiter miles prouocatur.

Generosè Catilina, generosiùs si pro patria. quanquam & contra ipsam generosè : *Nisi virtus atque fides vestra satis spectata mihi forent,nequidquam opportuna res recidisset. neque ego per*

per ignauiam, incerta aut vana ingenia, pro certis captarem. Sed quia multis & magnis tempestatibus vos cognoui fortes, fidósque mihi; eo animus ausus est maximum atque pulcerrimum facinus incipere. Cæterùm mihi in dies magis animus accenditur, cùm considero, quæ conditio vitæ futura sit, nisi nosmetipsos vindicauerimus in libertatem. Nonne emori per virtutem præstat, quàm vitam miseram atque inhonestam, vbi alienæ superbiæ ludibrio fueritis, per dedecus amittere? Tantummodò incepto opus est, cætera res ipsa expedict. Quin igitur expergiscimini? en illa, quam sæpè optastis, libertas: præterea diuitiæ, decus, gloria in oculis sita sunt. Vel imperatore, vel milite me vtimini. neque animus, neque corpus aberit à vobis. Suorum fidem dum extollit, ad magna prouocat. infelicem illorum post fugam conditionem aperit. Fortem mortem, miseræ vitæ præfert. nemo generosior illam timuit, timuit contemptum. Nec durum forti sanguinem fundere, durum ludibrio esse. Præmiorum quoque spe suos excitat, libertate, diuitiis, gloriâ. nihil adduci poterat potentius. Suo denique exemplo suos roborat. animum, corpus, omnia spondet.

Affectus in deliberando seponendus.

Sequitur pacata Cæsaris, sententiam rogati, oratio. *Omnes homines P. C. qui de rebus dubijs consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet. haud facilè animus verum prouidet, vbi illa officiunt. neque quisquam omnium libidini simul & vsui paruit. vbi intenderis ingenium, valet: si libido possidet, ea dominatur, animus nihil valet. Magna mihi copia est memorandi P. C. qui Reges, aut qui populi, irâ aut misericordiâ impulsi, malè consuluerint. Qui demissi in obscuro vitam agunt, si quid iracundiâ deliquêre, pauci sciunt:*

 fama

fama atque fortuna eorum pares sunt. qui magno imperio præditi in excelso ætatem agunt, eorum facta cuncti mortales nouere. ita in maxima fortuna minima licētia est. quæ apud alios iracundia dicitur, ea in imperio superbia atque crudelitas appellatur. Sapienter. affectum consilia seponunt, si integra esse debeant. perdis illa, si affectibus indulges. nemo sanè cæco ductore tutò inambulat. cæcus ductor affectus omnis est. & ferè mentitur affectus, & à via abducit, tanquam si quis capiti iniectâ togâ velet oculos viarum ductores, vt hîc parieti illidat, alibi immergat foueæ.

Publicè in deliberationibus, nō priuatim studēdum.

Fortis ex aduerso Catonis sententia, magísque vtilis quàm speciosa: *Nolite existimare maiores nostros armis Remp. ex parua magnam fecisse. alia fuere quæ illos magnos fecere, quæ nobis nulla sunt, domi industria, foris iustum imperium, animus in consulendo liber, neque delicto, neque libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atque auaritiā, publicè egestatem, priuatim opulētiam. laudamus diuitias, sequimur inertiam. inter bonos & malos nullū discrimen est: omnia virtutis præmia ambitio possidet. Neque mirum, vbi vos separatim sibi quisque consilium capitis: vbi domi voluptatibus, hîc pecuniæ, aut gratiæ seruitis. eo fit, vt impetus fiat in vacuam Rempubl. Non votis, neque supplicijs muliebribus auxilia Deorum parantur: vigilando, agendo, benè consulendo prosperè omnia cedunt. Vbi socordiæ te atque ignauiæ tradideris, nequidquam Deos implores: irati infestíque sunt.* Maiorum mores & imperia probat, damnat ætatis suæ. publicas opes, priuatam egestatem commendat. fuit hæc, cùm floreret Respublica. periit priuatis opibus, publica egestate.

egestate. Discrimina à virtute, non ab opibus sumenda, si firmanda Resp. est. In commune deinde consilia ferenda, nec tam priuatim, quàm publicè studendum. Vigilando denique & agendo, prosperè omnia succedere, ignauiâ perire. votáque Deum fortium, non ignauorum audire.

Redeo ad Catilinam iam pugnæ accinctum. *Compertum habeo, milites, verba virtutem non addere. neque ex ignauo strenuum, neque fortem ex timido exercitū, imperatoris oratione fieri. Quanta cuiusque animo audacia, naturâ, aut moribus inest, tanta in bello patere solet. Quem neque gloria, neque pericula excitant, nequidquam hortere: timor animi auribus officit. Quapropter vos moneo, vti forti atque parato animo sitis: &, cùm prælium inibitis, memineritis vos diuitias, gloriam, præterea libertatem, atque patriā in dextris vestris portare. Si vincimus, omnia nobis tuta erunt. Commeatus abundè, municipia atque coloniæ patebunt. si metu cesserimus, eadem illa aduersa fient: neque locus, neque amicus quisquam teget, quē arma non texerint. Nemo nisi victor, pace bellū mutauit. nam in fuga salutem sperare, cùm arma, quibus corpus tegitur, ab hoste auerteris; ea verò dementia est. semper in prælio ijs est maximum periculum, qui maximè timent. audacia pro muro habetur. Cùm vos considero, milites, & cùm facta vestra existimo, magna me spes victoriæ tenet. animus, ætas, virtus vestra me hortantur: præterea necessitudo, quæ etiam timidos fortes facit. Quòd si virtuti vestræ fortuna inuiderit, cauete ne inulti animam amittatis: neu capti potiùs sicuti pecora trucidemini, quàm virorum more pugnantes, cruētam atque luctuosam victoriā hostibus relinquatis.* Veri Ducis oratio. &

A periculis, gloria & necessitate prouocādus miles.

qualem optem, si pro patria, non in illam. Gloria & pericula quem non armant, nequidquam ferrum circumspiciet. & non libertas, diuitiæ, honos, patria, pro muro & scuto sunt? omnia tuta victoribus, intuta victis. nec quisquam teget, quem arma nudarunt. audacia pro muro & ense est. timor exuit armis, animus induit. addit ad ætatem, vt virtutem, necessitatem validissimum telum. monet denique, ne inulti pecorum more cadant; cadant virorum, hostili natantes sanguine, dum natant suo.

Exhortatio ad pacem.

Bocchum Regem Metellus ad pacem hortatur, & Rom. populi amicitiam. *Omne bellum sumi facilè, cæterùm ægerrimè desinere. non in eiusdem potestate initium eius & finem esse. incipere cuiuis, etiã ignauo licere; nõ deponi, nisi cùm victores velint. Proinde sibi regnóque suo consuleret: neque florentes res suas, cum Iugurthæ perditis misceret.* Prudentis Ducis verba sunt, & vera nimis. Mouere bella etiam inualidi & ignauissimi possunt; deponere non possunt. initia in manu nostra sunt, finis ferè in hostili. stultum verò est florentes res suas deperditis aliorum miscere. vnâ namque plerumque ruinâ insepeliuntur fatuus auxiliator, & alieni indigus.

Potẽs exhortatio, qua à factorũ suorum magnitudine suos Dux inhortatur.

Militaris oratio Marij est, docta & elegans, dum ferrum loquitur & sudores: *Scio, Quirites, plerosque non iisdem artibus imperium à vobis petere, & postquam adepti sunt, gerere. primò industrios, supplices, modicos esse: deinde per ignauiam & superbiam ætatem agere. aliis, si deliquere, vetus nobilitas, maiorum fortia facta, cognatorum & affinium opes, multæ clientelæ, omnia hæc præsidio adsunt. Mihi spes omnes in memet sitæ: quas necesse est virtute & inno-*

centiæ

centiâ tutari.nam alia infirma sunt.ita verò ad hoc ætatis à pueritia fui,vt omnes labores & pericula cõsueta habeam.Illis difficile est in potestatibus temperare,qui per ambitionẽ sese probos simulauere. Mihi, qui omnem ætatem in optimis artibus egi, benefacere iam ex consuetudine in naturã vertitur. Quæ illi audire & legere solent, eorum partem vidi,alia egomet gessi. Quæ illi litteris,ea ego didici militãdo. Nunc vos existimate,facta an dicta pluris sint. Quòd si iure me despiciunt,faciant idẽ maioribus suis,quibus,vt mihi, ex virtute nobilitas cœpit. Inuident honori meo: ergo inuideant labori,innocentiæ,periculis etiam meis,quoniam per hæc illum cepi. Næ illi falsi sunt,qui diuersissimas res pariter expectãt,ignauiæ voluptatem, & præmia virtutis. Maiorũ gloria posteris quasi lumẽ est:neque bona,neque mala eorum,in occulto patitur. Nam me quidem ex animi mei sentẽtia,nulla lædere oratio potest.quippe vera,necesse est benè prædicet:falsam vita moresque mei superant. Non sunt cõposita verba mea.parui id facio.ipsa se virtus satis ostendit. Illis artificio opus est,vt turpia facta oratione tegãt. Cùm tute per mollitiem agas,exercitum supplicio cogere,id est dominum,non imperatorem esse. Maiores eorum omnia,quæ licebat,illis reliquere;diuitias,imagines,memoriam sui præclaram:virtutẽ non reliquere: neque poterant.ea sola neque datur dono,neque accipitur. Egomet in agmine atque in prælio cõsultor idẽ, & socius periculi vobiscum adero: méque vósque in omnibus rebus iuxtà geram. Plura dicerem, Quirites, si timidis virtutẽ verba adderent:nã strenuis abũdè dictum puto. Facta dictis potiora esse,omnium, & suo exemplo docet.illa spõdet:hæc aliis concedit.Solam dein nobilitatem verã factis metiendam,non maiorũ virtutibus, quas nemo moriẽs

 dare

dare potest.diuitiæ,imagines,memoria sui, dari possunt,& heredibus legari; virtus non potest. in animo cuiusque nasci hæc debet. à qua verè quisque magnus & nobilis haberi & dici debet; non ab alieno.

Securitatem in robore, periculum in fuga esse.

Suos Sylla hostibus circumfusos hortatur,vt animo, non numero se metiantur. *Sapè antea paucis strenuis aduersus multitudinem benè pugnatum: quantum sibi in eo prælio minùs pepercissent, tanto tutiores fore; nec quemquam decere, quem manus armauerit, ab inermibus pedibus auxilium petere, & in maximo metu nudum & cæcum corpus ad hostes vertere.* Securitas in robore & audacia; periculum in fuga. non est viri cæcum corpus ad hostes vertere: arma armis pulsare,& pectus dextera armatū hostili ferro obiicere,viri & militis est.nec quisquam tutior,quàm qui ferrum ferro propellit: intutissimus est,qui à pedibus auxiliū deposcit.ab armis mutuatur miles,eo minùs periclitaturus,quo fortiùs presserit hostem. Et nō sola semper militis salus in animo,& ferro? in fuga dedecus & mors est;decus & vita in armis.

Ex his nemo non videat,quid in duce oratio possit,quid ad animandos milites,terrendos,excitandos,componendos,recreandos,mouendos, timorē pellendum, spem erigendam,temeritatē reprimendā,ignauiam deponendam,seditionem sedandam,mœrorem detergendū, verecundiam prouocandā.Nil sanè tubæ & tympana,nil prædæ magnitudo,nil honorum & opum expectatio,nil ignominiæ depulsio,triumphi gloria, ad Ducis orationem.qua vna prodigiosas in desperatissimis rebus victorias secutas,Tacitus,Cæsar, Liuius,Curtius,Sallustius meminerunt.

Illa

Illa vim omnium maximè oratio habet, cùm generosa verba generosioribus ausis Dux ipse cõdecorat. magni Catonis in Lucano exemplũ est.

Nulla validiora incitamenta Ducis exemplo.

O, quibus vna salus placuit mea castra secutis
Indomita ceruice mori, componite menteis
Ad magnum virtutis opus, summósque labores.

Et præit ipse fortioribus factis:

—Dum primus arenas
Ingrediar, primósque gradus in puluere ponam,
Me calor athereus feriat, mihi plena veneno
Occurrat serpens, fatóque pericula vestra
Pratentate meo. sitiat, quicumque bibentem
Viderit, aut vmbras nemorum quicunque petẽtem,
Æstuet; aut equitem peditum pracedere turmas,
Deficiat, si quo fuerit discrimine notum
Dux an miles eam. serpens, sitis, ardor, arena
Dulcia virtuti: gaudet patientia duris.
Latius est quoties magno sibi constat honestum.

Magni hæc Ducis magna verba sunt: videamus facta.

Vtque calor soluit, quem torserat aëra ventus
Incensúsque dies, manant sudoribus artus,
Arent ora siti. conspecta est parua malignâ
Vnda procul venâ: quam vix è puluere miles
Corripiens, patulum galea confudit in orbem,
Porrexítque Duci. squallebant puluere fauces
Cunctorũ: minimúmque tenens Dux ipse liquoris
Inuidiosus erat, Mene, inquit, degener vnum
Miles in hac turba vacuum virtute putasti?
Vsque adeò mollis, primísque caloribus impar
Sum visus? Quanto pœnâ tu dignior istâ,
Qui populo sitiente bibas? sic concitus irâ
Excussit galeam, suffecítque omnibus vnda.

Dignissimum magno Catone factum, persimile

huic Magni Alexandri est, de quo illud Curtij: *Poculo pleno, sicut oblatum est, reddito: Nec solus, inquit, bibere sustineo, nec tam exiguum diuidere omnibus possum.* Et premebatur extremâ siti Rex. sed cùm eâdem premeretur exercitus, delegit cũ omnibus pati, omnésque exẽplo suo animare. addit: *At ille thoracem indutus, nec aut cibo refectus aut potu, quà veniebat exercitus, cõstitit, nec antè ad curandum corpus recessit, quàm præterierant qui Regẽ sequebantur.* Illud etiam magnum. cùm exercitus frigore propè concretus inerraret siluis, lassatáque passim miles humi corpora prosterneret; *Rex vnus tanti mali patiens, circuire milites, contrahere dispersos, alleuare prostratos.* addit: *Fortè Macedo gregarius miles, séque & arma sustentans, tandẽ in castra peruenerat. Quo viso Rex, quanquam ipse tunc maximè admoto igne refouebat artus, ex sella sua exsiluit, torpentémque militem, & vix compotem mentis, demptis armis, in sua sede iussit considere. Ille diu nec vbi requiesceret, nec à quo esset exceptus agnouit. tandẽ, recepto calore, vt regiam sedem Regémque vidit, territus surgit. Quem intuens Alexander, Ecquid intelligis, miles, inquit, quãto meliore sorte, quàm Persæ sub Rege viuatis. illos in sella Regis consedisse capitale foret, tibi saluti fuit.* Non absimile habes à Suetonio in Cæsare. *C. Oppio comitanti se per siluestre iter, correptóque subita valetudine, & diuersorio, quod vnũ erat, cessit, ac ipse humi ac sub dio cubuit.* Eadem propè habes in Dauide. de quo Scri-
2. Reg. 25. ptura: *Irruperunt tres fortes castra Philistinorũ, & hauserunt aquã de cisterna Bethlehem, quæ erat iuxta portam, & attulerunt ad Dauid: at ille noluit bibere, sed libauit eam Domino, dicens: Propitius sit mihi Dominus, ne faciam hoc: num sanguinem hominum*
istorum,

istorum, qui profecti sunt, & animarum periculum bibam? Sitiebat Rex, sanguine suorum emptam aquam, ne reliquis mollior videretur, bibere noluit.

Animando proinde militi non tantùm oratio, sed & res, & industria Ducis valuere. Ita Tullus Hostilius perculsos suorum animos ob Metij secessum, dum iussu suo secessisse denuntiat, reparauit. & Scipio negata à Syphace auxilia cùm edixisset promissa, animos addidit. Barbarum in Sertorio, qui denuntiantem Herculei mortem occidit, ne cædis illius fama suos exanimaret. Hannibal verò, cùm in Italiam transmitteret, tria militum auxiliatorum millia iussu suo retrò abiisse, quæ iniussu abierant, affirmauit. Lucullus cùm Macedonicum equitatum propensiorem in hostem sensisset, ad arma vocauit, in officio tenuit. Scipio dum in Africam exscendens cadit, omen vertit in bonum: *Benè, ait, est, oppressi Africam.* Factum idem à Cæsare. Non absimile T. Sempronij Gracchi, cùm in Picenos ducenti intremuisset terra, perculsos suorum animos excitauit: *Optimè*, inquit, *cùm hostilis terra timorem suum testetur.*

CAPVT XXVI.

Quæ ratio tenenda in legationibus constituto?

ARDVA res legatio est, multorúmque calamis, nec infeliciter, nec negligenter pertractata. plus tamen hæc à rebus, quàm à docta manu, prudentiæ & eruditionis trahet. non negli-

genda interim mihi, ne quid intactum, néve inausum quid transisse videar. raptim tamen in hoc mari magno littora tangenda, & eminus prospectanda ostentasse satis erit. nam vt omnia & singula cymbâ hac legam, temerarius audiam. Vt verò propiùs rem aperiam, quæ Legato committuntur, scripto ferè traduntur: eóque nunc arcano, nunc publico; plurimáque non rarò verbo tantùm. Sic Romani Legatis imperauerunt verbo, vt Achæorum corpus dissoluerent, singuláſque vrbes proprij iuris facerent. concisa hoc consilio Achæorum potentia, dum singulæ vrbes pro libertate sua depugnãt, & pro beneficio habent nulli subesse, parere nemini. Antiochus etiam per Aristonem Legatum ad priuatos amicos Carthaginem misit, per quos populariũ animos ad se traheret: Heraclidi etiam Legato imperauit, vt Scipionis animum magnificis promissis tentaret. Cùm verò occulta hæc mandata vsitatissima magnis Regibus sint, tum tyrannis non rarò frequentata. Discimus hoc à Tarquinio, & à Seuero Imp. in Albino. potentiam non tulit. virtuti inuidebat: sustulit; & se metu & inuidiâ liberauit. Eadem habes in Capitolino, & Herodiano. Illud nouũ. cùm bella Princeps meditaretur, nec tutum illi in aperta arma erũpere, nisi æmuli Principis Duce sublato: sustulit per Legatum. per quem timere primò docuit, inde potentiam in inuidiam vocauit, litteras etiam Ducis manum mentientes, quæ proditionem aperirẽt, tradidit: inde vincula, & mors. quo sublato, ad aperta descendit arma, certus de victoria, hoste sublato. A Romanis etiã in hoc genere peccatum, cùm per Legatũ, inter Africanas latebras

bras Hannibali insidias struunt, mortem parant. Et secreta hæc ferè imperia, proba illa an improba sint, verbis, non litteris committuntur, ne qua fortuna diuulget, quæ occulta esse decebat.

Quid? quòd mittentis interdum fidei res tota committatur. factum non semel in libertate Romana, sub Imperatoribus, maximè Orientis. ita Claudio Marcello Consule, *senatus decem viros è primoribus legit, & in Graciam misit, vt de communi sententia cum Tito res Gracia componerent*, teste Polybio; cùm populus Q. Flaminij voluntatem secutus, pacificationem cum Philippo firmam & ratam esse iussisset. & Antiocho superato, *decem Legatos decreuerunt, quorum arbitrio permissa rerum particularium administratio*, audito Rege Eumene, & Rhodiorum Legatis. Magnam verò facultatem post bella & victorias concedi Legatis solere testis Cicero: *Neque enim licet aliter; neque permissum nobis ab hoc ordine, vt bellis confectis decem Legatis permitti solet; more maiorum.* confirmat suprà Polybius: *Senatus decē viros è primoribus legit, & in Graciam misit, vt de communi sententia res Gracia componerent.* & alibi: *Patres decem Legatos decreuerunt, ac cum mādatis miserunt, vt bello finem imponerent, & Prusiam pro iniuriis bello illatis pœnas Attalo pendere cogerent.* Magna omninò horum potestas, & sacrosancta decreta, & ferè sine limitatione potestas. qualis etiā fuit illa, quam Phaneæ & Damocli Achæorum Legatis concessam legimus. illa etiā, quam quinque Legatis datam narrat Polybius, quibus commissum, vt Ptolemæum iuniorem Cypro restituerent, regno nimirum Regem. & illa, quam idem

Legatio tota Legatorū aliquando fidei committitur.

Philip. 12.

idem auctor. à Carthaginensibus Legatis suis concessam refert; qui Romanorum arbitrio Carthaginensium omnia permiserunt, cùm viderent spem nullam superesse aliam. prudenter. nam & libertati redditi, & bonorum possessioni.

Legatio duplex: temporaria una, altera perpetua.

Est verò legatio omnis temporaria, aut perpetua. illa mandatis expletis finitur; hæc rebus ferè, non personis perpetuatur. ita Pontifici Regum adhærent Legati, Regibus Pontificij. Perpetuare verò in legatione, maximè celebri, Legatum non probo, ne ex Legato Princeps oriatur, cùm prouincialium sibi affectum varia arte parauerit. ita namque crescéte potentia, & amore imperandi, crescit animus, & audere incipimus, quod breui legatione ne sperare, ac ne cogitare quidem ausi fuissemus. Quòd si familiariùs externo Principi Legatus assuescat, periculum ne cum cælo & consuetudine affectum transferat, patriæque ac Principis sui obliuiscatur, immemor præteritorum, præsentium amator.

Legatorū definitio.

Legatos autem ab euentu variè definiūt. Alij muneris publici ministros, pacis ac belli curatores, auctores, administros, mutuorum consiliorum factorúmque speculatores; alij aliis nominibus decorarunt. Quos varios fuisse reperio. Minores. hinc illud Menandri: *Sophia Imperatrix Legatum misit ad Cosroëm Persarum, inducias promittentem, quas tantisper fecit, dum ab Imperatrice maximus Legatus mitteretur.* Missus exinde Traianus Legatus maximus, cuius operâ triennales induciæ concessæ. Sed & post maximos, quorum ampla potestas, minores submitti solitos, testis Menander: *Tiberius Theodosium Legatum ad Regem Persarum mittit, quòd Traianum maximum*

maximum Romanorum Legatum summo honore affecisset. ab antiquo enim in more apud vtrosque Principes positum est, post magnos Legatos mittere alios minores, quibus non is cultus, qui magnis Legatis exhibetur, praestatur.

Augeri etiam dignitatibus solitos Legatos, quò augustior legatio esset, Malchus tradit. ita Zeno Adamantium, quem Legatum mittebat, Consulari dignitate auxit; & Menandro teste, *Tiberius Zachariam regium medicum, Exconsulis dignitate decoratum, ad legationem obeundam misit.* Eundem postea Ioanni & Petro Consularibus, Persicæ legationi coniunxit, quibus Menandro teste, *maximorum Legatorum potestatem dedit.* Similem potestatem Cosroës Mebodi, plenam nimirùm facultatem pacis conficiendæ, dedit. Romæ sanè in veteri libertate non nisi Consulares missi. itum deinde ad minores labente libertate. Caduceatores etiam ante Legatos mitti solitos è Polybio habemus: *Caduceator Musæus ab Antiocho missus dixit velle Antiochum Legatos mittere de summa re acturos. postulabat commeatum dari venturis. Re impetrata reuertitur caduceator. paucis deinde diebus venêre Legati à Rege Antiocho.* *Legati dignitatibus augendi.*

Variè verò Legatos reperio solitos designari. Sorte; suffragiis, iisque nunc occultis, nunc apertis. De primo genere elegans apud Tacitum, inter Priscum & Marcellum concertatio. Eleganter, & verè Priscus: *Sorte, & vrna mores non discerni. suffragia & existimationem senatus reperta, vt in cuiusque vitam famámque penetraret.* Marcellus contrà niti: *Secundum vetera exempla, quæ sortem legationibus posuissent, ne ambitioni aut inimicitiæ* *Vario modo Legati designari soliti.* Hist. lib. 4.

micitiæ locus esset. & auctore Tacito, *vicit pars, quæ sortiri Legatos malebat, etiam mediis Patrum annitentibus retinere morem.& splẽdidissimus quisque eôdem inclinabat, metu inuidiæ si ipsi eligerétur.*

Lib. 59. Confirmat hunc morẽ Dio: *Legatos his de rebus, alios quidem sorte, Claudium verò suffragiis electum miserunt.* & Cicero: *Senatus decreuit, vt Consules Gallias sortirentur, delectus haberetur, legati cum auctoritate mitterentur, qui adirent Galliæ ciuitates. atque hoc loco non queo præterire, quòd, cùm de Consularibus mea prima sors exisset, vna voce senatus frequens retinendum me in vrbe censuit. hoc idem post me Pompeio accidit: vt nos duo quasi pignora Reipubl. retineri videremur.* Mihi suffragia placent, aut Principis delectus. Quis enim militiæ Ducẽ prudens sortiatur? quis Senatorem, Consulem, Prætorem? quis athletam, cursorem, oratorem, & caussæ suæ patronum? Sors sanè probos improbósque, doctósque iuxtà ac indoctos, prudẽtes ac fatuos, prouidos & temerarios, peritos ac imperitos, fortes ac imbecilles muneribus ac honoribus dignatur. electio ex virtute munera partitur. Scio hanc errare posse. at sors fortuitò tantùm bona est; electio fortuitò mala. ac, vbi electionis error vnus est, sortis mille sunt.

Variæ mittẽdi Legatos caussæ. Pro solatio in morte carorum.

Variæ deinde mittendorum caussæ sunt. Dauid Ammonitarum Regem per Legatos in patris morte solatur. faciunt idem Athenienses in Cleopatra Philippi filia, mortuo Alexandro Molossorum Rege. Cosroës Isdigunnam ad Iustinianum misit, per quem de Imperatoris valetudine certior fieret, donis etiam eumdem conciliaret.& cùm ingentia tulisset, retulit maiora.

Ad accipiẽda consilia.

Ad accipienda etiam consilia missi Legati.

Ad

Ad diuertendum etiam hostē, belláque auertenda. ita Anatolius & Nomius Theodosij Legati, barbaros efferatósque Attali animos munerum magnitudine pacarunt. ***Ad diuertēdum hostem.***

Ad hostilia deinde arma mutuò prouocanda. ita Zeno Imperator Theudericum in Balamerum excitat, vt, cùm Gothico ferro Gothi cecidissent, spectator ipse hostilis sanguinis sederet, sat virium in vnum habiturus, qui in vtrosque non haberet. Eadē ratione vsus in Abaros. Subdit Menander: *Sic enim prudenter sentiebat, siue Abari vincerent, siue vincerentur; in vtramque partem, vt res cecidisset, ea quæ euenirent, suo cōmodo cessura.* Atque hinc gentis illius Legatis, Menādro teste, *catenas dedit auro variegatas, lectos, sericas vestes, & alia quàm plurima, quibus leniret & demulceret animos superbia & insolentia plenos.* Eadem video in Tiberio Orientis Imperatore, qui auro Longobardos conatus est in mutuum prouocare ferrum, Francos etiam & Longobardos. nec falsus est spe suâ, cùm Longobardorū plerique munerum magnitudine allecti ad Romanos transierunt. Eadem etiam in Mauricio Imperatorij exercitus ductore, cùm Biganum Persarum Ducem ingentibus pollicitationibus ad partes suas traducere conatur. Feliciter etiam Theodosius Acatziros Scythicam gentem contra Attalum ad se traduxit. & Iustinus per Zemarchum Legatum Disabulum Turcarum Ducem in Persas impulit. & Iustinianus Galdiahum Ontigororum Ducem in Zobellum; Hunnos nimirùm in Hunnos impellens, quò illorum potentiam frangeret, suam firmaret. Tiberius etiam Baianum Abarorum Ducem in Sclauinos Græciam ***Ad hostilia arma mutuò prouocanda.***

ciam deuastantes per Ioannem Legatum suum impulit, barbaros in barbarum, vt, dum ferocissimarum gentium vires mutuo ferro exscinderet, Imperium metu liberaret.

Ad armorũ inducias. Ad armorum etiam inducias Legati missi. Sic anni vnius induciæ Papirio Dictatore Samnitibus datæ. impetrauit etiam illas per Zachariam à Persarum Rege Cosroë Sophia Imperatrix. Menandri verba sunt: *Imperatrix Sophia Iustini, Legatum misit ad Cosroëm Persarum Regem ex medicis Imperatoris. is vbi ad Persas accessit, quadraginta quinque aureorum millia dedit, & inducias annuas per Orientem fecit, tantisper dum ab Imperatrice maximus Legatus mitteretur.* Missus deinde Traianus, qui eas in triennium extendit. Ardeatibus autem in quindecim annos inducias concessas, auctor Dionysius est. in quinquagesimum etiam annum prorogatas sub Iustiniano Petro Legato Menander tradit. Et sub eodem Imperatore inducias cum Persa sancitas, quæ paci præluderent, eodem auctore reperio. Quid? quòd Blemmiis & Nabadibus centum annorum inducias à Maximino concessas Priscus Rhetor narret.

Ad denuntianda bella. Flor. lib. 2. c. 6. Bella verò per Legatos denuntiari solita, omnium gentium vernaculis Historiis docemur. Est in hoc genere illustre illud Fabij ad Carthaginenses: *In hoc ego sinu bellum offero & pacem. Vtrũ eligitis, vtrum placet sumite. Cùmque succlamatum esset, vtrum vellet daret; Bellum igitur, inquit, accipite. & excusso in media curia togæ gremio, non sine horrore, quasi pleno sinu bellum ferret, effudit.*

Ad pacẽ cõponendam. Pacem etiam per Legatos componi constat. Ita Antiocho per Legatos supplici, pacem atque

partem

partem regni pop. Rom. dedit, eo lubentiùs, quòd tam facilè cessisset. Et Philippo Macedoni bis victo, bis fugato, bis castris exuto, & ad tumulos Cynocephalos oppresso, pacem per Legatos petenti, Consul dedit, regnúmque concessit. Pompeius quoque, per Legatos primò, inde per se supplicem Tigranem, regnare iussit, pacem victo fugatóque largitus. Decebalus Dacorum Rex à Traiano, Quadi à Marco, Wandali ab Aureliano, Narseus Persa à Galerio per Legatos pacem deposcunt, & impetrasse Petrus Patricius narrat. Ipsos etiam non rarò Reges per se supplices legimus; Iugurtham ad Cassium, Deiotarum ad Ciceronem, Herodem ad Cæsarem, Tiridatem ad Corbulonem, aliósque ad alios venisse. Sed & vetus dictum: *Omnia experiri prius quàm armis sapientem decet.* Vlysses & Menelaus ab Agamemnone Troiam missi, Fabius Carthaginem, Popilius ad Antiochum, ad Achęos Africanus iunior, Flaminius in Liguriam; ad Prusiam, ad Persem, ad Philippum, ad Syphacem, ad Tigranem, ad Bocchum; in Illyricum, in Græciam, in Asiam, Cyprum, Tarentum; ad Etruscos, Fidenates, Sabinos, Faliscos, varij missi, alij ad alios. Ita per Legatos tentare ferè pacem Romanum fuit, vt sanctiùs inde ad bella, tanquam iusta, prosilirent. Romani deinde Imperatores veteris Romæ morem secuti, pacificatorios Legatos miserunt. Aurelius, Theodosius, Marcianus, Leo, Zeno, Iustinianus, Iustinus, Tiberius, Mauricius, Heraclius, ad Attilam, Gensericum, Parthos, Persas, Wandalos, Gothos, Longobardos, Turcas, Abaros, Sclauinos, Hunnorum Duces, Alanos, Medos, Saracenos, Bulgaros, aliósq;

Asiæ, Africæ, Europæ populos. quasi nefas esset ad arma decurrere, nisi aut vltrò antè impeterentur, aut Legatos misissent. nam, licèt gloriosum sit mori pro patria, pro Rege, dementiæ tamen quoddam genus est, nolle pace frui, nisi per sanguinem & cædes, pérque viduatas habitatoribus prouincias, per incendia, & stantium ciuitatum ruinas. Et quid sæuissimus quisque per ferrum quærit, si non pacem? nam quis adeò barbarus est, vt in sanguinem eat propter ipsum? Pacem ergo si sine ferro consequi possumus, cur in cædes dexteram armamus intentatâ priùs pace? Aut honestius iucundiúsque est per vulnera & mortes optata pace frui, quàm integro corpore viribúsque? Nunquam sapiēs ferro vindicauit, quod sine illo potuit. Extremum remediorum ferrum est. nemo medicorum ad hoc decurrit, nisi reliquis mitioribus tentatis in salutem. ita non nisi in desperatis morbis, qui mali magnitudine clementiora remedia respuunt, itur ad ferrum. Imitatur medicos Princeps. vltimum ipsi remediorum, ferrum est. & potior illi semper cum Scipione & Fabio cura integritatis suorum, quàm hostilis sanguinis, vnus nimirum ciuis carior bono Principi, mille hostibus esse debet.

Pacis verò fœdera vario, pro gentium varietate, ritu celebrata. per fæciales Romani, Albani, Carthaginenses: Siculi ferè per tibicinem. sunt qui porco, ariete, tauro immolatis fœdera inire soliti: agno verò candido alij, alij pullo: alij datis mutuò lanceis: mutuo Medij & Lydij sanguine gustato: mero, sanguine mutuo permisto, Scythæ; imitatus Catilina: inter frequentes epu-
las

las poculáque vxoribus liberísque præsentibus Persæ, Germani, Thraces, Ægyptij: pane gladio diuiso libatóque Macedones: Ætoli & Parthi ante altaria, tanquam Diis testibus, libatis primùm sacris.

Ad controuersias cōponendas. Ad controuersias autem inter Reges populósque natas componendas Legati missi. Decem à Romanis ad res Asiæ Antiocho victo componendas delecti. in Africam Africanus, Cethegus, Rufus, ad Massinissam & Carthaginenses conciliandos destinati.

Ad gratulādum. Ad gratulandum de imperio Legati mitti soliti. Gratulatus Hiram Rex Tyri Salomoni de regno: Zenoni restitutum Imperium per nuntios gratulatum esse nepotem, auctor est Malchus.

Beneuolentiæ caussa. Ad beneuolentiam etiam animúmque beneficiis parem testandum, adeóque & ad gratulandum missi Legati. Ita ex vniuersa Græcia ad laudandum L. Flaccum omnium consensu delecti. Post euersum Perseum vndique Legati missi gratulabundi ob rem feliciter gestam. comiter excepti omnes. Carthaginenses etiam post victoriam de Samnitibus relatam gratulabundos Romam Legatos miserunt: addiderunt donum, auream coronam. Hernici denique Legati de concordia patrum & plebis gratulationem coronâ decorarunt.

Ad auxilia poscenda. Ad auxilia poscenda, danda accipiendáq; consilia, subsidiáque æraria, ad accusandum, deprecandum, profugósque deposcendos legati mitti consueuerunt. Factum postremum à Cosroë Persarum, & à Chagano Abarorum Duce. Ad res etiam reposcendas, captiuósque. Ita ab Abaris

Legatus missus qui rapta ablatáq; repeteret, redditáque Iustini Imperatoris iussu sunt. Ad res repetendas missi Roma Legati ad Persen Philippi Macedonis filium. Heraclium deniq; exercitus sui Ducẽ Zeno à Gothis reddi imperauit.

Ad amicitiã renouandã. Ad renouandam amicitiam, actionémq; gratiarum Legati missi. Ita Ptolemæus Ægyptius Numenium mittit, gratias pro beneficiis acturũ. Ariarathes verò Cappadociæ Rex Legatos Romam destinat ad societatem amicitiámque renouandam, quæ illi cum populo Romano intercedebat. laudatáque omnium ore legatio. Factum idem à Ionatha Iudæorum Principe, cùm ante illum Iudas Eupolemum & Iasonem misisset, ad amicitiam & societatem cum Romanis statuendam.

Ad hostiles conatus perquirendos. Ad hostiles etiam conatus perquirendos. Ita C. Sulpitium & Sergium missos, vt de Antiochi & Eumenis consiliis inquirerent, num quæ bello necessaria pararent, armáque & commeatum expedirent, Polybius auctor est. Tiberium etiam Gracchum, Liuium, Lentulum, & Glauciam, vt Demetrij molitiones obseruarent.

Ad commeatum & liberum transitũ petendum. Ad commeatum, & liberum exercitui transitum petendum legationes habitæ. Romanos à Ptolemæo Ægypti Rege frumentarium subsidiũ petiuisse, Polybius narrat. à Sehon Amorrhæorum Rege transitum Israël frustra per Legatos petiit: ferro inuenit.

Ad munera deuehenda. In muneribus deuehendis Legatorũ vsus fuit. Plurimas apud Nicæam Bithyniæ ad Valentinianum legationes missas, quæ aureas coronas deferebant, Petrus Patricius scribit. Simonem etiam Iudæorum Ducem aureâ Demetrio Regi coronam

coronam misisse Machabæorum libri tradunt. addunt: *Misit Numenium Romam habentem clypeum aureum pondo mnarum mille, ad statuendam cum eis societatem.*

Ad locupletandos Legatos Regum amicos. Ad locupletandos aliquando Legatos, Legati missi. audiamus Priscum Rhetorem. *Attalus Legatos ad Romanos Orientales mittit, qui transfugas repeterent. ac illos Romani perquam humaniter exceperunt, & plurimis donis ornatos dimiserũt.* Alios exinde misit tertiò ac quartò. *nouas subinde caussas fingebat, & varias occasiones Legatorum mittendorum excogitabat, & ad suos necessarios, quos liberaliter complecti volebat, eas legationes deferebat.*

In pœnã Legati missi. Missi denique in remotas legationes, in pœnam magis quàm in præmium. Accidit viris magnis. quorum aut potentiam Respublica non ferebat, aut æmuli: abesse proinde placuit, ne metus à propinquo exsurgeret. ita Scipio Nasica in Asiam missus, Lentulus in Siciliam, Cato in Cyprum, Otto Siluius in Lusitaniam, Germanicus à Tiberio in Orientem: Aristides, & Cimon etiam exulare iussi.

Varius Legatorũ numerus. De numero verò Legatorum nihil certi affirmem. Video Romanos, quoties Reges appellandi, vnum ferè Legatum misisse; ad Massanissam, ad Ptolemæum vnum. Ad repetendas res sæpè feciales quatuor, bellúmque indicendum. factum Fidenatibus. quãquam certi nihil nec moribus receptum, nec legibus cautum. Nunc multi, exinde pauci, vnus pluréſuę pro rerum varietate, & ad quos mittuntur dignitate, Legati designati. tres in Auentinum, tres ad Gallos, duo Saguntum ad Hannibalem, quinque Carthaginẽ,

decem Antiocho deuicto in Græciam, tres ad res sub Philippo cognoscendas, viginti ad Maximum occiso Maximino, Senatores omnes; cæso verò Iuliano centum ad Seuerum. Paria his in omni gente reperies. Ætoli Romam Legatos mittunt quinque, Achæi tres, Antiochus tres, tres Rhodij, Ptolemæus duos, decem Saguntini gratulatum Senatui, Carthaginenses victi decem, inde triginta omnes miseranda specie. Artaxerxes Persarum ad Alexandrum Romanum quadringentos, omnes corporum proceritate & ornatu insignes; vt meritò dubitauerint spectatores, corpora ornatum vestibus, an vestes corporibus darent. ita mutuò in his forma & vestis lenocinabantur, mutuóque splendore decus addebant & admirationem. Isdigunnas Cosrois ad Iustinianum Legatus quingentos secum comites traxit. Ad Magnum Alexandrū, nunc vnum, nunc triginta, nunc quadraginta missos reperio. Hungari ad Fredericum III. Legatos tres, quibus comites in terrorem & fastum, addiderunt equitum tria millia; sat multos ad exercitum, non tantùm ad legationem.

Belli Ducibus Legati olim adiūcti.

Belli etiam Ducibus, Consulibus, Proconsulibus Legati olim adiuncti, periculorum & consiliorum socij. C. Cæsari decem Senatus attribuit, Pompeio piratico bello quinque & viginti, Q. Fuluio Consuli tres: aliis alios, pauciores, plures.

Vnus legationi præficiendus, licet plures mittātur.

Et quamuis vniuersim sæpiùs plures reperiam Legatos missos, ne vnius prudentiæ vniuersa Reip. fortuna incumberet, periculo maximo; vnum tamen putarem legationis principem statuendum, ne, si ex æquo munere illo fungantur,

mutuis

mutuis dissidiis Remp. perdant. Euenit Achæis, cùm Romanæ legationis principes Diaphanem & Lycortam pari auctoritate fecissent. Euenit idem in pari imperio Romanis; cùm enim Q. Cæpio,& C.Manlius priuatis dissentirent odiis, exercitum prouinciámque inter se partiti, cæsi à Cimbris,binis exuti castris sunt.ingens omninò clades,vt sanguine natare Romano Cimbri possent,octoginta militum millibus,lixarúmque ac calonum quadraginta millibus cæsis. neque tamen illi tam Cimbrorum armis, quàm mutuis odiis perierunt. nemo iunctos vicisset. odium disiunxit:victi sunt,& secum Rempubl.in extremum discrimen traxerunt.Non quòd Legati illi, sed Consules. verùm è priuatis Consulum odiis, Legatorum odia, damnáque ex his nascitura,pensari possunt.Quòd si quæ ante Legationem dissensio,M.Æmilij Lepidi, & Fuluij Flacci Censorum exemplo,ponatur; cùm indignum arbitrarétur priuatis odiis dissentire,qui publicè summa iuncti potestate forent:Liuij etiam Salinatoris & Neronis; Africani & Tib. Gracchi; Pompeij,Crassi & Bibuli; Ciceronis,Gabinij & Vatinij; P.Pulcri & Lentuli;Caninij & C.Antonij; Aristidis & Themistoclis. Quamquàm de numero hoc dixero, vnum ferè sæculo nostro mitti,& in statariis ac longi temporis vnum tantùm. in reliquis comites aliquando adiunguntur legationis principi, siue legationes illæ sacræ, siue profanæ fuerint, belli, pacis, auxiliorum, explorandarum rerum, consiliorúmque, gratulationúmque cuiuscunque generis. Quòd si plures mittantur, nefas sit sociis inconsultis aliquid aggredi, aut litteras ad eum dare

à quo missi erant, re cum sociis non communicatâ; nisi aliud regni salus exigat,& periculum regno à sociis sit.

I. *Prima Legati virtus, fides.* Transeo ad Legatorum virtutes. in quibus, paucis multa cõplectar. Ac Primò fidem in Legato requiro, antè notam domino, non in legatione noscendam. neque in re tanta,à qua regna dependent & prouinciæ, prima fidei rudimenta ponenda. Quis tironi,& bellorũ inexperto exercitum,quis Oceani fluctuúmque ignaro nauem, quis valetudinem curationum nescio, quis in quacunque arte,artis imperito,se suáque prudẽs commisit? Peritissimos sapiens deligit, quibus res suas credat. neque prima experimenta sumit à maximis;sumit à paruis,in quibus peccasse non magnum. quæ reparari delicta possunt, rudibus credi possunt:non reparanda non nisi experientissimis,& quos antè per læuigata & aspera, per mollia & dura, per trita & lubrica, per plana & pendula, & minitabunda præcipitia fortuna virtúsque sua deduxit. Quem ergo Princeps ad magna destinat, minoribus antè functionibus exerceat, vt fidere in magnis possit. cuius enim antè non semel fidem in minoribus stetisse senserit infractam,inconcussam sperare in maioribus eandem poterit. fere enim fidem in magnis seruabit,qui in paruis tenuit. Domino in his ac Reip. studuit, non sibi; res suas illius postposuit,ac vbi certamen natum, fortunas præposuit domini;nec pręmiorum spe,aut priuatę vtilitatis cõmodíque,à debita domino fide deflexit;stabit in magnis,eo certiùs,quo rei magnitudo plus periculorum ac dedecoris secum trahit. Vt verò fidem suorum Princeps augeat,fiduciam ostẽdat.

vna

vna enim aliam fiduciam protrudit, vt diffidẽtia vna procudit aliam. ac licèt non extra omnem metum Princeps sit, plus tamen fiduciæ ostendet: cuius solius ostentatio fidos non semel ex infidis dedit. Inuigilandum tamen hîc Principi, & primò præscribenda omnia etiam minora: inde fide suorum exploratâ, maiora paullatim committẽda. sic enim minorum successu discet, quantum in maximis credere possit & debeat.

II. *Prudentia Legati.* Atque hinc etiam in prudentiæ ac industriæ suorum cognitionem veniet Princeps. Quam nunquam consequetur, quamdiu ex præscripto, tanquam è prætoria tabella, commissas sibi res, puerorum aut præconis more, recitabunt. prudentiam, concreditæ res Legatorum libertati, ostendunt. in minoribus tamen, vti & fides, hæc pertentanda. in quibus qui documenta dedit certa, sperari potest in maioribus daturus. Quid? quòd tunc demum conatum omnem depromunt, dum prudentiæ suæ plurima relinqui vident. prudentiæ enim nomen ambiunt omnes: opinionem consequuntur aliqui, rem perpauci. Quales ferè esse debent, quibus liberis mandatis magna, aut summa rei committitur. quod plerumque remotioribus legationibus fieri solet, in subitis, in incogitatis, in magnis, à quibus non rarò regnorum salus pendet. Factum à Tiberio, cùm Drusum ad componendas legiones mitteret; ab aliis non rarò.

III. *Rerum experientia Legato necessaria.* Hos rarò in prima adolescẽtia reperias: quare ad hæc similiáque senes magis deligendi, quos longa rerum experientia, fortuitíque ac destinati casus docuerũt. certiùs enim experientia, quàm multa lectio aut ratio docet: propositúmque

ſibi finem certiùs tenent, quos ſine ratione frequens experientia, quàm quos ſine illa ratio ducit. vt verum ſit illud Sapientis: *Quàm ſpecioſa veteranis ſapientia, & glorioſis intellectus & conſilium! corona ſenum multa peritia, & gloria illorum timor Dei.* & alibi: *In antiquis eſt ſapientia, & in multo tempore prudẽtia.* Hinc imperio ſenes aptiores, laboribus iuuenes. in his robur, prudentia in illis eſt; & cùm audacia iuuenum ſit, conſtantia ſenum eſt. acumina lubens largiòr adoleſcentiæ, iudicij maturitatem ſenibus. Nec tamen iuuenes omnes excludi à legationibus velim, quemadmodum nec à ducendo exercitu. Nemo ignorare Africanum poteſt. ætas illi quanta in Hiſpania? quanta in Africa? quanta Magno Alexandro? quanta Pompeio eunti in Mithridatem & Tigranem? Verùm è millibus vnum fors Africanum dabis. hunc talem & bellis & legationibus præficio: quem non anni, ſed iudicij altitudo ſenibus pariauit. quare iudicio magis, quàm ætate ſenem volo. quamquam ſæculum vnum, vix vnũ alterúmve iuuenem-ſenem dabit. vbi dederit, & bellis & legationibus præfice.

Eccli. 25. Iob. 12.

IV. *Secretorum arctiſſimus cuſtos.*

Commiſſorum ſibi arctiſſimum cuſtodem Legatum volo. leuiſſimi enim animi eſt celare conſilia nõ poſſe. & quid illi committi tutò poteſt, cui tacere graue eſt, quod facillimum natura eſſe voluit? Audi Sapientem: *Ei, qui reuelat myſteria, & ambulat fraudulenter, & dilatat labia ſua, ne commiſcearis.* Hæc in priuatis, ac familiari cõſuetudine; quid diceret in publicis legationibus, à quibus non vnius ſalus, ſed omnium pendet? quàm fortiter deterreret, ne talibus publica ſalus committeretur? Audi eundem monentem:

Prou. 20.

Attende

Attende ne fortè labaris in lingua, & cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, & sit casus tuus insanabilis in mortem. Credas Legato dictũ, cuius linguæ lapsus in interitum ipsi & regno est. Sanè cùm legationis salus ferè à silendis pendeat, & à secretorum firma custodia, prima propè virtus Legati est, premere silenda posse. quid sperari potest, adeóque quid non timeri ab eo, qui virũ linguâ exuit, mulierem induit? cúmque à consiliorum præmeditatarúmque rerum cognitione euentus plerumque rerum pendeant, quò occurri, præcaueri, euerti consilia possint, nemo non videt, quantum in silentio momentum sit. ferè enim hostilia sciuisse consilia, vicisse est. vt plus longè roboris in hac scientia, quàm in armis statuam. Quo fit, vt prudentissimi Regum nullis in hostilis consilij exploratione sumptibus pepercerint. neque, si quid iudico, in re alia vtiliùs regia expenduntur æraria, vt etiam profundi in hac re velim. parcant in aliis Reges, hîc prodigant. ab hac enim profusione regnis regibúsque sua salus & ærario stabit. Et verò exiguo non rarò milite occurri, quæ præsciuntur, malis potest, ac sæpè nullo: nam & aliò auerti mala possunt, & nouus aliquis hostis parari; & non magno molimine turbæ, hosti propinquiores, nobis remotiores excitari, & solo etiã noui motus terrore, hostilia in aliud flecti consilia. Vsi feliciter hac arte Imperatores, Aurelianus, Theodosius, Iustinianus, Iustinus, Zeno, Tiberius, Mauricius, aliíque, cũ Hũnis, Gothis, Turcis, Scythis, Persis, Saracenis, Abaris, Wandalis, Parthis, Sclauinis, Carpis, Quadis, Dacis. Plura qui volet, ex Prisco Rhetore, Malcho Philadelphiẽsi, Menãdro, Petro Patricio, Eccli. 28.

Patricio, Eunapio Sardiano, Dexippo Atheniẽsi intelliget. Ita plus semper hostilium consiliorum cognitio, quàm arma potuerunt. Centum ergo clauibus concredita sibi recondet Legatus, & antè vitam quàm commissa profundet, Pompeium imitatus. de quo illud Valerij: *Qui dum legationis officio fungeretur, à Gentio Rege interceptus, cùm Senatus consilia prodere iuberetur, ardenti lucernæ admotum digitum cremandum præbuit. Eáque patientia Regi simul & desperationem tormentis quidquam ex se cognoscendi excussit, & expetendæ populi Romani amicitiæ magnam cupiditatem ingenerauit.* Magnum omninò virum, & Magni nomine dignissimum. Spectator stetit stillantis in foculo digiti; stetisset dexteræ, iuguli, linguæ, & antè animam proiecisset, quàm in legatione concredita. Ingens in eliciendis rebus Alcibiadis felicitas, qui antequàm legationem exponerent, concredita à Spartanorum Legatis elicuit, eodémque astu auertit.

Lib. 3. c. 3.

Magna cura ponẽda in iis, qui ab epistolis Legatorum sunt.

Ad huius secreti fidem seruandam, cùm sibi Legatus imperauerit, tum in illius, qui ab epistolis sibi est, delectu magna vigilíque cura incumbat. nulla re magis periclitatur Legatus: nulla, res maximæ certiùs euersæ. Grauis hic verò error ætatis nostræ in primis quibusque Regibus ac Principibus; grauis in Legatis, qui adolescentes propè ignotos asciscunt in familiam. secretissima credunt; nec clausum illis quidquam. Hinc nihil propè apud quemquam Principum ac Legatorum secreti. Vix cogitata produntur. sanè necdum decreta, incocta & cruda, & in primam deliberationem vocata, dum vltro adhuc citróque res aguntur, denuntiantur hosti. Nemo mirabitur,

mirabitur, qui primam talium cogitauerit adolescentiam, omniúmque plerumque egenam. Et hostile aurum quid non potest in egente? quid non in iuuene digna Regibus munera? cuius nō iuuentutem dona flectant? cuius non aurum & opes? Hispania, Germania, Gallia, Anglia, reliquæque Europa tota prouinciæ docuerunt. Et inuoluimur etiamnum iisdem erroribus. audiuimus auctores. accesserunt pœnæ, & iisdem insistimus vestigiis. aut putamus pœnis auaritiam terreri? acuimus præmiorum magnitudine. Quid ergo? Legati deligantur, quales dixi. Nulli hi credant, nisi oculis manibúsque suis, à quibus regnorum aut rerumpublicarum salus pendet. non illis qui ab epistolis? nulli. At graue onus Legatorum calamo cuncta suo exarare. imò leue: neque enim summa illa, à quibus regna pendent & imperia, multa esse possunt. Hæc pauca cur alteri quàm sibi Legatus credat? & quis labor in re tanta? Graue hoc alicui est? non præficiatur legationibus, non Regum Principúmque epistolis. non deerunt viri magni, qui munia illa, maioribus etiam permista sudoribus, læti amplectentur. Et sanè misera Regum Principúmque conditio, quibus nihil arcanum hosti est, quorúmque inimicis scrinia patent. Narrant nō defuisse in Regibus vnum, qui supra quadraginta aureorum millia, per Legatum vni ex his scriptoribus obtulerit, quò consilium domini aperiret. Narrant alterum, quinquaginta aureorum millia iussisse effundi, vt in delatoris cognitionem venire posset. Nil opus hac tam prodiga effusione. non committantur res magnæ scriptorum horum fidei, & effugere delatores non poterunt,

Suâ, nō alienâ, manu Legati scribāt, à quibus regnorū salus pendet.

terunt, cùm in vno aut altero stabit proditio. cuius defectu factum non semel, vt quidquid Legati fidei concreditum fuerat, id omne ante Legati aduentum sciret is, ad quem mittebatur, etiam abditissima, & quæ ignorari regni intererat. Infelix sæculi nostri conditio, ignaua circumspectio, stulta fiducia.

Cùm verò scriptionis mentio inciderit; hoc dicam, nulli rei magis incumbendum Regi, in nullámque rem hilarius aurum profundendum, cùm nihil securius regnis sit, quàm hostilia nosse consilia; nihil magis noxium, quàm sua prodi aliis. quo maiori cura huic vni inuigilandum. Exemplum sub Zenone habemus: *Comprehensi sunt, qui ea, quæ in vrbe facta erant, ad Theudericum scripserant, Anthemius medicus, Marcellius, & Stephanus.* Addit Malchus: *De his Senatores quæstionem habuerunt, quos multis illatis plagis perpetuo exilio condemnarunt.* Nihil parcẽdum in hoc genere. perdit qui parcit. Pietas est patriæ studere & consulere. consulit, qui non parcit. Et publico etiam exemplo terrendos reliquos puto. audaciã pœna minuit, & aurum plerumque tormenta excludunt. magnum continentiæ incitamentum certus mortis timor est. Factum anno 1417. in Legato Galliæ ad Burgundiæ Ducem, cui cùm qui illi ab epistolis erat, domini secreta prodidisset, carcere serui crimen dominus luit.

Sedulus in scribendo sit Legatus.

In scribendo verò sedulus erit, nec quidquam testatum omittet, quo Principi suo fidem probet. Quem si nactus fuerit minutissimarum rerum auidum, nihil harum omittet. ita tamen vt minuta hæc in singulares litteras coniiciat, in alias grauiora; ne misceantur ludicra seriis, parua magnis.

magnis. Priuata verò in Principem suum dicta negliget:publica scribet, ne fors alius diligentiâ præueniat. moderabitur tamen illa, non exasperabit. Sed neque alienas ad Regem litteras mittet rogatus, nisi eas legerit, ne fors displicitura domino contineant. Nec nouum hoc scriptori videri debet.neque enim celandum quidquam Legatum, cui regni sui secreta Rex commisit.

V. *Constantia Legati.*

Constantiam non minore animo quàm facto colat.Præstitit C.Popilius Legatus ad Antiochū missus: *Procul salutanti Regi, & dexteram porrigenti,tabellas quas manu tenebat; Senatusconsultum continentes tradit, atque omnium primum id legere iubet. Hæsitantem verò Regem circumscripsit, ac prius quàm circulo circumscripto egrederetur,respōdere iussit. Obstupefactus Rex, vbi parumper hæsitasset, Faciam(inquit)quod pop. Romanus iubet.tum demum Popilius,& qui cum ipso erant, Regis dexteram omnes prehendere,& comiter ipsum salutauere.* Audaciùs an constantiùs nescio.aliquid sanè insolentiæ præ se factum tulit & temeritatis, nisi à Romano factum, & illius populi nomine, qui imperare didicerat Regibus. Et sanè inter admiranda potiùs, quàm inter imitanda factum hoc reponam. Laudo constantiam, temerarium hunc ausum laudare non possum. non damno tamen in populo orbis domitore; in alio damnem.Facilè enim obliuisci sui insolenti hoc facto Rex potuit: paruit. modestiæ & prudentiæ fuit; & stupor facti nouitate natus regium perculerat animum. vbi verò se collegit, agnouit imperium, & fortunam suam. Constantis omninò animi exemplum à Polybio habemus, in Flaminio

Flaminio Popilio Lænate, qui Legatus ad Ligures missus, cùm Ligustico agro excedere iuberetur, contempsit. impedimentis exinde exutus, perrexisset contemnere. vulnere denique non vno saucius, vix pelli potuit. arbitreris opus fuisse exercitu, vt vnum Legatum pellerent. Constantiam ergo in Legato desidero, qui pro concreditis sibi vitam audeat ponere, & antè sanguinem fundat quàm commissa prodat. animi deinde excelsi, quem non arma, non minæ, non tormenta terreant. qui nullis aduersis frangatur, nullis cedat, cuíque per dura & aspera tanquam per amicas exercitationes crescat animus, & cui mens semper inter ardua maior; qui primam gloriæ suæ partem putet oppugnari, postremam inter secunda & mollia viuere. Vnica nimirum huic vita & decus, patriæ Principíque suo viuere, & interritum mori. Exemplum huius animi à Prisco Rhetore in Apollonio Orientis Legato habemus. dabo ipsa verba. *Attilas irâ æstuans, quòd sibi tributum & stipendium à Theodosio, & optimis quibusque rerum Imperatoris studiosis & cupidis constitutum, non solueretur; Legatum minimè admisit, eum à quo missus erat ludibrio habens. Quo tempore Apollonius magnanimi viri facinus ausus esse dicitur. Etenim quamuis Attilas minimè ratam haberet eius legationem, neque sui conueniendi potestatem facere vellet; nihilo seciùs dona, quæ ad eum ab Imperatore Apollinus attulerat, sibi tradi postulabat; ni daret, mortem illaturum minabatur. Apollonius autem respondit, non decere Scythas in aliqua dubitatione versari, vtrùm dona, an exuuias accipiant, cùm ea res esset in eorũ arbitrio posita. iudicans dona quidem à lubentibus & volentibus accepturos,*

si se

si se tanquam Legatum admitterent; sin minus, quæ eriperet, spolia potius quam munera censeri debere. Barbarè Attilas. quo generosiùs Apollonius, & vitæ contemptor magnus: terruítque inopinato responso, & intentatæ mortis contemptu barbarum hostem, tam facilem alioqui in sanguinem, quàm in prædam. Imitetur Legatus fortis Legati exemplum forte. Fortitudinem suauitate Valentinus Tiberij Legatus ad Turoxanthum Turcarū Ducem miscuit. Verba illius è Menandro sunt: *Ni grauissimum foret, & maximè nefandum nos à te occidi, ex quo nunquam interitura apud omnes homines te maneret infamia; ego ense tuo traiectus optarem extremum diem videre potiùs, quàm audire aut Imperatorem nostrum mendacio delectari, aut nos dolum ac fraudes struere. Itaque oramus, vt iræ tuæ modum statuas, & acerbiorem animi motum humanitate mitiges, & legi, quæ sacrosanctos Legatos esse constituit, parcas. sumus enim pacis operarij & ministri, & sanctis rebus dispensandis præsumus.* Pacauit efferam mentem Legatus robore & modestia, Imperatorem propugnauit, à se crimen auertit, sanguinem obtulit, preces adhibuit, minásque, & intentatum ferrum fregit. Fuerunt illa animi magni signa & verba Legati Romani, cùm vrina respersus, Appiano teste, *Accipio*, ait, *omen: plura enim datis quàm petimus, & vestem hanc sanguine lauetis. nunc gaudete, Tarentini, breuiter; nam longùm lugebitis.*

VI. *Contra munera inuictus.* Val. lib. 4. cap. 3.

Inuictum in primis inter munera Legatum volo. magnum roboris huius exemplum in Curio est: ad quem cùm Samnitium Legati *ingens auri pondus, publicè missum attulissent, benignis verbis inuitatus, vt eo vti vellet, vultū risu soluit, proti-*

nusque, Superuacua, inquit, ne dicam inepta, legationis ministri narrate Samnitibus, Curium malle locupletioribus imperare, quàm ipsum fieri locupletem. atque istud vt pretiosum, ita malo hominum excogitatū munus refertote: & memētote me nec acie vinci, nec pecuniâ corrumpi posse. Nec inferioris in Q. Ælio Tuberone: *Cui consulatū gerenti, cùm Ætolorum gens omnis vsus vasa argentea magno pondere, & exquisita arte fabricata, per Legatos misisset, qui superiori tempore ad eum gratulandi caussa profecti retulerant, fictilia se in eius mensa vasa vidisse; monitos, ne continentiæ quasi paupertati succurrendum putarent. cū suis sarcinis abire iussit.* Nō premo silentio Fabricium Luscinum, de quo illud Valerij: *A Samnitibus decem æris, & quinque pondo argenti, totidémque seruos sibi missos, in Samniū remisit, continentiæ suæ beneficio, sine pecunia prædiues, sine vsu familiæ abundè comitatus: quia locupletem illum faciebat, non multa possidere, sed modica desiderare. Ergo domus ipsius, quemadmodū ære & argento & mancipiis Samnitium vacua: ita gloriâ, ex his contemptis partâ, referta fuit.* Hæc à Consulibus, in Legatorum populorúmque muneribus. Videamus Legatos ipsos. Q. Fabius Gurges, Cn. Fabius Pictor, Q. Ogulnius, *Legati ad Ptolemæum Regē missi, munera, quæ ab illo priuatim acceperāt, in ærarium, & quidē prius, quàm ad senatum legationē referrent, detulerunt. de publico scilicet ministerio, nihil cuiquam præter laudem benè administrati officij, accedere debere iudicantes.* Addit Valerius: *Iā illud humanitatis Senatus, & attentæ maiorum disciplinæ indicium est. data sunt enim Legatis, quæ in ærarium reposuerant, non solùm Patrū conscriptorum decreto, sed etiam populi permissu: eáque Legatis quæstores promptè*

promptè vnicuique distribuerunt, Ita in iisdem Ptolemæi liberalitas, Legatorum abstinentia, Senatus ac pop. Romani æquitas, debitam probabilis facti portionem obtinuit. Nihilo his inferior Seuerus Zenonis ad Wandalũ Legatus. de quo illud Menandri: *Huius vitam frugi & modestam admiratus, eius cõsuetudine delectabatur. maximũ verò in illo visum, quòd, cùm ei Barbarus pecunias largiretur, & munera Legato digna daturus esset, reiecit, dicens nullũ donum viro Legato dignius & conuenientius, quàm captiuos in libertatẽ vindicare. Hinc omnes ei captiuos Barbarus dedit, qui sibi & filio obtigerant.* Fortis animi dignum præmiũ. Non damno munera omnia in Legato. & vsu ferè receptum, ne indonati dimittantur. Palàm si dentur, minùs improbem. clàm erogata non immeritam suspicionem ingenerant fidei, non dicã violatæ, sed aliorsum flexæ. Quæ verò ad tentandos corrũpendósque animos dona porriguntur, omni morte infestiùs fugienda. Exemplo est Phocion Atheniensis, qui Alexandri Legatos rogans, cur, cùm plurimi Athenienses essent, sibi soli duo, Regis sui nomine, talenta offerrent, cùm ex iis audisset, vnum se illum virum bonum & honestum iudicasse: *Ergo sinite,* inquit, *me talem haberi, & esse.* & reiecit donum. Nec minor Epaminondas, quem per Legatos Thessalorum Princeps, & Rex Persarum nequidquam tentauit. stetit quippe regiis donis maius infractum Epaminondæ pectus, non ferro, non auro vincendum. Eadem à Scipione habemus, qui ingentia Antiochi dona spreuit. eadem in Xenocrate, Lysandro, Pompeio. Neglexisse etiam Demosthenem Philippi

Dd 2 dona,

dona, adeóque & reiecisse, sunt qui referant. Pulcrum illud, & omnis posteritatis memoria dignissimum, cùm Cyneas Pyrrhi Legatus neminem Romæ inuenit, cuius domus muneribus pateret. Pulcrum etiam illud Menandri de Bigano Persarum Duce. *Itaque quamuis barbarus esset, maximis Mauricij pollicitationibus minimè aures præbuit, neque de recto mentis statu deiectus, ab honesto decessit. Iustam enim & legitimam seruitutem erga eum qui regno praerat, longè diuitiis honorabiliorem duxit.* Mauricius Tiberij Constantini Dux Biganum Persarum Legatum auro aggressus fuerat. reperit inuictum.

Munera à Legatis palã oblata Romani admittebant.

Consueuisse verò Romanos, à Legatis munera palàm oblata accipere, variarum gentium Historiæ tradiderunt. Simonis clypeum aureum admiserunt, Carthaginensis & Hernici Legati coronas aureas. aureas etiam coronas Eunapius Sardianus, Iuliano ad Imperium euecto oblatas narrat: nec pretio, nec numero inferiores Valentiniano.

Dari munera legatione functis consuetum.

Dare etiam munera legatione functis, tanquam hospitalitatis quoddam pignus, solitos Historiæ docent. Sic Massanissæ Legatis *sagula purpurea cum fibulis aureis, equos phaleratos duos, bina equestria arma cum loricis, & tabernacula militarémque supellectilem, danda & ferenda Regi decreuit. In singulis verò Legatis, non minus quinûm millium; comitibus autem eorum mille aris, & vestimenta bina Legatis, singula comitibus.* Legatis verò Ptolemæi & Cleopatræ Ægypti Regum *munera dari iussit, in singulos quaternûm millium æris.* Saguntinis muneris ergô *in singulos dari non minus decem millia æris.* Sed & moris Romæ fuit amicorum

eorum Regum populorúmque Legatis, publicum ex ſenatus conſulto hoſpitium decernere. Nec Romæ tantùm hæc munera, ſed & alibi. Hinc Iuſtinum Imperatorem Abarorum Legatos magnis donaſſe muneribus Menander narrat. & de Attila Priſcus: *Omnes Scythiæ Principes, qui in eius comitatu erant, donis Maximinum ornare iuſſerat. & vnuſquiſque certatim illi equum contulerat. At ille cùm frugi ſe probare, & moderationis gloriam reportare ſtuderet, ex equis oblatis paucos acceperat.* Vides munera, & Legati continentiã. Et de muneribus ab Attila datis: *Tribus deindè diebus elapſis, muneribus donati dimiſſi ſumus.* Narrat Malchus, iuſſiſſe Leonem vt Petro Saraceni Principis Legato, Senatores munera largirentur. præiuit ipſe exemplo. Factum idem à pleriſque Orientis Imperatoribus veteri exemplo. Et quidem amicorum Legatos liberaliter haberi, largáque manu excipi, largioréque dimitti, teſtandæ beneuolentiæ & amicitiæ, volunt omnes. non abnuo.

Hoſtium Legati munificè habendi.

Verùm & hoſtium Legatos non minore munificentia haberi velim, eòque maiore, quo cultus ab illis maior. quem tamen premi velim, ac quaſi muneribus integi: hoſtilitatem ſimulari, ſi ſimulationi locus; ſin minùs, generoſos & infractos animos oſtendi, metum non oſtendi. Quid? quod munerum largitas metum minuat, ſi non dantis, accipientis animo. Sed & obſtrictum hunc tenet, & cùm admirationem prouocet & amorem, hoſtilitatem exuit. incipimus enim amare, cuius munera amamus. abit enim in donatorem munerum amor. ita, quæ à mari flumina, in mare redeunt. Sic liberalitatem Tiberij

Abarorum Legati experti, adnitente Ioanne Tiberij Legato, arma ab Imperatore in Sclauinos verterunt. pari Zeno munificentiâ in Theodorici Legatos, arma à se in Balamerum vertit. Chagani Abarorum Legatum, à quo in Romanum bellum impulsus fuerat, donis expugnauit Tiberius.

Legatus acceptorũ munerum Principem suum certiorem faciat.

Cùm verò Principi liberalitatem in exteros Legatos suadeo, tum auctor Legato sim, vt donati acceptíque muneris certiorem Principem, à quo missus, faciat, ne quid celasse voluisse videatur. tenera enim in hoc genere Principũ ingenia sunt, & in timorem ac suspicionem prona. adnatum diademati etiam tuta timere, & in summa felicitate trepidare. ipsa nimirum altitudo attonitos facit, & magnis præcipitiis coniunctus metus est: vt sola rupium montiúmque cacumina, etiam è valle & tutò intuentibus, horrorem iniiciant. quo magis Principibus, cùm è fastigio suo pendula præcipitia intuentur, magnorum, fors & maiorum suorum, sanguine purpurata? Nihil ergo committet Legatus, quod vel in minimam infidæ mentis suspicionem adducat, memor, non stare, sed crescere sub diademate suspiciones solere, & è tenui filo mõtes intexere; vt, quod sole occidente digitalis de torrente lapis fuerat, oriente Alpium superet iuga. Ne fide meritis quisquis Legatus es, non nudæ innocentiæ. suspicionum caussæ vitandæ sunt. imprudẽs, & nimis recti conscius incurrit in illas. ita nimia non rarò innocentiæ fiducia, in pœnitenda dominum coniecit. Timere discat quisquis sceptris minor est. nã & illa extra metũ nunquam sunt, nec in filio quidẽ & thori socia.

Sed

Sed neque Principum in se affectui nimium tribuat. rarus amor purpuræ est. Si est; sibi est. tange vel leui sceptra verbo, ex amico hostis es. offende verbo, præteritorum, etiam fusi sanguinis, memoria nulla est. ne mirere. sibi nata sceptra sunt. extollunt ad magna? magis time. quo quisque sceptro propior, hoc & ruinæ est. Ità incendio propior, qui ignibus est; & præcipitio vicinior, qui montiū vertici inambulat. Ne fide, non didicerunt sceptra parcere, non magis quā ignes incendia extinguere. Vide an filiis pepercerint. Constantinus nos docet. & nullum orbe toto, sine exemplo in filio, in coniuge, regnum est. & è leui plurimùm suspicione, aut falsa improborum delatione, itum in sanguinem est. Nil opus veterum exemplis. sæculum nostrū taceo. posteritas sine inuidia, & in exemplum referet, & inclamabit, Ne fide purpuræ. *Nō nimium tribuat Legatus Principis in se affectui.*

VII. *Nihil nisi è Principis sui mente Legatus aggrediatur.*

Nihil verò Legatus, nisi ex Principis sui mente faciet. ac in liberis mandatis, cùm prudentiæ Legati multa committuntur, conabitur res ad ingenium Principis sui dirigere. in reliquis fortiter imperatis insistet. Peccauerunt in hoc genere Rodoaldus & Zacharias, Nicolai Pontificis ad Michaëlem Legati: Missenus etiam & Vitalis, Felicis Papæ III. Legati. Damnati proinde à Pontificibus ingloriam vitam duxerunt. Peccauerat olim Carthaginensis Hanno, quem triumphalem morte condemnarunt, quòd senatus edicto minùs obtemperasse videretur. Fuit illud in Atheniensibus seueritatis plenum, qui Legatos in Arcadiam missos, quòd alio quàm imperatum fuerat itinere iniissent, re licèt felicissimè

gesta, reuersos capitis damnarunt. grauis pœna in tenui delicto. Sed nimirum, nullum tenue in Legato mandata transgrediente delictum est. Lacones etiam Legatum, quem ad Antigonum Demetrij filium miserant, quòd Regem illum appellasset, graui pœna mulctarunt. Peccauit in hac re grauiter Callicrates Achæorum Legatus, qui, Polybio teste, missus vt Rempub. cum Lysiade & Arato tueretur, prodidit: imperatísque sibi neglectis, suos euertit. Grauissimè Cotys, de quo illud Petri Patricij: *Mithridates Iberorum Rex nouas res tentauit, & se ad bellum Romanis inferendum præparauit. Huic mater contradixit, &, quoniam non persuadebat, fugere voluit. at ille, quamuis in apparatu esset, volebat tegere quod susceperat. itaque Cotym fratrem mittit Legatum ad Claudium, qui gratulationes deferret. Sed non ex fide legationem obijt, & omnia, quæ frater animo voluerat, enuntiauit, & Rex Iberiæ Mithridatis loco constituitur.* Videant Principes cui se suáque credant. nullum sanguinem diademata norunt: ignorant vterum. Nec tutum mittere, qui regnare possunt. nimis dulce regni nomen. non meminit vberum: ac plurimùm, nec Dei. Deconomus etiam vnus ex Abarorum Legatis ad Iustinianum, Iustini muneribus victus, admonuit, Menandro teste, *Abaros aliud in ore habere, aliud sentire.* Constantium verò, qui cõscribendis præerat epistolis, Attilas & Bleda, cùm proditionis nomine suspectus esset, in crucem egerunt. Munera Legatum, vt Priscus tradidit Rhetor, vicerant, prodiderunt munera.

Mutatis tamen rebus consilia etiam in Legatô mutanda puto, cùm res moram non patitur,

&

& expectari Principis imperium non potest. dictum enim verè, in subitis & inexpectatis, consilium in arena sumendum: aliquid enim, vt dici solet, aduersarij vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis, oculorum iactatio intuentem monet. Quid fieri soleat, quid deceat, quid oporteat, vniuersim mandari & scribi absentibus, etiam posteris, potest. an verò fieri debeat, quibúsque modis, ex longinquo nemo prudentior suadebit. cum rebus nimirum ipsis deliberandum est. in quibus cùm certò imperari nihil possit, non pauca Legatorum prudentiæ cõmittenda sunt. sæpè enim occasiones fugiunt, nec rehaberi elapsæ semel possunt, vt sera post fugam pœnitentia sit. Quare mutatis rebus, vbi decurri ad Principẽ non potest, mutanda consilia sunt. Fecit hoc Africanus, fecit Belisarius. Et ferè scriptis mandatis plus inesse consilij quàm imperij, auctoritatísque plurimum, necessitatis minimum, non pauci arbitrati sunt. Quid? quòd magni ferè Principes facultatem Legatis etiam scripto largiri consueuerint, supplendi quæ mandatorum litteris continentur. Magna tamen in his cautione & prudentiâ opus in Legato: cùm plurimùm non populus tantùm, sed & Principes res euentibus metiantur. Consiliorum postrema cura est. à fortunatis successibus prudentiam fidémque metimur. Sanè Iustinus *Ioannem legationis non ex vtilitate Reip. gestæ condemnauit. nec enim se inscio, aut non iubente, debuisse mittere aliquos in Suauiam; nec hanc ab Imperio suscepisse prouinciam, vt, aut Suauis suaderet, vt se Romanis subderent, aut huius rei gratiâ Byzantium Legatus veniret. itaque Ioannem Impe-*

rator ab se alienatum dimisit, & eorum numero habuit qui minimè commodi rebus suis essent. Si Ioannis conatibus respondisset euentus, non damnasset Imperator. non respondit: damnauit. Vt ingenti circumspectione Legato opus sit, & tutiora eligenda. eliget, qui non decedet ab imperatis. neque vnquam dubiæ rei fortunam suam exponet quisquis sapit, & ad priora retrò sæcula oculos coniiciet. Magna extra imperata præstitisse, gratiam referet non magnam: in exiguo deliquisse, indignationem magnam. Quare nisi certissimus de euentu sit, quem putat placiturum domino, non egredietur limites præscriptos. errare non potest, si se illis contineat; potest, si transgressus fuerit. tutiora proinde prudens eliget; nec allidet gloriæ nauem ad regios scopulos, eo nocentiores, quo implacabiliores. irrespirabile enim hîc semel depressis profundum est, è quo è millibus vix vnus eluctetur. Prudenter proinde apud Polybium Antiochi Legatus, vbi responsa Romani Senatus accepit, *quoniam postulata fines mandatorum longè excedebant, quæ dicta fuerant pro indictis habuit, ac deinceps publico congressu abstinuit.* Sequetur hunc prudens Legatus, nec fortuitis se suáque credet. Quanquam negare non possim, miseram ferè Legatorum conditionem esse; cùm ferè omnes minùs fortunatum obitæ legationis euentum in Legatum coniiciant, ab euentu, plebeio more, prudētiam, adeóque & fidem metientes. egressus limites mandati est, cùm spe maxima prouocaretur? damnatur, si minùs res votis respondeat. continuit se mandatorum finibus, & oblatam spem neglexit? imprudentiæ & timoris accusatur, minùs

minùs idoneus legationibus censetur.

Nihil deinde spondeat, non Principi suo, non alieno, quod exequi non possit. aut enim seruanda fides, aut à pollicitationibus abstinendum. Nobile in hoc genere in Q. Fabio Maximo exemplum: *qui de captiuorum redemptione cum hostibus cùm peregisset, idque pactum in Senatu improbaretur, fundum suum ducentis millibus vendidit, & satisfecit*. Quantas coronas ciuicas promeritus in vnius agri venditione! Quid faceret vir nomine suo dignissimus? aut fallenda fides, aut ager vendendus. vendere, quàm fallere maluit. Poterat destituere captiuos. destitui maluit agro, & potiores agro ciues habuit, & si quo alio, hoc facto Maximi nomen promeritus. VIII. *Nihil spondeat Legatus, quod exequi nō potest.*

Sed neque prudens Legatus amplis sponsionibus Principem suū implebit. parcus sit verborum, rerū diues. nec difficultates extenuabit; augebit potiùs, & in immensum tollet. Hinc fiet, vt si ad speratum exitum rem deducat, gloriæ referat plurimum: si non respōdeat conatui euentus, facilior veniæ locus sit. Difficultas vt laudem, ita excusationem meretur. Quid? quòd conatus in arduis laudem promereatur. Neque dubia, aut inania denuntiabit, ne, si talibus assuescat, etiam in veris fidem non inueniat. *In promissis parcus sit Legatus.*

Mendacia verò calamorum & oris vniuersim vitanda. simulare potest, mentiri non debet. turpe mendacium viro. Quid? quòd prudens cautáq; in Legato simulatio, non vltima virtutum sit. nam, quod de imperantibus dictum, *nescire imperare, qui dissimulare nesciat*, non minùs in Le IX. *Mēdacia Legato vitāda.*

in Legato locum habet, in quem, vt in hostem, omnium oculi intenti: cuiúsque singula, non tantũ verba, sed & signa, leguntur. è cuius fronte, oculis, incessu, manuum iactatione, oris deductione, incessus tarditate, celeritate, profutura nocituráque aduersarij colligunt. Premet proindè Legatus altùm consilia sua. nec sinistræ indicabit, cogitationes dexteræ suæ. Tristia sunt? læta præ se feret. Læta? deiiciet vultum. Bella cogitat? pacem loquetur. Pacem? bella proferet. Videt damnanda? silentio premet. Obfutura illi populo, cui adest? fouebit; sine crimine tamen. Exardescere sentit in communem hostem? armabit verbis. Indignari? perget auertere à se arma, vertere in alios promeritos. Domesticas dissensiones? non mitigabit. non quòd caussam velim dari odiorum; sed prudenter à regno suo ferrum diuertet. Cùm verò in omnibus magna vti dissimulatione possit, mentiri non debet. indignum mendacium omni viro forti, & cui masculum pectus. Docemur à M. Atilio Regulo: *Qui ex victore speciosissimo, insidiis Asdrubalis, & Xantippi Lacedæmonij Ducis, ad miserabilem captiui fortunam deductus, ac missus S.P.Q.R. Legatus, vt ex se, & vno, & sene, complures Pœnorum iuuenes pensarentur: in contrarium dato consilio, Carthaginem repetijt; non ignarus ad quàm crudeles, quàmque etiam meritò sibi infestos hostes reuerteretur. Verùm his iurauerat, si captiui eorum redditi non forent, ad eos se rediturum.* Fallere noluit, rediit, pœnas subiuit. *Sed nec illo voluntario ad hostes suos reditu, nec vltimo siue carceris, siue crucis supplicio est deformata maiestas: imò ex his omnibus admirabilior: Quid aliud quàm victus de victoribus,* quia

quia Carthago non cesserat, de fortuna triumphauit? Populus autem Romanus multò acrior pro vltione Reguli, quàm pro victoria fuit. Metello Consule apud Panormum sic hostem cecîdit, vt non ampliùs in ea insula concitaretur: M. Fabio Buteone Consule classem hostium in Africo mari euertit: Luctatio demum Catulo Cõsule finis belli impositus apud insulas Ægates, cùm totum inter Siciliam Sardiniámque pelagus naufragio suo Carthago operuit. tanta fuit ea victoria, vt de excidendis hostium muris non quæreretur. superuacuum nimirùm visum in arcem murósque sæuire, cùm iam in mari esset deleta Carthago. Tantis victoriis, tot hostium classibus, tot millium cædibus, totiúsque propè nobilitatis interitu parentatum Regulo est. promerita hoc integritas, & seruata etiam hosti fides.

X. *Seria in rebus deliberatio à Legato adhibenda.*

Nihil etiam leuiter aggrediatur. maturè antè deliberet. discutiat singula. si spem videat magnam, parem spei diligentiam adhibeat. sudor & spes, valida ad expugnandum ardua, momenta sunt. Prudenter Africanus: *Aut tentare non oportet, aut sic tentare, vt omnibus viribus quod instituisti coneris perficere. nam bis ad eundem lapidem offendere, simul periculosum est, & contemptui obnoxium prorsus reddit.* In quam rem fortiter & verè Sallustius: *Vigilando, agendo, benè consulendo, omnia eueniunt. vbi te socordiæ ignauiæque dederis, nequidquam Deorum auxilia implores: irati infestique sunt.* Quanquam non diffitear adnatam quibusdam felicitatem, quorum etiam temerarij conatus felicem sortiuntur exitum: quibusdam infelicitatem, quorum prudentissima consilia feli

felicibus clauduntur euentibus. cælo, ac naturâ hæc dari credas. Illa tamen securior felicitas est, quam quisque prudentibus factis sibi parauit, quam suâ aliorúmque experientiâ collegit, quam præprouidâ futurorum cognitione præuertit, quamque solerti hostilium consiliorum indagatione perscrutatus est. cui si adnatam naturæ dono felicitatem adiunxeris, legationem beabis.

XI. *Vt nimia frigora, ita & calor nimius fugiẽdus Legato.*

In rerum autem peragendarum executione lentitudinem nimiam fugiet, & æstum nimium. noxium enim vt gelu, ita & calor est. Nec ardentes siluas amo, nec frigore depastas: nec dẽsata gelu flumina, nec accensa flammis. neutra ætatem ferent: temperata æternant. nam, quæ fulminum more feruntur, præcipitio proxima sunt, & in ipso plerumque prolapsu antè moriuntur quàm feriant. quot enim è fulminibus solum aërem feriunt, solum scindunt? plus ferè terroris & minarum, quàm cædium secum trahunt, terruisse contenta. & tonitrua quanto impetu proruunt orbi interitum minantur, & inter nuda plerumque murmura se tenent. dumque mollia nubium latera minitabunda quatiũt, à tam molli elemento repercutiuntur; vt paucissima scissâ nube suâ, collidantur terris. Eadem à præproperis & tanquam à Babylonia fornace raptis consiliis videbis. in interitum potiùs hæc sui, quàm aliorum nata credas. flammas euomunt, & latè intonant: sed infra sonum & æstum, robur est, minorque adeò sonitu vita est. è stolido ferè hæc procursu labuntur. nec minùs in amica, quàm in inimica sæuiunt pascua, fluminum more, quæ ruptis aggeribus, cæco fa

ſatuóque in obuia voluuntur curſu. Arcenda proinde à legationibus præpropera ingenia puto: ignes hæc regnorum iniiciunt tectis, & ferro propinquiora quàm paci ſunt. ſéque non rarò & Remp. vnâ ruinâ inuoluunt: pauciſque nonnunquam nimiùm calentibus deuomunt verbis, quæ nulla poſtmodum reuocet pœnitentia. Arcenda etiam tarda nimis & lenta ingenia puto,quæ limacum more,mille ſpiris, rectum ac breue iter fatigant, & ignauo ductu ſignant,intuentibus in horrorem, patientibus in nauſeam. Et ſanè quid ab hoc frigore aliud quàm frigus ſperes?quis etiam peritiſſimus nauclerus enauiget hæc ſpiſſo gelu concreta flumina?nullis ignibus liqueſcunt, nullo ſole ſoluuntur: perpetua quædam glacies tam altè pectus obſidet, vt ne in patriæ quidem incendio incaleſcant. omnibus his benè gerendarum rerum labitur occaſio: effluit ſpes omnis, cùm nimis tardo molimine cuncta circumſpiciũt,nec antè ſeſe erigunt, quàm incendia ambuſti ſenſerint. ac ne tunc quidem, non niſi lento gradu ad extinguendas flammas properant.Stoicæ Philoſophiæ nata veriùs quàm Reip.ingenia, &, vt ſibi viuant,bona, vt aliis, mala; in interitum potiùs multorum, quàm in ſalutem nata. omnia ferè etiam tutiſſima cùm timeant, perpetuo timore natant, arcentúrque æquè à certis, quàm à dubiis metu, milleque ſibi rationes propugnandi timoris fingunt. & dum ſapientiam tarditate profitentur, ſtolidâ ſe réſque ſibi concreditas lentitudine commaculant. nimia nimirum hos prudentia ſtultos dedit,neutri parti gratos, ingratos omnibus.

Fa

XII. *Morosa & fastuosa ingenia à legationibus arcenda.*

Fastuosa etiam ac morosa ingenia,& quæ fastidium sui aliorúmque secum trahunt, arcenda à legationibus arbitrer. turbandis rebus magis, quàm pacandis animis hæc nata. non connectũtur dura duris: mollibus coalescunt. nihil verò durius moroso & arroganti ingenio. Et quid speres à fastu præter fastum? vna morositas aliã prouocat,acerbitas vna aliam. atque hinc indignationes, quæ in odia demum exsurgunt. inde bella nata, quæ frequenter nonnisi cum interitu partis alterius,ac vtriusque etiam, posita. Ingentis vtrimque arrogantiæ exemplum à Menandro habemus. *Miserat Abarorum Dux ad Laurentium Sclauinorum Ducem, vt Abaris dicto audientes essent, & eorum numero se adscribi sinerent,qui tributa illis pendebant. at Laurentius, & gentis Principes, Quis hominum,inquiunt, est, qui Solis radiis tepescit, qui nostram potẽtiam possit sibi subigere & domare? aliorum enim regionis dominatum acquirere solemus,non alij nostra; qui nos certò manent,donec erunt bella & enses. Ad hunc modum superbè & arroganter loquentibus Sclauinis, nõ minore superbiâ & arrogãtiâ erga eos Abari sunt vsi. Hinc in probra & conuicia num. Sclauini cùm iræ moderari nequirent, Legatos, qui ad se venerant, occiderunt.* Arrogantissimam Legatorum Decebali Dacorum Regis ad Domitianum denũtiationem narrat Petrus Patricius: *Pacem Decebalum facturum,si vnusquisque Romanorum vellet illi quotannis pendere duos obolos.* Retulit arrogantiæ mercedem. *Decebalus in conspectu Traiani arma abiecit,& in terram cadẽs adorauit,& ad eius pedes prostratus iacuit: Legatos etiam Romã misit,qui mãcipiorum more erant manibus vinctis.* Non potuit

bar

barbarus fastus certiùs deprimi, nec validiùs, quàm ad hostiles pedes frangi. Mezamirus etiam Legatus, cùm in verba arrogantiora, quàm Legatum decebat, prorupisset, ab Abaris, *spretâ*, vt Menander ait, *quæ Legatis debetur reuerentiâ, nulla habitâ iuris religionisque ratione, occiditur*. Insolés in Legato superbia necem parauit. non debuit; factum tamen. Impotenti etiam & insolenti oratione suâ Abarorum Legatos nihil à Iustino Iuniore impetrasse narrat Menander, contráque fractam illorum arrogantiam forti Imperatoris dictione. Ludibrio etiam ab eodem fastum Mebodis Persici Legati habitum, Saracenorúmque Legatorum barbaram insolentiam superbiámque generosè repressam, nec admissos quidem cum arroganti comitatu suo in conspectum. vt meritò erubesceret Mebodes, & impotens Saracenorum concideret fastus serâ arrogantiæ pœnitentiâ. Dignissima superbiæ merces. quæ quo magis in Legato displicet, hoc commendatior modestia, benignitas, mansuetudo, comitâsque in omnes est.

Gratum hæ virtutes Legatum, etiam barbaris, facient. incessus moderatus, gestus decorus, frons læta, ridentes oculi, vultus ad temperatam hilaritatem compositus. Oratio matura, & quæ virum suum loquitur; blanda & suauis, sed intra viri mores & robur, procul à muliebri mollitie & fuco. breuis dein sit, & quæ cùm sententiarum plurimum, tum verborum habeat minimum: quæ nec nimis exquisita velim, nec nimio studio exculta. neglectum potiùs præ se ferat. Displicet sanè Principibus prolixitas. & ferè in vno pectore prudétia & multiloquentia

Qualis compositio corporis in Legato laudata?

Qualis oratio Legati esse debeat?

stabulare non solent.& suspectus nimius dictionis ornatus est, tanquam in fraudem compositus. Philosophum denique suum magis, quàm Oratorem loquatur. Sed neque effundatur in iram, non extollatur in aliorum contemptum, non procurrat in plebeiam scurrilitatem, non in satyræ dentes & morsus, nec quidquam sonet non castum. absit morositas omnis, & tristitia, & aceto perfusa dictio, & quidquid agrestē rusticitatem sapit. Nulli sua benignitas obfuit, profuit plurimis. ita Menandro teste, Valentinus Tiberij Legatus molli benignáque responsione Toxandri Turcarum Ducis feritatem & minas fregit. cedunt nimirum aspera mollibus. Blanda etiam Anatolij & Nomij Zenonis Legatorum oratione efferam Attali barbariem delinitam, cùm & gratuitò captiuos redderet, & donis etiam Legatos prosequeretur, auctor est Priscus. Narsetem verò Persarum sub Constantio Legatum, asperitatem litterarum quas afferebat, morum verborúmque lenitate temperasse ex Petro Patricio legimus. Valuit verò plurimùm Legatorum modestia, etiam in victoribus & barbaris. cui cùm supplex accederet oratio, quantumuis efferatos animos molliebat. Elegāter hoc Petrus Patricius in Persico Legato expressit: *Dixit Apharban, imperatum sibi fuisse à Narseo, vt, etiamsi æquitas à Persis staret, tamen de iure proprij regni decederet, & omnē rem humanitati Romanorū committeret; neque conditiones ferret, quibus pacem fieri vellet, sed id omne Imperatoris arbitrio committeret.* impetrauit à Galerio, quod voluit. Nec minùs in Dacorū Rege. verba illius sunt: *Decebalus misit ad Traianū Legatos ex his qui pileos ferunt (hi*

(hi enim apud Parthos sunt honoratiores) qui cùm ad Traianum venissent, abiecerunt arma, & manibus post terga vinctis, mancipiorum & captiuorum instar, Traianum orabant, vt cum Decebalo in colloquium veniret. concessit Traianus, pacémq; dedit quibus legibus Decebalus voluit. Illud etiam in populo Rom. clementiæ magnæ. pacem Philippo Macedonum petenti, pacem victo dedit, regnúmque concessit. Addit Valerius: *Philippo Macedonum Rege superato, cùm ad Isthmicum spectaculum tota Græcia conuenisset, T. Quintius Flamininus tuba signo silentio facto per præconem hæc verba recitari iussit: S.P.Q.R. & T. Quintius Flamininus imperator, omnes Græciæ vrbes liberas atque immunes esse iubet.* Quid augustius victrix Græcia sperare poterat, quàm vt legibus viueret suis, & aucta libertate frueretur? supplex impetrauit, quod arma negassent. Subdit Valerius: *Quibus auditis, maximo & inopinato gaudio homines perculsi, primò, velut nō audisse se quæ audierant credentes, obticuerunt. Iteratâ deinde pronuntiatione præconis, tantâ cælū clamoris alacritate cōpleuerunt, vt certò cōstet, aues quæ superuolabant, attonitas pauentésque decidisse.* De Antiocho Florus: *Victo & supplici pacem atque partē regni dari placuit, eo lubētius, quòd tam facilè cessisset.* De Pompeio Magno in Tigrane Valerius: *Diu supplicē iacere passus nō est, sed benignis verbis recreatū, diadema, quod abiecerat, capiti reponere iussit: certísque rebus imperatis, in pristinum fortunæ habitum restituit, æquè pulcrum esse iudicās, & vincere Reges, & facere.* De Carthaginensibus Polybius: *Quinque Romam Legatos miserunt, per quos arbitrio Romanorum se suáque omnia permiserunt. Consul exposuit Senatus sententiam, quòd*

Lib. 4. c. 4.

Lib. 2. c. 8.

Lib. 5. c. 1.

rectam consilij viam iniissent. concedere illis Patres libertatem, leges suas, & agrum insuper omnem, & omnium aliorum possessionem, quæ ad Remp. aut priuatos pertinerent. obsides tantùm imperat. Quid poterat mitius? quid munificentius? Tarentinis etiam expugnatis, petentibus pax & libertas à L. Papirio Cursore concessa.

Bella è superbè habitis Legatis nata.

Vt verò supplex Legatorum oratio hostes emolliit, & ab armis ad pacem flexit: ita superbè haberi Legatos, aut insolenti ac arroganti oratione lædi, efferauit animos, & in ferrũ impulit. Audiamus Hannibalẽ: *Vestri quoque, vt audio Patres non nihil etiam ob hoc, quòd parum dignitatis in legatione erat, negauerunt pacẽ; Hannibal peto pacẽ.* Duriùs nimirùm habiti Romanorum Legati; vnde in ferrũ itum est. Superbè etiam à Veientibus Legati excepti, hinc bella, & octo triumphi, & decennalis obsidio, & nobilissimæ vrbis à Camillo euersio. Iam & Achæorum tres duces cæsi, & Corinthus euersa ob Legatos duriùs cõpellatos, & Dalmatico bello, Polybio teste. caussam dedit acerbior responsio Legatis data, minæ intentatæ, equi adempti. Perses verò arrogãter & contemptim dum Romanorum Legatos excipit, bellum sibi parat: quo tandem à Paullo Æmilio cæsus, captus, in triumphis cum filiis ductus, in carcere vitam finiit. Cæsar Legatorum suorum ab Ariouisto contemptum, ingenti Germanorum cæde vindicat. testis in hac re Cicero, *In qua ciuitate non modò Legatus pop. Romani circumcessus, non modò igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, sed aliqua ex parte violatus sit, nisi publicè satisfactũ sit, ei ciuitati bellũ indici atque inferri solere.* Venio ad alios. Massanina non contentus

suorum

suorum aliquem misisse, Gulussam filium Carthaginē Legatum mittit. excluditur vrbe; indè ex insidiis impetitur. è quo nata bella, & Carthaginensis exercitus cæsus, impietatis præmiū tulit. Parthorum autem Legati, cùm nequidquam apud Crassum queruntur, quòd contra fœdus cum Lucullo & Pompeio percussum, bello peterentur; coacti ad arma conuolant, quibus fœderis violator Crassus pater & filius cadunt.

Læsos etiam Legatos sacrosancto gentiū iure calcato accepimus. sed nullus multus diu sanguis stetit. Asculani Rom. populi Legatos occidunt. arsit hac cæde Italia tota. expugnato tandem à Pompeio Strabone Magni patre Asculo, Præfecti, Centuriones, ciuitatis Principes virgis cæsi, securi percutiuntur. ita sanguine, sanguine Legatorum parentatum. Ligures Flaminium Legatum impedimentis exuunt, vulnerant. hinc Q. Opimio Consule, Agitna, in qua violatus Legatus, obsessa, capta, in seruitutem ciues dati, auctorésque iniuriarum catenis onusti Romam ablegati. Lartes autem Tolumnius Veiorum Rex, quo auctore à Fidenatibus Romanorum Legati cæsi, bello cadit; & exinde, Floro teste, *laborat annalium fides, vt Veios fuisse credamus.* Fidenates verò cum Rege suo cæsi, vrbs capta, direpta, ciues sub corona venditi. Mithridates cùm Q. Oppium; & M. Aquilium Consulares Romanorum Legatos in vincula coniicit, occidit; multis cladibus à Sylla, Lucullo, Pompeio attritus, regnóque exutus, suâ & serui manu cadit. Legatos M. Curius ad Senones Gallos pro redimēdis captiuis miserat. cæsi Legati, secuta bella, & ingēti prælio à Dolabella Senones propè deleti.

tanto sanguine Legatorum sanguis expiatus, vt natare terra sanguine potuerit. Iam Liburni, Teutâ muliere imperante, Romanorum Legatos securi feriunt. Hinc Cn. Fuluio Centumalo duce strictæ in Principem gentis illius secures, Legatorũ manibus litauere. Quid? quòd Dauid iniuriam ab Ammonitis Legatis suis illatam fortiter vltus sit. audiamus Scripturã: *Prædam ciuitatis asportauit multam valdè. populũ quoque eius adducens serrauit, & circumegit super eos ferrata carpenta, diuisitque cultris, & traduxit in typo laterum. sic fecit vniuersis ciuitatibus filiorum Ammon.* Nouum vindictæ genus, & sæculis retrò omnibus inauditum, quo sceleris in Legatos cõmissi magnitudinem testaretur Rex magnus, & Deo plenus, crudele supplicij genus arbitreris, nisi à tam pio pectore natum. Et sanè sæua tormentorum nouitas è tam benigna mente, sceleris in Legatos commissi grauitatem designat. Nec sanguinem tamen fuderant Ammonitæ. barbarum medietatem raserant, præsciderant vestes. nisi fors in generosa mẽte, grauius sanguine dedecus sit. Sanè ignominiâ, vel ipsa mitissima pectora exasperari satis constat, eóque decurrere, non quò ratio ducit, sed quò cupido vltionis impellit. & duram patientiam euincit dolor pius. Neglexisse etiam Romanos in Legatis iura gentium video. secuta vindicta. neque enim vlla diu scelera impunita. fuso non vno loco exercitu Roma capitur, igne, ferro, manibus solo æquatur. ac, nisi exul Camillus, plus pius in patriam, quàm pietatem expertus, victoriâ insolentes Gallos, cùm ad iniqua pondera gladium etiam adderẽt, iniquiore quàm pondere voce, *væ victis*, subitò aggressus

2. Reg. 12.

aggressus cecidisset, incendiorúmque vestigia Gallici sanguinis inundatione deleuisset, vestigia fors nunc vrbis quærerentur. Atheniensium vrbem Romanæ aliquando vrbis æmulam, tot Ducibus, victoriis, triumphis claram, quòd Darij Legatos violasset, euersam, & tantùm-non solo æquatam Herodotus auctor est. Arabes etiam post Legatorum necem, nõ magnâ Herodis manu cæsos fugatósque narrant. ingentem exercitum, & qui solâ ruinâ integere Herodianum posset, solo sanguine sorbere, à parua manu cæsum, nemo mirabitur, qui Legatorum sanguinẽ cogitauerit. Illud etiam diademate indignissimum, cùm *Legati Turcici mixto cibis lethali veneno, à Persarum Rege perempti sunt.* atque hinc Discibulo Duce, Turcarum & Persarũ inimicitiæ, exercitus, sanguis, quo solo flumina nasci; cadaueráque, quibus integi non vno loco Oceanus posset. Sclauini verò cùm Abarorum Legatos occidissent, tantum-non à Baiano horum Duce deleti, meritas retulerunt pœnas. Et, vt recẽtiora tangam: Clodouæus Francorum iniuriam Legato suo à Gothis illatam ferro vindicaait. Carolus dein Magnus è simili caussa Saxonibus bella monit, maximámque nobilissimæ prouinciæ partem habitatoribus viduauit. Fuítque hoc omnium adeò gentium moribus receptum, vt sanctissimè Legatorum suorum integritatem tuerentur; non opibus, non sanguini parcerent; integrásque prouincias regnáque funditùs delerẽt. Nec alia iustior armorum caussa visa, sed neque fortunatior. tanquã si Deo auctore, duce, vindice ad arma decurrerẽt. Atque hinc etiã cæsis Legatis publicè statuę positæ. Factum Tullio Cluuio, L.Ro

Cæsis Legatis, statua posita à Romanis.

L.Roſcio, Sp.Ancio, C.Falcinio, à Fidenatibus aliiſque alibi cæſis, Ciceronis verba ſunt: *Cn. Octauij (legati ad Antiochi nepotem) clari & magni viri, qui primus in eam familiam attulit conſulatũ, ſtatuam videmus in roſtris. Laodiceæ à quodã eſt interfectus. reddita eſt ei tũ à maioribus ſtatua pro vita, quæ multos poſt annos progeniem eius honeſtaret, nunc ad tantæ familiæ memoriã ſola extaret. Atque hinc etiã Tullio Cluuio & L.Roſcio, & Sp.Ancio, & C.Falcinio, qui à Veientum Rege cæſi ſunt, nõ ſanguis, qui profuſus eſt in morte, ſed ipſa mors ob Rempubl. honori fuit.* A priuato Octauius occiſus: & tamen Senatus decreto ſtatua Legato poſita poſteritati in exemplum & incitamentum. Quid? quòd etiam morbo extinctum Legatum ſtatuâ donare placuerit. Grauiter Cicero: *Ita cenſeo: cùm Ser. Sulpicius Quinti filius, difficillimo Reip. tempore, graui periculoſóque morbo affectus, auctoritatem ſenatus, ſalutémque pop. Romani vitæ ſuæ præpoſuerit, contráque vim grauitatémque morbi cõtenderit, vt ad caſtra Antonij, quò Senatus illum miſerat, perueniret; iſque cùm iam prope caſtra veniſſet, vi morbi oppreſſus vitã amiſerit in maximo Reip. munere; eiúſque mors conſentanea vitæ fuerit ſanctiſſimè honeſtiſſiméque actæ, in qua ſæpè magno vſui Reip. Ser. Sulpicius & priuatus, & in magiſtratibus fuerit; cũ talis vir ob Remp. in legatione mortẽ obierit, ſenatui placere, Ser. Sulpicio ſtatuã pedeſtrẽ æneã in roſtris, ex huius ordinis ſententia ſtatui; circúmque eã ſtatuã locũ gladiatoribus ludiſque, liberos poſteróſque eius quoquo verſus pedes quinque habere; quòd is ob Remp. mortem obierit, eámque cauſſam in baſi inſcribi. Locũ etiã ſepulcro in cãpo Eſquilino, ſeu alio loco pedes triginta quoquo verſus C.Panſa Cõſul deſignet,*

Philip. 9.

ſignet, quò Ser. Sulpicius inferatur. quod ſepulcrum ipſius, liberorũ, poſterorũmque eius ſit, vti quod optimo iure ſepulcrum publicè datum eſt. Prudenter. Quis non lubens legationem obeat, & in ea mortem, cùm pro breui vita æternam memoriam tribuat? magnum, præmio donari æterno, adeóque & vitâ viuere æternâ. Viuit, qui in ſtatua viuit, meliore ſæpè quã ſuâ vitâ. nec ipſe tantùm, ſed poſteritas illius omnis in illa viuit. Atque hinc fors generoſum Athenienſium Legati ad Philippum Macedonem mortem intentanti reſponſum, Si caput hoc præſcideris mortale, dabit immortale patria. Vnde illud etiam vſu receptum; vt iniuriam Legatis factam ipſi Principes, apud quos verſantur, vlciſcantur. Videtur enim Principis majeſtas lædi, Legatis qui apud ipſum ſunt, læſis. Cùm enim publica Principis fide in alieno regno verſentur, publicam cenſendi ſunt violaſſe fidem qui Legatos violant. Vnde fors lex illa: *Quod ad Legatos, Oratores, comitéſque attinet, ſi quis eorum quem pulſaſſe, ſiue iniuriam feciſſe arguetur, lege Iulia de vi publica tenetur.* E quo etiã natum, vt qui contra ius gentium in Legatos peccaſſent, dederentur iis quorum Legati erant. ita Apolloniatis & Carthaginenſibus dediti, qui Legatos illorum pulſauerant; & à Demetrio Romanis, qui Legatum occiderant. Saturninus etiam quòd Mithridatis Legatos duriùs accepiſſet, morte à Senatu damnatus.

Neque poſt mortẽ tantùm in legatione obitam, ſed & legatione benè functis præmia, pro perſonarum qualitate danda. ampla dari auctor ſim: ne, ſi ampliora apud alios inueniant, fidem induſtriámque omnem ſuam aliò transferant; *Præmia danda bene legatione functis.*

aut sanè labascat ad ardua animus. Et quis virtutem amplectatur, præmia si tollas? quis sudorem sanguinémque vilem lubeat, non remunerandum? Vult Princeps à Legatis magna? magnis legationem condecoret præmiis. nunquam deerunt magni, qui maxima lubẽtes obeant, si coronari sudorem viderint. Opes & honores laborum præmia ad quæ non impellant? nescit vitæ parcere, adeóque & prodigus sanguinis sui est, qui munificam Principis dexteram capiti inhærere suo vidit: magis, si sentiat.

Legati sacrosancti. Quid? quòd in cogitato etiam crimine parcitum Legatis. &, quod magis mirere, in interprete. Bigilas, Maximini Legati Theodosij interpres, cùm coniurationis, seu molitionis Chrysaphij eunuchi conscius esset, qua Ediconi persuadere conatus fuerat, vt Attilam de medio tolleret; audit ab Attila, *Se illum in crucem acturum, & prædã vulturibus præbiturũ fuisse, nisi iræ suæ acerbitas legationis reuerentiâ leniretur & inflecteretur.* hæc barbarus. quem nulla pietas, religio nulla, nullus Deus flecteret, flexit legationis reuerẽtia.

Philip. 5. Huc illud Ciceronis: *Nomen Legati eiusmodi esse debet, quod nõ modò inter sociorũ iura, sed etiam inter hostiũ tela incolume versetur.* Et illud Liuij de Tarquinij Legatis: *Quanquam visi sunt cõmisisse vt hostiũ loco essent, ius tamen gentiũ valuit.* cùm tamen ad prodendam patriã iuuentutem animassent, virgis cæsa iuuentus nobilissima, & securi percussa, quòd de reducendis in vrbem Regibus cogitasset. in quo exuit patrem Brutus, vt Cõsulem ageret: orbúsque viuere, quàm publicæ vindictæ deesse maluit; & cùm non parceret filiis, pepercit Legatis, sceleris auctoribus. tantum Legatorum

Legatorum nomen potuit. Idem accidit in Syphacis Legato, cùm Massanissæ necem procurasset. sceleris cogitati reprehensus. nec aliud.

Rebelliũ etiã ciuitatũ legatio sacrosancta.

Nec Regum tantùm aut Principum Legatis immunitas hæc concessa, sed & rebellium ciuitatum ac personarum. Factum olim sub Spartaco, Sertorio, Viriato, Tacfarinate, aliísque non paucis. bono enim publico cùm legationes hæ instituantur, & ad pacanda regna & prouincias, gaudere iisdem immunitatibus videntur Legati debere; etiam serui, & familia vniuersa. Est hæc opinio virorum doctorum. ego nihil affirmem. subditi enim ad dominũ legatio propriè nó est. Sic non admissos coloniarum quarumdam Legatos à Romanis tradit Liuius; &, quod in ciuilibus bellis euenit non semel, vt aut non admitterentur Legati, aut malè haberentur; factum ab Antonio, à Flauianis etiam in Vitellij Legatis, à Senatu etiã in Fuluij filio. Quanquã probare hoc non possim, minùs mihi humanũ; vt non immeritò queratur Cæsar Legatis sua iura nó seruata. Scio periculi plenam legationé esse, in seditionibus ac secessionibus popularibus & militaribus, in ciuili ferro; quo cautiùs instituenda legatio est. immunitas tamé aliqua concedenda videtur, ne asperentur animi, néve ab vltima desperatione consilia mutuentur, ne alterius partis internecione finis imponatur. Scio Principũ iura. sed & hoc scio; seditiones, siue illæ populares, siue militares sint, belláq; ciuilia, nó nisi inhonorata ferè pace poni. Solere Reges vltrò etiã Legatos priores mittere. Factum à Senatu Rom. ad populum non semel, ab Imperatoribus etiam. ita Drusus à Tiberio missus, Petilius à Vespasiano,

alij

alij ad alias legiones rebelles. Faciunt Reges, quod parentes in filios immorigeros. vltrò etiã orant, ne perditum eant. nec pudet pigétve ad indigna quædam, aut non digna patrio nomine descendere, ne se perditum eant filij, quorum salutem dignitate suâ potiorem habent.

Temperãtia & continentia Legati. Temperantem & continentem in primis Legatum velim. turpe à vino, turpe à muliere vinci. ab armato, nec nouum, nec indignum viro. à vino & femina, muliebris ingenij est. Benè Polybius Demetrio: *Sobrius esto. nemini fidem habere memento. hi sunt nerui prudentiæ. spes tuas in te ipso pone:* non in vino, non in muliere. prodent quidquid illis credideris. Malus enim custos consilij vinum; pessima secretorũ seruatrix mulier. quantum prodi vis, tantum vtrique committe. Hinc illud dictum verè: *Inepti ad legationes qui vino & veneri indulgent.* cùm enim commissorum sibi tenacissimum Legatum esse deceat, proditríxque mulier & vinum secretorum sit, nemo non videat arcendos à legationibus, qui se regnorúmque salutem tam infidis ministris committunt. Non quòd Legatum à conuiuiis arceam; arceo ab ebrietate. Quin adeò, si conscius ipse sibi temperantiæ suæ est, & imperare gutturi potest, non auersetur conuiuia. fors inter liberiora aliorum pocula, discet, quod nec ingenio, nec auro posset. ferè enim aliquid inter conuiuiales hilaritudines elabitur, quod scire Legatum deceat. Quin & conuiuia ipse nonnunquam instituat, ne auarus audiat; audiat splendidus. aliquid enim splendoris opinio affricat Legato. Solitos verò Legatos adhiberi mensis, & augustiùs haberi, omnium propè gentium mo-

res

res docent. hinc illud de Antiocho Ægypto occupatâ: *Græci Legati venerunt, de pace ad eum missi: quos cùm benignè suscepisset, primo die ad epulas magnificè instructas inuitauit, postridie sui conueniendi potestatem fecit.* Illud verò Prisci Rhetoris, Attilæ in Maximino sociisque Theodosij Legatis splendorem, in se modestiam indicat. *Cæteris quidem barbaris, & nobis, cœna omni eduliorum genere referta & instructa præparata erat, & in discis argenteis exposita; Attilæ in quadra lignea, & nihil præter carnes. moderatum pariter in omnibus se exhibebat. conuiuis aurea & argentea pocula, quibus bibebant, suppeditabantur: Attilæ poculum erat ligneũ.* Et de Resca Attilæ vxore Priscus: *Nos etiam ad cœnā inuitauit. ad eam, vt erat multis Scythis Principibus comitata, accedentes, contigit nobis eius humanitate frui, illa verò nos excepit mellitis & iucundis confabulationibus, & magnifico epularum apparatu. Tum vnusquisque eorum, qui aderant, surgens, Scythica comitate poculum plenum nobis porrexit, & eum qui biberat, amplexus & osculatus, illud excepit.* Subdit: *Postridie iterum nos Attilas ad cœnam inuitauit, & eodem quo priùs ritu ad eum accessimus, & ad hilaritatem nos conuertimus.* De Zenarcho sociisque Iustini Legatis à Disabulo Turcarum Principe exceptis Menander: *Inde se ad conuiuium conuerterunt, & quod reliquum fuit diei, in eodem territorio, genio indulgentes transegerunt.* De ebrietate verò, & incontinentia vini socia, in exemplum Legatis sunt Darij Persarum Legati: qui cùm petulantiùs inter pocula, quas putabant mulieres attigissent, Amyntæ Regis iussu cæsi, incontinentiæ & immodici vini præmia retulerunt. Memor deinde quicunque Holofernis,

Balsa

Balſaſaris, Samſonis, Alexandri, Dauidis, Salomonis, Hānibalis, Antonij, Herculis, fuerit, quid vinum & mulier in viro poſſint, perfacilè videbit. Iam ſi incontinentem eſſe in gente ſua turpe, quid erit in aliena? Et cùm è Legati moribus iudicium ferè de gente tota faciamus, quantum inurat genti ſuæ dedecoris incontinentiâ ſuâ Legatus, nemo non videat. Vt taceam, captum amoribus gentis alienæ, degenerare plurimum ab affectu gentis ſuæ. Et incredibile quid mulier in viro poſſit, quàm validè mentem etiam fortiſſimi ac prudentiſſimi rapiat, & in ſe trahat, ac à ſe in gentem vniuerſam ſuam transferat. immemor patris & matris ſuæ eſt omnis amans, immemor adeò Dei. exempla nos docent, virorum robuſtiſſimi Samſonis, ſapientiſſimi Salomonis. illum in interitum, hunc in alienorum Deorum cultum, vtrumque in dubiam ſalutem mulier perpulit. quo faciliùs quemcunque Legatum in ſe trahet. Quid non poteſt amor? omnium obliuionem, etiam ſui, inducit. quo magis fugienda incontinentia Legato eſt.

Iuſtitiæ cultor Legatus. Iuſtitiæ deinde cultorem Legatum deſidero. Neminem dolo circumueniat. abeſſe à viro forti fraus debet. imbellis ac imbecillis animi dolus omnis eſt, & de virtute ſua diffidentis. Neminem iniuſtè lædat. improbæ mentis ſoboles iniuſta læſio eſt. Neminem calumniâ dedecoret. non eſt virilis animi; muliebris linguæ calumnia eſt. A conuiciis verò, vt à veneno, manum retrahat. in conuiciantem

retor

conuicia cadunt, quasi in iaculatorem suum retorqueantur tela. Peccauerunt in hac re Romani, qui apud Antiochum Hannibalem calumniati sunt. Peccarunt Philippi Regis Legati, qui adulterino T. Quintij signo litteras signantes, caussam patri dederunt, vt Demetrium filium, tanquam regni insidiatorem, clàm de medio tolleret. Peccauit Siba, qui Misphiboseth dominum suum, Ionathæ filium falso detulit. credidit deferenti Dauid, & media bonorum parte seruum donauit, dominum spoliauit. Fugiet proinde Legatus quidquid quocunque modo iniustitiam redolet; neque enim re aliâ magis Legatis integritas apud exteros stabit.

Munificentia Legati.

Munificum præterea Legatum velim. nolo prodigum: liberalem volo. quanquam, si alterutrum necessariò deligendum, prodigum malim, quàm sordidum. profusio vni dum obest Legato, prodest plurimis. sordes inuisæ omnibus, fœdéque legationem commaculant. amicos deinde profusio parit, nimia parsimonia hostes. illa fidos, hæc etiam domesticos infidos facit. Nolo opes proiicere tanquam iratum, sed neque recludere tanquam amorem promeritas. Sanè si extorquere regnorum secrera velit, profusione non rarò opus erit. & ferè solo auro abditissima recludas. hoc terris erutum, cordium profunda eruit. nec vllâ re magis exprimas quod voles. proditor domini regníque aurum est, quo vno regna eruuntur, venduntur. necquidquam tam sanctum est, quod

non

non violet aurum;etiam parentem hosti tradet. Auro ergo Legatus hostilia domino suo reserabit regna. Facit hoc qui regnorum consilia domino aperit.aperiri hæc auro possunt.nec vlla re certiùs. Nec quidquam facilius, quàm vnum è Secretariorum scribis seruísque auro trahere. aude : flectes in quam voles partem. nihil auro imperuium:nec coniugalis quidem thorus.

De Legati eruditione nihil dico. Olim illud fuit,

— Si bella vocabant,
Miles eram;si pax posit is toga gestiet armis.

Quales Legati deligendi.

Alternare vtrumque,prout fors ferebat,Romanum erat. nunc ferè præter nuda vota nihil habemus. Hoc tamē vniuersim dici potest,bellicas res militi, togato pacis committendas, gratulationes nobili, splendidas opulentis, & qui profusionibus Principis tueri dignitatem velint & possint. denique pro rerum ad quas quisque destinatur,varietate deligendum.Eloquētem probo,sed qui plus rei habeat quàm verborum,plus sententiarum quàm elegantiæ. Et verò perrarò in vna stabulare mente reperies floridam elocutionem & prudentiam,diuitem dictionem cum diuite sapientia, & iudicij cum eloquentiæ magnitudine. Ferè enim pauperantur ingenio, qui diuitantur verbis : aut, si ingenij illis acies magna,hebetatur iudicium. vtrumque qui assecutus fuerit,beatus.

Historiarum cognitio Legato necessaria.

Historiarum in primis cognitionem, gētium omnium,vouco Legato:ex hac enim id assequetur,vt plurimas ipse obiuisse videri possit legationes,dum in varia orbe toto gente,facta,dicta, fortunatos, infortunatósque euentus leget, ad quæ

quæ mores ſuos componet, prudentiam colliget, fugiẽda amplectendáque diſcet, labore ſuo nõ magno. Felix, qui aliorum damno periculíſque, damno ſuo nullo, vitam moréſque componit. Nulli Hiſtoricis certiùs docẽt, nulli tutiùs, nulli minore fuco. nulli audaciùs prçeunt, nulli fortiùs. Hos ergo Legatus familiares ſibi faciat. ab his profutura mutuetur: noxia in fugam, bona in ſequelam. Addo hîc tamen, viros doctos ferè legationibus magis idoneos. dicunt ornatiùs, cautiùs, prudẽtiùs, meliùs certiúſque de tractãdarum rerum æquitate iudicant; ſecuriùs etiam de pacis, fœderum, matrimonij conditionibus: réſq; momentis ſuis ac rationibus accuratiùs ponderant, & moderatiore plerumque ingenio, magíſque ad ferendum compoſito. ita tamen ſi Reip. aliquã aliquando partem tetigerint; magis, ſi magnam, & in illa ſpem ſui, ac prudentiæ ſigna magna dederint. nam de nudè litteratis nihil dico.

Non mittẽdi Legati qui odio laborãt apud eos ad quos mittũtur.

Adlaborãdum verò, ne qui mittitur Legatus, à quacunque cauſſa odio apud eos ad quos mittitur laboret. Romani in ſacrum montem Menenium Agrippam, in Auentinum L. Valerium & Horatium, plebi gratiſſimos miſerunt: Iuſtinianus etiam ad Coſroëm Perſarum, Theodorum & Zachariam medicum modeſtiâ, gratiâ, ſcientiâ caros: ad Caſſium Rhodij Archelaum, quo magiſtro aliquãdo vſus fuerat: Iuſtinus Zenarchum ad Diſabulum, cui pro gratia, qua apud ipſum valebat, Perſicum bellum perſuaſit: Magnentius & Britannio Ruſticum ad Conſtantiũ: Attalus Edeconem ad Tiberiũ: Iſdigundam Coſroës ad Iuſtinianum: Galerius & Diocletianus Probum ad Narſeum Perſarum Regem: alij ad

 alios,

alios,è suis deligentes,quos gratissimos fore arbitrabantur. Nam vbi alienior mens à Legato est, nequidquam felicem exitum speres.exasperandis,non componendis,animis hæc nata sunt. Quare nullus mittendus Legatus ad Principem erit, quem aliquando offendit. non solent inimicitiarum obliuisci Principes. Demosthenes sanè ire Legatus ad Alexandrum,quem oratione offenderat,noluit.Conuenit etiam Principis maiestati,vt subditum sibi, non externum mittat.minùs etiam,illius ad quem mittitur,subditum.Malè hæc res cessit Gallico Francisci Regis Legato ad Franciscum Sforzam,quem olim suũ & profugũ in vincula coniecit, securi subiecit. Peccauit etiam in eadẽ re Perseus,qui ad Illyrici Regẽ,subditũ aliquando Gentio Regi Legatum misit. Iuréne,an iniuriâ Sforza fecerit,nõ disputo.probare factũ nõ possum:damnare nolo.Moderatior fuit Gentius,& propiùs ex mente mea.

Forma in Legato laudata. Valet etiam in hanc rẽ forma.non illa mollis & muliebris,sub qua muliebre tegitur ingeniũ; sed virilis, & quæ virum suum loquitur. Nolo comptum, & à speculo suo factum, ne plus de femina quàm de viro circumferat. nolo è capsa & acu natum.forma virum neglecta decet. sordidum tamen nolo, qui arceat, non alliciat & prouocet in familiaritatem. scio sub inculto corpore magna sæpè ingenia latere.docemur in Agesilao,breui,claudo,deformi.Sed in quo mẽs magna,erecta,decora:vt maior semper ratio ingenij,quàm corporis habenda sit. quòd si vtrũque concessum, beabis; gratior enim ferè est pulcro veniẽs è corpore virtus.Prouocare enim hæc in admirationem & amorem solent. cùm

sola

ſola corporis venuſtas, ſi viduata ingenij bonitate ſit, riſum & contemptum excitare veriùs, quàm laudem ſoleat. Et ſunt, qui barbâ ſolâ & pallio legatione funguntur, alij veſtium ſplendore, famulorum turba. mutuantur nimirum ab his prudentiæ opinionem, cùm domi non habeant. At falluntur miſeri: vbi enim infantiam ſuam prodiderint, in dedecus potiùs, quàm in laudem, externa erunt. quóque maior erat ab aſcititiis expectatio, eo, cùm interna non reſpondeant, contemptus maior eſt.

Patriâ ferè veſte vtatur.

Veſtis patriã referat. à qua nõ facilè degenerabit Legatus. grauis omninò cauſſa ſit, quæ ab illa decedere cogat. Aliquid tamen in hoc genere aliquando factum à Legatis non nego. Audiamus è Menandro TuroxanthumTurcarum Ducem ad Valentinum Tiberij Legatum: *Quandoquidem, ô Romani, huc venientes me in maximo luctu conſtitutum offenderitis, (recenter enim pater meus eſt mortuus) oportet vos facies veſtras gladijs deradere, & legi quæ apud nos in iuſtis mortuorum inualuit, obtemperare. Tum confeſtim Valentinus, & omnes qui cum eo erant, gladiis genas ſuas deraſerunt.* Deliniuit hæc res exaſperatum antè animum Turcæ, & mitigauit efferam barbariem, qua Tiberij Legatos minitabundus exceperat. Idem dico in graui luctu, aut Regũ Principumq; apud quos verſantur morte, non decedere à patrio, quantũ Chriſtiana pietas permittit, vbi verſantur, ritu. neque enim deceat, omnib. in mœrore poſitis, dolorémq; veſte teſtantibus, veſtiũ hilaritudinem præ ſe ferre Legatũ. ita tamen, vt in hoc lugentium veſtium genere, nõ decedat à patrio more, ne in alienam trãſiiſſe gentẽ videatur.

Linguâ plurimum vtatur patriâ.

Linguâ etiam vtatur patriâ: ad imperij enim majestatem facit linguâ sua vti. quod in solemnibus legationibus maximè locum habet. Catonem sanè accepimus Græcę linguę peritissimum ne Athenis quidem Atticè, sed Latinè loqui solitum. Æmilius etiam Paullus, Perseo superato, conuocatis Græciæ Principibus, Latinè locutus: quæ Græcè reddidit Octauius Prætor. noluit Paullus, cùm posset Græcè loqui, ne majestati Romanæ quidquam detraxisse videretur. Ciceroni verò vitio datum, quòd in Græco senatu Græcè verba fecisset. Per interpretem etiam ferè legationes suas obiuisse, Galerij, Maximini, Traiani, Valentiniani, Theodosij, Tiberij, Leonis, Iustiniani, Iustini, Zenonis, aliorúmq; Impp. Legatos ad Persas, Sclauinos, Gothos, Hunnos, Abaros, Alanos, Parthos, Scythas, Wādalos, Saracenos, narrant illorum temporum Historici; cùm plerique tamen linguarū illarum periti essent. In priuatis tamen colloquiis, patriâ, in qua versantur, linguâ Legatos vsos video. Quin & Principes linguarum ferè peritos legationibus delegisse lego. Credi enim non potest, quāto adiumento Legato linguarum peritia sit, ne vni interpreti, fors nō fido, & hostili pecuniâ circumuento, Reip. suæ salutem credere cogatur. Et nō rarò omnem dictionis elegantiam interpres deuenustat, sententiarū robora negligit, vim eneruat, proprietates non exprimit, seria emollit, exasperat mollia, humanitatem verborum rusticitate dedecorat, milléque modis à verbis ac sententiis decedit. Accidisse hoc Mebodi Persarum Legato apud Menandrum legimus, cui insolentiùs insurgenti cùm Iustinus dixisset, *Non sentis*

te

te cum Romanorum Imper.& Iustino sermonem habere?Cōsternatus Mebodes præ pauore pronus in terram se ad eius pedes prostrauit, negauitque à se talia prolata fuisse. Quâ excusatione cùm vteretur, visus est Imperator adduci,vt fidem haberet,& dixit:Videtur igitur interpres nobis alia pro aliis suggessisse. Vnus hic interpres ad quæ non descendere coëgit Legatum,ac ad quam excusationem offensum Imperatorem! De Bigila etiam interprete suo Maximinus Theodosij ad Attilam Legatus non immeritò dubitauit.

De domesticis,ac comitatu Legati quid dicā? mediocritatem laudo. De Æmiliano Scipione illud Valerij Maximi est: *Scipio Æmilianus post duos inclytos cōsulatus,totidémque suæ præcipuæ gloriæ triumphos, septem seruis sequentibus officio legationis functus est. itaque cùm per socios & exteras gentes iter faceret non mancipia eius.sed victoriæ numerabantur:nec quantum auri & argenti,sed quantum amplitudinis pondus secum ferret,æstimabatur.* De Catone verò illud eiusdem:*Si quis tribus seruis comitatus Hispaniam regat,& quingentorū assium sumptu transmarinam prouinciam petat,nónne mirabilis existimetur?atqui ista patientissimè Superior Cato tolerauit.*Quantis comitatum credimus ad legationem processurum, qui ad regendam prouinciam tribus contentus fuit? De posteriore Catone habemus illud apud eundem:*Is cùm bellis ciuilibus interesset,filium secum trahens,duodecim seruos habuit, numero plures quàm Superior;temporum diuersis moribus,pauciores.* Alij septē habuisse,nec plures, referunt. Ducebat exercitū Cato, & se intra hunc seruorum numerum cōtinebat. quid credimus in legationibus facturum? Nunc

Mediocritas in Legati comitatu laudata.

Lib.4.c.9.

decus omne, si longo impedimentorum, equorum, curruum, famulorum ordine plateæ fatigentur; si ad vniuersum luxuriæ apparatum explicandum vix domus sufficiat, vt in Comicam pompam delecti Legati videantur. Aliquid tamen in hoc genere dandum morib. gẽtis ad quam destinatur Legatus, ne nimiùm discedere ab iis videamur, & damnare sumptu aut inopiâ. Mediocritas in hoc genere à prudentib. semper laudata: damnandæ sordes iuxtà ac profusio. Splendorem tamen Europæis morib. secũ Legatus trahat, vt & mittentis, & ad quem mittitur maiestatem tueatur. Nolo contemni parsimoniâ, nolo profusione rideri. Sapiens in medio consistet. nam & nimia parsimonia auaritiam digito designat: quâ qui tenetur, legationem dominúmque venalem habet. auri quem sitis tenet, aurum bibet, si propinaueris. etiam turbidam bibet quicunque magnâ siti premitur: nec valetudinis aut dignitatis rationem habet. validior nimirùm salute ac dignitate sitis est. obliuiscitur sui suorúmque quisquis nimia siti exuritur. Nimiâ etiam profusio insipientiã prodit. ferè enim qui virtutibus, animorum opibus destituuntur: ad externa decurrunt, vt sapientiæ opinionem ab auro mutuentur, cùm à virtute non possint. moderatum ergo splendorem probo, qui nec auaritiam, nec fastum redoleat.

In comitum delectu magnam curã Legatus habeat.

In comitum deinde ac famulorum delectu magnam curam adhibeat, vel ob hoc Ciceronis ad Q. Fratrem: *Quos verò aut ex domesticis conuictoribus, aut ex necessarijs apparitoribus tecum esse voluisti, horum non modò facta, sed etiam dicta omnia præstanda sunt.* tum quòd ex horum probitate

tate moribúsque iudicium ferè de Legato sumatur. Sed neque omnibus quos delegit sua credet. fidem priùs vniuscuiusque variè tentabit. sequetúrque illud Ciceronis ad Q. Fratrem: *Si quis est, qui tibi nunquam in suspicionem auaritiæ venerit, nihil est, quod non ei & committi & credi rectissimè putem. Sed si quis est in quo iam offenderis, de quo aliquid senseris; huic nihil credideris, nullam partem existimationis tuæ commiseris.* Notat auaritiam, tanquam infidam comitem credendarum rerum. Subdit: *Si quis est ex seruis egregiè fidelis, sit in domesticis rebus ac priuatis. quæ res ad officium imperij tui, atque ad aliquam partem Reip. pertinebunt, de his rebus ne quid attingat. Multa enim, quæ rectè committi seruis fidelibus possunt, tamen sermonis & vituperationis vitandæ caussâ, committenda nō sunt.* Æmulationem hæc & inuidiam prouocare solent. & plurimùm tamdiu fidos hos reperies, quamdiu liberaliore manu non prouocantur in alterius fidem. Seruorum hoc ferè est, qui obsequia præmio, non amore metiuntur. Quo in genere auctor sim, vt Legatus deligat ex gente sua, & quibus honestæ domi opes, parentes, amici: quos pudor & verecundia suorum in officio teneat.

Quantā fidem externis habere Legatus debeat.

Alienis verò, qui de familia non sunt, quanta fides adhibenda sit, audiamus Ciceronem: *In prouincia verò ipsa, si quem es nactus, qui in tuam familiaritatem penitus intrarit, qui nobis antè fuerit ignotus; huic quantum credendum sit vide. Non quin possint multi esse prouinciales viri boni. sed hoc sperare licet, iudicare periculosum est. multis enim simulationum inuolucris tegitur, & quasi velis quibusdam*

 obten

obtenditur vniuſcuiuſque natura;frons,oculi, vultus perſæpè mentiuntur,oratio verò ſæpiſſimè. Quapropter,quî potes reperire ex eo genere hominum, qui pecuniæ cupiditate adducti careant his rebus omnibus,à quibus nos diuulſi eſſe non poſſumus? Quo ex genere ſi quem fortè tui cognoſti amantiorem(fieri enim poteſt)quàm te[illegible]ris;hunc ad tuum numerum libenter aſcribito.Sin autem id non perſpicies, nullū erit genus in familiaritate cauēdum magis:propterea quòd & omnes vias pecuniæ norunt,& omnia pecuniæ cauſſâ faciunt;&,quicum victuri non ſunt eius exiſtimationi conſulere non curant. Et ferè aut Legatorum opibus inſidiantur, & commodis ſuis ſtudent,aut callidi conſiliorum Legati ſcrutatores ſunt. nulli talium fide ſilenda, quantumuis probiſſimus tibi videatur. Quis enim alienis magis ſtudeat, quàm ſuis & patriæ? è millibus vix vnus.ni fors, aut præmij magnitudine patrium amorē exuerit,aut grauis indignatio,aut accepta domi iniuria, aut metuenda pericula aliò mentē transferant. quanquā & tūc prouidè res pertractanda.dicant illi quæ retecta periculum auctoribus creare poſſint,nō audiant ex te. & vtere tu aut improbitate,aut ira illorū; ſed non effundas, quæ ruborē tibi incutiant,aut damna accerſant. Vnum proinde in hoc genere cogita,& ſequere: Omnia tuta ſi ſuſpecta habueris,tutus eris. nuſquam hoc certius, quàm in legatione. Facilis proinde ad audiendum Legatus erit,ad fidē tardus;ad præmiandū in dubiis parcus & lentus,in certis celer & profuſus:ac dū ipſe fidus eſt omnibus,nulli ipſe fidat, niſi quē validè obſtrictū tenet.cui tamē nihil credet,quod patriæ,quod ſibi damnū creare poſſit.diſcetq; ex Priſco Rhetore,

ex

exemplo Chrysaphij Eunuchi Theodosij, & Bigilæ interpretis Maximini Legati. Magnis muneribus, maioribus sponsionibus cum Edecone Attilæ Legato Eunuchus egerat. spoponderat Edeco. aperuit inde Attilæ comparatam coniurationem, & auri pondus de quo conuenerat. Captus Bigilas,& spe suâ & auro frustratus Eunuchus est. neque enim Bigilam, quem in vincula coniecerat, liberum ire Attilas permisit, nisi auro omni numerato, quod Eunuchus Edeconi spoponderat. benè. neque vnquam probata Eunuchi molitio. Florus mihi testis de Viriato, qui ex venatore latro, ex latrone dux & imperator, &, si fortuna cessisset, Hispaniæ Romulus. post varias de Romanis in Lusitania victorias, *tandem eum Fabius Maximus Consul oppresserat. Sed à successore Seruilio Cæpione violata victoria est; quippe conficiendæ rei cupidus, fractum Ducem, & extrema deditionis agitantem, per fraudes & insidias, & domesticos percussores aggressus, hanc hosti gloriam dedit, vt videretur aliter vinci non potuisse.* Quin adeò turpissimum hoc facinus visum Romæ, percussorem in hostem mittere; cóque deterius, quia domesticum, & in ea vrbe, *in qua venale Regis Pyrrhi caput offerentem Curius remisit*, aut sanè Fabricius. Lib. 2. c. 17.

De Legatorum vxoribus fortiter sub Tiberio disputatum à Seuero Cæcinna, & Valerio Messallino. Vicit Messallinus, cúmque Cæcinnæ argumentis respondisset, clausit orationem: *Malè eripi maritis consortia rerum secundarum aduersarúmque, simul sexum naturâ inualidum deseri, & exponi suo luxu, cupidinibus alienis. Vix præsenti custodiâ manere illæsa coniugia: quid fore si per plu-* *An vxor circumducenda Legato?* Tacit. lib. 3. Ann.

 res

res annos in modum dissidij obliterentur? Et erant exempla maximorum Ducum, qui vxores circumduxerant. Philippi, Magni Alexandri patris, Mithridatis, quem vxor per arma & fugam, aspera iuxtà ac mollia, viro solatium secuta. Liuiam sanè Augustus, dum per Orientem ac Occidentem exercitum ducit, comitẽ habuit. Druso per Illyricum vxor sociata. Imitatus hoc M. Antoninus Philosophus in sua Faustina, Theodosius in Placilla, Traianus in Plotina, Cæcinna in Salomina. Agrippina sanè Caligulæ mater fortiter se & prudenter habuit in Germanicis castris. Caluisij etiam Sabini vxor marito militari habitu sociata. De Zenobia Odenati vxore feminarũ generosissima, Capitolinus: *Solita virũ in omnibus comitari.* De qua Trebellius ex epistola Aureliani: *Prudens in consiliis; constans in dispositionibus; erga milites grauis, larga cùm necessitas postularet, tristis cùm seueritas posceret, possum dicere, illius esse quòd Odenatus Persas vicit. vixit verò regali pompâ more Persico, adorata est more Regum Persarum, conuiuata Imperatorũ more. ad conciones galeata processit. venustatis incredibilis. tantus illi candor in dentibus, vt margaritas plerique eã putarent habere, nõ dentes. Vox plena ac virilis: seueritas, vbi necessitas postulabat, tyrannorum, bonorũ Principum clementia, vbi pietas requirebat. larga prudẽter, conseruatrix thesaurorũ vltra femineum modũ. fertur tria, vel etiã quatuor millia frequenter pedibus ambulasse. cuius ea castitas fuisse dicitur, vt nec virũ quidem suum sciret, nisi tentatis conceptionibus.* Dignissima imperio, & quæ mulierem suam exuat, virum induat. dignissima quæ duceret in triumphum nõ postremos militiæ Duces; indigna, quæ duceretur.

duceretur. eóque magis admiranda, quòd rarissima sit coniunctio formæ & animorum. & nõ alterum in femina magnum, speciosissimam mulierum dici, aut generosissimam & fortissimam? vtrumque maximum. cum primis Imperatoribus animo, & bellicarum rerum peritia & prudentia certare potuisse mulierum speciosissimã quis crederet, nisi illius æui scriptores, & Aurelianus ipse testaretur? talem si quis nactus fuerit, sociam admittat profectionum, legationũ, bellorum, consiliorum. De Germanis, Gallis, Scythis, Hunnis, Longobardis, Gothis, reliquisque è Septemtrione nihil dico, Historiæ loquuntur. Quod tamen maxime concedendum puto in legationibus longioribus, vt solitudinis fastidia vxor tollat, aduersa molliat, aspera mitiget, habeatque in cuius sinum tutò maritus domestica deponat, incontinentiæ remedium, ægritudinis solamen. Non quòd huic sexui regnorum abdita credenda putem, neque necessum thalami sociã, sociam habere premendorum. non didicit tacẽda premere mulier: ac nescio an teneatur silẽtij legibus. tanta pronitas naturæ est. quare indulgendum, si cõmissa edixerit. Damna secuta sunt? primo narratori, non mulieri hæc ascribe. Volebat non vulgari? non credidisset mulieri. credidisse, voluisse vulgare est. nil opus præcone in denuntiandis rebus. vna mulier omnibus præconibus, tubis, tympanisque potentior est. Committet ergo Legatus vxori, ad quorũ narrationem, serâ pœnitudine, non erubescat. nec plura. Non quòd omnis vxor talis: sed quòd consultũ Legato tutiora in dubiis deligere. certaq; incertis anteponere. nullũ à silẽtio periculũ, à narratione

Vxori Legatus domini secreta non committat.

tione eſt. vitabit pericula prudens, & quidquid ad illa ducit. Sociam ergo Legatus vxorem habeat thalami, menſæ, conſiliorum priuatorum, aduerſarum ſecundarúmque rerum, valetudinis bonæ, malæ, opum, & honoris: legationis ſociam non habeat, hoc volo: ſibi ſilenda ſeruabit, & altùm premet quidquid Remp. tangit. Prouidebit deinde, ne aliarum cõſuetudine, patriæ oblita mores imbibat non patrios, ne tranſeat in alienos, ne vitia gentis non ſuæ hauriat, ne, dum placent externa, domeſtica diſpliceant; ne familiaritate vtatur minùs probatorum. Periculum enim omnino eſt, ne ex frequenti talium conſuetudine, tacita ac ignara vitia omnia perbibat gentis alienæ: non cogitantibus enim nobis irrepere hæc ſolent. ardua virtutum, facilis vitiorum imitatio eſt. neque vſquam pronior, quàm in feminis: quæ mutuâ pectoris retectione, dum nihil celant, in paria inuitant. nec delictum graue arbitrantur, ſi mulierem ducem mulier ſequatur. Nullarum proinde vxori niſi probatiſſimarum familiaritatem permittet, quarum conſuetudine diſcere imitanda, dediſcere fugienda poſſit.

Auertet autem & arcebit à domo ſua, quorũ meritò fidem ſuſpectam habere debet. Multa promittunt? ne fide. habent enim Regum aulæ impoſtores mentiri & fallere doctos, qui blandis verbis, & ſpe nudâ grauidis, magnarúmque rerum oſtentatione, vel iniecto etiam timore, ſub amici ſpecie ab officio deducunt, ac mandata eludunt. Eluſit Alcibiades Lacedæmoniorum Legatos, qui cùm generosè in ſenatu cauſſam egiſſent, ac tantùm-non perſuaſiſſent, ſuaſit frigidè

gidè apud populum agerent. persuasit:& bella è frigore hoc nata sunt. Pyrrhus etiam Fabricium tentauit auro; immisso deinde elephante, stetit auro infractus, bestiis terror. Ac sanè suspecta consilia hostilia omnia Legato esse debent. hostilia sunt. quis prudens fidat hosti? neque tamen auctor sim, vt à congressu suo illos prohibeat, aut se in solidum subducat. quin adeò audiat: non fidat. Laudant? fallere volunt. Spondent? insidias parari credat. Regem suum damnant? meditantur dolos, & audire volunt quid sentiat Legatus. Legati Principem laudant? vituperationes sub hac laude latent. Qua in re hoc etiam monitum Legatum velim, ne hospitale in se munus in alieno regno facilè admittat. vendit libertatem, qui hospitium admisit; non minùs, quàm qui dona. Non negligat interim eos, qui auctoritate, gratiâ, potentiâ plurimùm in eo regno possunt. vltrò eos etiam nonnunquã adeat: Regum quoque ac Principum prouinciarum aliarum Legatos; sed rariùs, ne quis iustus metus suspicionis alicuius oboriatur.

Principis verò, ad quem mittitur, seriò mores, vitam, virtutes, vitia, molitiones, quibúsque in terrorem impelli, quibus accendi, quibus placari, quibus ad arma prosilire, quibus delectari & capi, quibus denique offendi consueuerit, perscrutetur: gentis etiam vniuersæ ingenium, robora, opes, constantiam: quantos educere in bella soleant, quantos ordinariis extraordinariísq; subsidiis possint, ærarij magnitudinem, armorum copiam, regni propugnacula, nobilitatis numerum, vires, opes, animos, propensiones, togatorum eruditionem, prudentiam, pectus, & quà *Principis, ad quẽ mittitur mores discat.*

quisque

quiſque apud Principem auctoritate, qua apud populum; qua ſe, réſque ſuas, verbáque, ſingulorum moribus temperet, quæque fugienda, quæque amplectenda diſpiciat, remediáque nocituris adhibeat, profuturis incumbat: ac à ſe ſuiſque bella amoueat, in communem hoſtem trãsferat. Cauendum verò, ne, licèt ampliſſimã nactus materiam, Principis apud quem verſatur, dicta factáque, etiam palàm ſcelera damnet. intacta potiùs tranſeat; ac in oculos omnium incurrentia, ſolus ipſe non videat. nihil tutò apud hoſtem damnatur. Sed neque dum nimio in Principem ſuóſque ſtudio fertur, trahi ſe in inuidioſam partium comparationem patiatur. Peccatum in hac re à Bigila, cùm in menſa Attilæ inter pocula eò prolapſus eſt, vt negaret componi Attilam cum Theodoſio poſſe, non magis quàm hominem cum Deo. ac niſi in barbaro ius gentium valuiſſet, temerario menſam purpuraſſet ſanguine.

Principis ſui dignitatem tueatur.

Principis autem, à quo mittitur, dignitatem, auctoritatem, prudentiæ ac munificentiæ opinionem, vires, arma, paratos in omnem partem animos, in bella iuxtà ac pacem; in præmiando liberalitatẽ, in remittendis offenſionibus facilitatẽ, in arduis conſtantiam, in proſperis moderationẽ, infractos in aduerſis animos, in ſecundis modeſtiam, in ſponſionibus firmitudinẽ, in punitionibus lenitatẽ, in acceptis iniuriis obliuionem, in remunerando memoriam commendet. Si nihil habeat, quod admodum laudet, alto premat omnia ſilentio. vitia nunquã attingat: obiecta mitiget, aut aliò ſermonem flectat. Peccarũt in hac re Demetrij ad Lyſimachum Legati, Regis ſui incontinentiã narrantes. peccauit Bonus,

qui

qui facilem,ac in iracundiam effusum Iustinum Imperatorem Baiano aperuit.

Legati quẽadmodum excipiendi?

De Legatorum admissione dici multa possunt. Excipiendi beneuolè, liberaliter habendi, amicè compellãdi; etiam eorum,quos odio prosequimur. Peccarunt in hac re Achæi,cùm Romanorum Legatos excluserunt: Demetrius etiã Rex. de quo illud Plutarchi, *Difficiles aditus, superba responsa,intolerabilis fastus.* qui cùm Atheniensium Legatos duos annos tenuisset, inauditos dimisit.Nisi fors Reip.salus differendam Legatorum admissionem suadeat. Factum à Persis, cùm Martinum pacificatorium Legatũ remorati sunt, donec propugnacula erigerent regno firmando. Hormisda etiam Cosrois successor admittere distulit, donec de milite & commeatu regno prospexisset.Cosroës,Menandro teste,*dilatione vsus : volebat enim & bellum gerere, & legationẽ excipere, adeòque terrorẽ sui Romanis iniicere.* Idem à Peraso Parthorum Rege in Constantio Legato, quem, post longam Edessæ cõmorationem,admisit,cautè habuit, re infectâ dimisit; & à Wandalis in Tatiano Patricio Leonis Legato;à Genserico in Martiani Imp. Legatis ; à Sapore Persarum Rege in Valeriano.tenuit Legatos,arma parauit,abeuntes armatus secutus. Menophilus Romanus Mysię Dux, Carporum Legatos nõ admisit,nisi in medio armati exercitus: inde post quatuor mẽses redire iussit.addidit deinde tres alios, & spectatores exercitus sui habuit,tandémque re infectâ dimisit. Factũ propè idem ab Hormisda Cosrois successore in Zacharia & Theodoro Tiberij Legatis, quibus maximorũ Legatorũ potestatẽ cõcesserat,quos variis

itineribus lusit, *& ex aliis locis in alia loca, huc illuc errantes & palantes traducebat.* arma nimirùm interim parabat, commeatum, reliquáque bello necessaria. Et à Iustiniano, qui, Menandro referente, Iustini consilio, Abarorum Legatos diu Byzantij tenuit; quòd sciret Abaros Istrum non traiecturos, nisi Legati redissent: interim Bonum fluminis custodiæ præfecit, impedimentáque traiectui iniecit. Constantinus Mestrianum Licinij Legatum *longo tempore detinuit, dum ad belli incerta animum adiiceret; quia qui partes Licinij fouebant, occultâ machinatione vtentes, quò minùs Constantinus Imperij gubernacula capesseret, moram inijciebant.* Auctor Petrus Patricius. Aurelianus Imp. Dexippo narrante, Iuthungorum Legatos non antè admisit, *quàm militum aciem condictâ die tanquam ad pugnam instruxisset. Vbi illi rectè se habere visa est exercitus dispositio altum suggestum, purpurâ indutus, ascendit. his ita præparatis Iuthungos iussit adesse. Vt hæc viderunt, accidit eos perterrefieri, & longo tempore silentium tenuerunt.* Iustinus etiam Cunimundi Gepidarum Regis Legatos dilatione ac procrastinatione, Menandro teste, traxit. Differenda proinde aliquando Legatorum admissio, acceleranda aliquando. quod ferè prudentiæ relinquendum. neque certi quidquam in tanta rerum varietate statui potest. Vt plurimùm tamen citò admittendi, dimittendíque citò videntur.

Legatis quomodo respõdeat Princeps?

In respondẽdo verò illud Theodorici Gothorum Regis semper mihi placuit: *Qui, intromissis ad se Legatis, plurima audiuit, paucissima reddidit.* Facilis in prolixis colloquiis lapsus & error est. dedecet hæc Principẽ. & verò cùm inimicissima consiliis

consiliis & prudentiæ celeritas sit,quam sera ferè & inutilis comitatur pœnitētia,cùm præcipitata,ac quasi ruentia consilia ac responsa in integrum restitui non possint,dedeceátque Principem dictorum reuocatio; consultissimũ erit,nihil vnquam subitum Legatis respondere.iniecta mora consiliis locũ tribuit; accelerata responsio excludit. Scio nihil satis illi festinari, quē indignatio,ira,metúsve excruciat. sic illi quoque sol est lentus,qui noctem insomnem ducit.Sed vincenda quæ cruciant, ratione sunt, & damnis periculísque celeritatē comitantibus. Peccasse celeritate nimiâ Turoxanthum Turcarum Ducem in Tiberij Cæsaris Legato Valentino video,cùm cōmotior erumperet in iram & minas.Laurentius etiã Sclauinorum Princeps in hoc genere peccauit,& Zeno in Balamerum,& Theodoricũ Traiani filium: Leo in Amorcesum: Sapor in Denathum. Prolixiùs etiam, & præter Imperatorium decus Aurelianus cum Iuthungorũ Legatis egit.prolixior deĩ Iulianus apud Chamanos est;& Cosroës apud Petrũ Iustiniani Legatum de Suauia, fuissétne Lazis olim subiecta,an secùs.in qua disputatione non semel Rex succubuit.Turpe Regē palàm vinci, turpius conuictũ in alienæ rei possessione persistere.Fateri iniustitiam suã Regi durum:aliena possidere, iniustum. In has se angustias disputatione suâ coniecit Cosroës. molliùs tutiúsque per alios disputatio instituitur.nec dedecus in alio succumbere.

Quid? quòd Legatis suspectis extra vrbem aliquando senatus datus. Factum Romæ in Legatis Nabidis tyranni in Apollinis æde: & in æde Bellonæ, Carthaginensium Legatis. quin

& egredi iussi. ita, Polybio auctore, senatus Persei Legatos extemplò mœnibus vrbis, Italiá intra trigesimum diem excedere iussit.

Legatio aliquando differenda.

Legationem nonnunquam suam differt Legatus. vel cùm auro corruptus perire rem morâ, quæ celeritate egebat, sperat posse. obiectum hoc Æschini à Demosthene. Vel cùm legatio suscipitur, vt tempus veriùs teratur, aut prorogetur. fecit Themistocles ad Lacedæmonios missus, vt, dum spe & legationis expectatione Sparta tenetur, subdolas suas Atheniēses molitiones exequendi tempus haberēt. factum quod voluerunt, & spe suâ frustrati Lacedæmones, nimiâ hostili fiduciâ delusi sunt. Prudentiùs arma parantur, exēplo Turoxanthi Turcarū Ducis, dum Valentinum Tiberij Legatū operit: Cosrois Persarum Regis, dum Theodorum eiusdem Imperatoris Legatum expectat: Chagani Abarorū Ducis, qui, dum Legati vltrò citróque commeant, Saum flumen ponte insternit. Wandalus etiam cùm, teste Malcho, *didicisset legationem ad se à Zenone venire, præoccupauit cum classe traijcere, & Nicopolim cepit. Seuerus autem Legatus soluens è Sicilia, Carthaginem venit, & magnopere questus est, quòd classe transmisisset. Ille verò dixit se hæc vt hostem fecisse, nunc, cùm de pace ad eum Legatus missus sit, sermonem excipere.*

Non permittenda Legato curiosior regni inspectio.

4. Reg. 20.

Sed neque hostili Legato prudens Princeps curiosam regni inspectionem permittet, arcebítque omninò ab inualidis regni finibus; nec ad ea admittet, quæ prouocare in arma hostes solent, & audaciam animósque addunt. Peccauit in hac re Ezechias Rex, cùm Babyloniis Legatis *ostendit domum aromatum, & aurum, & argentum, & pigmenta*

gmenta

gmenta varia, vnguenta quoque, & domum vasorum suorum, & omnia, quæ habere poterat in thesauris suis. Et audit per Isaiam: *Ecce dies venient, & auferentur omnia quæ sunt in domo tua, & quæ condiderunt patres tui vsque in diem hanc, in Babylonem.* Peccauit etiam Leo Imperator, cùm Petrum Legatum Saraceni Principis, teste Malcho Philadelphiensi, *per vrbes circumduxit, armis vacuas & delicijs plenas.*

Animus Legatis perturbatis addendus.

Quòd siquando Legatum regiæ maiestatis timor occupauit, regiæ benignitatis est animos & audaciam addere. Senatus sanè Romanus Eumenem Regem, cùm aut dicere nollet, aut non posset, excedere in alterum diem templo iussit: rediit, animos sumpsit, dixit, placuit. à Demetrio etiam in paterna caussa hærente, patris commẽtarium poposcit, &, vt verecundiæ consuleret, recitare permisit, plúsque filij pudori, quam patris integritati tribuit. Non ingratus hic Legatorum pudor Regibus. diuinũ aliquid spirare videtur. nec enim ab alio ferè, quam à maiestate & augusta specie hic pudor. Quo magis humanitatis regiæ est, beneuolentiâ & comitate hunc detergere, & verborum aliquid miscere humaniorum, quibus verecundiæ cursus secetur, pulsóque rubore animus sibi reddatur.

Probitas & pietas in Legato laudata.

De Legatorum probitate & pietate nihil dico. nimis virtutis huius necessitas nota, cùm & hostes rapiat in admirationem. Rapuit Pyrrhum Fabricij integritas, Sãnites Curij, Ætolos Tuberonis, Attilam Maximini & Prisci Legatorum Theodosij continẽtia. ipsa Prisci verba dabo: *Vici domina, quondam vna ex Bledæ vxoribus, cibaria, & mulieres formosas (hoc enim apud Scythas honori*

ducitur)suppeditauit. Mulieribus pro cibis præbitis gratias egimus,& sub tectis nostris somnum capientes,ab earum consuetudine abstinuimus. Admirationi continentia fuit. Fuerat antè in Hispania Scipionis. Et sanè probitatis ea vis est, vt amorem etiã barbaris conciliet. Conciliauit apud Wandalum Seuero Zenonis Legato; Petro etiã apud Cosroëm Iustiniani Legato;aliisque apud alios. Iam amor à Legato ferè abit in vniuersam gentem. & admirari,laudare, amare populum incipimus, cuius Legatum admiramur, laudamus, amamus. tanta vis virtutis est. Ex vno enim ferè reliquos æstimamus:maximéque Principem. neque sub improbo impióque capite, tam proba piáque membra enasci arbitramur. è ramis de arboris trunco,è pampinis de vinea,è frumento de area,è frutice de radice iudicium ferimus. Neque quisquã facilè sibi persuadet,pium ab impio Principe in Legatum deligendũ.probitatis enim opinio venerationem prouocare solet:hæc fiduciam. magna namque fiduciæ prouocatrix probitas est;quæ radios suos eo certiùs inter hostes quàm inter amicos diffundit,quo maiores in illis censores,seueriorésque æstimatores sortitur. & plerumque vitia obtenebrat amor: hostilitas nihil abditum permittit; eruit etiam minima,& detenebrat denubilátq; quidquid amor integit, & in plenum solem educit. Vt ille meritò pius probúsque haberi debeat, qui hostili sententià pius probúsque est. neque enim in laudibus mẽtiri odia solent, & commendationẽ in hoste æmulatio ignorat,sagacissima morum in inimico indagatrix: semper ingeniosum in hoste odium fuit,semper æmulatio solers. Laudat amicus? ne

crede.

crede.mentitur amor; & dandũ hoc amori eſt. Laudat hoſtis?crede.nihil in laudibus de ſuo addit;odiũ adderet,ſi damnaret. Huc accedit, Deũ ferè pietatis conatus felicitare,proborúmq; ſtudia proſperare. Sed & pietati plurimũ moderatus quidã timor permiſtus eſt, qui regula quædã prudentiæ eſt: cùm temeritas nimiáque audacia ſtoliditatis mater ſit. Perfectione carent abortiui partus,quales audacia protrudit. non carent illã quos prudens timor menſibus ſuis maturauit,& timidè ac verecundè protruſit. Studium proinde Legati maximum ſit in pietate ac probitate cõſequenda. quâ vnâ ſe aduerſus omnium calumnias ac inſidias tutabitur,& in peregrino ac hoſtili regno laudatores reperiet: plurimáque pietati probitatíque ab illarum admiratoribus concedi ſentiet,quæ ſine illis nequidquam ſperaſſet. Cùm verò pietatẽ colet, tum religionis fortiſſimus propugnator ſit,à qua nullis ſe minis,nullo abduci auro patiatur.omnibus his potior illi religio erit. Quid verò,ſi Princeps aliquid imperet, quod cum Deo & religione pugnet? obaudiet Deo & religioni,etiã morte propoſitâ,glorioſiúſq; ſanguinẽ pro illa fundet,quàm cõtra illam ſeruabit. Et quid,ſi furta, adulteria,parricidia ſuadeat Princeps, obſequendum erit? vetat Deus,imperat Princeps. vtri obtemperandũ?audiamus Petrum: *Si iuſtum eſt in conſpectu Dei vos potiùs audire quàm Deum,iudicate.* Actor. 4. Verùm,ſi minas intentet Princeps,ſi exilia, ſi ferrum?audi Dominum: *Nolite timere eos qui occidunt corpus,animam autem non poſſunt occidere; ſed potiùs timete eum, qui poteſt & animam,& corpus perdere in gehennam.* Matth. 10.

Liberali ſtipendio Legati habendi.

Stipendia tandem liberali Principis manu in

Legatos suos profundi velim, vt non modò pro Principum dignitate ac splendore, familiæ suæ decus tueantur, sed & quod largiri possint habeant, nec redeāt nisi domesticis fortunis aucti; aut ea sanè suppetāt quę augēdis satis sint. Miserū, de suo legationem obire. miserrimū, per legationes suis exui ac exhauriri. periculo etiam plenum, aut egestate Legatum premi, aut alieno ære grauari, aut suis denudari. Grande malum necessitas, quæ non rarò integerrimorum naufragia peperit, ac Rempub. secum traxit. Vxor, proles, & egestas quid non audeant? & ad quæ non illidant innocentiæ ratem? Notum est quid possit desperatio: nota paupertatis inuerecundia. durū sua Principi profundere, & à quo augmēta sperabas, decremēta nasci, ac quasi præmia in illum, cui laborauerās, conferre. Non cadunt hæc in generosum Principem, quem nemo suorū beneficiis vincet. turpe beneficiis Principem vinci. Nec cadunt in prudentem. nemo prudens fidei suorum nauē egestatis scopulis illidit, ne in tabulas soluatur, & extrema malorū in extrema illorum rapiant remedia; discātque inimicas opes venerari, qui domesticis exutus est; & ad fœnerariā hostilem arā vota deponere, qui domesticâ careat. Amare, præmiari, fortunas suorū augere, Principis est: Deóque simillimum est, posse dare, & velle. irremuneratos suorū labores, ac quasi naufragos transire, nec Principis, nec patris, adeóque nec domini est; tyranni est, aut sanè inglorij pectoris, & sceptro indigni est. Et mihi quidem semper ea animo sedit sententia, tāto plus Principē accipere, quanto plus dederit, tātoque diuitari magis, quanto erogauerit magis: vt dedisse

dixisse accepisse sit. dona enim Legatos in sudoré & fidem impellunt. ac licèt non desint,qui extra illa fidem feruent:nemo tamen tanto conatu in indotatam,quanto in dotatã fertur fidem. Neque ideò tamẽ fidẽ prodet vir bonus; sed nõ extendet tanto nisu,nec redibit in Principẽ tãto fœnore irremuneratus sudor.industriã,diligentiam,vigilantiam,labores præmia exacuũt.tolle hæc,quis gratuitò erit bonus? ne malus quidem quisquã gratuitò est:quo minùs bonus.E maiore verò Legati labore ac conatu, maiora cómoda, & regno suo emolumenta sperare Princeps potest.sperata præmia illa dabunt,magis collata & accepta: pinguescit enim legationis solum pingui donatiuâ pluuiâ, dominúmque suũ fœnerariâ redhibitione beat. plus nimirum roris & aquæ,plus fructuum.

De Legati loco. Multæ hîc à non vltimis moueri quæstiones solent de Legati loco. Inueterata hæc annorum multorũ scabies est; quis vngue tangat, & non aliquã referat saniẽ?sed & ingens & valida partium pugna est.quis prudens mediũ se coniiciat? hoc tamen dicam: Memor sit Legatus veteris consuetudinis, mandatorũque domini sui.peccare non poterit,si ab hac regula non decesserit. Memor sit,Orobazium Parthorũ Legatũ,quòd Syllæ nobiliorem in consessu sellam concessisset, necari iussum; & Demagoram mulctatum Athenis,quòd Persarum Regi gentilitiũ cultum exhibuisset;Demadem etiam,qui similes Alexãdro honores exhibuisset:quanto fortiùs Legatũ puniuissent,qui indigniori cessisset?nõ probo facta:narro.Prudentiùs mihi Theodosij Legatus, Persarum Regi obuiã factus ex equo descendit:

nam & ad honorem obstupuit barbarus, & petita concessit. Prudentiâ in his opus magna, aliquid etiam largiendum tempori. quòd si periculum subnatum, ne quid contra regiam maiestatem admittatur, subducat se publicis his inuidiosis congressibus Legatus. non potest? ægritunem semper adferre potest. nemo meritò huic indignetur.

De Legatorũ vxoribus. Idem dico de Legatorum vxoribus. sequuntur illæ mariti conditionem in publicis congressibus: de priuatis nihil dico. quòd si quæ illustrior genere inferioris Principis Legato nupserit, vitet congressus publicos, ne infra generis dignitatem detrudatur.

De mutuis Legatorũ visitationibus. Quod ad mutuas Legatorum visitationes spectat; qui posteriores veniunt, primi ab aliis visitantur. is solet nimirùm honor aduenientibus deferri.

De Legatorũ filiis. De Legatorũ filiis in legatione natis hoc dicam, frui iisdẽ nascendi priuilegiis, quibus fruũtur in patrio solo nati. & barbarũ videri posset, in regio obsequio versari, & obsequij pœnam in filio ferre, pro labore nimirum & benefactis pœnam.

CAPVT XXVII.

Quibus modis vitari peccata possunt?

I. *Otium vitãdum.* OTIVM deuita. Mens seriis distenta rebus, grauibúsque & variis lassata vix locũ peccato concedit. Hinc illud Bernardi: *Ex otio atque ignauia cogitationes prauæ, & concupiscentiæ multiplicantur, donec nauis cordis eis succũbens in peccato pericli*

periclitetur. Ventorum ac tempestatū animi caussa otium. hinc fœdæ pectoris iactationes, & fluctus decumanis sæuiores, & vix è tabula salus. Eripitur menti Deus sol magnus: succedunt tenebræ, & in vicem lucis nox alta, & densæ vndique nebulæ: atque exinde errorum breuia & scopuli, & miseræ mortes nullâ arte medicandæ. In Bernardi sententia est Polybius: *Otium perniciosissimum est, & fons & origo seditionum omnium*, scelerum omnium. & quid speres è fonte amaro, si non riuos amaros? quid è noxia scaturigine, si non noxia flumina? quid è venenario torrente, si non funestos exitus? Confirmat Sapiens: *Multam malitiam docuit otiositas*: magnam improbitatis schola, scelerum officina; è qua tanquam è Vulcani specu, fornacibus, incude, quidquid vbique scelerum, procuditur. vt verè Iustinianus: *Sicut aqua, quæ caret decursu, & iacet in foueis, putrescit, & humano vsui aliena efficitur, repletúrque animalibus venenatis & noxijs: ita & corpus otij tabe confectū, concupiscentiarum & voluptatum carnalium parit ac nutrit insaniam.* Remedium ab imperatoribus mutuatur Seneca: *Magni imperatores, cùm malè parêre militem vident aliquo labore compescunt, & expeditionibus detinent. Nunquā vacat lasciuire districtis: nihilque tam certum est, quam otij vitia negotio discuti.* Omnia proinde vitia negotio discutias, cùm fœcundissima malorum parens, omnia producat. Imitemur proinde belli Duces, qui militarem insolentiam laboribus frangūt, in armis ambulando, campum decurrendo, fossas & propugnacula moliendo, vt per hæc aliáque incommoda, bella pati discant. Nos insolentē carnem vitiáq; laboribus domemus. *nullus sceleri locus Eccli. 32.

scelera cadunt in oculis spectatoris? furta sanè & libidinē testis tollit. Addo illud Senecæ, verbis aliis, re idem: *Sic viue, tanquã sub alicuius boni viri, ac semper præsentis oculis. sic verò facias quæcunque facis, tanquam si spectet aliquis.* quis mulierē aut aliena tanget, teste presente? Addit: *Omnia nobis mala solitudo persuadet.* nam in publico quis peccabit? secretum vitia poscunt. perpauci palàm mali sunt. fugiūt conspectū scelera, secreto gaudent. Subdit: *Cum iã profeceris tantum, vt sit tibi etiam tui reuerētia, licebit dimittas pædagogũ: interim te aliquorum auctoritate custodi.* Sanctorũ ille aliquis sit, è magnis & grauibus, corã quo peccare nõ audeas: Petrus, Paullus, Ioãnes, Laurētius, Stephanus, Polycarpus, Basilius, Chrysostomus, Nazianzenus, Ambrosius, Gregorius, Augustinus, Hieronymus, aut quicunq; alius, cuius oculos & majestatē verearis, & ad cuius frontē erubescas.

Ab Epicuro etiam venit: *Initium salutis notitia peccati:* vel in remediũ, vel in fugam. firmat Seneca: *Nam qui peccasse se nescit, corrigi non vult.* imò non potest, quãdiu illũ ignoratio hęc teneat. *Deprehendas te oportet, antequam emendes.* Et quis emendet ignorata? cognitionē emendatio deposcit. Subiungit: *Quidam vitiis gloriantur. tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutũ loco numerat?* non magis, quàm qui morbum pro valetudine bona habet. Claudit: *Ideò quantum potes teipsum coargue, inquire in te: accusatoris primũ partibus fungere, deinde iudicis, nouissimè deprecatoris. aliquando te offende.* Beatus, qui factus est accusator sui; magis, qui iudex: qui plus sēper aliis quàm sibi ignoscit: in alios clemēs, in se seuerus, qui nusquam sibi parcit, nusquam blanditur.

III. *A peccati notitia remedia contra peccatũ sumenda.*

Magna

Magna hic de se promittet, magna dabit, nec multò, exurget in virum sæculo nō tantùm suo, sed omni dignissimum, posteritati in imitationem, ætati suæ in exemplum, omnibus in admirationem & laudem. Deprecator deinde accedat: ac quasi à se pœnam deprecetur, meliora spondeat. Faciet, si se vereatur, si animum suum, si iudicem manum. magis etiam, si ad Deum decurrat, ad illius genua supplex rei personam induat, deprecatoris & supplicis. quanquam faciliùs hunc flectet, si iudicio se suo antè stiterit, pœnas de se sumpserit, & seueritate potiùs in se quàm indulgentiâ peccauerit. Non solet sæuire bis Deus: facilis in veniam est, si non facilis in se sit homo. qui quo in se asperior fuerit & durior, ac ad ignoscendum tardior, ad puniendum pronior; hoc benigniorem experietur in se Deū, flecti ad preces facilem, magisque ad vltroneas, nec imperatas pœnas.

IV. *Consideratio grauitatis peccati.*

Consideratio grauitatis peccati, & molestiarum quas animo parat. Monet hîc Seneca: *Bona conscientia prodire vult & conspici: ipsas nequitia tenebras timet.* tanta fiducia est conscientiæ bonę. amat videri, audiri, & secretum suum vult prodi. quia omne illi secretum à virtute, & in illam. quare nec testem auersatur, nec timet. At mala conscientia tenebras amat, & amicum etiam pectus ac oculos fugit. nox illi pro securitate, pro ferro & vallo est. amica enim sceleribus nox est. quanquam & ipsas tenebras scelerati timeant, & dum solitudinem quærunt, solitudine terrentur. Signa hæc grauitatis peccati sunt, quod nec dies securos, nec noctes patitur. Subdit Seneca: *Eleganter ab Epicuro dictum: Ideò non prodest latere pec*

re peccantibus, quia latendi etiamsi felicitatem habent, fiduciam non habent. ita est. tuta scelera esse non possunt; secura non possunt. quia prima & maxima peccantium pœna est, peccasse. nec vllum scelus, licèt illud fortuna exornet muneribus suis, licèt tueatur ac vindicet, impunitum est; quoniam sceleris in scelere supplicium est. Sed nihilominus & hæc, & illæ secundæ pœnæ premunt ac sequuntur: timere semper, & expauescere, & securitati diffidere. Addit: *Hic consentiamus, mala facinora conscientiâ flagellari, eò quòd perpetua illâ solicitudo vrget & verberat, quòd sponsoribus securitatis suæ non potest credere. Ideò nunquam fides latendi fit etiam latentibus: quia coarguit illos conscientia, & ipsos sibi ostendit. proprium autem est nocentium trepidare.* Vera nimis hæc sunt. &, quod miremur, ab Epicurea & Stoica schola. Lætitia aliquando in sceleribus est, fiducia esse non potest; cùm nemo peccans sat animo fidere suo possit. quare nunquam securus sui est, cùm perpetuus eum teneat metus omni peccato implexus, perpetuúsque agitet timor sceleris indiuiduus comes. neque cuiusquã facilè conscientia tam altè sopita est, vt sceleris aculeos non sentiat. Emoritur non rarò caro, & ignara doloris iacet, & frustra ferrum sæuit. non accidit hoc animo. sentit stimulos, & factus carnifex sui, non dies, non noctes patitur securas, ac in medio scelerum monet, omniáque etiã tuta timet; parietes adeò, & domus suæ tecta, lectum, mensam, ensem etiam suum: & quæ in tutelam aliis, ipsi in metum sunt. ita nulli, nocens conscientia, dum fidit, nulli satis tutò se committit. in fronte etiam scelera sua legi arbitratur. ita proditor sui scelus est.

Nihil

Nihil cuiq; nouum, metum hunc pauorémq; peccato innexum, si sceleris cuiusque atrocitatẽ consideret, si diuinorũ pręceptorũ magnitudinẽ, si imperãtis magni Dei augustã majestatẽ; si violata imperia, nõ Regis, aut magni Ducis, sed prępotentis Dei; si temeratã Christi mortem, & sanguinẽ pro salute nostra tã prodigè fusum, quàm prodigè à peccatore neglectũ & calcatum; si inauditã sæculis, in omni barbarie, ingratitudine spretam deletámque ingentium in nos diuinorũ beneficiorum memoriam; si nullo vnquam æuo morituraram inferorũ pœnarum acerbitatem; si cælorum & felicitatis æternæ exilia æterna.

V. *Consideratio fœditatis peccati*

Ipsa peccati fœditas meritò terrere & auocare à delicto debeat. Et hinc illud Bernardi: *Quis nostrûm exteriorem hanc vestem, quà tegitur, si repentè obscœnis vndique sputis illitam, & fœdissimis quibusq; sordib. inquinatam consideret, nõ vehementer exhorreat, non velociter exuat, non indignanter abjciat? itaque qui non vestem, sed seipsum intus sub veste talem reperit, eo ampliùs doleat, & animo consternetur oportet, quo propiùs tolerat quod exhorret.* Et quid fœdius, quàm hominẽ Dei magni imaginem per peccatum imaginem induere dæmonis, diuini nominis iam inde à primordio hostis acerrimi? & hostilia circumferre signa? ac in inferorum acie contra Deũ stare? Facit hoc omnis peccator, scelere ipso inimicus factus Dei, dæmonis amicus; & iuratus hostis Dei, iuratus amicus, seruus & miles dæmonis, & pars hæreditatis huius in ignibus æternis peccato debitis.

VI. *Magnũ momentum ad peccati fugã in præsentia Dei.*

Cogitatio præsentis & intuentis Dei. Seneca monet: *Vbique & omnibus præstò est.* Et alibi: *Quacũque te flexeris, ibi illum videbis occurrentẽ tibi. nihil ab illo*

ab illo vacat : opus suum ipse implet. Præsens ergo Deus omnibus, si in omnem flexũ tibi adest. Addit: *Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus.* Hunc verò vniuersum hominem occupare, præsentémq; vbique corpori esse, omnium Philosophorũ sententiâ discimus. Occupat ergo ex sentẽtia Senecæ, omne vniuersum Deus: quo fit, vt præsens adsit omnibus, intueatúrque coram omnia, nec quidquam illum lateat, vt nec animam corporis : ac ne cogitationes quidem nostræ. Vnde illud Epicteti : *Deus est prouidens omnia, & quem latere non possis, non modò si facias aliquid, sed etiam si cogites, aut in animum inducas.* Potuit aliquid Christianius, & ad rem nostram clarius? Nec minùs Seneca: *Propè est à te Deus, tecum est; intus est, ita dico. sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorúmque nostrorum obseruator & custos. hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat.* Benè, malè; pro meritorum magnitudine, præmia pœnásque designando. hunc ergo qui credit, qui cogitat, præsentem, intuentem, præmiantem, punientem, qua fronte. aut non sequetur imperantem, aut imperata negliget? Quis in oculis Regis, regia violabit imperia? quis, præsente iudice, sanguine luenda committet? & ad regias indignationes, ad iudicum minas retrahimus manum, non retrahimus ad magni Dei? ad illorum trepidamus oculos, & scelera ponimus, non trepidamus ad Dei? stamus interriti inter omnis æui pœnas, non stamus ad perituras. ad has concidimus animis, erecti stamus ad æternas. Quid dicam? iudicem veremur hominẽ, non veremur iudicẽ Deum. Quid? quòd parentum vultum in

crimine

crimine pertimescat filius, non pertimescat Dei. Quis credat colorem stare posse in scelere, Deo teste & iudice? Aut credere hunc tu Deum putas, qui præsentis & intuentis imperia contemnere audeat & calcare? Non credit. retraheret à scelere manum, si crederet. pergit in incepto, & scelus scelere funestat? non credit. non faceret, si crederet. Videbis hoc in Rege, in patre, in iudice.

VII. *Potens cõtra peccatũ remediũ amor Dei.*

Dei amor. Da proinde mihi verè amantem, dabo à scelere immunẽ. cùm enim omnis amans pro amati incolumitate vitam sanguinémque suum contemnat, lætus de interitu, qui meliore se vitâ viuere in amati pectore putat, quàm in suo; nunquam grauiùs amatum offendet, qui pro auertenda amati iniuria vilem sanguinem suum arbitratur, próque eluenda illius contumelia vitam pro spongia deferet. At nulla grauior offensa scelere est, nulla acerbior iniuria, nulla contumelia maior. & quis credat amare te quem contemnas? quis amare, cuius amica imperia negligis? cuius mandata transgrederis? cuius hosti obsequeris? cuius inimici signa miles sequeris? cuius hostili te sacramento obstringis? Fieri hoc in omni scelere totius nulli notius, quàm vnicuique nostrûm est, cùm in omni diuini præcepti transgressione, monentem, minitantem, spondentem negligamus Deum; sequamúrque dæmonem Dei hostem. non amat ergo qui peccat. neque enim peccaret, si amaret. & antè per omnium carnificum ingenia vitam poneret, quàm se scelere contaminaret, si amaret: lætiúsque illi foret, per ignes, ferrum & tormenta animam in amati sinum iaculari, quàm offendere amatum, neque

neque enim quidquã illi grauius amati offensâ: non fortunarũ profusiones, non famæ, non sanguinis. Non amat ergo Deum, qui sceleribus offendit. aut, si quid amat, scelera & scelerũ auctores amat, quos sequitur: dæmonésque amat, quorum monita præponit diuinis. non præponeret, si Deum amaret. præponere, non amasse, adeóq; & odisse est. nam cùm sequi amare sit, sequẽtes dæmonum monita amare dici possunt. quos qui amat, amare non potest Deum. nullus amor ad inimica extẽditur: neque pugnantia mutuò amare possumus. At nulla pugna certior, nulla grauior, Dei & dæmonis. hunc ergo qui sequitur neglecto Deo, odisse debet Deum, cuius iuratis hostibus adhæret, & inimica cõsilia amplectitur. quæ nemo amabit nisi hostis. Nulla sanè certior amoris contestatio, quàm amica sequi consilia, & amicam amici explere voluntatem. Hoc qui in Deo fecerit, à scelere & offensa mentem & animum retrahet: & vbicunque hostilia consilia senserit, memor amoris sui in Deum, antè inferorum lubens volénsque subibit tormenta, quàm amoris transiliet leges. Addo: illam esse Dei præstantiam, vt nihil in eo sit non amore summo dignissimum. Vt meritò quidquid in nobis amoris est, in vnum profundere debeamus Deum. Erit verò hoc testatissimum nostri in illum amoris signum, si diuina illius imperia expleuerimus.

VIII. *Magnũ inter peccati remedia, timor.*

Succedat amori timor. monet Bernardus: *Si amor Dei te terrere non potest, saltem terreat te timor iudicij, metus gehennæ, laquei mortis, dolores inferni, ignis vrens, vermis corrodens.* Præcedit amorem timor, fateor. sed ita cõparatum est, vt plus

ferè in peccatorum fugam possit, timor, quàm amor. ita naturæ quodam vitio imus in seruos. O si prudens hic timor animos occupet,& magni Dei metus; quis eat in scelera? quis potentiam cogitabit,hanc inoffensam cælorum varietatem, tantâ arte pendulam terram & immotã, cùm circa se interim properantis cæli perpetuã fugam spectet, tot circumfusa & infusa terris maria,pluuias,niues,grandines,elisorum fulminum iactus,montium incendia;hîc labantis soli tremores,ibi in mediis fluctibus calentes aquas, insulásque è vasto Oceano enatantes; alibi nudari littora pelago in se recedente, & rursum operiri, crescéréque ac decrescere ad lunaris sideris imperia,& non exclamet:O numen!ô magnum!ô nullis terminis clausum! Quæ qui crediderit,& altè in animum demiserit, quâ fronte tanti Numinis imperia negliget? Cogita, hanc vniuersi machinam verbo vno stetisse, verbo dissoluẽdam;& ab illius manu,quidquid vbique est, ita pendere, vt, si momento hanc subtrahat, momento intereant omnia. Quis ergo paullò prudentior non meritò exhorreat hanc manũ,à qua tanquam à pertenui filo vita salúsque omnium pendet?Et quis non fatuum arbitretur,qui in vnius quasi aleæ iactu fortunas omnes vitámque statuat?stolidior est,qui illũ offendit, cuius magnitudini,potentiæ, robori resistere nulla vis potest,nulla industria aut prudentia effugere.Et quis nõ meritò timeat illũ,cuius supplicia æternitati cõmensurãtur,quiq; impunitũ nihil trãsit, nisi quòd vltronea pœna diluerit,pariq;æquitate;vt præmiat,ita sæuit? Nullus illi delectus,nisi à virtute, à qua sola discriminat homines. Vt

sum

summo iure timere debeamus potentem illius in vindictam manum; vt amare, facilem in præmiationem. Et sanè si noxiam, vbique terrarum, multitudinem, si innocuam paucitatem, si in grauiora indies labentium numerum, si stātiūm raritatē considerauerimus, non meritò perpetuo timore natabimus? non loquor de densa gentilitatis nube obsessis, non de Iudæis orbe toto in vindictam dispersis, omnium regnorum, & nullius incolis, nō de iis quos hæresis in pœnam sepofuit; inter Christianos veræ fidei notâ insignitos, quàm pauci dic vnâ stant in gradu! hic opere, cogitatione prolabitur alter. Beatum, qui fræna voluntati iniecit prauæ, qui carnem strinxit vinculis, arctauit compedibus, calcauit fastum, contempsit aurum, posuit iram. è multis millibus nescio an vnum reperias; duos reperisse pro miraculo erit. Et verò admirandum illud Scripturæ: *Præter Dauid, & Ezechiam & Iosiam omnes Reges peccatum commiserunt.* Nec Dauid tamen immunis à peccato, licet ab idololatriæ scelere immunis steterit. ab Vria, à Bethsabea, à populi subductione immunis non fuit. Ne fide quisquis es, purpuræ, non sago, non opibus; non tritæ lacernæ. Et quid post Salomonem & Samsonem prudentiæ fidis aut robori? Post Tertullianum, Origenem, Calaritanum, Hosium, quid eruditioni fidis? adderem Cyprianum, ni sanguine errorem diluisset. Et quid post saccum & cinerem, post quadraginta & sexaginta annorum lacrymas, & portenta in Ioanne & Paullo eremi cultoribus, integritati, & anteactæ vitæ fidis? Quid Mariæ olim lepra, Aaronis & Moysis exilia loquuntur? quid Petri lacrymæ? quid Eccli. 49.

Marcellini cilicia? *Solus timor Domini securitatis mater* anteuertere pericula, auertere damna potest, manum ille lapsabundo porriget, cadentem eriget, firmabit gressum, & inter aduersantia tutabitur. nimia verò fiducia sui deturbabit stantē, proteret cadētem, præsidio nudabit, armatis inermem obiiciet hostibus, ridendúmque tandem omnibus propinabit.

IX. *Potens cōtra peccatum remediū mortis consideratio.* Mortis consideratio. De hac Chrysostomus: *Mortis futuræ expectatio haudquaquam sinit, vt quas in manibus habet voluptates, seu delicias sentiat.* Excutit hunc voluptatis sensum seria mortis recordatio, & in absynthium mella vertit. & Iustinianus: *Necessariò namque timor & consideratio futuræ mortis, mentem concutit, & quasi eleuans omnes carnis motus & superbiæ, ligno crucis affigit.* siue Christi in sequelam & amorem, siue in terrorem & fugam, siue denique tanquam in ligno, primos vitiorum motus & afflatus suffocando. Et verò quid non potest, non extremis digitis, ac quasi per capillum, sed toto mors corpore cogitata? Nulli hęc ætati parcit, nulli dignitati, hic adolescens decessit, infans alter, senex alius. ita primos in medio præscindit flore, mediorum interrumpit principia, & in semine etiā perimit, hos maturos excipit. Sed neque tempori indulget. hic enim inter cænandum soluitur, alteri continuatur mors somno; vix inchoatam voluptatem & honores funestauit alius, & secuit gaudia & speratas sæpiùs quàm occupatas dignitates. ille ferro, veneno alius aut ruinâ, lento alius stillicidio, celeri alius, & tanquam valido imbre aut fluctibus oppressus, aut fulmine tactus iacet. Inter tam dubia, tam varia, tā subita,

quæ

quæ securitas? aut quis peccandi animus inter tã incerta? Quid? quòd quotidie moriamur, singulisque horis vitæ pars aliqua dematur: nam, & cùm crescimus, decrescimus, ac momenta ipsa cum morte diuidimus. Clepsydram cogita, siue veterem aqueam, siue recentiorem arenariam. non per stillicidia & arenas pars superior euacuatur, impletur inferior? Eadem de vita cogita. delabitur momentis singulis aliquid, & euacuatur præsens vita, ac aliò diffluit. Miseri mortales! ipsi nos fatigamus ac propellimus, & posterior vitæ pars priorem premit, ac excutit, à sequenti excutienda. ita nihil hîc tutum, non hora horæ, non momentum momento. & tamen viuimus, vt victuri semper, cùm nullâ non horâ moriamur. Beatus, cui omnis dies postremus; beatior cui omnis hora; beatissimus, cui omne momentum. abstinebit à scelere manum, quisquis omnẽ horam decisoriam putat, quisquis omne momẽtum, vltimum. O spes inanis, quantos in fraudẽ impellis! quantos dum promittis senectam, in medio secas cursu! Euenire proinde credas posse tibi, quod multis. Quanti iacent nocente mente, innocente licèt manu! quàm multi ineditaeq tantùm crimine, mortem reperêrunt! quàm multos medio in scelere occupauit mors, & medium secuit crimen! quàm multi in ipso sceleris conatu abrepti, temerarij ausus pœnas dederunt! quàm multi in ipso inchoati sceleris momento, scelus morte clauserunt! Quid, si ex horũ numero sis vnus? aut quæ certior tibi hora, aut momentũ, quàm alteri? Iam quis ab illa mente crimen expectet, quæ cum crimine mortem expectat, cũ morte pœnam? Nemo prudens

inter Oceani fluctus in tabula ludit: nemo ab ingenti præcipitio pendulus scelera meditatur: nemo inter medios armatos hostes inermis hilarescit. Stolidior his est, qui in perpetuo mortis metu, omni horâ dubiâ, omni momento, ea audet, quæ æternùm infelicem afferunt mortem. O fatui! quousque ruimus in æternùm punienda?

X. Futurorũ expectatio. Est hoc illud Sapientis: *Si annis multis vixerit homo, & in his omnibus lætus fuerit; meminisse debet tenebricosi temporis, & dierũ multorum, qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita.* O nimis serâ prudentiâ! Et sanè quem non omninò fatuum non moueat futurorum cogitatio, præmia, & pœnæ æternitati commensuranda quid non possunt? Quis prudens beatâ æternitate propositâ, ob vnius propè momenti gaudium, è voluptate, & vindictâ, æternùm excidere illâ volet? quis, propositâ felici gaudiorum, dignitatum, voluptatum æternitate, & volaticâ humanâ hilaritudine, hanc illi præferat? peritura, fors hodie, fors hac horâ; quis æternis sapiens anteponat? quis rapidissimi temporis celeritatem, quam citatissimi peruolamus veriùs quàm percurrimus, nullo æuo moriture gloriæ, opibus, voluptatibus præponat? aut quis illam deligat, has destituat, prudens? scire à quolibet grauiore delicto æternitatem pendere, felicem, infelicem, nullo æuo ponendam, ipsique adeò Deo commensurandam; & scelere se aliquem contaminare, quod beatitate excludat æternũ, pœnas adducat æternas, maximè in tam dubia vita & morte, à qua momentum nullum liberũ, quis credat? & quis cui spondeat horam post scelus

Ecclef. 11. *Plurimũ in peccatorum fugam valet futurorum expectatio.*

ſcelus alteram? quis adeò momentum doloris & pœnitentiæ vnum? & in tanta incertitudine, tam dubia re, periculis ſe ſcientem volentémque exponere ſalutis æternæ, ignis æterni; ſpontéque ſe flammis inducere non morituris, gloriâ exuere æterna? Quæ vnquam ætas tam efferam tulit belluam, quæ in aliam pluſquam vnâ morte ſæuiret? aut quis carnifex; quis tyrannus non fuit contentus morte, aut mori poſt mortem docuit? ſemel occidiſſe cuicunque barbaræ crudelitati ſatis fuit. At peccator humanitatis ac clementiæ immemor, immemórque ſui, omnī belluâ & tyranno ſæuior, non contentus ſemel in ſe ſæuiſſe, ſæuit æternùm, quaſi non expleat ſæuitiam, niſi æternùm in ſe ſæuiat. Hæc ſcire, & imperia magni Dei tranſgredi, à quibus æterna cælorum pendent exilia, ignéſque æterni, in quibus corpora æternùm vruntur & durant, quaſi vitam ſubminiſtrent flammis, & pœnarum materiam? hæc agitari, & toties à Deo denuntiari, nec manum nos à ſceleribus retrahere? Quis ſanus, vltrò ſe in ardentem immittat fornacem, & præcipita amet & ferrum? Stolidior eſt, qui per ſcelera pœnis ſe inuoluit æternis, pabulum factus ignis eterni. Quæ qui tacitus ſeriò ſecum cogitat, non fræna iniiciet cupiditatibus, & lábãtem reprimet dextram, & meliore coget ire viâ? At grauis me tenet tentatio, cogítque nolentem. mentiris. nemo nolens peccat. hinc illud Stoici: *Valentior omni impugnatione animus eſt, in vtramque partem ipſe res ſuas ducit, beatæque ac miſeræ vitæ ipſe ſibi cauſſa eſt.* Deo in primis manū porrigente: quam negare benignitas illius, bonitáſque infinita non ſolet.

Dices: Miserum est in perpetuo futurorũ timore viuere. Potes hanc miseriam vitare. fuge peccatum. quod qui euitauit, extra timorẽ est, & extra omnem se metum ponit, quisquis integer vitæ scelerisque purus, innocuã circumfert mẽtem. Sed nihil videtur miserius & stultius, quàm prætimere, & malum suum antecedere. peccatũ caue, & non prætimebis; nec malum malo anteuerte, sed malum bono, si dignam Deo & cælo vitam duxeris. Verùm, non calamitosus est animus futuri anxius, & ante miserias suas miser non eris futurorũ anxius, si diuinis imperiis obaudiueris. anxietas à delicto venit. tolle hoc, & illam sustuleris. At, quid iuuat nunc timere, nunc dolere? non plus dolet quàm necessum est, qui antè dolet quã necessum est? ne sit necessum nunc dolere, virtus dabit, & vitiorum fuga. quæ si secuitas, nunquam antè dolebis: demes enim dolorem & timoris caussam. Vt meritò moneat Seneca: *Metuenda declina, & quidquid consilio prospici potest, prospice: quidquid læsurũ est multò antè quàm accidat speculare & auerte*; & nec timebis, nec dolebis. timere interim peccatũ debes, quod te ducit ad æternùm timenda, pœnitenda; timor hic salutem dabit, & altam menti tranquilitatẽ.

XI. *Pœnitentiâ peccata diluenda.* Si quid interim peccatum, si qua Dei offensa intercurrerit, pœnitentiâ perlauabis. Sequere tãtùm monentem Deum, & rape hanc occasionẽ inopinatæ felicitatis, vt diuini nominis per peccatum hostis, flammarumque æternarum heres, arbor fias quæ non ignem, non securim metuat, pœniteat tantùm delicti, pœniteat amasse, quæ non amauit Deus; secutũ fuisse, quę vetuit Deus. aderit ille, à cuius afflatu dolor hic venit: neque

enim frustra extimulat mentem, & ad se vltrò inuitat. Quare nunquã post delicta succidendus aut subruendus est animus desperatione, etiamsi secundæ quis aut centesimæ pœnitentiæ debitor fuerit. pigeat rursus peccare, sed rursus pœnitere non pigeat: pigeat iterum periclitari, sed non iterum liberari. Neminem pudeat iteratæ valetudinis, iteranda medicina est: &, quod deliquit corpus, pati discat in delinquentiæ expurgationem, sacco & cineri incubet, peccatorum hilaritudinem mœroribus detergat, ieiuniis preces alat; memor ieiunia in sinu Abrahæ in paupere recreari, conuiuia verò in diuite apud inferos cruciari. lacrymis detergat sordes, & quidquid crimen inquinauit, fletibus diluat; inuerecundiã pudore tegat, & expansam in scelera frõtem verecundiâ obducat; ad deprecandum fortis, qui fortis fuit in delictum. Mutas imitetur & irrationabiles animas, quæ diuinitus sibi medicinas attributas in tẽpore cognoscunt. Ceruus sagittâ transfixus, irreuocabiles ferri moras dyctamno expellit; oculare hirundo de sua chelidonia pullos nouit: quo magis peccator institutam sibi à Domino exhomologesin suscipiet, victúsque ac cultus castigatione, offenso Domino conciliabitur, & quæ aliquando exhibuit membra famula immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem, famula nunc, monẽte Apostolo, exhibeat iustitiæ in sanctimoniam; vt hac ratione salutẽ in se æmulo quodam modo redaccendat, dum per quæ offendit, Deo satisfacit, ac per virtutes vitiis aduersas, contractas noxas expiet. Durum hoc alicui. at quanto durius perire, & cælo excludi? quid refugis medicinæ præsidium æger?

stultū est perire malle, quàm curari. secari, inuri, extendi, morderi vult æger, vt malum tollat, morbum pellat. non quòd hæc amet æger. amat salutem, quam nonnisi per illa parandam videt. Aliquid tamen hîc horroris est de ferro & incendio. non nego: sed horrorem operis fructus excusat. Hinc illa præmia medico, post ignes & ferrum, & de artifice curatione, laudes. Eadem cogita in animorum post peccatum morbis. medicina ægro adhibenda animo est, Deo placando, saluti reparandæ; nec grauis illa videri peccatori debet. cinere & lacrymis flammæ restinguuntur, gaudia parantur. Et quid illa ad beatitatem æternam, ignem æternum? nō leui pretio cælum paratur, tormenta exsoluūtur? quid enim paucæ lacrymæ ad æternorum bonorum consecutionem, malorúmque æquè æternorum fugam? Et quis damnatus ad triremes, funes, secures, non redimat, si possit, damnationis suæ titulos, sacco, cinere, lacrymis? paucioribus etiam offensus conciliari potest Deus, & abiudicata cælorum regna redhiberi, & inferorum deleri pœnæ. Quis credat fatuitatem in homine tantam reperiri? eripi flammis posse: nolle. donari regnis posse: nolle. imò illas velle: hæc nolle. Quid? amare dico flammas, odisse regna. nō amat illas, qui vltrò amplectitur, qui caussam præbet volens sciénsque? odit regna, qui contemnit, qui negligit. contēnit, quisquis oblata respuit, quisquis paruo emenda negligit. Facit hoc omnis peccator, qui leui peccati pretio flammas mercatur æternas: cælorúmque se gaudiis, honoribus, opibúsque excludit æternis, dum paratam sibi cælo hereditatem, cælo debitam, polentâ cū

Esau,

Esau, primogenita vendit. Ignoscendum, si futurorum ignarus cælo excideret, & in cæcos ignes præceps volueretur: nũc cũ vtriusque præscius, vltrò se inuoluat peccatis, regnique in his hereditate se spoliet, vt heres fiat flammarũ, quis excusationi locus erit? Nec opus hîc magno molimine, non cæstibus, ferro, sanguine: solâ fugâ vinces. victoria in illa est. Quòd si tamen laberis, animos resume. firmior non rarò post lapsum gressus, certè cautior est. periculorum meminit, qui cecidit. damna timidum faciunt, timor prudentem. innocentia ferè nõ cauet, quia non metuit, quo pronior sæpè in lapsum est. Securius tamen feliciúsque non cecidisse est, non cades, si scelerum initia in capite suo secaueris. Tenuia illa sunt. at à paruorũ sectione securitas omnis. Doctè & prudenter Nigronius noster, in omnibus magnus, in minimorum tractatu maximus, à minimis maxima omnia pendere, vt à fontibus suis flumina, docet. Incumbe his minimis, quisquis salutem amas, & magnorum omniũ victor stabis. negligis? cades in maximis. sola victoria à minimis venit. ne sperne hæc parua: ad maxima viam sternunt. nec ad hæc nisi per parua est aditus. Quid? quòd solâ minimorum fugâ, imò solâ cogitationum suaui declinatione, stare scelerum omnium victor possis. Docet hoc Nigronius: lege, sequere: & victoriam in minimis magnorum omnium spondeo.

LIBER

LIBER SECVNDVS DE PRINCIPE.

CAPVT I.

Quis in principatu parando, tuendo, modus tenendus?

Regna & principatus, vnde primũ enata.

RINCIPATVS & regna parentes, electio, arma dederunt. Nascendi sors felicior. electio, optimatum aut populi fauore cõstat. armis quæ parantur, nostro & alieno sanguine mercamur. Quæ à maioribus tradita, facilè tuearis. obsequendi enim consuetudo, & præteritorum memoria, difficilia facilia reddunt, & necessitatem quamdam imperandi cùm natiuitas dederit, etiam parendi dedit.

Electio, quæ fauore continetur, fauore absoluitur: licèt rara in humanis felicitas sit, imperiũ fauore occupatum, fauore tenere; cùm ferè innatâ mortalibus mobilitate, non diu eundem affectum teneamus. ita nouarum nos rerum cupiditas, veterũ fastidium tenet. scabies nimirùm nos

nos quædam rerum habet: voluimur, & vertimur, & graues ipsi nobis sumus. Pudore tamen electio continetur, ne repellere videamur, quod vltrò delegimus. inconstantiæ scilicet notam fugimus, & pudet videri quod sumus. Bonos proinde Principes electione expetimus, qualescunque deinde toleramus.

Armis quæ parantur imperia, armis tenenda sunt. Nemo vim passus voluntaria obsequia præstabit. amoue metum, non inuenies obsequentem. Et quis seruorum famuletur, si libertatem ostenderis? quis libertatem ferro ereptam non reparabit, si ferrum abstuleris? iisdem ergo artibus, quibus imperia parantur, tenenda sunt, fauore, virtute, armis. Verùm, vt ille, vbi pro labore, desidia; pro continentia & æquitate, libido & superbia; addo, pro vigilantia & fortitudine, ignauia & socordia; pro mansuetudine & benignitate, ferocia & crudelitas inuasere; fortuna simul cum moribus immutatur. Quòd si quis flagitio & scelere imperium consecutus fuerit, perrarò virtute ac bonis artibus tenebit. &, quod miremur, solum Vespasianum, omnium ante se Principum in melius mutatum accepimus. ita rarò imperia meliorem dederunt: deteriores dedisse, Israël nos, & omnium gentium Historiæ docent.

Et sanè perdifficile ante imperium iudicare est, meruerit quis illud, an secùs: vbi adeptus fuerit, facillimum. quæ enim latebant antè vitia, & insepulta cineri suo iacebant, cū purpura erumpunt. non quod antè non fuerint; sed materia deerat. Da vina, aurum, mulierem, imperia, videbis quâ temperantiâ, liberalitate, castimoniâ,

man

mansuetudine; quâ etiam intemperantiâ, auaritiâ, incontinentiâ, crudelitate fit. produnt plurimùm, non producunt, scelera noua dignitates. Quid? quòd priuata fortuna vitia ferè tegat, quæ publica retegit, & prospectanda præbet. Hinc, qui in obscuro vitam agunt, si quid iracundiâ, auaritiâ, libidine deliquere, latent, & obscuritate suâ tanquam densâ vndique nube & tenebris teguntur. Qui verò in excelso ætatem agunt, omnium oculis patent. atque hinc, quæ apud priuatos iracundia, ea in imperio superbia ac crudelitas appellatur. Quo magis prouidos esse decet, & ex fortuna sua, dicta factaque metientes.

In hereditario imperio quid faciendum?

In parando verò imperio, quod à parentibus acceperis, non magno opus molimine est, cùm vterus, non virtus illud largiatur; felicitatísque, non prudentiæ, sit è Regibus nasci: & parentibus illud, non moribus suis, debeat quisquis illud sortitur. Nec aliud hîc habeo, quàm rogandum Deum, vt quàm optimos ac prudentissimos Regibus liberos largiatur. Quòd si digna Christianis Principibus educatio accesserit, sperari magna possunt. sin per ignauiam & libidinem iuuentus ducta fuerit, nequidquam spera..quâ cœpit viâ, claudet. tantum educatio potest, vt, quæ ab vtero & vbere erant seminis boni, suffocet. Fæcundiora enim bonis mala sunt. nec quidquam facilius, quàm boni fruticis semina zizaniis opprimere. Quo magis suorum educationi inuigilandum Regibus est. degeneres enim frutices nec parentibus parcunt.

Quid faciendum in electiuo imperio?

In electiuo principatu maiori opus conatu, cùm ferè imperium virtuti deferatur, prudentiæ; mili

militari peritiæ, robori, iustitiæ, clementiæ, constantiæ, liberalitati. Parandi ergo popularium animi virtutis opinione: ac cùm studiosissimè vitia tegenda sint, tum quidquid virtutem redolet, effundendum est. palàm etiam ostentanda virtus; sed ita, ne ostentasse videaris, vt alieno potiùs ore, quàm tuo prodatur. Publica in hac re munificentia magnum pondus habet: magis etiam priuata. nec vllâ ferè re potentiùs hominum animi capiuntur. Quòd si exterior quædam beneuolentia ac comitas, honorúmque præuentio, & amica compellatio accesserit, incredibile dictu quantum momenti addat. Prudentiæ deinde opinio plurimum potest. Hanc sibi non magno molimine parabit, qui nihil sine matura deliberatione aggredi consueuerit: qui ad res non volauerit, sed iuerit: qui sententiam rogatus à nimio sibi calore temperauerit, maturæque deliberationi maturiora verba, lentáque magis ac frigida, quàm volatica & æstuantia adiecerit. Defæcanda nimirum vina sunt, si bona velis. nam in primo illa æstu, dum adhuc spirant torcularia & fumant, quis bibat? Cauendũ verò studiosissimè, ne ambiuisse principatum videare. quin, si qua iniecta mentio fuerit, longissimè propelles. Dignum principatu videri, nec ambiuisse, parasse est.

Qui verò vi & armis regna parant, difficiliorem conditionem nacti sunt: rapientibus enim imperia nihil medium inter summa, & præcipitia. multa hîc audenda. & temeritas non rarò sceptro viam strauit. Vbi ingressus fueris, aderunt studia & ministri, nouarum maximè cupiditatum, & spe fortunæ melioris. Prima *Quid faciendum ijs qui armis imperium pararunt?*

proinde hîc magis in arduo sunt. quæ vbi viceris, reliqua sequentur. Et ferè hominum plerique, odio præsentium veterúmque ducti, & mutationis libidine, suis etiam periculis lætantur, & animos occupanti addunt. quasi in turbido fæcundior piscatio sit, malaciam oderunt. Ac nescio quomodo in omni propè regnorum occupatione pulcerrima nomina prætexantur religionis & libertatis; paucíque in hanc diem alienum seruitium ac dominationem sibi concupierunt, vt non eadem nomina vsurpauerint. speciosa vocabula. Reuera dominandi libido bellorum caussam dedit, cùm maximum honorē in maximo semper imperio Reges posuerint. caussæ tamen aliæ vulgantur. Neque cuiquam vicina remotáque regna inuadenti caussa defuit. nec deesse ambitioni caussa potest. ingeniosa est. & satis ambiuisse est, vt caussam reperiat. Nec finem ambitio, & supra cæteros eminendi desiderium nouit. hinc vltra solis Oceaníque vias imperia quærit. Terrebant olim maria. hinc illud,

Illi robur, & æs triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem
Primus, nec timuit præcipitem Africum
Decertantem Aquilonibus,
Nec tristes Hyadas, nec rabiem Noti:
Quo non arbiter Adriæ
Maior tollere, seu ponere vult freta.
Quem mortis timuit gradum,
Qui siccis oculis monstra natantia,
Qui vidit mare turgidum, &
Infames scopulos Acroceraunia?

Audax

Audax omnia perpeti

Gens humana, ruit per vetitum nefas.

nunc enauigatus orbis lusus est. & magnũ illud esse incipit, nihil domi habere nisi armis, & per iniuriam partum, nisi innoxio sanguine & lacrymis lotum: ac nisi ex alio orbe præda agatur, vilis est. vicinitas vilitatem dedit, pericula pretium. Nec desunt, qui Romanorum æmuli, à paruis initiis magna sibi spondeant, orbis imperium. nec vno contenti, quo satiari Roma potuit, plures spirant. tanta animis fiducia insedit. Audiant quid ille de suis: *Nolite æstimare maiores nostros armis Remp. ex parua magnam fecisse. alia fuere, quæ illos magnos fecere, quæ nobis nulla sunt. domi industria, foris iustum imperium, animus in consulendo liber, neque delicto, neque libidini obnoxius. pro his nos habemus luxuriam & auaritiam, publicè egestatem, priuatim opulentiam. Laudamus diuitias. sequimur inertiam: inter bonos & malos nullum discrimẽ est. omnia virtutis præmia ambitio possidet. Neque mirum. vbi vos separatim sibi quisque consilium capitis, vbi domi voluptatibus, hîc pecuniæ aut gratiæ seruitis; eò fit, vt impetus fiat in vacuam Remp.* Dum enim vacuatur illa nouorum imperiorum studio, nouas sedes nouis ciuibus parare videtur. Insanus amor magnitudinis, & infinita crescendi cupido quid non audet? Addam hîc illud Stoici: *Multi ignem inferunt vrbibus, inexpugnabilia sæculis prosternunt, multi ante se agunt agmina, & tergis hostium graues insistunt, perfusi gentium cæde. Sed hi vt vincerent hostem, cupiditate victi sunt. nemo venientibus restitit, sed nec illi ambitioni & crudelitati restiterunt. cùm agere visi sunt alios, agebantur. non illi ire volunt, sed non possunt*

Regnorum magnitudo è quibus?

Insanus amor regnãdi.

ſtare.nō aliter quàm in præceps deiecta pōdera, quibus eundi finis eſt, iacuiſſe; qui cùm omnia concuterēt, concutiebantur, turbinum more: qui rapta conuoluūt, ſed ipſi ante omnia voluuntur; & ob hoc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis ſui frenū eſt. Doctè, & verè. Aguntur quicunque noua imperia cogitant, immodico cupiditatis impulſu. Et quod ille de ſuis, *Vt vna ciuitas emineret, in humani generis perniciem nata, orbem ſubiugauit innoxium*; ego de ſæculo noſtro dicam. Ipſi naturæ vis paratur, & vltra Oceanum ſolémque fatuo auſu nouę ſedes quæruntur. nec ſatis nobis inſtrata nauibus maria iacere, etiam glaciem nauibus ſcindimus, & vim naturæ inferimus. ita præcipites ad explendum auri & honorū cupidinem rapimur. Quid non poteſt improba ſitis, quæ plebeios etiam ſpe prædæ & lucri tranſuerſos agit? Et rapimur interim in medio magnarum cogitationum, & ſiſtit fortuna curſum, & ſpem fruſtratur. inde ad ignota vocamur tribunalia, nullo purpuræ & lacernæ diſcrimine. nudi naſcimur, eiicimur nudi, ſiſtimur nudi: nec ſceptra hîc, neç diademata, nec fortunæ mendacia, quibus morte exuimur. & vnius Dei, domini, parentis, iudicis tribunalibus ſiſtimur creaturæ, ſerui, filij, rei, nullâ prærogatiuâ dignitatum, generis, eruditionis, opum. Hæc qui cogitat, regnorum ponet cogitationes, nec aliena circumſpiciet, contentus ſuis. Securus viuit, quiſquis paruo contentus viuit; quíque dignitates & regna æternitate metitur; qui magnorum imperia & exitus cogitat; qui Galbam, Ottonem, Vitellium, Maximos, Balbinum, Quintillum, Tacitum, Florianum, Siluanum Imperatores Romanos, nec vltra duodecimum men-

Sæculi noſtri ambitio veteres ſuperat.

Securitas in paruo eſt.

Magnorum exitus ferè funeſti.

ſem Imperatores; qui C. Cæſarem, Caligulam, Domitianum, Neronem, Tiberium, Claudium, Gordianum, Leontium, Iuſtinum minorem, Iulianum, Valentem, Zenonem, Anaſtaſium, Heracleonem, Mauricium, Nicephorum, Phocam, & quinquaginta minimùm Romanos Imperatores cogitat, ferri & veneni victimas: quos fortuna in Imperio ſtatuiſſe videtur, vt oſtenderet quid ſumma vitia in ſummo imperio poſſent. Taceo Aſiæ & Africæ Reges, reliquóſque Europæos. è quibus pars longè maxima ferro & veneno iacet. ita pauci Regum ſiccâ morte pereunt. Primi etiam orbe toto exercituum ductores funeſto ferè exitu vitam macularunt. Vt, ſi perexiguum imperij tempus cum innumeris periculis, difficultatibus, inſidiis, ſolicitudinibus, ac indigna ſceptris morte componas, perfacilè videas nullam vitam priuatâ beatiorem. Et tamen poſt tot exempla, infortunatóſque magnorum exitus, regna cogitamus & imperia, tot Regum, Principúmque ſanguine purpurata. Natare in ſuorum ſanguine ſceptra potuerunt & diademata. nimis nimirum vile erat plebeio natare ſanguine, regio debebant. Nec finem ſibi tamen ſtatuit creſcendi cupido: non Regum Principúmque cadaueribus tanquam aggeribus arcemur. Quò non inſana ruit dominandi cupiditas? in conſanguineum, ac eiuſdem vteri conſurgit ſanguinem, vt optatis potiatur. Poſtrema in his Dei & religionis cura, prima potiundi regni eſt. quâ viâ, ſcelere an virtute, iuxtà habent; iiſdem artibus propugnaturi, quibus parauerunt. Vt non immeritò nullo tacendus calamo Belgarũ Princeps ALBERTVS: qui Imperium fortiùs con-

tempsit, quàm ambiuerunt aut pararunt alij. Nec nouum parare. tot orbe toto millia bonis malísue artibus pararunt. potuisse Imperio vltrò oblato, sine sanguine ferróque potiri, & noluisse, nouum, & eo magis, quo paucissimorum semper contemptus hic fuit. meruerat virtus Imperium; addere suffragiū, publici magis quàm illius affectu, parati penes quos electio. illa fecit vt oporteret, hi vt omnes scirent dignissimum Imperio fuisse. Sed nec dubitare quisquam poterat, cùm & nascendo Imperium promeritus esset; & quæ ferro plerique suo sanguinéque consecuti, hæc tot, longo ordine, Imperatoribus, auis proauísq; parta illi forent. neglexit; adeóque & renuntiauit. Vestigium huius animi verè magni, in Constantino & Theodosio, magnis omnino Imperatoribus, legimus. De illo Eumenius: *Diceris Imperator inuicte, ardorem te deposcentis exercitus fugere conatus, equum calcaribus incitasse. at quis Cyllarus, aut Arion posset eripere, quem sequebatur Imperium*? De hoc Pacatus: *Illud præ cæteris mirū, quòd, cùm omnia faceres vt imperare deberes, nihil tamen faciebas vt imperares. argumento est dies ille communis boni auctor, quo tu, cùm ad suscipiendum Imperium vocabaris, oblatum Imperium deprecatus es. audite publici parricidæ, qui sanguinis pretio regium nomen emistis: repulsam patitur principatus, & vnus est ambitus candidati, ne declaretur. Credetne hoc olim ventura posteritas, & præstabit nobis tam gloriosam fidem, vt nostro demum sæculo annuat factum, quod tantis infra supráque temporibus, nec inuenerit æmulum, nec habuerit exemplum*? Inuenit ALEBERTVM: qui non semel, sed bis Imperium, non deprecatur, sed repulit.

Graui

Grauis interim & ardua hîc nasci quæstio potest, quos Princeps, vbi regno potitus fuerit, publicis functionibus adhibiturus sit. Tria ferè hominum genera reperio. Primum, qui regias partes, stipendia, sacramenta secuti, quamcumque cum illo fortunam, felicem, infelicem subituri. Secundum, qui constanter aduersam pattē opibus sanguinéque tutati, intactam Principi suo aut Reip. fidem seruarunt, solâ potentiâ frangendi, non tam voluntate, quàm armis cesserunt. Tertium genus illorum est, qui spectatores neutri parti adhæserunt. *Qui publicis muneribus à Principe admouendi.*

De primis hoc dicam, præmio carere nō debere: sanguine enim & vitâ promeriti. addo affectum: quem nemo generosior Princeps irremuneratum præteribit. addo obsequia, & arma, quæ nec illaudata, nec vacua dimittenda. turpe Principi beneficio vinci. Ex hoc numero si qui obeundis in Rep. muneribus idonei, non arbitror frustrandos. Considerandum tamen seriò, ne, vbi ad summa prouexeris, cum fortuna mutēt mentem: inassuetíque magnitudinis, insolentiam ferè & fastum induunt. tanto insolentiores, quanto è minoribus assurgunt. Exempla nos docent, Seiani, Ablauij, Ruffini, Vineæ, Brocæ, Cabreræ, Caraccioli. Non tango sæculi nostri funera, cogitationibus illa lectorum relinquo. liberè illæ per vincula, compedes, carcerem, exilia, sanguinem, secures eunt. *Qui Principis partes secuti, muneribus donandi.*

In secūdo genere magnâ opus prudentiâ. Hostes fuerunt? amici erunt, si viceris. vinces beneficiis, quóque infestiores fuerunt, hoc offensam officiis fortiùs compensabunt, si beneficia senserint. Vsu hoc euenire videmus in constanti *Qui Principi auersati muneribus vincendi.*

hominibus ingenio, vt vtramque partem æquâ constantiâ tueantur, si fiduciæ signa senserint. fiduciam hanc concredita munia ostendent. Sæuitiâ verò fortia ingenia nunquam flectes, nec in partem tuam trahes. franges antè, & ex vltima desperatione in caput tuum trahes. Vis aduersariarum victor partium esse? donis cumula, senties fidos. Fallere hæc ingenia nesciunt, sanè non didicerunt. Constantia enim & candor indiuiduo nexu connectuntur, nec in forti pectore stabulare simulatio solet. mollis hæc animi est, & muliebris ingenij. Constantia & robur plus de leone mutuantur: simulatio & dolus vulpem suam redolet & ignauum pectus, quod virtutis suæ diffidentiâ laborat. quare insidiæ illi dolique pro virtute sunt. Reip. ergo functionibus admouendos hos censeo. fidem diligentiâ probabunt, nec patientur se beneuolentiâ aut fiduciâ vinci. antè immorietur operi vir fortis, quàm vt beneficium maleficio compenset. Vtere ergo quicunque imperio potitus es, & paullatim etiam ad magna prouehe; non vno saltu, sed quasi per gradus, quo certior de fide & animo fias. benignis etiam verbis vltrò compella, & non rogata maximè beneficia largire. quibus potentissimè hostilitas deponitur, amor prouocatur.

Qui neutri parti adhæserunt, non facilè publicis admouendi.

Tertij generis hominibus, qui priuata commoda publicis potiora habuerunt, non ausim vllam publicorum munerum partem committere. viuant sibi: neque enim tales, si qua necessitas occurrerit, fidos experieris. non stabunt illi, aut difficultates excipient: declinabunt. neque ad ardua vnquam dexterâ extendent: retrahent.

neque

neque arma ab his manibus,in regni,tuiq; propugnationem expecta: excutient. Vbi namque vis insonuerit,quietem circumspicient,pacémq; cum dedecore magis eligent, quàm ex bello & arduis decus. Cúmque ignaui ferè ingenij sint, tales, serpere sine molestia malunt, quàm cum labore exsurgere:iacere etiam sine sudore,quàm cum illo extolli. Quare nihil his fidi potest,nisi in altissima pace, & ea quidem, à quibus regnorum salus nullo modo dependet.

CAPVT II.

Quæ in tuendo regno necessaria?

NOn minoribus in tuendo, quàm in parãdo regno opus est,adeóque difficilius est regnũ tueri, quàm occupare. viribus & audaciâ regna parantur, prudentiâ retinentur. Hinc illud Sapientis est:*Si delectamini sedibus & sceptris,ô Reges populi,diligite sapientiam,vt in perpetuum regnetis.* Hanc à Deo vouit Regum maximus, potentissimus, & impetrauit. accedant Regum nostrorum paria vota, & sperent paria. Comitas deinde à veteribus in suos commendata,clemẽtia in hostes,mãsuetudo & benignitas in omnes. Augustum accepimus,Cinnæ vitę suę insidianti, necémque paranti,pepercisse,Consulem fecisse, fidum & inter amicissimos habuisse: Cinnámque beneficium beneficio compensasse, cùm moriens heredem Augustum inscripsit. Obseruatúmque ab Historicis, neminem exinde in Augustum insurrexisse, cuius antè vitæ plurimi

Sap.6.

Clemẽtia in Principe laudata, maximè in hostẽ.

Clemẽtia in hostes exempla.

insidiati, cogitata scelera sanguine expiauerant. Secutus Augustum Titus, patriciis adolescentibus duobus, cùm ferrum parassent, & rei tenerentur, ignouit. Audiamus Suetonium: *Duos patricij generis conuictos in affectatione imperij, nihil amplius quàm vt desisterent, monuit dicens, principatum fato dari. si quid praeterea desiderarent, promittens se tributurum. nec solùm illos familiari cenæ adhibuit, sed & insequenti die gladiatorum spectaculis circa se ex industria locauit.* Creuit hinc illi nomen, vt Humani generis amor & deliciæ nominaretur. Et apud eundẽ de Cæsare habemus: *Retectas coniurationes non vltrà arguit, quàm vt edicto ostenderet esse sibi notas; & acerbè loquentibus satis habuit pro concione denuntiasse, ne perseuerarent.* Catonis etiam liberis incolume patrimonium seruauit. Adrianum Cæsarem honoribus auxisse, quos priuatos hostes tulisset, narrant Historiæ: Antoninum verò Philosophum, ingentibus beneficiis onerasse veriùs quàm affecisse, quorum insidias & arma senserat: Alexandrum Seuerũ benignitate & comitate nefarias Quintij Camilli Senatoris molitiones auertisse, amicúmque exinde ex hoste iurato parasse. De Constantino illud proditum, cùm ei auctores plurimi essent, vt in Imperatoriæ statuæ deformatores ferro & ignibus sæuiret, respondisse, *Ego nullum vulnus sentio.* Quis nunc Principum imitetur? Pompeij verò Magni factum magnũ. *Tigranem Armeniæ Regem, benignis verbis recreatum, diadema, quod abiecerat, capiti reponere iussit, certísque rebus imperatis, in pristinum fortunæ habitum restituit. æquè pulcrũ esse iudicans, & vincere Reges, & facere.* Africanus etiam posterior *nepotẽ*

Massa

Massanisæ agnitum inter captiuos, annulo, fibuláque aurea, & tunica laticlauia, Hispanóque sagulo, & ornato equo donatum, datis qui eum consequerentur equitibus, ad Massanisam remisit. victoriæ maximum fructum ratus Regibus sanguinem suum restituere. L. etiam Cornelij factum primo Punico bello, Romano dignum. *Cùm Olbiam oppidum cepisset, pro quo fortissimè dimicās Hanno Dux Carthaginensis occiderat, corpus eius è tabernaculo suo amplo funere extulit. tum demum victoriam minimum inuidiæ habituram credens, cùm plurimū humanitatis habuisset.* Hæc priuati. Populus verò Romanus vniuersus, *cùm Carthaginensiū legati ad captiuos redimendos in vrbem venissent, nullâ pecuniâ acceptâ, reddidit iuuenes numerū duûm millium septingentorum quadraginta trium explentes.* Illud verò eiusdem populi illustre: *Philippo Macedonū Rege superato, cùm ad Isthmicum spectaculum tota Græcia conuenisset, T. Quintius Flamininus tubæ signo silentio facto, per præconem recitari iussit: S.P.Q.R. & T. Quintius Flamininus imperator, omnes Græciæ vrbes, quæ sub ditione Philippi Regis fuerant, liberas & immunes esse iubet. iteratâ præconis voce, tantâ cælum clamoris alacritate compleuerūt, vt certò constet, aues, quæ superuolabant, attonitas pauentésque decidisse.* Fuit hoc etiā Theodosij Imp. magnum: *Si quis modestiæ nescius, & pudoris ignarus, improbo petulantique maledicto nomina nostra crediderit lacessanda, ac temulentiâ turbulentus obtrectator temporis fuerit, eum pœnæ nolumus subiacere, neque durum aliquid, neque asperum sustinere: quoniam si id ex leuitate processit, contemnendum est; si ex insania, miseratione dignissimum; si ab iniuria, remittendū.* Audiant Principes, & imitari nō pu-

deat Christianos Christianũ Imperatorẽ. Imitatus hũc Alfonsus Neapolitanus, qui Antonium Caldotam acerrimi hostis sui filium captum benignè habuit, ac inter amicos numerauit. quâ in hostem clementiâ consecutus est, vt reliqui Regem agnoscerent, cuius tam benignam in hoste dexteram senserant. Egrediamur Romanos Italósque. *Antigonus Helenum Pyrrhi Regis filium captiuum, cultum & animum gerere regium iussit: ossáque ei Pyrrhi, aureâ vrnâ inclusa, Epirum in patriam ad Alexandrum fratrem portanda dedit.* De ipso verò Pyrrho illud habemus: *Audiuerat quosdam Tarentinorum in conuiuio parum honoratum de se sermonem habuisse. Accersitos percunctabatur, an dixissent. Tum vnus ex iis, Nisi, ait, vinum nobis defecisset, ista quæ tibi relata sunt, præ iis quæ de te locuturi eramus, lusus ac iocus fuissent. tam vrbana crapulæ excusatio, támque simplex veritatis confessio, iram Regis auertit in risum.* Addit: *Quâ clementiâ & moderatione consecutus est, vt sobrij sibi Tarentini gratias agerent, & ebrij benè precarentnr.* Laudatum illud etiam Antiochi Regis, *cùm filium Scipionis Africani à suis interceptũ honoratissimè excepit, regiisque muneribus donatum, vltrò & celeriter patri remisit, quáquam ab eo tunc maximè imperij finibus pelleretur.* Magnos animos & regno dignos. quos nunquam certiùs deprehendas, quàm in Rege & hoste. In priuato licèt commendata semper clementia & humanitas, magis tamen in Rege, in cuius manu fortunæ, honor, vita. ac licèt eluceat circa omnes, multo tamen maximè in hostes, vt verè dictum à Seneca: *Seruare propriũ est excellentis fortunæ: quæ nunquã magis suspici debet quàm cùm illis cõtingit idẽ posse, quod Diis, quorũ beneficio in lucem*

edimur tam boni quàm mali. Seruare, & perdere posse Deo proximũ. & perdere quidem nõ magnum, cùm quisquis contempsit suam, perdere alienam vitam possit, etiam regiam. factũ à multis. Seruare verò, cùm perdere possis, & crimen aut hostilitas iure quodam suo deposcant, supra hominem suum est, ac nõ nisi magnorum est, & quibus generosior animus. Vt benè Seneca: *Magni animi est proprium, placidum esse tranquillúmq; atque offensiones supernè despicere.* Facit hoc Deus, quem nulla iniuria tangere potest. Altiùs enim habitat, quàm vt vllius tela in eum cadere possint. Cui qui similis esse volet, ex alto offensã despiciat: ita vt quæcũque missilia, quacũque manu missa fuerint, nequidquam mittantur; aut sanè in mittentem relabantur generoso repercussu. Dignissimam omnino Deo Patre mentem, quæ tã altè fixit sedẽ, vt solis elemẽtarij morte infrà labentes non sentiat minitantes nubes, rideátq; insana harũ murmura, aut iaculata in inane fulmina. Non tãgunt hæc solem, qui placido semper cursu orbem circumagit, nulli tempestatum iactationi obnoxius. Eadem à clementia sperare potest, quicunque hanc domo admiserit. Vt benè Seneca: *Clementia in quãcunque domum peruenerit, eam felicem tranquillamque præstabit. sed in regia quo rarior, eo mirabilior.* cùm ferè Reges nõ tam quid ratio, quid virtus suadeat, quàm quid possint intueantur; regiúmque arbitrentur, cùm plurima possint, plurimum audere, potentiæque suæ non postremam putent partem aliena sua facere. errant. Dare regium est, & Deo simillimum, immeritis dare; magis etiam, si hostibus. imò mortẽ commerito vitã dare, simillimũ

illi

illi est, qui vitam omnibus primus dedit, nullis antè factis promeritam.

Sæuitiæ exēpla ferè infelicia.

Sunt hæc benignitatis & clementiæ exempla pauca. Sæuitiæ & crudelitatis orbe toto, plurima sunt. Carolus Siciliæ Rex Messanam oppugnabat. ciues deditionem parabant. armis habere maluit: excidit spe suâ, & regno. inhortantes enim se ab vltima desperatione ciues, vt antè mortem quàm seruitutem deligerent, victoriam à Rege retulerunt. Poterat regnare, si clementiam secutus fuisset. noluit. spoliatus regno iacuit. Euenit propè idem, Ludouico Maleano Gandauum obsidente. dextras ciues petebant. conditiones ille præscribebat ingenuis indignas. inter tam ardua quid facerent? fame ferróque premi durum; conditiones omni morte grauiores admittere durius. mutuo se ergo inhortātur, mori fortium esse; seruire, & precariò viuere, ignauorum. inde ab vltima desperatione, quæ animos ac vires addit, arma capiunt, & non pluribus quàm quinque millibus, triginta armatorum millia fundunt, Comitem in fugam vertunt. Taceo veteres: Amanum, Roboamum, Neronem, & quotquot portio Neronis de sæuitia & crudelitate audiunt, déque immititate, morositate, morúmque asperitate suorum animos exasperant. Sanè vt nihil ferocitate ac crudelitate remotius à Deo est, ita nihil benignitate ac clementiâ vicinus; vt nullâ re aliâ Principes propiores Deo sint, nulláque magis assimilentur illi. Qui etiam hostes diligi imperat, & inimicas manus beneficiis impleri, nec nudis verbis, sed rebus. præit Deus. Docemur hoc indies post scelera & peccata, neque

Clementia Deo simillima.

neque testibus opus, non Magdalena, Publicano, Zachæo, Latrone: ipsi benignitatis, mansuetudinis ac clementiæ diuinæ signa circumferimus. animum nimirum nostrum post innumera scelerum vulnera, solius Dei benignitate, sibi vitæque restitutum. Et cuius vnquam tot in Principẽ suum steterũt crimina, quot Principis in Deũ, etiã Principis optimi? & pepercit tamen Deus, nec ad vindictam decurrit. & vnâ sæpè lacrymâ, vno suspirio, vnâ voce, *Peccaui Domino*, deleta scelera; nec memoria iam illorum vlla. Crux & Christi vulneraquò vocant Principem?

Nimia sui abiectio Principi vitãda.

Benignitatem verò & comitatem in Principe commendo; abiectionem nolo, ne pro veneratione contemptum referat. Volo benignum, nimiam tamen in suos familiaritatem non probo: quòd sciam ægrè illam cum veneratione consistere. paritatem enim quamdam familiaritas inducit. sed & vitia quædam aperit. Iam cùm Imperia ferè opinionibus contineantur, arcenda sunt quæ minuere opinionem consueuerunt. Affectum deinde in Principe desidero patris. Præit Titus apud Suetonium: *Non modò Principis sollicitudinem, sed & parentis affectum vnicum præstitit, nunc consolando per edicta, nunc opitulando, quatenus suppeteret facultas.* Imitetur Princeps Christianus. turpe vinci. Meminerit tamen in patris affectu, vt benignitatem comitatémque non vltra patris morem extendat; vt neque subditi audaciam induant supra filialem. veneratio proinde sua illi semper stabit, cultúsque in se suorum. Monet? imitetur patrem. Reprehendit? cogitet filios. Punit? induat personam patris in filios. Donat? patrum more faciat;

ciat: vt benignis verbis dona vestiat. nã si à morosa veniãt manu & ore, ingrata etiã magnitudine suâ erunt. Vt placeãt, benigna sint, & comissimis ornata verbis, & magnitudinẽ quãdam induẽt, vt parua licèt gratiora à comi lætáq; munera manu sint, quàm à morosa tristíq; magna.

Benignitatem Belgarum Princeps ALBERTVS maiestate miscuit: neque benignitatem tamen vnquam vltra patris affectum extendit, nec maiestatem supra Principem extulit. hanc illâ temperans; nec se abiiciens, nec extollens. vt & maiestas veneratonẽ, & benignitas amorem prouocaret. Clementiam verò semper præ se tulit, cuius euentum felicem, cùm crudelitatis ferè infelicem, veterum Principum exemplis didicisset. Quin & eos qui hostili aliquando in illum fuissent animo, & armis etiam testati essent, reduces amplectebatur; & filiorum loco habebat, quos hostes passus erat.

Breuis enarratio vitæ CAROLI V.

Quidquid in magno desiderari Principe potest; in CAROLO V. reperies, vt meritò Maximi illi nomen Paullus III. indiderit. Regias cogita virtutes: omnes reperies, parando, tuendo imperio necessarias.

Animus cõpositus & interritus.

Animus illi à prima ætate compositus, ac inter pericula, Regúmq; minas, & orbis prope vniuersi arma, interritus. ita altissima quæque flumina minimo sono labuntur: torrentes ferè saxis admurmurãt, & plus terroris ostentãt quàm habẽt. Et incredibile propè, illũ inter media arma, bellicósque fragores, tã pacato tranquillóque animo vultúq; fuisse, vt in alta pace, adeóque medium inter ludũ & iocum stare crederes. Nunciabantur eodem tempore Europæa propè arma

arma omnia, Turcica, Germanica, Gallica, Italica, Hispanica, Belgica; nec colorem mutabat. arbitrareris personasse theatra, aut scenicos ludos. Nunciabatur ex amico Mauricius hostis, ac non vulgaria loca occupasse. Nihil Imperator reddidit, quàm nullam potentiam scelere quæsitam cuiquam vnquam fuisse diuturnam. Et sanè debellari tunc CAROLVS potuit, & imparatus opprimi: sed perpetua sociáque illi felicitas, hostilia arma & consilia vertit aliò.

Constantia.

Atque hinc perpetua illi comes *Cõstãtia*, quæ in periculis maxime eluxit subeundis. Gallicum hoc iter docuit. & quis Regum æmulo se committat Regi? Iam cùm molles ferè in calamitatibus mortaliũ animi sint, duriores in CAROLO nostro fuerunt. Sæuæ hoc docuerunt Oceani in Africano littore iactationes. at ille cõtrà ire ausus, non ora mutauit, non oculos, stetítque inter insanos fluctus, toti interitũ classi minitãtes, inconcussus. crederes ingẽtem medio mari rupem, quæ iras minásque suas Oceanum doceret bibere. Quid? quòd obseruatum à familiaribus, maiores semper in Cæsare nostro in arduis & aduersis, quàm in leuibus & secundis animos fuisse. Plurimis hoc exemplis docere possem, sed promissæ memor breuitatis, transeo ad

Magnanimitas.

Magnanimitatem, constantiæ sociatam. cùm enim non semel à magnis viris moneretur, ne se Hispaniámque suam perditũ iret in præpropera Imperij cogitatione, nil respondit, quàm infra virtutem terrores semper & pericula fuisse; & cũ Augusto, cũ periculo gloriosius esse summa, quàm tutò humilia sequi; & vt non responderet cogitationibus euentus, conatum tamen in

laude

laude apud posteros fore: citò verò gloriam obsolescere in rebus paruis: nec quidquam indignius, quàm consumi eam, vbi non potest ostẽdi. Addidit illud Alexandri, cui sobrio, nec iracundo aut temerario simillimus: *Me in perpetuũ aut victoria egregia nobilitabit, aut pugna.* Cùm pergerent vrgere, prece, auróue, aut nouo connubio parari Imperium certiùs quàm armis posse; nil retulerunt, quàm generosius esse mori quàm precariò imperare: ignauissimum verò esse, auro sceptra parare. Monitus autem non semel, maximè in bello Saxonico, vt sibi parceret, tutioráque in acie loca deligeret; Minimum aiebat Regibus ab hostibus periculum esse, & ferè tutiores in acie Reges, quàm in mensa aut strato fuisse. sanè plures cubilia, quàm campos sanguine suo purpurasse, plurésque suorum quàm hostile ferrum funestasse.

Fortitudo & res bello gesta.

Fortitudini indiuiduo quodam nexu iuncta *felicitas* fuit. & fidem propè superant quæ oculati narrant testes, & temporis illius scriptores, quibus nulla mentiendi caussa, aut libertas, cùm redargui possent. Iulium Cæsarem vrbes octingentis plures cepisse, gentes trecentas subegisse, signa cum tricies centenis millibus diuersis tẽporibus contulisse, ductibúsque illius extra bella ciuilia, vndecies centum & triginta duo millia cæsa fuisse, signísque collatis, quinquagies & bis dimicasse narrant; solúmque M. Marcellum supergressum, qui nouies & tricies pari modo fuisset præliatus. Pompeium verò castella mille, vrbes haud pauciores nongentis, piraticas naues octingentas subegisse, belláque propè innumera gessisse. Conferamus hæc Maximi nostri

nostri Caroli factis. quem è veteri nouóque orbe, suo suorúmque ductu, quadraginta illustres ab hostibus victorias retulisse scribunt, vt nihil tangam leuiora prælia: bella & numero & hostium potentiâ ac viribus magna, supra septuaginta, ad optatum exitum deduxisse: castella supra centum millia, & decies octingentas vrbes, nauésque supra decies & octingentas hostiles cepisse. nunquam autem castris exutũ, nunquam acie aut prælio victum. & vt breuibus singula tangam, lego *Hispanica* bella quatuor, felicia omnia. *Italica* octo. inter quę nobilissima; Primum, Insubricum, ducibus Columna & Marchione Pescara. Secundum, Papiense, ducibus Borbonio, Lanoio, Pescara. Tertium, in quo Comes Simpolius ab Antonio Leua captus, Mediolanúmque non semel armis subactum, Ducibúsque suis redditum. *Neapolitana* duo. præmiũ regnum vniuersum fuit. *Hetrusca* tria. in quibus Hetruria non semel Ducibus suis parere iussa. *Germanica* sex. inter quæ maximè elucent; Primum, Rusticum, in quo intra quadraginta dies pugnatum septies, centum & quadraginta millibus cæsis. Secundum, Smalcaldici fœderis, in quo centum & viginti armatorum millia. Tertium, Saxonicum, in quo Fredericus Saxo captus. & magnum omnino, mensibus non octo Germaniam domitam, Saxonicóque bello diebus quadraginta finem impositum, in quo annis quadraginta Carolus Magnus sudauerat. Quartum, Viennense, cùm Solymannum nunc trecentis, nunc propè sexcentis suorum millibus armatum, soluere Viennensem obsidionem bis coëgit. *Belgica* nouem. inter quæ illustria; Pri-

mum,apud Veromanduos Philiberto Allobrogum Duce: in qua pugna Egmondæ Comes viã primus audaci ferro felicissimè aperuit. Secundum, apud Grauelinganos eiusdem Comitis ductu & felicitate peractum. præmium in Belgicis omnibus. Transisulana, Frisia, Groninga, Traiectum, Tornacum, Cameracum. in quibus vrbes quinquaginta. *Iuliacensia* septem. quibus Geldriam Belgio suo adiecit. *Noui orbis.* in quibus Ferdinando Cortesio & Francisco Pizarro ducibus, Reges octodecim, octodecim præliis domiti. è quibus Atabalida vltimus Cuscorum Regum, septuaginta aureorum milliones, intra dies septuaginta appensurum se spoponderat si libertati restitueretur. *Piratica* plurima. quibus piratas omnes Germanico, Britannico, Belgico, Celtico, Hispanico, Indico, Mediterraneo mari expulit. *Epiroticum* & *Peloponnesiacum.* in quibus felicissimè ab Andrea Auria pugnatum. *Carthaginense*, Thunetanum dictum. in quo Goleta capta, Ænobarbus, Barbarossa dictus, cum bis centum peditum, equitum sedecim millibus in fugam coniectus, Muleassesque Thunetanis Rex datus. *Africum.* in quo Aphrodisium captum, Dragutes deturbatus, mare pacatum. *Dalmaticum*, Auria & Ferdinando Gonzaga ducibus feliciter actum. *Prouinciale*, eodem Gonzaga duce fortunatè gestum. *Allobrogica* tria. in quibus ab Alfonso Daualo Vastij Marchione pugnatum bene. *Bohemicum* denique. in quo ad debitam Imperatori fidem Bohemi reuocati.

In his omnibus, illud CAROLI nostri memoriâ dignissimum æternâ: Nunquam se vltrò bel-

lum

lum intulisse; prouocatum semper. alienâque, non suâ, voluntate ad arma descendisse. Addunt dicere solitum: Si vniuersam Galliam meam fecissem, redderem Regi suo, mihi tantùm mea permitteret.

In moliendis efficiendísque rebus *celeritatem* qui considerauerit, fidem superasse credet. Hispanici hoc tumultus, Italici, Germanici, Gallici, Belgici, vno eodémque tempore exurgentes compositíque docent. velocissimi sanè sideris more transuolasse singula, magníque Numinis exemplo, inuocatum, quasi momento astitisse, opémque attulisse credas. Nullam in Magno Alexandro virtutem, supra celeritatem Curtius admiratur. vidisset CAROLVM nostrum, & Magno Alexandro, sed sobrio, neque iracundo & temerario, maiorem dixisset. Addidit *vigilantiã*, qualem nemo ante se Imperatorum maiorem. noctes totas diebus iungebat, nullis armis, sudoribus, itinerúmque difficultatibus & magnitudine fatigandus. Et quod Pacatus de Theodosio, meritò de CAROLO dici possit: *Vt indefessa vertigo cælum rotat, vt maria æstibus inquieta sunt, & stare sol nescit: ita tu, Imperator, continuatis negotiis, & in se quodam orbe redeuntibus semper exercitus es.*

Celeritas in rebus agendis.

Vigilantia.

In *liberalitatem* ac *munificentiam* pronior. cũ etiam puer quadragenos aureos sæpiùs per diẽ in egentes, clam Præfectis suis, erogaret, quò & illorum pudori, & modestiæ suæ consulet. Scio non defuisse qui retractum in hoc genere arbitrarentur. fallũtur. aberat, fateor, prodigalitas: nec erogabat, quod puderet dicere. liberalitas tamen aderat. quæ nunquam magis quàm

Liberalitas.

in arduis & magnis eluxit: cùm non pecuniam aliquam, sed regna & prouincias dare consueuisset. Muleassem Thunetanis dedit Regem. Gulielmo, Iuliæ, Cliuiæ, Montensem Ducatum, armis subactum reddidit. Sfortiæ Mediolanum; Alexandro & Cosmo Hetruriam; Sabaudo Astensem Comitatum; Mantuano Montemferratum; Ferrariensi Mutinam & Regium; Gonzagæ Molphetam & Arianũ; Auriæ Melphim; Vrbinatium Duci Soram; Burano Lingenum; Leuæ Asculum; Lanoio Sulmonam; aliis alias vrbes, castra, prouincias largitus. Iam cùm beneficia ferè in Regibus eò vsque læta sint, quo videntur exsolui posse; vbi verò multùm anteuenere, pro gratia odium referunt; in CAROLO nostro in æterna memoria erant: posteriórque semper liberalitas vincebat priorem, cùm nunquam deesset quod largiretur. cúmque in Principe insolitum sit, vt se putet cuiquam suorum obstrictum, aut, si putet, amet: in nostro magnum fuit, & accepta beneficia fateri, & liberaliore semper dexterâ remunerari.

Prudentia. De *Prudentia* quid dicã? adnata illi fuit. hinc dicta factáque illius sapientiæ plena. quam etiam admirari solitus Solymannus Turcarum Imperator, & quotquot illi à consiliis. Nihil enim quod adderent habebant, quoties ille sententiam dixisset, nihil quod demerent: sempérque quod discerent inueniebant, nihil quod docerent. Nihil interim calidè aggrediebatur, consultò omnia. & amabat in dicẽdis sententiis candorem ac libertatem, cùm diceret, defuturos qui suaderent, si suasisse periculum esset. Sed neque res vnquã minimas negligebat, dicere solitus,

tus, Medicos nil nociturum in ægro relinquere. ſed neque quidquam tutò in hoſte, quantumuis inualido, deſpici. valentiorem enim hunc negligentiâ fieri; nihilque tam magnum, cui periculũ non poſſit eſſe à minimo. Quo factum, vt non rarò ex vltima Hiſpania, ad vnius tumultuantis ciuitatis denuntiationem, celeribus equis aduolarit. Iam cùm Germanica nuntiarentur bella, & negligenda hæc plerique putarent: ſolus hæc metuẽda putabat Imperator, maximè quòd prætenderetur religio, potentiſſimum ad arma incitamentum. Ferè namque, vbi hæc multitudini præfertur, certiùs audaciúſque vatibus, quàm ducibus ſuis paret: quo magis properè occurrendũ malo putabat. Ridebant alij, cùm dicerent largius paſſim per Germaniam merum circumferri, tanquam debellaturi ſuper menſam Imperatorem eſſent. ſolus non ridebat Imperator, qui ſciret etiam poſt menſas victorias Germanis ſtetiſſe, & fors nunquam certiùs: ſed & conſilia inter pocula de ſumma rerum agitare, & fœdera inire ſolitos, & arma parare. crederes mero animos accendi, pectoris quoddam gelu ſolui, audaciam indui, & quod mireris, abditam prudentiam ac propè emortuam, in vitam lucémque reuocari.

Tacco *humanitatem*, benignitatem, morum ſuauitatem, vt nihil intereſſe inter priuatum & Principem putares, niſi quòd à pluribus amaretur, cùm ipſe plures amaret. Taceo in gubernando *moderationem*, indulgentiam in victos, *clemẽtiam* in omnes. Accuſantibus hanc non paucis, talem ſe aiebat cum Traiano priuatis eſſe, quales ſibi Imperatores priuatus optaret. Mirãtibuſque

Humanitas. *Moderatio.* *Clementia.*

quòd neminem à quo læſus fuerat capite mulctaſſet, cum Theodoſio reſpondebat: *Vellem & mortuos ad vitam reuocare.* Stupentibus ad detrahentium licentiam, dicere ſolitum ferunt: Nullam vllo ſæculo tantam fuiſſe potentiam, in quam non incurriſſet contumelia. adeóque magnitudinis ſignum eſſe linguas pati maledicas. quare nec admittebat ſi quis aſperiùs in ſe dicta referret, cùm diceret; eum qui malignos de ſe ſermones habitos admitteret, nihil agere, niſi vt vltrò tempeſtatem ſibi accerſeret. Adulatores verò non alio quàm hoſtium loco habebat, dicere ſolitus, adulationem regiam quamdam ſcabiem & venenum eſſe, quod ſceptrorum intima depaſceret; cùm plures hæc vna, quàm hoſtis euertiſſet.

Detractionũ contemptus.

Adulationũ hoſtis.

Comitas.

Comitate fuit incredibili, patebátque ad eum aditus omnibus, etiam plebeiis, mirantibus in tã matura grauitate tantam facilitatem. Dixiſſe accepimus parentis hanc eſſe in filios, qualem putabat Principem omnem eſſe debere. Sed & aditum dicebat omnibus, omni tempore, ad magnũ cæli Numen patêre, quo magis ad Principes, qui illius perſonam referrent in terris. Dicentibus non carere tantam facilitatem periculis, reſpondebat, fruſtra ſe terrore ſuccingere, qui ſeptus amore ſuorũ non eſſet: armis arma irritari, amore amorem prouocari.

Temperãtia.

Menſa illi ad maieſtatem regia. vtebatur tamen hac adeò moderatè, vt cibus illi potúſque ferè ad certas vncias ſtaret. vitra ſanè certis vnciis definiebantur. delectabatur autem obuiis, & paruo parabilibus, ac fortuitis magis, quàm multâ arte & ſtudio paratis.

Mira

Mira verò fuit omnino in hoc Principe linguæ & mentis concordia: cùm sæpè illud repeteret, magnitudinem suam Imperatorem ignorare qui mentitur, seruiléque ac femineum vitium esse mendacium. Illud etiam in ipso gratissimum, quòd, cùm omnium ferè peritus linguarum esset, omnium vteretur, quoties in variarum linguarum homines incidisset. Sed & cùm Italica bella gereret, Italicis vtebatur armis, vestibus, cultu, linguâ; cùm Germanica, Germanicis; cùm Hispanica, Hispanicis; cùm Belgica & Gallica, Belgicis & Gallicis, vt etiam barbam & capillos gentium consuetudini aptaret, vt non vnius gentis, sed omnium & Rex & parens esse videretur. *Veritas.* *Omnibus omnia factus.*

Pietas in illo longè supra regiam fuit. Horæ quadrantes tres singulis diebus manè, flexis humi genibus, orationi dabat. Sacrum non nisi semel omni vitâ omisisse, idque in Africano bello, referunt scriptores. etiam inter arma, & in mediis belli ardoribus, nunquam negligebat preces, quas prolixas manu suâ scripserat. Et quod certius in Imperatore pietatis documentũ, quã, quo securiùs vni Deo viueret, sceptra & purpuram ponere; & tot simul regnis, tanto sanguine & sudoribus partis, momento se exuere; & ex orbis propè domitore, in gratam Deo solitudinem sese abdere? ô nimis rarum in diademate! quo magis laudandum. At non durum post sceptra imperium ignorare? durum, si alienâ; suaue, si tuâ voluntate, & vni Deo. Scio sceleratis ingeniis non dominari instar seruitutis esse: sed probis piisque Deo seruire soli, instar dominationis magnę est. his enim omnis seruitus deliciis *Pietas.*

plena, omnésque dies, festi; plúsque de imperio habent, quo plus de Dei seruitute prætulerint. nobilis seruitus, orbis imperio dignior, æternis imperiis præmianda. Et non prudens negotiatio est, peritura imperia ponere, vt doneris æternis? fecit CAROLVS. Non dico, Imitemini Reges. frustra voueam. hoc dico: Laudare non pudeat, quod imitari pudet. Iam cùm in omni vita, tum in morte maximè pietas illius enituit, cùm inclamaret illud Apostoli sæpiùs, *Cupio dissolui, & esse cum Christo.* ac inter profusas lacrymas, inter amica crucis oscula, inter frequentata suspiria, *Christe in me mane, vt ego in te maneam.* In quibus etiam verbis, & arctato Crucifixi amplexu, animam illi reddidit, à quo acceperat.

Hæ fuere virtutes CAROLI verè Maximi, quibus & vetera regna tutatus, & parauit noua. imitetur quisquis & illa salua volet, & hæc sperare audet. vtatúrque illius vitâ pro regula & censura. Non opus ad magna imperiis, opus exemplis. infidelis enim recti magister metus est. nec pudeat imitari mores & virtutes, quas nullo vitiorum confinio, rarissimo in omnem ætatem exemplo, læsas vnquam fuisse reperiet.

CAPVT III.

Facilem aditum, ac faciles benignásque aures Princeps præbeat.

FACILES deinde præbeat aures omnibus. nullum repellat. æquitatis enim magnam opinio

nionem ingenerat animis promptitudo, ac facilitas.& dum audiri se vident, de prærogatiua sibi gratulantur,& imperium ferunt,& dominũ patiuntur. Repulsam ferunt? non agnoscunt in Principe patrem, sed tyrannum. iam cùm non agnoscant patrem, desinunt esse filij, & seruorũ personam induent. deposituri hanc, fraude an virtute, iuxtà habebunt:neque in officiis continebuntur,nisi seruorum more,metu;non amore. illum si sustuleris, obsequia cessabunt. Quàm verò miserum sit nuda corpora possidere, nemo non videat.metus illa possidet.animus libertate suâ fruitur. neque dominari huic metus potest; amor potest, quo vno stringi ac vinci se patitur animus. Grauior insurgit metus? obsequetur.sed equorum more, quos flagra & calcaria in cursum impellunt. Quid?quòd difficiles aditus fastus & contemptus opinionem ingenerent:quo fit, vt, cùm contemptus contemptum pariat, fastidio incipiat esse Princeps, & alium circumspicere subditus audeat.quod quàm noxium imperiis sit,res & exempla loquuntur.Facilitas verò quàm grata semper, doctorúmque calamis laudata fuerit,docet in Augusto Suetonius:*Promiscuis salutationibus admittebat & plebem, magnâ comitate adeuntium desideria excipiens.* & in Vespasiano: *In principatu, maturus semper,ac de nocte vigilabat.deinde perlectis epistolis,officiorúmque omnium breuiariis,amicos admittebat:ac dum salutabatur, & calceabat ipse sese, & amiciebat. pósque decisa quæcunque obuenissent negotia, gestationi & inde quieti vacabat.* nimirùm non nisi decisis omnibus. Quid?quòd in morbo qui illi fuit vltimus, *non minùs muneribus impe-*

Amor in Principe timore potior.

ratoriis ex consuetudine fungeretur, vt etiam legationes audiret cubans, aluo repentè vsque ad defectionem solutâ, Imperatorem ait stantem mori oportere. dúmque consurgit, ac nititur, inter manus subleuantium extinctus est, annum gerens ætatis sexagesimũ ac nonum. O verè Imperatorem, verè parentem! tam graui ætate & morbo, momentum etiam vltimum aliis dare, ne illud transmisisse videretur inane. Idem propè reperies apud Suetonium in Tito: *Animos hominum obstinatissimè tenuit, ne quem sine spe dimitteret. quin & monentibus domesticis, quasi plura polliceretur quàm præstare posset; Non oportere ait, quemquam à sermone Principis tristem discedere. Atque etiam recordatus quondam super cænam, quòd nihil cuiquam toto die præstitisset, memorabilem illam, meritóque laudatam vocem edidit: Amici, diem perdidi.* Auream vocem, omnium Regum cordibus gemmâ scribendam! Non inferior Rudolphus Austriacæ domus illustre decus. à cuius congressu cùm aulici purpurati tenuiores arcerent, dignissimam quæ in omnem posteritatem eat, vocem edidit: *Sinite homines ad me venire; neque ideo Imperator sum, vt arculâ includar.* Imitentur Reges, Principes, nec patiantur se ab Imperatore benignitate vinci. Hoc est audaciæ in femina plenum, facilitatis in Imperatore: *Transeuntem quondam mulier rogauit, vt se audiret. cùm ille respondisset, Otium mihi non est; illa deinde clamans ait, Noli ergo imperare. tum conuersus illam audiuit.* Hæc Cassius in Adriano. quis nunc Regum liberas has in muliere voces ferat? De eodẽ Spartianus: *In colloquiis etiam humillimorum ciuilissimus fuit, detestans eos, qui hanc voluptatem humanitatis quasi seruantes fastigium*

Prin

Principis inuideret. Et illud: *Cũ populo nõ aliter egit, quã est actũ sub ciuitate libera*. Pulcrũ etiam illud Lãpridij in Alexandro Seuero: *Moderationis tãta fuit, vt nemo vnquã ab eius latere submoueretur, vti omnibus se blandũ affabilémque praeberet, vt amicos non solùm primi & secundi loci, sed etiam inferiores aegrotantes inuiseret*. O plures Alexandros largire Deus! Et alibi: *Cum amicis tã familiariter vixit, vt cõmunis esset ei sapè consessus, & iret ad cõuiuia eorum; aliquos autẽ haberet quotidianos etiã non vocatos, salutaretur verò quasi vnus de Senatoribus patente velo, admissionalibus remotis*. Quẽ mihi nũc dabis Alexandrũ? Et de Traiano Plinius: *Non tu ciuium amplexus ad pedes tuos deprimis, nec osculũ manu reddis*, reddebat ore. *Haeret lateri tuo quisquis accessit, finémque sermoni suus cuique pudor, nõ tua superbia facit* Laudátque, *quòd primo statim die latus suũ crederet omnibus*. Addit: *Nulla in audiẽdo difficultas; nulla in respondendo mora: audiuntur statim, dimittuntur statim*. De eodem Eutropius: *Amicis illum culpantibus, quòd nimis circa omnes comis esset, respondit, talem se Imperatorem esse priuatis, quales esse sibi Imperatores priuatus optasset*. In eandem propè sententiam Capitolinus in Antonino Pio: *Senatui tantum detulit Imperator, quantũ cum priuatus esset, deferri sibi ab alio Principe optauit*. Est & illud Herodiani de M. Antonino Philosopho: *Adeò ciuilem sese & commodũ omnibus praestabat, vt adeuntium cuiuis dexteram placidè daret, nemin ẽque à suis custodibus prohiberi aditu pateretur*. O multos experiamur Antoninos! Istud etiã in Gratiano Ausonij: *Laudabile Imperatorẽ interpellantibus faciles praebere aditus: nec de occupatione caussari*. De Constantino Nazarius,

Quid?

Quid? faciles aditus. quid? aures patientissimas. quid? benigna responsa. quid? vultum ipsum augusti decoris grauitate hilaritate permistâ, venerandum quiddam & amabile renidentem, quis dignè exequi posset? De Theodosio Pacatus: *Creber egressu, exspectantibus populis te fateris, nec videri modò patiens, sed facilis adiri, è proximo accipis vota omnia tuorum.* De Rudolpho Imper. Miltiade, Cyri fratre, variarum gentium Historici. Quo magis tantorum exemplo facilitas amplectenda Principi. Et nescio, an res alia plus referat in Principe patris, plúsque excitet in subdito venerationis & amoris. incipit enim esse pater, qui audit; esse filius, qui auditur hinc amor. patris in filium, filij in patrem. quo vno æternare solent regna, & inuicta stare. Quid? quòd accepisse se subditus beneficium credat, cùm faciles Principis aures nactus fuerit, licèt non consequatur quod petit; maximè cùm mollibus verbis, humanitatem benignitatémque testantibus, negatur, aut in aliud tempus beneficium differtur. vt sæpè negatio mollibus vestita, gratior sit tristi morosâque largitione. perdit decorem extorta concessio: & carè emisse se putat, iustúmque pretium numerasse, qui magnis precibus munus expressit.

Facilis ad Principem aditus refert aliquid paternum.

Magnum facilitatis huius in ALBERTO exemplum habemus. in quo cùm augusta quædam supra hominem suum elucerer maiestas, tum facillimas aduentantibus aures præbebat. nulli se subtrahere solitus, nulli aditum negare: audire omnes, benignéque excipere, benigniùs etiam dimittere; & audire prolixè, nulliúsque vnquam dictionem, licet parum vrbanam, interrum

rumpere. parcè interim, sed benignè, responde-re, vt non pauci mecum in vno Principe admi-rarentur maiestatem propè humanâ maiorem, ac plebeiam penè in audiendo facilitatem. ac licèt ea non rarò proponerentur, quæ meritò generosum exacerbare Principem possent; nullum tamen ab ore vnquam illius verbum durius, nullum indignantis animi exaudiebatur. ita perpetua in hoc mari magno malacia stabat: cùm indignum Principe putaret commoueri, & in perpetua quadam tranquillitate mentem continere, Diuis simillimum arbitraretur. quos imitari dicebat Principes debere, qui Diuorum in terris vicem gerunt.

CAPVT IV.

Hilaritatem & lætitiam vultu ostentet, animúmque gratum.

LÆTITIAM vultu Princeps præ se ferat. Mœror & tristitia, & morosiora verba diffidentiam pariunt. nec quisquam facilè asperioribus ac fastidiosis ingeniis, ac perpetuò quasi nauseabundis, se suáque committit. amœnitatem fiducia desiderat. mœror & morositas, & frons rugosior, iacentésque genæ, & aceto lotæ omnem fiduciæ aditum claudunt. fiduciâ verò sublatâ, quid speremus? fraus & doli, simulationes, & subdolæ molitiones succedunt. Adeunda pericula sunt, fundendúsque sanguis? quis gratuitò hoc faciat? & quæ præmia à moroso speres? hila- *Præmia à moroso non sunt speranda.*

rem

rem præmia poſcunt,retractum mœror.accedit, oculorum,vultus oriſque triſtitiam, faſtidium, aut faſtum,aut vtrumque deſignare.faſtidiũ animos adimit,faſtus odia parit. Quid?quòd plura plerumque,frontis quadam amœnitate,in tenui præmio,quàm in ingenti, à moroſo ore prolata extorqueas? Hilaritudinem quamdam, ſi placitura præmia ſunt, depoſcunt. neſciunt placere mœrente manu & ore conceſſa. & ferè magnitudinem ſuam præmia, à largientis hilaritate mutuantur. imò ſola lætitia, promptúſque ad erogandum animus,facultate deſtitutus,moroſo quocunque munere maior & gratior eſt. Vt taceam,nullâ propè re aliâ potentiùs animos, quã ſeriâ quadam hilaritate parari. Vincet animos ſuorum Princeps,qui læto vultu & ore excipere ſuos didicit. pro quo etiam ærario omni deſtituti,gaudebunt vitam ponere:lætiùs ante huius pedes caſuri,quàm ante moroſi præmiis donandi. Quid verò lætitia, quid mœror poſſet, ſciebat Sapiens. hinc illa: *Cor gaudens exhilarat faciem: in mœrore animi deiicitur ſpiritus.* Triſtis verò Principis facies deiicit reliquorum. quæ ſi perpetua eſt,abit in contemptum,& neglectum. ignaui enim ferè animi eſt continuata triſtitia, aut ſanè crudelis. atque hinc odia naſcuntur ſubditorum,& arma,non niſi cum alterius partis interitu ponenda. è tam tenui re tam magna. Caue Princeps, nec tam arreptæ occaſionis magnitudinem aut tenuitatem,quàm ſecutura mala cogita.è minimis ferè maxima ſemper in regnis nata.nec parua cenſenda ſunt, quæ periculorum damnorúmque magnorum ingentem ſecum molem trahunt.

Hilaritas pro præmio eſt.

Prou. 15.

Continuus mœror ignaui animi, aut crudelis eſt.

De

De gratitudine, gratíque animi significatione hoc dicam: nullum ingratitudine indignius in Principe vitium esse; qui gratissimos imitari Deos debet, si Diis simillimus esse volet. Irremuneratum ergo nullum relínquet Princeps, nullum post merita indonatum. quin adeò aliquid semper supra merita conferet, ne iusto suorum labores pretio emisse videatur; tantúmque accepisse, quantum dedit. Parium hoc est, non Principum. Nam si ingratitudine suorum merita compenset Princeps, ex amicis hostes expectet, & è propugnatoribus oppugnatores acerrimos. Nihil magis sæuit, quàm odium ingratitune progenitum. & circumspicient tales liberaliorem manum, quæ sudorem sanguinémque metiri nouerit. hostis illa sit, an amica, iuxtà habebunt. imò antè ad inimicam euolabunt, quò certior vindicta sit. Et vt nullus ab his metus, magnos tamen viros sperare non potest Princeps, qui irremuneratos suos transit. Nec magnorum hoc Principum esse consueuit: inferiorum non rarò esse fateor. qui si bellicâ maximè virtute clarum nacti fuerint, parem verentur, virtutem reformidant, purpuræ metuunt. quare aut deprimunt, aut tollunt. Non cadit facilè hæc formido in longè latéque imperantes. factum tamen diffiteri non possum. at quoties euenit, toties propè cum Reipubl. interitu. Hinc Narses Longobardos Iustiniano imposuit, Wandalos Bonifacius Imperio, Mauros Hispaniæ Iulianus Comes, alij alios. E Principum deinde ingratitudine, multi orbe toto tyranni exorti. audere, ingratitudine nata desperatio & indignatio docuere. Fateor ingratitudinem non

Ingratitudo Principe indigna.

Ingratitudo ex amicis hostes parat.

Mala è Principum ingratitudine nata.

non esse iustam secessionis à Repub. aut Principe suo caussam; speciosa tamen & apud populum, & apud exteros esse solet. & nescio quâ commiseratione ferè in tales rapiamur: quæ si maior est, ad arma etiam conuolare suadet, tanquam pium esset læso succurrere. læsum verò arbitramur, cuius promerita irremunerata videmus. Et verò, vt ad extrema hæc ingratitudo non cogat, animos adimit ad ardua pro Principe audenda; retundítque generosiores multorum animos: frangit industriam, auertit conatum. Iuuari vult virtus. à qua si præmia sustuleris, quid speres? etiam in Deo. tolle promissa cœlo præmia, quis monentem, inuitantem sequetur? aut quem sola virtus, ornatu suo, præmio dico, nudata, ad magna impellet?

Principis ingratitudo animos subditis adimit ad magna audenda.

Verùm cùm remunerari facta velim, ita volo, ne aut se nimium suis exuat Princeps, aut formidandum potentiâ sustineat. Meminerit se Principé, nimiæque potentiæ adiacere audaciā, nouisque plerumque populum delectari. Intra præmiorum ergo medioctitatem se tenebit, nec sordes amabit, nec profusionem; nec parem statuet, nec indonata transibit merita.

Cauendum Principi ne nimiâ liberalitate metuendā suorum potentiam alat.

Nescio etiam, an probanda illa quorumdam Principum consuetudo, quâ fortia suorum facta connubio remunerantur regio, cùm aut filiam, aut sororem, matrimonio iungunt, remunerantes propinquitate merita. Fors tutiùs exteris Principibus, quàm subditis hæc largiantur. nescio enim quid de propinquo, propinquus sanguis audere non persuadeat. taceo.

Non facile Princeps subditos sibi affinitate iunget.

Quòd si tamen pergat ingratus Princeps esse, non tamen ideò ab armis, tanquam à medica manu

Ferendus Princeps ingratus.

manu ſalus ſperanda. à modeſtia ſperet. tranſeátque ingratitudinem vt alienam: nec accuſet illam, nec fortunam ſuam, nec benefactorum immemorem Principem; ſed ſpe plenus opportuniora expectet tempora. Laudem ſanè, vt nihil aliud, in omnem poſteritatem conſequetur eo maiorem, quo maiore ingratitudine percuſſus fuerit. Cogitet deinde nec ſolum ſe, nec primum tuliſſe. Hinc verum illud Themiſtoclis: Magnos pleroſque ac Græciæ primos platanos fuiſſe, ad quas ſæuiente tempeſtate populus confugeret; ſereniore verò cælo deſtitueret. Nec longè exempla quærenda.

Coriolanum, quòd iniquæ aduerſaretur voluntati populi, exulatione mulctauit, agróſque colere iuſſit. nec minus ille ferociter iniuriam armis vindicaſſet, niſi inferentem ſigna filium mater lacrymis exarmaſſet. Camillus incolumitatem ſuam tueri in ea vrbe non potuit, cuius ipſe ſalutem ſtabiliuerat, felicitatem auxerat & quidem eo tempore quo filio ſpoliatus, ſolatiis magis alleuandus, quàm cladibus onerandus erat. Africanus Superior, ignobilis vici accola, inſcribi ſepulchro iuſſit: Ingrata patria, ne oſſa quidem mea habes. Poſterior Africanus raptorem ſpiritus domi inuenit, mortis punitorem in foro non reperit. Naſica Pergami vitæ quod ſuperfuit, ſine vllo ingratæ patriæ deſiderio peregit. Lentulus pro vulneribus pro patria exceptis, mercedem tulit, ne in vrbe moreretur. Ahala, cuſtoditæ libertatis ciuium, exilio ſuo pœnas pependit. De Athenienſibus Valerius: *Theſea paruo in ſcopulo ſepeliri, Miltiadem*

Ingratitudinis exempla.

post trecenta millia Persarum Marathone deuicta in carcere mori; Cimona paternas induere catenas, Themistoclem Xerxis victorem victi hostis genua complecti, Solonémque cum Aristide & Phocione Penates suos ingrata fugere coegisti. De Carthaginensibus: *Annibalem, qui tot exercitus nostros trucidauerat, quot gregarios milites hostiũ si occidisset, magnæ gloriæ foret, è conspectu suo submouerunt.* De Lacedemoniis in Lycurgum: *Sæpè lapidibus petitus, aliquando furore populi eiectus; etiam priuatus oculo, ad vltimum ipsâ patriâ pulsus est.* De Magno Alexandro quid dicam? Lysimachus leoni obiectus, Clitus hastâ traiectus, Callisthenes mori iussus, Philotas miserè cæsus, Parmenio per speciem amicitiæ occisus, quid nisi infidam Regum amicitiam produnt? De Callisthene Curtius: *Quam crudelitatem sera pœnitentia cõsecuta est.* De Parmenione: *Multa sine Rege prosperè; Rex sine illo nihil magnæ rei gessit.* Tacco Belisarium, Aratum Philippi, Vineã Frederici, Cabreram Petri Aragonis, & sæculi nostri non vnum. I nunc, & Reip. fide & Regibus, fide promeritis. Si quid factum bene, vetus dictũ, leuior plumâ est gratia: si quid minùs gratum, plũbeas iras gerunt, & ferè in exilio & ferro finiunt. Benefactorum memoria nulla, profusique sanguinis nulla: in minimo errore non moritura est. O quousque fidis? si è quinquaginta bello & consilio magnis, quinque integram famam gratiámque transmiserunt in posteros fide Regibus, & Rerumpublicarum dominatui. O aliquando exempla te doceant! & dic cum illa: *Quia me vestigia terrent*: aut sanè ita in omnes actiones tuas excuba, ne offensionis caussam prębeas,

beas, etiam infimis: à minimis enim maxima timéda mala, cum grauiores ferè insidiæ, nocituræque fraudes, ab humili surgãt. generosior animus dolos auersatur. Super omnia, sepone humana: & virtuti ac Deo fide. Nullum ab horum manibus ferrum, fraus nulla. Regum ac Rerumpub. non semel infida stetit dextera. non stetit Dei: nec stare potest. Illorum fugitiua gratia est, volatica præmia, exsugenda, vbi te impleueris, nouaculâ aut securibus, aut duro exsilio: Dei æterna sunt, beántque possessorem suum regno æterno. amplectere. nulla pœnitétia Dei munera comitatur: comitatur Regum. Nec pudeat aliorũ successibus discere. pudeat profutura ignorare. prudens ex aliorũ infortunatis euentibus metitur suos, & in aliorum damnis periculisq; euitat sua. noxia verecundia, fatua arrogantia est, alieno malo, nullo dispendio suo, nolle erudiri.

CAPVT V.

Liberalitas in Principe laudata, publicè, priuatim.

MVNIFICENTIAM, quà publicè, quà priuatim ostendat, & beneficiis quàm plurimos obstrictos habeat. Ingentes compedes dona sunt, quibus nec fortissimus, nec prudentissimus, ac vix optimus ac integerrimus quisque se exoluat. Vbi verò semel aureis his vinculis animos irretiueris, æternum possidebis, & vel solâ verecundiâ, munifico adhærebunt largitori. pudet nimirùm ingratum esse, & munerum memoria grauis testis est. Etiam hostis si dona admiserit, victus iacebit. plus hæc,

Munera ex hoste; amicũ faciunt.

quàm arma possunt. Hinc illud scitè dictum: *Speciosiùs iniuriæ beneficiis vincuntur, quàm mutui odij pertinaciâ.* Frequentia tamen potiùs, quàm magna, munera largiatur. iterata beneficia fortiùs stringunt, vt repetita vincula arctiùs innectunt. Neque vnquam eò se deducat, vt vniuersum munificentiæ fontē exhauriat. Turpe Principi benefacere non posse: cùm enim Dei in terris personam sustineat, liberalis erogatoris sustinebit, vt dare semper possit. non, quòd semper imbres, sempérque decidant pluuiæ; satis est, si solo rore fæcundentur prata, & raro interdum stillicidio pinguescat tellus. Sanè nullâ re validiùs sceptra firmari, populorúmque animos, adeóque & exterorum Principum conciliari, vno ore tradunt prudentes. quòd si quando negandum aliquid cēsuerit, magnâ id comitate faciat. blandè enim negasse, pro beneficio est. inuitum enim negare credunt, quem sentiunt in dona paratum. Gratuita etiam beneficia largietur. duplici hæc digna amore sunt. decedit enim aliquid de doni magnitudine, quod precibus, maximè frequentibus, extortum veriùs quàm impetratum est. illa diuinum aliquid sapiunt, quæ non petentibus conceduntur. etiam tenuia magna censebuntur, si blandis comitata verbis veniant. magnam enim muneri, licèt exiguo, gratiam verba addunt; vt naufraga videantur, si blando sermone destituantur.

Semper habeat Princeps quo benefacere possit.

Blanda negatio pro beneficio est.

Multa preces minuunt doni magnitudinem.

Vniuersim verò danda Principi opera, ne quē cum mœrore dimittat. re non potest? soletur verbis, & benignum pronúmque in beneficia animum ostendat. Multos in hoc genere magnos accepimus; eluxere tamen supra reliquos, Titus

Neminem à se Princeps cum mœrore dimittat.

Titus, Constantinus, Theodosius, Carolus Magnus, Galliæ etiam Reges, Robertus Capeti filius, & Ludouicus Sanctus. Illud verò populi Romani, muneris magnitudine magnum, cùm Attalo Regi Asiam dono dedit, sed Attalus etiam testamenti æquitate gratus, qui eandem Asiam populo Romano legauit. *Itaque nec huius munificentia, nec illius tam memor beneficij animus, tot verbis laudari potest, quot amplissimæ ciuitates vel amicè datæ, vel piè redditæ sunt.* A quo alio populo sperari hæc poterant? Massanisa etiam, Scipionis & Romanorum ope, regno auctus, beneficij memoriam constantissimè in centesimum annum seruauit. dignissimus, cui pop. Romanus benefaceret. Nec quidquam tã validè ad benefaciẽdum impellit, quàm iucunda acceptorum beneficiorum repetita, ab eo qui accepit, narratio. sternunt hæc viam ad noua: mereri enim semper noua videtur, qui acceptorum gratâ memoriâ meminit.

Romanæ etiam liberalitatis exemplum habemus maximum, cùm Macedonum Rege Philippo superato, omnes Græciæ vrbes, quæ sub ditione illius fuerant, liberas atque immunes esse iussit. post cuius rei per præconẽ denuntiationem, tantâ Græci *cœlum clamoris alacritate compleuerunt, vt certò constet, aues, quæ superuolabant, attonitas pauentésque decidisse.* Addo illud Hieronis Syracusanorũ Regis, qui auditâ Thrasimeniâ clade, trecenta millia modiûm tritici, hordei millia ducenta, auri pondo ducenta & quadraginta, muneri Romanis misit, simulauitque se ex religionis voto mittere, quo verecundiæ consuleret. Et illud Darij, qui pro amiculo

quo delectabatur Sylosótis Samij, vltrò sibi oblati: Rex factus, Samiorum insulā Sylosonti dedit. Nec transeo hîc Q. Fabium Maximum, qui, cùm à Senatu non præstaretur captiuorū, quos interposita pactione ab Hannibale acceperat, pretium, fundum quem vnicum possidebat vendidit, eiúsque pretium Hannibali numerauit. ô quis imitetur! nobile in ciues amoris, liberalitatis, & datæ fidei exemplum. Prudenter Alexander Seuerus, de quo Lampridius: *Diem nullum transiit, quin aliquid mansuetum, ciuile, pium faceret: sed ita vt ærarium nō euerteret, & cogitabat secum, & descriptum habebat, cui quid præstitisset. & si quos sciret, vel nihil petisse, vel non multum vnde sumptus suos augerēt, vocabat eos, & dicebat: Quid est quòd nihil petis? an me tibi vis fieri debitorem? pete, ne priuatus de me conqueraris.* Quis Christianorum vltroneam hanc in Imperatore liberalitatem non admiretur? D. Theodosio verò Pacatus: *Pari benignitate cùm plures afficere honoribus velles, quàm bonorum loca admitterent, & angustior esset materia voluntate, nec mentem tuam quamuis diffusum caperet Imperium; quem nondum aliquo prouexisti gradu, dignatione solatus es. Ille cohonestatus affatu, ille mensâ beatus, ille osculo cōsecratus est. ita omnibus qui te Principe sibi iure confiderent, aut processit dignitas, aut satisfecit humanitas, quæ tam clara in Imperatore quàm rara est.* Et alibi. *Nullam maiorem crediderim esse Principum felicitatem, quàm fecisse felicem. itaque Imperatori propriam maiestatem æstimanti, non tam illud suum videri debet quod abstulit, quàm quod dedit. nam cùm intra ipsum voluantur omnia, & vt ille qui cuncta ambit Oceanus, quas suggerit aquas terris, recipit è terris: ita quidquid in*

ciues manat à Principe, redundat in Principem. & rei & famæ bene consulit munificus Imperator, lucratur enim gloriam,cùm det pecuniam reuersuram. O si intelligant Principes omnes!

Dãda verò in primis opera Regi, ne beneficiis vincatur. turpe Regem beneficiis vinci. Vetus dictum,& verum:*Beatissimum hoc in regno est,nõ vinci beneficiis.* Nemo Regum nolens vincitur. nulli enim promerita supra meritum remunerandi deesse materia potest. Pulchrum illud, & verum : *Hoc vno beata regna sunt,benefacere quòd semper possint.*Deo enim simillimum,benefacere semper posse : nec vllâ prope re aliâ similiores illi reddimur. Hinc laudatũ etiã illud Ptolemęi: *Regum est ditare magis,quàm ditescere.* Dei etiam illud est.Non accedunt opes Deo,accedunt hominibus,diuites facere illius est;locupletari hominũ.Nec minùs illud Artaxerxis. *Regiũ est magis addere,quàm adimere.*tyrannorũ hoc & latronũ est:Regum,qui suis patrum loco esse debent, non potest esse.diuitare,patrum est; diuitari, filiorum.& dare, illorum ; accipere , horum est. *Dãda opera Regi, ne beneficijs vincatur.*

In beneficio verò accelerationem probo, vt verum illud semper arbitratus fuerim:*Omnis benignitas properat.* nam quæ importunitas exprimit,à benignitate non veniunt. nescit hæc violentari.vltrò se ingerit,& felicitatis suæ non vltimam partem putat , posse benefacere. quærit proinde in quem conferat; sed ita,vt prudẽti & prouidâ,nõ cęcâ manu proiiciat.*Sũt* enim *quædã nocitura impetrantibus,quæ non dare.sed negare beneficium est,Existimabimus igitur vtilitatem potiùs, quam voluntatem petentium.Sic frigidam ægris negamus,& lugẽtibus ac sibi iratis ferrũ.detestamúrq;* *Celeritas in beneficiis grata.* *Prudẽtia donis socianda.*

In immerentes dona conferre noxiū.

perniciosos malorum munerum auctores; cum impetus ille flagrantis animi, qui consilium fugat, cecidit. Videbit proinde Princeps in quē munera sua conferat. Nā in immerētes, graui offensione non caret. Hinc bene, *Indignis dare munera offendū dignos*, & ex amicis hostes parat, cùm se præteriri vident, extolli indignos; animos etiam adimit ad virtutem, cùm hanc neglectam videant, coronari vitia. In eos verò, qui priuatim aut publicè obfuturi, fatuum est: promiscuè omnibus, stolidissimi ingenij est. ita reperias, qui tanquam venena excutiant beneficia, contenti excussisse. arbitreris indignari rebus, nec magis apud se tenere dona sua posse, quàm matres maturum partum. & proiiciunt illi in obuium, & primas preces; dignus an indignus munere sit qui rogat, postrema illis cura. dedisse satis. Vitabit hæc imprudentiæ saxa Princeps, nec allidet ad hos fatuos scopulos prudentiæ suæ ratem.

ALBERTI Austriaci Belgarum Principis liberalitas.

Vitauit ALBERTVS, & munificentiam propè omnem suam in Ecclesias vertit, & in pauperes, solitus in hæc supra centena millia annis singulis, non liberaliore magis manu, quàm lætâ mente erogare. crederes parcum, cùm liberalissimus esset. ita tegebat prudens munera, vt & necessitatibus aliorum occurreret, & laudem ipse fugeret. Cæsarem in hac re securus & Augustū, quò & egentium pudori consuleret, & cælo, nō terris præmia speraret: magnum Agrigentinum Gilliam imitatus; quem ferunt animo quàm diuitiis locupletiorem, semper in eroganda potiùs quàm in congreganda pecunia occupatum: adeò vt domus illius quædam munificentiæ officina crederetur. addit Valerius: *Colloca ex contraria*

parte

parte arcas inexorabilibus clauStris obseratas;nonne praStantiorem existimas illam impensam,quàm hãc cuStodiam? Redeo ad Principem nostrũ,qui cùm munificus in plurimos esset, tum nulli vnquam, licèt beneficiorũ immemori, improperauit beneficium; nec quæ munificâ & regiâ manu dederat, recensuit vnquã. plebeium hoc esse dicebat, non Principum,memor veteris dicti: *Qui dedit beneficiũ,taceat;narret,qui accepit.* Addebat: Dedisse & narrasse,præmiũ accepisse est.ne mireris,dare didicerat,nõ accipere,adeò vt nec quid accipere esset, sciret. Querebantur sui ærarium exhauriri:ille impleri piis donationibus arbitrabatur.cùm diceret, à nullo Deum munificentiâ victum. Iam si verum illud: *Quod fecistis vni ex meis minimis, mihi fecistis*, quis credat irremuneratam Principis in Deum liberalitatẽ futuram? Matt.25. non fuit.Intuere rerum gestarũ magnitudinem. vide quàm non magnâ manu, non magnæ possessor prouinciæ, Gallica,Anglica,Germanica, Batauica,vno tempore sustinuerit arma:quámq; nihil propè ipsi tot regnorũ arma decerpserint, cùm plurima ipse hostibus. Testis mihi Gallia, Germania,Flandria,Iuliæ,Cliuiæ, Montiũ Ducatus, & vicina his loca.in quibus omnibus,suâ & Ducum suorum felici manu;prudentiâ, consilio & imperio suo,minimũ viginti supra centum oppida armis expugnata. & quod mireris, pugnatum propè in singulis: ne putes vno quasi hiberno torrente, aut Aquilonio vẽto demessa. In quibus vno Marchionis Spinolæ sapienti & fortunato ductu, oppida, prævalidáue castra supra centum, ad Principis & Catholici Regis imperium deducta. quæ,si multitudinẽ spectes,

si rerum difficultatem, si non magnam plerumq; militum manum; à Dei magis, quàm ab humana venisse dextera videbis. Intuere viciniora nobis, Ardream, Caletum, Hulstum, Ostendam, Reinberkam, Lingam, Wesaliam, Wachtendonckam, Grollam, Iuliacum, & magnorum videbis Regum potentiam singula potuisse eludere. Taceo Bucquoiæ Comitem, cuius virtuti, & Belgico militi, quid Imperator debeat, quid Austria, Hungaria, Bohemia, Morauia, quid Christianus orbis, res, me tacente, loquuntur. & creuerat ille sub Principe nostro; à quo & missus in auxilium labentis in Germania Imperij & religionis. Quę omnia Principis nostri generosis ausibus, prudentíque consilio gesta, ignorare nemo potest. solus ipse nihil sibi, Deo tribuenda putabat omnia. Senserat ille in suos liberalem Principis manum: reddidit quæ profuderat maiora, cùm vinci ab homine Deus nollet. Sed & quod de Dauide Scriptura, *Propter Dauid seruum meum,* victoriæ de hostibus relatæ, hostiles euersæ aut captæ vrbes, prouinciæ, regna: hoc de ALBERTO nostro dici potest: Propter seruum meũ ALBERTVM, & largam illius in me meósque manum feci hæc omnia.

CAPVT VI.

Iustitia clementiæ socianda.

Clemẽtia iustitiâ potior.

IVSTITIAM ita amabit, vt clementiã non deponat: sed neq; hanc ita fouebit, vt illius obliuiscatur. vtramque tuebitur: ac, si cui indulgendum,

dum, plus clementiæ concedet, cuius minora, quàm iustitiæ delicta sunt. memor Prophetæ: *Facite iudicium & iustitiam, & liberate vi oppressum de manu calumniatoris; & aduenam, & pupillum, & viduam nolite contristare, neque opprimatis iniquè. Quòd si non audieritis verba hæc, in memetipso iuraui, dicit Dominus, quia in solitudinem erit domus hæc.* Omnibus hæc iudicibus, Principibus maximè, grandis interminatio; eóque grauior, quia certior, quia Dei. Illud in solatium: *Rex qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in æternum firmabitur.* De Tito illud Suetonij habemus: *Nulli ciuium quidquam ademit; abstinuit alieno, vt si quis vnquam: ac ne concessas quidem & solitas collationes recepit.* Magnum in Imperatore iustitiæ documentum à concessis abstinere.

Ierem. 22. Prou. 29.

In publicis verò paucorum criminibus, quæ in regni perniciem tendunt, non parcet. quòd si omnium delictum fuerit, clementiæ memor erit: nam vel omnium cæde, vel paucorum expiabit. omnium non potest nisi omnibus destitui velit. paucorum, animos veriùs exacerbabit, quàm componet. & in delicti paritate par pœna esse debet. Prudenti proinde magis dissimulatione omnium delicta prætereunda sunt. nam si in omnes sæuire cogitat, videat, ne ab vltima desperatione dominos inueniat, non reos. multæ enim, si furor accesserit, populo vniuerso manus, Regi pectus vnum est.

Multorũ delictum paucorum pœnâ expiandum.

In clementiam verò, non tantùm in publicis, sed & in priuatis delictis pronior Rex sit, cùm etiam Ciceronis sententiâ, *homines nullâ re propiùs ad Deos accedant, quàm salutem hominibus*

dando.

dando. Hinc decātaturus magni Dei laudes Propheta Regius, vt primas narrat, *Quoniam tu Deus suauis & mitis, & multa misericordia*. Imitari Deū non pudeat Reges: errare hoc ductore non possunt. errant qui ab illius semitis recedunt. Sed neque virtus alia est, quâ faciliùs regna parātur, firmantur. vt iure Seuerus Imperator dixerit, securiorem se ac diuturniorem potestatem lenitate & clementiâ fecisse. Eadem reperies in Sigismundo, in Traiano, in Tito, qui contentus monuisse patricios à coniuratione desisterent. addit Eutropius: *Conuictos aduersum se coniurationis, ita dimisit, vt in eadem familiaritate qua antea habuerit*. In Antonino, dum Auidij Cassij liberis, vxori, genero ignoscit. In Augusto, cùm Cornelio consulatum dedit, Cinnæ priùs hosti, exinde insidiatori, ignoscit. In Vespasiano, cùm Metium Consulem facit post insidias, Vitellij filiam matrimonio iungit & dotat. In Alfonso Aragonū, cuius illud: *Malo multos clementiâ seruare, quàm paucos sententiâ perdere*. In CAROLO V. Imperatorum Maximo, cuius illa: *Malo Christianum vnum seruare, quàm mille Mauros Turcásque perdere*. In Imperatore Rudolfo, à quo hæc accepimus: *Seuerum fuisse pœnituit, placabilem nunquam*. In L. Paullo, qui captiuum Persen Regem conantem ad genua procumbere, dexterâ leuauit, laterique suo proximum sedere iussit. In Magno Pompeio, qui Tigranem benignis verbis recreatum, diadema quod abiecerat capiti reponere iussit, pulcrius iudicās Reges facere quàm vincere. In Iulio Cæsare, qui Catonis morte auditâ indoluit, liberisque illius patrimonium incolume seruauit. In Antigono, qui Pyrrhi ossa vrnâ inclu

Psal. 85.

inclusit aureâ, Helenóque illius filio, deportanda ad Alexandrum fratrem in Epirum tradidit. In Gannibale, de quo Valerius: *Plus illi gloriæ Paullus, Gracchus, Marcellus sepulti quàm oppressi attulerunt. siquidem illos Punico astu decepit, Romanâ māsuetudine honorauit.* addit: *Ergo humanitatis dulcedo etiam in efferata barbarorum ingenia penetrat, toruósque & truces hostium mollit oculos, ac victoriâ insolentissimos spiritus flectit.* In Nerua, de quo Cassius: *Coniurauerat in eum Crassus Calpurnius, Crassorum nepos. hunc cum ceteris coniuratis, dum ludi ederentur, assidere iuxta se voluit. his gladios obtulit, quos scilicet inspicerent atque pertentarent, satísne acuti forent. re verâ significabat, non admodum sibi curæ esse, si vel tunc eo loco occideretur.* Quid? quòd *in curia iurauerit, suo iussu neminem Senatorum occisum iri. quod sacramentum quamuis etiam insidijs petitus esset, inuiolatum seruauit.* Quid? quòd *Ruffinum Virginium, quem Romanæ legiones olim Imperatorem nominauerant, minimè veritus sit in consulatu collegam assumere.* In Alexandro Seuero Lampridius: *Cùm quidam Ouinius Camillus Senator antiquæ familiæ, tyrannidem affectasset, probatúmque esset; ad palatium vocauit, eique gratias egit, quòd curam Reipubl. quæ recusantibus bonis imponeretur, sponte reciperet. Deinde ad Senatum processit, & timentem, ac tantæ conscientiæ tabe confectum, participem imperij appellauit, & in palatium recepit, conuiuio adhibuit, ornamentis imperialibus, & melioribus quàm ipse vtebatur, affecit.* In Adriano Spartianus: *In Capitolio iurauit nullum Senatorem se sciente occisum: cùm etiam rebelles dixerit se seruaturum fuisse, si sciuisset.* In Augusto Paterculus: *Citiúsque Cæsar vitam promisit, quàm*

illis vt eum precarentur, persuasum est. & alibi: *Fuitque & fortunâ & clementiâ Cæsaris dignum, quòd nemo ex his qui contra eum arma tulerant, ab eo, iussúve eius interemptus fuerit.* In populo Romano, qui Carthaginensium legatis, nullâ pecuniâ acceptâ, bis mille & septingentos & quadraginta tres captiuos, iuuentutis florem, reddidit. Et non senatus plebeias seditiones omnes vnâ clemētiæ spongiâ deleuit? tot domesticos ignes, latè interitum Reip. minitantes, lentâ clementiæ aquâ restinguens. Non fecisset. audisset, cum multis Græciæ vrbibus, Hactenus Roma, & cinis omnia, & vastitas ingens, & orba regio, & frustra ager est. Nunc clementiâ stetit, & orbi imperauit. Et quò ferrum, si benignis pacari res verbis possint? quò secures & ignes, si osculo mederi possis? timeat quisquis solo ense imperium tuetur. multæ populo manus, Regi ceruix vna est. & non sæuitia inimicorum auget numerum, dum tollit? Prudenter proinde in omni delicto non infimi Scriptorum suadent, vt pœna in paucos, metus ad plures eat. ita ferè cadunt fulmina, paucorum exitu, plurimorum metu. Fugiant Reges crudeles dexteras, à quibus odia nascuntur, quæ non didicerunt parcere. nimis orbi noti quotquot in Imperio Romano, quotquot in Græco, & aliis, sæuitiam sanguine tandem suo purpurarunt. Nec mirum. Vetus illud verum semper, *Quem quisque odit, perijsse expetit*: periculorum postrema cura, odiorum prima est. vt rogatus Thales, quid rarum in humanis vidisset, prudenter responderit: *Tyrannum senem.* addo, Et morte suâ immorientem. Hinc illud Poëtæ:

Violenta

Violenta nemo imperia continuit diu:
Moderata durant.

Est enim tyrannis omnis inuisa & breuis; & dum tutam se putat, ruinę proxima est. Hinc etiã non modò dum patimur, sed & dum legimus, insurgimus in iras, & capulo propior manus est. tam certum hominum animis crudelitatis innatum odium est, vt, si non innoxia manu crudelitas cadat, læta videatur cadere: &, cùm optimus quisque meritò damnet percussores, de tyrannide pulsa taciti secum gratulantur.

Neque tamen nimiam clementiam, ac quamdam animi lentitudinem probo. noxia in primis hæc regnis Regibúsque est. Ibit in huius rei exẽplum Childericus III. à quo ex Morouei & Clodouei domo ad Hugonem Capetum lilia transierunt. magis etiã posteriores Orientis Imperatores, quorũ ignauâ lentitudine, Christiani orbis pars longè maxima sub barbaro Ottomãnico gemit imperio. Miscuit clementiã iustitiæ, si quis alius, Traianus. nam cùm rarâ in omnes, etiam in hostes, clementiâ esset, tum illud illius, referente Cassio, iustitiæ magnæ fuit: *Cùm Suræ tribunatum militum traderet, Talem,* inquit, *ensem accipe, quem pro me ita demum strinxeris, si iustè imperauero: quòd si perperã per me quidquam fieri cognoueris, etiã in perniciem meam vtaris.* Quis Christianorum Principum imitetur? quis tam amans iustitiæ, vt in se stringi ferrum cum Traiano, nõ permittat, sed imperet? imò quis in summa iniustitia, non audire iustus desiderat? quis non factũ omne suum inter ea numerat, quibus inscribi meritò debeat BONVM IVSTVM?

In iniustos iudices seueritate opus.

In manifesta verò iniustitia illorum, qui iuri dicundo

dicundo præsunt, seuerum se potiùs quàm clementem ostendat. nec erit difficile, si modò liberalibus, pro dignitatum ratione, stipendijs suos donauerit. Refert hîc illud Cambysis Valerius: *Qui mali cuiusdam iudicis ex corpore pellem detractam sellæ intendi, in eáque filium eius iudicaturum considere iussit.* Addit: *Atroci & nouâ pœnâ iudicis, ne quis postea corrumpi iudex posset, prouidit.* In publicos verò latrones, & ex destinato, ex insidiis, homicidas, & in præmeditata diu scelera, in virginum raptores, sacrilegos, incestuosos, adulteros, patriæ proditores, sepositâ clementiâ, iustitiam aduocabit. Nil in hoc genere parcat. quisquis in hos sæuit, pius in patriam est. nec in receptores horum, ac in propugnatores, minùs quàm in reos, secures stringat. Sed neque nobilitati hîc parcat, non sexui, non ætati. præmiis etiam propositis ei, qui aut indicium fecerit, aut latronem stiterit, aut cæsi caput, licèt in eodem crimine fuerit, modò sceleris in socio vindex, vltrò se iudici obtulerit.

In vxorem verò non facilè sæuiat, memor Rosimundæ in Alboino Rege. furit mulier contempta, & venena cogitat, aut alienum torum, tam facilè mariti proditrix, quàm coniugalis lecti.

In fratres etiam caueat ne acerbior sit, memor Petri Castellę Regis, qui spretus, & duriùs habitus, Henricum fratrem regno & vita exuit. maior semper flamma à consanguineo sanguine exsurgit, solo ferè ferro restinguenda & sanguine.

CAPVT

CAPVT VII.

Priuatas iniurias contemnere & ignoscere, magni Principis est.

SI quæ in Principē sunt delicta, si tutò potest, donabit; sin minùs, temperabit, memor Augusti, Titi, Antonini, Traiani, Vespasiani, qui cōiurationis conuictos monuisse contenti, à ferro abstinuerunt, & dignitatibus etiam auxerunt. hinc illud Vespasiani de insidiante sibi Metio, cùm Consulem fecisset: *Erit memor aliquando tanti beneficij.* Memor etiam Dionis, Agesilai; & è Christianis, Alfonsi, Rudolphi, Sigismundi, cuius illud: *Inimicum occido, dum parco; & amicum facio, dum extollo.* Non quòd auctor horum sim Principi. narro quid magni Imperatores & Reges fecerint. imitari, si volet, poterit Princeps. Hoc dico. nemo magnorum, quorum memini, Imperatorum ac Regum, ferro, aut hostili manu periit. perierunt plurimi, qui se ferro & ignibus vindicarūt. Nam de liberioribus populi in Principem vocibus nihil dico. improbo voces. De ferro in his vocibus altum mihi silentium. propè tamen semper stetit illa populo libertas, vt militi in Ducem. non probo. Verùm magni Duces Regésque contempserunt has voces, indignásque indignatione suâ iudicarunt. nam & qui has protulerant, non multò pòst sanguinem pro Principis incolumitate vltrò fuderunt, & vitâ suâ Principis vitam tutati sunt. In omni propè milite hoc reperies. dilata stipendia quas non voces expresserunt? occurrit hostis, & obliti *Magnorū est liberiores populi voces contemnere.*

verborum ac libertatis, fortiùs sanguinem, quàm priùs verba, fuderunt. vt videas verba ori innatasse, non cordi; amorem studiúmque in Principem, in corde, non in ore habitasse. Vt magnâ in liberioribus populi militúmque vocibus opus sit circumspectione, subita ne aliqua indignatio effuderit, & ira; an præmeditata cadant; quóve fine sparsa: an vt calorem expleat, an in terrorem, aut in popularium commotionem. Multi effudisse satis habent, nec vltra verba cogitationem iaculantur: alij è destinata improbitate, & animo iam diu antè concepta, labuntur in illa: nouarum rerum studio alij, veterúmque tædio, & maximè Principis. Quæ res maturam deliberationem deposcit, & magnis remediis eget. nec solo semper contemptu curatur hoc malum; quo maiore opus prudentiâ. Hoc tamen vniuersim dico. non esse Regis, at nec viri magni, curiosiùs in maledicas de se linguas disquirere: minùs, in illas sæuire. quod ferè tyrannorum est. notatum in Tiberio & Nerone. ferre illas, magnorum est, & solo se contemptu in illas armare. nec vlla certior victoria, nulla generosior, & quæ virum suum loquitur. Et quis prudens omnium ore & calamis, dicta factáque sua probanda speret? stultitiæ hoc extremæ est. Prudentiæ est, non offendi liberiore locutione. imò gloriari debet quisquis patitur linguas, quæ ferè in magnos venena sua iaculantur; vt in firmissima quæque sæuiunt fulmina, transeunt mollia, vt indigna robore suo. vt signum rei magnæ sit, linguas tulisse, & materiam factum liberioris locutionis. non eunt illæ in humi serpentia; magnum ferè sit in quod incurrant.

& libertatis suæ præmium putant, incurrisse in magnos. Sua sanè cuique, vt caput, ita & stat lingua. præscindere has debeat, & præscindere adeò hominum omnium linguas omnes, vt inter elingues viuat, ne percutiatur linguis, quisquis loquendi secare libertatem volet. & vt secet linguas, feret manus. has etiam si secuerit, feret oculos. exscindet, & exoculabit omnes? non effugiet iudicia. quæ ne patiatur, præscindat necesse ceruices omnium.

CAPVT VIII.

Crudelitas & sæuitia fugienda Principi.

IN iustitiæ verò prosecutione crudelitatem fugiet: etiam nomen. neque aliud Reges, qui illâ vsi fuerunt, quàm dedecus sibi, aliis gloriam peperere. vt verum illud sit: *Imperia crudelia, magis acerba quàm diuturna.* Neque quisquam à multis metuendus est, in quem non à multis formido recidat. contrà qui benignitate & clementiâ imperium temperauere, his etiam hostes æquiores, quàm aliis ciues fuere. vt taceam bellum secum æternum & anceps animo gerere, cùm in æterno periculo agat Princeps crudelis. ferè enim cædem cæde, sanguinem sanguine expiatum accepimus. Varios in hoc genere narrant Historici. Hos per risum, ac quasi per lusum, sæuire solitos. præit hos Sylla, qui quatuor legiones, & quinque Prænestinorum millia exarmata, spéque salutis datâ, frigidâ quasi manu obtruncari iussit, *abscissáque miserorum capita, in conspectum* *In perpetuo metu est Princeps crudelis.*

 suum

suum deferri voluit, vt oculis illa, quæ ore nefas erat, manderet. Illos post lentam meditationem, tristibus dictis atrociora facta coniunxisse. dux horũ Tiberius, cuius hæc: *Oderint dum metuant.* sub quo etiam *interdictum, ne capite damnatos propinqui lugerent.* Crudele; nam verum illud semper Pacati: *Est aliquod calamitatum delinimentum dedisse lacrymas malis, & pectus laxasse suspirijs. Nulla maior est pœna, quàm esse miserum, nec videri.* Alios nusquam magis quàm inter pocula sæuisse & mensas. Legimus in Antonio. In Mario, qui inter epulas, lætis manibus caput M. Antonij aliquamdiu tenuit, clarissimiq; oratoris sanguine contaminare mensam voluit. In Claudio, qui nuptiarum cum Agrippina die, quinque & triginta Senatores, ac trecentos equites Romanos occidi iussit. prima hæc illi nuptialis hilaritudinis fercula. Quosdam ferè in amicissimos. vidimus in Alexandro. Nec cæde contentus Caligula, *parentes filiorum supplicio interesse cogebat. nec temere in quemquam nisi crebris ictibus & minutis animaduerti passus est, noto iam præcepto: Sic feri vt se mori sentiat. Hinc multos bestiarum more quadrupedes caueâ coërcuit, aut medios serrâ secuit.* Cuius nota illa vox, vnam ceruicem populo Romano imprecantis. De Domitiano illud Suetonij est: *Inuestigato nouo quæstionis genere, immisso per obscœna igne plurimos sustulit.* De Hannibale verò illud Valerij: *Captiuos oneribus & itinere fessos, infimâ pedum parte succisâ relinquebat.* Et de Mithridate, *qui vnâ epistolâ octoginta Romanorum millia occidit.* Non attingo

Bistonij stabulum Regis, Busiridis aras,
Antiphatæ mensas, & Taurica regna Thoantis.

naturæ

naturæ portenta fuere, non homines. Nam cùm obliuiscatur feritatis suæ leo, & delicium fiat Berenices Reginæ, linguâ genas eius emaculans; ac mores bestiam relinquant: non reliquit varios Imperatores crudelitas. creuit adeò cũ Imperio. Getulam mulierem obtestatam occursantes feras, immunem rediisse narrant. nec defuit interim, qui anum matrem, quòd filij mortem defleuisset, necari iuberet, quísque filios adiecisset deprecari pro patre conatos. lacrymas in filij morte matris, precésque in patris morte, crimen fuisse quis crederet, nisi in Romano Imperatore, & quidem in Vitellio legeret? Nescit modum crudelitas, vbi laxauit habenas, etiam in patruos, fratres, sorores, nepotes, vxores, filios sæuit. Noti Tiberius, Nero, Caracalla, Commodus, Artaxerxes, Ptolemæus Physco, qui etiam *optimæ spei filij sui caput & pedes præcisos & manus, pro munere natalitio matri misit.* Quin & in patrem & matrem sæuit. Tullia nos docet, & Nero. de quibus illud: *Tullia vxor Tarquinij vt virum Regem salutaret, supra cruentum patrem vecta carpento, consternatos egit equos.* De Nerone verò Suetonius: *Cùm matrem veneno ter tentasset, lacunaria, quæ noctu super dormientem luxatâ machinâ deciderent, parauit. Hoc consilio parum celato, solutilem nauem, cuius naufragio periret, commentus est. Sed vt nando euasisse comperit, occidi iussit. narratur ad interfectæ cadauer accurrisse, contrectasse membra, alia vituperasse, alia laudasse, sitíque interim obortâ bibisse.* Quanquam nesciam, an misereri huius debeam matris, cuius illæ voces, *Occidat, dum imperet.* imperauit, occidit. vtrumque improbum; matris votum, filij crudelitas.

Crudelitas ferè in Principis sui caput recidit.

Quo magis fugienda Principi, cùm ferè in Principis sui caput cadat. aliquem enim tandem inueniet, qui vitam contemnet suam. hoc qui imperare sibi potuit, factus est dominus alienæ, etiã Regis. Quid? quòd ipsi etiam detestentur Principes crudeles, qui crudeles faciunt. ita nulli hominum generi gratus crudelis est. In perpetua deinde sollicitudine vitam trahere, durum. non noctes, non dies extra metum esse, graue. armis perpetuò in tutelam cingi, & ab iis ipsis metum oriri, vnde securitas sperabatur, infelicitatis genus maximum est. Nouerat hoc Saturninus Imperator, cuius apud Vopiscum verba: *Gladij & tela nostris ceruicibus impendent, imminent hasta vndique, vndique spicula. ipsi custodes timentur, ipsi comites formidantur. non cibus pro voluptate, non iter pro auctoritate, non bella pro iudicio, non arma pro studio.* Et sanè nimis illud Sallustij verum: *Cuncta imperia crudelia, magis acerba quàm diuturna arbitror. neque quemquam à multis metuendum esse, quin ad eum ex multis formido tendat. eam vitam bellum æternum & anceps gerere; quoniam neque aduersus, neque a tergo aut lateribus tutus sis. semper in metu aut periculis agites.* nec antè finem terroribus, quàm vitæ facias. Misera adnata crudelitati conditio, quæ timorem etiam à ferro suo trahit. Expressit hoc exemplis Cicero. *Quid enim censemus superiorem illum Dionysium? quo cruciatu timoris angi solitum, qui cultros metuens tonsorios, candenti carbone sibi adurebat capillum? quid Alexandrum Pheræum? quo animo vixisse arbitramur? qui, (vt scriptũ legimus) cùm vxorem Theben admodũ diligeret, tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens, barbarum, & eum quidẽ, vt scriptum*

scriptum est,cõpunctum notis Thrëiciis,districto gladio iubebat anteire: præmittebátque de stipatoribus suis,qui perscrutarẽtur arculas muliebres,& ne quod in vestimẽtis occultaretur telum,exquirerent. O miserum,qui fideliorem, & barbarum, & stigmaticum putaret,quàm coniugem! Nec eum fefellit opinio: ab ea est enim ipse propter pellicatus suspicionẽ nterfe ctus. Nec verò vlla vis imperij tãta est,quæ premẽte metu possit esse diuturna. testis est Phalaris,cuius est præter cæteros nobilitata crudelitas: qui non ex insidijs interijt,vt is quem modò dixi Alexander: non à paucis,vt hic noster: sed in quem vniuersa Agrigentinorum multitudo impetũ fecit. Quid? Macedones nónne Demetrium reliquerunt, vniuersique se ad Pyrrhum contulerunt? quid Lacedæmonios iniustè imperantes,nónne repentè omnes ferè socij deseruerũt,spectatorésque se otiosos præbuerunt Leuctricæ calamitatis? Externa libentiùs in re tali,quàm domestica, recordor. Verumtamen quamdiu imperium pop. Romani beneficijs tenebatur,non iniurijs; bella, aut pro socijs,aut de imperio gerebantur: exitus erant bellorũ aut mites,aut necessarij: Regum,populorum,nationum portus erat,& refugium senatus. Nostri autem magistratus imperatorésque ex vna hac re maximã laudem capere studebant,si prouincias,si socios æquitate & fide defendissent. itaque illud patrocinium orbis terræ veriùs,quã imperium poterat nominari. Sensim hanc disciplinam minuebamus, post verò Syllæ victoriam penitus amisimus. desitum est enim videri in socios quidquam iniquum,cùm extitisset in ciues tanta crudelitas. Quæ perpetuo circumfluxit metu. vnde illud Poëtæ:

—Dum excelsus steti,
Pauere nunquam destiti,atque ipsum mei

Ferrum timere lateris.

atque hinc illud eiusdem:

Cuncta expauesco, méque non credo mihi.

O miserum! neque adeò sibi crudelis fidit, quo minùs coniugi & prolibus: quorum venena & ferrum experti non pauci. ô quid dicam? ab iis metum referre ferrum, mortem; à quibus præsidia, vitam, oscula sperare debuerat, non infortunatum & durum? Et non ferè in omni imperio, crudelitatem in alios sparsam, in se retortam senserunt, quotquot illâ se regnúmque parare & tutari voluerunt? vt ipsa crudelitas plerumque in domini sui sanguine & iugulo luserit. neque enim satiari plebeio sago potuit, exsaturāda fuit purpurâ, à qua nata fuerat; crudelis & barbara in parentem. hinc illud:

Vidi cruentos carceri includi duces,
Et impotentis terga plebeiâ manu
Scindi tyranni.

ô nimis! & sæuiit ferè ferro prouocata plebs in dominos. nec modum tenuit commota: neque enim temperare ferrum didicit, non superfundere gelidam accenso semel animorum igni, cùm fluminum more rapiatur in obuia. frustra ab hac prudentiam speres: fulminibus ferociùs infertur. quæ peremisse contentâ, furorem ponunt. in plebe vltra vitam indignatio est. non cineribus parcit, aut nomini, in innoxias sæuit imagines, in inanimata tecta, in muros lapides. irritata semel plebeia quid non audent odia? quid nō possunt? nihil tam sanctum à quo manus retrahant, non consanguineus sanguis, non vteri eiusdem, non pater, mater. cælo adeò ipsi, si liceat, arma inferant. O quando exemplo aliorum edocti

mitiora

mitiora cogitabimus? quot magnæ iacent victimæ, plebeio calcatæ pede! quis, vti dixi, Ochũ, Physconem, Phalaridem, Dionysios, Artaxerxes, Mithridates, Claudios, Caligulas, Heliogabalos, Nerones, Domitianos, Commodos, Phocas, hominum portenta, ignorare potest? mores intuere, & exitum, & dum hunc meritò perhorrescis, illos deuita. *Contra qui benignitate & clementiâ imperium temperauere, his læta & candida omnia visa, etiam hostes æquiores, quàm aliis ciues.* vt bene tragicus:

——— Quisquis est placidè potens,
Et incruentum mitis imperium regit,
Animóque parcit; longa permensus diu
Felicis æui spatia, vel cœlum petit,
Vel læta felix nemoris Elysij loca.

Nunquam proinde clemens, crudelium more,

——— Captiua dabit brachia vinculis,
Nec pompæ veniet nobile ferculum.

Sed omnium ore, calamis, votis cœlo donabitur. Etiam vitia illius stolâ singuli suâ aut pallio tegent: lubentésque pro illius incolumitate suam negligent, & inter beneficia numerabũt, pro benigno vitam prodegisse, lateréque suo latus illius texisse. Neque putat se perire, quisquis pro clemente Principe perit. quid? quòd inter victorias & triumphos referat, vitam pro illo posuisse? Non deerunt tales, da Principes Diones, Timoleontes, Vespasianos, Titos, Germanicos, Traianos; da Cæsares & Augustos, dabo Pontios, Scæuas, Meuios, pluréſque, qui inter munera ponent vitam pro Principe sacrasse. beati quorum statuis inscribi potest: BONVM FACTVM. pro patria, pro Principe cecide-

runt, ipsis pro quibus ceciderunt maiores.

Quod si securam Princeps vitam volet, patrem se suis præbeat, vt sortiatur filios, in quorum armatis manibus & sinu dormire inermis possit. Hæc demum beata in Principe vita est, filiorum more coronâ suorum cingi, vt filiis imperare, vt à filiis obsequia accipere. Quod si quando seueriùs vindicanda delicta sunt, aliorum id ore & manu faciat. Nobile exemplum in ALBERTO habemus, à cuius ore & manu nil crudele, nil seuerum. benigna plurima sunt; adeóque & omnia. Imperauit vt pater, mortuus vt pater, desideratus vt pater: filiorum lachrymis insepultus. quàm molliter cubat Princeps, qui pro marmore suorum incubat lacrymis! non moritur qui hoc monumento tegitur, qui suorum pectoribus æternum viuit. viuit Principum optimus ALBERTVS noster.

CAPVT IX.

Maiestatem dum tuetur, fastum deponat.

VENERATIO in Imperio necessaria est, quæ opinione magis, quàm viribus continetur. non imperat, qui contemnitur: precaria enim magis quàm vera regna sunt, quæ contemptum patiuntur. parentes imitetur maturos & serios, quorum veneratio in filiis cum ætate crescit. Fastum verò exuat. nemo hunc parens inter filios induit. sint Regi suo subditi, filij. nil opus fastu, qui ferè odiorum parens est.

In

In quo hoc malũ, quòd quæ in Principe modesto concordiæ & amoris vincula sunt, ea in fastuoso odiorum incitamenta sint. Et sanè miserum, affectu carere suorum; beatum, arcana pectorum omnium possidere. non possidet fastuosus: contemptum enim superbia parit, cùm ferè pusilli illa animi sit, & de virtute sua desperantis, vt verum omnino sit, in magnos animos non cadere affectatam iactationem; & à generosa mente tam abesse fastum, quàm simulationem. vtrumque indignum animo suo putat. Quòd si quæras, quem in imperio magnum statuam, respondebo cum viro docto: *Ille incrementis suis maior est, quem sublimitas parti honoris inclinat.* Sed & admirationem ille prouocat; admiratio laudem & amorem. Scio quasdam gentes augustiorem quamdam seueritatem ac maiestatem in Principe suo desiderare; nulla tamen tam barbara est, quæ superbo Principe gaudeat: neque tam barbara gens vlla, cui sine fastu imperari non possit. Deus sanè orbi vniuerso imperat, & tamen tam procul ab omni superbia, quàm procul ab omni peccato est. Imitetur imperia huius Princeps. errare non potest. Vis scire quæ Dei imperia sint? ipsum audiamus: *Iugum meum suaue est, & onus meum leue.* Vis sequi suadentem? *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Vis interminantem? *Sedes ducum superborum destruxit Deus, & sedere fecit mites pro eis. radices gentium superbarum arefecit Deus, & reliquit memoriam humilium sensu.* Vis punientem & præmiantem? *Omnis qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur.* &, *Deus superbis resistit, humilibus autem dat*

Modestia amoris caussa, odij fastus.

In magnos animos non cadit fastus.

Dei imperia suauia.

Matt. 11.

ibidem.

Eccli. 10.

Luc. 14.

Iacob. 4.

esset dicturus, Hunc ego, inquit, notum non habui. Superba de Senatore, impotens de occiso confessio. De Herode Scriptura: *Vestitus veste regiâ concionabatur. Populus autem acclamabat, Dei voces, & non hominis.* Intuere pœnam. *Percussit eum Angelus Domini, eò quòd non dedisset honorem Deo, & consumptus à vermibus expirauit.* Et de Antiocho, *Qui sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, supra humanum modum superbia repletus, & montium altitudines in statera appendere; nunc humiliatus ad terram in gestatorio portabatur, manifestam Dei virtutem in semetipso contestans: ita vt de corpore impij vermes scaturirent, ac viuentis in doloribus carnes eius effluerent, odore etiam illius & fœtore exercitus grauaretur. & qui paullò antè sidera cœli contingere se arbitrabatur, eum nemo poterat propter intolerantiam fœtoris portare, & cùm nec ipse iã fœtorem suum ferre posset, orabat scelestus Dominum, à quo non esset misericordiam consecuturus.* Audiamus deinde minitantem Dominum: *Pro eo quòd eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant, & composito gradu incedebant; decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit. & erit pro suaui odore fœtor, & pro zona funiculus, & pro crispanti crine caluitium, & pro fascia pectorali cilicium.* Et alibi: *Pro eo quod sublimatus est in altitudine, & eleuatum est cor eius in altitudine sua; succident eum alieni, & crudelissimi nationum, & proijcient eum super montes, & recedent de vmbraculo eius omnes populi terræ, & relinquent eum.* Et audit Nabuchodonosor post statuam auream. *Eijcient te ab hominibus, & cum bestiis ferisque erit habi*

Actor. 12.
2. Mach. 9.
Isaiæ 3.
Ezech. 31.
Daniel. 4.

habitatio tua, & fœnum vt bos comedes, & rore cæli infundêris, donec scias quòd dominetur Excelsus super regnum hominum, & cuicumque voluerit det illud. Suggerit consilium Daniel: *Rex consilium meum placeat tibi, & peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordiis pauperum. forsitan ignoscet delictis tuis.*
Daniel. 5. Et Balthassar audit de patre: *Quando eleuatum est cor eius, & spiritus illius obfirmatus est ad superbiam, depositus est de solio regni sui, & gloria eius ablata est.* Additur: *Tu quoque filius eius non humiliasti cor tuum, cùm scires hæc omnia; sed aduersus Dominatorem cæli eleuatus es: idcirco numerauit Deus regnum tuum, & compleuit illud: appensus es in statera, & inuentus es minus habens: diuisum est regnum tuum, & datum est Medis & Persis. & eadem nocte interfectus est Balthassar Rex Chaldæus.* Vis plures exitus superborum? plenæ sunt omnium gentium vernaculæ Historiæ. &, vt reliquos taceam, intuere Sennacherib, Nicanorem, Holofernem, Maximianum, Iulianum. & quorum times exitum, time vestigia. fuge mores, eo etiam magis, quòd nulla diu stare sub superbo vertice pax possit. nesciunt coalescere pax & superbia, quæ turbationum ac dissensionum mater est; & à qua ferè vna bella ciuilia & externa nascuntur. tolle enim alienorum desiderium, & bella sustuleris. vota verò hæc à superbia; tanquam riui à flumine, defluunt. Quid manum & studium his admoues? non quàm diu fons, tam diu flumina & riui? reseca caput, & exarescent membra. exscinde superbum, & bella deerunt, & pax alta occupabit orbem. O quæ hæc manus faciet! beata.

beata. maximè cùm verum nimis illud Pacati: *Indiſcreta felicium pediſſequa ſuperbia. vix cuiquã contigit abundare fortunâ, & indigere arrogantiâ.* Addit illud verè Romanum: *Cuius quidem maiores noſtros ſemper pertæſum eſt, vt grauiorem ſemper putauerint ſeruitute contemptum, eiúſque impatientiâ ſint coacti, poſt bellatores Tullos, Numáſque ſacrificos, & Romulos conditores regnum vſque ad nomen odiſſe. Denique ipſum Tarquinium execratione poſtremâ hoc damnauerunt maledicto, & hominem libidine præcipitem, auaritiâ cæcum, immanem crudelitate, furore vecordem, vocauerunt Superbum, & putauerunt ſufficere conuicium.*

Nobile in purpura moderationis modeſtiæque documentum, in Timoleonte Siciliæ vindice, Probo teſte, habemus. *Nihil vnquam neque inſolens, neque glorioſum ex ore eius exiit: qui quidem cùm ſuas laudes prædicari audiret, nunquam aliud dixit, quàm ſe ea in re Diis maximas gratias agere atque habere, quòd, cùm Siciliam recreare conſtituiſſent, tum ſe potiſſimùm ducem eſſe voluiſſent.* Dignam Rege vocem, digniſſimam Chriſtianâ purpurâ. Sequantur Reges, & magna terris, cælóque ſperent magna.

CAPVT X.

In verbis ab acerbitate caueat, benignitatem ſectetur, parciórque in iis ſit quàm fuſior.

CAVEAT ab acrioribus verbis iram indignationémque prouocantibus, ne exaſperatos in ſe prouocet, & audeant ab vltima deſpera *Acerbitate Principis ſubditorũ animi alienantur.*

desperatione, quæ moderatâ mente ne cogitarent quidem. Hinc illa Israëlis verba: *Quæ nobis pars in Dauid? vel quæ hereditas in filio Isai?*
3.Reg.12. post illa Roboami, *Pater meus cecîdit vos flagellis, ego autem cædam vos scorpionibus.* acerba oratio. sequitur: *Recessitque Israël à domo Dauid vsque in præsentem diem: nec secutus est quisquam domum Dauid, præter tribum Iuda solam.* Quanto Roboamo moderatior magnus Imperator Titus, cuius illa apud Suetonium sunt: *Non oportet quemquam à sermone Principis tristem discedere?* quò minus populum vniuersum. Et sanè ad summum imperium verborum acerbitatem adiungere, grauissimum est. cùm enim vita morsque in Principis manu sit, sat amplam iusti metus caussam potestas præbet, vt non sit efferenda verbis. mitiganda & lenienda est. Malè etiam vim suam potestas aliorum contumeliis experitur. nescit amare contemptus. odisse didicit. odium verò ferrum acuit, etiam in seruis & mancipiis, quo magis in ingenuo & libero. Sed abiecti ac imbecillis animi argumentum, contumelia & ira sunt. vulgata in fœminis, pueris & seruis vitia. Eóque magis in Principe vitanda. excelsi animi est, nunquam in verborum acerbitates irásque exsurgere. factis se vindicabit, non verbis, vir fortis. Addo, nihil adeò prudentiæ aduersum, atque iracundiæ fræna laxare. Nesciunt simul stabulare ira & prudentia. temeritatis plurimum illa & fatuitatis habet, moderationem hæc & maturitatem deposcit, & animum affectu vacuum. Neque malè dictum olim: Vel implacabiles in Principe iracundiæ sunt, & summa acerbitas & barbaries est:

Contemptus odium parit.

Ira prudentia aduersa.

est: vel exorabiles, & leuitas summa, & sceptro indigna est. Quòd si quando tamen oblitus sui Princeps, in iram & verborum acrimoniam insurrexerit, mitioribus exinde molliat; aut, quod magis probem, beneficiis leniat. sedandis enim verborum tempestatibus munera aptissima sunt, quæ nunquam deesse possunt Principi. qui si naturâ pronus in iracundiam sit, domesticos ferè sibi paret, ad modestiam, mansuetudinem, & morum maturitatem, adeóque & lentitudinem quamdam, naturâ comparatos, vt horum frigore & gelu noxius deferuescat calor. Nescit ignis sæuire, cùm in aquam inciderit. nesciunt dura ferire, cùm in puluillum delapsa fuerint. repercutitur à silice silex, inde exiliunt flammæ, & vtriusque ferè partis vulnera. quòd si in aquam immiseris & plumam, sanguinem nullum dabunt, vulnera nulla, liuorem nullum. Sed & pro nocituro æstu, inducet temperiem Princeps, mansuetorum vsu & consuetudine. Iracundiam verò magno conatu euitabit, memor Alexandri, qui irâ stimulante, *tres maximas victorias, totidem amicorum iniustis cædibus victor perdidit*, cùm Lysimachum leoni obiecit, Clitum hastâ traiecit, Callisthenem mori iussit. Et de Sylla Valerius: *Animi concitatione nimiâ, ac immoderato vocis impetu conuulso pectore, spiritum cruore ac minis mistum euomuit Puteolis.* Addit: *Igitur in dubio est, Syllane prior, an iracundia Syllæ sit extincta.* Misera mors. & fors non immeritò suo innatauit cruore, qui Romam ciuium suorum sanguine natare iusserat.

Acerbitas beneficiis mitiganda.

Iracundia Principi vitanda.

Cùm verò ab omni verborum acerbitate abstinet, benignis vtatur. Oratio mollis quid non

Benignis verbis vtatur Princeps.

potest? saxa & chalybem stillicidia lenta soluũt. maior vis orationis. exasperatas mentes, & solo sanguine satiandas benignior dictio mollit. testis Abigail in Dauide. Quid? quòd efferatissima quæque animantia, verborum quadam dulcedine præuenta, obliuiscantur feritatis. Sic leo cum toto suggestu iubarum, delicium fit alicuius Reginæ, genas illius, suauium verborum domicilium, emaculans. ita mores bestiam relinquere oratio docet. quo magis molles flectet hominum mentes, doceri assuetas? Exemplis diuites sumus. Notus Menenius Agrippa, cuius delinificâ dictione, armata plebs è Sacro monte reuocata, Patribúsque, à quibus secesserat, iuncta. Et periisset sanè, & origini suæ insepulta iacuisset Roma, ni M. Valerius blandæ dictionis vi subuenisset, & populum Patribus, vrbem nimirùm sibi reddidisset. Notus M. Antonius, qui districtos vibratósque in se militum gladios, solâ orationis suauitate, vacuos vaginis reddidit. Notissimi Scipio, Germanicus, Otto, qui dulci quadam & melleâ eloquentiâ, militares seditiones & tumultus compescuerunt. taceo notissimos reliquos.

Breuitas benignioribus verbis laudata, & sequĩda Principi.
Prou. 17.

In benignitate tamen & lenitudine verborum, paucioribus magis quàm multis Princeps vtatur, memor illius: *Qui moderatur sermones suos, doctus & prudens est.* Nimia profusio ferè imprudentiæ signum est. & sunt, quibus satis est, effudisse, tantâ verborum mutuò se interficientium celeritate, vt arbitreris prima verba à posterioribus inimico ferro propelli. indignari credas, quòd prima non exiuerint, quasi de primatu pugnent, arbitrerísque ex alto præcipitio dela

delabi,inuicemque se moræ impatiētes protrudere.Non potest mens in tanta profusione satis prouidere, ne quid elabatur inconcinnum, temerarium,imprudens,fatuum;non magis quàm ex alto protrusum corpus, quâ parte primum, quâ postremum terram tangat, prospicere potest.Et verè dictum, citatiorem dictionem fulminis vicem præferre, quod nullo discrimine cæco impetu in obuia fertur. Muliebris hoc maximè,vbi incaluerint,ingenij est; quibus dixisse, satis videtur:prudentiã enim auditoribus precantur, contentæ ipsæ dixisse. & vt medici vomitum prouocant noxiis expellendis:ita illæ quæ animo,tanquam stomacho, molesta erant deuomunt,veritæ, ne plus ab inlatente veneno molestiarum,quàm ex effuso generetur.ergo vt venena deuomant, quæ indignatio suggessit,vt pro medicamento habeant deuomuisse. prudentiam ne in vomitione quære, vt nec moderationem. Desuescat huic calori Princeps, & frigidam æstui infundat.nolo tam lenta ire verba,vt congelari inter labra possint, & quodam frigore densari;aut instar fastidientis & nauseabundi per ingrata interualla verba deuertere, aut singula tanquam gemmas ex alto mari tardo piscatu depromere, aut tanquam aurũ è terrarum profundo eruere. mediâ tutissimus viâ ibit:& dum verborum parum dabit,benignitatis dabit plurimum.

Homerus sanè paucorum verborum Principem vouet. quòd in multis facilis lapsus, sera pœnitentia sit,quã nec ars,nec subsequens prudentia emendet, non magis quàm temerarium auium volatum, dum ignibus se tanquam luci

immiſcent, & serò ingemiſcunt ambuſtas pennas, & nequidquam improuidam temeritatem accuſant. Fuit illud in Auguſto memoria digniſſimum, quem referunt nunquam ſenatui, nunquam populo locutum, niſi præmeditatò, & à calamo. de quo illud Suetonij: *Neque in ſenatu, neque apud populum, neque apud milites locutus eſt vnquam, niſi meditata & compoſita oratione: quamuis non deficeret ad ſubita extemporali facultate.* Et, quòd magis mirere, *ſermones quoque cum ſingulis, atque etiam cum Liuia ſua, grauiores non niſi in ſcriptis & è libello habebat, ne plus minúſve loqueretur ex tempore.* Et neſcio an ALBERTO Principi quiſquam in hoc genere componendus: qui quo verborum parcior, eo erat maturior. nihil illi vnquam temere elapſum, nihil imprudens, & quod dictum nollet, aut cuius pœniteret. Iam cùm in tanta negotiorum mole, tanta vndique accurrentium turba, ſemper in promptu haberet quod reſponderet, nihil tam elabebatur corrigendum, vt ſingula diu meditata crederes, quæ ex tempore reddebat. elucebátque in omnibus ingens prudentia, non tam multitudine quàm pondere metienda. Hinc cùm plerique Principum ab illius ore penderent, nullius ipſe erat indigus. omnes illum admirari, ipſe neminem. Arbitreris aliquid ſupra hominem in ipſo fuiſſe. & tamen inter hæc tanta, auguſtæ maieſtati & prudentiæ modeſtia coniuncta, omnium illi animos conciliabat, omnium amorem prouocabat. *O ſæua nimiùm grauéſque Parcæ,* quæ hunc Belgio abſtuliſtis! & pias interim cogor dicere, quæ cælo donaſtis nouum Belgio Patronum.

CAPVT

CAPVT XI.

Temperantia cibi & potus, & casti mores in Principe laudata.

AVGVSTA grauitate & maiestate condita mensa Principem decet. nolo tenacem & sordidam. supra priuatam volo. quamquam magni Imperatores hanc amauerint. De Augusto Suetonius: *Cœnam ternis ferculis, aut, vt abundantissimè, senis præbebat; vt non nimio sumptu, ita summâ comitate: non ampliùs ter bibere solitus super cœnam. cibi minimi erat, ac vulgaris ferè. Instrumēti eius supellectilis parsimonia apparet, etiam nunc residuis lectis, atque mensis, quæ pleraque vix priuatæ elegantiæ sint. ne toro quidem cubuisse aiunt, nisi humili & modicè instrato.* De Alexandro Seuero Lampridius: *In expeditionibus apertis papilionibus prandit ac cœnauit, cùm militarem cibum cunctis videntibus & gaudentibus sumeret.* Ebrietatem verò omnem tam longè à Principis mensa esse velim, quàm venena. Et sanè nocentiora immodica vina veneno sunt. surgitur ab illis in inuerecundum lusum, Israëli notum. itur in magnorum & carorum cædes. doceor ab Alexandro, Antonio, Herode. produntur secreta magno luēda; cū nihil solennius, quā ipsum sibi hominem inter pocula excidere. nulla inter hæc claustra. reserauerūt vina. Pericula verò quā varia! testis Nabal. Doli dein & insidiæ quantæ à mensa, & in ipsa! discimus in Simone, Mathathia, Iuda, Amnon, & Babylonio Baltassare. & non mulieris manu iacet Assyrius? Quā multi audiūt patriæ

Mensa Principis modesta.

Mensarum luxus damnandus.

Regúmque proditores! non audirent, si abfuissent pocula. Quoties indefensa iacuerunt mœnia, & deserti exercitus! à mensis non rarò hæc mala. vt nesciam ab hostibus, an à poculis vinci perniciosius sit. Dicam; ignoscibilius ab hostibus vinci est. multæ hîc caussæ esse possunt, quæ nullâ vitari prudentiâ queant. in vino caussam Principi nullam video. Et quid speret ipse in suis, si præeat exemplo, cùm exempla Principũ documenta populorum sint?

Temperantia commẽdata.

In magnis sanè viris temperantia commendata. Catonem prodũt Historici remigum vino contentum vixisse: Æmilium Scipionem, & Alexandrum inambulantes, Massanisam nonagenario maiorem stantem, cibum capere solitos: Hannibalẽ plerumque nonnisi sub noctem cibum sumpsisse. De M. Curio Valerius: *Samnitium legatis agresti se in scamno assidentẽ foco, atque ligneo catillo cœnantem spectandum præbuit.* magnum virum, & ligneo catillo, & agresti scamno, quàm triumphis maiorem. De Q. Ælio Tuberone illud eiusdem est: *Cùm Ætolorum gens omnis vsus vasa argentea magni ponderis, & exquisitâ arte fabricata, per legatos misisset qui retulerant se fictilia in eius mensa vasa vidisse; monens, ne continentiæ quasi paupertati succurrendum putarent, cum suis sarcinis abire iussit.* meritò laudatum Tuberonem, qui imperare argenteis maluit quàm vti, & continentiæ suæ fictilia, opibus prætulit. Et de Romanorum bello paceque primis Valerius: *Erant adeò continentia attenti, vt frequentior apud eos pultis vsus quàm panis esset.* Fuerunt hi, qui iisdem terminis continentiæ suæ exempla, quibus armorum potentiam

tiam clauſerunt, tamdiu orbi, quamdiu ori & ventri imperaturi. Hinc illi nobiliſſimi triumphi continentiſſimorum virorum; Valerij Poplicolæ, cuius exequiæ publicâ pecuniâ ductæ; Attilij Reguli, ſeptem iugerũ domini; Quintij Cincinnati, quatuor, nec plurium iugerũ poſſeſſoris; Cn.Scipionis, cuius filiam nuptui cum dote de publico ſenatus dedit; Agrippæ Menenij, qui ſepulturæ honore caruiſſet, niſi à populo collatis in capita ſextãtibus funeratus eſſet; Æliorum, magnorum omnino virorum, quos ſedecim vno tempore vna domuncula cepit, vnuſque in agro Veiente fundus aluit. Verè magnos, & continentiâ quàm rerum geſtarũ gloriâ maiores. de quibus illud Valerij: *Pauper quiſque in diuite, quàm diues in paupere imperio verſari malebat.* digniſſimos imperio, qui publicas opes priuatis anteferrent, quíque publicè imperio ſplendidi, priuatim continentes eſſe maluerunt, qui denique cùm longo luxu fractis, & opibus vndique circumfluentibus imperarent, continentiſſimam vitam agerent: vt arbitrari poſſes è Chriſti ſchola veniſſe. Digniſſimus etiam Theodoſius imperio, inter cuius laudes Pacatus: *An quiſquam ferret moleſtè ad Principis ſui modum coërceri? aut ſubtractum ſibi doleret de priuata luxuria, cùm videret Imperatorem, rerũ potentem, terrarũ hominúmque dominum, parcè viuentẽ, modico & caſtrenſi cibo ieiunia longa ſolantem? ad hæc aulam omnem Spartanis gymnaſiis duriorem, laboris, patientiæ, frugalitatis exemplis abundantẽ; neminem vnum inueniri, qui auderet ad penũ regiã flagitare remotorũ littorũ piſcem, peregrini aëris volucrẽ, alieni temporis florẽ: na delicati illi ac fluẽtes,*

quales tulit sæpè respublica, parū se lautos putabant, nisi luxuria vertisset annū, nisi hibernæ poculis rosæ innatassent, nisi æstiuâ in gemmis glacie Falerna fregissent, horum gulæ angustus erat orbis noster. namque appositas dapes non sapore sed sumptu æstimantes, illis demum cibis acquiescebant, quos extremus Oriens, aut posita extra Romanum Colchis imperiū, aut famosa naufragiis maria misissent, quos innitæ quodammodo reluctantique naturæ hominum pericula rapuissent. tuæ, Imperator, mensæ cōmunibus parciores, locorum ac temporum fructibus instruuntur.

Continentia laudata.

De continentia quid dicā? Si aliter, quàm nuptiis muliere vtatur, imitabuntur alij, & licere putabunt, quod in Principe viderint. atque adeò adulationis quædam species ad incontinentiam non paucos compellit, tanquam de imitatione placeant. est quædam scelerum lenocinatio. Cōiuge ergo suâ contentus erit, si adulteria puniēda sunt. nam quâ fronte in aliis puniet delicti reus? quâ iudex verecundiâ Principis sui scelera in aliis vindicabit?

Incontinētia Principis abit in omnes.

Cogitet deinde Princeps, non vnam suā esse incontinentiam, neque in vno capite stare. abit ad plures: & propè quot exempla, tot crimina: cùm toto frequenter regno, omnis incontinentiæ caussa, vna sit incontinentia Principis. nec erubescunt sequi, quod in Principe vident. & decus etiā putant, & gloriæ suæ partē, si Principem factis referant. & exolescit eousque pudicitia, vt minùs generosus habeatur, qui nimis castus est. libido pro robore, castitas pro ignauia habetur. & pudet propè integritatis & pudicitiæ, quā tot modis in Principe vident erogari, & cui ex illius exemplo asscribi putant posse, *Bonum factum.*

Videant

Videant Principes, quam rationẽ reddituri sint Deo; cùm illi, non alieni tantũ tori, sed & auriũ ac animorum maculâ carere meritò in suorum exemplum debeant. Felices sub casto Principe populi, cùm vnicuique domus sua templum. miseri sub impuro Principe, cui per libidines corrupto nihil honestũ inest: sub quo nec tuta coniux, nec filia, nec domus cuique sua est. Monet Reges Isocrates: *Maximè regium putato, si nulli voluptati seruias; si cupiditates magis in potestate habeas, quã ciues tui.* Et sanè, vt fædior næuus habetur, qui faciem occupauit, quàm qui aliã corporis partẽ; ita grauius fœdiúsque Principis, qui Reipublicæ facies quædam est, quàm aliorum peccatum est.

Regium est nulli voluptati seruire.

Imitetur Drusum Germanicum Princeps, de quo illud Valerius: *Constitit vsum Veneris intra coniugis caritatẽ clausum tenuisse.* Imitentur matronam feminæ Principes. *Antonia quoque femina laudibus virilem familiæ suæ claritatẽ supergressa, amorẽ mariti egregiâ fide pensauit: quæ post eius excessum, formâ & ætate florens, cubiculum socrus pro coniugio habuit: in eodémque toro alterius adolescentiæ vigor extinctus est, alterius viduitatis experiẽtia consenuit.* Nobile cõtinentiæ exemplum. imitari nõ pudeat, quod audire delectat. De Alexandro Seuero Lampridius: *Mulieres infames, quarũ infinitum numerum deprehenderat, publicari iussit.* De Theodosio Aurelius Victor: *Prohibuit lege ministeria lasciua, psaltriásque comessationibus adhiberi: tantũ pudori tribuens & continentiæ, vt consobrinarum nuptias vetuerit, tanquam sororũ.* Addidit incontinentibus pœnam Aurelianus: de quo Vopiscus, *Ancillam suam, quæ adulteriũ cum seruo suo*

fecerat, capite puniuit. quis imitetur Christianorum?

Matronarũ castimonia Principi, inuigilandum.

Matronarũ in primis sibi subditarũ castimoniã intactam Princeps seruet, memor Vrbinatiũ Ducis à populo cæsi. nescit irritata plebs parcere, nec discrimina lectus nouit, Rex ille sit, aut è populo. vbi coniugalis tori indignatio efferbuerit, non generi, non ætati, nõ sanguini, nõ Regibus parcit. Exemplo illis Sex. Tarquinius esse potest: nã exinde post Lucretiæ torũ Tarquinij nomen nullũ est. iacent diademata, sceptra, purpura. & orbis imperio, in impuro filio, æternùm pater exuitur. nequidquã secuta arma, & magnũ Etruscum Porsenæ nomen. vicit pudicitia: cui in alta gentilitate, priscâ religione, consecrare Vestæ focos, & Capitolina puluinaria placuit. Quo magis vincet in Principibus Christianis, qui melioribus aris, sanctioribus ignibus, diuinioribus puluinaribus se suósque æternùm munerandi, Pudicitiæ litabunt. Præit exemplo Cõstantinus: de quo illud Nazarij, *Nulli matronarũ cui forma emendatior fuerit, boni sui piguit, cùm sub abstinentissimo Imperatore species luculenta non incitatrix licentiæ esset, sed pudoris ornatrix.*

Continentiâ regna steterunt.

Claudo hoc caput nobili Valerij sententiâ: *Ea ciuitas, id regnum æterno in gradu facilè steterit, vbi minimum virium Veneris pecuniæque cupido sibi vendicauerit. nam quò istæ generis humani certissimæ pestes penetrauerunt, ibi iniuria domi nascitur, infamia flagrat.* Addo ab eodem: *Campana luxuria perquam vtilis ciuitati nostræ fuit: inuictum enim armis Hannibalem illecebris suis cõplexa, vincendum Romano militi tribuit. Illa vigilantissimum ducẽ, illa exercitũ acerrimũ, dapibus largis, abũdãti vino,*

Luxuria magnos viros fregit, vrbesque & regna euertit.

vino,vnguentorũ fragantiâ, Veneris vsu lasciuiore, ad somnũ & delicias euocauit. Ac tũ demũ cõfracta ac cõtusa Punica feritas est, cùm Seplasia ei & Albana castra esse cœperunt. Quid ergo his vitiis fœdius, quid etiã dãnosius, quibus virtus atteritur, victoriæ languescunt, sopita gloria in infamiã conuertitur, animique pariter & corporis vires expugnãtur? adeò vt nescias, ab hostibúsne, an ab illis capi perniciosius habendũ sit. Quæ etiã Volsiniensiũ vrbem grauibus & erubescendis cladibus implicarũt. Erat opulẽta, erat moribus & legibus ornata, Etruriæ caput habebatur: sed postquã luxuriâ prolapsa est, in profundum iniuriarũ & turpitudinis decidit, vt seruorum se insolentissimæ dominationi subiiceret. Sed & exẽpla in Regibus funesta, terrere meritò debeãt. Iacet Rodericus, & in vna Iuliani filia, trecentorũ amplius annorũ Gothicũ imperiũ euertit, Maurísq; septingentis propè annis tenendũ tradit. tot sæculis vna libido vix expiari potuit. Iacet Lucillæ vxoris manibus Antoninus Verus, vagæ mariti libidines venenũ suaserũt. Paribus in pari caussa vxoriis insidiis occũbit Ptolemæus Philopator. Bryam etiã aliena sponsa, nõ alieno modo habita regno exuit. Phocã Photinus, cuius vxorem viriauerat, purpurâ exuit, & Heraclij pedib. calcandũ subiecit. Funestissimis his exẽplis plenæ sunt omniũ gentiũ Historiæ. quo magis vitãda Regibus, sanguine ferè & regnorũ excidiis luẽda. O fuge quisquis sceptra tenes. alieno plerũq; ferro, alieni tori libido purpuratur. Ne fide sceptris. pauci lectãbuli siccâ & suâ morte iacẽt Reges, iisdem dolis lusi, quib. alienę pudicitię illuserũt. Sed neq; Deus diu scelera hęc patitur inulta. hîc sæuit, aut æternũ. ô! nõ hic, &

æternùm.ita duplici pœnâ vnum crimen expiatur, ferro & non morituris æternùm flammis.

Præluxit coniugali castimoniâ Regibus Principibúsque omnibus ALBERTVS noster. nullũ ab illius ore vitâ omni minùs castum verbum,

——— *Nunquam læsa fides,aut pectore in isto*
Alter amor,

nulla in oculis aliena. cùm dicere solitus esset, tam sancti viri esse suffundi,si virginem vidisset, quàm sanctæ virginis, si à viro visa esset. quare cùm in omni fortuna color illi staret;nõ stabat, si fors aut verbum audiret non castũ,aut vidisset non casta,veritus ne quid vel auribus,vel oculis de castimoniæ integritate delibasset. tantus castitatis amor pectori illius insederat. Prostitutæ verò libidinis tam seuerus vindex, vt etiã cogitata tantũ,innoxio licet corpore,puniturus esset, si proditrix domini sui lingua fuisset.atque hinc nec verbum patiebatur insolentius,vt erubesceret omnis inuerecũda impudicitia ad illius aspectum;& qui soli erubescere nesciunt,erubescerẽt ad castos illius oculos lenones. aucupabatur aliquis munus,qui audiebat non castus;satis erat ad repulsam,non castũ audire,reliqua licèt summa adessent.etiam cùm è sola subobscura suspicione crimen illatum foret,spe muneris excidebat.tam tenero in omnem castimoniam pectore ferebatur.

Cibi verò potúsque intemperantiam ne nouerat quidem;neque admittebat generosus illius animus tam vilem belluam.cùm enim multibibentiam libidini præludere sciret, pro veneno deputabat,oderat vt hostem,vitabat vt rationis, iudicij & prudentiæ furẽ. Iam cùm in perpetua

qua

quadam vigilíque ſtatione, ac quaſi in virgine ſaliua, cenſeret Principẽ eſſe debere, longiſſimè illũ ab omni immoderato potu iudicabat arcendum: eo magis, quòd grauiſſimos, & nullâ pœnitentiâ emendandos non poſtremorum Regum lapſus ſciret. & turpe in primis dicebat illũ qui Reipub. præerat, cibi potúſque multitudine, aut hebeſcere iudicio, aut labi memoriâ, aut denſa ciborum nube tanquã nebulâ ſtipari, quo minùs longè poſita pericula videre aut arcere poſſet.

CAPVT XII.

Amor timore potior.

AMARI velit, non timeri: certus ſalutem in ciuium beneuolentia eſſe, exitium in odio, timore natum. Et verò malè terrore veneratio acquiritur. nã & longè valentior amor eſt ad obtinẽdum quod velis, quàm timor. hic abit, ſi recedas; manet amor. &, vt ille in odium, hic in reuerentiam vertitur. Hinc ille: *Populo Romano iam à primordio inopi, melius viſum eſt amicos quàm ſeruos quærere: tutius rati, volentibus, quàm coactis imperare.* Illi quacunque fortunâ ſtabunt; hi non vltra vim & potentiam. tolle hanc, ex ſeruis hoſtes experieris. Diſcam hoc ab iiſdem Romanis, qui poſtquam longè latéque imperium extenderunt, ſubacta regna milite continebant. quibus cùm alendis Imperij opes non ſufficerent, & ſeruorum ſe, non ſociorum, loco haberi prouinciales ſentirent; è militari præſidiariorum libidine ac inſolentia in deſperatio

Potentior amor timore eſt.

tio

tionem acti, mutuò se inhortantes, iugum excutiebant. sed & miles, nouarum rerum cupidus, nouos Imperatores, quia nouas prædas, amabat hinc tot non rarò Cæsares, quot exercitus Roma vidit. Amore & beneuolentiâ continere regna & prouincias poterant, æquando præmiis pœnísque, quos virtus aut scelera æquauerant, Romanus, an alius esset. Sciebat hoc Hannibal, cuius illud circumfertur: *Carthaginensis mihi erit, qui hostem strenuè feriat.* Ciuem Hannibali virtus, non Carthago dabat. sciebat ille, cuius hæc verba:

Tros Rutulusue fuat, nullo discrimine habetur.

à virtute nimirùm illi, non ab vtero aut vbere, discrimen. illam nulla seruitus, aut timor, amor dabit. neque enim aut à seruitute, aut à metu, sed ab amore, virtus. Scio perdifficile esse amorem in aulã vocare, à qua ferè æternâ lege exulare consueuit, succedentibus illi æmulatione, inuidiâ, odio. quo maior Theodosius, de quo Pacatus: *Tu amicitiam nomen antè priuatum, non solùm intra aulam vocasti, sed indutam purpurâ, auro gemmísque redimitam, solio recepisti; reque non verbis asseruisti, Principis mentem tanto in suos benigniorem esse debere, quanto sit fortuna præstantior; cùm fide ac facultate paribus agas, & familiaribus tuis Imperator tribuas, quod priuatus optaràs.* O! multos regna Theodosios; & exulabunt odia & metus, & solum amorem scient aulæ. & alibi: *Vt te omnibus Principem, singulis exhiberes Senatorem, vt crebro ciuilique progressu, non publica tantùm opera lustraueris, sed priuatas quoque ædes diuinis vestigiis consecraris; remotâ custodiâ militari, tutior publici amoris excubiis.* Benè quidã metum

amo

amori cōponens: *Frustra se terrore succinget, qui caritate suorum septus non fuerit. armis enim, insidiis, minisque, arma, insidiæ, minæque irritantur.* Amari ergo volet, qui imperare tutò volet. Et verum vetus illud est: *Amor populi munimentum inexpugnabile.* Etiam in belluis quid non potest amor? Catulorum sanè amor in venabula immittit feras, nec ferrū sentiunt, quia amant. sentirent, si non amarent. obtendit aciem amor, ac dolorem si non omnem adimit, mitigat. Iuuenilia certè nonnunquā ingenia gloriæ cupido in contemptum tam ferri quàm ignium misit. Spes etiam quosdam, ac virtutis quædam vmbra, in tormenta ac mortem: & docuit hanc etiam amare. Quanto his omnibus fortior amor est, tanto potentiùs per damna, pericula & mortem ibit, nec destituet amatum. cara amanti mors, si sanguine suo sanguinem restinxerit amati; Principis sui in primis, pro quo cadere gloriosum. Pro ferro ergo, & armis, & custodia, Principi amor suorum erit. nam qui in armato milite præsidium regni & securitatis suæ ponit, hunc necessum est, non minùs armatas suorum dexteras atque hostiles inhorrescere: nam vbi illi amare desierint, hostes esse incipient. Miserrimum verò est, ciues hostésque iuxtà metuere. pauidas hic noctes diésque ducet, omniaque timidus circumspiciet, ad omnē strepitum arma expauescet, alióque atque alio loco, cōtra regium decus quiescet. interdum somno excitus, arreptis armis prouocabit stipatores, corporisque sui custodes, vt metu metum pellat. Infelix cōditio. illa optanda, qua Princeps inter subditos, tanquam inter filiorum manus, pacatas

Amor gloriâ & spe validior est.

Intutū præsidiū in solo ferro est.

ducit noctes. Vt meritò audeat ille: *Amari, coli, diligi, maius imperio est*. Atque hinc monet alius: *Non trabibus aut saxis, sed tuorum pectoribus nomen tuum incidatur*. æternant corda. marmora etiam vetustas exedit; ferrum ignis. animorum inscriptio, immortalis est. his nomen inscribe. inscribet amor. faciet Princeps, si parentis in omnes personam induerit: nam suos in perpetuo metu tenere, tyranni, non Principis est. neque talis extra metũ erit. metus enim vnus aliũ prouocat; & quantum quisque terroris adfert, tantum ferè recipit. Est hinc illud vnius:

Tyranni est suos solo metu continere. Metus vnus alium prouocat.

Non sic excubiæ, nec circumstantia tela,
Quàm tutatur amor.

Paucis, sed verè. fortiùs alius:

O regnorum magnis fallax
Fortuna bonis, in præcipiti
Dubióque nimis excelsa locas.
Nunquam placidam sceptra quietem,
Certumue sui tenuere diem.
Alia ex alia cura fatigat,
Vexátque animos noua tempestas.
Non sic Libycis Syrtibus æquor
Furit alternos voluere fluctus,
Non Euxini turget ab imis
Commota vadis vnda, niuali
Vicina polo, vbi cæruleis
Immunis aquis, lucida versat
Plaustra Bootes: vt præcipites
Regum casus fortuna rotat.
Metui cupiunt, metuique timent.
Non nox illis alma recessus
Præbet tutos, non curarum
Somnus domitor pectora soluit.

Audi

Audi alium:

Cespes Tyrio mollior ostro
Solet impauidos ducere somnos:
Aurea rumpunt tecta quietem,
Vigilésque trahit purpura noctes.
O, si pateant pectora ditum,
Quantos intus sublimis agit
Fortuna metus! Brutia Coro
Pulsante fretum mitior vnda est.
Aurea miscet pocula sanguis.

Atque hinc monet Poëta:

Vos, quibus rector maris atque terræ
Ius dedit magnum necis atque vitæ,
Ponite inflatos tumidósque vultus:
Quidquid à vobis minor extimescit,
Maior hoc vobis dominus minatur.
Omne sub regno grauiore regnum est.
Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.

Hæc Regibus, sed iis, qui domini tantùm, nō patres, nam hi in filiorum sinu securi lætíque dormiunt. timere patres nesciunt. vt verum vetus illud sit: *Amor timere neminem verus potest.* Patrum hic est & filiorū, bonorúmque Principum & subditorum. Vt verum illud Xenophontis sit: *Bonus Princeps nihil differt à bono Patre.* quantum differt, tantum abest à bono patre. Neque certior alia gubernandi ratio, quàm dum patris personam Princeps, filiorum induunt subditi. Mutuò hæc se prouocant. patrem Princeps se ostendit? subditos sentiet filios. nec validius quidquam amore ad amorem suorum parādum. Expertum hoc aliquando Cæsarem habemus apud Suetonium. *Ingresso ciuile bellum, cēturiones*

cuiusq; legionis singulos equites è viatico suo obtulerunt:& vniuersi milites gratuitam,& sine frumento stipendióque operam, cùm tenuiorũ tutelam locupletiores in se contulissent. Neque in tam diuturno spatio quisquã omnino desciuit: pleriq; capti concessam sibi sub conditione vitã, si militare aduersus eum vellent, recusarunt. famẽ & cæteras necessitates, nõ cùm obsiderentur modò, sed &, si alios ipsi obsiderent, tantopere tolerabant, vt Dyrrhachium à munitione Põpeius, viso genere panis ex herba, quo sustinebantur, cum feris sibi rem esse dixerit: amouerique ocyus, nec cuiquã ostendi iusserit: ne patientiã & pertinaciã hostis animi suorum frangerentur. quãtã fortitudine dimicauerint, testimonio est, quòd aduerso semel apud Dyrrachium prælio, pœnam in se vltrò depoposcerũt, vt consolandos eos magis imperator quam puniẽdos habuerit. amoris maximi magna hæc signa sunt. Inuenies non absimilem in Theodosiũ apud Pacatum. *Si quando difficilior frumentaria res fuisset, inopiam patiẽter miles ferebat, pro omni præmio, omníque mercede id vnum reposcens, vt tuus diceretur.* felicem tali milite Imperatorem. Non inferiorem affectum habes in Augusti morte: *Senatus & in funere ornando, & in memoria honoranda, eo studio certatim progressus est, vt inter alia complura censuerint quidam funus triumphali portâ ducendum, præcedente Victoriâ, quæ est in curia, canentibus næniam principum liberis vtriusque sexus. alij exequiarum die ponendos annulos aureos, ferreósque sumendos. alij, vt omne tempus à primo die natali ad exitum eius, sæculum Augustum appellaretur, & ita in fastos referretur. Senatorũ humeris delatus in campum. Reliquias legerunt primores equestris ordinis, tunicati & discincti, pedibúsque nudis,* ac

ac in mausoleo condiderunt. Quæ possent maiora filij, aut quæ amoris in optimum parentem signa dare testatiora? Paria propè habes Tito mortuo. *Quod vt palàm factum est, non secùs ac in domestico luctu mœrentibus publicè cunctis, senatus priùs quàm edicto euocaretur, ad curiam cucurrit, obseratisque adhuc foribus, deinde apertis, tantas mortuo gratias egit laudésque, quantas congessit ne viuo quidem vnquam atque præsenti.* Nil mirum. amauerant vt patrem, fleuerunt, laudarunt vt patrē. Illud etiam Lampridij in Alexandro Seuero notatu dignissimum. *Pedes palatium conscendit, cùm retrò currus triumphalis à quatuor elephantis traheretur. leuabatur manibus omnium Alexander. vix illi per horas quatuor ambulare permissum est, omnibus vndique clamantibus, Salua Roma, quia saluus est Alexander,* momentum, horæ illæ fuerunt, cùm amoris essent. Addit: *Ad Germanicum bellum profectus, deducentibus cunctis per centū & quinquaginta millia.* Quid non facit amor? addidit hic alas & animos. Et illud Spartiani in Adriano: *Cùm in amore omnium imperasset, atque ab aliis modò frater, modò pater, modò filius, vt cuiusque ætas sinebat, & diceretur & amaretur, vocatis amicis, & ridens res humanas, mortem autem contemnens, ad amicos dixit, Quid me fletis, & nō magis de communi morte cogitatis?* quibus dictis, *diem vltimū clausit.* Felicem diem! quid huic defuit præter Christianum pectus? quam pauci Reges Adriani! ô! sint amore & exitu omnes. Illud etiam vouendum Regibus, quod Aurelius Victor in Antonino Pio: *Adeò adamantibus eum cunctis Regibus nationibúsque, vt parentem seu patronum magis quàm dominum Imperatorémue putarent:*

omnesque vno ore in morem cælestium propitium optantes, de controuersiis inter se iudicem poscerent. Non hunc dicam amore, quàm imperio maiorem, fortunatiorem? Non fuit in hac re Imperatorum postremus Traianus, de quo Cassius: *Amari & obseruari, quàm timeri malebat*, & patris magis quàm domini aut Imperatoris loco haberi. Nobile amoris exemplum legimus apud Nazarium: *Pugnabant Illyrici contra Macedones. Et prima quidem congressio secundùm illos fuit. verùm Macedones, cùm bellum reficerent, Regem suum in cunis ad aciem tulerũt. cùm illos ira, hos miseratio; illos signorum cantus, hos pueri vagitus accenderet; mutata est ratio certaminis: vicerunt qui amore pugnabant.* Audax factum. sed quis amoris facta damnet? Idem reperies in memorando post homines natos triduano Brabantorum & Grimbergensium prælio: in quo Brabantiæ Dux inter cunas vagiens, ex editiore arbore depensus, animos suis, vel solâ teneræ ætatis cõmiseratione addidit, hostibus ademit: cùm viderent destinatum Brabantis cum Duce suo vincere aut mori. pugnauit hic suus in Principem amor. vicit amor. ac nescio an non aliquid temeritatis connexum amori. verùm quis accuset amorem? quis non excuset?

Modus conciliandi subditorum animos.

Illud etiam in magno Rege, & cuius imperia latè sparsa, ad suorum sibi amorem conciliandum, plurimùm potest, si è singulis quibus imperat prouinciis apud se habeat, quos morum probitas, vitæ integritas, pietas, longáque rerum cognitio commendat. qui publica priuatis præponant, qui gentis suæ res ex fide vt suas, non vt alienas, tueantur. Sic enim se demum

mum communem regnorum prouinciarumque omnium ſuarum parentem oſtendet, cùm pari filiorum omnes loco habeat. Habebit, ſi ſingularum prouinciarum negotia per eiuſdem gentis homines pertractauerit. certiùs illi & conſilia dare, & damna auertere, & venientibus occurrere malis, & præſentibus mederi poſſunt: vt quibus ſuæ gentis bona maláque, rerum copia & inopia, ſecunda & aduerſa, ſpes & metus, animorum magnitudo & deiectio, locorum ſitus & opportunitas, vires, potentia impotentiáque, ſolique bonitas imbonitáſque, fœcunditati aut ſterilitati coniuncta, reliquáque omnia notiora ſunt, quàm cuiuis gentis alienæ, qui præter audita nihil habeat, ac plerumque à rerum locorúmque imperitis, adeóque nec audita quidem: ſoliſque non rarò coniecturis, in maximarum rerum deciſiones, à quibus prouinciarum ſalus interituſque pendet, cæcâ manu, pede, fronte, proſilit. ita fortuitis omnia conſiliis, è fortuita cognitione natis, res omniũ maximæ peraguntur: quibus exin fortuiti reſpondent euentus. non ſecus, ac ſi quis in confertam hominum turbam, ex amicis hoſtibúſque conflatam, in incertum telum mittat, quod amicum tranſeat, hoſtem feriat. ita conſilia ferè ſua iaculantur, quicunque in alienæ gentis nunquam habitatæ, nunquam de propinquo notæ, profutura aut obfutura mittunt, cæco impetu & lapſu.

Quid? quòd magnam quamdam prouincialium animis fiduciam pariat, ſi videant, non ab vna tantùm gente, ſed ab omni, Principum ſuorum latera claudi: habeántque è gente ſua in

quorum fidentiùs ſinum,quàm in alienum, ſua depromant. Nec quidquam potentius in amore eſt, quàm ſi Regem ſentiant in domeſticorum delectu patrem. Nam ſi ex vna gente ſola, in omnium gentium concilia adlegerit, gentis illius parens: reliquorum dominus cenſebitur; & filiorum illi, ſeruorum reliqui loco haberi videbuntur. inde iam ſeruorum etiam more amabunt, ſeruorum obſequentur. quamdiu nimirum præmia & metus. quæ ſi ſuſtuleris,excutient iugum: ſed & alium etiam dominum circumſpicient; ſi maior præmiorum ſpes affulſerit, aut nomen patris. fuge quiſquis pluribus imperas,domini nomen,aſſume patris; & ſenties filios, & venena ignorabis & ferrum: & patrum more ſecuriùs viues, filiorum coronâ cinctus,quibus etiam dulce erit gratuitò pro patre occumbere. Securiſſimus vixit ALBERTVS,qui omnium ad ſe accurrentium, & ſub ſignis ſuis militantium, Hiſpanorum, Italorum, Germanorum, Belgarum, etiam Gallorum, audiit & vixit pater. nulla huic diſcrimina gentis. non ſolent apud patres filiorum eſſe: vnum licet illi fors dediſſet vxor in Hiſpania, alterum in Italia,tertium in Germania aut Gallia, quartum in Belgio.omnes nimirum vnius matris filij ſunt,nec diſcrimina à loco vterus nouit.cùm ergo omnes pro filiis haberet, vixit omnibus pater: & placidiſſimè, tanquam in vxorium ſinum,animam in tot gentium,quaſi filiorum,pectoribus depoſuit.nec aliud ſepulchrum voluit.

CAPVT XIII.

Amici regno vtiles & necessarij

AMICOS Princeps paret. neque enim tam exercitus & thesauri, quàm amici regnorum præsidia sunt. quos enim neque armis cogere, neque auro potes, hos officio & fide parabis. Scio opes in hac re plurimum posse. sed quos solis opibus paraueris, infidos ferè reperies, vbi dare desieris: vt aut semper dandum sit, aut cessantibus donis fides periclitetur. Et muneribus verbísque blandientibus simulatur affectus: amicitiæ autem sinceritas magis fidem postulat, quàm delinimenta sermonis, aut aurum. Vbi verò fidum sibi amicum parauerit Princeps, omnia tutò deliberare cum ipso potest: sed ita, si de ipso diu antè seriò multúmque deliberauerit. Post amicitiam credendum est; ante amicitiam iudicandum. Ita tamen amico vtatur, ne offensionem incurrat aliorum, neque inuidiam amico paret. Sic fidorum vti consilio, quasi aut non vtaris, aut in consilium non vocaueris, prudentis Principis est. palàm verò vti, odiorum & insidiarum occasionẽ præbuisse est. exurgent enim æmuli, & quaquâ viâ euertere conabũtur quem oderunt, quémque anteferri sibi viderint. Semper ingeniosa æmulatio fuit. nunquam illi rationes, numquam explendi quod suasit inuidia, caussæ defuerunt: seriùs, ocyùs, aliquando inueniet. fæcundissimum æmulationum sęculum nostrum fuit. non fuisset, si cautiùs, neque tã palàm

Regnorũ præsidia amici.

Quomodo Regi vtendum amicis.

Reges Principésque amorem suum explicassent. Explicasse, euertisse fuit, cùm in pauca capita omnes insurgerent. Neque deesse poterat, quod accusarent. nunquam illa defuerunt in magna fortuna, quæ semper aliquid & pœnitendum, & damnandum subministrat. plurima in humanis posse, via ad errorem est. nec quidquam pronius, quàm in lubrico & præcipitio labi, aut verbo intra priuatos parietes in Principem peccare. Quid? quòd hoc solum, plurimum apud Principem posse, sat amplam materiam æmulationi præbeat: vt audere voluisse persuadeat, quod poterat: nihil enim magis ad fidem valet, quàm voluisse quod potes. maximè apud Principes, qui ferè faciles in suspiciones sunt, cùm de regno aut imperio agitur.

Amici Regū muneribus & dignitatibus ornandi.

Vbi verò amicos sibi Princeps parauerit, muneribus amicitiam ornet & firmet. Nam licet amicitia si vera est, tam debili munerum fundamento non innitatur; nescio tamen quo modo in humanis firmamenta quædam amicitiæ tenacius vinciendæ sint. vt licèt, qui amat, non feratur in amorem muneribus, gluten tamen quoddam duarum inter se colligatarum mentium munera videantur: maximè cùm à Principis manu, tanquam à superiore fæcunda nube derorantur. Et sanè si obsequia illa in inferiore sunt, quæ amorem Principis merentur, non videtur tam obsequiosum & fidum in se pectus, sine ingratitudinis, ac nimiæ seueritatis nota, irremuneratum præterire posse. Beneficam proinde in se mentem remuneretur Princeps, vt plures in patria, aut maiora obsequia, parium aut maiorum spe

remu

remunerationum prouocet. ingens in humanis, etiam ad sanguinem fundendum, incitamentum munera sunt, à Principe in bene merentes erogata.

Promerita suorũ remuneretur Rex.

Imitetur in hac re magnum Regem Assuerum, qui suorum in se promerita in librum referebat, quò & recentior & certior beneficiorum memoria esset, quæ munificâ & regiâ manu rependere posset. Fecit in Mardochæo. nec stetit in hoc vno regia manus: sed è Mardochæano fonte defluxit in omnem Iudæam, vt ex illius riuulo flumina in omnem illam gentem nata sint. Nec satis fuit Regi primos Mardochæo regni honores exhibuisse, gentísque morti destinatæ fortunas vitámque tradidisse; in non vnius Mardochæi tantùm, sed vniuersæ gentis hostes graui edicto desæuire voluit, vt & vitam illis largiretur, his adimeret. magnæ omninò gratitudinis pectus magnum, dignissimum omnino quòd orbi imperaret. Imitari quisquis Assuerum voluerit, Mardochæos inueniet. Et verò, nullius amore & beneuolentiâ vinci, omnes vincere, nihílque irremuneratum transire, proximum Deo est. Et habet aliquid in se diuinum, nolle beneficentiâ aut liberalitate vinci, obstrictósque omnes beneficentiâ tenere, nulli esse; ac vltroneâ etiam munificentiâ fortunare plurimos, beareque inrogatis beneficiis. Hinc quisquis verè Princeps est, Deum secutus, obsequium omne, non ex pari, vt inter pares, sed duplâ semper remuneratione reponet: vt nihil vlli debeat, sed Principi etiam post obsequia plurimum debeat quisquis illa præstitit. Cum hoc Principe non viuere tantùm, sed pro hoc mori iucũdum,

qui norit etiam in filiis ac propinquis pro se fusum sanguinem ampliter remunerari. Neque deesse tali quidquam vnquam poterit, qui suorum animos tam valido ac inenodabili nodo sibi deuinxerit. etiam exteri ambient hanc dexteram, & gloriæ suæ partem non minimam putabunt, tam munifico gratóque iungi. Reliqui etiam Principum, si non amabunt, cùm rarus inter sceptra amor sit, quæ mutuum amorem non didicerunt, odia etiam in consanguineo sanguine didicerunt, vt vix multis sæculis duæ coalescant purpuræ; admirabuntur tamen, & laudabunt: ac si quid animo hostile, familiare hoc diademati vt credas intertextum, hostilitatẽ deponent: & aut imitabuntur, aut non dãnabunt, quod inter diademata pro beneficio est. Magnum enim & inter prima numerandum, inter æmulas magnitudines non damnari. Et, vt ingeniosa semper æmulatio est, nunquam illi, quod in æmula potentia damnaret, vllo sæculo defuit. neque vlla tã sterilis odiorum ætas fuit, quæ damnationis suæ semina in vicina nõ spargeret regna. Non sparget tamen in Principem, cuius animo potenter infixum, amicos velle omnes, hostem neminem; benefacere omnibus obesse nemini; vincere beneficentiâ, humanitate, comitate, grati animi significatione omnes, cedere in his nulli. magis etiam, si Deum imitatus, in hostes beneuolentiæ suæ imbres depluat; si nulla fulmina, non palàm, non occultò, destinatò in aliquẽ iaculetur; nullius potentiæ insidias struat, nullius felicitati retia, nullius honori pedicas, nullius opib. hamos; nulli deniq; malum pro malo, sed pro malo bonum reddat. Beatam mẽtem. experietur amicos, qui omnibus fuit; non experietur hostem, qui

nulli fuit,aut,si gratuitò experiatur,vincet.

In delectu tamen amicorum magnum studiū ponat Princeps: nam quales ferè sortitus fuerit, talem se dabit.sequuntur namque amicitiā mores,& tanquam mutuo consensu,mutua mutatio est.& assimilari se gaudet amor:virtus illa an vitium sit,iuxtà habet.Sed & non amare se putat, si moribus discrepat:vt etiam malit malus audire,modò audiat amicus,quàm bonus, & hostis. ita per improbos amicos etiam à rectis probísque ad vitia, ab his ad praua,à prauis ad præcipitia peruenitur. vt bene Paterculus: *Non ibi consistunt exempla vnde cœperunt.sed quamlibet in tenuem recepta tramitem,latissimè euagandi sibi viam faciunt. & vbi semel à recto deerratum est,in præceps peruenitur.* Nec quisquam sibi turpe putat, quod amico vtile arbitratur. quo magis improborum vitanda cōmercia sunt. Bene Theognis & prudenter monet: *Nunquam malum virum amicum fac fidelem: semper fuge tanquam malum portum.* Imò nunquam erit fidelis,vir malus.nulli enim quàm sibi amica improbitas est.ac ne sibi quidem, cùm proditor salutis domini sui esse soleat, vtile honestis præferens, commoda saluti,pecuniæ semper, quàm rectè faciendi cupidior. Imple beneficiis improbum, memor erit quamdiu sperare noua potest,aut tu largiri.succedant aduersa, nulla acceptorum memoria est. neque vnquam calamitosis vllam deberi gratiam putant improbi, sed cum fortuna mutant fidem.Nil mirum,amicitiam solis opibus metiebātur:cuius cùm materiam subtrahas, necessum corruat quod superstructum erat. Probum proinde delige amicitiâ tuâ dignum: nemo talis

destituet

destituet amicum, quæcunque fortuna intercurrerit: neque enim probitas fortunæ, virtutibus inædificatur, quæ in aduersis magis quàm in prosperis elucent, roboríque sui radios fortiùs inter nebulas excutiunt. Monitorem etiam habebis probum, & vitæ tuæ magistrum, cuius exemplis, mutis exhortationibus, validiùs quàm ex intima Philosophia petitis rationibus mens instruitur. In omni verò amicorũ delectu, nescio an felicior quisquã Alexãdro Seuero. de quo Lãpridius: *Amicos sanctos & venerabiles habuit; non malitiosos, non furaces, non factiosos, non callidos, non ad malum consentientes, non bonorum inimicos, non libidinosos, non crudeles, non circumuentores sui, non irrisores, non qui illum quasi fatuum circumducerent: sed sanctos, venerabiles, continentes, religiosos, amantes Principis sui, & qui de illo nec ipsi riderent, nec risui esse vellent: qui nihil venderent, nihil mentirentur, nihil fingerent, nunquam deciperent æstimationem Principis sui, sed amarent.* Fortunatum nimis Imperatorem talibus amicis cinctum. non poterat ruinam vereri imperium tam validis columnis innixum. quod adeò verum arbitror, vt Principem præferam improbum, amicis suffultum bonis, bono, amicis circumsesso malis. Firmat hanc sententiam Lampridius: *Notum illud, Meliorem esse Rempub. & propè tutiorem, in qua Princeps malus est, eà in qua sunt amici Principis mali. siquidem vnus malus potest à pluribus bonis corrigi; multi autem mali non possunt ab vno, quamuis bono, vlla ratione superari.* tanti refert Principem amicos delegisse probos.

CAPVT

CAPVT XIV.

Pœnæ & præmia regnorum firmamenta.

SVA cuique apud Principem virtus laudem & præmia inueniat:& pro virtutum magnitudine,præmiorum magnitudo crescat.nec irremuneratam,nec illaudatam,vllo modo virtutem suorum patiatur. Neque enim quisquam facilè gratuitò bonus est; vt dictum verè sit: *Quis enim virtutem amplectitur ipsam, Præmia si desint?* ita paucissimi nudâ virtute pro præmio contenti sunt, vt, si hoc sustuleris, illam tollas. Et Deus ipse non præmiis suos allicit,& ditioribus factis opulentas sponsiones exornat?Quis vastas inhabitare solitudines docuit, & extremam pauperiem pati? quis vltronea tormenta,cùm in secures & ignes pueri puellæque inuolarent? quis diademata,& purpuram,& opes,& nobilitatem, & regium contemnere genus? tolle promissa cælo præmia,quem inuenies?quem continentiæ amatorem? aut quis vltrò se monasteriorũ vinculis induet,& innatam animo libertatem compedibus arctabit, si reposita cælo præmia sustuleris? Eadem in humanis cogita. quis pro regno Regéque sanguinem sparget irremunerandum? quis vitam ponet,si vulnerum,si fusi sanguinis,si vitæ præmia nulla sunt?Nullam ergo Princeps,si florentem Rempub.volet, virtutem sine mercede transeat: vt nec facilè maleficium aliquod graue & Reipub. nociturum, impunitum abire sinet. præmiis enim pœnísq; regna stant:quibus sublatis,

Præmia qui tollit,virtutẽ sustulit.

Nulla virtus sine mercede transeunda.

ſublatis, magnam omnium perturbationem ſequi neceſſum eſt. Modum tamen in his tenere Principem velim, vt nec in remunerando prodigus, nec in vindicandis ſceleribus nimius ſit: plus tamen ſemper remunerationi, quàm pœnæ tribuat. In præmiatione verò ſolius propè ſemper virtutis rationem habeat,vt is illi maior,illi carior, qui virtute præſtantior eſt;nulla hîc diſcrimina nationum,nulla ſanguinis,ſolius virtutis ſint.Scio tuendam Principi nobilitatem: ita tamen,ſi natalium ſplendori mores reſpondeant. nam ignauâ nobilitate nihil turpius, nihil illis, qui ſolâ maiorum gloriâ magni, cùm per ſocordiam & luxum paternas opes exhauſerunt,præmia virtuti debita ſperant:cúmque maiorũ gloriam ſegnitie & impuritate,maliſque artibus obtenebrauerint, fortium virorum munia depoſcunt;inani quodam faſtu, quidquid virtute ſuâ magnum eſt, ſi maioribus deſtituatur,calcantes. quaſi alienâ virtute magni, propriâque viduati, præmiis donari debeant;non debeant, quos virtus ſua verè magnos fecit. nec vident miſeri,maiores ſe ſuos damnare,à quorum virtutibus nomen ſibi nobilitatis mutuantur: neque enim illi nobilitatem in poſteros tranſmiſiſſent, niſi virtute partam. aut ergo patiantur à Principibus virtutem in quocunque demum remunerari,aut Principes damnent, qui primi maiores ipſorum præmiis donarunt. Sanè ſi plebi obſcuríſque olim hominibus aditus ad dignitates & maiora fuiſſet interclusus, nullam hodie nobilitatem numeraremus. Et non omne, quod nunc clarum eſt, aliquando in obſcuro iacuit? inueteraſcent noui quoque, & inter vetuſtatis exempla aliquando

Prodigalitas fugienda.

Sola virtus præmianda.

quando eruńt. Quare repellendi & negligendi à Principe, qui generis claritatem, factorum obscuritate contaminant. Illud autem longè indignius, cùm ad prima regni munia Principes prouehunt, quos nec aliena, nec propria virtus commendat. Ita Ludouicum XI. Galliæ Regem, sutori suo fæcialis, tonsori Legati, medico magni Cancellarij munus detulisse narrant. Non inferiora Philippum Pulcrum tonsori suo, obscurissimísque ac sceleratissimis hominibus contulisse referunt. Petrum etiam Crudelem, quo nomine in præsentissimum se regnáque discrimen coniecit.

Virtutis & magnitudinis caussa præmia.

Neque difficile erit Principi viros in omni genere magnos parare, & è vicinis etiam remotísque regnis primos quosque virtutibus elicere: si nimirum apud eum sua virtuti certa stent præmia, magna magnæ. Quidquid enim vbique in omni genere doctum, quidquid industrium & validum, præmiorum magnitudo euocabit. etiã patriam cum præmiis mutabunt. Et facile hoc Regi, si prodiga quædam in non promeritos dona rescindat, si sumptui modum ponat, si non necessarias largitiones cohibeat, si quæ à delictis ad fiscum veniunt, in virtutum præmia impendat.

CAPVT XV.

Fidem datam seruare Principis est.

SERVAVIT Alexãder Seuerus. de quo Lãpridius: *Certũ est eum numquã id quod proposuerat*

fefel

fefelliſſe: cùm diceret, nolle ab aulicis ſuas vendi diſpoſitiones. Tardus interim lentúſque in promittendo ſit Princeps: fidem datam ſeruabit: omnis enim Principis ſponſio pro iurata eſſe debet, & ſacroſancta promiſſio omnis. Monet Iſocrates Principem: *Verbis tuis maior ſit fides, quàm aliorum iuratis.* Turpe Principi, conceſſa negare. Abiectiſſimi animi, mentiri & fallere, & venalem fidem habere. nimis hæc ſcenicam leuitatem ſapiunt; conſtantiæ repugnant, quam regiam virtutem meritò dixerim. Certè vt nihil vilius in magno Principe, quàm plebeiam in promiſſis leuitatem imitari: ita nihil glorioſius, quàm Dei conſtantiam præ ſe ferre. habet enim hæc virtus aliquid diuino ſimile. & vt imprudentis ac leuiſſimæ mentis ſignum eſt, conceſſis non inſiſtere; ita prudentis ac conſtantis eſt conceſſis inhærere. Non quòd Principem velim rupem aut chalybem: conſtantem volo. nolo Herodianum in puellæ ſaltricæ mercede robur: neque enim prudens, neque conſtans, neque pius Princeps improbitatem vnam maiore ſignauit. Errauit Princeps? non firmet errorem errore nouo. falſus eſt, & circumuentus inſidiis? eripiat ſe illis. prudentis eſt, errorem corrigere; ingenui, fateri; improbi, inhærere. non imitetur pueros, qui poſt lapſum adfixi adhærent terris: imitetur milites, qui animoſiores à lapſu reſurgunt. Nunquam labi, inter optanda, non inter ſperanda reponi debet. lapſus verbo, minis, ſponſionibus, imperio Princeps eſt? nec imprudentiam vnam, nec delictum vnum, nouo veſtiat. non labi, alterius vitæ eſt: labi, & errori inſiſtere, ſtolidi: errorem corrigere, prudētis eſt. Sequatur prudentē Princeps, ac,

Abiecti animi mendacium eſt.

Conſtātia in Principe laudata.

ac,ne à vero aberret,nihil aut ſtatuat,aut ſpondeat, quod non decies antè tanquam in incude peritus malleator fingat, ac refingat. Quòd ſi poſt hæc error irrepſerit, melioribus corrigat. nunqaam enim deeſſe modus Principi poteſt errorem corrigendi.non dico,vt errorem fateatur.nimia hæc ingenuitas non cadit in diademata. ſed aliis beneficiis aut modis errori medeatur. Fortunis, aut dignitate ſpoliauit immerentem,verbóque aut factis innocentiam læſit;non deerit,integrâ etiam famâ,medendi & reparandi damna modus.immeritus etiam ſanguis indignatione aut errore fuſus; reparari in filiis aut nepotibus maiore dignitate poteſt.

Nihil ſtatuendum Principi,niſi antè conſultatum.

Sanctiſſimè ſemper fidem Romani ſeruauerunt. laudatiſſimus in hoc genere Sextus Pompeius,qui à Mena monitus,Augufti & Antonij, quos nauigio exceperat,cæde orbis potiri imperio poſſe,reiecit.fidem ſeruauit.& excidere imperio maluit,quàm fidem fallere:maior ſeruatâ fide quàm imperio, nec Magno Pompeio patre minor. imò magno patre maior, qui imperium neglexit,ne negligeret fidem.Quàm pauci Principum imitentur! quàm pauci è plebe! potuiſſe duorum cæde imperare:noluiſſe,non inter orbis miracula ponendum?Quanto hic Cæſare,quanto patre maior,qui per propinquum ſanguinem ad imperia ibant, cùm ipſe per inimicum ire nollet? Damnatus omnium ſcriptorum calamis Antonius,qui fallacibus verbis euocatum ad ſe Armeniæ Regẽ vinxit,mori coëgit. ſecuta hinc arma, & immortale in filio odium, & variante fortunâ belli, non vltima damna accepta ſunt, Parthis in belli ſocietatem euocatis. ita vnius

Romani fidei ſemel datæ obſeruantiſſimi.

ſanguini multorum millium litatum eſt. Damnatus etiam inter noſtros Ludouicus X I. qui compoſitis in fraudem verbis euocatum ad ſe D^m.S.Paulli Comitem Stabuli, mori iuſſit. Viuet æternùm omnium calamis ALBERTVS noſter.qui properantibus ad exitum induciis,cùm magna non pauci ex hoſtili agro vltrò ſponderent,fidem tenuit,oblata reiecit.Quid?quòd potentiſſimi Regis arma experiri maluerit, quàm Principem feminam, quæ ſe illius fidei crediderat,fallere.Magnum pectus!quod nec terreri minis,nec delaſſari armis,nec regnorũ flecti ſponſionibus, nec fortunatis rerum ſucceſſibus poſſet. ſtetit interritus. & fruſtra venti & fluctus: qui irrito ſemper conatu vnde venerant redierunt. fruſtra proſpera & læta:cùm in illius ore & fronte,nulla in aduerſis lamenta & triſtia, nulla in proſperis hilaria legeres. Vt dubitare meritò poſſes,firmiùs mole ſuâ ſtarent Alpes, an in nõ magno Principis corpore cor magnum. Et fors alibi reperias, qui aduerſa omnia cum Iobo ferant,& excutiant:& qui etiam virtuti ſuæ campum depoſcant,& hoſtem dari gaudeant.

—Sic grauis Alcides
Gaudebat ſtrato latus acclinare leoni.

Sed qui in ſecundis non mutet ora,non frontẽ, aut cui non plus ſaliat in lætis quàm in triſtibus pectus,hunc ego Diuis ſimillimum puto. Vidimus in Magno ALBERTO. Ac neſcio an non maius, tam tenacem fidei ſemel datæ ſtetiſſe, vt nec intẽtata mors,nec propoſita regna & imperia colorem mutarẽt.taceo animum.ô verè magnum!cuius verba crederes oracula;promiſſa,diuina, nullum illa fefellerunt , nullum fruſtrata

ſunt.

sunt. & quod (liceat humana cōponere diuinis) de Deo, voluisse, fecisse; hoc de ALBERTO, dixisse, fecisse fuit.

Scio non defuisse, qui dicerent, non seruandā fidem, si obstringi se Principi volūtas defuisset; si promissi pœnitentia accederet; si mandari executioni sponsio non posset. Barbaræ hæ mihi semper visæ voces: nam quid spondere certi mihi possum, si ad tacitam Principis mentem in omni sponsione decurrendum? quę fœdera, quęve pacta stabunt? aut quæ securitas in humanis? Sequentur Principem reliqui. quis damnabit? regula suorum Princeps est, & exemplar morū. Quòd si è voto fortunatæ res successerint, dictis stabunt: si non responderint, aliam fuisse mentē dicent, & promissa rescindēt. idem dico de pœnitentia, quæ datam fidem sequitur. Euertes quidquid humani iuris, quidquid fidei est, nec vlla iam pactis firmitas, nisi paciscentium votis responderint. ac, quoties pœnitentia accesserit, toties rescindenda pacta erunt. Quid si negata facultas promissa exequendi? quis prudens impellet in illa? faciat quod concessum Princeps. nil potest? non deerit, quod sponsionis loco substituat.

Barbarum promissa rescindere.

Sunt alij, qui promissa Principum inter aulicas ciuilitates ponant, à quibus obligatio nulla nascatur. Indigna viro vox. non cadunt aulica hęc mendacia in Principem, nec cadere debent. Superioris in subditum non sunt purpurata mēdacia. inter pares plurimùm illa natāt, & vltrò mutuò citróque inambulant: indigna Christiano, imò viro indignissima, scenæ & Comicis fabulis dignissima; non iis, qui prudentiam, virtutem,

Mendacium Principe indignum.

morúmque probitatem profitentur, minúsque longè illis, qui Christum ore, fronte, pectore circumferunt. Audi Sapientem: *Non decet Principē labium mentiens.* Si verò in omnium ore turpe mendacium sit, turpissimum in Principis est: cuius verba diuinis eo similiora esse debent, quo propiùs ad Deum Principes dignitate & imperio accedunt. Quid? quòd ignaui pectoris mendacium sit: generosior quisque antè vitam ponet, quàm se seruili hoc crimine contaminet. non vult seruus audire, non mulier, quisquis animo vir est: tantum enim de magnitudine suâ decedere arbitratur, quantum de mendacio mutuatur. Non quòd velim Principem aliquando non simulare, aut secretum suum non tegere: quin imò & simulare non rarò volo, & secretum suum centum clauibus claudere. fallere tamen, promissa rescindere, mentiri nolo. nimis hæc plebeia vitia, sceptris indigna sunt. Quòd si fortem se Princeps veri propugnatorē ostenderit, sequentur quotquot aula fouet, non tam veritatis amore, quàm Principi placendi. magis etiam, si Constantini exemplo, nullum ad obsequia admittat, quem mentiri deprehenderit. Scio arduum fore, omnes aulæ natos à falsi ad veri semitam traducere; cùm meminerim illud Antiochi; toto se purpuræ tempore vnam tantùm rem veram inaudisse. Plurimùm tamen hanc rem iuuabit, si domo suâ & munere Princeps excludat, quos huic vitio addictos senserit. Pauca enim seueritatis exempla confectam rem dabunt, maximè si facilem ad ignoscendum, vera, etiam post delicta, fatentibus Principem experti fuerint.

Prou. 17.

Magnus

Magnus omnino in tenaci fidei semel datæ obseruatione Theodosius.de quo Pacatus: *Velim dicas, vnde, cùm tantis promissa persoluas, quid cui promiseris sciasmec te vel Reipub.cura, vel illa ipsa tuorum beneficiorum turba confundat, vt parcior tardiórve tempore quam modóve decipias? quis debitor verecundus ita mutuum ad diem reddit, vt tu, quod promittis appendis? Nec imponi negligentibus arbitreris. Quotidie in beneficia tua quærimus, & memoriam conuenimus, & ne singulis insidietur obliuio, cùm altero quisque conferimus; vnum inuenire non possumus cuius spem atque exspectationem, non dicam fefelleris sed(quæ delicatior est querela)distuleris. Nihil ita primoribus labris polliceris, quin promisso fidem subdas, & verba re sancias. nemo beneficia quæ dederis ab eo credit tempore computanda quo dederis: quia tam sunt certa quæ spondes, vt tum videantur accepta cùm spondes.* Verè regium & imperatorium. & aliquid hîc diuinum. Quale omnibus Principibus voueo, qui Deorum in terris vices gerunt.

CAPVT XVI.

Secretorum firmissimus custos sit Princeps.

SI se, si Rempub. saluam volet, quæ non rarò à firma rerum peragendarum custodia pendet: vt meritò dici possit, proditorem secretorũ, regnorum proditorem esse. iam cùm frequenter vniuersa aut Reipubl. aut exercitus salus in vna re vertatur, quicunque hanc prodiderit, Rẽpubl. prodidisse censeri debet. Et quanta regna &

exercitus stetissent, si stetisset lingua! oblita hæc sui est, & hactenus regna, & Respubl. nullæ. Priuatarum verò familiarum excidia vni ferè linguæ debemus, quo verò maiora damna ab illa meritò timenda sunt, eo acriùs puniendi, qui cōcredita sibi à Principe euulgant. Et ego sanè, veterum Persarum more, silentium in iis, qui à cōsiliis Principum sunt, vitæ periculo sanciendum putarem, nec vllum probrum, linguâ grauiùs in illis castigandum: nullámque adeò illi rem credi tutò posse, nihílque debere committi, cui occulta Principum vitâ ipsâ potiora non sunt. denique nunquam consiliis admouendum, cui aut metus, aut spes tacendorum vocem exprimit. Et verum semper erit illud Curtij: *Res magnæ sustineri non possunt ab eo, cui tacere graue est.* Et illud Sapientis monitum: *Ei qui reuelat mysteria, & ambulat fraudulenter, & dilatat labia sua, ne commisceearis.* Nec minùs illud Hieronymi: *Si quis voluerit tuis misceri amicitijs, & hunc videris prioris amici pandentem secreta, hunc veluti perfidum caue.* Prudenter. sequamur monentem. Magis etiam sequatur Princeps. ne fidat sua, amici secreta prodenti. prodet Principis, si qua aut leuis offensa nata, aut lucri spes maioris. Commendatum in hoc genere illud Metelli: *Si tunica consiliorum meorum esset conscia, detractam in ignē mitterem.* Secutus est Petrus Aragonius: *Comburam intimam tunicam, si consiliorum meorum gnaram esse sciam.* imitetur Princeps. Pulcrum illud inter Romana incunabula: *Arcana consilia P. Conscriptorū multis sæculis nemo Senator euulgauit.* dignissimos omnes, qui imperarent. Addit auctor: *Cum non vnum, sed neminem audisse crederes, quod multorum*

Puniēdi, qui secreta Principum euulgant.

Nunquam magna committenda illi cui tacere graue est.

Prou. 20.

multorum auribus fuerat commissum. ô viros! quibus meritò orbis pareat. Claudit: *Nunquam taciturnitatem optimum ac tutissimum administrandarum rerum vinculum labefactari volebant.* imitetur Christianus Princeps. Est & illud ab eodem: *Cum Asiæ Rex Eumenes, amantissimus nostræ vrbis, bellum à Perse aduersus pop. Romanum comparari senatui nuntiasset, non antè sciri potuit, quid aut ille locutus esset, aut Patres respondissent, quam captum Persen cognitum est. fidum erat, & altum Reipub pectus curia silentiique salubritate munitum & vallatum vndique: cuius limen intrantes, abiectâ priuatâ caritate publicam induebant.* At nunc frustra hunc conatum speremus: frustra Papirios. Et nescio quomodo his moribus, aut nocturnæ vxorum blanditiæ, aut imprudens filiorum ac parentum amor, aut amicitiæ necessitudo, aut domesticorum fiducia, occultanda extorqueant. Cùm verò Regibus ab arcanis multi sint, multis creditur, quòd vix vni tutò debeat. Illud pessimum, scribis etiam adolescentibus pleraque à dominis committi; cùm in magnis, si quid calamo credendum, vnius, nec plurium credendum sit: tum ne quis vulgandi metus, tum vt in prodentis, quæ celari debebant, cognitionem faciliùs deueniat Princeps, certiúsque in delinquentem exemplum statuat, in reliquorum terrorem, prodentis pœnam. Quanta sæculo nostro (pudet referre) deteriori sexui, amicis, adolescentibus scriptoribus, in primorum orbe regnorum non reparanda damna, commissa fuerint, quæ antè scirent hostes quàm primi exercituum ductores, nimis notum est. O, si reparari mala possent! nequidquam voueo.

Vidimus tamen corruptissimis his moribus nostris, qui certare cum Metello, Pompeio, Romanis, veteribúsque Persis posset, AMBROSIVM SPINOLAM Balbases Marchionem, Regiorum exercituum supremum Ductorem, tam tenacem sibi commissorum consiliorúmque fuisse, vt antè animam cum Zenone, Anaxarcho, Theodoro, quàm concredita aut consilia excuteres. nemo ab hoc audiuit silenda, nemo sperauit; vt nō mireris tantâ rerum gestarum gloriâ magnum, ac antè propè Ducem quàm militem, victorem quàm Ducem, & cum magnis imperatoribus conferendum, qui tam magnus silentio esset. Non mireris, tot omni bellicâ virtute in Belgio & Germania magnis prudenter imperasse, inuictáque in hanc dié Germanica fœdera dissoluisse, qui tam validè ori suo imperauerat, tam carum Principi suo stetisse, cui nullum pœnitendum verbum excidisset. Sed nimirum creuerat sub Magno ALBERTO, Belgarum Principe, qui nescias, pietate, animi moderatione, maiestate, constantiâ, prudentiâ, an tenaci tacendorum custodiâ maior fuerit. vt meritò dubitare possis, quid primum in illius laude, quid postremum ponas. ita in vno virtutum omnium quædam æmulatio, ac se mutuo premētium, ac quasi perimentium, amica concertatio fuit, vt nullo prudenter ordine vti possis, sine quadam sequentium iniuria. in orbem nimirum ponendæ, ne qua meritò queri de prælatione possit. In quo cùm omnia admiranda, & in exemplum itura: tum illud, quòd nunquam illi verbum imprudenter exciderit, nullum incogitatum. Vidimus, quod nulla posteritas credet, in aduersis

&

& prosperis semper eundem, vt nulla fortuna, quantumuis sæua aut blanda, seuerius aut blandius verbum extorserit; non frontem aliam, colorem alium. crederes inædificatum rupibus, quæ fluctus vt pilas, adeóque vt plumas excutiunt. crederes supra quidquid pluitur & ningitur, supráque ventos omnes caput extulisse, solis cælestibus minorem. In hoc cùm omnia maxima, tum consiliorum ac peragendarum rerum silentium tam altum, vt antè maria calcanda pedibus præberes, quàm magni illius pectoris secreta erueres. semel illi aliquid credidisse, æternùm erat: tam fidâ vigilíque custodiâ, vt nec orbis vniuersi arma, nec regnorum quâ orbis patet prudentia, elicere concredita posset, aut cogitata eruere. & antè facta videbas, quàm cogitata crederes. O Magnum! sprctóque non semel vltrò oblato Imperio, quàm duodecim Imperatorum sanguine maiorem! maiorem tamen, qui ita imperare linguæ potuit, vt nullum illi vnquam verbum exciderit quod veniam mereretur, & de quo dici posset, *Homo fuit.* O nimis æmula magnorum fata! æterna huic Principi stare vita debuit. Sed ignoscite, cæli, inuidistis Belgio & orbi tam magnum: aut Imperium orbéque non dignum tam magno putastis. spoliastis proinde orbem, vt vos ornaretis. gratulor vobis. &, date veniam, inuideo: ac, si animo huic vires respondeant, eripiam vobis, reddam orbi. quanquam nihil detractum velim promeritæ toties felicitati, cùm orbitatem nostram sentio. Sed sileo, ne silentij leges & metas audax egrediar. audi tantum vota mea Deus, quæ alto nimiùm silentio tibi soli prodo. tu illa custodi & exe-

 quere.

quere. Hoc tamen palàm audeo. quod nō meum tantùm, sed populi Belgici vniuersi, tanquam vnius animæ pro magna Isabella, votum sit: *Obsecro vt fiat in* hac *duplex spiritus* Alberti. impetrauit à magistro Elisæus ab aratro & ligonibus veniens: quo magis audi vota Belgarum omnium, & exple, magne Deus. filiorum pro parente sunt; non soles tam pia irremunerata transire.

Capvt XVII.

Detrahentium ac adulātium inimicus sit Princeps. neutros admittat, vtrosq; aulâ pellat.

Detractio iuxtà ac adulatio vitanda, duæ Principum pestes. quæ vbi obsederunt aures, aditum virtuti claudunt: eo magis, quo magna semper Principum pars his lenociniis capta, & se & Rempubl. perdit, & fidissimis optimísque destituitur. Adulatio veritatem mentitur, detractio obtenebrat: vtraque illam eripit. Ista scelerum in Principe caussa est, cùm laudata crimina in paria, vel maiora impellunt: tanquam si equum in præcipitia calcaribus agas, hæc in optimos ferè sæuit, & primis quibusque Regem regnúmque spoliat. Ingentia omnino mala, & quæ ægrè tollas tum quod insita ferè magnitudini suspicio & timor sit, & faciles in fidem aures: vnde fit, vt detractio & liuor pronis plerumque auribus excipiantur. tum quòd complacentiâ plurimùm sui sceptra laborent, & laudes suas eo proniùs accipiant, quo faci-

liùs

liùs credunt. ita faciles in fidem sumus eorum, quæ amamus; maximè Principes, quibus propè cùm quod lubet liceat, proba dici & haberi, improba licèt, sua desiderant. cúmque doceri pudeat, laudari volunt. discere, & dãnari, graue diademati; gratum & iucũdum, laudes audire. Quid agas? damnes? gratiâ excidisti. laudes? redarguit Deus. at nos seponimus Deum, vt amplectamur Principem: displicere illi pro minimo habetur, vt huic placeamus. ita facilè salutem Principis & nostram proiicimus, vt nesciam vtrum infelicius sit adulatoribus an detractoribus credulas aures præbere. Grande interim vtrúmque malum: nihil enim miserius Principe temerè in vtramque partem credẽti. Hoc cogitet, laudatorem solam Principis fortunam sequi; & suam: vbi illa mutauerit vices, mutabit & adulator, ex laudatore damnator factus, eo acrior, quo fortior priùs laudator. Detractorem verò æmulâ quadam prurigine, rerúmque suarũ desperatione, per aliorum sanguinem & præcipitia, iter sibi ad honores & opes sternere. non poterat per virtutem, per scelera viam parat. Quòd si cogitarent Principes, vtrosque ab improbis sibi artibus auxilia mutuare, non tam facilè admitterent, serâ pœnitentiâ excludendos. Et quis optimorum erit innocẽs, si detraxisse satis est? Quòd si præmia etiam detractores manent, quo non spoliabitur regnum viro magno? &, si præmia sustuleris, quis detrahet? hæc prouocant, & audaciam animósque addunt. tolle, & detractio nulla erit, adulatio nulla.

Tolle præmia, nec detractores, nec adulatores erunt.

Et quid sperabis de Principe, cuius omnia honesta atque inhonesta pro virtute sunt? qui nihil

admit

admittit præter laudes? cuius nemo factum sine periculo damnet? cuius scelera, suorum ore, virtutes sunt? Quòd si scelus dixeris, peristi, gratiâ excidisti. hac ne excidas, virtus pro scelere dicenda. Misera seruitus, perire, ni falsò laudes; gratiâ excidere, ni improbanda probes. Sed & illa infelix conditio, cùm nullâ re maiora pateát præmia, quàm per magnorum obtrectationes. Detrahis? Deo peristi, & tibi. taces, aut laudas? inglorius iaces, & frustra præmia cogitas, quæ maiora longè è detractione, quàm è laude sunt. ingens ad scelera calcar. Iam cùm neminem etiam falsissimorũ detractorum pœnæ maneant, sed magis præmia; quis non detractoris personam induat, vt præmia referat? nimis validum incitamentum præmia sunt, etiam apud bonos.

Prou. 29. Audiat non me, sed Sapientem Princeps: *Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes ministros habet impios.* Talis omnis Princeps est, cui faciles in detractionem aures sunt: neque enim alia in detractoribus, quàm verba mendacij reperies. *omnes ministros habebit impios.* Ego si dicerem, insurgerent in vnum caput aulæ omnes, purpurati omnes. Scripturæ verba sunt. mentiri Scriptura nō potest. Videant proinde Principes, quales suos velint: pios, an impios. à detractoribus hæc pendent. fallor. à Principis facilitate hæc pendent. audiat detrahentes: impios habebit. quem enim non habebit, aut quem suorum non faciet detractorem, quem non impium, si gratas sibi detractiones ostenderit?

Adulatores & detractores aulâ pellendi.

Adulatorem verò vbi Princeps senserit, hostem cogitet, & occultum nominis sui detractorem; scorpium cogitet: blāditur vultu, caudâ verbe

verberat:laudabit præsentem, damnabit absentem:de propinquo mella,de longinquo venena iaculatur,eo nocentiora,quo minus sentiuntur. Medicina à sola sectione petẽda.anathema proinde Princeps omni adulatori inlide : simul etiã detractori. & cum magnis Augusto, Traiano, Aureliano, Honorio, Theodosio Imperatoribus,falsò detrahẽndi licentiam suppliciis reprime, memor Sapientis : *Remoue à te os prauum,& detrahentia labia sint procul à te.* Prou.4. Quòd si vtrorumque potentiam & audaciam fregerit Princeps, beatus. Et nil facilius Principi. nam vt *ventus Aquilo dissipat pluuias*,ita *facies tristis linguam detrahentium.* Prou.25. Displicere sibi ostendat Princeps; ignorabit aula detractores, ignorabit adulatores. hoc dico : ignorabit noxias has viperas, in Principem primò, dein in optimum quemque venena iaculantes. imò non excipiat hos hilari vultu,& concidet omne illorum studium.

Quòd si tutum vera loqui,vtrumque ferè vitium adnexum aulæ. & perpauci omninò Principes intacti abeunt:aut enim altero illorũ tinguntur,aut vtroque.fuge quisquis regnum amas. Fateor adulatoribus nihil in principio videri humanius;at,vbi opes suas firmauerint,nihil illis insolentius, nihil crudelius est. æstuant ferè libidine,sæuitiâ,auaritiâ. *Nihil adulatoribus, vbi firmauerint, insolentius.* Hinc Athenienses securi in assentatores sæuiebant. Demosthenes sanè publicas regnorum clades adulatoribus asscribit. Est in hac re illud Ciceronis : *Nullam in amicitiis pestem maiorem,quàm adulationẽ.* Curtius,sæpiùs adulationibus,quàm ferro & hostibus,Reges regnáque euersa,non dubitauit asserere. Bias ferocium animalium sæuissimum esse tyran

tyrannum dicebat, cicurum adulatorem. Dion adulatorem, adulterantibus monetam comparat: magnus Gregorius scorpioni, qui vulnus & virus, quo figit, infundit. Eleganter Seneca: *Adulatio similis est amicitiæ. non imitatur tantùm illam, sed vincit. apertis ac propitijs auribus recipitur, & in ima præcordia descendit, eo ipso gratiosa, quo lædit. Horum sermo multùm nocet, nam etsi non statim officit, semina in animo relinquit, sequiturque nos, etiam cùm ab illis recesserimus, resurrecturum postea malum. Habent hoc in se blandimenta, etiam cùm reijciuntur, placent, sæpè exclusa, nouissimè recipiuntur.* Pulcrè Pythagoras, Principum adulatores impuris comparat mulieribus, quæ à Deo salutem, vitam, opes, aliáque omnia amatoribus suis, præter bonam mentem precantur. destitui nimirùm nolunt. fieret, si mens bona accederet. Alius chameleonti componit, cùm omnem Principis affectum induant. Ridet ille? imitantur risum. mœret? lacrymas fundunt. morbo tentatur? morbum illi simulant. stomachatur? ira illis ad manum est. amat? plus illi, & oleum huic fornaci iniiciunt. otio delectatur? laudant. sæuit? accendunt etiam magis, & ligna huic igni supponunt. iniusta bella meditatur? inhortantur. magnorum nimirum Principum est ardua meditari, nec pacem ferro dare. caussa deest? nulla deesse Regi potest, cui libido pro ratione est. Benè Hieronymus: *Isto maximè tempore regnat vitium adulationis, quod est grauissimum, quia humilitatis & beneuolentiæ loco ducitur: & ita fit, vt qui adulari nescit, aut inuidiæ, aut superbiæ imputetur.*

Et quis vllâ ætate Princeps caruit noxiis his blandi

blanditiis?quo magis inuigilandum huic malo. Magno exemplo Regibus præit Titus. *Si quid in sermone,vel in continua oratione blandius de se dicebatur,non dubitauit interpellare,ac reprehendere, & commutare continuò. Dominus appellatus à quodam, denuntiauit, ne se ampliùs contumeliæ caussâ nominaret.* vbi sunt Christiani Principes? quàm longè ab hac modestia,prudentia,iustitia,robore! Videamus quid Augustus senserit: *Cū spectāte eo ludos pronuntiatum esset à mimo, Dominū æquum & bonum; & vniuersi tanquam de ipso dictum exultantes comprobassent, statim manu vultúque indecoras adulationes repressit, & insequenti die grauissimo corripuit edicto, dominúmque se posthac appellari,ne à liberis quidem,aut nepotibus suis,vel seriò, vel ioco, est passus. atque eiusmodi blanditias etiam inter ipsos prohibuit.* Quàm longè sumus ab Imperatoria modestia!

Hæsi hoc loco. darem in sæculi nostri adulatores, doctissimi, verissimi fragmentum ludi. & iam scripseram. inuolauit spongia. & iterum calamus,& iterum spongia. dúmque inter venerationem iactor & metū, duas diuersissimas res iunxi,audaciā & verecundiam. vicit tandē calamus;& ausus est imperitus pictor purpurā atramento tingere,veriùs, se ipsum purpura vestire. date veniam quotquot in purpura docti,quotquot extra illam. & quis damnet, si purpureis versibus,omni gēmâ nobilioribus,inornem hūc librum? temerarius audiam? audiam amator,& temerarij nomen etiam amabo. Quid? calceos ausa Poppeia,poculum Cleopatra, patinam Æsopi filius,ne mēdiciùs magnis libertis cœnaret, gemmis induere. prima calcauit, altera bibit, tertius

tertius gemmas comedit, & regna in his integra. quanto ego proinde indulgentiùs, veniáque maiore, nō & laude? paginam hanc doctâ venustabo & inoculabo purpurâ? aut tanquam naufragum cælum purpureis stellabo stellis? aut denique tanquam animâ, emortuum hoc chartarum corpus animabo eo feliciùs, quo nulla ante hanc diem ætas tam vrbanâ, tam doctâ claruit purpurâ? ignosce amori quisquis audaciam cogitas. Audite Reges:

Cui sensa mentis prouidus abdita
Rex credat? aut quos cauerit? omnium
Sincera, seu fallax, eodem
Obsequio tegitur voluntas.
Fugit potentum limina veritas,
Quamquam salutis nuncia: nauseam
Inuisa proritat, vel iram.
Sæpè magis iuuat hostis hostem.
Ictus sagittâ rex Macedo, videt
Non esse prolem se Iouis. Irritâ
Xerxem tumentem spe trecentis
Thermopylæ cohibent sarissis;
Docéntque fractum clade quid aulici
Sint verba plausus. vt nocet, vt placet
Stillans adulatrix latenti
Lingua fauos madidos veneno.
Hæc in theatri puluere barbarum
Infecit atro sanguine Commodum,
Probrísque fœdauit Neronem, ac
Perdidit illecebris vtrumque:
Artes nocendi mille tegit dolis
Imbuta. quis tam lynceus aspicit
Quod vitet? Intentus canentis
Mercurij numeris, sopore

Cente

Catena claudens lumina, sensibus
Abreptus, aures dum vacuas melos
Demulcet, exemplum peremptus
Exitij graue præbet Argus.

O benè, doctè, masculè, *vrbanè*. fortunatæ senescentis iam mundi litteræ.

Vestra est illa dies, fauete Musæ,
Dum, qui vos geminas tulit per artes
Et vincta pede vocis & soluta,
Romani colitur chori sacerdos.

Ille Summus. ille Primus, Optimus, Maximus. Non meritò ego hunc supra Horatianos & Pindaricos cycnos, non morituræ gloriæ pennis euolaturum dicam? & non iure docta illius vestigia, quotquot orbe litterarum amatores, venerabundi exosculemur, quem videmus geminatâ felicitate, Graiâ Latináque carminantem, nec æmulum hactenus reperisse, nec æqualem, adeóque nec secundum?

Pars animæ victura meæ, cui linquere possem
O vtinam

annos meliores meos! ignosce, qui atentis huius calami stipulam per non tangendam purpuram solóque Deo inferiorem ducam. si quid hîc peccatum, amori dabis, cùm etiam temeritatem in amore nemo miretur & damnet.

Nec minus inuigilandum detractioni, quæ vna ferè Principem primis quibusque in omni genere destituit, qui cùm improbis his artibus vti nolint, perfacilè ab aduersariis euertuntur. mētiri non didicerūt, & indignum viro mendacium credunt: mēdaciis interim obruuntur, maximè apud credulū Principē, cui vel solâ magnitudine suspecti sunt. insidias dolo malo struere *Magnâ curâ inuigilandū detractori.*

 nesciunt:

nesciunt: insidiis cadūt. Nec quidquam facilius, quàm virtutem fallere. simplex illa est, & candore sui fallaciis patet. cúmque mala suspicari, aut non velit, aut non possit, inuoluitur antequā præsentiscat mala. è suo verò iudicio cùm metiatur reliquos, circumuenitur ignara doli. non reperiebat in pectore suo fraudes, quare nec in alieno videbat, quo magis patebat illis. Sciebat hoc magnus per omnia Imperator Titus longissimo dignissimus imperio. de quo illud Suetonij: *Inter aduersa temporum, delatores mandatorésque erant ex licentia veteri: hos assiduè in foro flagellis ac fustibus cæsos, ac nouissimè traductos per amphitheatri arenā, partim subijci in seruos, partim venire imperauit, partim in asperrima insularū auehi. Vtque etiam similia quandoque ausuros perpetuò coërceret, vetuit inter cætera, de eadē re pluribus legibus agi, quæriue de cuiusquā defunctorum statu vltra certos annos.* Et de Pertinace Herodianus: *Detractores vrbe exegerat, & vbi vbi inuenirētur, puniri imperauerat, cauēs ne cui de vanis criminibus periculū conflaretur.* ô verè Christianum pectus, longiore imperio dignum! Et in Antonino Pio Capitolinus: *Delationes quibus fiscus augeretur contempsit:* sed neque *vnquam fisco in caussis compendij fauit.* Fuerunt illa tempora. quis sub Christianis Principibus eadem largiatur? quàm vereor ne inter nuda soláque vota reponam! Idem tamen *contra procuratores suos conquerentes libenter audiuit.* O quis maiora voueat in Christianissimo Principe? quis adeò in Religioso? Quanquā nihil mirum, si mores illius propiùs consideres, quē tradit Capitolinus *tantæ tranquillitatis fuisse, vt vultū numquā mutauerit mœrore vel gaudio,*

dio. Mirata hæc olim Græcia fuit in Socrate, & pro naturæ miraculo habuit. quid diceret, si paria, aut maiora reperiret in Imperatore, & quidē Romano? Quid? quòd ab ipso Domitiano dignā omnino habeamus Imperio Rom. vocem, Suetonio teste: *Fiscales calumnias magnâ calumniantium pœnâ repressit, ferebatúrque vox eius: Princeps qui delatores non castigat, irritat.* Imitentur Imperatorem Reges aut Principes, Gentilem Christiani. quantâ pace fruerentur! Quòd si eo robore non sint, vt possint, eo animo, vt velint; in omni saltem delatione meminerint, dextrā semper aurē reo dare, delatori sinistrā. potiorē nimirū, digniorémque illi partē. Non potest hîc peccari moderatione, potest credulitate. Cogitet plurima intercurrere, quæ accusatorem impellant, error, suspicio, zelus, æmulatio, odium, mœror, timor, præmium, facilitas in credendo. suspendat proinde sententiam in omni delatione, tacitúsque secum singula delatoris dispiciat, delictum, personam deferentis ac delati, vtriusque vitam & mores, narrationis modū, circūstantias locorum, temporum, personarū. Audiat deinde reū placidissimo vultu, & ore. obseruet in eo singula, non minùs, quàm in accusatore: meminerítque Magni Alexādri in Philippo medico: nec quidquam statuat, nisi re compertissimâ: plúsque semper reo & clementiæ tribuat, quàm accusatori & seueritati. Nam si satis esset accusasse, Princeps reus staret, & optimus quisque, in quē ferè improbitas insurgit. tantum odia possunt, aut speratus honos & opes. Illud verò omnium sententiis dānatissimū in Tiberio refert Tacitus: *Delatores genus hominum publico exitio repertum,*

Dextra auris reo, delatori sinistra danda.

& pœnis quidem nunquam satis coërcitum per præmia eliciebantur. O apud nullum Principem Christianum per præmia eliciantur! & magna spondeo. Eadem voueo de adulatoribus: de quibus illud Cypriani: *Vitiorum assentatores blandi & indulgentes patroni, qui præstant vitiis auctoritatem.* & illud psalmi, *Venenum aspidum sub labiis eorum.* Monetque Sapiens, vt caueamus ab iis, *qui relinquunt iter rectum, & ambulant per vias tenebrosas.* Eleganter verò de adulatione Basilius: *Blandissima operum deprædatrix, iucunda animarum hostis, tinea virtutum, locusta fructuum.* Fuge Princeps.

CAPVT XVIII.

Fida Principis custodia innocentia, quâ tectus curabit vt quàm optimis imperet.

FIDISSIMA Principis custodia innocentia est. hæc arx inaccessa, & inexpugnabile munimentum est, munimento non egere: vt reuerentiam etiam quamdam hosti innocẽtia incutiat; suis verò ingentem venerationem & laudem. nec damnare quisquam audet, in quo damnandi caussa nulla est; quare nec odisse. Sed neque ferrum in innocentem acuitur. vt metuere Princeps non debeat, qui metus in se caussam nullam habet. Scelus timoris parens est, securitatis innocentia, quæ latus suum credere omnibus potest: scelera nõ possunt. Quo rarius, hoc maius illud Cassij in Nerua: *Tanta erat illi integritatis fiducia, vt sæpè iactauerit, se nihil tale fecisse,*

tisse, quo minus deposito imperio securus priuatam vitam ageret. Admirabile etiã fuit, & fiduciã plenum morientis Titi Imp. *Non extare vllũ suum factum pœnitendum, excepto dumtaxat vno*. Titos nobis Christiana regna concedant, qui morientes eadem fiduciæ & innocentiæ exempla in posteritatem transmittant imitanda! O nimis rarum in Principe! Quamquam non defuerit sæculo nostro magnus Belgarũ Princeps ALBERTVS, qui moriens dicere posset, Nullum extare suum factum pœnitendum, dictum nullum. Felix tanto Principe Belgium; felicius, si stetisset æternùm.

Enitendum deinde, vt, cùm innocẽtiâ & virtute cingatur, quàm optimis imperet. nam pessimus quisque asperrimè rectorem patitur; optimus lenissimè. Probissimos proinde quosque lateri suo adiungat. scelera non vltra scelera durant. probitas perennat. nec quisquam probus facilè superiorem destituit. improbus tamdiu paret, quamdiu bonis fruitur: fortunæ enim seruit, non Regi; probus Regi, non fortunæ. quare in quacunque fortuna stabit illi fides sua; non stabit improbo, aut cum fortuna mutat animum. Nec mirum; fortunæ seruiuit. sequitur dominam seruus. quæ si hostem se flexerit, hostem patietur, quem fortunæ suæ seruum habuerat. vt verum sit illud vetus: *Quis horum in aduersis beneficiorum seruat memoriam? aut quis vllam calamitosis deberi putat gratiam? aut quando fortuna non mutat fidem?* In solis probis non mutat: mutat non in improbis semper.

Probos in familiam sibi asciscat Princeps.

Publicis etiam muneribus optimos præficiat: ab his enim nomen Principi accedet magnum,

Publicis muneribus optimi præficiẽdi.

& securius imperabit; noctes etiam securas patietur, quia fidis, quia probis regni sui gubernacula commisit. Sequitur probitatem fides. neque enim infida vnquã probitas fuit, nec dominum frustrata suum est. mori illa potest, non poterit fallere. sed & animus ferè probitati maior, cùm conscia integritatis suæ, terrores, minas, mortem ridet. Quid enim metuat, qui metus caussam nullã habet? metuat improbus, qui scelera timoris caussam pectore circumfert, qui improbitatem animo tanquã vtero gestat. Magnus etiam hîc ALBERTVS noster, qui sciens volénsque nullas dignitates aut munia erogabat in improbos. fecisset, si improbitatem amasset. oderat, & quædam illi pugna cum illa. Quid? quòd vel soli improbi mores adeò illum terrerent, vt ad solum nomen expallesceret: omnique spe suâ excideret, quisquis vel leui improbitatis afflatu tinctus esset.

Improbi ab aula arcēdi. Ab aula etiam & contubernio suo omnem improbum Princeps arcebit, ne ob delicta aliorum audiat malè, & consuetudine talium assuescat improbitati, & in errorem paullatim inscius trahatur. Magna improbitatis magistra improbitas est: & scelera nouitate quadam sui noua in spectatoribus scelera prouocant, & incautos non rarò Principes antè occupant, quàm sentiant; cùm ferè diademata non patiantur admonitorem, &, quod deterius, inueniant semper, etiam in scelere, laudatores. Plenæ his Principum aulæ, in quibus pars non infima per scelera viam sibi ad magna sternit, cùm per virtutẽ nno possit, quæ plurimùm aulis exulat. Atque hinc pars non vltima regiorum administrorum,

ſago togaue clarorum,per proborũ calumniam; pars per laudata Principũ crimina ad dignitates cõſcendit,improbitatis facti auctores,quia laudatores;pars etiã improbitatem ſuam probitatis pallio tegit;pars ſub emẽtito publici boni zelo, publici boni interitum velat.& cùm publicam fortunam bonam valdè inclamant, priuatam ſtruunt. detrahunt omnibus digniſſimi in quos ſecuribus inſurgant omnes. & cùm ſceleribus tanquam rupibus integantur, raram præ ſe modeſtiam ferunt:impietatem emendicatâ quadam vultus pietate veſtiunt, libidinem frontis maturitate, & verecundâ oculorum deiectione contegunt. Ne fide Princeps his palàm probis, domi ſuæ improbis: fuge fucatam grauitatem Stoico ſupercilio expreſſam. intus Epicuri latent de grege porci. Loquantur licèt mella,felle corda natant. & dum prima illis vltimáque Principis ac Reipub. bonum ſunt, ſe cogitant, bonáque ſua,nec alia. Sed & dum alios accuſant, mœrentes credas, ac quaſi rubore perfuſos,nec priuato vllo odio,ſed Principis ſolius bono inuidiâ pleniſſimam cauſſam ſuſcepiſſe.nihil ſe in omni hac delatione ſpectare,nihil ab hac ſperare;quàm communis boni augmentum. ſolâ ſe conſcientiâ,& religione (cùm nihil præter nudum conſcientiæ & religionis nomen habeant) tactos & pereuntis iuſtitiæ miſeratione,ad hæc deſcendiſſe.Blandè interim loquũtur,vt fortiter enecent. Sicut medici, qui parum docti,& ſatis ſeduli languidos multos officioſiſſimè occidunt:ſic illi molli linguâ,& verborum quodam ſaccaro, dum publicè prodeſſe videntur velle, priuatim officioſiſſimè perimunt. Ferendum,

Per ſcelera plerique viã ſibi ad magna ſternũt.

Simulata pietas aulis noxia.

dum, nisi priuatæ hæ calumniæ irent in damnum publicum, dum bonos & Reipub. cum primis vtiles fraudibus circumueniunt. Quòd si quem viderint vitæ integritate & potētiâ apud Principem magnum, ac iustitiæ quodam zelo validum, in huius se familiaritatem quaquâ viâ insinuant, vt simplicem illam animam, & tantùm columbam, recti specie, falsis delationibus in proborum præcipitia impellant. Et, cùm ferè probatissimus quisque scelerum odio, ad nudum sceleris nomen, scelere licèt suo viduum, perhorrescat; perfacilè impellitur, vt, quod metuit, credat. cúmque pietatem & iustitiæ amorē ore & fronte præferant, nullo negotio ignarum fallunt. Disce horum mores Princeps, & hæc omnis benè institutæ Reipub. spuria vitulamina à publicis muneribus sepone. Nulla enim his quies, quamdiu aliquē gratiâ, honoribus, opibus superiorem senserint. improbos enim ingeniis non dominari omnibus, instar seruitutis est: hâc verò pati, omni morte grauius est. quam ne subeant, nulli parcent, non consanguineo, ac ne eiusdem quidem secum vteri sanguini, nō Regi; ac nec ipsi, si possint, Deo. Deuita hæc Reipub. venena Princeps, vel solo tactu nocitura. minùs aulâ recipe. quisquis enim admisit, criminandi facultatem præbuit. Pertimesce Tiberiana tempora, quibus quo quisque districtior accusator, velut sacrosanctus erat. atque hinc primorum ferè omnium cædes, & plus suorum sanguine, quàm factorum claritudine nobilitata Roma. Pelle denique vniuersum hoc hominum genus publico exitio repertum, nunquam satis pœnis coërcendum. pelle, & imperare disce bonis.

facies,

facies,si,cùm ipse bonus fueris,nullos nisi tibi similes admiseris, & quos morum probitas claros fecit. non potest diu latere virtus, sanè non solet.erumpet ignium more, & flammas radiósque suos sparget. obsistant licèt intercursantes nubes,aut integentes cineres,vincet,& totam lucem suam inspectandam aliquãdo dabit.Magna in Principe deposco.sed quis humilia in magnis? scio arduum esse,& inter vota potiùs numerandum,quàm inter sperata.quis enim in tanta omnium licentia,tanta peccandi materia, probitatẽ & innocentiam teneat; cùm ferè Principes magnitudinem fortunæ suæ peccandi licentiâ metiantur,& quidquid lubet,pro licito vindicent? quo fit vt paucissimos reperias veræ virtutis sectatores,amatores:vt non mirer illud Vopisci in Aureliano: *Quid hoc dicam,tam paucos bonos extitisse Principes, cùm iam tot Cæsares fuerint? nam ab Augusto ad Diocletianum, quæ series purpuratorum sit, index publicus tenet. Sed in his optimi, ipse Augustus, Vespasianus, Titus, Nerua, Traianus, Adrianus, Pius & Marcus Antonini, Seuerus Afer, Alexander Mammeæ, Claudius, & Aurelianus. vides quàm pauci sint Principes boni, vt bene dictum sit à quodam mimico scurra Claudij huius temporibus, In vno annulo bonos Principes posse perscribi atque depingi.* Addit: *Quæritur quæ res malos Principes faciat.* Respondet: *Nimia licentia,rerum copia,amici improbi, satellites detestandi, aulici, vel stulti,vel detestabiles: &,quod negari non potest,rerum publicarum ignorantia. Audiui Diocletianum priuatum dixisse: Nihil esse difficilius quàm benè imperare. Colligunt se quatuor vel quinque, atque vnum consilium ad decipiendum Imperatorem capiunt,*

Rari Principes boni.

Raritatis huius caussa.

piunt, dicunt quid probandum sit. Imperator domi clausus est, vera non nouit. cogitur hoc tantùm scire, quod illi loquuntur. facit iudices, quos fieri non oportet, amouet à Repub. quos debeat obtinere. Quid multa? vt Diocletianus ipse dicebat, bonus, cautus, optimus venditur Imperator. Vtinam tantùm vendatur, & in fraudem ignarus inducatur! sed ex probo & innocente, nocens & improbus, improborum amicorum consuetudine & consiliis, ferè euadit. Vt ergo probitatem & innocentiam quam regno intulerat, tueatur; aut, quam non intulerat, paret, probissimos quosque sibi iungat, quorum moribus & consiliis, allatam probitatem intactam seruet, aut desideratam paret. Quod si fecerit, audeo spondere secuturos subditos, & aut anteactæ vitæ probitatem & innocentiam tutaturos, aut mutatis in melius cum Principe moribus, optima quæque secuturos. tam validum incitamentum in imitationem Principis probitas est. nec aliis hîc monitoribus opus. vna Principis vita omni voce ac libris validior in suadelam, potentior in sequelam est. Quid? quòd sola verecundia coget ad meliora. dissimilem enim Principi videri, damnasse illius mores; similem, amasse iudicant. iam cùm omnes amasse videri malint quàm odisse, imitari mores conantur. non quòd semper hos ament, sed quòd amasse videri velint, vt Principi placeant. Et verum nimis illud Paterculi: *Facere rectè ciues suos Princeps optimus faciendo docet, cùmque sit imperio maximus, exemplo maior est.* & quod ille de Catone suo, hoc ego veriùs longè de ALBERTO nostro:

nostro: *Qui nunquam rectè fecit, vt facere videretur, sed quia aliter facere non poterat; omnibus humanis vitijs immunis, semper fortunam suam in potestate habuit.*

CAPVT XIX.

Religio, & pietas regnorum propugnacula.

DE religione & pietate præit Regibus Rex & Propheta: *Et nunc Reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram. Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. apprehendite disciplinam, nequando irascatur Dominus, & pereatis de via iusta. terribilis* enim est Deus, *qui aufert spiritum Principum.* Sequitur sapientissimus Regum: *Audite Reges, & intelligite. Data est à Domino potestas vobis, & virtus ab Altissimo; qui interrogabit opera vestra, & cogitationes scrutabitur: quoniam cùm essetis ministri regni illius, non rectè iudicastis, nec custodiuistis legem iustitiæ, neque secundùm voluntatem Dei ambulastis, horrendè & citò apparebit vobis. quoniam iudicium in his, qui præsunt, fiet.* Audiamus Hispaniæ Regem Alfonsum X. *Quisquis bonum opus aliquod aggressurus est, exordium sumat à cælesti Numine, suppléxque petat, vt eius voluntatem intelligere possit, viréisque sibi subministret, quibus cœptum feliciter absoluat.* Addamus à Gentilitate Cambysem Regem monentem filium: *Dei esto amicus, in eundem pius, nihilque aggrediaris, nisi Dei numine implorato.* Et Dionem: *In omnibus, quæ vel cogitamus, vel loquimur, à Deo sumamus initiū.* potuit magis Christianè? Adnecte his

Psal. 2.

Psalm. 75.

Sap. 6.

his magnum Trismegistum: *Vnusquisque pietate, religione, prudentia, cultu, & veneratione Dei clarescit.* magis etiam Reges, quia in exemplum & imitationem positi. Addo his Epictetum: *Cùm ianuas adduxeritis, & tenebras intus feceritis, ne vnquam in mentem veniat dicere, quòd soli estis, sed Deus est, & genius vester intus. quid autem ijs opus lumine, vt videant quid agatis?* Frustra vos propugnaculis, & denso parietum molimine, & centum seris & tabulatis integitis Reges. Deus intus est, intus etiam genius, dictorum factorúmque obseruator, testis, accusator. Confirmat Epicteti sententiam Seneca: *Propè est à te Deus, tecum est, intus est, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorúmque nostrorum obseruator & custos. hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat.* Quid poterat in terrorem & amorem ab Apostolorũ aliquo clariùs & fortiùs? Audite Reges. Spiritum habetis obseruatorem & custodem bonorum malorúmque in præmium & pœnam, vtrumque in æternitatem.

Nõ nego interim, plurimùm in imperio prudentiam posse. at, si absit pietas & Deus, nec sperari magna, nec duratura possunt. Hinc illud Augustini: *Constare debet inter omnes veraciter pios, neminem sine vera pietate, id est, veri Dei vero cultu, veram posse habere virtutem.* Caret ergo virtute, quisquis vera pietate caret. à virtutibus verò destituto quid speres?

Quid possit in Regibus pietas exemplis comprobatur.

Quantum verò pietas in Regibus valuerit, quídve amatoribus cultoribúsque suis largita sit, omnium ætatum docemur historiis. cum Maximiano Herculeo, Maxentio, Licinio, Constantinus pugnauit. crux pro labaro & armis fuit;

fuit;eadémque duce vicit,& triũphos egit. Refert Nazarius cælestes spiritus in auxilium Constantino venisse: *Flagrabant verendum nescio quid vmbone corusci, & cælestium armorum lux terribilis ardebat. tales enim venerant, vt tui crederentur. Hæc ipsorum sermocinatio, hoc inter audientes ferebant, Constantino imus auxilio. Habent profectò & diuina iactantiam, & cælestia quoque tangit ambitio. Illi cælo lapsi, illi diuinitus missi, gloriabantur quòd tibi militabant*. Theodosio contra Maximũ & Eugenium tyrannos, Senuphius, Ioannes & Philippus auxilio fuerunt: victorem fecerunt. In castris Honorij, nullo vulnere accepto, nullo milite desiderato, Gothorum millia ducenta ceciderunt. Ambrosio victoria debita, qui prædixerat. Eodem monitore Masezel Honorij dux, quinque suorum millibus, hostium octuaginta millia in Africa fudit. Magni Theodosij nepos Theodosius Persas & Saracenos vicit. terrorem incusserat Deus, vt voluntario procursu in Euphratem decurrerent, & supra cẽtum millia fluctibus inuoluerentur. Heraclius in tribus Cosrois ducibus, ter victor, non armis, sed ieiuniis, precibus, cilicio stetit. Taceo sub Michaële Cõstantinopolitano Catacalum pulsis Siciliâ Saracenis nobilem; Ladislaum, & Boleslaũ Poloniæ Reges, Russis; Henricum Aucupem, Hungaris; Ioannem Comnenum, Scythis superatis. Asparis exercitus, Angelo ductore, per ingentis stagni æquor, incolumis arma circumfert. non fuit magnum exercitui. exsiccauerat stagnum, qui ducebat Angelus. Quo etiam duce Ioannes Tyrannus Rauennâ exuitur, funditur. Vincebatur Clodoueus, vincebat Germanus: prosiliit Rex ad vota,

vota, Christianum se futurum si vinceret; expleuit victor votum, Christianus factus est. E cælo etiam Childeberto in Amalaricum Visigothorũ Regem victoria venit. De Hunnis Aëtius, de Wandalis & Persis Belisarius, de Gothorũ Regibus Narses, è cælo triumpharunt; ille Epiphanij, hic Dei Matris monitu. Nota nimis Historia Simonis Montfortij in Albigenses, Matthiæ Coruini, & Ioannis Huniadis in Turcas, Godefridi Bullonij, & Balduini in Palæstinam. Bella hæc & victoriæ à solo cælo venerunt. Non taceo Hispaniæ Reges. Pelagius quantulâ manu, quot Maurorum exercitus fudit! Raimirus, Ferdinandus, Gundisaluus, Alfonsus VI. Alfonsus VIII. Alfonsus XI. paruâ ferè omnes manu, ingentem Maurorum multitudinem fuderũt: cùm nunc ducenta millia, nunc centum, nunc plura caderent. Pugnabant Reges. vincebat in Regibus suis Deus. Taceo Alfonsum Henriquez Lusitaniæ, Iacobum Aragoniæ, Georgium Castriotum, Carolúmque Magnũ, pietate omnes quàm victoriis maiores, clariores. Non taceo FERDINANDVM II. orbis propè copiis vndique circumsessum, Turcicis, Tartaricis, Transiluanicis, Hungaricis, Bohemicis, Germanicis, Batauicis, perexiguâ omnino manu, victorem non semel stetisse. Quid non potest Pietas? vna hæc hostes profligauit, triumphos egit, imperium dedit. Orabat Imperator. vincebat in BAVARO & BVCQVOYO Deus. Iosue hos cogita, FERDINANDVM Moysem, hostes Amalecitas. O multos FERDINANDOS Deus! & nulli iam hostes, & hæresis nulla, & pax æterna. Fide Imperator, nullum frustratus Deus est. vnâ Pietate vicisti.

vicisti. vnâ perges vincere, vt æternùm audias: FERDINANDVS Victor, Pius.

Nec defuerunt inter Imperatores non Christianos, qui pietatem præ se ferrent Christianam. De Alexandro Seuero & Hadriano Lampridius: *Christo templum facere voluit, eúmque inter Deos recipere, quod & Hadrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus ciuitatibus sine simulacris iusserat fieri, quæ hodie, idcirco quia non habent numina, dicuntur Hadriani. quæ ille ad hoc parasse dicebatur. Sed prohibitus est ab his, qui consulentes sacra, repererant omnes Christianos futuros, si id optatò euenisset, & templa reliqua deferenda.* Nimirum consultus dæmon responderat, exitium gentilitati imminere, si Christiana sacra permitterentur. Ita semper de mendacio veritas triumphum egit. Idem sæculo nostro contigit: cùm duodennales inducias Hispaniarum Rex cum Batauis meditaretur, factáque mētio foret libertatis in religione concedendæ; respondisse togatorum in Batauia primus dicitur, eam vim esse Catholicæ Romanæ fidei, vt omnes in sequelā traheret. non arbitreris hanc negatæ libertatis rationem, ab eodem spiritu. à quo Gentilium sacrorum antistites, mutuatam: ô semper timidum mendacium, quantâ diffidentiâ tui laboras! ne vincamur à vero, veritatem excludimus. Et quis non miretur, tam altè insedisse odia, vt maiorum religioni renuntiemus, damnemúsque omnem retrò ætatem, fideíque nostræ auctores, sanctimonia rerúmque gestarum gloriâ & miraculis clarissimos, ne eadem cū optimi Regis religione Deo iungamur. verebatur nimirum ille, ne, si in religionem, in debitam etiam Regi fidem

Religionis Catholicæ vis & splēdor.

paul

paullatim pulso mendacio Bataui concederent. exulare ergo voluit fidem, à qua pericula verebatur. Firmare putauit Rempubl. regiis manibus extortam, & in illa domum suam. non cecidit hoc fulmine, iacuit obrutus cespite: &, dum palàm hostem veretur absentem, nudum iugulum domestico ferro præbuit, generosiùs magni veri aquilis, quàm carnificis manu casurus. Quàm ludis in humanis fortuna, & in ipsa altitudine præcipitia paras, & inuenis! non semper? ô time quisquis mendacio inniteris. veniet dies. fallar. Redeo ad imperatoriam magni Alexandri Seueri pietatem. *Cùm Christiani quemdam locum, qui publicus fuerat, occupassent, contrà popinarij dicerent, sibi illum deberi; rescripsit, melius esse vt quomodocunque Deus illic colatur, quàm popinariis dedatur.* Viueret Alexander, non rogatus responderet, Batauicas Ecclesias illi fidei, cui inædificatæ à maioribus sunt, restituendas? illísque qui cum Apostolicis Ecclesiis matricibus, & originalibus fidei conspirant? non illis qui doctrinas hominum & dæmoniorum prurientibus auribus natas, de ingenio sapientiæ sæculi proseminauerunt; temerarij interpretes diuinæ dispositionis, quíque doctrinarum suarum venena de suo disseminarunt: neque enim ostendere possunt, à quo illa acceperint; non Apostolicum aliquem virum, à quo illis tradita, vt meritò vel de sola ætate damnari debeant, tanto magis adulteri, quanto longiùs ab Apostolis, aut Apostolicis viris disiuncti. Et fingamus coram Imperatore, aut alio iudice, Romanæ fidei cultores, Batauicarum Ecclesiarum possessores côuenire: Qui estis? & vnde venistis? quis

quis vos in Ecclesiarum nostrarum possessionem immisit? quid agitis in nostro non nostri? vetus est possessio nostra. habemus origines firmas ab ipsis auctoribus, qui illas ædificarunt. nos heredes fidei illorum sumus: vt illi libris & verbis tradiderunt, ita tenemus. vos ex diuersitate fidei & doctrinæ extranei meritò iudicandi estis, cùm quisque de suo arbitrio, aduersus Apostolici seminis viros, quæ voluit, protulit, bis adulter, verbo & calamo. nos nihil de proprio intulimus: à maioribus accepta, nulla adiectione, aut transmutatione tenuimus. quid ergo inuolatis in possessiones alienas? Vestras conscientias appello. qui quas incolitis Ecclesias, extruxerunt? de vestris, an de nostris erant? de vestris; nemo tam inuerecundè impudens qui dixerit. de nostris ergo erant. nam de vestris sunt stantium Ecclesiarum ruinæ, potiùs quàm iacentium ruinarum exstructiones. Quòd si de ipsa vestra nostráque doctrina agamus, non dicat quicumque ille iudex fuerit, illam doctrinam veritati deputandam, quæ tenet quod primi Ecclesiarum in Batauia institutores, hi ab Apostolis, Apostoli à Christo? reliquam verò omnem de mendacio præiudicandam, quæ sapiat contra veritatem, contráque primos institutores, ac propagatores suos Apostolici seminis frutices? Finio. & reduco calamum in viam, à qua illum Batauicæ Ecclesiæ, maiorum nostrorum pietatis monumenta, abduxerant.

Impiorum Regum exitus infelices.

Quòd si impiorum Regum infelices exitus spectemus, perfacilè videbimus quid amplectendum Principi sit. Iulianus, Valens, Zeno,

Basiliscus, Anastasius, Heracleon, Copronymus, Philippicus, Michaël, Maximus, Phocas, Leontius, Murzyphilus, Andronicus, Comnenus, quo maiora nomina, hoc maiora impietatis exempla sunt, funesto Regibus exitu in terrorem. Vt enim læta piorum in amorem & imitationem, sic tristia impiorum in horrorem & fugam sunt.

Imperia diuinis auxiliis firmantur.

Quòd si ergo Rex saluum imperium volet, persuadeat certò sibi, diuinis imperia auxiliis firmari, potentiúsque diuinâ beneuolentiâ quàm armis regna roborari & statui. Factum hoc ab omni æuo: docemúrque vernaculis omnium gentium historiis, domesticis etiam, vt non sit opus externa deposcere.

Nihil tantū ad pietatem valet, ac Principis exemplum.

Ad pietatem verò religionémque toto regno amplificandam ac stabiliendam, nihil æquè ac Principis mores iuuabunt. nihil enim ad persuadendum potentius rectoris exemplo. plus enim valet muta in Rege exemplorum locutio, quàm doctæ plurimorum orationes: nihil enim in quamcunque partem validius est Regū exemplis, quorum mores vim propè legum in populo obtinent. Quo maiore circumspectione ac cautione opus est, ne, dum libidini commodísque suis student, se suósque perditū eant. Quod ne fiat, pietatem primi colant, ament, foueant. erit hæc illis in aduersis robur & solamen, in secundis temperamentum, ne aut deiiciantur in illis animo, aut rerum in his prosperitate extollantur. Factum ab ALBERTO Magno Belgarum Principe. quâ vnâ indomitus stetit; nec flexit ceruicem aduersis, nec extulit secundis.

Et sanè magna in vno aliquando regno pietas

Regum, vt è tam paucis orbe toto Regibus inter Diuos relati non pauci. Magnum hoc in purpura: quâ etiam Religionis amore non pauci se exuerunt, Monachum induerunt. factum à Lothario Imperatore, à Sigismundo Burgundiæ, à Bamba Hispaniæ, à Veremundo Castellæ, à Ramiro Aragoniæ, Sigeberto, Alfrido, Egberto Northumbriæ; Ethelredo Merciæ, Henrico IV. Daniæ, Carolomanno Alemanniæ, Trebellio Hungariæ, Casimiro Poloniæ Regibus: Anastasio II. Theodosio III. Michaële IV. Isaacio Comneno, Manuele Palæologo Orientis Imperatoribus. Non quòd Reges velim Monachos. imitari tamen optem pietatem, si displiceat vestis. Imitatus est ALBERTVS, vt iure optimo dici possit ALBERTVS PIVS. & nescio an Monachorum primi, aut arctiùs iungantur Deo, aut per orationem sæpiùs per diem & diutiùs: nescio maiore vitæ integritate, morúmque innocentiâ viuant. Quid? quòd fortiter domestici qui cum illo adoleuerunt, asserant, nullum se iri illius vita grauius delictum vidisse, nullum acebius dictum, nullam vocem elatiorem, nullum commoti animi signum. in perpetua malacia vixisse arbitreris, quem perpetua tempestas cingebat. hoc est magnum esse; placidâ semper & inconcussa mente inter minitantes cælo fluctus viuere, omnibus iactationibus maiorem. hoc est altè Deo suo iungi, & in Principe Religiosum esse, & maiorem Religioso Religiosum. ô quis imitetur!

CAPVT XX.

Maiorum suorum vitam moresque sibi proponat.

VEL in fugam, si improbi; vel in imitationem, si probi. Hinc illud Galbæ ad Pisonem: *Vtilissimus bonarum malarúmque rerum delectus, cogitare quid aut nolueris sub alio Principe, aut volueris.* Quòd si clementi, liberali, benigno successerit, aut nimiâ etiam indulgentiâ ac prodigalitate peccanti, non statim ad extrema mores vertat, ad seueritatem nimirum ac disciplinam rigidiorem. Periit his moribus Galba, magnus ceteroqui Princeps, & è primis, vnus si non primus. periit Pertinax, Imperio si quis alius dignissimus, dum lapsos emendare conatur mores, ac quasi vnâ falce prauitatem secare. Prudentior Vespasianus indulgentissimo Imperatori succedens, perditos vbique mores, collapsamque militarem disciplinam, lenitate restituit, cùm peritorum medicorum more, à clementioribus curationem auspicatur. indulget quædam, exinde reprimit. laxat deinde manum, retrahit iterum, paullatimque ad profutura ducit, ferrum in extremo seruans, breuique Imperium restituit sibi. Fregisset, si à durioribus incepisset: incepit à benignioribus, & ferre imperata docuit, dum inter indulgentiam, & acriora remedia medius inambulat. Prudenter. imitare Princeps: & quod clementiâ potes, noli ferro

ferro mederi; quod benignitate & amore, noli sæuitiâ & pœnâ. ipse ante omnia exemplo Princeps præeat; & quod factum volet, faciat. sequentur præeuntem subditi, & vel solâ verecundiâ virtutem imitabuntur. Hinc illud in Vespasiano Taciti: *Obsequium inde in Principem, & æmulandi amor validior, quàm pœna ex legibus & metus.* Et illud: *Legati Tribunique ex moribus Imperatorum seueritatem æmulantur, vel tempestiuis conuiuiis gaudent.* Sequuntur hos milites, populus etiam, & infima adeò plebs gaudet mores referre Ducis. regula nimirùm populo Principis mores sunt. Idem de nobilitate, & de togatis dictum arbitrare. nec alia pronior ad vitia & virtutem via, quàm Principis vita. plus enim muta hæc locutio, omnium doctorum calamis & ore potest. quo maius Principi meritum in probitatem præeunti, maius tormentum in improbitatem ducenti. ingens illi à virtute gloria, nec minor à crimine pœna, cùm omnium, virtutem ipsius æmulantium, coronâ donetur; omnium etiam, scelera imitantium, sententiâ percutiatur. Infelix improbi, beata probi Principis conditio. nec opus ferro & ignibus Principi. potentior probitas in suadelam & imitationem ferro & ignibus est. nam & solus pudor subditos à scelere reuocabit, & in virtutem propellet. potentior nimirùm amor pœnâ, moresque minis sunt.

Principis vita ad virtutem & vitia via est.

Proposuit sibi prudenter feliciterque imitandum ALBERTVS PHILIPPVM II. omnium sæculi sui Principum maximum, & qui conferri meritò cum primis omnium retrò sæculorum Regibus possit & debeat, vt iure monumento

PHILIPPI II. Regis Hispaniarum constantia.

illius posteritas Magni nomen inscribat. In quo nihil non pacatum, nihil vnquam turbidum, nihil indignabundum. Occurrebant aduersa? amplectebatur vt amica, & à quibus prudentiã disceret, robur indueret. Secunda? vt infida & peritura, & damna minitantia. Denuntiabantur clades? crederes exspectatas. Victoriæ? nullæ illum extulerunt. Regum inimicitiæ? diademati dicebat deberi. Amicitiæ? vt non duraturas admittebat. Magnorum minæ? excutiebat vt paleas. Arma? repercutiebat vt fortuitas pilas. Coniurationes? magnis has imperiis adiacere sciebat. Nobilitatis motus? putabat sine istis illam esse non posse. Populi furores? mari componebat: frustra ab hoc pacata sperari; & post malaciam metuendas tempestates; sed & iterum sperandam tranquillitatẽ. succedanea hæc mutuò sibi esse, & ferè plus tranquillari post sæuos, quàm post moderatos fluctus maria. Filiorum & coniugum mortes? sciebat se genuisse, & duxisse morituros. Ex amicis inimicos experiebatur? dicebat hanc esse conditionem rerum humanarum: falli qui aliud exspectaret: & naturæ adeò leges velle euertere, qui aliud speraret. Militares exurgebant seditiones? magnis semper imperiis quasi quadam fatalitate has adhæsisse narrabat, & ferè collactaneas magnorum imperiorum esse. nec vllum propè Romanorum Imperatorum sine his fuisse: & fatuũ esse aliud sperare à tanta militum colluuie, è diuersarũ gentium despumatione collecta. Accisa aliqua prouincia, aut defrustatũ aliquid ab aliquo regnorum suorum denuntiabatur? solere hoc euenire magnis aiebat regnis, quod rupibus, è quibus nullo

nullo suo sensu, vsibus suis varij varia detruncant,perexiguo rupium damno, bono suo magno.ni quod verendum,ne,si audacius insurgerent, ipsis sectæ rupis fragmentis obruerentur. Inopinata insurgebant? nihil illi inopinatum vnquam, nil improuidum. Inciderat in parum vrbanum?non fuisse melius aut natum,aut educatum dicebat. Magnæ caussæ magnarum offensionum præbebantur? magni esse animi putabat non commoueri. quare stabat interritus, vt in aliena caussa. Ingratū se illi quisquam post beneficia præbebat?dicere solitus,ignorare humanarum rerum conditionem qui aliud sibi promitteret, ac inter beneficia ponendum, si post beneficia gratos experiretur: si ingratos, inter humana numerandum. Conuicia & criminationes liberarum esse dicebat Rerumpubl.& signū humanæ libertatis.quibus non magis mouebatur,quàm si quis asinus virum bonum & magnū calce percussisset:& ferè conuicia, paruarum & ignauarum mentium, & humi serpentium esse. quæ cùm virtute suâ destituantur, per magnorum criminationes, ascensum sibi ad magna conantur struere. Addebat magnorum esse, ridere illa, & indigna arbitrari ad quæ magnitudinem suam flecterent. imò,compatiendum potiùs illis,tanquam morbo & phrenesi laborantibus, cùm animorum quemdam furorem appellare conuicia consuesceret. denique magni boni signum esse conuicia pati, quæ nunquam impeterent vilia & plebeia, sed alta & supra vulgus surgentia;propriúmque magnorū Regū esse,& partem aliquam magnitudinis,liberiores linguas pati. nec vllâ re aliâ faciliùs illa, quàm

contemptu vinci. Victorem proinde statuebat illorum contemptorem; victum, qui se ob illa torqueret. Paucos ad domesticam familiaritatem è prima potentia aut nobilitate euexit, ne familiaritas iuncta potentiæ aut nobilitati, metuenda suggereret. Perpaucos è prima potenti nobilitate ad primas bellicas functiones extulit, ne potentem nobilitatem cùm armasset, timere disceret. Paucis, suâ & amicorum potentiâ magnis, extera imperia in multos annos protulit, ne imperandi suauitate allecti, difficiliùs imperium ponerent, quàm sumpsissent. Nulli familiarium suorum imperium in se dedit, ne regni socium videretur admisisse. Nullius se consiliis & prudentiæ totum subiecit, ne alienâ mutuatitiâ gubernare prudentiâ videretur, & insolentiæ & audaciæ viam sterneret, & contemptum in se suorum prouocaret. Nulli familiarium non plura sæpè negauit, quàm concessit, ne imperare tandem assuescerent. Nunquam personam regiam etiam in ludicris deposuit: ne, dum pares sibi fecisse videretur in ludicris, pares etiam fecisse crederetur in seriis. Nunquã tanta suis est elargitus, vt plura longè non posset: cùm semper posse dare regium, totum verò ærarium & dona exhaurire, fatuum esse putaret. In quo cùm omnia magna & laudata, tum laudatissima & maxima mors est, in omnem meritò posteritatem, exemplum, & imitationem itura. Magnum olim exemplum patientiæ & constantiæ Iobus dedit, quem frustra totis viribus diabolus ceciderat: cùm nec damnis, nec carorum vnâ ruinâ amissionibus, nec corporis conflictationibus succideret; & immundam

Eiusdem cũ potentibus agendi ratio.

In morte patientia.

dam vlcerum redundantiam, magnâ æquitate distringeret, solo sterquilinio suo diues; omniũ tentationum iaculis, loricâ clypeóque patientiæ retusis. post quæ tamen & corporis à Deo integritatem recuperauit, & quæ amisit, reduplicata possedit. Confer hunc cum Regum omnium maximo. si regna, potentiam, opes, nobilitatem spectes, frustra Iobus erit, si miseras corporis cum varia inualetudine conflictationes; si vlcerum magnitudinem, multitudinem, acerbitatem, fœtorem; si lecto, tanquam duræ cruci, anno integro affixionem, vt in nullam propè commoueri partem posset; si acres continuosque annorum sex podagræ dolores; si febrim hecticam, cum duplici per annos duos tertiana, intima, adeóque & ossium medullas depascentem; si grauissimam duorum & viginti dierum dysenteriam, quæ nec moram daret, nec detersionem admitteret, si perpetua stomachi fastidia, si nullo potu sitim medicandam, si capitis & oculorum insanos dolores, si ingentem puris ex vlceribus redundantiam, quæ binas indies scutellas, diuite pedore, impleret; si inter hæc malignissimi odoris grauitatem, quæ omnem illi somnum ademerat. Hæc inquam si cum Iobi malis conferas, nescio an vllâ sui parte inferiora reperias, atque adeò an non magnitudine suâ vincant. Iam si vtriusque in summis doloribus verba consideres, victum Iobum fatebere. audiamus hunc inclamantem: *Quare* Cap. 3.
exceptus sum genibus? cur lactatus vberibus? quare misero data est lux? Antequam comedo suspiro: & tanquam inundantes aquæ, sic rugitus meus. Vtinam appenderentur peccata mea, quibus irã merui: Cap. 6.

& calamitas, quam patior, in statera! quasi arena maris hæc grauior appareret: vnde & verba mea
Cap. 7. *dolore sunt plena. Elegit suspendium anima mea, & mortem ossa mea. Tadet animam meam vitæ meæ.*
Cap. 10. *Vtinam consumptus essem ne oculus me videret!*
Cap. 13. *Quis est qui iudicetur mecum? veniat: quare tacens consumor?* Audiamus magnum Regem, Europâ, Oriente, Occidente toto latissimè imperantem, inter Diomedis & Busiridis maiora longè tormenta: *Deus meus, Deus meus, fac quæ patior, & grata tibi sint, & in delictorum meorum detersionē.* Hæc ille, nec aliud. O verè magnum! cùm interim inter dolorum extrema, & qualia à nulla carnificis manu maiora, vultus illi tranquillus, nullâ mœroris aut doloris rugositate frons contractior, non cruciatuum turbine glomeratior: nec color illi alius, quam regius, & qualis de sceptro lætantium: nec os aliud, quàm pietatem, modestiam; nec verba aliud, quàm Christianum, altè in Christo suo habitantem, loquerentur. Stupuit antiquitas olim,

——Cùm corde gelato
Scæuola & apposito dextram damnauerat igni,
Plus felix peccante manu, cùm fortè satelles
Palleret constante reo, tormentáque rapti
Is fugeret qui tortor erat.

Quanto stuperet magis cùm videret mortem ipsam pallentem ad regiam constantiam, trepidantem ad patientiam: nec doloribus, nec tormentis septuagenario maiorem cadentem; sed omnibus maiorem, nullísque vincendum, nullis flectendum? O verè Regem, qui imperare nō aliis tantū & sibi, sed tormētis & morti posset! ô quæ

quæ vidit ætas parem? aut quis propè Martyrũ animus componi cum hac regia mente possit? Vicisti Rex Magne; dicam Maxime, quidquid vbique magnum, quidquid maximum. nec vlla tam ingrata te tacebit ætas: nulla gens silebit. nō siluit Gallica: vt omnino maximum esse scias, quod à Gallicano calamo laudandum venit in Ibero. magni veri vis magna. cadit quidquid de diuersitate gentis est, cũ lux illius magna æmulas dispulit nubes, & veram totámque lucẽ prospectandam dedit. etiam in alieno laudamus virtutem, cùm hostilem animum auersemur. tanta vis virtutis. tanta veri est.

Imitatus PHILIPPVM hunc nostrum ALBERTVS noster, adeóque expressit, vt nullus Appelles aut Protogenes certiùs hominem expresserit, nullus parentem filius, nulla matrem filia. neque quidquam virtutum illius intactum reliquit: delibauit omnes, adeóque reddidit quod imbiberat, vt nihil admodum interesset inter has & illas. nescias quas quibus præferas; &, ni ætas obstaret, quis ab altero mutuatus. Fortunata tanto Rege Hispania, orbísque in Hispania; tantóque Principe Belgium, orbísque in Belgio. vt ignores cuius fortuna melior; nisi quòd Hispania in æterna pace, in æterno bello Belgium steterit. quo maioribus animis opus fuit, quò propinqua plus mentem quàm remota feriant. Sciebat hoc Rex Magnus, quare non alium quàm ALBERTVM Belgio dedit. quo nomine Magno PHILIPPO omnia æternũ Belgæ debemus, à cuius magna mente magno donati Principe sumus. ô foret æternùm! sed quis aduersabitur vocanti Numini? quis præmianti?

Non

Non inuideo optimi Parentis felicitati:orbitatem nostram doleo. verùm ille viam strauit Belgis suis,& reposuit cælo præmia, Magnæ Isabellæ precibus donanda.

CAPVT XXI.

Memor sit in imperio, humanæ conditionis.

PRVDENTIAM hæc vna res magnam dabit, cùm cogitabit euenire posse sibi,quæ Regibus euenere. temperabit dexteram, mitigabit ferrum,cùm cogitabit Regulum,Marium,Pompeium, Cæsarem, in barbaro Africano dolio, Minturnensium paludibus,pupilli manu, Senatorum ferro.cùm Neronem,Caligulam,Domitianum,Ottonem,Vitellium,Galbam,Pisonem, sui aut alieni ferri victimas. cùm ignes Crœsi, crucem Polycratis; laqueum Agidis, Valentiniani,Gordiani Senioris,Maximini, Alexij Iunioris;lapides Niciæ; Phocionis,Tiberij,Claudij,Germanici,Drusi, Hannibalis, Conradi venena; Miltiadis, Ptolemæi,Iugurthæ,Maximi, Æmiliani,Auiti vincula; in Alcibiade & Nicephoro iacula;truncatas in Leontio, Iustiniano Iuniore, Thoma,nares, manus,pedes; Valentis ignes;Heracleonis exilium;Mauricij,& Phocæ secures;Lucij,& Baiazetis caueam ferream.Quæ cùm cogitabit,dubióſque & incertos regnorum exitus,& sanguine ferè purpurandos; non mitiora cogitabit? cùm quinquaginta minimùm

Ro

Romanos Imperatores ſuo,alieno ferro, veneno ſublatos; pleroſque etiam Wandalorum, Viſigothorum,Oſtrogothorum, Longobardorum,morte non ſuâ extinctos; non paria expaueſcet in purpura & ſceptro, & mãſuetudinem pro ſæuitia induet? pro moroſitate comitatem, benignitatem pro aſperitate, pro auaritia liberalitatem, caſtimoniam pro libidine, pro luxu moderationem,temperantiam pro incontinentia,virtutem denique omnem pro vitio amplectetur?non facilis in ignoſcendum, in pœnam lentus erit?

Modus in Principe illatas à ſe iniurias reparandi.

Quòd ſi quid animo commotiore ſtatuerit, beneficiis malefacta reſarciet, & pro iniuria munera reponet. in delatoribus admittendis tardus, tardior in credendo; potiorem ſemper benigniorémque aurem reo tribuet, deteriorem accuſatori:in clementiam ſemper pronior, quàm in iuſtitiam,Chriſti ſui exemplo, Dei ſui: & dum hominem ſe cogitabit, delicta in aliis, vt ab hominibus nata intuebitur;cúmque ignoſci lapſibus ſuis deſiderat,non ſæuiet in aliis ſupra delictum, & hominem. neque enim quidquam durius,quàm in alio punire,quod impunitum in te velles; aut damnare in aliis, quod in te nolles. peſſimum verò genus, punire in aliis,quod in te præmiandum ſperes & laudandum.

A vana etiam oſtentatione, quacunque viâ potitus regno, caueat. Ceſſit illa res malè Cæſari. inuidiam enim hac vnâ ſuorum prouocauit;inde odia,& ferrum,& Imperatoris ſui ſanguine curia funeſtata. Modeſtia vna eſt, quæ in amorem & venerationem etiam hoſtes impel

pel

pellit: maiorque ſemper ab amore, quàm à metu veneratio. Quid? quòd vanæ illæ oſtentationes, & faſtus, amiciſſimis etiam diſpliceant, & amorem in odia vertant, venerationem in contemptum, coniugum etiam ac liberorum. Auerſabitur verò oſtentationem omnem, & calcabit etiam, ſi magnorum ferè infelices exitus cogitauerit, & animo tacitus ſuo circumtulerit.

CAPVT XXII.

Iuuentutis inſtitutioni incumbat Princeps.

MAGNOS in illa Lacedæmonios accepimus & Romanos, de illis plena omnium Græcorum volumina, de his illud Liuij eſt: *Parua ſunt hæc; ſed parua iſta non contemnendo, maiores noſtri maximam hanc rem fecerunt.* Benè iuuentutis inſtitutioni magnitudinẽ imperij tribuit. Et certè cùm ab hac reliquum vitæ pendeat, in omnem ætatẽ prouidet, quicunque huic conſulit. Optimos proinde iuuentuti inſtituendæ magiſtros deligat Princeps, quorum & virtutem imitentur, & monitis erudiantur. Eruditio ſine virtute obeſſe plus quàm prodeſſe ſolet, arrogantiæ mater. virtus ſine eruditione magno ad magna adiumento deſtituitur. vtrumque ſi iunxeris, beabis. Facile hoc Principi, ſi virtute ipſe præeat, probatiſſimos iuuentuti ſociet, optimos præficiat, labore ac ſudoribus fatiget, nec oblectamẽta permittat, niſi laſſantibus permiſta; venationes, curſum, ſaltus, corporiſq; exercitationes varias permitti velim, arma etiã, & equos.

equos. Libidinem omnem, & quidquid ad illam ducit, remoueat. ab obsequio etiam suo, publicísque muneribus excludat, quotquot illâ notatos senserit. Idem dico de ebrietati, intempestiuis conuiuiis, profusionibus, aleæ lusibus, ignauiæ, blasphemiis, similibúsque vitiis deditis. Quòd si hæc fortiter Principi displicere iuuentus senserit, si periculum fortunarum ac dignitatum imminere, palàm boni erunt, licèt fors domi improbi. quin & assuescent etiam domi boni esse, tum, vt Principis indignationem fugiant, tum vt placeant, & probitatis suæ præmia referant. Solus enim metus in ea ætate plurimum potest: nec minùs gloriæ amor, & proposita dona virtuti, quæ licet splendore suo, improuidam illa ætatem non impellat in amorem sui; annexum tamen virtuti, Principis imperio, decus, annexúmque vitiis dedecus, magno incitamento in illius imitationem, horum fugam erit.

Iuuentutis exercitationibus aliquando intersit Princeps.

Multum verò in hanc rem proderit, si ipse variarum iuuentutis suæ exercitationum spectator, laudator, præmiator Princeps fuerit. ingẽs ad summa audẽda calcar, Principis præsentia est. Aut sanè è prima nobilitate laudatissimos quosque ac integerrimos præficiat, qui frænent efferuescentes, languentes excitent, succumbentes erigant, & vincere etiam post lapsum doceant. Senes verò iunioribus miscere vtilissimũ. Incredibile, quantum iuuentuti frænum laudata senectus sit; vt sola cani capitis verecundia, musteum primæ ætatis ardorem, tanquam suffusâ aquâ temperet, & lasciuientem reprimat. Præmia verò semper à virtute sperent; deli

delictorum ac scelerum impunitatem difficillimam experiantur: vt illam vltrò ambiant, hæc fugiant. Vtrisque ad meliora ducuntur. præmia, & pœnæ optimi instituendæ iuuentuti magistri sunt. calcaria hæc cursui erunt, excitamenta virtutis. ac licet feliciter nasci, magnum sit: maius tamen beneficium à bona institutione est.

Optimi quique iuuentuti præficiendi.

Iam cùm magistrorum ferè mores in adolescentum migrent ingenia, & è vicino mutuentur, quod in omnem ætatem transmittunt; inuigilandum Principi seriò, vt quàm probissimi iuuentuti præficiantur. Quod si fecerit, ad magna multi exsurgent, & ad omnia regni munia cum laude obeunda. Iacent sanè ingenia, si desint qui excolant. ita fæcundissimi sterilescunt aut siluescunt agri, & in ignobiles transeunt myricas, in ieiunantes cespites, glebásque macie suâ exsangues, si culturâ suâ frustrentur. adde illam, etiam inter tesqua & confragosa vindemia fluet. Vt verum sit illud Senecæ: *Potest ex casa vir magnus exire: potest ex deformi humilique corpusculo, formosus animus & magnus: quosdam itaque mihi videtur in hoc natura tales generare, vt approbet virtutem omni loco nasci.* Et quis dubitet in animis culturam posse, quod in terra? quanti nunc rident horti inter rupes, & inhospita saxa? quantæ vrbes derasis montibus superbiore ludunt vertice? hîc mella sudant, ibi saccarum; & quidquid vlla ætas vllo regno vidit in deliciis, in ferarum antris, & scrupeo solo, & solis saxis fæcundo, nascitur. saliunt alibi nati fontes, natant pisces, omniúmque gentium florent frondes & flores, derasis ope humanâ rupi

rupibus, iniectâque peregrinâ terrâ, quæ peregrinos alat fructus. ita loco non suo alunt rupes alibi nata, felici transmigratione. Quo maiora in homine, naturâ in omnem partem molli & flexili, par cultura poterit. sic tamen, vt, quod in terris euenit, validioribus ligonibus & rastris in fœcunditatem erigenda sit vna, mollioribus altera; quædam leui manu ducenda, ac vltroneâ quadam fœcunditate, durioribus altera, ac non nisi per ignes & ferrum magna promittat. quid? quòd non rarò malignè omnibus respondeat. Eadem reperies in ingeniis. vt benè Seneca: *Quædam facilia, & expedita: quædam manu (quod aiunt) facienda sunt, & in fundamentis suis occupanda.* Suam dein de vtrisque sententiam subiicit: *Ego illis feliciorem dixerim, qui nihil negotij secum habuit. hunc quidem de se meliùs meruisse, qui malignitatem naturæ suæ vicit, & ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit.* Benè. meliùs hic de se meritus; felicior ille est, quem ingenij bonitas & magnitudo, nullâ propè alienâ, sed manu eduxit suâ.

Mediocria ingenia regnis tutissima.

Nec tamen maxima semper ingenia deligam, tanquam regno optanda. mirabor hæc vt naturæ quædam miracula, &, cùm in spem venero rerum magnarum, adiiciam metum deteriorum. quantum enim ferè à sublimibus illis ingeniis spei, periculum tantum est. quid? quòd metus superet. Mediocria ingenia magis tuta regnis: duci se patiuntur, consilia admittunt, ac, vt ita dicam, sessorem admittunt. priora ferè excutiũt, nec fræna ferunt, nec calcaria, imperij non patientia. Mediocria quò voles, duces; neque regna cogitant, nec domini purpuram, sorte contenta

suâ. Iam cùm prima confidentiâ quadam sui laborent, cui adsociata temeritas; posteriora alienis potiùs consiliis quàm suis regantur, nec nisi diu & seriò cogitata aggrediantur; fit, vt maturiùs sua peragant, nec periculi secum tantum trahant; cùm prima quasi ab aleæ vnius iactu regna suspendant. Quare mediocria magis ingenia regnis voueo.

Maxima ingenia scientijs aptissima.

Magna illa naturæ miracula si concesserit Deus, amplectar, nec ambiam: studiisque ac scientiis magis idonea iudicem, quàm aut ducendis exercitibus, aut prouinciis pro imperio obtinendis; ex quibus periculi plurimum adesse solet. quanquam & hæc summa, prudentis moderatoris studio, ad modestiam deduci possint. Nullâ verò re aliâ magna hæc ingenia, quàm ratione & amore temperaueris; frequenti etiam narratione & lectione eorum, quę ad virtutem ducunt; maximè exemplorum, in quibus, variante res humanas fortunâ, subiti & funesti nimiùm casus, præcipitia præruptis adiacere, alta fulminibus obnoxia, nec vlla in re plus aut lusisse fortunam aut sæuisse, quàm in summis, aut summa petentibus. Quæ proposita, & puero etiam tum decantata, inculcata iuueni, magnas moderandæ menti cogitationes iniiciunt, & tanquam offuso flumine flammas restinguunt, ardorem temperant, mitigant furores, audaciam frangunt, temeritatem reprimunt.

CAPVT

CAPVT XXIII.

Concertatio cum inferioribus vitãda Principi.

NON descendat Rex cum subditis in certamen scientiarum, artium, aliarúmque rerum. monet Xenophon: *Non conuenire arbitror viro Principi cum priuatis decertare. quòd si vicerit, tantum abest vt sit admirationi, vt magis sibi conflet inuidiam: cæterùm si victus fuerit, omnium maximè ridetur.* Turpe Principi, à subdito vinci; vincere, non magnum. ignominiam inde referet, laudem à victoria perexiguam. cauebit proinde Princeps, ne periculo huic se exponat, ne risui materiam præbeat, ne rubori. Quid? quòd succubuisse, iram ferè in Principe prouocet. Vnde contumeliæ, & minæ; & pro moderatione furor & obliuio sui. crescit deinde indignatio, & ferrum meditari docet & sanguinem; & cùm pudeat victum dici, properat in vindictam, & iniuriam pro victoria reponit. Periculi res plenissima, & tam subdito, quàm Principi pœnitenda. Vitabit sanè hos scopulos quisquis sub Principe viuit: nec victoriam hanc, opum ac dignitatum spoliatione, quin & sanguine, plurimùm luendam, amabit. fugiet quisquis sapit, & dum vincere potest, victoriam Principi concedet: prudenter tamen, ne obtrusam vltrò Princeps videat, ac quasi accusari ignauiam suam sentiat. Conatum proinde inferior adhibebit, tanquam vincere voluisse censeri possit, quò clarior sua Principi victoria constet. è qua re vna magna sperare

Intutum inferiori vincere Principem.

Victoria à subdito semper in omni cõcertatione Principi concedenda.

ſubditus poteſt, & à conceſſa victoria præmia magna. Quin adeò ſi mœrorẽ vultu præ ſe ferat, ac quendam fronte ruborẽ, maiora ſperare præmia poteſt. gaudẽt præmiare Principes, quos inferiores ſenſerint, & prodigi in minores ſunt: à maioribus manum retrahunt. Nemo in eum, quẽ odit, benignior eſt. odit ferè victorẽ. ita clementia & liberalitas in miſeros eſt; inuidentia & odiũ in victores properat. Prudens proinde ſubditus vires, prudẽtiam, eruditionem, eloquentiã, gratiam & quidquid magnum eſt, teget, ſi cum Principis donis conferri debeant: etiã, dum imperio cogitur, non oſtendet quid poſſit; ſed infra Principis virtutes, ſuas ponet. Quòd ſi oblitus ſui, victor in quocunque certamine, virium, prudentiæ, eruditionis, aliarúmque rerum ſteterit; ſubducet ſe Principis familiaritati, & aulicæ neceſſitudini: ætatem, valetudinem, aut ſi quid ſpecioſius, adferet, & à turba ſecedet & aula. Non ſolet purpura indignationem ponere, non iram, non vindictam in victorem. ſed neque vinci ſe patitur. ſtolida ſit licet, imbellis, indocta; prudens, fortis, docta haberi vult. docere denique vult, non diſcere. quo maiore opus circumſpectione, moderatione, verborum delinimẽtis, ſubmiſſionibus, quando aliquid proferendum Principis menti contrarium. laudanda nimirùm Principis ſententia, rationibus firmãda; ſanior interim noſtra, magno temperamento, ac quodam verborũ flore, proponenda, & ex aliorum potiùs aut veterum mente, quàm noſtra: omnia deniq; Principis prudentiæ ſubiicienda, quaſi ſi Principis ſui ſententiam exquirat inferior, ſi doceri amet, diſcere gaudeat.

Infra Principis virtutes, ſuas inferior ponet.

In

In rebus verò paruis, & à quibus nec damna, nec pericula metuenda, Principis ſententia noſtræ, licèt ſaniori, præponenda: neque enim ſapientis eſt, ſuam licèt probatiorem, in omnibus Principis ſententiæ anteferre. Multa illi largietur inferior, quæ largiri ſine noxa poteſt: &, vbi nullum crimen eſt, ſæpè in Principis ſui ſententiam in rebus minoribus ibit, vt in magnis plus fidei ac exiſtimationis apud Principem reperiat, quia plus affectus & amoris; cùm ferè fidem pro affectu Principes metiantur.

CAPVT XXIV.

Mechanicarum artium magnam curam habeat.

HABVIT Alexander Seuerus, teſte Lampridio, qui *mechanica opera plurima Romæ inſtituit: negotiatoribúſque, vt Romam volentes concurrerent, maximam immunitatem dedit.* Imitetur Princeps, felicibúſque mechanicarum artium progreſſibus ſtudeat, peritos in eo genere foueat, præmiis etiam inuitet. nec euocare è vicinis remotíſque regnis, immunitatibus quibuſdã conceſſis, pigeat. Fortunæ ferè in his regnorum conſiſtunt; neque alia res certiùs Principis ærarium locupletat, neque maiorem negotiationũ merciúmque orbe toto inuehendarum euehendarúmque materiam præbet, neque quidquam, ab extremis etiam terrarum, pecunias, merciúmque genus omne, potentiùs euocat: ita vt, quod genitum eſt vſquam, id omne in vno

Regium ærarium augent artes mechanicæ.

regno natum videatur. Crescit deinde prouincia crescentibus artibus, non ærario tantùm & opibus, sed hominum multitudine: è quibus & robur additur regno, & regia vectigalia insigni passim incremento crescunt. è populi enim ferè multitudine, publici ærarij magnitudo pendet. Prouocabit ergo quarumcunque artium peritos, animabit indultis, muneribus etiam alliciet, certísque prærogatiuis dotabit, vt venire velint & audeant, &, cùm meliorem patriam in fortunatiore ac opulentiore inuenerint, patriæ obliuiscantur. Nec graue hoc erit, cùm patriæ obliuionem opes inducant, & illa patria habeatur, in qua cum opibus commoda & honores creuerunt, quibus & amicos parabit & parentes, & parentibus & amicis obsequentiores.

A mechanicis artibus Belgiũ laudatum.

Quid? quòd decus ab his artibus magnum accedat regnis, & latiùs orbe nostro gloriã, quàm ab eruditione, aut bellica virtute, spargant. admirationem sanè artium elagantia & varietas parit: illam laus sequitur, & valitura in omnem posteritatem, & nouos orbes, cõmendatio. Hinc ingens illud in aulæis, supra quidquid vnquam Milesij, Seres, Tyrij, Phryges, Babylon dedit, nomen magnum; nec minus è linea textura, floribus, nemoribus, vallibus, montibus, fluminibus, fontibus, rupibus, animalibus omnis generis, mensis, bellísque, ad inuidiam rerum ipsarum ludentibus. Primus hoc docuit, ætati suæ in miraculum, posteritati in æmulam sequelam Belga. Quid? quòd in cælatura auri, argenti, ęris, primus Brlga, malleo stilóque, substratâ pice, cælare docuerit, cùm antè fusili omnes ductu laminas in formas cogerent. In æris sculptura, tenuiori, molliori,

molliori, venuſtiori,vt in calamorum,in odium penicilli, ductu, quidquid nouè vſquam, quidquid antiquè,vicere Belgæ. Artem etiam in ſolo noſtro typographicam (nihil diſputo de loco) primus inuenit Belga. De prodigioſo tormentario puluere diſputatio varia; ſunt qui Belgam auctorem faciant. Finio,& nomen ab artium elegantia & inuentoribus magnum Belgio creuiſſe negare nemo poteſt. Acceſſere exinde illi mercimonia, vt arbitreris orbis potiorem partem in illud migraſſe. ita quidquid vterque Indus, Arabs, Tagus, Nilus, Tiberis, Danubius, Rhenus,Thameſis,Moſcus,Iber,Sequana diuite produxit ſinu,quidquid Oceano toto,inſulíſque omnibus natum, firmaſſe in Belgio videas. Et euocarunt ferè mechanicarum artium miracula hos omnes, vt Sabæ olim Reginam Salomonis prudentia.cum qua exclament lubentes:Superant famam fidémque non magnæ terræ inuenta maxima. Accidet idem regnis omnibus, ſi artium amatores, veneratores, Principes nacti fuerint. A Principis ergo munificentia res omnis pendet. addat vigilantiam & induſtriam prudentiæ comites,nec extra regnum patiatur fieri, quod in eo poteſt, nec efferri induſtriæ materiam, nec inferri à mutuatitia à ſe materia parata. Luſtrabo exemplo. Serico & lanâ Hiſpania diues eſt,& à remotis regnis laneas ſibi ſericáſque mutuatur veſtes, regnorum aliorũ emolumento magno, damno ſuo non minimo. permittit domi ſuæ nata efferri, vt maiore exinde pretio reuehat. Poterat Hiſpaniam ſuam ſerici & panni textoribus ditare: è quibus regia creſcerent vectigalia, nec tanta populorũ ſolitudo

Hiſpania ſerico & lana nobilis.

regnum teneret. poterat deinde domi suæ parata ad alia regna submittere, & vario regnum suum lucro beare. nunc fœcunditatem felicitatémque suam vltrò abiicit, crudámque byssum, nobilémque lanam aliorum diuitandam textrinis emittit:commodísque se,opibúsque,quas benigna fundit tellus,nudat,vt alios,etiam hostes, locupletet.Sed desunt,quibus textile illud opus credatur. Non desint artifici sua præmia,& quędam etiam non noxiæ regno immunitates, & non deerunt vltrò operam suam spondentes. Quod de Hispania,de reliquis regnis dico.idem omnium iudicium esto. nisi tanta rerum quarumdam copia sit, vt omnem operarum manum vincant. quod vbi fit, pars aliò mandari poterit, sed ita, vt sua Regi & regno emolumenta constent,ne, dum alij beantur, frustrentur ipsi. Miserum sanè,& fatuitatis quoddam genus, te nudare,vt alium vestias. Sed nimirùm magna ferè regna, vel ipsâ magnitudine suâ, ad nescio quæ improuida labuntur; quasi sub ingenti mole fatiscant genua. Ita cùm orbem propè vniuersum auro, argento, gemmis lassent Hispani, regnum ipsi suum ære fatigant ignobili:& pro auro argentóque, æs illis ab hoste cusum est. cúmque diuitiarum suarum reconditoria ære onerent, cacabeis gloriari opibus possunt. fors nec multò pòst plumbeis,exinde etiam ligneis,aut boum tergoribus.

Remedia huic malo suggesta non semel, sed irrito semper conatu;vt nesciam, quorũ hîc ludat magnorum manus.inter tot magna ingenia, tot selecta regia concilia, æri pellendo,vel non repertum, vel non admissum consilium est.

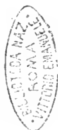
quis

quis credat?nisi quis dicat,quod aliàs dixisse me memini, prudentiam & potentiam iuxtim stabulare non posse; vt credas refractarios & indomitos equos, quos vnum equile non capiat. Aut fors dicendum, semper abundantiam contumeliosam fuisse in semetipsam: eueniréque nunc hoc apud Hispanos in auro. vt mirum videri possit, cur non vinctos in ergastulis habeant auro, & diuitiis improbos onerent, tanto locupletiores, quanto nocentiores. Nam quid ego aliud dicam? Aurum video tota propè Hispania exulare, æs imperare. Vrbanior fortè hic iocus in re seria. Quando cara mihi tellus discussis opulentiæ tenebris, lucem intuebere? quando ægro corpori remedia admouebis,tibi,Belgio,orbi in salutẽ? ô nimis diu luderis?excute somnũ,& teipsam tibi redde.Habes Regem, qualem nec voto assequare maiorem,amantem tui,publiciq; amantẽ boni: quem nec nimia iuuenta,nec graues premũt anni.Frustra illam accusas.infra hanc Carolus Imperium tenuit.tu tantùm manum & tibi, & Regi tuo Magno auxiliarem admoue.consilia suggere.fortiter suggestis incumbe. nec à quo hæc veniant intuere, sed ipsa; & orbis imperia in Rege tuo tenere potes. Nimis diu his inhæreo. finio. tantùm tacita audi vota mea Deus, audi bonorum omnium.

CAPVT XXV.

Lectioni Princeps incumbat, maximè Historicorum.

Historiarum lectio Principibus perutilis.

DOCTORVM etiam virorum lectionibus assuescat, Historiarum maximè omnium gentium; eorum in primis, qui de virtutibus vitiisque disserunt, cùm enim ferè omnes non tam cum Principe, quàm cum purpura illius loquantur, consultissimum mutos magistros audire, qui legentium vitia in aliis accusant, erroresque rectoris sui in aliis damnant. Nam quis alius moneat Principem? nòn patiũtur sceptra monitorẽ, quo fit, vt lubentiùs cum fortuna ipsorum, quàm cũ ipsis loquamur. è libris ergo discenda Principes hauriant. Prudẽter filium Basilius monet Imperator: *Per Historias veteres ire ne recusa: ibi enim reperies sine labore, quod alij cum labore collegerunt. atque illinc hauries & bonorum virtutes, & improborum vitia, vitæ humanæ varias mutationes, & rerum in ea conuersiones, mundi huius instabilitatem, & imperiorũ præcipites casus, &, vt vno verbo complectar, malorum facinorum pœnas, & bonorum præmia. quorum illa fugias, ne in iustitiæ diuinæ manus incidas; hæc complectaris, vt præmijs, quæ illa comitantur, potiaris.* Lectionum etiam Ptolemæo Ægyptiorum Regi auctor fuit Demetrius Phalereus, *vt conscriptos de regno imperióque libros compararet, atque lectitaret. nam, quæ amici non audent Reges admonere, ea in libris scripta esse.* verba sunt Plutar

Plutarchi. Et ego auctor sim Principi. Multa hîc discet,quæ à suorum nemine. adeóque omnia discet:& tanquam in speculo vitam moréſque suos intuebitur. vitia virtutésque in aliis, nullo suo damno, cõmodo maximo discet. Cũque magnorum Regum vitam, moréſque variósque vtriusque fortunæ felices infelicésque euentus legerit, fugienda sibi sequendáque videbit. temerariorum deinde conatuum infortunatos exitus, fortunatos prudentium, euersáque regna, & sedibus quasi suis euulsa, leget. funestas etiam Regum mortes,& caussas discet. E quibus omnibus,quid fugiendum,quid sequendum sibi sit statuet; quidue Regem deceat, quid dedeceat; quæ è quibus damna metuenda, quæ commoda speranda; quantum fortunæ & sceptris credere debeat,quantum ætati & robori;quantum suis,alienis,amicis,inimicis,detractoribus, adulatoribus. denique cùm legerit quanta è vitiis mala, quanta è virtutibus bona fluxerint, illa fugiet, has amplectetur. cúmque senserit, quàm libero sæpè scriptorum calamo mortuorum Principum dicta factáque in omnem posteritatem transmittantur,cauebit à damnandis: paria enim in paribus dictis factísque expectare debet.Fallitur,si, cùm aliorum vulgantur,sua tegenda arbitretur.

——Quis enim secretum diuitis vllum
Esse putet? serui vt taceant, iumenta loquentur,
Et canis,& postes,& marmora.

Multò minùs Regum Principúmque dicta factáque celari possunt. deuolant in omnem posteritatem, omniúmque linguis & calamis, omnium oculis & auribus subiiciuntur. Quæ omnia

omnia magnam prudentiæ materiam Principi ſuppeditabunt: amplectenda, fugienda, ſequenda, imitanda, cauenda, docebunt. ita rerum cauſſarúmque paritate ac ſimilitudine, euentuum paritatem ſperabit, timebit. Et ſanè, inter felicia numerari poteſt, aliorum bonis maliſque, labore nullo, emolumẽto maximo, ſequenda vitandáq; poſſe diſcere. docebunt Scriptores. A maximis verò Regibus Ducibúſque frequentatam lectionem, & à quibuſdam ſcriptionem, veteres tradiderunt. Pyrrhus, Alexander, Cæſar, Pompeius, Scipio, Sylla, Lucullus, Græcíque propè omnes, & Carolus Magnus nos docent. Imitetur Princeps. Quid? quòd Cato Græcas etiam litteras ſenex didicerit. filius verò illius, ne in curia quidem, dum ſenatus cogitur, à lectione ſibi temperauit. *Quâ induſtriâ oſtendit, alijs tempora deeſſe, alios temporibus ſupereſſe.* Epaminondam litteris addictiſſimum accepimus, & Philippum Macedonem, cuius illud ad Ariſtotelem: *Filium mihi natum ſcite, quod equidem Diis habeo gratiam, non proinde quia natus eſt, quàm pro eo, quòd eum naſci contigerit temporibus vitæ tuæ. ſpero enim fore, vt doctus eruditúsque abs te, dignus exiſtat & nobis, & rerum iſtarum ſucceſſione.* Sub quo magiſtro quinquennium integrum, exactâ pueritiâ, ſtetiſſe auctor eſt Iuſtinus. De Hadriano Caſſius: *Fuit ſuapte naturâ diſciplinis deditus, & ſtudiorum amator, in vtraque lingua impensè eruditus.* De Septimio Seuero Herodianus: *Præter bellicam gloriam, etiam ciuilibus ſtudijs clarus fuit, & litteris doctus, Philoſophiæ ſcientiam ad plenum adeptus.* De Tacito illud Vopiſci propè fidem ſuperat: *Nunquam noctem intermiſit, quâ non aliquid*

quid vel scriberet, vel legeret. Nec minùs illud Suetonij de Augusto: *Mutinensi bello, in tanta mole rerum, & legisse, & scripsisse, & declamasse quotidie traditur.* quis nunc Regum imitetur? De studio illud eiusdem est: *Eloquentiam studiáque liberalia ab ætate prima, & cupidè & laboriosissimè exercuit. multáque varij generis prosâ oratione composuit; vitam etiam suam tredecim libris, Cantabrico tenus bello.* Poëticam etiam non neglexit. De Cæsare Suetonius: *Eloquentiâ, militaríque re, aut æquauit præstantissimorum gloriam, aut excessit. Certè Cicero ait, eum elegantem splendidámque rationem dicendi tenere.* Et *quis sententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior?* Scripsit plurima. de quibus illud Suetonij: *Quorum librorum primos in transitu Alpium, sequentes sub tempus Mundensis prælij fecit; nouissimum, dum ab Vrbe in Hispaniam vlteriorem* IV. *&* XX. *die peruenit.* O vbi ætatis nostræ duces, Reges, Imperatores! De Tiberio Suetonius: *Artes liberales vtriusque generis studiosissimè coluit.* Scripsit varia, etiam Lyrico & Græco versu, fuítque Græci sermonis *promptus & facilis.* Illud etiam Lampridij in Alexandro Seuero, magni in scientias amoris signum magnum est. *Cùm inter suos conuiuaretur, aut Vlpianum, aut doctos homines adhibebat, vt haberet fabulas litteratas, quibus se recreari dicebat & pasci. habebat verò cùm priuatim conuicaretur, librum in mensa, & legebat.* quid plura speres, aut etiam voueas in Religioso? De M. Antonino Philosopho Herodianus: *Adeò litterarum & antiquitatis studiosus, vt nemini sit in eo genere Græcorum Romanorúmque secundus. argumento sunt permulta, quæ ab illo*

illo dicta atque conscripta ad nos vsque peruenerunt. Claudo Vegetij verbis : *Neminem decet, vel meliora scire, vel plura, quàm Principem, cuius doctrina omnibus potest prodesse subiectis*

CAPVT XXVI.

Viros doctos præmijs alliciat.

VIROS vndique doctos præmiorum magnitudine inuitet. nunquam deerunt, si munificum nacti Principem fuerint. Docet Vespasianus. de quo illud Suetonij : *Ingenia, & artes maximè fouit. Primus è fisco Latinis Græcisq; Rhetoribus annua centena constituit. præstantes Poëtas, nec non artifices coëmit.* Pompeius etiam Theophanem Mitylenæum ciuitate donauit. quem etiam narrant, cùm Rhodum ex itinere vidisset, professores audisset, singulos auri talento donasse. dignum, qui Magnus diceretur. Romani Pythagoram, Græcia vniuersa Leontium aureâ statuâ donauit. stat Euripidi monumentum Macedoniâ manu. Africanus Ennij effigiem in monumentis Corneliæ gentis collocari iussit. Nec mirum: hi namque sunt, qui regna scriptorum suorum monumentis illustrant, qui nunquam mori Principem patiuntur. Nullos excipio. Omnibus, si opulenta præmia ostentaueris, prouinciam ornabis. Ab vltimis etiam terrarum præmiorum magnitudo euocabit. Iuuat nimirùm sub munifico Principe calamum stringerere. Et sanè, siue prouinciç suç ornaméta, siue non moriturũ apud posteros nomen Princeps intueatur, nullis parcet sumptibus: quóq;

auidior

auidior gloriæ, hoc doctorum erit.

Ex hoc numero exſurgent Poëtæ, Oratores, Hiſtorici,quorum calamis nec mori prouincia, nec Princeps poterit. Quos ſi ſuſtuleris,quæ regna, Reges, Principes,viri magni viuent? inſepulti cineribus iacerent, ſine diſcrimine ſceptri & ligonis.ne ſemel mortui ſemper morerentur, calamus dedit.Bene Lyricus:

Doctorũ calamis Principes æternãt.

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi:ſed omnes illacrymabiles
Vrgentur ignotique longâ
Nocte:carent quia vate ſacro.

Et ſanè magna parentibus debemus. quòd ſumus, illorum eſt. plura doctis. quòd nunquam morimur, horum eſt. Illi vitam dederunt, ſed perituram, nec vltra mortem vitam. hi etiam poſt mortem viuere docuerunt, omnium lectorum oculis,auribus,animis.quo plus ſcriptoribus, quàm parentibus debemus, cùm ab illis non-morituram,ab his morituram vitam accepimus.Exſurgent etiam Mathematici, Philoſophi, Medici, Iuriſconſulti,Theologi, regnorum lumina. ſine quibus, noctibus potiùs,quàm diebus prouinciæ inuoluerentur. hi regnorum ſoles, vt quorum radiis, æterno quodam lumine,colluſtrantur regna. Omnium horum calamis, tanquam animâ, viuere Princeps poteſt. Quos ſi ſuſtuleris, non vltra plebeiam vitam, viléſque animas,vitam protendet. Viuerę æternùm vult? viuet in doctis. Quouis ergo auro hos prouocabit,vt vitâ viuat æternâ,ignoret mortem.Sciebat hoc Magnus Alexander:nullis proinde pepercit donis in Anaxarcho, Xenocrate, aliis.Sciebat Auguſtus Virgilio amiciſſimus,

mus, Andronicus etiam, & Gordianus Imperatores. Quid? quòd Dionysius Tyrannus Platonem amauerit, ambiuerit. Pulcra Cæsaris Sigismundi vox est: *Ego eos amo, quos natura aliis antestare voluit.* Atque hinc doctissimum quemque regni muniis admouebat. Factum ab Alexandro Seuero, de quo Lampridius: Præficiebat rebus *litteratos, & maximè eos qui historiam norant; requirens, quid in talibus caussis, quales in disceptatione versabantur, veteres Imperatores, vel exterarum gentium fecissent.* Factum etiam à Gratiano in Ausonio: *Cùm de Consulibus in annos creandis mecum solus volutarem, vt meministi, atque vt facere debui, & te velle sciui, consilium meum ad Deum retuli: eius auctoritati obsecutus, te Consulem designaui, declaraui, & priorem nuncupaui. trabeam palmatã tibi misi, in qua D. Constantinus pater noster intextus est. solui quod debui, & adhuc debeo quod solui.* Dedit hoc Imperator Ausonij eruditioni; dederunt aliis alij Imperatores. Vsitatum hoc apud Sinas: apud quos è sola eruditionis magnitudine dignitates prouinciarúmque gubernacula administrari videmus. Peccarunt in hac re Licinius, & Michaël Balbus, qui vel calcarunt litteras, vel vetuerunt, & Imperatorum portenta audiunt. nec diu illis regna, nec felicia.

CAPVT XXVII.

Quos in concilium adlegere Princeps debeat?

CONSILIIS admoueat, quos incorrupti mores, & eruditio, rerúmque experientia

rientia probauerit. in quorum delectu ingenia vitabit, tanquam de torcularibus & ignibus æstuantia: lenta etiam nimiùm, & frigore quodam suo congelidata. illi Rempubl. ignibus perdent, hi frigore. Neque enim aut perpetuæ fornaces, aut perpetuum gelu, moderandis rebus conuenit. Quod si cōsequi nō potest Princeps, nec temperata ingenia vllis frangenda donis suppetunt, misceat calida frigidis, lenta citatis, amœna fastidiosis, benigna morosis, mitia seueris: vt mutuo temperamento ad mediocritatem reducantur. Liberali deinde stipendio singulos donet. punire potest, qui digna laboribus præmia largitur. durum verò est punire, quem necessitate ad illicita impellis. Vis incorrupta iudicia? egestatem amoue. ad quæ non cogit paupertas! Vis integra? adsint integritati sua præmia, vt nec aliūde mendicare, nec sperare debeat, qui iuri dicēdo præest. Fortiter præmiare & punire, boni Principis est; miseri, punire, nec præmiare; ignaui, præmiare, nec punire. Regia ergo stipēdia suis præbeat, quibus vniuersam familiā, pro concrediti sibi muneris dignitate tueantur; & viros inueniet. Ea verò velim stipendia, quæ satis sint familiæ ampliter alendæ: nam & amplitudo venerationem auget, & animos addit. Et verò graue est, Regi aut Reipub. de suo impendere. Libera proinde optem patrimonia; nec ea attingi familiæ sustentandæ. seponat hæc in liberos, quisquis à consiliis Principi est. quin eò etiam crescant stipendia, vt seponi aliquid possit in posteritatē ac nepotes: & optimè sperare iubeo Principē de suorum integritate. Nam leges ferre, & necessariis destituere, est ingenium

Feruida & lenta ingenia à Reipub. munerib. reuocanda.

Miscenda in Repub. calida ingenia frigidis.

Liberali stipendio donādi, qui Reip. munerib. admouentur.

ad dolos & fraudes acuere, & venalem clàm iustitiam facere, cùm publicè non possit.

Nulla dona iudici permittēda; nec venditio, aut muneris emptio.

Imitetur in hac re Alexandrum Seuerum Princeps, quem narrant ampla stipendia omnibus quos in concilium adlegisset, numerasse, vetuisséque ne qua dona acciperent, neque cōcessa à Principe munia venderent; cùm diceret eos, qui munia vendunt, ad operarum suarū vēditionem necessariò cogi, ne fraudi emptio esset. Emit aliquis munus aureorum millibus sedecim, quod annuè supra quingētos aureos non pendit. Quid faciet hîc emptor? ne emptionis pretium pereat, operas locat, & vendit, atque ita ex pretij magnitudine, sua caussarum stat iustitia, pro pecuniæ magnitudine metienda. exiguā numerabit? iustitiam referet exiguam, numerabit amplam? iustitiam referet amplam: vt mensura æqui boníque, non ius, non ratio, sed pecunia sit. Nam quò aliò se vertat? alenda vxor, liberi, familia: & pro muneris dignitate, pro Regis aut Principis magnitudine, è sociorum etiam more alenda. domestica interim res tenuis, parentum sæpè opes modicæ, vxoriæ modicæ, muneris annuus prouentus modicus, modica omnia. tenuitatem hanc, ac quandam muneris maciem, non incrassabit probitas, non virtus. Ab improbitate ergo, & dolis malis, maiora speranda, adipanda nimirū ex his macies. Fortiter in tales Valens, Valentinianus, Iustinianus, sæuiunt: securi priores, virgis posterior, alij muneris abdicatione. Quis mihi nunc pares cōcedat? vouere possumus; sperare non ausim. Nam venditionem munerum permittere, non permittere operarum, durum. vtrumque permittere, improbum.

probum: neutrum, probum. ita tamen, vt Alexandri exemplo, quotquot in munere sunt, diuite pro muneris conditione stipendio Princeps remuneretur.

Modus iudicum donaria deprehẽdẽdi. Verùm, vt largiamur ampla hæc Imperatoria stipendia, quis occultas venditiones, quis largitiones tollet? quis erogationum solitarios cæcósque testes parietes producet? aut quis sui proditor dominus stabit? qui si fortiter negauerit, erogatore fortiter denunciante, cui fides? vno teste vis damnari? quis innocens erit, si accusasse satis? & quàm facilè æmulus, qui magnorum nulli defuit, accusatorem inueniet? at si plures, sed factorum singulorũ singuli, num fides adhibenda? Suspicionũ sanè materiam magnã, variorum denuntiatio suppeditat. accedit, nunquam defuturam Principi rationẽ in largitionum cognitionem veniendi, si gratas eiusmodi delationes Principi suo fore populus intellexerit. Neque diu celari hæc possunt. nam licet legum institutio, fallendi modum docuerit, & è nouarum sanctionum edictis, doli fraudésque creuerint nouæ; nescio tamen, quomodo solis tenebris cõcreditæ largitiones solẽ ament. videri volunt, & intueri diem: noctium suarum hostes. Iam in seruorum multitudine magnorum atria obseruantium, quis celet omnia? quis auidissimas donorum vxores? & quod secretum speras mulieri concreditum? nullis sanè propè tenetur secreti legibus mulier: prærogatiua huius sexus est nũquam, nusquam silere. vulgari amat, & vt videri, sic audiri; & secretissimum suum inimicæ aperiet, si desit amica, si socia, si contubernalis, quæ nunquam mulieri defuit. Quid? quòd voluptatis *Mulier secreti legibus teneri nõ videtur.*

 suæ,

suæ, adeóque & libertatis magnam partem putet, si, quod concreditum illi, ingenuâ quadam libertate in amicæ profundat sinum: vt plus etiam gaudiorum è doni denuntiatione, quàm ex ipso dono capiat. Et certè quisquis rẽ mulieri commisit, vulgari voluit. nec certior alia euulgandi ratio, quã vel vnius plerumque mulieris fidei rem cõmittere, maximè si secretum pactus fueris: quo enim & tu sanctiùs imperaueris, & sanctiùs illa spopóderit, hoc auidiùs in narrationem properabit; imò & prouolabit. Neque satis illi iuisse est; volare vult. alas addidit narrandi concredita desiderium. addidit & timor: vereri enim credas disrumpẽdã, si diutiùs hoc è recenti torculari mustum pectoribus stringat. Ne mirere: seruitutis enim quoddam genus esse putat, non posse loqui; libertatis, posse. eximit se ergo seruitute, & in libertatem vindicat, cùm primæ occurrentis sinum implet. minùs ingenuum, expectare secundam; in primam candor effundit. Et quis vir accuset hîc mulierẽ? si silere ipse non potuit, cur secretum à muliere sperat? in criminis paritate, non maior pœna manet primum auctorem? Vult secretum suum vir? linguæ imperet. laxauit? ne damnet mulierem, cuius omnis sapientia in ore est. se dãnet, cùm longè sanctioribus silentij legibus teneatur. Frustra proinde secretum suum celari maritus postulat, quod vxori commisit. ipsa proditrix viri, & sui erit, dum sibi maritóque apud sociam de dono gratulatur. quin imò proditrix non fuit, laudatrix fuit. prodere noluit, laudare voluit; &, quæ gratularetur, amicam quæsiuit, & cùm Euangelica muliere inuenit. Deesse proinde modus

Quisquis secretum suũ mulieri commisit, vulgari voluit.

non

non potest Principi, in largitionum cognitionem veniendi. ipsa se largitio prodet, impatiens celari. Fuit hoc nouum Antonini Pij, fuit magni Principis, à iudicibus, locorúmque Præsidibus ac Gubernationibus, ante muneris susceptionẽ opum omniũ suarum indicem deposcere, quo, vbi muneribus defuncti esset, scire posset, quantum illis facultatum accessisset. Imitari ætate nostrâ Antoninum videtur voluisse Regum omnium maximus.

In delectu verò eorum, quos consiliis dandis admonet Princeps, sequatur monentem Iethro: *Prouide de omni plebe viros potentes, & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderunt auaritiam, & constitue ex iis qui iudicent populum.* Vult potentes, ne intueátur personam diuitis, quíque valeant *virtute irrumpere iniquitates*, quos nec magnitudo, nec nobilitas terreat, nec egestas spe præmiorum ad illicita trahat; nam & *munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum.* In quos illa interminatio Dei: *Va qui iustificatis impium pro muneribus, & iustitiam iusti aufertis ab eo. propter hoc, sicut deuorat stipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit: sic radix eorum quasi fauilla erit, & germen eorum vt puluis ascendet.* Quare si in aliis delictis non ratò Regi indulgendum, in iniusti iudicis nunquam erit. Est in hac re Alexandri Seueri magni omninò Imperatoris vox Imperio digna, cùm diceret, non satis dignè in malũ iudicem vindicari, si magistratu priuaretur, sed grauioribus longè suppliciis mulctandũ. De quo illud Lampridius: *Si vnquam furem iudicẽ vidisset, paratum habebat digitum, vt illi oculum erueret.* Est & illa

Qui à Principe deligẽdi in cõcilium.
Exodi 18.

Deut. 16.
Isaiæ 5.

Qua pœna improbus index puniendus.

Tt 3 Magno

Magno Constantino dignissima sententia: *Si quis cuiuscunque loci, dignitatis, in quemcunque iudicum, Comitum, aulicorum, vel palatinorum meorũ, aliquid veraciter & manifestè se probare posse confidat, quòd non integrè aut iustè gessisse videatur; intrepidus ac securus accedat, interpellet me, ipse audiã omnia, ipse cognoscam. &, si fuerit comprobatum, ipse me vindicabo de eo, quòd me vsque ad hoc tempus simulatâ integritate deceperit. illum autem, qui hunc prodiderit & comprobauerit, & dignitatibus, & rebus augebo. Ita mihi summa diuinitas semper sit propitia, & me incolumem præstet.* Digna omninò lex, quam Christianorum Imperatorum primus ferret, & iureiurando confirmaret. Sanè, si Reges iniquorum iudicum delatoribus, munia ipsa, si iuridicundo idonei essent, conferrent, aut amplâ mercede donarent; non magno molimine iudiciorum integritati consulerent.

Virtutes illorum qui à Principe in concilium deligendi.

Deliget ergo Rex, quos grauior ætas, magnóque collecta vsu experientia, integritásque, & ignara munerum manus, casti mores, animus sibi constans & periculis maior cõmendat: quos in audiendo faciles, in comprehendendo celeres, in decernendo lenes, in inuestiganda veritate diligentes, studiísque ac laboribus addictos deprehenderit: quibúsque fides omnibus vitæ commodis antiquior, omnibus opibus carior, quorúmq; eruditionẽ sancti mores ornent. Quos vltrò ac reluctantes etiam, ad Rempub. euocabit. amouebit verò, quotquot corrupti mores, impurior vita, fraus & dolus occuparũt: quos rei familiaris angustia oppressit, nec permittet in senatorio portu naufragos hos cõquiescere, quos alieno magis patrocinio quàm vitæ inno

innocentiæ inniti senserit, quos dolo malo ac muneribus viam sibi sternere intellexerit; quósque aut nimia lentitudo, aut nimius æstus, aut grauior morositas, aut fastidiosi mores, & nauseabundo similes, aut innata quædã animo leuitas & incõstantia tenet. Sed neque in vnum facilè ea conferet, quorum singula totum hominem occupare possunt. Plures honorandi, quò Principis beneficiũ latiùs pateat, & certiùs singuli commissa sibi expleant, quo paucioribus obruuntur. In delectu verò illud Alexandri Seueri apud Lampridium, memoriâ & imitatione dignum: *Senatorem nunquam sine omnium Senatorum qui aderant consilio fecit: ita vt per sententias omnium crearetur, testimonium dicerent summi viri; ac, si fefellissent vel testes, vel ij qui sententias dicebant, postea in vltimum reijcerentur locum, ciuium condemnatione adhibitâ, quasi falsi rei approbati, sine vltius indulgentiæ proposito.* At nunc quoties non vno in regno, nescio quæ ancillula, aut seruulus, Senatorem Reipub. & Regibus dedit? alium Principis, aut viri magni amores, aliquem obsequia fratris, non sint sororis, non filiarum, non vxoris. dona etiam non paucos. ita quod eruditio & prudentia non potuit, non virtus; fauor, mulier, aurum dedêre.

In deliberando sequatur illud Lampridij in Alexandro Seuero: *Si de Iure tractaretur, solos doctos in consilium adhibebat: si verò de re militari, milites veteres & senes, & benemeritos, ac locorum peritos.* Prudenter. imitetur Princeps noster. Peccat in Rempub. grauiter, qui indoctos iuridicundo præficit, adeóque & euertit illam. Et ridenda sanè res, cùm in rebus aliis artium

peritissimos deligamus, sartores, sutores, fabros; in iure dicendo, è quo non rarò fortunæ vniuersæ, honórque, vitáque pendet, ineruditos deligi. In decernendo statuendóque illud à Cassio notatum in Nerua: *Nihil vnquam de suo arbitrio statuit sed principes viros in consilium semper adhibebat*. Et à Spartiano in Hadriano: *Nihil non consulto senatu faciebat, execratúsque est Principes qui minus Senatoribus detulissent. erat verò tum mos, vt, cùm Princeps caussas cognosceret, & Senatores & equites Romanos in consilium vocaret, sententiámque ex omnium deliberatione proferret.*

Prou.20. Consilio verò in primis in bello vtendum putat Imperator. putat & Sapiens noster: *Consilijs tractanda sunt bella.* Veteranos autem adhiberi vult Imperator. Docuerat antè Iob, senibus prudentiam inesse: *In antiquis est sapientia, & in multo tempore prudentia.* Et vetum illud Claudiani: *Tenero tractari pectore nescit* prudentia. Et lege olim fuit traditũ, ne infra quinquagesimum annum quis, vel magistratum gereret, vel legationem obiret. Et receptum hoc Græcię parte. Benè. ac, si quæ alia, militaris scientia experientiam deposcit. Nec satis tamen senem esse. benemeritos vult Imperator. quos nimirum facta docuerunt, rerúmque experientia longa, quæ pro prudẽtia esse cõsueuit. Et sanè, si quid à Deo vouendum, consiliarij quàm optimi Principi vouẽdi, cùm ab his regni vniuersi incolumitas pendeat, vt qui Regibus oculorum vicem præbeant, iudicij subeant. Tolle oculos, quis videat? tolle iudiciũ, quid homini reliquũ? Et certè, qui in consiliariorum delectu errant Principes, in perpetuo eos errore necessum est versari.

Iob.12.

Et,

Et, vt qui fontem in origine sui secat, flumina emacerat,& quidquid à fonte fœcūditatis affluit agris, quos macie suâ paullatim emori senties, ac quasi fatiscere viribus subtractis:ita qui à prudenti consiliariorum delectu aberrant,Rempublicam emacerant, sterilitatem inducunt, speratam in semine suo messem suffocant, atque adeò à radice succidunt, cùm omnis Reip.adeps ac melior succus, à prudenti consiliariorum rore & imbre defluat.

Ad iudiciorum verò integritatem plurimùm valet, si Princeps ipse non rarò consiliis dandis ferendisque intersit. Carolum Magnum die vno per hebdomadam interfuisse accepimus: Carolum Audacem diebus tribus. Lusitaniæ autem Reges certo per hebdomadam die. De M. Antonino Philosopho Capitolinus: *Semper cùm potuit interfuit senatui, etiam si nihil esset referendum, cùm Roma fuit: si verò aliquid referre voluit, etiam de Campania ipse venit.*

Princeps cōsiliis nō rarò intersit.

Nihil verò temerè aggrediatur, nihil præproperè & calidè,tanquã à torculari,memor veteris dicti: *Cōsilia calida & audacia prima specie læta, euentu tristia sūt.* & illius: *Duo aduersissima rectæ menti, celeritas & ira.* & alterius: *Consulere oportet lentè, consulta exequi festinanter.* Scio, *animo cupienti nihil satis festinari.* sed & hoc scio, pœnitentiàm festinationi adiacere. Nullam proinde rem ante seriam maturámque deliberationem aggrediatur, ad quam integro pectore ibit, non obsesso. & stolidum est petere cōsilia, postquam certò apud te aliquid statueris. Videri tales consuluisse volunt, sequi nolunt; probaríque volunt sua, aliena nolunt. ad nudam deinde

prudentiæ & moderationis ostentationem, consilia hi cogunt; ne denique præsidentes videantur, & damnari meritò possint in infelici rerum successu, in consilium alios vocant, quò & modesti audiant, & temerarij ac insolentes non audiant. Secuturi nimirùm tales consilia sunt, si antè apud se animúmque suum decretis responderint: recessuri, si non responderint. Vt facilè videas nudum hosce modestiæ nomen venari. Grauis omninò error, cùm aut omnibus diffidunt, aut prudentiæ suæ armísque nimis fidunt. Benè Tacitus: *Plura in summa fortuna auspicijs & consilijs, quàm telis & manibus geri.* Sed & excusationem apud omnes meretur, licèt votis res non responderint, quisquis prudentum consilia secutus: non meretur, quisquis suis tantum innixus res aggreditur.

Plures etiam in consilium adhibeat. certiùs enim multis, quàm singulis creditur: singuli enim decipere, ac decipi possunt; neminem omnes fefellerunt. Et quantum quisque ingenio possit, quóve robore sit, quo candore, faciliùs Princeps aliorum comparatione discet, certiúsque propositæ rei veritatem cognoscet. Inconsultissimum verò est, vnius tantùm consiliis inniti, vni vniuersa regnorum cōmittere: neque enim omnibus vnus par esse potest. & inuidiam ferè tales odiáque incurrunt omnium, & funesto ferè fine vitam claudunt. O nimis fæcundum hoc ludibundæ in magnis fortunæ sæculum! Gallia nos docet, Germania, Hispania, Anglia. quantos hæc regna viderunt, tulerunt! quàm infelici exitu inuidiosa felicitas notata! O, dicat quisquis sapit, *Quia me vestigia terrent*: & subducat nauem,

Periculi res plena, vnius consilijs inniti.

uem,

uem, & portum respiciat, & tuta ante naufragium littora, ne noua fabula, prioribus deterior, exsurgat orbi. Ac si non moueant recentia, intueatur vetera. A quo cadit Amanus, Clitus, Seianus, Plautianus, Aluarus Luna, Montdragonius; si non ab Assuero, Alexandro, Tiberio, Seuero, Ioanne Aragonio, Francisco Mediceo? & plenæ omnium sæculorum sunt Historiæ. Time quisquis supra fortunam tuam maiorúmque extolleris: iisdem ferè manibus cades, quibus sublatus es; quin & celeriùs quàm surrexisti: facilior enim per præcipitia lapsus. lento gradu in verticem ferimur; lapsus in momento est. Sed & consultum Regi plures esse, qui rerum cognitionem habeant, ne vno cadente, cecidisse videantur omnes; & ignari rerum discere incipiant, qui docere debent, magno regni Regísque damno.

Ita verò ad consilium, vt dixi, accedat, ne, vbi antè secum firmauit sententiam, frustra rem in consilium vocet, nec abuti pudore se permittat. Ab odio etiam, ira, auaritia, amicitia, superbia, libidine vacuum esse decet. haud enim facilè animus verum prouidet, vbi illa officiunt. neque quisquam simul libidini & rationi paruit. Seponat ergo affectus suos Princeps, priuatúmque studium, publicísque medeatur: sententiæ verò cautiori lubentiùs adhærescat, nec difficulter sese applicet etiam tuta metuentibus: cautáque potiùs consilia cum ratione, quàm prospera illi ex casu placeant. Fugiat verò consilia, quorum temeritas absolui nequit nisi beneficio felicitatis: nam licèt hac viâ possit prosperari, non cõiiciat se tamen in fortuitam hanc prosperitatem, quæ ferè

ferè præcipitio alligata eſt, aut de illius vicinitate damna minatur.

Quòd ſi moram res patitur, tacitus ſecum Princeps rem diſcutiat priuſquam deliberet, ne imparatus accedat. &, vt obijcere difficultates ipſe poſſit, & firmare rationibus; nullam tamen in partem, cum Traiano, Hadriano, Antonino, propenſum animum oſtendat, ne in illam ſuos trahat. quorum non pauci, dum placere Principi volunt, ſepoſitâ ſuâ, in illius ſententiam eunt, nec tam quid deceat, aut dedeceat, quàm quid ſentiat Princeps intuentur. Sed neque proniorem ſe in illos, qui ſecum ſentiunt, oſtendat. nullâ re conſilia meliùs quàm libertate firmantur; nullâ infringũtur magis, quàm ſi libertatem ſuſtuleris. neque enim hac ſublata, veritati, ſed complacentiæ locus erit & adulationi: nec rebus, ſed Principis fortunæ ſeruient. Affectu potiùs magno proſequatur illos, quos ſenſerit veritatis magis, quàm placendi ſtudio duci.

Nunquã ab euentu res metienda.

Caueat etiam ne ab euentu res metiatur, ni timidiſſimos in conſilio dando velit ſuos, qui à dubio euentu perpetuis timoribus natabunt. Et ferè plebeiorum ingenia conſilia ab euentu metiuntur: hinc non raro apud eos eadem facta, nunc ſapientiæ ac roboris, nunc furoris ac temeritatis nomen accipiunt. Neque redarguet, ſi votis euentus non reſpondeant, cùm millia in fortuitis occurrant, quæ prudentiſſima conſilia euertant ac fruſtrentur. Fatebor interim magnum omninò, adeóque primum mereri locum, qui apud ſe conſilio abundat, non indigus alieno; ſecundum, qui alieno, vt ſuo vti didicit; tertium, qui nec aliena conſilia admittere,

mittere, nec expedire sua nouit. Ego tamen primum illum statuo, qui prudentiæ suæ non nimis præfidens, prudentum sequi consilia nouit. vt tardo malim ingenio Principem, audiat modò, quàm acuto & perspicaci, si non audiat. Audiamus Sapientem: *Dissipantur cogitationes, vbi non est consilium; vbi verò sunt plures consiliarij, confirmantur:* & *salus, vbi sunt multa consilia.* Est in hac re illud Antonini Imperatoris: *Æquius est, vt tot amicorum ac fidelium consiliariorum sententiæ subscribam, quàm vt illi se meæ voluntati accommodent.* Quid verò ad stabilienda regna consilia valeant, fortiter & verè Sallustius docet: *Omnia regna, ciuitates, nationes vsque eò prosperum imperium habuerunt, dum apud eos vera consilia valuerunt. vbicumque autem gratia, timor, voluptas ea corrupere, post paullò imminutæ opes, deinde ademptum imperium, postremò seruitus imposita est.* Videant Reges, ne in consilium adhibeant, quos gratia, timor, voluptas, pessimum veri venenum, occupauit. Prou.15. Prou.11.

In statuendis verò condendisque legibus, Ferdinandum cognomento Catholicum prudenti prouidóque astu vsum narrant, solitum nimirùm per fidum aliquem suorum, rem lege firmandam in vulgus spargere, nō vt ferendam, sed vt vtilem, & Reipubl. necessariam, quò certior de populi voluntate fieret: quam vbi placituram intellexerat, lege firmabat. vnde consequebatur, vt volentibus, quæ cogitauerat, imperaret.

CAPVT XXVIII.

Ecclesiis probatissimos præficiat.

ECCLESIÆ præfici curet, quos vitæ probitas, morum integritas, prudentia, rerum experientia, eruditio, pietas commendat: non qui deductum nomen à trabeis, & fastos recolūt purpuratos, & exesam senio nobilitatem, nec aliud. Quòd si cū opibus, imaginibus, præclaráque memoria sui, virtutem relinquere maiores possent, esset cur meritò magnorum liberis prima quæque in Repub. munia, etiam reluctantibus, traderentur. Nunc cùm sola virtus sit quæ neq; dari, neque accipi potest, & illa sola sit, quæ Ecclesiæ purpurâ vestiri mercatur; perfacilè quiuis videat, qui Ecclesiis præfici debeat. Amor, maiorum in Rempub. ac Reges merita, vetus nobilitas, amicorū turba, fauor, gratia, magnorum affinitas, opes, morum elegātia, formæ venustas, linguarum peritia, mollis elocutio, vestium nitor, & si quid aliud externarum rerum est, Principum ferè oculos obnubilant. quare suspecta hæc meritò esse debent, vt, si solitaria sint, & virtutibus suis destituta, negligat. Sanè si fortibus factis ignobilis nobilem anteeat, si militari peritiâ, quis hunc non ignauo nobili, solâ natalium prærogatiuâ fulto, præferat, si saluam Remp. & exercitum volet? Eadem in omni hominum genere reperies, etiam inter plebeias artes. Quis sutorem, sartorem, fabrum imperitum perito; quis in liberalioribus pictorem, architectum,

Solius virtutis ratio in Ecclesia Prælatis habenda.

chitectum,typographum indoctum docto; quis Poëtam,Oratorem Historicum, Philosophum, Medicum, Iurisconsultum,Theologum, ineruditum erudito, ob maiorum scientiam,aut merita, anteponat? Quo maior delectus in Ecclesię Præsulibus adhibendus.nec sanguini quidquam dandum,aut gratiæ:virtuti,& illi soli est.Nūc in non vno regno, quasi per manus, de fratre in fratrem,inde in nepotem,aut agnatum, non dico de patre in filium,itur. Eleganter Bernardus ad Henricum Senonensem Archiepiscopum: *Scholares pueri, & impuberes adolescentuli ob sanguinis dignitatem promouentur ad Ecclesiasticas dignitates, & de sub ferula transferuntur ad principandum presbyteris: lætiores interim quòd virgas euaserint, quàm quòd meruerint principatum: nec tam illis blanditur adeptum,quàm ademptum magisterium. Et hoc quidem in initio.processu verò temporis paulatim insolescentes,docti sunt in breui vendicare altaria.subditorum marsupia vacuare,magistris nimirum in hac disciplina vtentes idoneis, ambitione & auaritiâ.* Elegantiùs etiam in illa verba, *Ecce nos reliquimus omnia:Huic paruulo adhuc, aut forsitan necdum nato, Ecclesiastica iam beneficia prouida parentum sollicitudo parabat.Hunc nos, inquiens, illi,vel illi tradamus Episcopo, apud quem habemus gratiam, aut cui fortè seruiuimus, vt ditetur de bonis Domini, nec in tot liberos nostra diuidatur hæreditas. illum Præpositus aut Decanus, vt sibi succederet, plusquam materno educauit affectu,in delicijs enutriens & delictis.ille dignus Archidiaconatu,vtpote filius Principis,magis autem si sit Episcopi consobrinus,in quo nimirū tota est episcopata progenies.alius vndiq; circuit sedulus explorator,* *blanditur,*

blanditur, obsequitur, simulat, dissimulat, miserāque sibi suffragia mendicare non erubescit, manibus & pedibus repens, si quo modo tandem aliquando sese ingerere queat in patrimonium Crucifixi, & bona Domini, quæ sola ex omnibus hodie inueniuntur exposita. nimirum peregrè profectus est, sed in plenilunio fortè, vt sua districtè repetat rediturus. Quis eâ intentione gradus Ecclesiasticos quærit, vt suam pariter ac proximorum operetur salutem? Honorati incedere volunt, placere student hominibus, delectari & superbire, & huic sæculo per omnia conformari. Audi querelas Domini: Regnauerunt, & non ex me; principes extiterunt, & ego non vocaui eos. Vbi timor Dei? vbi mortis memoria? vbi gehennæ metus, & terribilis expectatio illa iudicij? Quid? quod matrimonia contrahuntur spe futuri in sobole Episcopi aut Abbatis, & ante matrem filius præprou idâ destinatione Episcopus est, fulgétque votiuâ purpurâ, cuius adhuc patrem mater ignorat. Maritanda nimirùm Episcopi fratri, vt Episcopi mater fiat; aut Abbatis, vt Abbatem noua nupta lactet, beétque fæcundétque patrem, Episcopi aut Abbatis mater. Fortunata mater, quia Episcopi soror; non futura Episcopi mater, nisi fratrem, aut sanè patruum aut auunculum nacta Episcopum foret. fortunatus filius Episcopi cōsanguineâ natus; non futurus Canonicus, Abbas, Decanus, Præpositus, Episcopus, nisi tali matre natus esset. Neque enim aut paritura illa talem, aut nasciturus hic talis esset, nisi patruum numeraret Episcopum. scilicet vt cælestes stellæ steriles influxu suo fæcundant terras: sic patruus Episcopus neptis suæ partum. hoc solo nomine Episcopatu dignus, quòd Episcopi nepos; non

Praua multorū regnorū cōsuetudo in Ecclesiæ Præsulibus statuendis.

futurus

futurus dignus, nisi Episcopi nepos esset, aut neptis mater.

Nec satis erat virum viris, feminam nasci feminis; mulieribus vir, viris mulier nascitur; & viris mulier Abbas imperat, mulieribus Abbatissa vir. quo enim alio nomine vtrumque designem? sed & matrimonio iuncta Monachis Abbas imperat. Olim sine puerperiis æterna successio erat, nunc, ne quid illi desit, matrimonio femina Abbas iungitur, vt Monachi non fiant, sed nascantur. Imperare etiam virgo viris discit, & leges dare, quas non didicit, non vidit. Alibi Abbatissa vir audit. ô non audiat maritus, non pater, & illæ matres! Fæcunda culpæ sæcula. quid reliquum?

Ecclesiæ dignitates trãsire in filios periculi plenum est.

Irrepsit nescio quæ, & occupauit non vltima regina consuetudo, vt parẽtum merita transeant in filios. Inter aulæ & regni proceres, inter togæ Principes, militiæ Duces aliquis numeratur, cuius virtute, fortitudine, consilio Respub. stetit. numerosa huic soboles, & obstrictum se parentum obsequiis Rex arbitratur, nec irremuneratum filium vult abire. è regio ærario graue est: ex Ecclesiæ remuneratio fit. Hunc proinde Canonicum, illum Abbatem, tertium Decanum, quartum Præpositum, quintum Episcopum, meritorum parentis præmium statuit. Munificus nimirùm Rex est. nec virtus hîc prouocat, sed sola parentis merita. tanquam si quis ineruditus, docto alieno calamo, eruditus audiat: imperitus pictor magni pictoris penicillo peritus habeatur. At spes est, non indignos muneribus fore. Quis aurigam, nauclerũ, pistorem

 deli

deligat, quis culinæ suæ coquum spe futuræ aliquando peritiæ? peritos deligimus, nec nudâ futurorum spe, nec parentum industriâ, in delectum ruimus. Eadem videas in omni omnino hominum genere. nemo in delectu, maiorum, sed peritiæ rationem habet; etiam in ouium pastoribus, aratoribus, vinitoribus, hortulanis, stabulariis, piscatoribus. Soli non rarò Canonici, Abbates, Decani, Præpositi, Episcopi periti nascuntur tanquam non fiant, sed Ecclesiasticis nati dignitatibus sint; & imperare in re omnium maxima, omnium difficillima sciant, qui nullius imperium passi sunt; eáque doceant, quæ nunquam didicerunt, ac ne viderunt quidem. quasi materna vbera Decanare aut Episcopare docuerint, & à lacte didicerint, quæ viri docerent. Docta ô nimis vbera, in quibus Episcopalis erudita est infantia! felix vterus, in quò tota Episcopata, Decanata, Præpositata, Abbatisata, Canonicata est progenies!

Videant Reges & Principes, quomodo Deo, Ecclesiæ, suis suorúmque animabus satisfaciant. infortunata conditio, ob fratrem vel nepotem, ignibus fors adiudicari æternis: tot animas perire, & in illis non rarò Regem: non dico Episcopum patruum, aut togatum aliquem, aut purpuratum patrem. Non addam plura, & nescio quis mihi in aurem: Caue,

Periculosæ plenum opus aleæ
Tractas, & incedis per ignes
Suppositos cineri doloso.

Cui nihil habeo quod reddam, nisi ab eodem calamo:

Iustum, & tenacem propositi virum

Non

Non ciuium ardor praua iubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solidà.

Non sileo hîc tamen Isidorum: *Cognoscant Principes sæculi, debere se rationem reddere propter Ecclesiam, quam à Christo tuendam suscipiunt. nam siue augeatur pax & disciplina Ecclesiæ per Principes fideles, siue soluatur, ille ab eis rationem exiget, qui eorum potestati suam Ecclesiam credidit.*

Quòd si petas, quid sentiam, Theologi, an Iurisconsulti Ecclesiis præficiendi. Quid dicam? tenera hæc res est, & multorum inuidiæ exposita, & odio grauida. Hoc dicam, ex vtraque scientia natos viros magnos, orbis miracula, neque damnare possum, si Ecclesiasticis conuentibus ordinis vtriusque præstantissimi intersint, Iuris quadam ac Theologiæ mistura. & nescio quomodò è docta varietate maior venustas exsurgat. Et sanè Iurisconsulti integritatem nudæ Theologi eruditioni anteponendam putem. Theologum verò, quem vitæ probitas, rerum cognitio, prudentia, multorum annorum experientia comparata, in aduersis fortitudo, prudénsque zelus ac pietas ornat, regẽdis imprimis Ecclesiis idoneum arbitror; maximè si hæresis inualuerit, si cõuellendæ opiniones falsæ, si stabilienda fides; eóque magis, si non omni Iuris legúmque cognitione destituatur. Vniuersim interim dici potest, è quocunque genere statuantur, viros ætate maturos, pietate, probitate, morũ integritate claros, & à primis annis Ecclesiasticis functionibus assuetos, Ecclesiis præficiendos, ne discere cogantur, cùm docere debeant. Eóque maior in hoc delectu ratio habẽda, quòd

Theologi, an Iurisconsulti præficiendi Ecclesiæ dignitatibus.

corrigi error non possit, cùm hæc ferè dignitas non nisi cum vita ponatur. Felicem in delectu suo vidimus ALBERTVM: qui cùm seuerissimus in illo esset, prudens, maturus, serius, tum fortunatissimus audiebat. singula scrutabatur, anteactam vitam, præsentes mores: è quibus spē timorémque futurorum colligebat. nihil assuetus hîc generi, nihil nobilitati, sed soli virtuti dare, è qua supra vota plerumque eueniebant. Felicitati hæc quidam, pietati alij, plerique prudentiæ tribuebant, sapientiores iunctim omnibus: cum in omni delectu illius, tria hæc elucerent. nec, quod magnum, frustratum aut pœnitendum illius vnquam in magnis muneribus vidimus delectum.

Nullus verò certior delectus, magni Dei, cuius nunquam frustratoriæ designationes; & semper magnum aliquid à magna illa manu. ita Moysem, Aaronem, Iosue, aliósque in illo populo reperias. At, ne fatigem notissimis chartam & lectorem, non egrediar magna Ecclesiæ lumina. quis in Magno Gregorio columnam igneam, in Fabiano & Innocentio Tertio columbam, in Gregorio IV. latebras, in Chrysostomo emissam cælitus vocem, in Nicolao Nicolaum, in Fulgentio insulam, in Cæsario sepulchrum ignoret? & frustra fugam, prodente qui delegerat Deo? Non inferiora fors illis ætas nostra vidit, Deus dedit; cùm Romanæ apes, præsagâ mellificatione, Pontificiæ coronæ, quasi propheticâ circumductione, tanquam naturali oraculo, in testationem quandam diuinatricis cuiusdam disciplinæ, Pontificem quem cælo maximum acceperant, terris maximum designarunt.

VRBANVS VIII. Pontifex Maximus.

runt. qui vt vitæ integritate, ita ingenio, eruditione, dictis, obitísque in Italia & Gallia muneribus, clarissimus, eaque in omnibus factorum felicitate, vt fortunatiora sperare vix hominis, perficere nullius, nisi præsenti in omnibus magni Numinis auxilio foueretur. qui cùm augustâ suâ Vrbem præsentiâ, tum orbem vniuersum, non minore spe quàm implet nomine; vtrumque excelsi animi magnitudine, vt Regibus natum; modestiâ, vt priuatum; prudentiâ, vt æternùm imperasse; affectu, vt patrem; comitate, vt infra; maiestate, vt supra tiaram arbitteris. Verissimæ, Vrbis, Italiæ, orbis deliciæ. quem imitari plurimi concupiscant, nemo possit. Doctorum vbique virorum amator, propugnator. ne mireris. non potest ab omnium eruditionum diuite bibliotheca, à qua nihil in omni scientiarum genere petas quod docere non possit, aliud sperari. vt meritò, quidquid nunc orbe doctum toto, magna sub tam magno Mæcenate sperare possit & debeat. Neque quemquam terreat prima post cælos maiestas, supra quam ascendi nō potest: nemo enim potentiam illius experietur nisi aut periculorum excussione, aut damnorum reparatione, aut dignitatum accessione & clementiâ: vt nihil potuerit doctis probísque omnibus, voto concipi maius, aut spei felicior respondere euentus. neque enim inuenies, quem aut maior in vtraque facundia dictionis elegantia vestiat, aut qui pronior profusiórque in omne litteratorum genus sit. à quo vno tantum abest vt turpe sit vinci, vt vincere nefas foret, gloriosum vinci ab eo, quem Deus & virtus supra omnes extulerunt. Gaudeat Italia, in hoc

vno consecuta, ne aliorum calamis vinceretur, vel externam prudentiam deposceret, quíque iam antè didicit, quod docere nunc tutò posset. gaudeat orbis parentem consecutus;qui iam inde à prima ætate in appetendis honoribus verecundissimus,in gerendis moderatissimus fuit, vt qui illos omnes admitteret potiùs quàm ambiret;animóque æquissimo, quod alieno arbitrio assumpserat, deponeret. Nemo sanè hoc vno gloriam minùs, aut eruditionem & probitatem magis concupiuit, vt nullus vereri illius magnitudinem debeat, quam humanitatis manibus figulatam scimus.In iis timeri amplitudo debet, qui ex suo arbitrio illam vt pararunt, ita retenturi pari arte & conatu videntur,modúmque in armis habent.hi ferè sunt,qui ad summū decus audent,quod nemo auderet bonus, perficiunt quæ nullus nisi auidissimus & audacissimus posset ; in conatu temerarij, in exequendo non rarò felices,vt quibus temeritas in gloriam cedere soleat. ita quæ pessimo, ac propè nullo exemplo audent,fortiter exequuntur : quanquā perrarò temerariis conatibus fortunati,aut non pœnitendi respondeant euentus. si tamen responderint,ad vltimum temeritati felicitas non sufficit. At in communi hoc omnium parente sperare summa omnia meritò possumus. Et inuiderem sanè tibi Roma VRBANVM,vt Chrysostomus Petrum & Paullum, magis quia Octauum, qui numerus Ambrosio spei & virtutum perfectionem designat : nisi scirem non Romanis tantùm VRBANVM, sed omnibus parentem esse ; noménque hoc Magnum non vni vrbi, sed omnibus destinatò delegisse. Et nescio

nescio quid non magni, VRBANI nomen spondeat.

Primus, martyrio nobilis, meliore Romam Pontificiámque Sedem purpurauit purpurâ, quã quâ ab illa purpuratus fuerat.

Secundus, scriptis clarissimus. magis etiam quòd de eo meritò dici possit:

Nec Romula quondam
Vllo se tantum tellus iactauit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, inuictáque bello
Dextera!

quâ propellente factum, vt septingenta Christianorum peditum millia, equitum millia centum, Godefrido Bullonio duce, Palæstinam peterent, non felici magis euentu, quàm memorando conatu.

Tertius, nescias pietate an animo maior. qui captæ à Saracenis Ierosolymæ cùm superesse nollet, ad meliora à Deo rapi precibus meruit. dignior qui diu orbi præesset, quàm orbis qui diu hoc potiretur.

Quartus, generoso & prudenti ausu, contra Manfredum Saracenorũ copiis subnixum, crucẽ erexit, hostem pepulit, pacem Italiæ dedit.

Quintus, rarâ omnino virtute, & animi robore Vicecomitem Barnabonem incubantem Italiæ, & extrema Ecclesiæ minantem in ingloriam coniecit fugam.

Sextus, schisma tulit. Italiæ, Germaniæ, Hungariæ manibus vicit, priuati publicíque Iuris peritissimus, & Sede dignus, & Sedes illo.

Septimus, vir omnino magnus pietate, moribus, eruditione: de quo illud credas vaticinantis Poetæ:

Ostendent terris hunc tantùm fata, neque vltrà
Esse sinent.
——— Manibus date lilia plenis,
Purpureos spargam flores.

De VIII. taceo, si dixero illum esse, qui ab omnibus meritò eligi debuerit, & ex omnibus VRBANVM. O emortuæ meæ litteræ! viuetis: cùm in hoc vno diuinitus dato, non virtutes tantùm, sed litteræ viuant omnes, quæ in singulis aliis vllo sæculo vixerunt. sperate. tempus hoc cælo concessum, in quo sub doctissimo Pontifice, docti indoctis imperare possent.

CAPVT XXIX.

Non conferat in vnum prima, aut plura regni munia.

ÆMVLATIONEM hæc prouocant. prosiliunt exinde odia, quæ solo plurimùm ferro & sanguine ponuntur. Augustus publica munia solebat diuidere, ac noua etiam excogitare, vt, cùm pluribus benefaceret, plures obstrictos teneret. In vnum verò omnia prima regni contulisse, dominum propè delegisse est. noli mi Princeps, ne, dum plures orientem hunc solem venerantur, occidas: &, cùm ab huius manu regia ferè beneficia fluant, hanc dexteram pro regia habeant: cumque benefacere plurimis possint, deuinctos sibi arctiùs plurimos habeant, quàm vt regia illos dissoluat manus, aut salus;

Periculi res plena vni prima regni munia committere.

quo

quorúmque fidâ operâ vtantur, si dignum aliquid sceptro audere lubeat. nimis fidos administros & propugnatores beneficia faciunt, ac pro armis & ferro munera sunt.ne crede.Nemo adeò Regibus amicus est, qui sceptra negligat. negligit,qui habere cùm possit,non accipit:habere potest, quisquis potentiâ & gratiâ supra Regem creuit:creuit, cui prima quæque regnorum concredita, & per quem ferè dona & beneficia à regia nube depluunt. Et non huic parere dulce,cui obstrictos se sentiunt, quotquot regiis opibus & honoribus aucti? non est hoc, amare.est se regnúmque perdere,cùm nihil huic desit præter nomen, & audaciam ad regnum. audebit verò, quisquis potest. nimis amica homini purpura, nimis in votis sceptra sunt. Se ergo regnúmque in discrimen Rex coniicit, quisquis in vnum prima omnia coniicit. Merouæos qui nouit & Capetum, scit quid velim. Sed neque amat hunc ipsum,quem tot honoribus opibúsque Princeps obruit, vt cuius vitam, omnium æmulationibus, odiis, ferro obiiciat. adeò vt inter beneficia non putem reponi posse nimium hunc Principis in vnum affectum,cùm ferè ingentibus præcipitiis ingens hic fauor claudatur. Et sanè perpauci talium siccâ morte vitam finierunt. Quid?quòd non rarò solæ opes & honores, sæuiendi caussam Regibus dederunt? Quo fit, vt nimij hi Regum amores metuendi magis sint quàm amandi, cùm rarissimè æternent, plurimúmque in odia vertantur, securibúsque ac fune finiantur. Plenæ omnes historiæ sunt: nec vllum propè sæculum fæcundius nostro. non tango notissima Germaniâ,

Hispaniâ, Galliâ totâ. Hoc dico: prudens alieno exemplo, infida fortunæ munera, & inter risus ferrum ac præcipitia timet, exilia, vincula, sanguinem, populi furorem. Et sanè perrarò diuturnant citò nata. nec ferunt ætatem, quorum accelerata magnitudo est: ferunt, quorum lenta & tarda est.

Non quòd nihil permittendum Principi in munerum largitione putem; sed ne vniuersa sua in vnum, aut perpaucos effundat. non faciet, si affectus suos rationibus temperauerit, si præteritorum meminerit. Scio discrimina in Regibus, vt in aliis, nasci à virtute & amore. illa nemo meritò damnabit: nam cùm suus amor virtuti debeatur, maiori maior debetur. Et ordinũ etiam dignitatúmque discrimina Regi tenenda sunt. quæ si confundas, nihil est ipsâ æqualitate inæqualius. pro virtutum ergo magnitudine dignitates erunt.

Non est tutũ Regi ab vno suorum pendere.

Neque tamen has ita in aliquem effundat, vt totus ab vno pendeat. nemo Regum pædagogũ admittit, nisi Regem velit. Rex est qui imperat: non quem diadema vestit. admisit Rex imperantem? Regem admisit.

Quid? quòd, vbi regnum in vnius ius atque ditionem concessit, cæteri omnes, strenui, boni, nobiles atque ignobiles, vulgus audiunt; vni obnoxij. à cuius nutu & voluntate cùm pendere cogantur, aut toti in illum eunt Rege destituto, aut nascentibus odiis cum potentia, armis se in libertatem vindicant, potentiam euertunt, & simul regnum.

Odiorũ caussa, plura in vnũ cõferre.

Neque vlla maior odiorum materia est, quàm cùm in vnum omnia conferri viderint. hinc in vnius

vnius caput doli & fraudes. Non succedunt? ad aperta decurrunt arma. Vt taceam regnorum pericula: cùm enim vni omnia committuntur, propior iam regno est. Et quid facilius, quàm amicos parare, & regiâ fortunâ vti augendæ potentiæ? Quid si ærario etiam imperet, quid vetat regiâ pecuniâ eos sibi obstringere, quos vetus nobilitas, noua egestas, audere docuit? ac promptissimum quemque manu & linguâ sibi iungere? primis etiam quibusque regni muneribus fidissimos sibi præficere? varios deinde regni proceres affinitate sibi connectere? quod vbi fit, quid ad regnum præter nomen deest: quid ad nomen præter audaciam? vt voluisse, occupasse sit. & quis non volet, cùm possit?

In plures prima regni munia conferenda.

In plures ergo, qui saluum regnum volet, potentiam diuidat, & pares statuat plures. neque enim facile in paritate dominatus exsurget. Scio modicis rebus æqualitatem facilè haberi: at vbi potentia creuit, difficilè paritas tenetur. Prudentis tamen Regis erit, vnius potentiam alterius potentiâ deprimere, vt mutuus metus mutuam potentiam teneat. quare nec munia, à quibus regni robora pendent, vni tribuet, aut pluribus quos sanguinis necessitudo iunxit; maximè si inter illos aliquis sit potentiâ, ætate, auctoritate reliquis maior. facilis enim ad hunc accessio reliquorum erit.

Huc accedit, nihil propè magis noxium regnis esse, quàm si in paucos omnia Regum beneficia conferantur: nam & tales segnes ad obsequia reddūtur, cùm nihil superest, quod aut Rex dare, aut illi sperare possint: & reliquis ad fortia

animus

animus concidit, cùm viderint ad paucos omnia deuolui, nec virtuti, sed affectui locum esse. Et dictum verè est: *Crescere Principis potentiam, si plures potentiâ pares habeat, minoribúsque periculis regna exponi.* Quis enim audeat in paritate supra reliquos se efferre, aut de regno cogitare inter æmulam potentiam? aut quis prudens parium vota speret? nemo præferri sibi parem patitur, vix superiorem. Quare in magna opum & dignitatum potentia, extra metum & periculum Princeps erit. parium namque sociorum timor manum, ferrum, animos continebit. nec quidquam ad reprimendum potentius, quàm metus à vicino.

Paritas æmulationem parit. hac regno vtilis.

Quid? quòd paritas æmulationem prouocet: æmulatio verò in officio singulos teneat. nimis enim solers & oculata æmulatio est. nihil patitur tectum, nihil inaccusatum in æmulo. nullum etiam secretum æmulationi. gaudet prosilire, & felicitatis suæ magnam partem putat, si prodere damnanda & punienda in æmulo possit. Vnde fit, vt ex æmulantium studiis, notissima omnia sint Principi, mores, vita, molitiones, dicta, facta, ac cogitata propè. Nimis ingeniosa æmulatio est, abditissima scrutatur & eruit.

Plures proinde assumi, rebúsque præfici à Regibus velim, pro regnorum nimirum latitudine, negotiorum mole. Ita tres Darium delegisse legimus, ad quos Persarum Satrapæ, Persici negotia regni deferrent. plurimos sibi Alexander Magnus à Diis immortalibus fidos dari optabat. septuaginta Iethro monitu delegit Moses, qui in excipiendis populi contro-

uer

uersiis subsidio sibi essent.

Et certè consultissimum semper habitum, plures rebus adhiberi, ne, vno pereunte, auxilio omni Rex regnúmque destitueretur. Quid? quòd in pluribus à mutua, vt antè tangebam, æmulatione sollicitudo exsurgat maior, dum placendi crescit studium, fidémque per labores probandi. Nec metus à multis, ab vno esse potest. in officio mutuo se plures continent. In vnum si omnia conferas, audacia illi pro diademate & sceptro erit.

Plures rebus admonẽdi, ne vno moriente Rex auxiliu destituatur.

Ab vno metus, nõ à pluribus.

Grauissimus verò Regum error est, vni plurima regnorum munia concredere. neque enim tam validus aut ferreus quisquam est, vt omnibus vnus sufficiat, vnus tam varia feliciter solus expleat. Non sumus Angeli, vt nulla nos negotiorum moles fatiget, nullis frangamur. Homines sumus. atteritur hæc caro, & liquescit. neque quas attulimus ad res arduas vires, spirituũ beatorum more, referimus: delumbatas ferè, & deartuatas, & primæuo robore suo destitutas, referimus.

Vnus pluribus obeundis non sufficit.

CAPVT XXX.

Gubernationibus quomodo prospiciendum.

PROVINCIARVM verò magnarum gubernatores, nec perpetuos velim, nec annorum multorum. Libertatis securitas, Mamerco dictatore, *si magna imperia diuturna non essent.* Fuit in eadem sententia Cæsar, cùm Præturam vltra annum, Consulatum vltra biennium non

puta-

putauit protendendum. suo enim exemplo didicerat, quid magistratus prorogatio ad occupandum regnũ posset. Quo verò longiùs dissitæ prouinciæ, & exercitus in manu est, hoc amplius periculi est. posse & imperare nolle, vix huius sæculi est. Et quam facilè vir fortis militum animos sibi paret; ignorare nemo potest, dum æquat cùm milite labores, obuio & fortuito vtitur cibo, veste habitúque vix à gregario discrepat, segnes exemplo sæpiùs quàm pœnâ coërcet, magísque illorum vitia quàm laudes dissimulat, prædísque suos onerat. ipse per omnia miles, si prædam excipias, nullo negotio militem fortiùs sibi obstringit, quàm vt rescindi nexus hic possit. Maximè, cùm in remotis prouinciis, plus illarum Præsidibus permittendum sit. Summa tamen primáque exercitus munia regiâ voluntate conferri consultum fuerit. aliquos etiam fidos designari exploratores, qui dicta, facta, consilia studiosè rimentur, & periculorum Regem moneant.

Prima exercitus munia regiâ auctoritate conferenda.

Prouinciarũ propugnaculis à Rege nõ alio præficiẽdi:

In quo illud etiam obseruatu dignissimum puto, vt prouinciarum illarum propugnacula, priuatarúmque vrbium ac arcium, à solo regio imperio pendeant, cuius solius voluntate præficiantur, qui imperaturi locis illis sunt. Magnæ hæ habenæ prouinciarum Gubernatoribus sunt. & obstricti regio beneficio priuatorum locorum Præsides, non facilè pro Gubernatore in Regem armabuntur.

Gubernationes magnas diu vni non esse committẽdas. CAROLVS V. monet.

CAROLI V. magni Imperatoris ad PHILIPPVM filium prudens consilium est, ne gubernationes magnas diu sub vno capite pateretur. neque enim satis turò magna imperia à Regibus diu

diu vnius fidei committi, quòd animos continuatio suggerat, & audere multa supra priuatam fortunam, ipsa imperandi consuetudo doceat. gustata enim ab insuetis regnorum commoda, regna suadent. Et graue sanè videtur, ab imperiis, quæ ipsâ morâ quasi in naturam transierunt, ad nulla descendere, à summis fastigiis ad ima vallium. Nam licèt tutior in his ambulatio, placent ferè tamen magis speciosa in sublimibus pericula. securitatem in plano negligimus, intuta præcipitia amamus. Sed & prospectus è montibus diuinum, humanum è vallibus referre videtur. amplectimur proinde magis pendulam, & ipsâ magnitudine sui dubiam magnitudinem, & quasi è sublimi inferiorum calcationem; nec montium interim præcipitia, vt nec vallium securitatem intuemur. tanquam si venenarius calix peregrinitate suâ delectet. de raritate enim desideria crescunt; certiora, quia vsu iam plebeia, contemnimus. Suadebat idem Imperator, ne facilè primis regni sui illa munia committeret, ne, quo nascendi prærogatiuâ propiores regno sunt, hoc audentiores essent. tutius talibus augustas credi legationes, honorum & sumptuum plenas, in quibus & periculi nihil est, & de opibus etiam, dum regiam suámque tuentur dignitatem, aliquid decederet. ne nimia potentia supra priuatam fortunam eos extolleret. Mediæ verò fortunæ hominibus, quos nec domestica, nec amicorum potentia iuuaret, tutiùs gubernationes magnas committi.

Sed neque connexarum regno prouinciarum perpetuos velim Gubernatores. neque enim

Prouinciarum regno connexarum

Perpetui ne sint Gubernatores.

enim consultum est, prouincialium animos tam potentes in Præsides affectus induere, vt præter regium nomen nihil his deesse videatur, nec nisi per horum manus regia ad eos beneficia veniant. cùm non immeritò Regibus suspecta nimia suorum potentia esse possit. quo certior tutiórque regno frequens mutatio erit.

Videat Princeps quibus regni propugnacula cōmittat.

Videbit etiam Rex serio, cui regni sui propugnacula, hostibus viciniśque Regibus limitanea, committat, cùm ab his regnorum fortunæ pendeant. Hos etiam nolim perpetuos. ne, si qua fortè inter hos & Regem offensio nata fuerit, vicinorum Regum animo subeant cogitationes, & propugnacula in terrorem vertantur. Atque his interim à regia manu substituendus aliquis, qui absentium vicem gerat. quem expediet regiâ munificentiâ in officio & fide contineri: & à regia, non à Gubernatoris liberalitate & affectu totum pendere. vt habeat hic, quem vereatur: domesticúmque molitionum suarum testem æmulúmque, iisdem mœnibus inclusum videat; non sanguine, non affinitate sibi iunctum, non beneficiis obstrictum.

Propugnaculis de cōmeatu prouidendum.

Propugnaculis verò eiusmodi limitaneis de omni commeatu bellico domesticóque prospiciat, nihil adeò vt deesse illis patiatur, etiam in summa pace, quod ad hostilem anni vnius obsidionem perferendam necessarium sit. Benè firmasse, benè prospexisse, benè sibi & regno consuluisse est. Nec annus labatur, quin virum fide dignum, rerúmque talium intelligentem, lustrandarum rerum omnium caussa submittat, illúmque non inferiore aliquo sociatum.

Maximam

Maximam verò maritimorum locorum curam habeat, à quibus ferè regnorum incolumitas pendet, quæque obuia magis, & opportuna hosti inferendísque damnis sunt, & difficilem terra maríque oppugnationem sortiuntur; cùm neque maria claudi possint, & facilis hosti aditus, & expedita quiduis suppeditandi ratio sit, & impediendi ardua.

Maritimorũ locorum maxima cura Regi habenda.

In quibus prouidendum, ne loca hæc maiore præsidiario milite impleat, quàm propugnatio deposcit. impedimento enim sibi, & grauis multitudo est, locorum angustiis arctata. nec vltra commeatum miles admittendus. Peccatum in hoc genere his bellis ciuilibus non semel est, & solo milite, nullo sanguine fuso, nullo dato, inuictæ in illam diem vrbes in hostium potestatem venerunt. Excludenda dein ab his locis imbellis multitudo, quæ animos adimere militi solet, & non minimam commeatus partem, fructu nullo absumere.

Nimia præsidia sæpè propugnaculis noxia.

Dabit etiam operam, vt, cùm in omni acie & loco benè miles armatus prodeat, tum in regnorum propugnaculis maximè. benè enim armati, benéque compositi pauci, pluribus inermibus, incompositis, & imparatis, & inassuetis ad arma, potiores sunt. Exercitatissimos proinde, armísque assuetos regnorum munitionibus præficiet, non Duces modò, sed & milites.

In propugnaculis regnorũ bene armari militem oportet.

CAPVT XXXI.

Bella non suscipiat, nisi necessitas cogat.

Bella sine causa suscepisse, semper nocuit.

PERPAVCIS, sine caussa suscepisse, inulta fuere. ac licèt in nonnullis, quædam sub initiũ felicitas subriserit, funesto ferè exitu inauspicata hæc bella signarunt. Nicanor mihi testis, Bacchides, Timotheus, Gorgias, Apollonius, Lysias, Antiochus, Holofernes, Alaricus, Viriges, Attila, Totila, Pyrrhus, Asdrubal, Hannibal, Xerxes, Cosroës, Crœsus, Crassus, Andriscus Macedo, Perseus, Iugurtha, Cimbri, Teutones, Mithridates, Tigranes, Syphax, Spartacus, Viriatus, Sertorius, Catilina, Antonius. Quæsierunt hi hostes, inuenerunt. & morte tandem infelici suâ & ingloriâ omnes propè temeritatem notarunt. Possem hîc plures ex omni gente, possem ætatis superioris & nostræ exempla referre. abstineo, ne perpetuo sanguine funestem hanc chartam. Neque ignota cuiquam Gallia esse potest, Germania, Bohemia, Hungaria, Italiá. hoc certum, è centum bellorum motoribus, vix vni alterive concessum, vt sine ferro aut veneno irent ad plures. Non solet Deus prosperare hoc conatus. & ferè refugam videmus rerum naturam in iniquo ferro. Perpaucis verò improbitas sua impunita stetit, raróque in posteros transiit felicitas. Vni fors aut alteri è millibus læta fuere: reliqui, dum noua regna quæsiuerunt, alienis & suis exciderũt. Quid, quòd à minima sæpè manu, prouocata, & in arma ire coacta, maximi exercitus ceciderint?

Abraha

Abrahamus in trecentis decem & octo vernaculis quatuor Reges fundit. in trecentis Gedeonis, centum & viginti Madianitarum millia cadunt. Machabæi quantula manus, quàm validos gentium variarum exercitus fundunt! Betulia è minimis Palæstinæ vrbibus, quantos Assyriorum exercitus, Holoferne femineâ manu obtruncato, cædit! quantos Persarum, non vno anno Græci! quantos Mithridatis terrâ marique Lucullus! quantos Carthaginensium L. Martius in Hispania! quantos Wandalorum Belisarius, Gothorum Narses, Saracenorum Catacalus, Russorum Ladislaus! Numantia non mœnibus, non turribus cincta, quatuor nec amplius millibus pugnatorum, populum orbis terrarum viribus fultum, quindecim annis, sub variis Consulibus, magnisque exercitibus sustinuit, nec opprimi nisi à Carthaginis euersore potuit. Intuere Theodosium paruâ & imbelli manu in Eugenium & Maximum euntem, Heraclium in Cosroëm; Pelagium, Ramirum, Ferdinandum in Mauros. Paruâ hi omnes manu validissimos strauerunt exercitus. animos caussæ bonitas & necessitas addiderat. Quâ fretus Princeps, non numerabit hostes, sed animos suorum; & audebit pro suorum regnique incolumitate vitam ponere, gloriosiùs inter medios armatos hostes animam positurus, quàm ignauam & precariam vitam habiturus.

Quàm inuitus ad bella iuerit ALBERTVS, nimis orbi notum: quàm verò fortiter armis arma represserit, æquè testatum orbi est. Et quis non crederet totis suis prouinciis exscindendum, cùm hinc arma starent Gallica, illinc Anglica, inde

ALBERTVS Austrius fortiter arma arma armis repressit.

indę tot propè Reges, quot Germaniæ Principes, inenodabili in religionis interitum fœdere iuncti; & omnium penè gentium opibus, armis, milite, animis suffultus Batauus? Tot vno tempore, terrâ marique hostibus cinctus, stabat interritus. nec aliud interim oculis auribúsque insonabat, quàm hostile. Neque tamen tutatus se solùm, sed arma inferre vltrò est ausus, tutius arbitratus minitantem hostem aggredi, quàm exspectare; cùm ferè maiores inuadentiũ, quàm tutantium se animi sint. Video admirabundum Punico secundo bello exclamantem Florum: *O horribilem in tot aduersis fiduciam! ô singularem animum populi Romani! tam arctis afflictísque rebus, cùm de Italia sua dubitaret, ausus est tamen in diuersa respicere: cúmque hostes in iugulo per Campaniam Apuliámque volitarent, mediámque iam de Italia Africam facerent; eodem tempore, & hunc sustinebat, & in Siciliam, Sardiniam, Hispaniam diuersa per terrarũ orbem arma mittebat. O populum dignũ orbis imperio! dignũ omniũ fauore, & administratione hominũ ac Deorũ!* Et ego minore iure exclamem? O nullis auditam sæculis fiduciã! ô animum in Principe, humano maiorem! Cùm de prouincia sua non immeritò non semel dubius, deque salute sua suorúmque sollicitus staret; exercitum non magnum variis temporibus annísque partitus, ausus fuit per suos absens in Italia pugnare, per Georgium Bastam in Transiluania, per Bucquoium Comitem in Austria, Morauia, Hungaria, Bohemia, per Marchionem SPINOLAM in Palatinatu, Iuliæ & Cliuiæ Ducatu, per alios in Westphaliạ, præsidia insuper valida Neapolitano regno transmittere, & pro-

tinciam ſuam præſens, per quam omnium propè gentium hoſtes volitabant armati, prudenter, fortiter feliciterque tueri, conſilio, manu. Macte animis Princeps Magne, non Romano tantùm, ſed orbis imperio digniſſime. nulla te tacebit ætas. cùm mediam de Belgio tuo Galliam, Angliam, Germaniam hoſtes tui facerent: & hos ſuſtinuiſti, & omnium vbique audaciam repreſſiſti,& imperio tuo, Catholicique Regis, & Auſtriacæ Domui prouincias, & erepta per ſummum ſcelus regna,adiecisti.Hæc qui faciat, non illum meritò primis orbe toto Regibus & Imperatoribus conferam? Non fuit maior Belgio dies,quàm quo te Principem patrémque accepit. Non fuit triſtior,quàm cùm tecum inſepultum marmori iacuit.

O quis Albertos orbi Principes omnes largiatur,qui nunquam in bella eant niſi prouocati;nunquam arma norint niſi irritata, nullum ferrum niſi inimicâ incude procuſum! felicia regna,quibus aut Alberti imperent, aut illis ſimiles!Nobile huius rei exemplum in Theodoſio apud Aurelium habemus: *Bella non mouit, ſed inuenit.* & in Hadriano apud Caſſium: *Nullum ipſe bellum mouit; quòd ſi motum erat, compoſuit.* Dignus Chriſtiano nomine,& qui Albertvs dici poſſet. O multi! imò omnes tales! non gemerent tot Chriſtianorum myriades ſub barbato Turcico imperio.nunc,dum mutuis cadimus telis, mutuis prouinciæ ardent flammis, & in Chriſtiano iugulo Chriſtianum ſæuit ferrũ, nudum latus barbaris obiicimus:qui ſolis Chriſtianorum odiis tutò dominantur,& orbi propè imperant exarmato.Non facerent ſi Alberti

omnes moribus essent, de quo, quod de Flauio Claudio Trebellius dici potest: *In quo sic magnorũ Principum bona fuerunt, vt non ab alijs exẽplum caperet, sed etiãsi illi non fuissent, hic ceteris esset exẽplum.* Cùm in aliis virtutibus omnibus, tùm in bellica moderatione exemplum posteritati statui æternum ALBERTVS potest. de quo illud, quod de Maroboduo Paterculus dici possit: *Gerebat se ita; vt neque se bello lacesseret, & si lacesseretur, superesse sibi vim ac facultatem resistendi declararet.* Nam licèt nunquam nisi alienis armis ad arma compelleretur, semper tamen illa parata habebat.

CAPVT XXXII.

Quid faciet Rex, moturus exteris bella?

Ante bellum quid faciendũ Principi.

MOTVRVS exteris bella, vicinorum antè Regum animos paret, ne aut ad hostem, palàm, aut secretò deflectant, ne pecuniâ, ne cõsilio iuuent. Nihil verò in hac re consultius, quàm si eos, à quibus ferè regna pendent, obstrictos aut amicos habeat: aut sanè è primis illorũ aliquos. munera quid non possunt? Limitanea etiam oppida milite, commeatu, propugnaculis firmata securitatem pollicentur, maximè cùm longiùs abducendus à regno exercitus. Quòd si Princeps ipse exercitus sui ductor fuerit, videat ne regno suo illum præficiat, qui imperare possit & audeat, qui potentiâ, qui gratiâ, qui bello clarus; & cui animus ad magna, & ætas imperio par, ingénsque potentium amicorum turba, qui opi-

bus

bus & dignitatibus primi, aut è primis. Si filium habeat, tutiùs illi gubernacula credet. Fratri nisi probatissimo vix credet. ignara ferè fratrum sceptra sunt. Senatui potiùs supremo, quàm vni, regnum committet. à multis damna timeri non possunt, quæ ab vno possunt. nec facilè plures in absentem Regem insurgent. vnus, cui omnia regni robora in manu sunt, quid non audeat? Et ferè in multis aliqui sunt, quibus fides Regi suo stabit. nec tam facilè in vnam sententiam, aut caput vnum coalescunt plures. sed & æmulatio exsurgit in multis. in vno expeditiora sunt omnia. audeat tantùm. audacia illi pro muro & ferro erit. Et nil facilius, quàm vbi armaueris dextram, inermes reliquos opprimere, & fœdera cum vicinis Principibus, largis sponsionibus inire: munificentiæ etiam ostentatione, seuerioríſque disciplinæ relaxatione, comitate, benignitate, perhumanâ vltroneâ compellatione, adeundi facilitate, maximam mortalium partem non magno molimine ad se trahet. Eò magis, quòd hominum plerique nouis ferè imperiis capiantur. veterum nimirùm fastidio, noua concupiscimus: & in spem etiam fortunarum ac dignitatum erigimur. melior semper piscatio in turbido est. Et sperare noua, noua imperia docent.

Consultum verò Principi fuerit bella in exteros moturo, vt ita domestica statuat, vt, si à vicinis remotísve regnis bella insurgant, habeat domi quibus sua tueatur. In quam rem magno illi subsidio erit, si quàm plurimos è suis habeat, qui ad omnem euocationē, sacramento Principi teneantur, solis quibus militant mēsibus stipendiandos, *Domestica ante bellum quomodo statuenda.*

diandos, aut sanè quibus quædam Principum dignitatum aut immunitatum largitiones pro stipendiis sint. Designandus etiam his militiæ Dux foret, sed firmatis regiis litteris, quarum resignatio supremo Senatui committatur, non nisi irruentibus bellis exequenda: vt sola hostilia bella Ducem hunc rerum ignarum aperiant. antè indicari nolim, ne meditandis factionibus tempus suppetat. sat proinde erit moneri, cùm imperium parare, nec metus ab hoste, nec temporis breuitas permittet. Ad quod etiam iuuerit, si regij hi milites, non vltra hostiles conatus arma circumferre permittantur, aut stipendia faciant.

In agrũ hostilẽ excursiones faciẽda.

Illud etiam probauero, vt, præter hunc belli Ducem, alius à Rege statuatur, qui mediocri aliquâ manu à Rege designanda, in vicina hostilis regni loca iniuriis damnisque accipiendis commodissima, excursiones faciat, & quanta potest maxima damna inferat, vt ab inuadẽdis alienis, ad sua tutanda hostem auocet. Non magno milite hæc fieri possunt. Quòd si pluribus etiam locis hostiles hæ procursiones fiant, licèt in solã prædam, incredibile est, quãtum hæc ad ponenda arma momentum adferant. populi clamores, querimoniæ, preces, lacrymæ, cædes, prædæ abactæ, intuta itinera, commercia repressa, agrorũ vastationes, villarum incendia, nobilitati illata damna, metus ab hoste, audaciam reprimet, & consilia mutare & arma coget.

Hosti alius hostis parandus.

Addam, vt huic hosti suo alium paret. spes prædæ, ostentatũ regnum, rei opportunitas, facilitas, vetera odia & iura reuocata, noua inuenta, quæ nunquam deesse Regibus solent,

plurimùm

plurimùm valent, si per idoneos, & in persuadendo fortes & cautos proponantur. Maximè si, qui plurimùm apud Principem illum possunt, cuius arma prouocamus, auro vincantur. Et quis regia spernet dona diuite manu porrecta? Nec deerit auro subactis ratio, Regem suum sub honesti specie, in arma & ferrum impellendi; eo magis quo Regum suorum mores perspectos habeant, sciantque quibus prouocari possint, quibus soleant.

Auro primates hostilis Regis expugnandi.

Denique auro vinci hostilis Regis, arma inferentis, purpurati possunt, & quotquot auctoritate, aut priuatis obsequiis, siue in toga, siue extra illam, plurimùm apud illum valent, quibus mille rationes aurum suggeret, vt à cogitatis, aut illatis iam armis pedem referant.

CAPVT XXXII.

In hostilem agrum militem ducat.

In agrũ hostilem, militẽ educere consultum.

FACTVM à primis belli Ducibus, Romanis, Græcis, ab Hannibale, Scipione, aliis. Et ferè maior bellum inferentis, quàm defendentis, animus est. Hinc illud Hannibalis: *Inferimus bellum, infestisque signis descendimus in Italiam, tanto audacius fortiusque pugnaturi, quanto maior spes maiorque animus inferentis est vim, quàm arcentis.* Et res docuit, Trasimenus lacus & infelices Cannæ, & tantum-non Roma subacta, si tam prosequi victoriam, quàm vincere Hannibal sciuisset. Hinc etiam illud Sulpicij Consulis ad populum: *Sed vtrum in Macedoniam legiones transportetis, an hostem in Italiam accipiatis;*

hoc quantum intersit, si vnquam antè aliàs, Punico certè proximo bello experti estis. Rationem Hiero Syracusanus reddit: *Vt hostes in terra sua bellum sentiant, minúsque laxamenti detur iis ad auxilia Hannibali submittenda.* Factum, & in Africam missus Scipio, cùm terrorem Cathagini intulisset, cedere Italiâ coëgit Hannibalem, de patria tuenda, non de aliena occupāda sollicitū. Quid? quòd animus in alieno ferè agro militi maior, spe fugæ nouorúmque auxiliorum adempta. Est in hanc rem illud Taciti de Vitellianis: *Propinqua Cremonensium mœnia, quo plus spei ad effugiendum; eo minorem ad resistendum animum dabant.* Ita euenit nō semel. fugæ opportunitas fugam suasit: & caussam receptui amicus ager dedit. Sed & vxores, liberi, parentes ex propinquo inuitant, & ad se vocant. Rariùs sanè in agro alieno, quàm in suo periisse regna videbis. damna non semel in alieno acceperunt, in suo perierunt. Vt non immeritò apud Antiochū Hannibal neget, *opprimi Romanos, nisi in Italia, posse.* Exemplo hoc suo docuerat, arceri Alpibus, & armis poterat, nimiæ fiduciæ suæ, aut hostilis contemptus pœnas Romani dederunt.

Quæ hinc cōmoda sequātur.

In alieno ergo agro bella paranda, ducendúsque miles in hostile solum, vt bellorum incōmoda à te in hostem transferas, inimicâ oneretur miles prædâ, horreis pascatur hostilibus, exhauriat opibus inimicam prouinciam; vt hæc, cùm dāna sentit, bella non amet, deposcat pacem, aut ab vltima rerū desperatione, plebē in Principes Magistratúsque suos concitet, dū bellorum auctores in fortunarum suarum iactura detestatur. Nā si intra viscera hostem accipias, duplici

duplici malo conflictaberis: miles enim hostilis ac amicus, tuis erit ex æquo grauis. nam vt hostilitatem animo non circumferat tuus, factis nihilo benignior erit. nescit miles parcere, præda illi ex hostili, an ex amico agro sit, pro eodem habet; satis illi prædam esse. Quid? quod hostis illi sit, à quocunque prædam sperare potest. Et quò mihi amicus animus in hostili facto? nisi quòd mitiùs ab hoste, quàm ab amico, fortunis exuiferamus, & magis feriant ab amica quàm ab inimica manu & ferro vulnera, altiúsque illa in animũ demittamus. Atque hinc popularium animos deiectos experieris, & seditionibus propiores. Quæ etiam in summa disciplina ægrè vitabis: semper enim ferè irrepit aliqua militaris insolentia è tanta hominum vndique affluentium colluuione. Quòd si in hostilem agrum militẽ duxeris, simul quidquid à militia malorum, in hostem transferes, abduces à tuis. quos faciles ad quæcunque militaria subsidia reperies, quamdiu militiæ ab illis mala auertis. gaudet enim minoribus malis, quisquis se per illa à maioribus eximi videt: nec mala illa arbitratur, sed bona, & vt amica amplectitur, per quæ grandia mala dispelluntur.

Non sim tamen auctor, vt militari libidini occupanda regna, prouincias, vrbes permittat. neque enim quidquam moderatum in milite. sæuire & perdere didicit, nec aliud. Prudentis proinde Principis est prouidere, ne dum laxat fræna militi, commeatu destituatur exercitus. alliciendi potiùs agricolæ, & militari disciplinâ forti coërcendi milites. Et quid imprudentius, quàm occupanda regna depeculatione perdere? *Inhibẽda tamen militaris petulãtia.*

perdere? militem contine. melius est diuiti prouinciæ præesse, quàm exhaustæ, & nulli, ne militi quidem, profuturæ. Quid? quòd è rapina, ferro, ignibus, in populo, quem subiicere conaris, nunquam-moritura nascantur odia. Atque hinc Romani non rarò victas vrbes ciuitate donabant. æternas sibi volebant. facit amor è beneficiis natus. Ita vel ob solam pulcritudinem intactas seruabant, ne tot docta sæculorum opera momento perderent. ita Massiliam Cæsar, Alexandriam Augustus non passi sunt exscindi. tantum potuit in magnis his Principibus veneranda ciuitatum harum vetustas, elegantia, conditores. Scio non rarò, quas præsidio firmare non poterant, vrbes diruisse, aut munitionibus, vt hostilem potentiam frangerent, nudasse. factum à Mario, Corbulone, Didio, aliisque. illas etiam, quæ frequenti perfidiâ aut rebellione nobiles essent, excisas: deliquentibus in pœnam, reliquis in metum. sed & in prædam quasdã datas, hosti in terrorem, militi in laborum ac sanguinis præmiationem. factum à Cæsare, ab Acilio Consule, à plurimis. Perrarò tamen ad hæc veniendum, nisi regni tui bono, perditas vrbes velis & excisas. In his, non nego, ferro & ignibus sæuitum: memorem tamen etiam in his velim Principem humanarum rerum, & plus semper clementiæ spargere, quàm iustitiæ. laudatus à veteribus Corbulo, quòd per hostiles agros, villas, vrbes illæsas duxisset exercitum, ne spem veniæ auferret, & ex desperatione in ferrum ageret.

CAPVT

CAPVT XXXIV.

Adnitendum Principi, vt hostilia & suorum consilia ac molitiones intelligat.

AB hostilium consiliorum cognitione quo plura pendent, eo studiosiùs incumbendum Principi, vt illa nouerit. nec parcendum hîc laboribus, non opibus; vt, si vlla in re profusio necessaria, hîc sit; cùm nobilissimæ ferè victoriæ ab hostilium consiliorum cognitione venerint, damnáque ab hac vna propulsata fuerint maxima, & in interitum, ni scirentur, regnorum itura. Vt ausim affirmare, maiores plerumque triumphos ab hostilium molitionum cognitione, quàm ab armis & ferro venisse: maioráque damna ex hostilium consiliorum ignoratione, quàm è valido milite accepta. Magnus in his Alexander; nec scire tamen omni adhibito studio potuit, quid post suorum cædem Darius meditaretur, quid ageret, ac ne quidem per quæ loca exercitum duceret, vsitato apud Persas more, Regum consilia tegendi. Miratus Alexander. laudauit. imitari voluit. Cæsar etiam, Germanorum Belgarúmque, non tam virtute, quàm hostilium consiliorum accuratâ perscrutatione, victor stetit, cùm conatum illorum præueniret, & meditata arma antè frangeret, quàm parari tuo possent, & antè singulos inauditâ celeritate euerteret, quàm coalescerent aut in vnũ corpus coirent. nimis etiam validi, vt Cæsarem pellerent, si iungere copias potuissent. Fuit in hoc

Magni semper Duces primam victoriæ partẽ in hostilium consiliorũ cognitione posuerunt.

hoc non inferior Iugurtha, siue cùm sua tegeret, siue cùm hostilia consilia scrutaretur. Nec minor Hannibal: cuius victoriæ plus de anteprouido astu, quàm de virtute habuerunt. Sertorius sanè non aliâ ferè arte Romanam lusit, tulit, fregit potentiam, victórque Hispano milite Romanus Dux, contra Romanos stetit. Nec minùs laudatus Scipio, cùm Syphacis consilia noctu præuertit, flammáque & ferro meditata præscidit. Animos verò L. Martio, hostium post victoriam securitas dedit; audaciam ab hostili neglectu mutuatus, duos victores exercitus minore manu, quàm multorum postea Regum mensæ conuiuas caperent, prostrauit. Magnus etiam consiliorum Pyrrhi indagator Curius, magnus Hannibalis Fabius; & vterque iacentem restituit rem Romanam, cùm hostilem astum astu pellerent. Non inhærebo his diutiùs. plenæ sunt gentium vndique omnium vernaculæ Historiæ.

Habeat Princeps à quibus suorũ studia cognoscat.

De suorum studiis ac machinationibus hoc dicam. Habeat apud se viros integerrimæ mentis & manus, quos nulla libido, nullus è propinquo sanguis, nullũ è remoto odium, nullum aurũ, nullus speratus honor, nullus metus à verô bonóque auertat: qui prudenter & cautè in ciuium mores, dicta, facta, boni solius publici studio, perquirant: quíque non nisi explorata & certa ad Principẽ deferant. Factum à PHILIPPO II. Hispaniarum Rege. Magnâ tamẽ hîc opus in omnem partem circumspectione. Nam & deferentes extra cuiuscunque affectus, amici ac inimici, suspicionem esse debent. & cùm facilis ad audiendum, ad credendum tardus sit Princeps, tardior

tardior etiam ad statuendum.ac nō nisi re compertissimâ quidquam statuet. cogitabit eos qui denuntiant, hómines esse, falli posse. Et quoties oculis labimur, sæpiùs etiam auribus, animo sæpissimè. Neque tamen negligenda hæc sunt:reo interim pars melior seruanda. Consequetur Princeps his modis, vt nihil illum alieni, nihil regni sui fugiat.illud auro impetrabit,hoc fidorum denuntiatione.Vnde fiet, vt neque improuidus obruatur,neque imparatus hostem sentiat, neque ignarus periclitetur; neque scelera impunita, neque facta impræmiata maneant, neque in munerum erogationibus, neque in personarum delectu fallatur.

CAPVT XXXV.

Peritißimos deligat militiæ Ductores.

A Ducibus peritis omnis militia pendet.

CVM ab his vniuersa res pendeat.vt in vita Scipionis audeat magnus Historicus: *Tanti esse exercitum,quanti imperatorem,verè proditum est. sic , redacto in disciplinam milite, commissa acies: quódque nemo visurum se vnquam sperauerat,factum est, vt fugientes Numantinos quisque videret.* Et de Coriolano ex Romano Volscorum Duce: *Vt facilè appareret, Ducibus validiorem, quàm exercitu rem Romanam esse.* Et alibi: *Vt facilè conuenerit inter Romanos Latinósque , vtrius partis L. Manlius dux fuisset,eius futuram haud dubiè victoriam.* Et sanè iisdem militibus,quibus rem Romanam contra Iugurtham Albinus perdiderat,Metellus restituit,& fugere victorem

victorem docuit, vincere victos. Factum idem à Scipione in Hispania, à Pompeio, à Graccho, Pelopida, Epaminonda, ab aliis. Nec vni tamen perpetuò exercitum committet, ne agnoscere exercitus incipiat dominum, non Ducem, & precariò Rex regnum teneat: cùm ille verè teneat, in cuius manibus robora regnorum sunt, cui si accesserit animus, cum Romanorum plurimis accedet regnum. nec quidquam facilius, quàm regno potiri, cùm exercitum teneas. Nimis magna & Reipub. funesta apud Romanos documenta sunt; in Magno Pompeio, Cæsare, Sylla, Mario, Belisario, & Narsete sub Iustiniano, Stilicone, & Rufino sub Honorio & Arcadio. Cùm verò non rarò præficiendus aliquis exercitui sit; prima tamen militiæ munia Rex erogabit: vt obstrictos sibi habeat, non Duci; & sperare miles à Rege militares dignitates, & factorum in bello fortium præmia discat, non ab exercitus ductore.

Non perpetuò vni exercitum Princeps committet.

Vnum etiam, non plures exercitui pari potestate præficiendos, docet Liuius: *Tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt. quorum vnus vrbi præfuit, tres delectu habito profecti sunt Veios, documentóque fuere, quàm plurium imperium bello inutile esset; tendendo ad sua quisque consilia, cùm aliud alij videretur, aperuerunt ad occasionẽ locum hosti.* Vt verè dictum: Saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summum imperium apud vnum esse. Apud vnum voluit esse ALBERTVS, etiam dum bella non vno loco arderent; vnius SPINOLÆ Marchionis ductu geri voluit, quæ vnius Regis ærario gerebantur, quamdiu locorum vicinitas vnicum imperium permit

Non facile plures pari potestate vni exercitui præficiendi.

permitteret. Videbat prudentissimus Princeps, non facilè sub diuersis Ducibus, mutuis quibus mutuo egebant subsidiis, succurri posse. nec vnquam in vnum ærarium conspiraturos diuersorum exercituum Duces. nec diuidi tamen ærarium consultum esse: cùm pro variis fortuitis rerum euentibus, nunc maiore hîc opus pecuniâ, minore alibi. & verti etiam has vices solere, & posse. sed neque facilè coalituros duos supremos militiæ Duces, si qua necessitas exercituum coniunctionem deposceret. nimis æmula de imperio potentia est. & perpaucos Nerones & Salinatores, plures Paullos & Varrones, prudens sciebat. quare tutiùs vnius, quàm plurium imperio Rempubl. & exercitum committi posse putabat.

CAPVT XXXVI.

Militarem disciplinam fortiter tueatur.

DISCIPLINÆ verò militaris fundamentum stipendia esse Cassiodorus arbitratur. cuius hæc verba: *Disciplinam seruare non potest ieiunus exercitus, dum quod deest, semper præsumit armatus.* Hinc seditiones illæ militares, & funestæ à Repub. secessiones, in regnorum interitum natæ. O quoties his Belgium, militarium seditionum pila & lusus! Grauis omninò error. aut non scribendus miles, aut non prorogan-da stipendia. non scribere, & inermem prouinciam hostibus obiicere, fatuum; scribere, & prouinciam militi, quem scripseris, in prædam tanquam hosti exponere, vt vnde sperari salus, inde *Stipendia vsi militaris basis.*

Militaria stipendia regni vectigalia ne superent.

timeri hostilia debeant, non minus fatuum est. Dabit proinde operam Princeps, ne stipendia, consueta prouinciæ vectigalia, & regnorum vires superent; ne aut prouincia nouorum vectigalium impatiens alium dominum circumspiciat, aut exhausta langueat viribus destituta, omni nimirùm meliore sanguine educto, quo regnorum valetudo bona robúrque continetur.

In hostili agro miles alēdus.

In quo genere video primos quosque belli Duces seriò elaborasse, vt in hostili agro ex hostili præda miles aleretur. est in hac re illud Catonis: *Miles si strenuus est, ex hostico alatur, sin ignauus, indignus nomine Romano est.* Quid? quòd etiam rarò stipendia, aut integra, aut nō postrema pars, ex hostili agro paretur, cum oppidatim ac pagatim, pro facultatum ratione, certa pecunia militi numeranda exigitur. Quod non magno molimine fieri potest, si in hostili agro cuique domus sua sacra sit, nec militaribus direptionibus prædísque exposita. Et sanè, si militem, semel institutâ secessione, ex amico agro tantum colligere videmus, quantum menstruis militaribus stipendiis persoluendis satis est, quis negabit eâdem industriâ in hostili agro vti posse?

Illud etiam Hierosolymorum Regibus solemne fuisse video, vt aulæ ministeria partitis mensibus, primis copiarum Ducibus committerentur, ad eáque munia ij maximè vocarentur, qui cum imperio exercitibus aliquando præfuissent; idque, tum ad imperij maiestatem, tum vt obsequi discerent, qui imperare didicerant, & exemplo reliquis ad parendum essent: tum quòd ab his exactior aulæ gubernatio sperari posset, qui exercitui cū imperio præfuissent, vt qui

qui militari assueti disciplinæ, fortiùs certiúsque necessariâ aulis disciplinâ indicerêt & tuerêtur.

Disciplina militaris ferè victoriarũ caussa.

Iam, si primos quosque omnium vbique gentium Duces intueamur, si res prosperè bello gestas, maximam victoriarum partem è militari disciplina relatam videbimus. Exemplis hoc suis veteres comprobarunt. Metellus in Iugurtha præit: qui post L. Calpurnium Bestiam, & Sp. Albinum Consules, post Proprætorem Aulum Albini fratrem, periculorum & laborum impatientem exercitũ, linguáque quàm manu promptiorem, ex sociis prædatorem, solâ militaris disciplinæ obseruantiâ, prohibendo magis à delictis, quàm vindicando, Iugurtham Auli victorem ad preces coëgit, victúmque exercitum, & sub iugum missum, vincere docuit. De quo illud Sallustij: *Transuersis itineribus quotidie castra mouere, iuxtà ac si hostes adessent, vallo atque fossâ munire, vigilias crebras ponere, & eas ipse cum legatis circumire: in agmine in primis modo, modo in postremis, sæpè in medio adesse, ne quisquam ordine egrederetur. vt cum signis frequentes incederent, miles cibum & arma portaret. pariter ac si hostes adessent, munito agmine incedere, latè explorare. non priùs bellum attingere, quàm maiorum disciplinâ milites laborare coëgisset.* Sequitur Scipio, qui post Hostilij Mancini apud Numantiam turpe fœdus, redacto in disciplinam milite, *fecit vt, quod nemo*, Floro teste, *visurum se vnquam sperauerat, fugientes Numantinos quisque videret.* Qui non ampliùs quatuor Celtiberorum millibus, quadraginta millium Romanorum exercitum, annis quatuordecim sustinuerant, pudendisque fœderibus affecerant. Addit: *Tantum esse*

exercitum, quanti imperatorem, verè proditum est. Tertio loco Lucullum & Pompeium statuo, qui solâ militari disciplinâ superiores, cætera inferiores, nobilissimos de Mithridate & Tigrane triumphos egerunt. Quarto Epaminondã, qui quatuor non ampliùs peditũ millibus, equitibus quadringẽtis, quatuor & viginti peditum Lacedæmoniorum millia, equitum mille quingentos prostrauit. nec alia victoriæ caussa, quàm rara in Epaminonda disciplinæ militaris peritia. Quinto Alexandrum, qui quadraginta Macedonum millibus orbem cùm subiugasset, alterum quæsiuit, non tã robore, quàm veteri Macedonicâ disciplinâ seuerâ & acri. Sexto Græcos sub Cyro Minore, qui non totis quatuordecim millibus, centum barbarorum millia cecidere. nec alteri, quàm veteris disciplinæ militaris gloriæ victoria tributa. Et certè quamdiu in quocunque populo disciplina hæc stetit, stetit & victoria; cum nullâ re validiùs, quàm militari disciplinâ exercitus armentur, nullâ certiùs roborentur. Et semper triumphi populo Romano magis è militari hac disciplina, quàm è robore aut numero venêre. Atque hinc solemne illud, vt nullum diem militi otiosum permitterent, nullúmque adeò Duces si ab opere vacuum. testis mihi in Valerio Liuius, in Pompeio Plutarchus, in Metello Sallustius; de Scipione, Mario, Catone, Cæsare, Antonino alij, quos in aggeribus construendis, ac in fodiendo primos fuisse tradunt.

Non omitto hîc illud Lampridij in Alexandro Seuero: *Init Parthicam expeditionem, quam tantâ disciplinâ, tantâ reuerentiâ sui egit, vt non milites,*

milites, sed Senatores transire dicerentur, quacunque iter legiones faciebant, tribuni accincti, centuriones verecundi, milites amabiles erant. Addit pœnam: *Si quis de via in alicuius possessionem deflexisset, pro qualitate loci, aut fustibus subyciebatur in conspectu eius, aut virgis, aut condemnabatur.* Exemplo confirmat. *Cum quamdam aniculam affectam iniuriis à milite audiuisset, exautoratum eum militiâ, seruum ei dedit, quòd artifex carpentarius esset, vt eam pasceret.* Quis non speraret sub hoc Principe victoriam? quis non amaret militem hoc ductore? Sed neque transeo hîc Aureliani apud Vopiscum mandata militaria: *Si vis tribunus esse, imò vis viuere, manus militum contine. Nemo pullum alienum rapiat, ouem nemo contingat, vuam nullus auferat, segetem nemo deterat; oleum, sal, lignum nemo exigat. annonâ suâ contentus sit. de præda hostis, non de lacrymis prouincialium habeat. arma tersa sint. stipendium in balteo, non in popina habeat. equum suum defricet. in hospitiis castè se habeat. si litem fecerit, vapulet.* Hinc natum illud, *vt militem qui adulterium cum hospitis vxore commiserat, ita puniuerit, vt duarum arborum capita inflecteret, quas ad pedes militis deligaret, easdẽque subitò dimitteret, vt scissus ille vtrimque penderet.* Nec minùs nouitate suâ grauis pœna Opilij Macrini Imperatoris. refert Capitolinus: *Cùm quidam milites ancillæ hospitis pudorem deprauasse suspecti essent, & res constitisset; duos boues miræ magnitudinis viuos subitò aperiri iussit, atque his singulos milites inseri, capitibus, vt secum colloqui possent, exertis.* Illud etiam Cassij de Adriano Imp. ad militarem disciplinam referendum. *Aliâ ex alia prouinciam*

percurrēs, regiones & vrbes perlustrabat, & in primis arces omnes vbique contemplatus, considerabat: quarum alias loco magis opportuno transtulit, alias penitus subuertit. Omniáque illa simpliciter nō dico, quo pacto generalia & communia in exercitibus se haberent, sed arma, machinas, fossas, vallum & mœnia, alia priuatim vniuscuiusque, & eorum qui in ordine militabant; statiua etiam & hyberna intueri & exquirere ipse volebat. exercebátque milites ad omnem speciem pugnæ, &, vt exemplo suo meliores & duriores redderentur, duro & aspero victu vtebatur. nam siue pedibus iret, siue equitaret, nunquam vehiculum aut quadrigas ascendit. caloris & frigoris iuxtà patiens: quippe qui etiam Alpes & Gallicas niues, & Ægypti calores capite intecto pertulerit. adeò verò peritos, & laborum patiētes habebat exercitus, vt équites qui vocantur Batavi, Danubium armati transnauerint. Quis sub his ductoribus, sub hac militari disciplina, ipsorum Imperatorum exemplis confirmata, victorias non speret? vt nūquam mihi nouum, tot victoriis claros plerosque primos Romanorū fuisse, cùm & disciplinæ militaris seuerissimi obseruatores, & pertinacissimi sēper laborum, & inimicissimi luxus & otij fuerint. *Sic agrestes Curij, sic veteres Coruncani, sic nomina reuerenda Fabricij: cū induciæ bella suspenderant, inter aratra viuebant: &, ne virtus quiete languesceret, depositis in gremio Iouis Capitolini laureis, triumphales viri rusticabantur. Inde est quòd accepimus, datos serentibus fasces, & missas cum currulibus suis per rura palmatas; quòd agricolas consulares, pastorésque trabeatos, & Dictatores inter armenta vestitos.* imitari si non pigeat, non deerunt triumphi. Addo illud

Pacati

Pacati de Theodosio. *Ne tum quidem cùm in altiorem prouectus gradum, uberetantùm, & diuidere cum negotijs otium, & partâ gloriâ, velut reposito frui posses honore, operam remisisti; quin omnium castrensium munerum numeros primus aut cum primis obire, stare pro signis, excubias forte agere, vallum ferre locum bello antecapere, speculatum egredi, castra metari, in prælium primus ire, prælio postremus excedere; dux esse consilio, miles exemplo.* O quis sequatur! exurget nouus terris Theodosius, quisquis Theodosium secutus fuerit, quisquis Traianum de quo illud: *Cùm tecum inediam, tecum ferrent sitim, cùm in illa meditatione campestri, militaribus turmis Imperatorium puluerem sudorémque misceres, nihil a ceteris, nisi robore & præstantiâ differens; cùm libero Marte, nunc cominus tela vibrares, nunc vibrata susciperes; alacer virtute militum, & lætus, quoties aut cassidi tuæ aut clypeo, grauior ictus incideret.* Sequere Princeps, & summa omnia voueo.

Mala è disciplina militaris neglectu nata.

Et certè militari semel disciplinâ remissâ, nihil speres, præter latrocinia, & scorta, & valentiorem in amicos quàm in hostes animum. exinde ignauia, & totis socordia castris, oratio fortis, validæ linguæ, ignauæ manus, in agrestem turbam ferrum, ferocia & crudelitas in exarmatos, timor in armatos, quorum nec vultum, nec vocem sustineant. aspera, & dura, qualia bellorum omnia, inimica socordiæ, amica mollia. hinc lōgę noctes, delicię in epulis, luxus in veste, graues vigiliæ, sudor, qualis ignauis, inter epulas & scorta; in agris vastandis, villis expugnādis, pecoribus abigēdis fortes, cętera inualidi, fugæq; quàm bello aptiores. accedit in Duces suos

insolentia, cùm omnis imperij impatientes, seditionibus propiores quàm bellis sint. Ab hoc hominum genere quid speres? infelices nimirum regnorum exitus, prouinciarum excidia, & antè in Duces & Reges ipsos, quàm in hostes arma. Vt ego longè decem armatorum millia, veteri Romanâ aliquãdo disciplinâ instructa, centum armatorũ millibus militari disciplinâ exsolutis, præferam. Neque enim satis est numerũ & vires adferre: labascunt hæ ac diffluunt, si disciplinam solueris: imbelles contrà artus solâ militari disciplinâ exercitâ, indurescũt. Hæc verò è Ducis prudentia ac vigilantia nascitur. Atque hinc verum illud semper, validiorẽ ceruorum exercitum duce leone, quàm leoninũ ceruo duce esse. tantùm Ducis prudentiam, quæ in militari maximè disciplina elucet, valere primi orbe toto bellatores iudicarunt.

Seueriore disciplinâ continendi milites.

Disciplinæ proinde militaris seuerum custodem Regem esse velim. terrori hic, etiam paruâ manu, erit hostibus, suis admirationi, & in deliciis; cùm regnorum felicitas, agrorum, vrbium, villarum, ab vna feria in omnẽ partem militari disciplina pẽdeat. Et sanè damni minus, centum millium exercitus, sub vigili Duce & disciplinæ tenaci, quàm trium millium, sub indulgente, & disciplinæ laxioris dabit. imò, quo maior exercitus, Metelli alicuius, Æmilij, aut Scipionis manibus eductus, hoc plus ad prouinciales emolumẽti accedet. & gaudebũt etiam inassueti militiæ, militẽ talem admittere, quem non vt hostẽ, sed vt socium, propugnatorem, in paruo cõtentum amplectentur, lucrum pro damno referentes. Vbi enim disciplinæ sua stabit integritas,

gitas, & stipendiorum militarium, sine quibus illam nequidquam speremus; emolumenta à milite speranda, damna metuenda non sunt. Incumbat ergo omni studio & conatu militari disciplinæ quisquis militiæ præest, quisquis regno; & spondere triumphos audeo, & aliena regna.

Non taceo hîc nobile factum ALBERTI Principis, omnium meritò calamis, omnium ore laudandum. oppugnabat Ostendam memorandâ omnium propè retrò sæculorũ oppugnatione; in qua vna supra centena vtrimq; millia desiderata narrantur. & vetuerat, ne quis certos limites transiret, qui fascem aggeribus vallóque componendo non detulisset. Fors gregario Belgico militi loci illius custodia obuenerat: meditabatúrque transitum ALBERTVS ipse sine fasce. negabat miles cuiquam se inonusto transitum permissurum. Blandè inde militem compellat Princeps, transitúmque concedi sibi deposcit. perstat in negando miles, fortior etiam in rogãdo Princeps. stetítque exinde inter Principem & militem contentio, inter blandas illius preces, & fortes militis negationes. cùm tandem ALBERTVS oneratus fasce transitum impetrat: simúlque amplè collaudatum militem, insigni stipendiorum auctario donat, quòd pro militaris disciplinæ legibus, & Ducum suorum imperio fortiter stetisset, nec pepercisset Principi. Factum magno Principe dignũ, & disciplinæ militaris sanctum documentum, magno Alexandro & Cæsare dignum, quod imitentur exercituum Ductores. Et sanè quid non meritò sperent regna militari disciplinâ instructa? vt non iniuriâ

de hac dicturus, præmittat: *Venio nunc ad præcipuum decus & stabilimentum Romani imperij, salutari perseuerantiâ ad hoc tempus sincerum & incolume seruatum militaris disciplinæ tenacissimũ vinculum: in cuius sinu & tutela serenus tranquillúsque beatæ pacis status acquiescit.* Tranquillus nimirum Rerumpubl. ac regnorum status, in vna militari disciplina, tanquam inconcussa rupe inædificatur. Non serij modò, sed & seueri, ac propè crudeles in hoc genere Carthaginenses. à quibus *Duces, bella prauo consilio gerentes, etiamsi prospera fortuna subsecuta fuisset, cruci suffigebantur; quod benè gesserāt, Deorum immortalium adiutorio, quod malè commiserant, ipsorum culpæ imputantes.* Nihilo Carthaginensibus seueritate inferiores Romani. exemplo P. Rupilius in genero suo, C. Cotta in P. Aurelio sanguine sibi iuncto, Papirius Dictator in Q. Fabio Rulliano equitũ magistro, L. Calpurnius Piso in C. Titio equitum præfecto; Q. Fabius Maximus, Superior & inferior Africanus, & L. Paullus in transfugis militibus, L. Quinctius Cincinnatus in L. Minutio Consule, Q. Fuluius Flaccus in Fuluio fratre; &, quod magis stupescas, A. Postumius Dictator & Manlius Torquatus Cõsul in filiis; populus etiã Romanus in eis qui apud Cannas Rempubl. deseruerant.

CAPVT XXXVII.

Pacis iuxtà, ac belli tempore exercitum alat.

Semper militem paratũ habeat Princeps.

NEc bellorum tantùm tempore, sed nec in alta suorũ pace deponet arma, siue in tutelã sibi suisque, siue in terrorem hostibus. quæ res

ad augendam maiestatem, hostibúsque metum incutiendum plurimum semper valuit. Nec numerosis tantùm peditum equitúmque copiis regnum firmet, sed & validis classibus maria constrata habeat. qua in re priuatis etiam prouincialium opibus bellicæ instrui naues possunt. Ita Catalauni exigua gens, priuatorum fortunis, validis diu classibus maris imperium tenuerunt. idémque ætate nostrâ, non in vna gẽte vidimus, felici sẽper successu. Vt dici meritò possit. Quisquis Regum pacem volet, arma paret. factum à Salomone, & à Regibus omnibus magnis. In pace certè bella meditari, prudentis Principis est. assuescere etiam bello in alta pace, sapientis est. Augustus certos annuos census in militaria stipendia decreuerat, nulli alteri rei impendendos, ne nouis exactionibus populo grauis esset. De Salomone illud proditum, quadraginta millia equorum currulium, duodecim equestrium perpetuò habuisse, tribuum Præfectis stipendia subministrantibus. Sanè è regalibus duobus, qui in singula capita annuè pendebantur, ali exercitus poterat. Quid? quòd non militem tantùm, sed & regiam domum singulę per orbem tribus, mensibus tribus alerẽt. Non quòd imitari Principẽ velim, sed vt videat, in non magna gente, exiguis limitibus coarctata, auri tantum superfuisse, quantum magnis alendis exercitibus, rebúsque aliis omnibus regiè suppeditandis satis esset. Nec quidquam, etiam in altissima pace, intermittat exercitiorum militarium; nec ignauescere suos patiatur, aut otio diffluere. arma expediant, & amico, tanquam hostili, inter se procursu arma tentent, induántque inimicũ animũ, quem

Militaris exercitatio etiam in pace instruẽda.

quem extra certaminis locum ponăt. assuescant duris, nuda humo & cælo, frigoráque iuxtà ac calorem pati discant. Est in hac re illud Hieronymi: *Corpus assuetum tunicis, loricæ onus non fert; caput opertum linteo, galeam recusat; mollem otio manum durus exasperat capulus.* Et illud Tertulliani: *Etiam in pace labore & incommodis bellum pati ediscunt; in armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo, testudinem desiccando. nemo enim miles de cubiculo, ad aciem procedit, sed de papilionibus, expeditus & substructus, vbi omnis duritia, & imbonitas, & insuauitas consistit: vt quanto plus laborauerint, tanto plus de victoria sperent.* Venationes in hoc genere probem, natationes, saltus, cursus, equorum & armorum omnis generis agitationes, mutuas velitationes, & quidquid robori ædificando valet. Laudatum etiam in P. Rutilio Cos. Romano fuit, *quòd doctioribus gladiatoribus accersitis, vitădi atque inferendi ictus subtiliorem rationem legionibus ingenerauerit; virtutem arti, & rursus artem virtuti immiscuerit, vt illa impetu illius fortior, hæc illius scientia cautior fieret.* Non probem tamen, vt iustis inter se concurrant exercitibus ne veterum pertæsi, nouarúmque rerum auidi, aliam Rempubl. cogitent; sed per turmas, locísque dissitis ac variis, ne qua spes coalescendi sit. Nec idem semper præsit, sed varios experiantur, ne vnius affectum nimis altè imbibant.

Disiunctis inter se locis pacis tempore miles habendus.

Quătum verò militaris hæc exercitatio momĕti rebus adferat, vel ex eo colligi potest, quòd Romanos nullâ re magis, quàm armorum perpetuâ exercitatione, castrorúmque disciplinâ, orbem subiecisse terrarum, auctor sit Vegetius.

Militarium exercitationū cōmoda exēplis comprobata.

De

De qua re fortiter & verè Valerius Maximus: *Disciplina militaris acriter retenta, principatum Italiæ populo Romano peperit, & multarum vrbium magnorum regnorum, validissimarum gentium regimen largita est, fauces Pontici sinus patefecit, Alpium Taurique montis conuulsa claustra tradidit, ortámque è paruula Romam casa, totius terrarum orbis fecit columen.* Docuit exemplo suo Scipio, qui scortis, luxu, deliciis totis castris exulare iussis, Romanos è victis victores reddidit: Numantiámque, quæ quatuor & decem annis terrori Imperio fuerat, solo æquauit. steterat illa inuicta, quamdiu luxus, & disciplinæ militaris neglectus: vt primùm hæc restituta, cecidit tot fortissimorum Ducum victrix Numantia. *Itaque neglectæ disciplinæ militaris indicium, Mancini miserabilis deditio, seruatæ merces, speciosissimus Scipionis triumphus extitit.* Ita Valerius. De Metello verò Sallustius: *Vbi in Africam venit, exercitus ei traditur iners, imbellis, neque periculi, neque laboris patiens, linguâ quam manu promptior, prædator ex sociis, & ipse præda hostium, sine imperio & modestia habitus. ita imperatori nouo plus ex malis moribus sollicitudinis, quàm ex copia militum auxilij, aut bonæ spei accedebat. Edicto primo adiumenta ignauiæ sustulisse dicitur. prætereà transuersis itineribus quotidie castra mouere, iuxtà ac si hostes adessent; vallo atque fossâ munire, vigilias crebras ponere, eas ipse cum legatis circumire. Item in agmine in primis modò, modò in postremis, sæpè in medio adesse; ne quisquam ordine egrederetur. vt cum signis frequentes incederent, miles cibum & arma portaret. Ita prohibendo à delictis magis quàm vindicando exercitum breui confirmauit.* Vna mi-

litaris

litaris disciplina collapsum luxu exercitum pristino robori restituit, hostem vinci posse docuit, Africamque Romano imperio subegit. Idem habemus in Lacedæmoniis, qui cum à prima ætate iuuentutem suam durioribus, ac disciplinæ militari assuefecissent, vniuersam Græciam deliciis assuetam subegerunt: cùm verò imperio potiti disciplinā neglexissent, & Athenienses, ignauiâ depositâ veteres Lacedęmonios imitati essent, victi victores imperio suo subdiderūt.

CAPVT XXXVIII.

Maris imperium paret, qui latè & tutò imperare volet.

Maris imperium parandū tutò imperare volēti.

AVCTOR Themistocles Regibus, quorum imperia latè protenduntur, vt maris sibi imperium parent, quo vno, locis cælóque disiuncta iungi posse arbitratur: nec plures prouincias, sed vnam censeri posse, quæ maritimi imperij nexu in vnum corpus coaluisset. sic fieri, vt quasi iunctis manibus se tueantur, inuicem sibi factæ auxiliares, & solo nexu inuictæ; cùm denexas facillimum sit euertere. Longa enim è diuisis auxilia, longæque moræ, quiduis audendi non modò animos, sed & exequēdi opportunitatem hosti præbent. iunge, quæ maria disiunxerunt, remittent armatas cogitationes hostes, nec vltra iā cogitationes arma. vna verò dissitas iungendi terras ratio, mare est. cuius imperium necesse sibi paret, quisquis imperia, aut disiunctarum mutuò prouinciarum suarum securitatem

amat.

amat. Neque enim terrarum, sine Oceani imperio, diu stare possunt, si hostem nacta fuerint. Et quæ diu regna sine hoste steterunt? satis est regna esse, ad hostem reperiendum. neque vllo vnquam sæculo caussæ Regibus defuerunt, mutuò regna ambiendi. Sentient proinde exarmata maria hostiles excursiones, deprædationes, dominatum; sentient & terræ, robore suo, armato dico mari, destitutæ. Sed & terrorem longè latéque suum sparget quisquis dominatur mari; liberúmque illi erit, quamcunque hostilem conterminam mari partem impetere, potentiam frangere, & ante minas arma ostentare, ac in quam volet partem flectere. Magnæ preces, ferrum sunt: validiórque ad quiduis impetrandum, omni ratione & eloquentiâ, armata classis est. Et sanè solius mari imperantis metus, intra solas cogitationes æmulorum Regum manus continet, erupturas in ferrum, si armatarum nauium timorem sustuleris.

Charachux, cuius vnius consiliis Orientis sibi imperium parauit Salahadinus, à Christianis captus, rogatúsque quibus modis Palæstina capi posset & tutari; respondisse dicitur, solâ classe, maritimóque imperio Ægyptum capi posse, & exinde Palæstinam. nec viam aliam esse. sed neque aliam, quâ aut Saracenis adimi, aut ad Christianos transferri imperium posset.

Prudenter magnus Imperator CAROLVS V. PHILIPPO filio auctor fuit, si pacata regna vellet; si æmulos potentiæ suæ Reges ac Respubl. extra ferrum, arma, noxiásque molitiones, Proregesque in officio continere; si nouarũ rerum studia frangere; si denique extra hostilẽ omnem metum

CAROLVS *V. maris imperium filio suasit vt compararet.*

metum

metum tranquillam vitam ducere; maris sibi imperium pararet, portúsque omnes littoráque valido milite compleret, armatásque classes, in omnem bene gerendæ, bene tuendæ rei occasionem, in variis variarum prouinciarum fidis stationibus teneret. nullísque in hac re sumptibus parceret: noxiam enim in hoc genere parsimoniam omnem esse, quæ in prouinciarum interitum iret. quin adeò, maiorem semper profusionem maioris lucri caussam fore: crescere in immensum pacato mari vectigalia, decrescere infesto, turbato, & armis insesso; crescereque priuatorum fortunas, ac in iis regnorum Regúmque. neque enim quidquam esse, quod plus opũ ac potentiæ adferret regnis, quàm si libera, extra piratarum hostilémque metum, nauigare, in omnem lucri spem intentis mercatoribus, liceat maria.

Et sanè cùm plurima fuerint, quæ Belgicum aluere bellum; nouarum rerum cupiditas, loci opportunitas, maris, fluminum; vicinorum Regum & principũ auxilia; hostilis in nostris contemptus; consiliorum optimorum, benéque gerendarum rerum neglectus; diffidentia, tarditas, æmulantium studia, & odia domestica, multorum egestas solo bello medicanda: quæ etiam inuictam in hanc diem non magnam prouinciã tenuerunt, frustra vtriusque Indiæ profusis opibus, totiúsque Hispanici imperij viribus: tum vnum maris fluminúmque imperium, audere & stare docuit, & vltrò etiam inferre bella, omnemque latissimi regni partem, Oriente ac Occidente toto, inimicis infestare classibus. O quis credat, exiguum populum, solà inimicâ maris infesta

Maris imperium quos animos ad bella suggerat rebellibus.

infestatione, orbi propè imperasse? ac tanquam nouam Numantiam, omnem potentissimi Regis, annis ampliùs quinquaginta, conatum lusisse? ausúque portentoso orbem non semel enauigasse, audaciæ que ingentis suæ vestigia omnibus, quà sol oritur, quà occidit, orbis terrarum regnis impressisse, nulli supplicem, omnibus minitantem? sed & nouas orbe nouo terras, mariaque, nullis antè classibus trita retexisse; dum, quod magnus Macedo vouerat, orbes inuenit nouos? tanti fuit imperasse mari. Nulli illum æstus, nulla terruere frigora, nulla fregere. etiam per ipsa concreta glacie maria, (quæ posteritas credet?) nauigare lubuit, & naturæ vim inferre, clausáque sæculis retrò omnibus claustra reserare. Magnos animos, &, si adsit Deus, si pietas, si caussæ bonitas, imperio dignos! Hoc est Belgam esse, nullis difficultatibus cedere, vincere omnes: nihílque supra virtutem suam putare, infra illam omnia. cælum petent, si peti nauibus possit. tanta animis fiducia sedet. ô Babylonias cogitationes!

Et hæc omnia non magnis opibus aut milite facta. Quid? quòd priuatorum ferè facultatibus: ne Respubl. damna sentiret, sentiret commoda; &, si quæ damna, in multos dispertita, minora forent, ferendóque faciliora; quo plures quasi per capillum tangerentur, nullius iugulum peteretur.

O quàm non magnâ re occurri his malis potuit! quàm nullo propè regij ærarij sensu! Sed quis vota hæc Belgarum omnium Rex magnus audiat, quis sequatur? non sint nuda vota, rebus suis vidua! Triginta regiis nauibus per

Zz. Flan

Quâ viâ id sibi vindicare Rex Hispanus possit.

Flandriæ littora dispersis, imperium teneri posse maris plerique putant. Quod qui tenuit, imperauit continenti. maximè si, è peritorum sententia, nunquam incomitatæ naues, aut solitariæ Oceano se commiserint, ac non infra sex aut decé; quo faciliùs sociis se mutuo armis tueantur. Fieri hoc potuisse, non factum, quæ posteritas credet? tantillâ ré imperium stare potuisse quis credat? paucorum aut imperitiâ, aut cupiditate, aut æmulatione optima consilia euersa quis credat?

Occurritur difficultatibus quas è cõtrà quis opponat.

Sed graues sumptus ex hac nauium paratura exsurgent. Nulla bella sine sumptu stetere, quem qui ferre non potest, non vult, arma ponat. Et non Batavi, tot opibus, quot prouinciis & regnis inferiores, armatas emisere classes? ferre illi sumptus potuerunt, potentissimi Regis ærarium non poterit?

Verùm exsoluamus, ex mente viri magni, hoc onere regium ærarium. & singulæ regiæ ciuitates aut oppida maiora per tot regia regna & prouincias sparsa, ære suo arment, stipendiisque suis alant nauem vnam. centum minimùm nauium classis exurget. Graue hoc? leniamus, & singula regna, prouinciæque maiores, tres ære suo naues arment, & stabit optata suo classis mari. Decurramus per singula. quantula res, si Neapolitanum regnum bellicas hîc naues tres, milite, commeatu, reliquis instruat? faciat idem Mediolanum, Sicilia, Lusitania, Castella Vetus & Noua, Aragonia, Catalaunia, Sardi cum Balearibus, Brabantia, Flandria, Hannonia, Artesia, Luxemburgum, Geldria Namurco & Limburgo coniuncta. & quinque & quadraginta stabũt

naues,

naues, ære regio nullo. Quibus si regias adiunxeris quinque & viginti, imò & sine his, vniuersi maris imperium spondeo. Adde priuatorum opibus, maiores, minores, in Flandrico Brabanticóque littore, quæ nullâ die nocteque hostilia littora patiantur secura, intutámque vltrò citróque commeationem reddant, frustrentur piscationem, mercimonia depauperent, vt intra viscera belli incommoda sentiant, neque picta videant damna aut vulnera, sed corpore circumferant; nec diu bella trahent, & supplices videbis. Maximè si flumina, quæ regiis propugnaculis tenentur, nullas aduersariarum partium naues admiserint, commercia nulla. Nam cùm omnis hostilis potentia negotiationibus, piscatu, mechanicarúmque artium exercitatione continetur; qui hæc secuerit, tanquam exsectis vndique validi corporis neruis, potentiam eneruabit; nullóque sanguine, aut alio ferro, hostium ipsorum confessione, sternet.

Sed durum prouinciis, armare has naues. Imò perfacile. hostilem concede prædam singulis, & vltrò current in arma. adeóque & priuatorum facultatibus armari classis poterit, si vniuersam concesseris prædam. non sentit miles auro contecta vulnera: sistit præda sanguinem, vulneribus medetur, dolorem lenit.

At periculum, ne armata hæc prouincialium classis in Regem ipsum arma vertat. Quamdiu sic ludimur, & priuatorum cupiditatibus, æmulationibus, neglectu cadimus? Olim à Cicerone inania hæc terriculamenta explosa. audiamus, in re nautica, exemplũ in Verrinis: *Sumptum*

omnem in classem, frumento, stipendio, ceterisque rebus, suo nauarcho quæque ciuitas semper dare solebat: is neque, vt accusaretur à nautis, committere audebat, & ciuibus suis rationem referre debebat: in illo omni negotio, non modò labore, sed etiam periculo suo versabatur. Erat hoc, vt dico, factitatum semper: nec solùm in Sicilia, sed in omnibus prouinciis: etiam in sociorum, & Latinorum stipendio ac sumptu, tum cùm illorum auxiliis vti solebamus. Verres, post imperium constitutum, primus imperauit, vt ea pecunia omnis à ciuitatibus sibi adnumeraretur, vt is eam pecuniam tractaret. Vides hîc veterem in nauticis stipendiis Romanorum morem. probat hunc Cicero, damnat Verrinum. quid vereamur imitari Romanos orbis domitores? Prædæ verò partes duas prouinciis, aut iis quorum opibus armantur naues, concedi velim, tertiam militi & nautis, quo maior ad arma animus sit: nescit parcere, non sibi, non hosti, quem prædæ spes magna inebriauit. Præerunt verò huic classi, quos præesse Rex voluerit, à cujus manu delectus omnis. neq vllum prouinciis imperium aliud, quàm menstrua militi ac nautis stipendia de suo adnumerandi. honor omnis à regia manu, pœna ab eadem.

Commoda hinc secutura. Verùm, si mari fluminibúsque hostem excluseris, non parum regio ærario decedet. ô quamdiu fatuus hic timor, vanâ magnorum mentes inuoluet nube! pereant regio ærario, vt bene vir magnus, aureorum centum millia, hostili decies centena millia decedent. Magnum victoriæ genus est, vno se exuere, vt exuas hostem decem; vnum secandum digitum præbere,

vt totam hostilem dexteram feces; vnum propugnaculum, euertere, vt hostilia euertas omnia.

Quæ omnia, eiusdē viri magni iudicio, plus poterunt; si omni terrâ marique commercio hostem excluseris. Dura regio populo conditio. durior, aiebat, erit hosti, qui solis commerciis diues, bella mouet & alit. tolle illa, & solitudinem videbis: & vbi nunc se premit populus, & grauis propè sibi copia est, Arabiæ deserta suspicabere: cùm terrarum illis minimum sit, industriæ plurimum. Tolle industriæ materiam, & tanquam vno Macedonico ferro, inulctum in hanc diem nodum secabis. tolles, si secueris commercia; secabis, si maritima, & fluminum, & terrarum commercia sustuleris. cùm enim paupertas, & necessariarum rerum inopia prouincias occupauerit; aut sedibus incolas expellet, & alias cogitare coget, aut in mutua vertet arma, & plebeiam secessionem. vt verum aliquando sit illud vaticinantis Poëtæ:

Principium irata Belgarum à plebe tumultus,
Finis ab irata plebe tumultus erit.

CAPVT XXXIX.

Veteranos milites foueat: benéque habeat militiâ claros, ac eorum coniuges, filios, fratres, agrósque & saucios.

LONGA deinde militiâ fractos ne destituat Princeps. præsidio tales regnorum muni- *Veteranos Princeps honesto habeat*

stipendio, eorumque vxores & filios.

tionibus erunt, in quibus non illiberali haberi stipendio velim, quo se, vxores liberósque honestè habeant. dabit hæc res animos tironibus, & ad magna audenda, animos magnos, cùm viderint reposita in senectutem virtuti, laboribus, vulneribus, sanguini præmia. Muneribus etiam non rarò supra consueta stipendia donet. incredibile quantam hæc munificentia laudem paritura sit Principi, quanta gratulantium vota. indignabuntur non habere plures se animas, quas Principi suo deuoueant. In quam rem, natam è delictis, aut fortuitis casibus pecuniam Princeps seponat, nulli alteri rei impendendam. Accendet hæc vna res omnium animos. & pueri arma pro Principe amabunt, & gaudebunt adolescẽtes sanguinem fundere mercede coronandum, nec vulnera iuuentus perhorrescet præmianda: oculum, manum, pedes largietur; sat oculorum, manuum, pedum diues in Principis sui incolumitate, quæ sciat pro carne & ossibus, aureas sibi manus pedésque Principis munificentiâ substituendas. Et certè turpe Principi, veteranum videre egentem, aut, quod deterius, mendicato sustentantem vitam: quam fors non semel Principi suo in hostili sanguine dedit. Vt mirum sit Principi colorem in milite suo egente stare, cùm leuissimo negotio mederi malo huic possit, bono suo maximo, damno nullo.

Non offendat militiâ claros.

Caueat verò ne viros militiâ claros, & quos felicitas & audacia comitatur, ad extrema consilia deducat. errat, qui hos contemptu, aut munerum abdicatione, vinci aut flecti posse putat. exasperatur generositas contempta, & in ferrum

im

impellitur, non nisi alterius partis sanguine & internecione medicandum. Docet nos Coriolanus, cùm à Romanis; Alcibiades, cùm ab Atheniensibus; Narses, cùm à Iustino; Prosper & Fabricius Columna, Borbonius & Auria, cùm à Carolo VIII. Triuulcius, cùm à Ferdinando II. ad hostes transeunt: ingenti eorum sub quorum antè signis militauerant, damno.

Sed neque consiliorum intimorum conscios, in aliena cogat regna; ne videat, quod ætas nostra vidit, quod erubuit. *Nec consiliorum intimorum conscios.*

Quòd si quem etiam è primis bellatoribus, aut prima nobilitate, sciens volénsque, nullâ datâ caussâ, grauiùs offenderit, non facilè illi latus suum credat: nisi fors eo ingenio sit, vt componi beneficiis, beneuolentiâ, comitate, fiduciæ ostentatione queat. Sed neque post offensionem ea illi loca aut munia credat, in quibus periculum regno creari possit: cùm ferè iniuriarum maneat, beneficiorum memoria pereat; maiúsque propè semper vniuscuiusque studium sit, quibus modis iniuriam iniuriâ, quàm quibus beneficium beneficio expleat, cùm gratiarum actionem inter onera, iniuriarum repositionem inter lucra numeremus. *Non se credat gratuitò à se offenso Princeps.*

Militum verò ægrorum sauciorúmque, magnis semper Imperatoribus familiare fuit, maximam curam habere. Hinc illud Eumenij in Constantino: *Boni Principis est, libenter suos videre felices; sed melioris, inuisere etiam laborantes.* Factū à Tito, narrante Aurelio Victore: *Lues quāta vix vnquam fuit. quibus tamen malis pecuniâ propriâ subuenit, cunctis remediorum generibus, nunc ægrotantes per seipsum reficiens, nūc consolans*

suorum mortibus afflictos. Et à Traiano, Cassio auctore: *Cùm vulnerum ligamenta suis deessent, propria vesti non pepercit, quam in lacinias conscissam sauciatis partitus est.* Quis militum non ambiat vulnera Imperatoris sui purpurâ medicanda? Pulcrum illud etiam Hadriani apud Spartianum: *Ægros bis acter de die, & nonnullos equites Romanos, ac libertinos visitauit, solatiis refouit, consiliis subleuauit.* Et illud Alexandri Seueri apud Lampridium: *Ægrotantes ipse visitauit per tentoria milites, etiam vltimos, & carpentis vexit, & omnibus necessariis adiuuit. Et si fortè grauiùs laborassent, per ciuitates & agros patribusfamilias hominibus, & sanctioribus matronis eos distribuebat, reddens impendia quæ fecissent, siue conualuissent illi, siue periissent.* Vide in partiendo prudentiam, in impendiis iustitiam; & imitari non pudeat.

ISABELLÆ *Belgarum Principis in saucios milites animus & liberalitas.*

Nec minùs laudandum illud Magnæ ISABELLÆ Hispaniarum Infantæ, Belgarum Principis, cùm saucium victorem militem suum submissis deferri iubet carpentis, benignísque verbis, benignioribus etiam factis solatur; cùm vulnerum, ac in iis fortium cuiusque factorum, spectatrix, laudatrix staret. non poterant ab ore digniore laudes venire maiores. O diem militi gratum! voueant omnes vulnera, vt Principis tantæ laudibus, congressu, alloquio fruantur. Et quis sentiat vulnera tot coronis nobilitanda, tot palmis tegenda? Non sunt hæc vulnera, sunt gemmæ vertici stellando, adamantes & pyropi frontibus inornandis, armillæ brachiis arctandis, torques pectoribus ditandis. Durum fors, hostile sensisse ferrū; pro Principe tulisse, dulce.

Et

Et quis hos læsos dicat, quos lætos videt, & in oculis Principis sui, tanquam agonis sui Præsidis, gaudio plenos? Nec his contenta, victorem exercitum suum, hostili adhuc sanguine madidum, præteritorum memoriâ, præsentium honore, futurorum spe, ad maiora accendit. Illud fors etiam beneuolentiæ maioris, cùm hostilem militem vulneribus grauem, in vrbem suam principem deuehi imperat; addit medicos & munera. Dignum Christiano Principe pectus, dignissimámque orbis imperio dexteram! eóque digniorem, quòd, cùm post Rudolphum & Matthiam potiri Imperio posset, noluerit. Quæ sæcula parem tulerunt? vnum exemplum, Phœnicem vnum, ætas nostra vidit. plura ne quærite. At vos amate Belgæ Magnam hanc Mentem, quæ Imperij purpuram vltrò oblatam postposuit vestræ; & pro illius incolumitate viles animas vestras habete. proiicite lubentes quidquid in vobis melioris sanguinis est, pro illius salute, quæ pro vestra proiecit Imperia. Crederes generoso pede calcasse, vt, supra imperia & orbis regna, caput in Principe suo Belgium extolleret. Ingens amor. ibit hic in omnem posteritatem, & inter inuidas magnorum mentes, in æterna iuuenta stabit. Fortunatus cùm ab aliis, tum ab ISABELLA nostra CORDVBA, magni GONSALVI sanguis. quem comite & socio, factorũ magnitudine verè magno TILLIO, in Germania Mœnus & Neccarus, fugatis cæsisque, modicâ manu, ingentibus Halberstadij & Dorlachij exercitibus, æternùm nobilitauit: Belgicúsque Fleriianus ager victorem vidit, contra inuictum in illam diem peditatum, prævalido,

in patentibus campis,equitatu subnixis ; cedere coactis hostibus.Felicior tamen, quòd omnium orbe toto Principum nobilissimæ, maximæ, prudentissimæ ISABELLÆ ore laudatus ; omniúmque ætatis nostræ Principum virorum, Germanicis,Austriacis,Bohemicis victoriis fortunatissimi,clarissimi, MAXIMILIANI Bauarici muneribus, victoriæ testibus decoratus. Felicissimus, quòd pietas triumphos à Deo meruerit. Vt dicere illud Bauaricum posset ! *Pugnaui, Deus & pietas vicit.* Dubium, eruditione,modestiâ,comitate,prudentiâ,an armis maior. Macte animis. hæc via ad magna est.audeo ; ad summa est.

CAPVT XL.

Veterem Nobilitatem commendatam habeat.

Nobilitati veteri succurrendum.

INDIGENTI Nobilitati succurrat, cadentem erigat,collapsam veterem restituat. Factum à multis, maximè ab Alexandro Seuero. Nemo prudens veterem deprimet, ne ab ignominia & paupertate,in ferrum cogat,vltimum desperantibus remedium,aut ad vicina regna. Neque deesse vnquam Principi ratio potest. non defuit Augusto, non Neroni primis annis, quibus ex laude imperauit.Et quid facilius Principi,quàm pecuniâ iuuare egentes,aut locupletibus matrimoniis,aut quæstuosis muneribus ? Et verò nescio quid gloriosius euenire Principi possit, quàm

quàm magnæ Nobilitati imperare; vt crescere gloria Principi ex illustri & veteri Nobilitatę videatur, perire Nobilitate pereunte. plurimum enim lucis decedere regno videtur Nobilitate obscuratâ, tanquam si quis cælo stellas detrahat: quid enim nisi tenebras & noctem orbi inducat, luminaribus subductis? Sciebat hoc Tiberius. primum proinde illi studium Nobilitatis; sed Nobilitatis in armis exercitatæ. Sciebat Philippus Magni pater: quare veterem omnem nobilem iuuentutem armis instrui curabat. fuit hæc robur Macedonum: quâ vnâ orbis sub Alexandro imperium stetit; corruit verò gentis gloria, cùm sub Perseo neglecta Nobilitas, ignauiæ & otio permissa.

Maior virtutis quàm nobilitatis ratio habenda.

Non quòd solius nobilitatis rationem haberi velim. virtutis magis habenda. Exemplo id suo Vespasianus docuit, qui nobilem adolescentem, quòd muscum redoleret, concessâ præfecturâ exuit, indignum munere arbitratus, qui plus vnguenta quàm allium, Suetonio teste, oboluisset. Quòd si ad nobilitatem virtus accesserit, dignissima imperiis ac præmiis erit.

Assuescant armis Regũ filij.

Etiam Regum filios assuefieri armis velim. fecerunt Imperatores, maximéque Romani; tum vt laboribus pares facerent, tum vt miles amare disceret, tũ ne aulicis deliciis languescerent, denique quòd securiores de legionibus forent, filiis ductoribus. factum à Tiberio, à Vespasiano, ab aliis. féliciter semper. nam qui exercitum committit aliis, precariò sæpè regnũ tenet, & dominum patitur. Quòd si qua necessitas ad consilia hæc cogat, non patiatur ire

hæc

hæc imperia in annos, ne felicitas & potentia in audaciam vertantur, & imperare pergat velle, qui imperij gloriam diutiùs gustauit, & amicos parauit, & regni robora in manu suâ tenet. Quid enim non suadeat opportunitas? Factum sub Galliæ Regibus à Capeto. factum alibi, & Romæ non semel.

CAPVT XLI.

Duella penitùs extirpanda. nec parcendum in hoc genere.

DVELLA omnia seuerissimis legibus, seueriore etiam pœnâ, tollat. nullísque hîc parcat. summa pietas est, non parcere; summa crudelitas, parcere: sæuit in patriam, qui parcit; consulit patriæ, qui punit: cùm ferè per duella nobilissimus regnorum sanguis fundatur: iacent mutuis vulneribus, ad quorum arma hostiles trepidarent exercitus, primísque propugnatoribus nudatæ iacent vrbes. Terrori longè latéque esse poterant, si barbaro consanguineo ferro non caderent. ceciderunt: & in his Respubl. sæpè tota. vt nullus tam inimicus hostis regno, nullus tam amicus hosti, quàm nos ipsi simus, dum & regnum exuimus propugnatoribus, & hosti viam sternimus. Et nescio, an aliquid æquè noxium excogitari regnis possit. Cùm enim ferè regnorum robur nobilitate contineatur, in hanc verò maximè duella sæuiant; nemo non videat, robori per duella insidias strui, & re

Regna primis propugnatoribus exuuntur per duella.

regnorum per hæc iugulum peti. Vt taceam barbarum morem. nec ego minus feritatis in hoc barbaro lusu, quàm in Brasiliensium mensis reperio. Iacent victimæ, ciuili ferro, vt migrasse in Christianos credas cruenta Diomedis præsepia, Busiridis aras, & Christiana Taurica regna facta, nouos Tydeos in nouis Menalippis. hoc enim vnum deerat, vt *vino scelerantes sanguine fauces* Christiana pietas videret. Fuit hoc olim orbi portentum, cùm staret *consanguineum campo scelus, vnius ingens Bellum vteri*, Eteoclis & Polynicis fratrum. Nata nunc ætas, quæ vicit illam: neque enim in vno fratre ferrum stetit. vt dici possit, *Vinci sua crimina gaudent Manes.* Et hæc Christiani. Caussam si quæras, plurimùm nullam reperies. quasi supra belluarum feritatem, in sanguinem propter sanguinem eatur. Honor prætexitur. nimirum honor est, totâ animâ in infernum delabi. & quod de illo,

—— Non arma manu, non frena remisit,
Sicut erat, rectos defert in tartara currus.

ita nostri, toto calente ferro, in nunquam morituros ignes animas deferunt. vt dicere cum eodem possint,

Non tumulo non igne miser lacrymisque meorum
Productus, toto pariter tibi funere veni.

O nimis toto! & antè funus totâ animâ pariter, & corpore flammis tumulandi æternis. Non potuit aliud Erebo nasci regnis deterius, dæmone consultore. Sed neque ignauior reperiri mors potuit, aut magis fatua. quasi aut vitæ tæderet; aut hostilis metus in amicum impelleret ferrum. Creuitque eò stolida hæc insolentia, vt anno

anno vno, regno vno, maior domestico hoc ferro nobilitas, quàm decem iustis cum hoste congressibus caderet. Barbaram hanc consuetudinem quis crederet, inter Christianos, Christi sanguine lotos, æternitati natos, reperiri? aut quis Deus Principi hanc culpam donabit? quàm vereor, ne à manu illius suorum exigat sanguinem! Sistere hunc Princeps debuit, potuit. non stitit: fusi sanguinis reus stabit. Quis eripiet tanti sanguinis reum? aut quod flumen purgabit hoc crimen? Dicet, non potuisse? quo illi ferrum & pœnæ? Dicet, noluisse? non opus alio iudice. Dicet, parcere voluisse? parceret regno: & in vnius pœnam, multorum sanguinem sisteret. Dicet, aliorum precibus & lacrymis indulsisse? negligere priuatas, in publicis lacrymis debuit. Dicet, ignorasse? non cadit ignorantia in Regem, cùm etiam remota regna duella hæc traxerint in admirationem. Dicet, non omnibus indulsisse? sed vel omnibus debuit, vel nulli, cùm delicti paritas pœnæ paritatem deposcat. & non vel vni indulsisse, ad audendum paria, reliquis viam strauisse est? Nulli ergo in hoc crimine ignoscet, & pœnarum etiam magnitudine terrebit omnes. defunctorum verò cadauera aut insepulta volucribus relinquet, aut canum sepulturâ donabit: à sacratis verò locis omnino excludet. bona etiam omnia partis vtriusque regio addicet fisco. neque vllis precibus victori, si fortè fugâ elapsus, reditum permittet. æternum elapso exilium esto. Cohibui hactenus calamum, emitto. video enim ante me fræna illi laxasse D. de Bandaron libello suo De duellis, qui paucis vno regno

Duellorum mala Deus à Principe exiget.

annis, post vetita regio edicto duella, septies mille cædes duello factas, regiâ lenitate, tanquã aquâ ablutas, aut spongiâ deletas recenset. Cogita quot cædes nullæ condonationes, sed sola tẽporis longinquitas deleuerit, quantæque ante seuerissimam duellorum inhibitionem, ante minas & pœnas, cædes perpetratæ. Addit, ad impetrandas duellorum condonationes tres auri milliones in iudices profusos: auro nimirum, tanquam balneo nobilitatis lotus sanguis est, auro emptus. O quis colorem teneat? quis Deus vindicem in impium aurum manum? O Reges! ô Iudices! ô regnum! reprimo calamum. Fortis in hoc genere ALBERTVS: præuenire duella valido imperio & minis solitus; facta punire: neque nobilitati hîc parcere, non Principibus: & dissentientes arcibus pro carcere includere; prouocatores etiam, aut non obsequentes, dignitatibus exuere. quo factum, vt in tanta militari licentia, tanto exterarum gentium, mutuò naturâ dissentientium, concursu, rarissima duella exaudirentur. Prodigio simile credas, in tam varia omnium propè gentium nobilitate, odio ferè ab vtero & matrum vberibus flagrante, tam rara duella exorta: aut in semine suo, prudenti ALBERTI imperio & forti, repressa & & suffocata.

CAPVT

CAPVT XLII.

Magna cura habenda ærarij.

ÆRARII maximam curam habeat. munimentum hoc regnorum est, & quo validiùs sæpè certiúsque, quàm armis expugnes hostem. Hinc Cicero fatetur, Reipub. ac belli neruum pecuniam esse: & Asdrubal Hannibalem pecuniâ viam sibi ait strauisse in Italiam; cuius defectu, non militum, queritur Hannibal coactum se deserere Italiam. De ciuili verò bello, Muciani magni Ducis ad Vespasianum verba sunt, *Omnis ciuilis belli neruum pecuniam esse.* censétque vetus Historicus, *publicas priuatásque opes, & immensam pecuniam inter ciuiles discordias ferro validiorem.* Plures nimirum illâ, quàm ferro trahes, cùm potentior illa in suadelam omni ferro sit, potentiórque in sequelã. magnã enim illa vim habet animos conciliandi: à qua re vna ciuilium bellorum felices iuxtà ac infelices exitus ferrè pendent. parasse nimirum sibi animos, vicisse est. Iam quid speres à milite, ærario exhausto? nam siue in amico, siue in hostili agro exercitum teneas, quid agas? In amico prædæ indulgere non potes: nam quid peccauit amicus tibi populus, militari prædæ permissus? & in quem sæuis, nisi in te ipsum, qui in obsequentem tibi populum sæuis? & quid hoc est, nisi iniquitatis genus maximum, sæuire in tuum, in innocentem, in obsequentem? aut permittet tam barbarum hoc scelus impunitum Deus? Iam,

Neruus Reipubl. pecunia.

Ciuilis belli maxima vis in pecunia sita.

Iam, quæ fatuitas, vltrò agrum suum opésque perdere? Si in hostili versaris agro, & liberas permittis militi prædas, quid reliquum armatus miles faciet commeatui suppeditando? aut è quo speres, si hostilem agrum perdis, spémque omnem & opes omnes secas? Quòd si ex omni agro prædas securibus subieceris, & statim ad ferrum decurras & funem, quid faciet miles pecuniâ destitutus, prædâ negatâ? perget prædari? paratam crucem inueniet. desinet prædari? mors illi: nec aliud super. Nam aut pereundum fame, ignauo militibus mortis genere, aut ferro suo præsæuiendum fami. indigna hæc mors Christiano. Et tamen quò se vertet miles? aut quæ hæc, non dicam Christianitas, sed quæ æquitas stipendia negare, prædãtes punire? stipendia spondere, fidem fallere; militem educere, in amico aut hostili agro metari, vitæ necessaria subtrahere, omnémque omnino viam vitæ claudere? claudit stipendiorum frustrator, cùm quod vnum vitæ supererat, prædas subtrahit. ita vt militem, siue prædas egerit, siue ab iis abstinuerit, certa mors maneat, hîc fame, ibi fune. Dura conditio, ac in hãc diem inaudita, cogere militem aut in funalem, aut in inedialem mortem, aut in ferrum suum. nam si vltimâ fame & pauperie pressus, stationem deserit, crux illi parãtur & funis. ita, in quã se partem inflexerit miles, incurrit ingloriam mortem. Atque hinc militares seditiones, ô nimiùm Belgio funestæ! Et quem hîc damnes? militem? Quid, si subtracta stipendia? quid, si negata præda? quid, si nec ex hostili, nec ex amico agro necessaria præbeantur? quid, si nihil militi præter manũ & ferrum? damnandus miles erit,

Barbarum sæuire in militem prædatorem, negatis stipẽdijs.

 an

an malignè numeratæ pecuniæ auctores? Neminem damno erit, cùm decernet hæc falli nescius Deus. O quoties militaribus, ex his caussis, natis seditionibus erepta è manibus victoria! quoties Belgium sibi, Deo Regíque propè redditum, corruit, quoties vnâ seditione plus retrocessit, quàm validissimis decem annorum exercitibus creuerat! Et à malè administrato ærario seditiones omnes. ô nimis notæ Belgio, orbíque in vno Belgio! ô meum! Quàm exiguâ peciolâ auerti militares hæ seditiones potuerunt! neminem accuso. Fortuna hæc fuit nobilissimæ prouinciæ. O mea religio! quoties adnauigasti littoribus, vt tenere iam manibus illa posses! repulit te sæuior vetus, & repulit in fluctus. Prospice, quisquis habenas tenes. Et tu, magne cæli terrarũq; domitor, auerte malũ. Quinquaginta iam annis sanguinem dedimus, hausimus, & cecidit propè nobilior Europæ pars in vno Belgio. O! sat pœnarum datum. retrahe extentam in vindictã manum. aut, si necdum pœnarum satis est, tuâ magni Dauidis exemplo, cadamus dexterâ. mitior Patris erit hostili manu. tuâ tantùm cadamus. non cadamus consanguineo diutiùs ferro, ô nimis crudeli! Non cademus, si stipendia militi adnumerata fuerint: neque enim à stipendiato menstruè milite metus. Audiamus in Alexandro Seuero Lampridium: *Milites non timuit, quòd in vitam suam dici nihil posset, quod vnquam Tribuni vel Duces de stipendÿs militum quidquam accepissent; dicens, Miles non timet, nisi vestitus, armatus, calceatus, & satur, & habens aliquid in zonula. at mendicitas militaris ad omnem desperationem vocat armatum.* Planè ita est. & non omnis ferè militaris

A malè administrato ærario seditiones natæ.

taris ſeceſſionis metus à negato aut dilato ſtipendio? adnumera. & delinquenti ne parce. ſed ſæuire,& ſtipendia negare! O iterum meum Belgium! ô Regum Maxime! Dum hæc ſcribo,publicis rumoribus circumfertur, neſcio an veris; ſupra ſeptuaginta militum millia hîc cenſa, qui ſacramento tenentur tuo. Quid dico? ſtipendia in tot capita méſtruè numerari? ô! quis hos Deus capitatim deſignet? non deſunt qui quinquaginta millia voucant, è quibus decem præſidio ſint vrbibus,& prouinciarum limitaneis munitionibus, quadraginta verò millia in hoſtem armata educantur. Nec periculum in quinquaginta millibus alicuius putant ſeceſſionis. Regiâ enim pecuniâ tuâ,quam menſtruè tranſmittis,ali perfacilè exercitum illum poſſe arbitrantur,& menſtruè viritim ſtipendia numerari. Addunt partem magnam pecuniæ tuæ magnæ exulare à milite, & inarmatas diuitare manus, locupletaréque ignauas, quæ ferrum nullum norunt, nomina veriùs quàm auxilia,qui nunquam in acie ſteterunt, nunquam tubarum ſonum, niſi in ſpectaculis audierunt,nunquam armatum hoſtem,niſi pictum viderunt. quorum profuſionibus neque Indiæ vtriuſque opes ſufficiant. ad ſolum regium ærarium expilandum ingenioſi. Taceo. quid diffundis in hos nobiliſſimam ærarij partem? non maximam Rex Magne? vide, quàm mens ferè his ingenioſè nequam. peior etiam res familiaris. & quid aliud ſperes ab his auri & ærarij exenteratoribus, nec aliud? Retrahe te calame,ne,quidquid toto Belgio otioſorum, in te vnum. O ſi hæc coràm intuearis Rex Magne! Sed fors auguſtam regiam Majeſtatem Tuam

tot ſtipendiorũ augmenta decent:& magni Regis eſt pecuniã in plurimos prodigâ manu fundere. Vtilia ſpecioſis præfer, neceſſaria ſplendidis; & vinces. Quàm vereor, ne præualeant inueteratæ hæ conſuetudines conſiliis votíſque bonorum! finio. nunquam enim ſana magnáq; conſilia inuidiâ caruere. & quò hanc gratuitò & vltrò accerſo Religioſus? audet Paterculus: *Ineluctabilis fatorum vis, cuius fortunam mutare conſtituit, conſilia corrumpit.* Nunquã hoc cadat in tam pium Regem, in Catholicũ nomen, in veræ fidei inconcuſſam in hanc diem rupem, in quã quotquot hactenus orbe toto minitabũdi incurrerũt fluctus, fracti diſſiluerunt, & audaciæ ſuæ præmium interitum retulerunt. referant æternum.

Fixeram hîc gradum. ſed vt nauclerum, firmatis anchoris, ventorum illudit rabies, *& quas nolebat cogit inire vias*; ita me abripuit calamus, & nequidquam reluctãtem coëgit ſequi. pareo neceſſitati, ignoſce. Quò tot, vt vir bello magnus narrare ſolitus, nouè inuenta munia, ne deſit ſtipendio nomen? tot quaſi exactæ militiæ iuuenes ſtipendio ſolo graues, qui nullum decus ſudore & ſanguine pararunt? tot donaria quocunque nomine ſignata? tot exautorati Tribuni, Centuriones, reliquorúmque muniorum, integris etiãnum viribus & annis, quibus recentes ſuccedãt, nimirum vt duplicatis ſtipendiis modus expilando ærario reperiatur? Plures ſanè ex omni hoc hominum genere reperire ſe dicebat, quàm Lucullum habuiſſe lego in magnum Mithridatem; quàm Martium in vtrumque Pœnum duorum Scipionum victorem. Et quis poſt hæc miretur non ſufficere regium ærarium militi, qui

purpu

purpuratorum hunc exercitum censere voluerit? O vbi vetus Roma?vbi magni olim Centores?Premo conantem plura calamum,tacitæ lectoris conſcientiæ reliqua relinquens.Certè vnà ſpe,& eâ ſolâ,malè adminiſtrandæ pecuniæ,animos,& tot iã annos arma,oſtentat hoſtis.Quod etiam palàm fatetur, cuius ſi vires intuearis, ſi prouinciæ anguſtias,pro portento erit,quinquaginta iam annis cum Regum potentiſſimo, terrâ maríque, quaſi ex æquo de imperio certaſſe. Magis miraberis, ſi propiùs, quo illius res loco ſint,cogitaueris. Dabo non mea,ſed quæ partim vulgatis in Hollandia libris, partim communi omnium ore circumferuntur. Indigere Bataviã bello ſuſtentando,annis ſingulis,argenti (vt dicunt) millionibus quindecim, cùm vix explere narretur annuus prouentus illorum,quacunque arte quæſitus,argenti milliones ſummùm vndecim: e quibus ſi dempſeris argenti millionem vnum facilè & medium, perſoluendo fœnori mutuatitiæ pecuniæ;& millionem etiam argenti vnum,quem annis ſingulis in propugnaculorum veterum inſtaurationem,nouorúmque erectionem, impendunt, non ſupererunt argenti milliones nouem. Creſcant proinde neceſſum annis ſingulis immensùm debita:quæ nono antè inducias anno, ſex & viginti argenti milliones ſuperaſſe narrantur.quæ tantum abeſt,vt per inducias decreuerint, vt creuerint etiam plurimùm. nam præter parem militum numerum quem aluerunt,redempta de Anglo oppida;Gallica,Bohemica, Hungarica bella & Germanica, milite & auro fota;propugnacula omnia,regiis omnino ſumptibus, toto induciarum tempore,

aucta, firmata, nouè erecta, ingentem pecuniæ vim absumpserunt. Adde, caruisse illos toto induciarum tempore, vt ipsi fatentur, auro Gallico, Anglico, Germanico. Fors arbitretur aliquis, magna ex Indicis classibus subsidia ad Ordines deuenire. Fallitur. fuit cùm pecuniam, quam à priuatis in societatis partem acceperant, numerarent: nunc ex collatitia illa omni pecunia nihil super. Quod ipsi clarè editis libris testati, ne ignorantiam prætexere negligentiæ nostræ possemus. Quin imò non desunt qui dicant, argenti supra duodecim milliones à societate illa mercatoria deberi. quod illorum non pauci ingenuè fassi. Hîc cogita quantâ opus pecuniâ ad annuas vsuras explendas: quanta, vt aliquid numerent priuatis collatoribus, ne omni apud omnes fide excidant. atque hoc sub nouo fœnore factum narrant non semel. De Occidentali societate nihil dico. hactenus ferè nomen est. Iam ex annuo prouentu, genus vectigalium, è fluminum, quæ in nostra potestate sunt, portoriis natum, quæ vulgò Licentias vocamus, si sustuleris, non infima pars ærarij corruet, argenti nimirum milliones minimùm duo. Sed neque prudentiores vident, è qua re augere annuum prouentum possint, cùm nihil omnino inausum reliquerint, nihil intactum & inauctū. ac nuper adeò è nouo singulorum capitum vectigali non admodum supra argenti millionem vnum collegisse referuntur. Quæ res si vera, non parum apud exteros minuet opinionem numerosæ prouinciæ. Quid? quòd aucta in immensum vectigalia. iam millesima; inde quingentesima bonorum pars omnium exacta. accessit exinde

ducentesima. Nec hic finis.accessura centesima. Neque hic ratio habetur eorum quæ annuè pendunt bona: sed rerum in se pretia pensantur, domus quam inhabitant, supellectilis. agrorúmque, tanquam venditioni subiectorum. Vnde fit, vt non raro, qui annuos è bonis florenos recipit mille quingentos, numerare florenos cogatur quingentos. Addunt, in non vna prouincia, supra mediam partem prouentuum annuè numerari. Quis hîc non miretur promptissimos ciuium animos? ô si in bona caussa.!

Redeo ad te Princeps.primam maximámque ærarij curam habe. Sacrosanctum hoc adeò tibi sit, vt nulla ex hoc munera, aut perrarò admodum, ad quemquam eant. E fisco hæc petenda, aut sanè è nouè aduenientibus. quæ nunquam deesse magno Regi aut Principi possunt. quæ licet magna, non puto in ærarium condenda, sed muneribus, aliisque seruanda. Commune ergo Principis ærarium, quod portoriis, vectigalibus, consuetísque regni prouentibus constat, in bella bellicósque apparatus, domesticámque familiam, roborandóque regno necessaria, seruetur: vt subitis & inopinatis necessitatibus occurrentibus, habeat, quo se regnúmque tueatur Princeps: ne decurrere ad mutuatitiam sub graui fœnore pecuniam cogatur. non exponat fortunas suas his ærarij comedonibus, his omnis melioris vitæ blattis ac tineis. Agrarios mures legimus, qui non contenti herbas depascere, radicibus insidiantur & semini, vt spem omnem secét futuræ messis. Ærarios in Republ. mures reperire non esset difficile, arceat hos Princeps, omnis

Nulla munera è militari ærario numeranda.

A fœnerario ære abstinendum.

melioris in Republica sanguinis, quia melioris auri prædatores. Faciet, si ærario benè fuerit, ne ab aliorũ nutu pendere cogatur. Dedecet Principem supplicem fieri suis, &, dum beneficia deposcit, beneficiis exedi. non est prudentis fœneratitio ære regnorum robora eneruare. & nescio an non minore damno hostiles, quàm pecuniariæ incursiones ferantur.

Premebatur olim M. Antoninus Philosophus, è magnis Imperatoribus vnus, ærarij angustiis; fœneratitiâ pecuniâ non tam occurri posse malis, quàm augeri hæc videbat. nouis vectigalibus exasperare populum nolebat: remedium è domo sua sumpsit. *Cum in bello Marcomannico omne ærarium exhausisset suum, neque in animum induceret, vt extra ordinem prouincialibus aliquid imperaret, in foro Diui Traiani auctionem ornamentorum imperialium fecit, vendiditque aurea pocula, & crystallina, & myrrhina vasa, & vestem vxoriam, sericam & auratam, gemmásque etiam quas multas in repositorio sanctiore Adriani repererat. Et per duos quidem menses hæc venditio celebrata est: tantúmque auri redactum; vt reliquias belli Marcomannici ex sententia prosequeretur. postea dedit potestatem emptoribus, vt, si quis vellet empta reddere, atque aurum recipere, sciret licere.* Dignissimum Imperio Romano, eadem Cassio narrante, habemus in Nerua: *Pecuniæ inops factus; vestes primùm & vasa aurea, pretiosam præterea supellectilem; siue illa propria, siue publica & regia foret, auctioni subiecit*, vt militum necessitati occurreret. Non absimile vidimus ætate nostrâ, cùm nunquam satis laudati Magni Belgarum Principes ALBERTVS, de quo meritò dubites,

bello

bello Dux, an pace Princeps maior, & ISABELLA, in qua præter corpus nihil muliebre reperias, ornatum omnem suum, in pignus fœneratitiæ pecuniæ, quò militari subueniret inopiæ, lubentes obtulerunt. Certauit hîc Principum in suos amor, populi in Principes veneratio. quàm enim illi volentes vltróque domesticas opes omnes Antuerpiam transmiserant, tam faciles mercatores & pecuniam numerarunt, & gemmas pignora non admiserunt, cùm nullum certius sibi pignus Prrincipum suorum voluntate esse dicerent.

Nec deesse ærario pecunia in magnis Regibus potest, si frugalitas adsit, si prudens elargitio; si in solas res regno necessarias pecunia erogetur, si non profundatur in oculorum oblectamenta, in superuacuum splendorem, in prodiga munera; si non negligantur vectigalia, non annui prouentus; si non fuerit indulgentior in administros, & ærario præfectos. Docēt nos Impp. Romani, docent alij. Semper Claudio, Caligulæ, Vitellio, Neroni defuit. nūquam Augusto, quod daret defuit. cuius, in orbis imperio, diligentiam quis non miretur? Habuisse illū librum, in quem Imperij opes omnes manu suâ referret, regnorum, prouinciarum, vrbium magnarum, vectigalia omnia, terrâ maríque speranda, prouentúmque Imperij annuum omnem; sumptum denique necessariò profundendum in familiam, exercitus, classes, ne quid supra Imperij vires aggrederetur, nec supra censum erogaret, tradunt Historici. *Semper etiam Tiberio, quod dare posset, fuit. Idem imperium, regna, prouinciæ, vectigalia eadem, nec onera Tiberio inferiora,

Regi frugali deesse pecunia nō potest.

nec numerosior prioribus exercitus fuerat. & cùm nihil successores in prioribus reperissent, Tiberius moriens septem supra sexaginta auri milliones reliquisse narratur. Elegans omninò parsimoniæ locus apud Plinium in Traiano est: *Nam mihi quidem cogitanti, eundem te collationes remisisse, donatiuum reddidisse, congiarium obtulisse, delationes abegisse, vectigalia temperasse; interrogandus videris, satisne computaueris imperij reditus? an tantas vires habeat frugalitas Principis, vt tot impendijs, tot erogationibus sola sufficiat? nam quid est caussæ, cur aliis quidem, cùm omnia raperet, & rapta retinerent, vt, si nihil rapuissent, defuerint omnia; tibi, cùm tam multa largiaris, & nihil auferas, omnia supersint? Numquam Principibus defuerunt, qui fronte graui, & tristi supercilio vtilitatibus fisci contumaciter adessent. & erant Principes ipsi suâ sponte auidi & rapaces, & qui magistris non egerent. plura tamen semper à nobis contra nos didicerunt. Sed ad tuas aures, cùm cæteris omnibus, tum vel maximè auaris adulatoribus obstructus est aditus. Silent ergo, & quiescunt, & postquam non est cui suadeatur, qui suadent non sunt.* Prudenti parsimoniæ Traiani, hæc omnia verè magna tribuit.

Nec opus in hac re magno molimine, aut ingenio. Vna, non indigna Regibus parsimonia omnibus sufficiet. Nec difficile est Regi scire, quot è militari ærario milites alere possit, quot naues triremes; quantísq; in domesticas res opus sit. At nos dona profundimus, & tanquam diuitiarum hostes diuitias effundimus, & in immerentes proiicimus, militariúmque stipendiorum magnitudine ærariũ perdimus. Verùm merita, præmia deposcunt: fateor. promeritus miles est?

auge

auge dignitate,cui maius ſtipendium adnexum: non auge ſtipendio, quem in eodem cum reliquis militari gradu deſtituis.diſcátque Romano more miles in digniore gradu auctius ſtipendiũ ſperare: ſed non creſcant ſtipendia amicorum precibus,gratiâ, alienâ commendatione:ne ille, qui ſanguinem ſæpè fudit,vnico ſtipendio contentus cogatur viuere;ille, qui nunquam dedit, nullum hauſit ſanguinem, ignauiæ ſuæ præmia ferat. Deprimit hæc res frangítque fortium virorum animos,cùm è ſola nobilitate, aut nudis commendationibus creſcere ſtipendia ſentiunt. nec ſanguinem gaudentes fundunt, quem non vident remunerandum:ſed virtute deſertâ, amicos parant, quorum ſtudiis maiora ſperare audeant. Ingentem hæc res ignauiam animis ingenerat, cùm ignauiſſimum ferè conſcendere ad maiora videant,fortiſſimum iacere. Deſtituitur nimirùm amicis,quorum manibus efferatur, ſolâ virtute diues, ſtipendiis pauper. Dura omninò res, & in regnorum perniciem nata, cùm ſolâ amicorum gratiâ ad militaria promouentur munia,qui nullum antè ferrum in hoſtem ſtrinxerunt. Quis animus veteranis eſſe poteſt, ſub his è ſchola & matris ſinu ductoribus? Quouſque tam fatuis inhæremus? & quis non rideat leonibus lepores imperare, tauris damas? Veteranos proinde, ferro & ſanguini aſſuetos, præeſſe volo. imperare, horum; obſequi, tironum eſt, ſi ſaluam Rempubl. volumus, ſi regna.O ſi hîc non bis peccatum!meũ Belgium! loquar?quot tirones vidimus ductores!& quoties ſub his nobiliſſima ſudauit prouincia! Sed nobilitas his magna. ô quoties incurrimus

Nunquam augenda militi ſtipendia.

Ad militaria munia promouendi qui fortibus factis promeriti,nec alij.

in hos scopulos! ergo quia nobiles, peritissimi ductores, fortissimi milites? & quia nobiles, prudentissimi Senatores, eloquentissimi oratores? fors & peritissimi pictores, textores? aut ingenita nobilitati prudentia, robur, constantia, vigilantia, fides, eruditio, eloquentia, rerum experientia? ab vtero nimitum & vbere? Quamdiu tam fatuis ludimur viri? nec nobilitas sola Duces dedit, sed hic matris lacrymæ, ibi preces. non vxor, soror, filia: taceo. Accedit non inferior error alter. ô medicam, Deus, manum! nā ab hac vna opē spero. Inualuit dein cōsuetudo augendi stipendia militi; etiam non militi. Et creuit adeò, liceat verum fateri, prodiga hæc munificentia, vt plus propè mensibus singulis è regio ærario in stipendiorum hæc incrementa, in liberales donationes, in alimenta, & extra militiam menstrua aut annua ignauiæ fomenta, inque ministrorum superuacuum exercitum, quàm in pugnantem militem profundatur. ita fit, vt, quod quinquaginta militum millibus ærarium sufficeret, non sufficiat millibus viginti quinque: cùm maior pecuniæ pars ad iam memorata deuoluatur. Remedium in manu est. Eget Rex, bello seu inferendo, seu propulsando, quinquaginta militum millibus. videat, quantum hic pecuniæ opus ad cōsueta militū stipendia, numeratique hanc viritim militi curet mēsibus singulis. augere vult stipendia è quacunque caussa, augere numerum vult otiosorum ferè ministrorum; menstruos annuósue prouentus, fauori, nobilitati, magnorum precibus vult concedere? nihil è destinatis militi stipēdiis decerpat: sed nouo ærario donationes has expleat. prima

ma militis cura sit. Si quid fors pecuniæ è designato antè militum numero supererit, in voluntariam regiam munificentiam, è quacunque caussa natam impendatur. nec antè in hanc, quã expleta statã militaria stipendia. Hoc si impetrauero, vicimus. nec bella iam vlla; nec metuendi Reges. vnus Hispaniæ Rex omnibus satis est. ærario tantùm inuigilandum regio; nec quidquam ex hoc nisi à prudenti manu repeto: vicimus. negligimus, & consuetâ insistimus viâ? nequidquam triumphos exspectamus: sed nunquam moritura è bellis bella, & præteritis damna maiora. non sint in regni interitum.

Verùm graues bellorum sumptus sunt: neque multorum annorum bellis vnius opes regni pares videntur. Fateor ærario opus esse magno. Verùm nõ videtur mihi res moliminis magni, rationem reperire, quâ sine magno regnorũ incommodo, militi ne quid desit prouideatur. Si nimirum, è sententia viri magni, à quo hæc veniunt; ante bella regnum in vrbes aut regiones Rex partiatur, singulisque cohortibus aut legionibus alendis certas prouincias assignet, mẽstruáque illis militi stipendia numeranda imperet, tanquam legionibus suis, quibus etiam prouinciarum nomina imponat. Exemplo mihi Rex Catholicus. Bella nunc illi in Belgio. atque vtinã in vno Belgio, & cum vniuersa non sint Europa. In hoc bello ad hostilem insolentiam aliorum potentiâ fultam reprimendam, & ad loca præsidiis firmanda, cogitemus opus esse septuaginta peditum millibus, equitum millibus quatuordecim. Magnus numerus, fateor, quæ opes sufficiant? vix annui milliones auri sex expleant militarem

Modus magnos exercitus alẽdi sine graui regij ærarij incommodo.

militarem hanc famem. quòd si tamen partiaris onera, opinione omnium leuiora erunt. Et quid hæc onera ad Hispaniæ potentiam orbi notissimam? è qua vna quanta educi manus possit, è viri magni accuratissima subductione discimus. qua anno 1615. scribebat armari educíque posse.

E Veteri Castella & Legionési agro peditum sex & viginti millia, equitum millia duodecim.

E Castella Noua peditum triginta millia, equitum millia duodecim.

Ex Aragonensi regno & Catalaunia peditũ triginta sex millia, equitũ millia quatuordecim.

E Valentia & Murcia peditum sedecim millia, equitum millia octo.

E Granatensi regno peditum quatuordecim millia, equitum millia sex.

E Bætica seu Andalusia, & agro Giennensi, Cordubensi, Estremadura, peditum quinquaginta & vnum millia, equitum millia viginti.

E Portugallia seu Lusitania peditum viginti millia, equitum millia decem.

E Gallicia peditum octo millia, equitum millia duo.

E Biscaia latissimè sumpta, quà complectitur quidquid inter Galliam & Galliciam terrarum iacet, peditum duodecim millia, equitum millia duo & nongentos.

E Nauarra peditum octo millia, equitum millia tria.

Quæ omnia peditum statuunt ducenta viginti & vnum millia; equites nongentos supra octuaginta nouem millia. Ingens numerus, sed qui à magno viro, & Hispanicarum rerum peritissimo

tissimo profectus, fidem mereatur. Quòd si singula regna & prouinciæ quartam eorum, quos armare possunt, partem in annos duos aut summùm tres, ære suo, Regi suo mittãt in belli subsidium, exurgẽt peditum quinquaginta quinque millia, ducenti & quinquaginta; equitum viginti duo millia, quadringenti & septuagintaquinque. Auctior equitum numerus est? auge peditum, minue equitum; & pro quinquaginta quinque peditum millibus, substitue quinque & septuaginta millia; pro equitum millibus viginti & duobus, concede millia nõ amplius decem.

Iam si regias intuearis opes, ingentes omnino sunt: cùm supra sex & viginti auri milliones annuè regio inferantur ærario. & possent plures, si res, Augusti more, ad certos calculos redigamus. Nisi quis arbitretur, tam sedulam seriámque exactionem non cadere in magnos Reges. errat. non pœnituit, nec puduit Romanum Imperatorem, nec quidquam magnitudini illius ex accuratissima, ac quasi priuati hominis cura, decessit; accessit plurimum.

Opes regia, & omniũ totã Hispania Prælatorũ ac Magnãtum.

Quòd si Archiepiscoporum & Episcoporum regni illius opes recenseas, magnas omnino reperies. annis enim singulis Archiepiscopatus quinquaginta quatuor supra septingenta millia aureorum pendunt: Episcopatus verò, minimùm septuaginta octo supra octingenta aureorum millia. Nec tango hîc Archiepiscopatus & Episcopatus Indiæ vtriusque, quorum opes in tanta gemmarum, auri, aromatum luxuria, quis certò enumeret? Sed neque Sardiniæ, Siciliæ, Neapolitani regni, Mediolanensis prouinciæ, aliarúmque partium Regi parentium.

Adde

Adde his militarium Ordinum annuos prouentus. Inuenies in S. Iacobi Ordine, qui nonaginta nouem administrationes ſeu Encomiendas continet, ſupra octingentos & octuaginta nouem, trecenta & octo aureorum millia.

In Ordine Calatraua, qui quinquaginta & vnam Encomiendas continet, centum & trigintaquinque aureorum millia.

In Ordine Alcantaræ, qui triginta octo Encomiendas complectitur, ducenta quadraginta octo millia, ſupra centum & quatuordecim aureorum millia.

In Ordine S. Ieoannis, qui in Hiſpania centum & triginta quatuor Encomiendas continet, ducentaquinquaginta, ſupra centum & triginta quatuor aureorum millia.

In Ordine de Monteſa, qui tredecim Encomiẽdas complectitur, tria & viginti aureorũ millia.

Quorum omnium ſumma nongentorum & quinquaginta millium, trecentorum & octuaginta ſeptem aureorum eſt. Omnium verò omnino commemoratorum Eccleſiaſticorum ſumma excreſcit in milliones auri duos, & quingenta & octuaginta duo millia, & aureos trecentos & octuaginta ſeptem.

Taceo Abbates, Prælatos opibus claros, variarúmque Eccleſiarum Canonicos, alióſque Eccleſiaſticis prouentibus inſignes: qui ſi in vnum conferantur, non cedant Archiepiſcopis, Epiſcopis, militaribus Ordinibus ſacris: adeóque ſuperabunt non parum.

Veniamus ad ſæcularium Principum opes. Reperio Hiſpaniæ viros Principes quos *Grandes* vocant, è prouentibus ſuis, annis ſingulis percipere;

pere; Duces nongenta & nonaginta aureorum millia, supra millionem auri vnum: Marchiones trecenta & quadraginta octo aureorum millia: Comites ducenta & sexaginta sex aureorū millia. Quæ si iungas, reperies supra milliones annuos duos, sexcenta & quatuor aureorum millia. Adde his annuos census Magnorum Hispaniæ in Italia, nongenta & septuaginta aureorum millia; & reperies, supra auri milliones tres, quingenta & septuaginta quatuor aureorū millia. Quibus addi possunt annui prouentus, Ducum, Marchionum, Comitum Hispaniæ, extra numerum Magnorum, milliones auri tres, & centum & quinquaginta & vnum aureorum millia. Quæ omnia excrescunt in septingenta & viginti quinque aureorum millia, supra sex auri milliones. Quibus si addas Archiepiscoporum, Episcoporum, Ordinúmque militarium opes; exurgent milliones auri nouem, & trecenta & septem aureorū millia, & octingenti & septem aurei. His verò si iunxeris reliquorum Ecclesiasticorum prouentus illustriores, aliorúmque infra Comitum dignitatem constitutorum opes, fidem superabunt regni vnius opes.

Ex his opibus si singuli vltroneâ voluntate Regi suo anni vnius prouentum offerant, quàm nobili augmento regium opulentabunt ærariū? Et quis petenti Regi, fidei & regni bono, subsidiarium anni vnius prouentum negabit? maximè si aliquid honoris regiâ munificentiâ singulis accedat. honor nimirum pro pecunia erit; maximè apud Hispanos.

Iam si, Augusti exemplo, quicunque Hispaniâ totâ, per cuiuscunque generis opes aliquid possunt,

sunt, in annos duos tresue, pro facultatum nimirum ratione, militem vnum alterumue, aut plures sumptibus suis alant; quanti exurgent exercitus, Deo, Regi, regno! & quantula res est paucorum annorum stipendium, militis vnius, aut plurium, aut medij etiam, si plures non permittant annui prouentus?

Perget aliquis, & grauia hæc esse dicet. at ego nihil hîc video admodum graue, aut metuendum: sed &, si quid iudico, deduco rem ad facilem executionem, & magnam non magno negotio militarem manum. In vniuersa Hispania, quæ ambitu suo tot regna & prouincias complectitur, opésque quas recensui tantas, quantas nullum orbe toto regnum, siue in regium ærarium, siue in Ecclesiæ proceres, siue in sæculo magnos confert, oppidorum minimùm pagorúmque millia triginta reperies. Sanè ex Alfonso Sapiente, de solo agro Bætico, refert Mariana historiarum lib. I I I. cap. V I I. *Tanto prouentu, vt centum millia quà villas, quà trapeta, in iis olinetis, quibus Assaraffio nomen est, Mauris rerum potiuntibus, numerarent. Ingens numerus: sed Alfonsi tamē Regis Sapientis historiæ auctoritate probabilis.* Hæc anno 1248. cùm prouinciam illam Hispaniarum fœcundissimam Ferdinandus III. Sanctus, Mauris eripuit. Et verò Plinius lib. I I. cap. I. oppida in Bætica numerat C L X X V. vt nemo miretur si vniuersæ Hispaniæ triginta nunc locorum millia attribuam, è quibus educi miles possit. Educ proinde è singulis stipendia in pedites duos, equitem vnum; habebis peditum ex his regnis millia sexaginta, equitum millia triginta. quòd si plures hîc equites, deme de equitatu,

auge

auge peditatum: aut sanè medium tantùm equitem è singulis locis educito. Non quòd è minimis locis tantum stipendiorum velim colligi, quantum è magnis, sed habitâ populi & potentiæ in singulis locis ratione. ita ex vrbe vna viginti, quinquaginta, centum etiam, aut plurium sperari stipendia poterunt: è tenui pago, stipendium vnum, aut medium etiam militis vnius. Quæ omnia quo commodiùs, minoréque locorum sensu fiant, posset regiâ concessione permitti modicum aliquod vectigalis alicuius publici, in singulis locis augmentum. è quo stipendia hæc, nullo propè populorum, vrbium, pagorúmque sensu colligi possent.

Respondetur obiectioni de Lusitania, Aragonia, Catalaunia, circa militarem indictionem.

Dicet alius, nulla à Lusitania, Aragonia, Catalaunia subsidiaria stipendia prudenter sperari. neque enim in illis Regem pro imperio omnia posse, cùm veterem etiamnum aliquam libertatem spirent, & ad imperata non rarò obnitantur. nolo imperia: gratuita volo dona, & in annos paucos. Regiæ preces quid non possunt, maximè si præsentiâ nonnunquam suâ populos illos, quibus vidisse Regem pro beneficio est, recreet? nec è Castella tantùm, sed è media Lusitania, Aragonia, Catalaunia, in obsequiuum suum euocet, honoribus augeat, singularíque regiâ beneuolentiâ complectatur; & faciles ad rogata reperiet. Quid? quòd inter beneficia numerent, benefacere posse Regi, cuius munificam benignámque manum experti sunt: regiúmque adeò esse putent, benefacere Regi posse; maximè Hispani, in quorum ferè pectoribus, singuli spirant natántque Reges. nec gens vlla facilior ad rogata, si supplicem quamdam

venerationem admoueris,vt cui honor pro anima sit. Honorem proinde hunc à regia manu & ore si senserint,ac quasi supplicem Regem, in omnem prosilient rogati munificentiam. nec opes tantùm, sed & vitam lubentes vltróque profundent pro Rege,à quo honorari, ac quasi coli se viderint. cultus enim illis pro opibus & vita est. Nec vlla natio faciliùs, aut ponit iras, aut vindictæ studium,aut hostile ferrum, si venerabundum senserit hostem, si submissum, si supplicem. tantum potest innata gloriæ cupiditas.Omnia retulisse se putat, cùm honorem retulit. quem qui dare didicit,maiorem ab illa referet, laudémque etiam ac fidam dexteram. præuenisse verò apud illam honore,pro quacunque offensa est,& positi odij, & assumptæ amicitiæ signo,ita patuo apud illam res magnæ parantur. Cedere qui potuit,vicit.venerari qui prior didicit, etiam supplices patietur;dexteram qui concesserit, referet. Laudas? honoras?cum fœnore laudes reponet Hispanus semper, reponétque cum fœnore honorem.Fortiùs ergo laudari qui volet,laudet ac veneretur prior. nullúsque adeò finis laudi ac honori erit, si vel modicâ laude ac honore prior viam straueris. tam modicis tam magna veniunt.

Addam illud,ab ore togati,& militis Hispani, si è prouinciis suis singuli, ad Ecclesiasticas dignitates,è gente sua,non aliena,promoueri senserint; si dein non è priuato prouinciarum affectu,sed pro cuiusque robore, meritis & fortibus ausis, ad digniora militaria munia euocari viderint; ad Cathedras etiam, & Regum suorũ consilia,& togata decora, è quacunque gẽte,

solâ

solâ virtutis ac eruditionis prærogatiuâ, promoueri experti fuerint; facultatibus se suósque exuent omnibus, adeóque & vitâ, vt tam benefici in omnes Regis,& solius virtutis æstimatoris desideriis faciant satis. Experire quisquis imperas. mentior, si non maiora calamo hoc meo profuderint,& multorum etiam annorum militaria stipendia, non lætè minùs quàm munificè erogauerint. O, si placeant hæc vota tuorum tibi,Rex Magne! Fide, mi Rex,tuis,si imperare tutò voles: & qui multis imperas, fide multis. Prima pacatè gubernãdi regula,fiducia est:summa,amor est. Diffidentia in contemptum, inde abit in odia & arma; & palàm improbi esse audent,qui priuatim non audebant, cum putent se filiorum legibus non teneri,qui pro talibus non habentur: & speciosum ad arma prætexunt nomen,libertatẽ. Nam cùm prima regnorum omnium vni genti committi vident, excludi reliquos; illam filiorum, se seruorum propè loco haberi;seruorum ingenia mutuantur. quare taciti primùm obmurmurant;exinde apertè,ac tãdem palàm,hostem induunt,quem priuatim tegebant;cùm serui haberi nolint,qui filij esse debebant. Quid? quòd vna diffidentia aliam trahat. suis Rex diffidit?experietur diffidentes suos. non credit se illis?paria expectet. negligit? negligent.contemnit? contemptu se vindicabunt, minas minis repercutient, & antè decurrent ad arma, quàm senserint,iustam armorum caussam Regis sui neglectum arbitrantes. & sunt hæc arma ferè æterna:quæ non nisi alterius partis internecione, aut turpi pace ponuntur. Fuge hos scopulos,quisquis purpurata hæc maria nauigas.

Fiducia, & beneuolentia, & in tuos amor, & ignorata discrimina gentis, pacatum imperium dabût. cùm Rex omnibus pater, omnes Regi suo filij steterint, neque vllus nisi ex virtute delectus; nil est quòd arma Rex metuat, aut suorum ferrum.

Quis miles educi è Belgio possit.

Ingrediamur Belgiũ, & ex ea parte quæ Regi paret, è sententia virorum bello & pace magnorum, militem colligamus. quàm non magno molimine, partitis per prouincias, vt antè dixi, oneribus, pro singularum potentia, viginti & plura etiam millia educas! Vide quid educant è prouinciis suis aduersarij, quantúmque annuè auri militi terrâ maríque alendo, colligant. nã præter vndecim minimùm argenti milliones, quos in terrestrem equitarum peditatúmque è suis referunt, ingentibus omnino, non priuatorum tantùm, sed prouinciarum suarum sumptibus, classes sustentant, è maritimis nimirùm vectigalibus. quibus, fateor, longè nos vincunt: cùm neque prouinciarũ multitudine, neque potentiâ quidquam illis debeamus. imò vincamus numero, potentiâ, vrbiũ magnitudine, frequentiâ, solíque non vnâ parte fœcunditate, cùm ipsi oppida non numerent supra quatuor & octuaginta, pagos non supra mille sexcentos: nos oppida minimũ triginta supra centũ, pagos supra quinque millia.

Quòd si militaris stipẽdij per prouincias partitio, ardua alicui, cùm perfacilis sit, videatur, reduco, vt antè dixi, in facilem Hispano more praxim. Inuenies in ea Belgij parte, quæ Regi etiamnum paret, oppida minimùm centum & triginta; loca verò mœnibus suis viduata, è quibus plurima certare cum vrbibus possint, ac quã poten

potentiâ, quà cultu & elegantiâ, ac populi frequentiâ etiam vincere, millia, vt quàm parcissimè dicam, quinque. educ è singulis stipendium pro peditibus quatuor, equite verò medio; educes peditum millia viginti, quingentos & viginti; equitum verò millia duo, quingentos & sexaginta quinque. Habitâ tamen semper potétiæ ratione. hinc enim, pro prudenti partitione, è ciuitatibus seu oppidis, è pagis etiam potentioribus, educes plures; è tenuioribus pauciores. vnde fiet vt ex vno loco educas decem, aut plures, ex altero vnum tantùm. Quæ subductio perfacilis erit prouinciis singulis, quibus locorum omnium suorum opes notissimæ sunt. Quæ omnia vt vir quidam Belgarum non postremus affirmabat, è modico vectigalium in singulis locis augmento, nullâ populi molestiâ, perexiguo sensu colligas. Neque adeò hæc noua, vt non nobile vestigium apud Romanos, & quidem sub Augusto Imperatorum maximo, referente Paterculo, reperias. *Contra Marcomannos habitus delectus, reuocati vndique omnes veterani. viri feminæque ex censu coacti dare militem.* Quantus Regi exurgat exercitus, si Augustum sequamur! Non dico hoc imperandum, pro imperio regiæ preces erunt. Et per commodos & amicos rerum talium suggestores, ac auctoritate in singulis oppidis locisque pollentes, non magno negotio peragi fors hæc res posset. Multum in hac re Episcopi, Pastores, Concionatores, primíque Senatorum, & qui è nobilitate populo grati, poterunt. Spes deinde ponendi belli, hostem superandi, damna auertendi, commodorum etiam & quæstus, plurimùm iuuabit, nec quid-

quam ad spontanea in populo subsidia præbenda potentius.

Modus militem parandi qui suis stipendiis militet.

Addam aliud viri inter togatos non vltimi. Nobilitatem concede iis omnibus, qui stipendiis suis annis quinque militauerint. Nobiles verò, qui eundem annorum numerum de suo expleuerint, dignitatibus auge, Baronum nimirum titulo; Barones, Comitum; Comites, Marchionum; Marchiones, Principum, aut Ducum. nec deerunt, quos gloriæ hæc prurigo ad vltronea impellet arma. Sed ita, vt quos his modis honoraueris, in proximum ab honore decennium, annis singulis parati esse debeant, mensibus quatuor, vbi regio euocati edicto fuerint, suis militare stipendiis, aut alium de Principis assensu substituere. Diutius si militandum, è regio ærario, reliquorum more, menstruo stipendio donentur. Quod quo lubentiùs faciant, aliquibus dona immunitatibus, quæ plus honoris quã emolumenti adferant. vt in delictis solo gladio puniendos; nunquam bonis simul & vitâ spoliandos; domos, quas inhabitant, siue vrbicas, siue suburbanas, ab omni militari præsidio eximendas. His, similibúsue si donaueris, non deerit Regi suo miles.

Perpetua militia excitãda.

Perpetuam deinde (vt è nobilitate non postremus suggerebat) militiam Rex instituat, vt sub perpetuis ductoribus stipendia miles faciat, qui in omnem euocationem paratus sit. nec stipendia tamen vlla, nisi quibus in armis est mensibus accipiat, annis verò singulis, sub suis singuli ductoribus lustrum faciant. His etiam honoris aliquid largiendum, quo lubentiores & paratiores habeas. Insigniri possent titulo Custodię

regiæ,

regiæ, ita vt tertio quoque mense distributi per turmas, regiæ custodiæ incumberent. quo etiam tempore custodum corporis stipendiis gauderent. Nec perpetui alij designandi: sed mutuò hi succedanei, perpetuorum corporis custodum vices obirent. Habes aliquid non omnino absimile in Salomone, de quo illud Scripturæ: *Et habebat Salomon quadraginta millia præsepia equorum currulium, & duodecim millia equestrium. nutriebántque eos supradicti Regis Præfecti.* Quorum exemplo singulæ prouinciæ nostræ ordinarios milites suos leui stipendio alere possent. Augustus sanè ordinarios milites statuit. seruatum à successoribus, vt paratos ad subita bella haberent, & in celeri malo pro celeri remedio forent. factum idem à Philippo Macedone, qui mediocri stipendio, diuersis locis militem alebat. Vires enim suas nisi coniuncti, non vident: cùm agmen fecerint, terribiles fiunt. Disiunctim etiam exercendi, curandúmque in primis, ne otio diffluant. frustrà enim ab ignauis magna speres. 3. Reg. 3.

Respondetur obiectioni, è diffidentia nata.

Verùm fors hîc quisquam dicat (vt nunquam deesse ingenia solent, ad euertendum quàm ad struendum faciliora) non carere hanc rem periculo. In exemplum esto. si è Belgis exercitum conscripseris, qui Belgica mereat stipendia, vindicare hoc milite se Belgas in veterem libertatem posse. Quàm ingeniosa in alieno æmulatio est! nullo illi sæculo rationes defuere: non deerunt nostro. quanquam rationis huius admirari satis fatuitatem non possim. Sed nimirùm magna imperia fortuitis sæpè magis, quàm prudentibus ausis creuere: &, vt virorum non

vltimus dicebat, mole magis suâ, quàm sapientiâ stetêre. vt arbitreris noluisse Deum vni regno prudentiam, & potentiam largiri. Verùm ad rationem. Quod timeri periculum, vt prudenter vir bello clarus, è Belgico milite potest? exercitus illius Ducem Rex dabit, legionum Duces Rex dabit, peditum, equitum. Regiæ ergo munificentiæ obstricti stabunt: nec ad militares honores vllos, nisi regiâ manu, via patebit. colent ergo illum, à quo beneficia sperabunt. Imperium nullum prouinciis in militem hunc erit: legionibus tantùm suis, singulæ in menses singulos, pecuniam capitatim per aliquem è suis designandum numerabunt. nec extra pecuniariã hanc enumerationem ius vllum prouinciis erit.

Sed noua hæc. Imò vetera sunt, & Romanorum hunc morem in maritimis classibus Cicero in Verrinis tradit. & Batavi secuti, singulis prouinciis suis certas legiones designant stipendiarias, quibus menstruatim stipendium è vectigalibus aliísque adnumerant. Nec error hîc ludit vllus. per certos designatósque è prouinciis homines, pecunia hæc militi mestruè numeratur. quòd si qua prouinciarum à quacunque caussa oneri huic succumbat, potentior alia in oneris partem venit. Quid veremur imitari prudenter excogitata? an pudor imitari prudentiam in hoste? aut cadere malumus imprudentiâ nostrâ, quàm hostili prudentiâ stare? Quanquam, si hostem nolumus, imitari non pudeat Romanos. nulla vnquam gens hos magistros spreuit.

Sed magna hæc foret è Belgis manus. Vellē, aiebat ille, maiorem, quo certiùs hæc bella ponamus, & optatâ fruamur pace. ô nimis diu speratâ!

ratâ!Et tamen miles magnus. Video quid velis. diffidentia aliqua obuoluitur cordi.obſideri hac vis: fateri non vis.ergo nolles tot arma prouincialia. malles extera? O,qnamdiu fatuis his, in regnorum & religionis interitum, innatabimus timoribus? Quot iam annis ſolo propè Belgico ferro & manu ſteterunt hæc religioni & Deo bella! Quantum Hiſpanum militem videmus? millia fors tria aut quatuor. & quæ hæc manus, ſi armis ſtare fides debeat?. quantum videmus Italum?nihilo Hiſpano milite ſuperiorem. quãtum Germanorum? vix ſuperiores etiam numero. Iam quid miles hic omnis externus præter honores plurimùm & opes venatur? vni Deo quis hos credat militare?Belgico militi pro fide, pro patria,pro coniugibus,pro liberis, pro fortunis, & ſuorum incolumitate concertatio eſt. Et ſanè ni fides nos teneret in Deum, in Regem, in Principes, quæ vis teneret? ludus ſint arma extera omnia.ſola,vti vir omnino magnus dicebat, nos fides tenuit, ſola tenebit. Infrendeant hoſtes. nulla alia arma, quàm amoris in Deum, in Regem, in Principes, Belgas flectent. Stetit hoc Belgis ſemper, ſtabítque, indomita antè ceruice mori, quàm quarumdam gentium exemplo, ſeruitutem tanquam è iucunditatis poculo bibere. Adde orbis vniuerſi arma, excutient. Fors opprimes: vt diu teneas, erras. nec Cæſaris arma, nec Auguſti potuerunt. Sed nec totum Belgium ſubegere. decerpſerunt è pulcro validóque corpore hinc inde partes:ſed partes defruſtarunt tantùm. Fallitur qui aliud ſperat. quantum hîc ſubegeris, tantum alibi erumpet,non ſi Regum omnium in

vnum

vnum conſpirent arma. Vincuntur regna alia,& domita iacuerunt armis. ſolum Belgium nulla totum domuerunt:nulla domabunt, ſi vniuerſum ſimul ſteterit. Nihil detractum eo reliquis regnis. Concedo Italiæ prudentiam, Hiſpaniæ robur, Galliæ ſuos ignes, Germaniæ conſtantiam; nemo Belgis audaciam, induſtriam, vires adimet. Expertus hoc olim Cæſar eſt, & Galli ſæpè,& quotquot arma mouerũt, quotquot intulerunt. Et neſcio an non ſoli Belgæ, ſoli ſemper amori ceſſerint, ſoli Principum ſuorum beneuolentiæ, comitati, humanitati. armis vniuerſim nunquam. Orbis antè theſauros euertes; & omnium vbique regnorum, orbíſque adeò ipſius arma & potentiam franges, quàm aut vniuerſum Belgium ſubigas, aut diu terroribus teneas. Incipe amare, fidere, benefacere: vinces. Nec vllam gentem magis fidam experiere, & quæ ſanguinem ſuum gaudeat pro Principe fundere, & inter beneficia numeret fudiſſe. Non dico arma ponenda, non capiẽda. nec mea hîc, ſed aliena narro. inter arma tamen, ſi capienda, beneuolentiam non omnem exue; vt in medio ferro eluceat aliquid benignitatis, in victoriis moderatio, in captiuis modeſtia, in victis mãſuetudo; & vinces. Nulli faciliùs ferunt imperium, ſi amari ſe ſenſerint? nulli faciliùs excutiunt, ſi negligi ſe viderint; nulli faciliùs pacantur, ſi Principes patres experti fuerint; nulli pertinacius exaſperantur, ſi ſeruorum more habeantur. Peccarunt? ſæui vt pater, experieris filios, ſi te ſenſerint patrem. Patrum ergo more puni, vt flagra patris referant manum, non iudicis, non domini. O crede quiſquis imperas Belgis. Quos ſi ha

si habueris tuos, nihil est quòd è sententia viri omnino magni, metuas orbis arma. Certè, si liceat vera loqui, nulla orbe toto prouincia ferendis bellis aptior, nulla ferendis. nulla tot fortissimorum militum exercitus educit, nulla tam validas instruit classes. nulla post hostile ferrum, & depopulatos agros, vrbésque vno incendio deletas, faciliùs exsurgit, vt arbitreris, Phœnicis more, cineribus suis innasci. & cultiora ferè semper surgunt, quàm militaris licentia, aut sæuitia absumat, vt credas naturæ quodam beneficio, perire, vt augustiùs resurgant.

CAPVT XLIII.

Nouè inuenta & proposita, serio examini subiiciat.

FREQVENS Regibus est, audire ante illam diem inausa, inaudita. nec mirum hoc cuiquã videri debet. placendi studio, commodo suo & Reipubl. magna ingenia ad magna exacuuntur, maximè si munificum Principem nacta fuerint. Quid non speratus honor, & diuitiæ possunt? tot artium variarum inuenta, tot terrâ, mari, montibus, vallibus, nemoribus, pascuis nouè excogitata, tot vectigalibus opibúsque augendis, firmando regno, extendendo, propugnando, reperta iam sunt; & noua tamen semper succrescunt, protruduntur noua. Quid in tam diuite varietate faciet Princeps? nec fidem statim adhibebit, memor fraudum; nec reiiciet, pœnitudinis memor. Fido proinde prudentum examini *Inuentoribus rerũ nouarũ faueat Princeps.*

pro

proposita exponet;etiam illa,'quæ primâ fronte damna videntur minari, aut regni vires superare,nil obesse audisse potest;repulisse, potest. Et vt leuis animi est, fidem omnibus adhibere; ita morosi ingenij est, omnia repellere. Damnatus ab omnibus Protugalliæ Rex, quòd Christophorum Columbum magna spondentem repulerit: laudatus Hispaniæ Rex, qui audiuit, examini subiecit, felicissimo successu. Imitetur Princeps. ac primò videat quid promittant nouarum rerum inuentores:ardua sint,an factu facilia: periculum creari regno possit, an secùs: sumptus magni faciendi, an paruo res peragenda:numeranda aliqua pecunia inuentori in antecessum, aut quæ erogationi illius subsit, an contentus præmio, re peractâ, sit. Si periculi nullus metus,si perexigui sumptus, si nil ad autorem accessurum, ni re ex voto peractâ, quid vereri Princeps potest? Nec terrere interim illum rei difficultas debet. Nullo tamen modo in res dubias profundat regni opes, aut robora;intentata tamen non relinquat profutura. Videat quàm fortunatè Salomon in Ophir classem miserit auro deuehendo; quàm feliciter in Orientem Lusitaniæ Reges, in Occidentem Hispaniæ, non magnis sumptibus, gloriâ & emolumento maximo nauigauerint. quanto deinde Angliæ bono, lanificium omne è Belgio migrauerit,quantóque huius malo. Idem de variis artibus dicere possem, quæ fæcundiùs in alieno, quàm in quo natæ sunt,agro succreuerunt. tantum profuit, non repulisse inuentores. Sed & artes non paucas à vicinis remotísque regnis mutuati Belgæ prosperrimo euentu. quanquam

Belgarum in artibus colẽdis & inueniendis industria.

ab

ab his reliqua regna plures. Ita fæcundum semper, ac inuentione diues Belgium fuit. qui primus substructâ pice cælare docuit, Belga fuit. oleo primus Belga pinxit. typographica ars à Belga nata est. intexere primus lino agros, nemora, arces, vrbes, montes, rupes, valles, maria, acies, conuiuia, & quidquid vbique est, Belga docuit. acu quiduis, propè supra fidem, pingendi ars à mulieribus Belgis in alia regna, vicina remotáque migrauit. portento simile credas, si quinquennes virgines in docto hoc opere ludentes, inter amicas ætatis illius confabulationes, videas, vt, dum adesse per ætatem prudentia non possit, huic vni inesse credas. Transierunt denique hæc, pluráque alia ad alios: quædam etiam, licet perpauca, ad has prouincias ab aliis defluxerunt. Prudens proinde Princeps, quidquid profuturum regno suo, auidus audiet, seriò discutiet, neque temerè admittet, nec negliget: aliquid etiam leui pecuniarum & ærarij damno; audere non verebitur. Non magna rei paruæ iactura est, quam spes maxima comitatur. & sapiens escam proiicit, licèt non rarò optatâ piscatione frustretur: scit vincere non posse, qui perdere nesciat, magnæque prudentiæ esse, pecuniam in loco negligere. hoc est terræ semina mandare, & perdere, vt centuplo perdita recipias fœnore.

CAPVT

CAPVT XLIV.

Quis modus Principi tenendus in querelis populi de Magistratibus & Nobilitate?

Non permittet populum obrui à Nobilitate.

POPVLI de Magistratibus querelas, nec vniuersim reiiciat, nec admittat, fidémque nec totam adhibeat, nec abroget: sed neque opprimi populum, nec contemni Senatum permittat. & cùm populi querimonias non negliget, tum Senatus auctoritatem tuebitur. Seriò proinde maturéque populares delationes examinabit, amicè audiet, beneuolè excipiet: responsa tamen trahet, & moram rebus iniiciet, quæ sola sæpè mederi malis solet. Quòd si quid dignum emendatione repererit, priuatâ id potiùs monitione faciet, vt antè emendatam populus rem videat, quàm emendationem imperatam sciat; quò & sua Senatui stet veneratio & auctoritas, & malis remedium adhibeatur: rémque ferè eo modo pertractet, vt Senatus ipsius iudicio emendatio adhibita videatur, ac nec tam imperata, quàm vltrò suscepta credatur.

Non sunt negligendæ populi querimoniæ.

Cauendũ ne Senatum dedecore afficiat.

Caueat verò ab eo omni, quod dedecus aliquod Senatui inurat in posteritatem iturum. Quòd si res excusationem nullam patiatur, nec tegi Senatus error possit, remedia adhibeat: sed ita, vt, dũ errores Senatus corrigit, populi disquirat, qui sagaci, & industrio Principi nunquam deesse poterunt; & vtrisque simul medelam admoueat, ne gloriari impune populus de Senatus emen

emendatione possit, cùm suos etiã errores corrigi à Principe senserit. Quòd si quis è purpuratis populum grauius offenderit, prudenti omninò remedio opus erit, ne, si indulgẽtior Princeps fuerit, & delictũ neglexerit, iram in se populi prouocet. cùm enim se contemni credet, periculum è cõtemptu & desperatione creare Principi poterit. nescit affectibus moderari populus. ad extrema decurrit, odij aut amoris. hinc in manibus iuxta ac in ore ferrum. sanguinem fundere aut haurire, illi solenne est modestiæ ignaro. Vitabit hos scopulos Princeps prudens, nec illidet regni sui nauem ad hæc popularia breuia, non nisi sanguine mollienda. Dimittet proinde à se purpuratum illum, & remotioribus distinebit legationibus, quò & indignationem leniat, & metuendos regni motus auertat, & saluti purpurati consulat; & extra insanũ popularem metũ, fræni rationísque impatientem, fatuásque minas, ante sanguine ebrias, quàm illum biberint, opera illius fidâ fortíque, regni sui bono, discrimine nullo, feliciter vtatur. sola plurimum mora leniet hoc malum. Quo enim calidior in vindictam populus, si contrà steteris; hoc remissior, si aliquid indulseris. dies furorem mitigat, & quæ frangi coniuncta non possunt, pereunt si dissolueris. dissoluit tẽpus. neque enim summi æstus diu stare consueuerunt. & quidquid in præcipitio constitit, moram non patitur: aut enim pondere suo corruit, aut celeritate summa tenet. Cedat ergo primis feruoribus, tanquam primæ fornacis flammæ, Princeps. emorietur hæc, vbi materiam subtraxerit, & pro ignibus frigora experietur. Diu in eodem statu

furor nullus ſtetit, magis quàm iaculatus ignis, quem ambiens molliſſimus aër temperat primò, exinde extinguit.

Quid agēdū Principi, populo contra Nobilitatem commoto.

Nec minor difficultas, cùm populus, Nobilitatis inſolentiâ, potentiâ, auaritiâ, libidine, ferro oppreſſus ad arma conuolat, aut ad ſerias & metuendas minas. Quid aget? toto ſe corpore opponet? quæ vis reſiſtat popularibus torrentibus, tanquam è ſummis montium cæco impetu, nullo occurrentium delectu, irruentibus? Nobilitatem deſtituet, & robore ſe ſuo exuet? Anceps diſceptatio. faciliùs tamen Nobilitas pacari ſolet, quæ ferè indignationes ratione tēperat, ſolóque regio conſpectu indignationes iráſque ponit. In populo plus lōgè furoris quàm rationis, nec purpuram intuetur, nec ſceptra, nec Regum in ſe promerita, nec maieſtatem reueretur. Neſcit diſcrimina furor, non magis quàm venti nauium, quàm nubibus iaculata fulmina, prima quæque euertūt; clara illa, viliáque, iuxtà habēt. ſatis illis euertiſſe. Cedet ergo primis populi furoribus Rex prudens: & aliquid etiam largietur. Factum à Senatu Romano, cùm in Sacrum montem plebs armata ſeceſſiſſet, cùm Virginio & Canuleio ducibus, in Auentino & Ianiculo, arma oſtentaret; cùm nunc libertatem, nunc pudicitiam, natalium demum dignitatem, honorum decora & inſignia vindicauit. Faciet idem Rex, nec Poſtumij exitum, nec Appij Claudij fortunam, non Coriolani, non Camilli expectabit. Verùm cui ſe Rex parti tradet, ſi arma vtrimque ſteterint, nobilia, plebeia? illa ratione & præsētiâ ſuâ molliet: hæc ſimulatione, promiſſis, morâ, quarumdam etiam rerum conceſſio

Cedēdū primis populi furoribus.

cessione, ac quadam fiduciæ ostentatione. In vniuersum verò sapientis Principis,& regni cõmodis ac tranquillitati studentis, cura erit, vt Ecclesiæ Proceres deuinctos sibi habeat:neque enim vllâ re potentiùs,quàm religione homines rapiuntur. addet Nobilitatem & plebem. illos Ecclesiasticis immunitatibus, hanc honorum prærogatiuâ, plebem commodorum, moderatâ vectigalium institutione, humanitate etiam ac comitate,quæ tamen non eat in neglectû,Quòd si parare sibi omnes non possit, maximè dissentientibus inter se animis, Clerum sibi paret, & plebem. sequetur Nobilitas. neque enim illi sat magna sine Clero auctoritas, aut sine plebe vires. Enitendum proinde semper, vt obstrictum sibi habeat Rex Clerum, & plebem. sequetur Nobilitas. quam si sine priorum offensione iungere sibi potest, beatus:sin minùs, non vereatur. neque enim nudæ Nobilitati sat virium in armatam plebem. quæ ferè suopte ingenio acriùs fertur in Nobilitatem: cuius siue contemptum, siue fastum, siue supra reliquos decora, cùm non ferat, in odia exsurgit, inde in arma. magis etiam, in Principis sui tuitionem, cum benignum facilémque experta fuerit, & fiduciâ in suos plenum, aut Nobilitatis potentia oppressum, aut terroribus minísque illius cedentem.

Ecclesiæ proceres sibi deuinctos habeat.

Prima in Principe cura Cleri & plebis.

CAPVT XLV.

Quid faciendum Principi, populo commoto & turbato?

DE commota multitudine quid dicam? diuites exemplis sumus. Olim in Sacrum montem plebs Romana secessit. variæ hîc sententiæ Patrum, vicit Menenius Agrippa, aptâ in cócordiam fabulâ, artuum & ventris. Iterata secessio sub Appio Claudio Decemuiro, Virginio auctore, qui pudicæ filiæ interemptor, quàm corruptæ pater esse maluit. Exarsit alter tumultu, in Ianiculo, duce Canuleio plebis Tribuno, & impetratũ vt plebeij Patriciis iungerétur. Quartus denique, quo honorum & magistratuum consortium plebs impetrauit. *In quibus omnibus populus, nunc libertatem, nunc pudicitiam, tum natalium dignitatem, honorum decora & insignia,* Floro teste, *vindicauit*. Ita concedendum aliquid Senatus putauit, ne vniuersam Remp. euerteret. Aliquid etiam non raro Princeps populo concedet. nam quis prudens, effractis aggeribus, torrenti corpus obijciat? flumen, adeoque mare, populus est. nec maior huic sæpè, quàm illi ratio. cæco proinde fertur impetu, & obuia quæque, nullo sanguinis, probitatis, sanctimoniæ, maiestatis discrimine, subuertit. & quid sperare à fluctibus potes, littoribus semel euersis? sæuire didicerunt, parêre nesciunt. in bonos iuxtà malósque feruntur. Efferatior etiam populus est, & fulminis instar validissima quæque demetit, nullo generis, erudi

ruditionis, amicitiæ, virtutis delectu; vt meritò fatuum infelicémque dixero, qui primis illius incursibus latus opponit. vt inclamē cū Lyrico:

——— Ah miser
Quanta laboras in charybdi!
Vix illigatum te triformi
Pegasus expediet Chimera.

Etiam Principi hæc audeo. audeo & illud, in dispari licèt caussa:

Non vides quanto moueas pericla,
Pyrrhe, Getulæ catulos leænæ?
Dura pòst paullò fugies inaudax
Prælia victor.

Nam quid aliud irata plebs, quàm efferati catuli leænæ? vt nemo prudens, dum feruet indignatio, sceptra illi obiiciat. Vbi enim semel excussa reuerentia est, non Principi, nō patri parcet, non Diuorum aris ac templis. quare componendi primùm hi fluctus; & leni mollienda colla manu. neque enim semper pectinem iuba leonina patitur. Dissimulandū ergo Principi: aliquid etiam largiendū. sedato tumultu, vbi deferbuit indignatio, & frigus calori successit, & fatuos ipsi suos ignes damnare incipiunt, monendi, quorum præcipua noxa fuit. supplicia tamen vitabit, nisi fors in paucis, & carptim, & in illis, quos populi ipsius voces damnant. quanquā prudentis Principis erit, æternâ non raro obliuione cuncta sepelire, in auctores etiam nihil curiosiùs disquirere, aut tanquam ignotos transire, vt ignorationi impunitatem tribuant. Audiamus in Cæsare Suetonium: *Si qua cogitarentur grauius aduersum se aut dicerentur, inhibere maluit quàm vindicare*, prudenter. Et in Agricola Tacitus:

In populo turbato dissimulatione opus.

Nec pœnâ semper, sed sæpius pœnitentiâ contentus erat. Benè alius: *In offensis populi nemo prudens statim immittet manum securi. mora danda. vltrò pœnitudo accedet.* Peccauit in hac re Cæcinna, qui, Tacito teste, *proximam quamque culpam, antequam pœniteret, vltum ibat.*

Impetum ergo furentis populi morâ & arte magis, quàm robore, Princeps franget. clementia hic, mansuetudo, benignitas, comitas, dissimulatio primatum teneant;

Non ira, quæ procudit enses,
Et miseras inimicat vrbes.

Ad populorũ suorum ingenia accõmodabit se Princeps.

nõ ira, quæ prouincias viduat & regna, & acuit odia, exasperat animos, & ad extrema consilia cogit, & vicina circumspectare regna aut libertatem docet. Populorum tamen in his ingenia norit. sunt qui secures admittunt; sunt qui vincula & exilia, nec vltrà. sunt qui verborum seueritate & minis ducuntur, nec supra minas patiuntur imperium; sunt qui beneuolentiâ duci volunt, & eâ ferè solâ: qui viros magnos extrema etiam promeritos, securi subiici crudele arbitrantur. In omnibus tamen curandum, vt plus timeant, quàm patiuntur. natura metus infinita est, dolor terminum habet. dolemus enim quantum patimur, timemus quantum pati possumus. quanquam nec diuturnus metus esse debeat: vertitur enim in furorem, si prolixior sit.

Seueritas benignitate tẽperanda.

In quacunque demum punitione nunquam vniuersam vim in vindicandis sceleribus exhauriat. sed ita benignitate seueritatem temperet, vt maiores singulis ac vniuersis terrores, quã in præsenti pœnæ proponantur. Magna tamen ratio habenda, propinqua an remota regna sint, quibus

quibus imperat Princeps. ac in remotis longè mitiùs imperata exequenda, nec ferè quidquam imperãdum quod vniuersim populo displiceat, siue vectigalia imponenda, siue gerenda bella, siue alia momenti maioris pertractanda. Volentibus namque maximè in latè diffuso imperio, imperare tutissimum est: ne, si quid imperare reluctantibus velis, quo remotiores à capite sunt, hoc securiùs faciliúsque imperium excutiant.

CAPVT XLVI.

Quid faciendum Principum familiaribus, quos Priuatos vocant.

Principi priuato affectui indulgere fas est.

NON sum tam rigidus, qui affectum omnem adimere Principi velim; aut imprudens, qui sperem posse. Sunt quædam in vnoquoque propè nostrûm animorum propensiones, quas non nisi cum natura exuas. moderari tamen has in Principe maximè velim, ne, dum laxat habenas, in nocitura regno ruat. familiariùs ac fidentiùs etiam cum vno agere, nemo sapiens damnabit: domesticos etiã habere, quorum cõsuetudine, & obsequiorum promptitudine delecteris, nec nouum, nec mirum. quis enim obsequiosos negligat, aut non amet? non beneficiis cùm possit, cumulet? aut quis probet eodem omnes loco haberi, prudentes, fatuos, virtutum vitiorúmque sectatores? Et non Regum est, maiore in eos affectu duci, quos aut eruditio,

aut innata pietas probitásque, aut vetus nobilitas virtutibus exornata, aut bellica virtus magnos desiderat nimirum virtuti vt laus & præmia, ita & amor est. Sanè vel leuandi mœroris & molestiarum, vel ferendi solatij, vel benè cōsulendi caussâ, amicos vouemus: quo magis Regibus, qui latius his incommodis patent. Et, vt exemplis res illustretur, non Daniel apud Darium magnus? audiamus Scripturam: *Daniel superabat omnes Principes & Satrapas.* additur ratio: *quia spiritus Domini amplior erat in eo.* Nō Ioseph Ægyptiorum primus? audiamus Regē: *Ego sum Pharao; absque tuo imperio nō mouebit quisquā manum aut pedem in omni terra.* De Naaman Syrorum exercitus ductore: *Erat vir magnus apud dominum suum, & honoratus: per illum enim dedit Dominus salutem Syriæ; erat autem vir fortis.* Et alibi: *Zabud filius Nathan sacerdos, amicus Regis.* Magnum, amicum dici magni Salomonis. & non Chusai amicus Dauidis? Quid? quòd Christo Petrus, Iacobus, Ioannes arctiori reliquis familiaritate coniuncti fuerint. Et quis tam duro ingenio, tam barbarè Stoico, qui omnes aut pari velit beneuolentiâ haberi, aut odio pari? aut quis nesciat potentiores in vno amoris aut odij caussas, quàm in alio esse? Vt verum illud Paterculi semper fuerit, *eminentes viros semper magnis adiutoribus ad gubernandum fortunam suam vsos esse.* Vt duo Scipiones duobus Læliis, Augustus Agrippâ, alij aliis. *Etenim magna negotia magnis adiutoribus egent.*

Dan. 6. Gen. 41. 4. Reg. 5. 3. Reg. 4.

Cautè tamē in eo prouidendum. Esther 16.

Cautè tamen in hac re à Principibus procedendum, monitu Artaxerxis Regis: *Multi bonitate Principū, & honore qui in eos collatus est, abusi sunt*

sunt in superbiam: & non solùm subiectos Regibus nituntur supprimere, sed datam sibi gloriam non ferentes in ipsos, qui dederunt, moliuntur insidias. Nec contenti sunt gratias non agere beneficijs, & humanitatis in se iura violare, sed Dei quoque cuncta cernentis arbitrantur se posse fugere sententiam. Et in tantum vesaniæ proruperunt, vt eos, qui credita sibi officia diligenter obseruant, & ita cuncta agunt, vt omnium laude digni sint, mendaciorum cuniculis conentur subuertere, dum aures Principum simplices, & ex sua natura alios æstimantes, callidâ fraude decipiunt. quæ res & veteribus probatur histor ijs, & ex his quæ geruntur quotidie, quo modo malis quorumdam suggestionibus Regum studia deprauentur.
Nimis magna documenta in omnem posteritatem ætas nostra dedit, quid horum potētia posset, quid noxius fauor, quid priuata studia. nec potuerunt veriore Priuatorum horum mores, quàm Regio Artaxerxis calamo describi. Quo magis inuigilandum Regibus, ne cæco impetu in delectum ferantur, ne nudo affectui nocituras habenas laxent, & in vnum, amorem ac munificentiam profundant totam. Nec mihi hîc allegent Christum in Ioanne, Petro, Iacobo, cùm quos Christus amicos deligit, diuite virtutum quodam ornatu amore suo dignos faciat. & quo crescit hic amor magis, eo crescunt & virtutes. pari nimirum gradu amor, & virtus. In Regum necessitudine alia omninò ratio: ferè enim quos probos delegerunt, familiaritate deteriores faciunt; & quo crescit familiaritas hæc magis, eo quiduis audendi libido crescit. alligata enim ferè improbitas nimiæ Regum necessitudini est. quæ animos cùm suggerat, ad quæuis audenda

impellit: quasi nihil dignum familiaritate suâ faciant, nisi quantum possint improbis factis doceant. Nam in virtute posse, nó magnum; in scelere posse, magnum illis videtur. è virtute enim posse, rationi tribuunt; in scelere, soli potentiæ ex Regum necessitudine natæ.

Plures deligendi. Diliget ergo Rex plures, quos virtus regiâ dignissimos amicitiâ suadet, & cõmunis populi opinio dignos eâ prærogatiuâ arbitratur, quo magis à se, & à delectis inuidiam propellat. Prudentis est, populi opinionibus, dum sine Regum incommodo fieri potest, aliquid largiri. crescit enim ex his amor & obseruantia in Reges, & parendi in arduis promptitudo. sed neque facilè vnus omnes fallet; vt plerumque communi hominum opinioni respondeant mores.

Non deligãtur ex infima plebe. Delectum verò hunc nollem ex infima plebe fieri. Peccatum in hac re à Ludouico & Philippo Galliæ Regibus: & hac ætate nostrâ à non vno. Ferè enim fastus nouitati adiunctus, & insolens ex insolito imperandi studium.

Nec è prima nobilitate. Sed neque primos è nobilitate, quorum ampla gloria, augusta familia, multæ clientelæ, latè diffusus sanguis est, multorúmque obstrictio, magnæ opes, animúsque ad audenda magnus, & belli gloria magna; ne pœnitenda Regibus audeant, &, cùm possint, regna cogitent.

Nec quibus obstricti sũt. Nec facilè ad priuatas hasce necessitudines legant, quibus se multis obstrictos nominibus sentiunt; ne non gratiæ & fauori, sed meritis concessum videatur; ne delectum hunc, nó pro munere, sed pro præmio habeant; & semel admissos excludere, sine ingratitudinis aliqua nota, nequeant. Gratuitus hic Regum fauor esse debet,

quem

quē excutere,tanquā vestem,cùm volét,possint.

Deligant autem,quos grandior ætas,rerúmq; experientia docuit;quibus regni negotia,robora, opes, & hostilis potentia cognita,qui consilio & auctoritate valent; quibúsque in arduis animus & industria, in secundis moderatio; ad persuadendum elocutio, & incorruptum ante omniā pectus. Nam, vt bene Ambrosius: *Ex auaritia septem nequitiæ procreatur, proditio,fraus, fallacia,periurium,inquietudo, violentia, contra misericordiam obduratio.* Quid? quòd *auri cupiditas materia sit perfidiæ?* quâ qui tenentur, venalia regni munia habent, exinde Regem regnúmque habituri. Damnandus Vitellius, qui,Suetonio teste,*magnam Imperij partem,non nisi consilio, & arbitrio vilissimi cuiusque histrionum & aurigarum administrauit, & maximè Asiatici liberti.* Et sortitus exitum est talibus amicis dignum. *Senes deligēdi.*

Cauendum dein Regibus, ne in intimam familiaritatem ascitis regni tradant gubernacula, néve ab eorum consiliis operáve dependere se ostendant. superiorem patitur,quisquis ab alterius imperio consilióve dependet.Et non obsequi,seruorum;imperare dominorum est? dominum verò patitur, quisquis ad alterius nutum facta componit sua. *Nō sunt tradēda talibus regni gubernacula.*

Cauendū etiam,ne per illorum manus Reip. munia ad alios eant, ne obstrictos hos teneant. Et sanè obseruatio omnis à Regibus ad hos munerum distributores vertitur. quæ res innumeris periculis ostia pandit:neq; enim res vlla vincendis animis,donis potentior est. audeant tantùm munifici hi donatores,non deerunt qui sequantur. Regiâ ergo manu & voluntate regni munia *Respubl.munia non sunt per illorum manus distribuenda.*

munia eroganda, quo obstrictas sibi suorũ mentes Rex teneat, nec alterius hi quàm Regis sui munificentiam agnoscant, ne alterius imperia sequantur.

Non omnia concedenda Priuatis.

Sed neque omnia concedenda petentibus. quin adeò neganda sæpè plurima, vel hoc solo nomine, ne omnia posse, regiámque mentem captiuam tenere videantur, & quò sua Regi potestas constet. Meminerint verò in primis Reges, fortiter seuerèque negandum, quidquid publicis commodis aduersatur. tutius enim est vnum offendere, quàm omnes. quòd si, quod petitur cum ratione pugnet, memores sint verborum

Matth. 20.

Christi: *Nescitis quid petatis.* quod dictũ à Christo in sibi familiariores.

Fortiter occurrendum iniqua petẽtibus.

Illud etiam, PHILIPPI II. Catholici exemplo, obseruari velim, vt nemo Priuatorum illorum ad iniqua poscenda descendere audeat. Perfacilè hoc fiet, si iniqua petentibus fortiter occurratur, nec impunitam grauibus verbis audaciam hanc Reges transeant. desinent petere, si iniusta petentibus pœna adiaceat.

Amicis horũ nihil concedendum, si reliquis destituantur.

Sed neque quidquam concedendum Priuatorum horum amori aut sanguini, si reliquis destituantur. præferendi enim, quos virtus prætulit. nam si illorum amicitiæ, aut sanguini aliquid dandum, prima quæque regnorum munia, imperitissimis plurimùm largienda erunt. Quòd si pares virtute sint qui ambiunt; nollem cuiquam nocere Priuati amorem: plus tamen communi bono consulendum arbitror. Neque enim consultum regno, Priuatorum crescere potentiam, non opes, non clientum turbam, non amicorum vires, ne, si prima quæque regni munia in illorũ

agna

agnatos amicósque veniant, pericula à potentia regno creentur. Illud etiam tyrannidis cuiusdam speciem habet, cùm omnes aditus ita per Priuatorum horum amicos obsessi tenentur, vt nulla, nisi per hos, conueniendi Reges facultas concessa sit.

Nemo etiam Regum permittat, Priuatos hosce alios sibi adsciscere, ac quasi subdelegare, per quorum auaras manus beneficia ad reliquos defluant. Ferè enim hos regiorum munerum nundinatores reperias, bis cupidos, sibi, & domino, à quo delecti: ita non vnâ venditione contenti viuunt, duplicanda pretia sunt, vt duorum cupiditates expleant. Illud verò perniciosissimum regno, quòd apud hos è largitione dignitas pendeat; vt dignior ille sit, cuius augustiora munera sunt. à virtute apud hos nulla dignatio est, à munerum profusione est, vt ille dignissimus sit, à cuius manu ampliora veniunt. *Caueãt Reges à Priuatorum priuatis.*

Neque ideò auctor sim Regibus, vt, si quos delegerint virtute magnos, & quibus sua probitas, morum integritas, & certa stat fides, opibus & honoribus non augeant. neque enim irremuneratam velim virtutem, si sine Regum regníq; pernicie præmiari potest. Sed & tales contra inuidentiam molitiones fortiter tueantur. Et non semper Regũ amicitiæ æmulationibus & odio subiacuerũt, cùm ipsam virtutem indiuiduo nexu inuidia comitetur? Factum ab omni sæculo. ita Daniel inuidentium odiis, leonibus obiicitur, & æmulas in Babylonis fornacibus flammas calcare coguntur fratres. *Qui inter hos opibus & honoribus augendi.*

Illud hîc cauendum, ne, dum supra reliquos attolluntur, purpuræ cogitationes ab opibus & hono

honoribus mutuentur. Factum in Imperio Romano non semel: nimis enim orbi noti Ruffinus Arcadij, Stilico Honorij, Seianus Tiberij. Quare intra mediocritatis terminos suos contineat Rex, ne audeant pœnitenda.

Non permittat se inscio Rex munera suis dari.

Sed neque permittat aliorum eos opibus crescere. quare nulla velim munera, ignaris Regibus, ad eos peruenire. In quo genere si quid peccatum, non careat trãsgressor pœnâ. plena enim hîc omnia fraudibus, & vtraque ferè manu, ab aduersarum etiam partium auctoribus dona capiuntur: operámque non raro dum mentiuntur, simulationibus officiosisque mendaciis fortunantur. Est in hoc genere illud Suetonij in Claudio: *Libertorum præcipuè suspexit Posidem, nec minus Felicem, & Harpocram, ac super hos Polybium: ante omnes Narcissum, & Pallantem. quos decreto quoque Senatus non præmijs modò ingentibus, sed & quæstoriis prætoriisque ornamentis ornari libenter passus est. tantum præterea acquirere & rapere, vt, querente eo quondam de fisci exiguitate, non absurdè sit dictum, Abundaturum, si à duobus libertis in consortium reciperetur. Compendio cuiusque horum, vel etiam studio ac libidine, honores, exercitus, impunitates, supplicia largitus est, & quidem insciens plerumque & ignarus.* O non eueniant hæc ætate nostrâ! auerte propudia hæc à Christianis Principibus Deus. Illud etiam de Heliogabalo amicissimis Lampridius: *Herodes, Gordius, Murissimus, qui omnia eius vendebant, vel vanitate, vel fumis.* & de Zotico: *Omnia Heliogabali dicta & facta vendebat fumis, quàm maximè diuitias enormes sperans, cùm alijs minaretur, alijs polliceretur, omnes falleret; egrediénsque ab illo, singulos adiret, dicens,*

De

De te hoc locutus sum, de te hoc audiui, de te hoc futurum est. vt sunt homines eiusmodi, qui si admissi fuerint ad nimiam familiaritatem Principum, famā non solùm malorum, sed & bonorum Principū vendunt. O nulla videant regna, nulla sentiant Zoticos! nulli Reges hos ferant fumivendulos! nulli sint Heliogabali, qui præter regium nomen & peccandi licentiam nihil possideant regium! nulli Arcadij sentiant Ruffinos. nulli Honorij Stilicones, nulli Seueri Plautianos; nulli Domitiani Parthemios, Stephanos, Maximos; nulli Claudij libertos; nulli Caracallæ Macrinos, Martios, Agrippas, Martiales; nulli Commodi Perennes, Cleandros, Iulianos, Regillos, similésque plures! imitentur magis Alexandrum Seuerum magnum Imperatorem. in cuius vita Lampridius: *Vetronium Turinum, quem cùm familiarem habuisset, quíque omnia fingendo sic vendiderat, vt Alexandri infamaret imperium ac quasi ad nutum suum omnia Imperator faceret, sic deprehendit, vt quemdam immitteret, qui à se quiddam publicè peteret, ab illo autem occultè quasi præsidium postularet, vt pro eo Alexandro secretò suggereret. quod cùm factum esset, & Turinus suffragium promisisset, dixisset que se quædam Imperatori dixisse, cùm nihil dixisset, sed in eo pendere vt adhuc impetraret, euentum vendens: cùmque iterum iussisset Alexander interpellari, & Turinus quasi aliud agens nutibus annuisset, neque tamen interim quidquam dixisset, impetratum autem esset quod petebatur, Turinúsque ab eo qui meruerat fumi venditor, ingentia præmia percepisset: accusari illum Alexander iussit, probatísque per testes omnibus, in foro transitorio ad stipitem illum ligari præcepit, & fumo apposito,* quem

quem ex ſtipulis atque humidis lignis fieri iuſſerat, necauit præcone dicente: Fumo punitur, qui fumum vendidit. Ac ne in vna tãtùm cauſſa videretur fuiſſe crudelior, quæſiuit diligentiſſimè antequam illum damnaret; & inuenit Turinum ſæpè & in cauſſis ab vtraque parte accepiſſe, cùm euentus venderet, & ab omnibus qui aut præpoſituras aut prouincias acceperant. O multos, imò omnes, Chriſtianos Principes videamus Alexandros, aut magno huic in dignitatum venditores ſimillimos! qui cùm pauperes diuites ingreſſi regias fuerint; diuites, pauperes relinquunt. Quin & Aureliano Imperatori ſimiles voueo. de quo Vopiſcus: *Amicos honeſtè ditauit & modicè, vt paupertatis miſerias effugerent, & diuitiarum inuidiam patrimonij moderatione vitarent.*

Abſtineant Reges à nimia ſuorum familiaritate.

Optem verò, ſi quis votis meis locus, nec familiares nimiùm Reges in hos à ſe delectos, cùm ferè familiaritatem contemptus ſequatur; nec ſeueros nimiùm, ne odia enaſcãtur, & ex his ferrum. Nolo indulgentes, ac quaſi inter pares vitam ducere. non patiuntur diademata ſocium. Sed neque tanquam ex pari colludentem velim Regem, cùm nulla res magis contemptui ſubiaceat, quàm è luſu paritas. Meminerit proinde etiam in illo regiam auctoritatem tueri: meminerit ſe Regem eſſe. Sed neque ſecura ſatis inferioribus de Rege victoria eſt. vltrò ſuccumbet quiſquis ſapit. Vinci tutum, intutum viciſſe eſt: vt præmia ſperare regia debeat, quiſquis victorem Regem paſſus eſt; non debeat, qui vicit. Erubeſcunt ſceptra vinci. è rubore indignatio, odia, ferrum proſiliunt. Caue quiſquis tutam ſub Regibus vitam voles. ne victorem agnoſcere cogantur,

gantur, ne superiorẽ. cõfessio hæc secures acuit, distendit funes, venena tẽperat, exilia meditatur. Fuge victorias, victoris sanguine funestandas, quicunque felicem sub regibus exitum speras.

Illud etiam optandum, vt res momenti grauioris per se tractent, neque iudiciis illas Priuatorum relinquant; tum ne in perpetua rerum suarum ignoratione Reges versentur, tum ne illi è magnitudine audaciam sumant, & non contenti suâ sorte, maiora paullatim viribus & fortunâ suâ audeant. Quod ne eueniat, dãda omninò opera Regibus, vt in maiorib. & magis arduis ad se recurrãt. Audiãt Moysẽ: *Quòd si difficile vobis visũ aliquid fuerit, referte ad me, & ego audiã.* *Momenti res maioris per se Rex tractet.* Deut. 1.

Non sim etiam auctor Regibus, vt iuri dicundo Priuatos hosce præficiant. perit enim aliorũ in dicendo libertas; cùm neque opponere se illorum voluntati audeant, & semper assentiri vetet æquitas, hinc in perpetua lucta versantur: vera enim dicere reformidant, falsa non debent. quòd si illorum potentiæ cesserint, iam nõ quid æquitas postulet, sed quid illi potissimùm velint considerant, & iustitiam omnem voluntate illorum, non voluntatem iustitiâ metiuntur. *Non præsint iuri dicundo Regũ Priuati.*

Magnus omnino in omni hac re ALBERTVS noster: & qui exemplo in omnem posteritatem Regibus esse posset. Neminem eò prouexit, vt vereri illius potentiam, aut popularem gratiam deberet, aut posset. Nemini vlla gubernacula tradidit metuenda, & cum sanguine aut armis repetenda. Nullius se consiliis gubernandum tradidit, Dux ipse sibi & consiliarius. Nunquam per suorum manus munia aut dignitates largiri solitus: & poscentibus quædam, negabat non

rarò: vt obſequi diſcerent, non imperare,& ab ore & voluntate ipſius dubij ſemper penderent. nimiam ſuorum familiaritatem auerſatus: ſolitus etiam inter ludicra majeſtatem tueri. quòd ſi quis vel in liberius verbum vnum erupiſſet, vultu terrebat, & ad modeſtiam ducebat. In rebus momenti maioris audiebat alios, ipſe decidebat. Rerum verò omnium omnino ſuarum tantam cognitionem habuit, vt perexiguæ familiæ dominum arbitrareris, qui tot populis imperaret, tot exercitibus, tam latè ſparſis, tam dubiis rebus, tam arduis. Habent quod imitentur Reges. nec diſcere pudeat. gloria eſt, ab ALBERTO didiciſſe; decus, ſecutum fuiſſe; felicitas, potuiſſe. vt aſſequantur, ne ſperent. ſat magnam gloriam retulit, qui imitari potuit.

INCEPERAM hos libros à Regum omnium Maximo PHILIPPO IV. finio in Principum omnium Maximo ALBERTO. Maximo nomini illius inſcripſeram in tutelam: Maximo nomini huius ſigno in imitationem. Meditabar virum Politico-Chriſtianum: inueni Principem. Nil opus nunc libris. vita & mors ALBERTI nobiliſſimi Politici-Chriſtiani, liber eſt: è quo quidquid vbique Principum, quidquid vbique virorum eſt, verum Politico-Chriſtianum legant. ad cuius vitam ſi compoſuerint ſuam, numeros expleuerint omnes veri Politici-Chriſtiani. Fruſtra proinde nunc libri, & nequidquam calami. vnus ALBERTVS, omni libro & calamo maior eſt. Ergo remoueo calamum multa parantem, & finio in voto. & multos ALBERTOS orbi voueo; imò ALBERTVM orbi vnum. non

eget

eget pluribus. vnus illi imperando satis est, maximè si valetudo, quæ ferè inimica magnis, animo responderet. Nihil indulgeo amori. adulari nec scio, nec didici: & caussam non habeo in mortuo Principe, cuius virtutes omnes si vel per crinem tetigero, lassetur antè calamus, quàm finem videat. Hoc dicam: quidquid propè laudatum in viris magnis à Plutarcho, Xenophonte, Suetonio, Tacito, Seneca, Liuio, Curtio, Cicerone, in ALBERTO fuisse; quidquid damnatum in singulis, ALBERTO defuisse. Et sanè cùm nemo magnorum fuerit, qui non aliquid habuerit ignoscendum; nihil reperiri in ALBERTO quod veniam mereatur, pro miraculo est. Vita illius omnis, regula est, ad quam omnes vitam dirigant suam, cælibes, matrimonio iuncti, Religiosi, purpurati, priuati, Principes. ne pudeat imitari, licèt assequi meritò desperent. laus magna erit, è magno campo aliqnid decerpsisse. Si Pietatem intuearis, nescio quid addi è monastica disciplina possit. Si vitæ integritatem, nec Paullos, nec Antonios desiderabis. Si Prudentiam, vincor magnitudine, quam certiùs silentio quàm calamo exprimam. Sanè tam imperare orbi poterat, quàm Belgio. & nescio an parem omnia retrò sæcula tulerint. Hoc magnum, neminē fuisse, qui in illo imprudens factum aut verbum notaret. Si animi robur & Constantiam, rideas Samsones, Hercules, Epictetos, Senecas, Thraseas, Catones, Fabios. Si Patientiam, naturæ quoddam portentum fuit. Video vas illud electionis, Gentium Apostolum: & cupit *dissolui & esse cum Christo*, seu vitæ tædio, seu supernorum amore, seu vtriusque desiderio. Video magnum Philip. 1.

Eliam petentem animæ ſuæ, vt moriatur, & inclamantem poſt minas; Iezabelis *Tolle animam meam.* Video magnum Iobum maledicentē diei: *Pereat dies in qua natus ſum, & nox in qua dictum eſt, Conceptus eſt homo. dies ille vertatur in tenebras, & nō illuſtretur lumine.* Video ALBERTVM, ſummis toto corpuſculo ſæuientibus doloribus, valetudine adeò extritâ, vt ſola cutis viduata carnibus oſſa tegeret. & verbum nullum audio, non dico querulum, ſed quo teſtetur dolorem. Cùm mirarentur familiares, reſpondere ſolitū ferunt. Quò mihi lamenta, nil lenitura dolorem? quò lacrymæ, non abſterſuræ cruciatum? quò ſuſpiria altè ducta, non erutura malum? quò manuū colliſiones, non medicaturæ morbo? quò planctus & querulæ voces nil mitigaturæ pœnas? imò quò mihi, ſi dixero me dolere? mitigabit dolorem indicatus dolor? fruſtra proinde illa admouebo, quæ leuamen malo nullum adferent. Hæc ille, & parciùs etiam quàm dixi, ac non niſi rogatus. nec à verbis tantùm abſtinuit, ſed etiam à ſignis: vt nemo in fronte illius aut oculis dolorem legeret. Videbant omnes retorta propè in ſe membra, ac ferè globum vnum corpus omne. nec ſigno interim dolorem indicabat. ac ne in ipſa quidem morte: in qua nec contraxiſſe vultum, nec frontem rugaſſe, nec ora vertiſſe quiſquam deprehendit. O quæ ætas parem? nullum excipio. & fidem hæc apud poſteritatem inuenient? ita in ipſa morte diſponebat de morte, quæque in ipſa, quæ poſt ipſam, tam ſecurè, tam pacatè, vt de aliena crederes agere: præſentior ipſe ſibi & fidentior, quàm quotquot circumſtabant. cúmque omnes natarēt lacrymis, ſolus ipſe

ſiccis

ſiccis oculis mortem ſuam vidit, & ſecurus non exſpectauit,ſed venienti occurrit.Omnes ad vota decurrere vitæ longioris. ſolus ipſe,vel ſi voto vno protendere illam poſſet,nollet,ne aduerſari diuinæ voluntati videretur voluiſſe. Venerat decretorium illud magni Dei momentum, & egreſſus corpore eſt,vt viuus ſolebat è cubili: itáque exuit animam,vt corpus pallio:ita emiſit, vt in hortum ambulaturam, & non multò pòſt rediturain. Quid eſt de morte triumphum agere,ſi hoc non eſt?exprimere mors inter pluſquã Taurica & Phalarica hæc tormenta,animam potuit,doloris vocem non potuit. extrudere mœroris aliquod ſignum voluit; non potuit. Satis illi fuiſſet ad triumphi materiam, ſi confeſſus ALBERTVS fuiſſet, dolores ſe ſentire. nec hoc potuit. Victa ergo receſſit,&,ni ad extrema duxiſſet, vnde reuocare non poterat gradum, non expreſſiſſet victricem animam, cùm erubeſceret ſe in vno Principe victam, quæ viciſſet omnes. ergo fugit.& fugâ ſuâ campum Principi,& triũphi materiam cõceſſit fateri vel inuita coacta, ſe in vno ALBERTO, cùm omnia tela irrito conatu,validioréque quàm emiſſa erant repercuſſu, deprompſiſſet; nullum non dicam vulneris, ſed nec liuoris ſignum impreſſiſſe, nec vultum mutaſſe. Vtinam tantùm diuturnior recreator orbis & Belgarum ſuorum,quàm maturior beatarum comes mentium!Finio,ſi tantùm hîc ſubiecero, quæ poſt mortem Principum omnium Optimi,Maximi,funeri inſcripſi.

ALBERTO.

Archiduci,Duci,Comiti,Marchioni,Domi-

no, Optimo, Maximo Principi, patriæ Parenti, mœstum parentat Belgium; non fugitiuo marmori, non æri, sed æternaturæ animæ, magnos includens cineres æternùm victuros. Ita solet pios parentum cineres pia progenies condere: vt exinde geminâ quisque felix viuat animâ, Principis & suâ.

ALBERTO AVSTRIACO.

ELISABETA Austriaca XII. optimo coniugi mœstissima coniux; duodecim Imperatorum Austriacorum sanguini, duodecim ipsa Imperatorum Regúmque genus; moriturum monumẽtum hoc, non morituris cineribus posuit, animũ animo inclusit, cælo vtrumque recondendum. Bene Lector precare. &, cùm ALBERTO non possimus, æternùm ELISABETA fruamur.

ALBERTO AVSTRIACO VII.

Singulis virtutibus Austriacam gentem illustrarunt ALBERTI singuli. I. Triumphator. II. Sapiens. III. Patriæ Parens. IV. Patiens. V. Honorificus. VI. Mitis audiit. VII. ALBERTVS noster vnus omnium vt virtutes complexus, ita nomina meruit omnium. Abi magnorum æmula inuidia. nihil gratiæ & amori, virtuti hîc datum: & huic soli.

PVLCRVM EST CLARESCERE VTROQVE.

Seu arma raperent, seu pax vocaret; seu secunda

da extollerent, seu aduersa premerent; seu vires starent, seu morbi opprimerent; seu Regum fauor, seu minæ insurgerent, in vtrumque paratus Magnus ALBERTVS noster. vt nescias, aduersis an secundis clarior, pace an bello melior. Hoc certùm: nobiliore parte sui ereptum terris, cælo donatum. ita piè vouemus, piè credimus. State lacrymæ. Magnæ ELISABETÆ menti Magnus insepultus iacet ALBERTVS. ex hac imperare Belgio perget.

ALBERTO IVSTO.

Par in omnes quò æquitas duceret, cæcâ mēte & manu, affectuum ignarus sequebatur; nullâ personarum, honorum, opum prærogatiuâ.

ALBERTO PACIFICO.

Nunquam in bella iturus, nisi cogeretur. quæ tamen ipsa paci præstrueret. Vt meritò inscribi monumento possit, PRINCEPS PACIS.

ALBERTO PRVDENTI.

Nullum illius factum temerarium. omne prudens, maturum, serium, & diu cogitatum.

ALBERTO VICTORI.

Post enauigatum orbem, Lusitaniâ & Oceano piratæ pulsi; Caletum, Ardrea, Hulstum, Ostenda capta; Siluâ-Ducis hostes pulsi.

ALBERTO PIO.

Supra Reges & Principes pius. Religiosis componendus. O multos ALBERTOS Belgium sentiat! habebit Pios.

ALBRRTO MAGNANIMO.

Nec potentissimorum Regum minis, nec armis cessit. Prouocare vnus fortunam poterat, & vincere.

ALBERTO FORTI.

Non aduersis fractus, non elatior prosperis. semper idem, ore, oculis, fronte, seu bella surgerent, seu pax sederet.

ALBERTO TEMPERANTI.

Sine luxu mensa. Per omnem vitam alieni thori nescius. Quo rarior in Principe virtus, hoc meruit, vt dici posset ALBERTVS CASTVS.

ALBERTO NOBILI.

Austriacorum duodecim Imperatorum sanguis. Non fuisse, modestiæ; potuisse omnium suffragiis Imperatorem esse, omnium votis debuisse, virtutis fuit.

ALBERTO LIBERALI.

Centena in annos singulos millia in templa & pauperes erogata munificentiam testantur. Hac vnâ omnium pectoribus æternùm viuet.

ALBERTO SAPIENTI.

Consilia omnibus ipse dare, Principibus, Regibus, Imperatoribus: à nullo accipere.

ALBER

ALBERTO CLEMENTI.

Omnes admittere ſolitus,repellere neminem.
In indulgentiam,quàm in ſeueritatem pronior.
Nullum factum illius crudele:benigna plurima.

VIATOR

Siſte gradum. tibi hîc præluditur. quid non moritura moriturus cogitas?Sereniſſimus præit ALBERTVS, ſequemur magni huius corporis vmbræ minores.Viuere potes.mori debes.quid incertis animum fatigas? tutiora prudens delige.Quæ ſceptrá perennarunt? hoc ipſum quod legis, vitæ pars magna eſt æternum vis viuere? vixit,cui omnis hora vltima,omnis prima. Fuit hæc Auſtriaco ALBERTO noſtro. quo factum, vt vitæ huius momentum poſtremum, felicis illi æternitatis eſſet primum. Æmulare Principis virtutem,quiſquis æmularis exitum.æmulus gloriæ,æmulus laborum.

VIATOR

Mœrorem pone.mentitur hæc pulla mortem. ALBERTVS viuit.moriturus, ni mortuus eſſet. nunc ipſâ morte viuit:imperátque æternùm illi, cuius æternâ lege ſemel imperium ſubiit. Felix morte ſuâ;ſeipſum funerans rediuiuus Belgicus Phœnix noſter, nō niſi poſt cineres victurus. Siſte lacrymas.pro morituro cadere ſolent.non moritur,qui cælo conditur ALBERTVS noſter. Imitare mores.iiſdem pennis ferri in cælum potes,& æternum ibi Principe tuo frui, æternùm Patre.hoc felicior,quo plus iam tibi in cælo auxilij, à veteri Principe, nouo Patrono.

FINIS.

INDEX RERVM NOTABILIVM HOC libro comprehensarum.

A

Apollonij

tate

Dissimu

 gni

Generosi

Hero

L

hinc

Muniis

Peccati

Potentes,

R

FINIS.